

TESI DOCTORAL

LA UNIÓ EUROPEA I LA REGENERACIÓ DE BARRIS AMB DIFICULTATS

**L'ACCIÓ DE LA INICIATIVA COMUNITÀRIA URBAN
I LA CONSTRUCCIÓ D'UNA POLÍTICA URBANA COMUNITÀRIA**

AARON GUTIÉRREZ i PALOMERO

Directora:

CARME BELLET SANFELIU

Universitat de Lleida
Departament de Geografia
i Sociologia

Octubre 2009

11. CASOS D'ESTUDI

11.1. Espanya

11.1.1. URBAN II Gijón

11.1.1.1. Contextualització geogràfica: Gijón

La ciutat de Gijón amb 275.699 habitants¹⁰¹ és la ciutat més poblada d'Astúries. Situada a la costa, a l'extrem nord de la franja central d'Astúries forma, amb Oviedo, Avilés, Langreo, Mieres i quinze municipis més, la regió metropolitana central d'Astúries, la qual compta amb més de 850.000 habitants. El terme municipal de Gijón -182 Km²- és el que concentra més llocs de treball de la Comunitat. Malgrat això, en les dues darreres dècades del segle XX ha patit un notable creixement de la taxa d'atur. Aquest fet es troba associat a la crisi del sector industrial, activitat de la qual ha estat molt vinculada la ciutat.

A partir del darrer terç del segle XIX, tant Astúries com, especialment, la ciutat de Gijón van experimentar un notable creixement econòmic associat a l'activitat minera de carbó i la indústria del metall. Aquest creixement –i especialització de la base econòmica- es va aguditzar a partir de la dècada dels anys cinquanta del segle XX, fins a la crisi del model productiu viscuda durant la dècada dels setanta i, especialment, als anys vuitanta.

Gijón és una de les ciutats que ha patit la crisi industrial de forma més greu, en el marc d'un procés que encara es manté en curs actualment, malgrat les diferents mesures pal·liatives aplicades en els darrers anys. La taxa de la ciutat es manté¹⁰², de forma estable en els darrers anys, entre tres i cinc punts per sobre del total d'Astúries, que al seu torn es situa uns tres punts per sobre de la mitjana d'Espanya (Ayuntamiento de Gijón, 2006: 4). De fet, encara ara l'economia de la ciutat té una forta dependència dels sectors industrials més amenaçats, com el siderúrgic, el naval i la mineria.

Aquests processos, units a altres factors complementaris, han produït un important fre al desenvolupament d'Astúries. De fet, la regió ha estat en el

¹⁰¹ Dades del padró d'habitants de 2008. Al 2001, any en què s'inicià l'acció d'URBAN II Gijón, la ciutat comptava amb 269.270 habitants, també segons el padró d'habitants. Font: Instituto Nacional de Estadística.

¹⁰² La taxa d'atur de Gijón durant la dècada dels noranta ha oscil·lat entre el 18% i el 23%.

períodes 1989-1993, 1994-1999 i 2000-2006 Objectiu 1 dels Fons Estructurals de la UE –en no arribar al 80% del PIB per càpita de la mitjana de la UE-15-. A més, com la resta d'Espanya, ha estat beneficiària durant tots aquest períodes dels Fons de Cohesió -veure punt 5 per més informació-.

11.1.1.2. Característiques de l'àrea d'actuació: El Natahoyo, Tremañes, La Calzada i Jove

L'àrea d'actuació del programa URBAN ha comprés el sector nord-oest de la ciutat. Aquesta espai urbà comptava al 1998¹⁰³, tres anys abans de la implantació d'URBAN, amb 26.518 habitants. Segons els gestors del programa URBAN II a Gijón, per definir l'àrea d'actuació del programa a la ciutat, es va decidir incloure les seccions de districte amb una taxa d'atur que superés en més d'un 10% la mitjana municipal (Ayuntamiento de Gijón, 2001). Aquest criteri definia, a més, una àrea territorialment contínua –al nord-oest de la ciutat- i caracteritzada pel seu aïllament físic –separat per diverses barreres urbanes- i funcional respecte de la resta de la ciutat i amb uns problemes comuns, derivats de les problemàtiques urbanístiques, socioeconòmiques i mediambientals. No obstant, aquesta no es tracta d'una entitat urbana cohesionada funcionalment, sinó un conjunt de barris propers, mal articulats entre si per la presència d'activitats industrials, portuàries i diferents infraestructures.

La característica diferencial del desenvolupament urbanístic d'aquesta zona, que s'accelerà i consolidà, durant les dècades dels cinquanta, seixanta i setanta del segle XX, va ser la mescla desordenada d'instal·lacions industrials amb un fort impacte ambiental, amb àrees residencials disperses on es concentraven els estrats socials més desafavorits (Ayuntamiento de Gijón, 2006: 5). Així, aquest espai urbà actualment es caracteritza per la instal·lació d'usos industrial intensius, però també per la presència de grans infraestructures de transport, que han condicionat el seu desenvolupament i posterior evolució del tram urbà subjecte a diferents problemàtiques funcionals (ídem: 6).

¹⁰³ Segons dades facilitades per la memòria i el pla d'actuació d'URBAN II Gijón (Ayuntamiento de Gijón, 2001). Dades originàries del padró d'habitants de 1998.

MAPA 11.1.1. Situació de l'àrea d'actuació del programa URBAN II a Gijón

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>.

L'àrea d'actuació del programa compren quatre diferents entitats funcionals o barris: *El Natahoyo*, *Tremañes*, *La Calzada* i *Jove* –veure mapa 11.1.1-.

L'Àrea costera de *Jove* inclou els petits barris de *El Muselín*, *Portuarios* i *Pescadores* i comptava amb 2.576 habitants al 1998. En aquest espai es troba una de les infraestructures de transport més emblemàtica de la ciutat, el port comercial de *El Musel* –veure mapa 11.1.2-. Així, l'àrea de *Jove* es caracteritza per la notable presència d'activitat industrial i logística vinculada al port, activitats que generen uns impactes mediambientals que deterioren la qualitat de vida de l'àrea. Des d'un punt de vista demogràfic, l'àrea es caracteritza per l'estructura demogràfica molt envellida: segons dades del padró d'habitants, més del 30% de la població tenia 65 anys tres anys abans de la implantació d'URBAN. D'altra banda, el nivell de renda d'aquesta àrea urbana és sensiblement inferior a la mitjana del municipi.

MAPA 11.1.2. Imatge aèria de l'àrea de Jove i el port de *El Muse!*

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>

El barri de *Tremañes* situat a la zona sud de l'àrea d'URBAN, juntament amb *Jove*, és l'àrea amb més presència d'activitat industrial. Per això, encara que es tracti d'una zona amb més de 600 hectàrees, comptava amb menys de 2.000 habitants a l'any 1998. En aquest barri hi han diferents polígons industrials, així com un nombre important de naus aïllades amb problemes d'accessibilitat. Aquest tram industrial es mescla amb usos residencials més o menys dispersos, en els quals es troben habitatges amb dèficits estructurals severos (Ayuntamiento de Gijón 2001: 6). El barri té un dèficit notable d'equipaments i serveis, i l'entorn urbà és molt poc qualificat –mal estat de la urbanització i presència d'activitats poc compatibles entre si-. A més, pateix greus problemes d'accessibilitat; l'extrem oriental del barri es delimitat per l'autovia del Cantàbric i diferents infraestructures ferroviàries, com zones de classificació i diferents ramals de vies que accedeixen a les dues estacions del centre de Gijón –*Jovellanos* i *Humedal*-. Aquestes infraestructures configuren un eix d'infraestructures que actuen de barrera urbana entre aquesta àrea i la resta de la ciutat.

El barri de *Calzada* és el de major volum demogràfic de l'àrea d'actuació d'URBAN : més de 15.000 habitants. El barri, com la resta de la zona es caracteritza per la presència d'activitat industrial, emmagatzematge, tallers i astillers –en determinats casos es tracten de naus en desús i en clar procés de

degradació-. L'estructura urbana és complexa, desarticulada i en determinats espais la fàbrica urbana es troba molt deteriorada. En termes generals, el barri presenta notables dèficits urbanístics –baixa dotació de serveis i equipaments, manca de zones verdes, mal estat de conservació de l'espai públic, etc.-, mentre que el parc d'habitatges, presenta problemes derivats de la manca d'inversió i operacions de millora i/o rehabilitació. D'altra banda, el barri té greus problemes de congestió per l'elevada presència de vehicles pesats que utilitzen les principals vies en sentit est-oest (Ayuntamiento de Gijón, 2006).

Finalment, l'extrem litoral del barri de *El Natahoyo*, la zona d'URBAN més pròxima al centre de Gijón, presenta problemàtiques vinculades amb el deteriorament de la fàbrica urbana i el mal estat de conservació del parc d'habitatges. A més, el progressiu trasllat d'activitats industrials als espai més perifèrics a generat l'abandonament i degradació d'edificis i naus, reforçant la imatge de degradació de l'àrea.

MAPA 11.1.3. Imatge aèria de Tremañes, La Calzada i El Natahoyo

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>

TAULA 11.1.1. Distribució de la població a la zona URBAN a Gijón (1998)

	La Calzada	El Natahoyo	Jove	Tremañes	Àrea URBAN	Gijón
Població	15.059	6.968	2.576	1.916	26.519	265.491
Superfície (km ²)	0,94	0,84	6,88	6,34	15	181,6
Densitat població (hab/km ²)	16.020	8.295	374	302	1.768	1.462

FONT: Padró Municipal d'Habitants de 1998 i Ayuntamiento de Gijón, 2001 i 2006.

Des d'un punt de vista socioeconòmic, aquests barris es caracteritzen per tenir un nivell mig d'estudis i renda clarament inferior a la mitjana de la ciutat (Ayuntamiento de Gijón, 2001 i 2004). Segons dades d'estudis sociològics elaborats per l'Ajuntament al barri de *La Calzada* (Ayuntamiento de Gijón, 1994), on viu més del 60% de la població de l'àrea URBAN, un 62% de la població té un nivell de renda baix o molt baix, trobant-se més del 10% de les llars en el llindar de la pobresa. En l'arrel d'aquesta problemàtica es troben: "(...) *los problemas de desempleo i las carencias de la cobertura social, así como la presencia significativa de personas ancianas y discapacitadas sin pensión*" (Ayuntamiento de Gijón, 2006: 23). En aquest mateix estudi, es citava els problemes vinculats amb la drogodependència com punt clau. De fet, un 74% de les entrevistes realitzades citaven, la presència del mercat de la droga i la inseguretat ciutadana, com el principal problema del barri. A més, més del 2% de les llars afirmaven tenir problemes vinculats al consum de droga part d'algun membre de la família.

D'altra banda, segons dades de l'any 2000 de la *Fundación Municipal de Servicios Sociales*, el 26% de les persones ateses pels centres de serveis socials municipals resideixen a l'àrea URBAN –mentre que aquesta àrea té el 10% de la població municipal-. Les demandes més habituals són l'ajuda a domicili per població de la tercera edat i/o persones autonomia reduïda, ajudes pel pagament de la renda d'allotjament i els fons d'inserció social.

11.1.3. Reptes i oportunitats

Malgrat les característiques pròpies i les especificitats de cadascuna de les àrees urbanes que conformen la zona URBAN, tenen unes problemàtiques comunes, així com uns reptes i unes oportunitats de desenvolupament sobre les que el programa ha pretès actuar.

Abans de la implementació d'URBAN, l'evolució demogràfica de l'àrea durant la segona meitat dels anys noranta havia estat negativa. Aquesta qüestió és un bon indicador de les problemàtiques socioeconòmiques de l'àrea i es deu, en bona mesura, al procés d'envelliment de la població, així com a la manca d'atractivitat d'aquests barris que propicia que no es produeixi una arribada significativa de nova població –concretament, gent jove-. Aquesta situació era significativament més greu al barri de Jove, on, segons dades del padró d'habitants de 1998, el nombre de persones de 65 o més anys triplicava el nombre de persones menors de 15 anys, és a dir, tenia una estructura demogràfica clarament envellida. L'estructura demogràfica presentava, en aquest moment, una disparitat molt marcada entre els diferents barris de l'àrea URBAN; ja que, per exemple, *La Calzada* tenia un índex d'envelliment inferior a la mitjana de la ciutat.

Malgrat la presència de diferents activitats industrials, portuàries i d'emmagatzematge i la dedicació de part del sòl d'aquesta àrea a infraestructures ferroviàries, la densitat de població es troba un 23% per sobre de la mitjana municipal –veure taula 11.1.1-. Aquesta situació de major densitat del conjunt de la zona URBAN s'explica a partir de les altes densitat de les àrees de *La Calzada* i *El Natahoyo* –les contigües al centre urbà de la ciutat-, es tracten d'àrees amb una elevada densitat d'ocupació del sòl per ús residencial i caracteritzades per la manca d'espais lliures i zones verdes.

Aquestes qüestions apunten un dels principals problemes de l'àrea: els dèficits urbanístics. L'àrea es caracteritza per la baixa qualitat del teixit urbà, especialment en els espais amb major presència d'usos industrials –alguns dels quals poden ser espais en desús pel tancament de l'activitat principal-, la poca qualitat i el deficitari estat de conservació de l'urbanització i el mobiliari urbà, així com la falta d'espais lliures i zones verdes condicionades. Abans de la

implementació del programa URBAN en aquest barris existien un total de 87.286 m² de zones verdes, el qual implica un promig de 3,3 m² de zones verdes per habitant, mentre que aquest promig pel conjunt de Gijón arribava als 5,5 m²/habitant (Ayuntamiento de Gijón, 2006: 27).

Des d'un punt de viata ambiental aquests barris també presenten múltiples problemàtiques, principalment derivats dels impactes originats per la important presència d'activitat industrial. Diferents estudis municipals identifiquen aquesta zona com una de les problemàtiques de la ciutat, en aquets aspecte, per la mala qualitat de l'aire, la contaminació acústica i els dèficits en la xarxa de subministrament d'aigua potable i la xarxa de sanejament (Ayuntamiento de Gijón, 2006: 85).

Els problemes d'accessibilitat condicionen la seva relació amb la resta de la ciutat, l'àrea es troba delimitada per la barrera urbana formada per l'autovia del Cantàbric i les diferents infraestructures ferroviàries. En clau interna, també presenta greus problemes de mobilitat, la presència d'usos industrials implica una elevada densitat de transit rodat –vehicles pesats-, que dificulta la mobilitat interna i la disposició d'aparcament. A més, existeixen diferents elements –ramals de ferrocarril de connexions regionals, activitats industrial disperses- que dificulten l'articulació de l'àrea.

Aquests barris han patit un important deteriorament de la seva imatge, l'estigmatització pot esdevenir un fre important a les seves possibilitats de desenvolupament. La persistència d'uns índex de delinqüència per sobre de la resta de la ciutat, el problema de la droga, la concentració de població d'ètnia gitana -amb una notable presència de col·lectius amb greus problemes d'integració social- o el progressiu creixement de població immigrada en situació d'exclusió social han estat algunes de les qüestions que ha reforçat la imatge negativa d'aquest àrea; juntament amb el mateix deteriorament de la fàbrica urbana. Aquesta manca d'atractiu pot esdevenir un fre important per l'establiment de noves activitats o per la possibilitat de captar nous residents.

Entre els problemes socioeconòmics en destaca l'elevada taxa d'atur, amb una presència important d'atur de llarga durada, el qual es centra especialment en

la població amb menys formació provinent del sector industrial. En aquest sentit cal destacar que el nivell mig de formació de l'àrea és netament inferior al de la resta de la ciutat, aquesta qüestió genera importants problemes en la inserció laboral. Un altre aspecte remarcable, en aquest sentit, és la manca de coneixement i ús de les noves tecnologies.

En les darreres dècades s'ha consolidat una dinàmica negativa en termes econòmics del barri. Persisteixen situacions de pobresa i marginalitat social. El nivell mig d'ingressos per unitat familiar a l'àrea és sensiblement inferior a la mitjana de la ciutat. Com s'ha mencionat anteriorment, un 10% de les llars d'aquests barris es troben per sota del llindar de la pobresa, mentre que un 1% es troben en situació de pobresa severa.

L'existència d'algunes instal·lacions industrials en desús pot ser interpretada en clau d'oportunitat. O bé, la pròpia edificació, o bé el sòl alliberat pel seu enderrocament pot permetre incorporar en aquest espais nous usos més adequats per l'àrea –residencial i/o equipaments-.

11.1.4. El programa URBAN

La candidatura d'URBAN II Gijón va ser aprovada per la Comissió Europea al novembre de 2001¹⁰⁴ –anteriorment ja havia estat prioritzada a nivell estatal-. L'aprovació inicial preveia una inversió total de 14,2 milions d'euros, 10,6 dels quals aportats per FEDER, mentre que l'Ajuntament de Gijón n'aportava els 3,6 milions restants. Finalment, i fruit d'altres inversions municipals, la inversió total sobre l'àrea d'actuació del programa ha assolit els 17,3 milions d'euros en el període 2001-2008.

Al mapa 11.1.4 es detalla l'àrea d'actuació del programa, que, com s'ha mencionat anteriorment, compren 4 àrees urbanes diferents situades a l'extrem nord-oest del terme municipal de Gijón. Es tracta per tant d'una àrea d'actuació gran, amb aproximadament 15 km². Encara que, com es pot apreciar al mapa, l'àrea prioritària d'actuació es concentra a part dels barris de *La Calzada* i *El Natahoyo*.

¹⁰⁴ Decisió C(2001) 2776 de 22 de novembre de 2001.

MAPA 11.1.4. Àrea d'actuació prioritària d'URBAN II Gijón

FONT: Ayuntamiento de Gijón.

L'objectiu general del programa ha estat "(...) la promoció de un augment substancial de los índexes de qualitat de vida en sentit ampli, en los que se incluye tanto la mejora de la accesibilidad y la movilidad interna, la recuperaci3n de las condiciones medioambientales, la ordenaci3n urbanística y la dotaci3n de equipamientos, como la promoci3n econ3mica y del empleo, la mejora de la cualificaci3n de los trabajadores y la inserci3n laboral de los colectivos en riesgo de marginalidad" (Ayuntamiento de Gij3n, 2004: 32).

L'acció d'URBAN a Gijón s'ha articulada a partir de 6 eixos d'actuació. Els gestors decidiren adoptar tots els eixos d'actuació proposats per la CE, menys el quart, referit a la integració del transport públic i comunicacions. A continuació es detallen els eixos d'actuació del programa URBAN II a Gijón, les mesures que han englobat i les principals accions que han dut a terme.

- *Eix 1: Utilització mixta i reurbanització de terrenys abandonats.* Aquest ha estat l'eix on s'ha destinat una major partida pressupostària: 6,6 milions d'euros, un 46,5% del programa. L'objectiu d'aquest eix és la recuperació dels espais més degradats d'aquests barris, tanmateix es pretén reutilitzar aquests espais, ja que, com es detallarà a continuació, les operacions desenvolupades es realitzen sobre espais que han perdut la seva activitat principal i que han patit un important abandonament funcional –bàsicament industrial-. Aquesta reutilització d'espais urbans ha comportat, a més, dotar a aquests barris de nous equipaments i serveis, així com requalificar un paisatge urbà caracteritzat per la seva pobresa paisatgística. A continuació es detallen les dues mesures executades en el marc d'aquest eix.

· Mesura 1.1. Recuperació de solars abandonats i terrenys contaminats. Rehabilitació d'espais públics, incloses les zones verdes (46,1% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura ha suposat la millora i adequació de diferents parcs parc *Nuevo Jove*, parc de *Portuarios*, ampliació del parc de *Laureal*- i zones verdes –recuperació de més de 18.000 m² zones verdes al carrer *Bazán*-, la reforma i adequació de nombrosos vials i la creació d'una nova zona d'aparcament públic. El programa URBAN participa parcialment d'una important operació en la vertebració d'aquesta àrea. El Pla General d'Ordenació Urbana preveu un pas inferior –sota les vies del ferrocarril- de comunicació entre el barri de *La Calzada* i l'àrea de *Tremañes*. Aquesta operació –veure figura 11.1.1- suposarà una solució parcial al problema de la connexió deficitària entre *La Calzada* i *Tremañes*. El pas, de deu metres de llargada permetrà tant el transit rodat, com el pas de peatons. A través del programa URBN s'ha adequat els vials i l'espai urbà ambdós costats del pas perquè posteriorment es pugui executar l'operació.

FIGURA 11.1.1. Recreació del pas inferior de comunicació entre *La Calzada* i *Tremañes*

FONT: Ayuntamiento de Gijón, 2009: 13.

· Mesura 1.2. Construcció, renovació i dotació d'edificis per acollir activitats socials, culturals, d'oci i esportives (53,9% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura ha executat l'operació que pretén ser la més emblemàtica del programa: la construcció del complex esportiu de *La Calzada*. Aquestes noves instal·lacions inclouen dos piscines, dos pistes de tennis cobertes i dos descobertes, tres pistes de padel, gimnàs, sauna i altres serveis complementaris. La construcció d'aquest equipament ha suposat una inversió de 3,8 milions d'euros i s'ha realitzat en un espai en desús que anteriorment havia acollit activitats industrials, en un espai contigu a les vies de ferrocarril.

FIGURA 11.1.2. Complex esportiu de *La Calzada*

FONT: Ayuntamiento de Gijón.

- *Eix 2: Empresariat i pacte a favor de l'ocupació.* Aquest eix ha suposat una inversió de 2,6 milions d'euros, el 18,3% del pressupost del programa. Les mesures incloses en aquest eix tenen com a objectius claus, ampliar la base econòmica de l'àrea, redinamitzar i millorar la competitivitat del teixit empresarial local i promoure la creació de nous llocs de treball, amb una especial atenció a la població amb major risc d'exclusió social. A continuació es detallaran aquestes mesures.

· Mesura 2.1. Recolzament a l'activitat empresarial, comercial, artesanal, economia social, a les cooperatives, a les mútues i serveis per PIME's (46,4% de la inversió de l'eix). S'ha reutilitzat un espai industrial en desús, habilitant 16 naus –entre 150 i 190 m²- destinades al lloguer d'empreses per a joves.

· Mesura 2.2. Millora de la competitivitat del teixit empresarial existent, creació de centres de serveis, foment de sistemes per la transferència de tecnologia, potenciació de l'associacionisme, etc. (32,5% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura ha permès destinar ajudes a la millora i adequació de determinats espais del polígons industrials a les necessitats actuals: s'ha realitzat intervencions com la millora de la senyalització, la creació de noves zones d'aparcament públic, l'habilitació d'un espai comú que actuï com a directori d'empreses o la neteja i adequació de determinats espais lliures molt degradats –com els marges de la via de ferrocarrils de FEVE-. També s'ha atorgat ajudes i suport a les associacions destinades a la dinamització dels polígons i les empreses implantades.

· Mesura 2.3. Recolzament als nous emprenedors, creació d'incubadores i centres de desenvolupament i capacitació, instruments de finançament per a nous emprenedors (4,5% de la inversió de l'eix).

· Mesura 2.4. Accions de formació dirigides a col·lectius desocupats, així com als treballadors en actiu, per l'actualització de la seva capacitació i la seva adaptació a les noves organitzacions del treball i a les noves tecnologies de la informació i la comunicació, atorgant prioritat als itineraris integrats d'inserció professional i desenvolupament de noves formes d'ocupació (16,6% de la inversió de l'eix).

- *Eix 3: Integració de marginats i accés als serveis bàsics.* Aquest eix ha suposat una inversió de 1,4 milions d'euros, un 9,9% del pressupost d'URBAN a Gijón. Les mesures dutes a terme, han cercat la inserció social i laboral dels col·lectius a major risc d'exclusió social, la prevenció de les actituds xenòfobes, el respecte i la

valoració de la diversitat cultural, així com la reducció de l'absentisme i el fracàs escolar. Aquest eix s'ha estructurat a partir d'una única mesura: *Plans d'educació i formació integrada i personalitzada per la inserció de col·lectius desfavorits i marginats, formació lingüística personalitzada, orientats particularment a les necessitats específiques de les minories.*

L'acció d'aquest eix s'ha centrat en la formació i educació com a eina d'inclusió social i laboral. S'han desenvolupat un nombre important de cursos de formació dirigit a diferents col·lectius amb risc d'exclusió social, tots ells inclouen itineraris posteriors que procuren facilitar la inserció laboral. També s'ha desenvolupat estratègies de recolzament als centres educatius i de reforç dels valors positius de l'educació –lluita contra l'absentisme escolar i l'abandó prematur dels estudis-. Un dels principals projectes ha estat la creació d'un centre de formació professional –a mode d'escola taller- destinat a joves amb risc d'exclusió social –joves sense ocupació que han abandonat prematurament els estudis-. També ha ajudat a engregar un centre de dia per a joves –el finançament de la seva acció més enllà de 2007 ja no corre a càrrec d'URBAN-.

- *Eix 5: Reducció i tractament de residus; gestió eficient de l'aigua i reducció del soroll; reducció del consum d'energia a base d'hidrocarburs.* L'eix 5 ha comportat una inversió de 1,5 milions d'euros, un 10,6% del pressupost total del programa. L'objectiu final ha estat la millora de la qualitat ambiental de l'àrea, així com aconseguir un entorn urbà més saludable. L'eix ha comprés les dues mesures que es detallen a continuació.

· Mesura 5.1. Foment de la reducció de residus, reciclatge total, recollida i tractament selectius (50,6% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura inclou accions materials, com la millora del sistema de recollida selectiva, el soterrament dels contenidors i el tractament de residus, però també accions immaterials, com l'aposta per la promoció i foment d'una sensibilització vers la necessitats d'incorporar pràctiques més responsables amb el medi ambient en els hàbits quotidians. L'operació que ha concentrat la major part del pressupost ha estat la construcció d'un *Punt Net* al barri de *La Calzada*. Aquest servei s'ha emplaçat en un espai central de barri, a prop d'espais residencials i molt proper a diferents equipaments clau del barri: el Centre de Salut, el col·legi, l'institut i el centre esportiu projectat per URBAN. Els gestors del programa apostaren per aquesta ubicació, amb l'objectiu d'atorgar visibilitat i rellevància a l'actuació. Per això, es

decidí emprar un disseny atractiu i dotar a l'espai d'altres usos complementaris, com una aula d'educació mediambiental i activitats relacionades.

FIGURA 11.1.3. Edifici del Punt Net de La Calzada

FONT: Ayuntamiento de Gijón, 2009: 37.

· Mesura 5.2. Accions per reduir el consum d'aigua i fomentar l'aprofitament de l'aigua de pluja i una gestió eficaç dels recursos hídrics (49,4% de la inversió de l'eix). A través d'aquesta mesura s'ha millorat el sanejament i l'abastiment d'aigua de determinats espais de *Tremañes* i *Jove* respectivament. Es tracta d'espais perifèrics que presentaven greus dèficits infraestructurals en aquest sentit.

- *Eix 6: Desenvolupament del potencial de les tecnologies de les societats de la informació.* Aquest eix ha suposat una inversió de 1'3 milions d'euros, un 9,2% del pressupost total del programa. L'objectiu general d'aquest eix ha estat atansar la societat de la informació a tota la ciutadania, independentment de la renda o nivell de formació. Al mateix temps, s'ha pretès utilitzar l'Internet com a eina d'integració social i de suport a l'educació, formació i capacitació professional.

L'eix 6 ha inclòs les següents mesures o línies d'acció:

· Mesura 6.1. Fomentar l'ús i l'accés de les tecnologies de la informació i la comunicació entre els ciutadans, preferentment amb finalitats formatives, ocupació, educació i cultura (71,9% de la inversió de l'eix). S'han creat quatre espais públics d'accés lliure a Internet –aules d'informàtica públiques o mediatiques-. Però a més els gestors del programa han apostat per atansar l'accés a la informàtica i Internet a les llars de l'àrea URBAN. El programa ha destinat 380.000 euros a ajudes directes a la compra d'ordinadors i connexió a Internet en aquelles llars que no en

disposaven de forma prèvia.

FIGURA 11.1.4. Publicitat d'ajudes a la compra d'ordinadors i connexió a Internet a les llars

FONT: Ayuntamiento de Gijón.

· Mesura 6.2. Desenvolupament de serveis d'interès públic, especialment, en els àmbits de l'educació i la formació, l'assistència sanitària, la informació sobre el medi ambient i el recolzament a les PIME's, en particular pel comerç i els serveis de proximitat (28,1% de la inversió de l'eix).

Aquesta mesura ha finançat la creació de pàgines webs a les empreses de l'àrea URBAN i la creació d'un centre virtual d'empreses, entès com a punt d'informació espai virtual de serveis per ajudar al desenvolupament de les empreses de l'àrea URBAN, tot fomentat la cultura emprenedora i la cooperació entre les diferents empreses i emprenedors –veure figura 11.1.5-. A més a més, el programa ha recolzat la creació d'un *centre comercial URBAN*. Es tracta d'una centre comercial virtual –per compres a través d'Internet- on les diferents empreses del barri ofereixen el seu producte i els clients poden realitzar les compres o comandes *on-line* –veure figura 11.1.6-.

FIGURA 11.1.5. Pàgina web del centre virtual d'empreses de l'àrea URBAN

FONT: <http://cve.gijon.es/>

FIGURA 11.1.6. Pàgina web del centre comercial virtual URBAN Gijón

FONT: <http://centrocomercialurban-gijon.com/>

- *Eix 7: Avaluació, gestió i seguiment. Millores en el govern urbà.* La inversió destinada a l'assistència tècnica del programa ha assolit els 0,8 milions d'euros, un 5,6% del pressupost d'URBAN a Gijón. A més de la necessària assistència tècnica i informació als ciutadans, aquest eix ha ajudat a finançar operacions importants pel valor afegit de la IC URBAN, com la participació del pla en diverses xarxes europees, promoure canals de participació i implicació de la comunitat local amb el projecte i l'estratègia de desenvolupament local. A continuació es citen les quatre mesures que ha finançat aquest eix:

- Mesura 7.1. Campanyes de formació i publicitat, mesures per millorar l'accés a la informació en matèria de medi ambient, i participació dels ciutadans en el procés de decisió.
- Mesura 7.2. Promoció de xarxes d'intercanvi d'experiència i bones pràctiques, així com el desenvolupament de la base de dades comunitària de bones pràctiques en la gestió i sostenibilitat de les ciutats.
- Mesura 7.3. Realització d'avaluacions de programa, tant *ex-ante* com *on-going*, que permetin comptar amb el màxim d'elements d'informació alhora de realitzar l'avaluació *ex-post*.
- Mesura 7.4. Despeses derivades de les tasques de gestió, seguiment i control del programa (92% de la inversió de l'eix).

A la taula 11.1.2 es detallen els diferents eixos d'actuació del programa, així com el repartiment pressupostari que han adquirit i el finançament que han assumit les dues administracions implicades: UE i Ajuntament. De fet, la modèstia pressupostària del programa de Gijón, en comparació amb altres casos d'estudi, es pot explicar a partir de l'absència del finançament regional i estatal.

Referent al repartiment pressupostari segons eixos d'actuació, la intervenció urbanística té un pes significatiu. Malgrat això, la resta de variables no han adquirit un rol residual. A més, el programa ha tingut la virtut d'actuar en la majoria dels camps plantejats per la iniciativa. Destaca també l'aposta clara per les noves tecnologies i les mesures mediambientals.

TAULA 11.1.2. Dimensió pressupostària del programa URBAN II Gijón segons eixos d'actuació i aportació dels diferents agents (milions d'euros)

	UE (FEDER)	Ajuntament Gijón	Total	%
Eix 1 (urbanístic)	5,0	1,6	6,6	46,5
Eix 2 (empresa/ocupació)	2,0	0,6	2,6	18,3
Eix 3 (social)	1,0	0,4	1,4	9,9
Eix 5 (medi ambient)	1,1	0,4	1,5	10,6
Eix 6 (TIC)	1,0	0,3	1,3	9,2
Eix 7 (ass. tècnica)	0,6	0,2	0,8	5,6
TOTAL	10,7	3,5	14,2	100,0

FONT: Ayuntamiento de Gijón i Dirección general de Fondos Comunitarios del Ministerio de Hacienda.

La gestió del programa ha estat duta a terme per l'Ajuntament de Gijón. Tanmateix, la *Dirección General de Fondos Comunitarios* ha estat l'ens encarregat de dirigir la implementació de la Iniciativa a l'Estat, ha estat la màxima autoritat política encarregada de la gestió dels pagaments, de la coordinació dels comitès de seguiment i avaluació i de la coordinació general de tots els programes URBAN a Espanya. El disseny de l'estratègia d'actuació, la implementació del programa i la gestió de les tasques diàries ha estat responsabilitat directa de l'Ajuntament de Gijón. Aquest ha destinat un petit equip tècnic –3 persones fixes, més altres col·laboradors a temps parcial- exclusivament a la gestió i implementació del programa, però sense establir cap oficina de barri que, a més d'actuar com a oficina tècnica, hagi esdevingut un punt de referència i informació veïnal al pla d'actuació i, en general, sobre la transformació de l'àrea-.

L'acció dels gestors del programa és tutoritzada pel comitè de seguiment, que seguint les normatives europees¹⁰⁵ actuà com a òrgan de control, seguiment i avaluació del programa. Aquest ens es format per un membre del Ministeri d'Hisenda que actua com a president, dos representants més de l'Estat, del mateix Ministeri –encarregats de la gestió de FEDER-, un representant de l'Ajuntament de Gijón responsable de l'implementació del programa, un regidor de medi ambient un regidor responsable de la igualtat d'oportunitats i un representant de la CE –de caràcter consultiu-.

¹⁰⁵ L'article 35 del reglament de la CE núm. 1260/99 sobre els Fons Estructurals i la Comunicació de la CE 2000/C 141/04 a l'apartat IV, on s'estableix el "Seguiment, execució i avaluació de les intervencions".

11.3.3.5. Resultats obtinguts

El programa ha estat conclòs en acabar l'any 2008. Es disposen d'informes d'avaluació anual fins a l'any 2007, però no encara –en el moment de conclusió d'aquesta recerca- l'avaluació ex-post tant a nivell local, com a nivell estatal. D'altra banda, a més de les dades de l'avaluació de l'any 2007 es disposen de certs indicadors i dades generals publicades pels gestors del programa en el moment de la seva conclusió.

En primer terme, cal destacar que la multidimensionalitat assumida per URBAN a Gijón ha propiciat que els impactes detectats no s'hagin concentrat només en la transformació urbanística de l'àrea beneficiària, sinó que ha tingut un efecte en la redinamització socioeconòmica de l'àrea. A continuació es detallaran algunes de les dades i efectes més destacats de l'acció del programa.

L'operació emblemàtica del programa –i la de major dimensió pressupostària- ha estat la construcció del centre esportiu de *La Calzada*. Aquesta operació ha ajudat a regenerar un espai força degradat. Però sobretot, ha dotat al barri d'un nou equipament que, a més, està tenint una bona resposta per part de la població local. De fet, els gestors del programa varen apostar per l'activitat esportiva com un element que ajudés a la cohesió i el desenvolupament social del barri. Finalment, segons dades del Patronat d'esport de l'Ajuntament de Gijón, l'equipament va passar de 75.000 usuaris registrats al 2003 a 130.000 al 2007.

A prop del centre esportiu s'ha instal·lat el Punt Net, un altre equipament que està registrant uns bons números en relació al volum d'usuaris. La recollida selectiva d'aquest punt ja arriba al 23% del total de la ciutat.

La recuperació d'espais abandonats i/o contaminats era una de les apostes clau del programa en matèria de regeneració física i ambiental d'aquest espai. L'acció d'URBAN ha permès recuperar fins a 80.000 m² de sòl en desús i en franc procés de degradació. Una bona part d'aquest sòl s'ha destinat a habilitar noves zones verdes –en destaca el nou parc de 18.000 m² a *Tremañes*-, però també ha permès implantar-hi nous equipaments, millorar i adequar vials o habilitar zones d'aparcament.

La redinamització dels polígons industrials de l'àrea ha estat una altra de les

operacions importants, a més de la regeneració física i ambiental i la recuperació funcional d'espais degradats, s'ha donat suport a les associacions d'empreses i s'ha ofert nous serveis a les empreses de la zona, com el nou centre municipal per a empreses joves.

El programa ha destacat pel rol important que s'ha donat a la formació i capacitació professional com a eines d'inclusió social i laboral. En primer terme en destaca l'elevat nombre de programes i cursos de formació i orientació professional, tallers per persones majors, etc. A tall d'exemple, la taula 11.1.3 mostra el nombre d'alumnes i grau d'assoliment dels diferents cursos de formació en habilitats informàtiques engegades des del programa.

TAULA 11.1.3. Nombre d'alumnes inscrits en cursos de formació en informàtica bàsica

	Homes						Homes						Total					
	2003	2004	2005	2006	2007	Total	2003	2004	2005	2006	2007	Total	2003	2004	2005	2006	2007	Total
Núm. Alumnes	119	318	289	303	276	1.305	60	145	157	159	153	674	179	463	446	462	429	1.979
Finalitzen la formació	109	308	269	290	262	1.238	56	138	145	151	147	637	165	446	414	441	409	1.875
% finalitza formació	92%	97%	93%	96%	95%	95%	93%	95%	92%	95%	96%	95%	92%	96%	93%	95%	95%	95%

FONT: Ministerio de Hacienda, Dirección General de Fondos Comunitarios, 2008: 36.

El programa també ha permès iniciar activitats socials que tindran continuïtat més enllà del període finançat per FEDER: com la millora i renovació del Centre d'art per persones minusvàlides, la construcció d'un nou centre per gent gran a *El Natahoyo*, l'ampliació del centre social de *Tremañes*, el centre de dia per a menors, entre d'altres. El programa ha apostat també per projectes educatius d'atenció a menors i programes d'inserció sociolaboral de joves amb risc d'exclusió social. En aquest sentit, en destaca la creació d'un centre d'educació, formació i inserció laboral –tipus escola taller-. Malgrat el cert èxit dels cursos gratuïts, els resultats en termes d'inserció laboral han estat modestos. Un valor indicatiu són els resultats assolits per aquest centre de formació: entre els cursos 2004/05 i 2005/06 han tingut 60 alumnes dels quals 23 han acabat el període de formació, 18 dels quals varen poder trobar una feina.

En l'àmbit de les noves tecnologies també s'ha apostat per la formació com una eina clau per dotar d'instruments i capacitat de desenvolupament personal com

a eina d'inserció social i laboral. Així, des de setembre de 2003 fins al juliol de 2008, s'ha realitzat de forma ininterrompuda cursos de formació i orientació bàsica relacionats amb el món de les noves tecnologies, especialment amb la informàtica –en determinats casos es tractava d'alfabetització informàtica-. S'han desenvolupat tant cursos per gent gran, com de reciclatge de treballadors, per treballadors en atur, per comerciants... El nombre total d'alumnes anuals s'ha mantingut sempre per sobre dels 600 en aquest període (D'aleph, 2006; Ministerio de Hacienda, 2008; Ayuntamiento de Gijón, 2009).

En l'eix de les TIC ha destacat la mesura destinada a promoure l'accés a Internet a les llars d'aquests barris. Els indicadors d'aquesta mesura, mostren que el resultat assolit ha estat satisfactori. En total s'han donat ajudes per la compra d'ordinadors i/o donar d'alta una connexió a Internet a 1.173 llars. Com es pot apreciar a la taula 11.1.4, abans de la implementació del programa, aquesta àrea es trobava per sota de la mitjana de la ciutat en nombre d'equips informàtics i connexions a Internet, al 2008 ja es troba per sobre de la mitjana de la ciutat. De fet, en nombre de connexions ha passat de trobar-se quatre punts per sota de la resta de la ciutat a situar-se catorze punts per sobre.

TAULA 11.1.4. Llars amb ordinador i connexió a internet a l'àrea URBAN (%)

	ÀREA URBAN			GIJÓN			DIFERÈNCIES ENTRE GIJÓN I ZONA URBAN		
	2002	2004	2008	2002	2004	2008	2002	2004	2008
Llars amb ordinador	40,8	49,1	71,5	44,5	52,3	68,3	-3,7	-3,2	3,2
Llars amb accés a internet	21,6	34,6	66,4	25,7	34,9	51,7	-4,1	-0,3	14,7
Llars amb banda ampla	11,5	25,6	62,5	13,9	27,5	48,9	-2,4	-1,9	13,6

FONT: Ministerio de Hacienda, Dirección General de Fondos Comunitarios, 2008: 67.

Finalment al mapa 11.1.5 es mostra la distribució de les diferents operacions que han tingut una incidència sobre la fàbrica urbana. En grans termes, s'hi pot apreciar la concentració d'actuacions al barri de *La Calzada* –que compta amb més del 60% de la població de l'àrea d'actuació- i *El Natahoyo*. D'altra banda, en la meitat sud s'observen les diferents actuacions sobre els polígons industrials, especialment a l'àrea de *Tremañes*. A l'àrea de *Jove* en destaquen les operacions de millora d'abastiment d'aigua i la creació del parc de *Portuarios*.

MAPA 11.1.5 Distribució de les actuacions d'URBAN II Gijón que han suposat una intervenció sobre la fàbrica urbana

FONT: Ayuntamiento de Gijón, 2009: 24-25.

Més enllà dels indicadors estadístics i els impactes materials, els efectes a mig i llarg terme de les actuacions promogudes per URBAN no es poden calibrar –ni quantificar de forma precisa –especialment en aspectes com l’ocupació-. Com senyalen els mateixos gestors del programa, *"Esta iniciativa europea ha plantado las semillas de muchos cambios que se verán en el futuro. Otros ya se ven y ese impacto inmediato se traduce en grandes cifras, en cambios urbanísticos o medioambientales, pero también en la vida cotidiana de muchos vecinos de esta zona de Gijón. (...) El efecto multiplicador del plan URBAN tardará en apreciarse. El tiempo aportará perspectiva y precisión a la acción desarrollada por el proyecto en su área de influencia (...)"* (Ayuntamiento de Gijón, 2009: 9)

Precisament perquè els canvis socials i econòmics necessàriament obtenen uns impactes a llarg termini –en comparació a les transformacions físiques- serà especialment important que des de les administracions públiques es decideixi donar algun tipus de continuïtat a la intervenció iniciada per URBAN. Els canvis en àrees urbanes que concentren problemàtiques socials, com les presentades en aquest cas, requereixen d’uns instruments d’intervenció que puguin treballar amb terminis que vagin més enllà dels fixats per la IC URBAN -7 anys-. Algunes de les iniciatives socials i econòmiques engegades pel programa tenen garantit el seu manteniment, però caldria que algun pla d’actuació local recollís l’herència d’URBAN per garantir certa continuïtat de l’estratègia de redinamització després del període finançat per la UE.

No obstant, no es preveu cap pla d’actuació específic sobre aquesta àrea. Si bé és cert que estan planificades –o ja s’estan realitzant- diferents accions que, es preveu, tinguin un impacte notable sobre aquesta àrea. Aquestes són: el desenvolupament residencial a la zona de *La Calzada* i *El Natahoyo*, la construcció de *Talosoponiente*¹⁰⁵ i l’Aquari –implantant al marge de l’àrea URBAN-, l’habilitació del pas inferior sota les vies del ferrocarril entre *La Calzada* i *Tremañes* i la reordenació de l’entorn de les estacions de *Jovellanos* i *Humedal*, així com el soterrament del tram urbà de les vies de ferrocarril.

¹⁰⁵ Balneari, complex esportiu i parc aquàtic. De recent construcció i emplaçat a la façana marítima de Gijón, al límit de l’àrea URBAN.

El context de boom immobiliari dels darrers anys ha propiciat el desenvolupament de noves zones residencials importants dins de l'àrea d'acció d'URBAN. En els darrers set anys s'han iniciat els tràmits per la construcció de 4.716 habitatges nous. D'aquests habitatges, 3.052 es van finalitzar entre l'any 2002 i el 2008, mentre que 1.423 més es trobaven en construcció a l'inici del 2008 (Ministerio de Hacienda - Dirección General de Fondos Comunitarios, 2008: 7). Fins a l'any 2005 el barri de *El Natahoyo* ha estat el principal afectat per aquest creixement, compensant així les pèrdues d'altres espais de l'àrea d'acció del programa. A l'any 2006, comença a guanyar més pes el desenvolupament residencial de *La Calzada*. Aquest barri no va recuperar la població que disposava a l'any 1999 fins arribat el 2007. El barri de Jove ha recuperat també el seu màxim demogràfic al 2008.

Aquest desenvolupament residencial ha propiciat, com s'ha comentat anteriorment, l'arribada de nova població. Així segons dades del padró d'habitants de l'any 2007. El nombre de llars a l'àrea d'URBAN s'ha incrementat en un 19%.

TAULA 11.1.5. Evolució del nombre de llars a l'àrea d'acció d'URBAN (2002-2007)

	Llars 2002	Llars 2007	Increment
El Natahoyo	2.644	3.766	40%
Jove	999	1.051	5%
La Calzada	5.401	6.097	13%
Tremañes	698	776	11%
Total	9.742	11.690	19%

FONT: Ayuntamiento de Gijón.

Així, les noves promocions residencials executades han propiciat l'arribada de nova població que, a més, té un perfil socioeconòmic diferent al predominant en aquesta àrea. Com a conseqüència d'això, el promig de veïns amb un nivell d'estudis mitjans o superiors va passar d'un 20,5% al 2002 a un 33,1% al desembre de 2004 (Ayuntamiento de Gijón, 2009: 47).

Una altra operació que pot tenir un impacte important sobre aquesta àrea és la futura reordenació de l'entorn de les estacions del centre de Gijón, per crear una

única estació intermodal. Es pretén a més convertir la nova estació en un espai de referència

Al 2008 l'Ajuntament de Gijón va aprovar el Plan Especial para la Integración del Ferrocarril. El Pla preveu la reordenació i soterrament de les platges de vies de les estacions de Humedal i Jovellanos –són molt properes entre si, i es troben al límit de l'àrea URBAN-. Aprofitant l'arribada del Tren d'Alta Velocitat es preveu realitzar una nova estació intermodal i desenvolupar nous usos –aprofitant el sòl alliberat pel soterrament- que dotin de més dinamisme i centralitat a aquesta àrea. La reordenació ferroviària alliberarà 12,1 hectàrees –de les quals 2,6 es destinaran a ús residencial-. A més, es soterraran tres quilòmetres de vies fins l'arribada a l'estació, qüestió que ajudarà a pal·liar l'efecte barrera que aquesta infraestructura havia causat, facilitant així les relacions entre els barris nord-oest –àrea URBAN- i la resta de la ciutat. L'operació, gestionada per la societat municipal "Gijón al Norte, S.A."¹⁰⁶ suposarà una inversió de 310 milions d'euros. Al mapa 11.1.6 es mostra la delimitació de l'àrea afectada pel pla especial de l'estació –a partir de la qual es genera el soterrament-.

MAPA 11.1.6. Pla especial para la integración del ferrocarril a Gijón

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>

¹⁰⁶ <http://www.gijonalnorte.com>

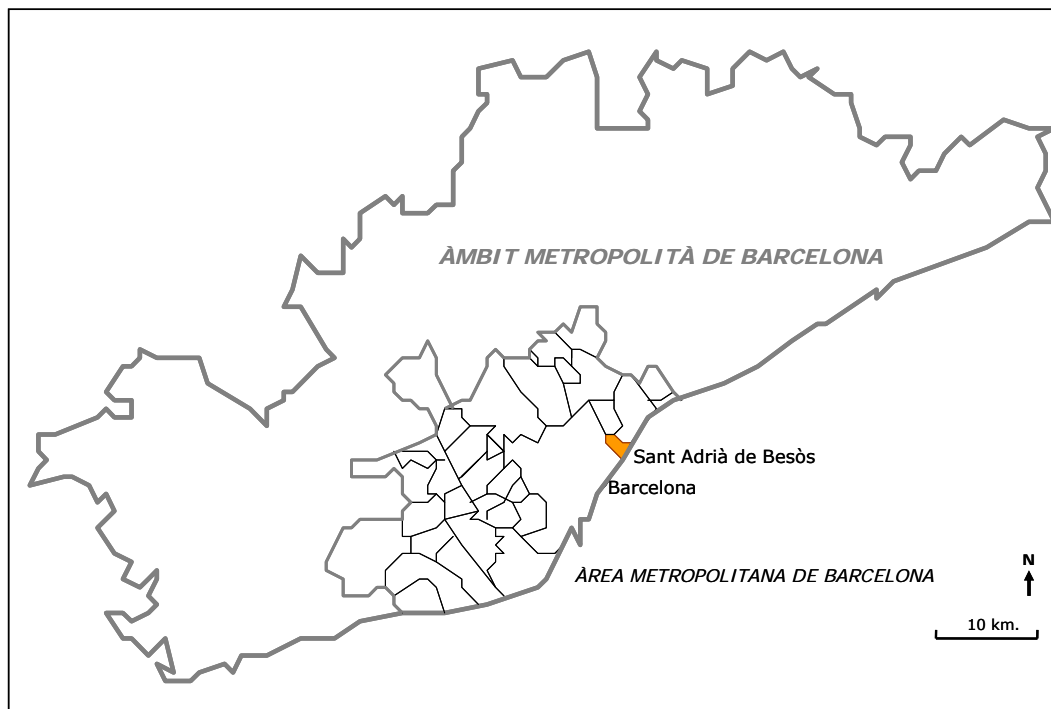
11.1.2. URBAN II Sant Adrià de Besòs - la Mina

11.1.2.1. Contextualització geogràfica: Sant Adrià de Besòs

La ciutat de Sant Adrià de Besòs es troba en un espai central de l'aglomeració urbana de Barcelona, a la desembocadura del riu Besòs. Forma un continu urbà tant amb Barcelona –al seu sud-oest-, com amb Badalona –al nord-est- i Santa Coloma de Gramanet –al nord-.

El terme municipal de Sant Adrià, amb 3,78 km², és el tercer municipi de menor dimensions dels 33 que conformen l'àrea metropolitana de Barcelona. Compta amb 33.223 habitants i una elevada densitat de població: 8.789 hab./km².

MAPA 11.1.7. Sant Adrià de Besòs a l'Àmbit i l'Àrea Metropolitana de Barcelona

FONT: Elaboració pròpia.

L'estructura i forma urbana actual de Sant Adrià de Besòs és conseqüència, en gran mesura de les transformacions viscudes per la ciutat a partir de la meitat del segle XX. Durant les dècades dels anys vint i trenta experimentà un gran creixement demogràfic, com a conseqüència de la primera onada immigratòria de la resta de l'Estat. Així, si al 1910 el terme de Sant Adrià comptava amb 494

habitants, al 1930 ja comptava amb 6.515, i a 1950 amb 8.342¹⁰⁷. En aquests anys es formaren nous barris, poc qualificats, amb problemes de convivència d'activitats industrials i usos residencials, que foren ocupats principalment per les classes més populars, principalment població nouvinguda de la resta d'Espanya. En aquest context, en destaca la consolidació del barri e la Catalana –anomenat així per la presència de la fàbrica elèctrica-.

Posteriorment, durant les dècades dels anys cinquanta, seixanta i setanta la ciutat experimentà un renovat i més accentuat creixement demogràfic; novament vinculat, en gran mesura, a l'arribada de població immigrada de la resta d'Espanya –principalment d'Andalusia i Aragó-. La ciutat comptava amb 10.227 habitants al 1950, al 1960 va assolir els 15.801, però el gran creixement l'experimentà en els quinze anys següents: arribant als 24.452 habitants al 1970 i als 37.286 al 1975¹⁰⁸. El creixement urbanístic es realitzà principalment a partir de diferents grups i promocions d'habitatge social.

El creixement urbanístic poc ordenat, la concentració d'activitats industrials pròximes als usos residencials, la deficitària dotació de serveis, equipaments i la mala qualitat de les diferents promocions d'habitatge derivaren en una degradació de les condicions d'habitabilitat en determinades àrees de Sant Adrià. Els conflictes socials, la concentració de població amb més risc d'exclusió social i l'estigmatització de terminades àrees foren dinàmiques que es consolidaren de forma relativament ràpida; els problemes foren evidents ja a partir de la dècada dels vuitanta. En aquest context hi havia un barri que destacava especialment: la Mina. El qual esdevingué, dissortadament un barri molt conegut per la concentració de problemes i conflictes socials, la concentració de la població gitana, l'arreament del mercat de la droga i la poca qualitat de la fàbrica urbana.

11.1.2.2. Àrea d'actuació: el barri de la Mina

El barri de la Mina està emplaçat a la desembocadura del riu Besòs, al municipi de Sant Adrià de Besòs, just a la frontera amb el terme municipal de Barcelona. El barri ha estat històricament configurat per tres entitats: la Mina Nova, la Mina Vella i la Mina industrial. Les dues primeres són polígons d'habitatge, en que l'adjectiu fa referència al moment de construcció. La Mina industrial ha estat un

¹⁰⁷ Dades provinents de l'Institut d'Estadística de Catalunya (cens de població).

¹⁰⁸ Dades provinents de l'Institut d'Estadística de Catalunya (cens de població i padró d'habitants de 1975).

espai, on s'han concentrat activitats que, pel tipus d'externalitats que porten associades, s'allunyaren del centre de la ciutat. Aquests elements –activitat industrial i d'emmagatzematge- han ajudat a reduir la qualitat de l'entorn urbà més immediat. La Mina Vella és formada per tretze edificis en forma de bloques lineals, d'una alçada de planta baixa més cinc, sense ascensor, construïts parcialment amb prefabricats; més un de planta baixa més tretze. Creant així un conjunt de 955 habitatges, amb una tipologia de construcció relativament tradicional. A la Mina Nova s'hi troben els blocs visualment més simbòlics del barri: cinc blocs dobles de planta baixa més deu amb una longitud lineal de gairebé dos-cents metres, amb dos escales per entrada –vuitanta habitatges per entrada-; més un bloc simple de planta baixa més set; formant un conjunt de 1.872 habitatges. Tot això rodejat de molts espais lliures no urbanitzats i molta vialitat –ronda litoral- i ferrocarrils.

FIGURA 11.1.7. Imatge general del barri de la Mina (abans de la intervenció del Pla de Transformació)

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

La Mina ha estat un barri estigmatitzat, marginal des del seu origen, arribant a consolidar-se com una de les llegats més amargs de la *era porciolista* (Roca, 2004). Creat per acollir una població socialment diversa –destacant per dimensió el col·lectiu gitano-, però que tenien en comú les seves precàries condicions socioeconòmiques. De forma majoritària eren persones reallotjades de barris de barraques de Barcelona –Camp de la Bota, la Perona, el Carmel, Can Tunis, Montjuïc, casa Antúnez, Riera Blanca, etc.- (Borja i Fiori, 2004; Roca, 2003).

Una part dels problemes que la Mina afronta actualment, tenen com arrel precisament el seu origen, la forma en que es va planificar i constituir el barri. Primer, pels evidents inconvenients derivats de la baixa qualitat dels materials emprats i la sobreocupació com estratègies de reducció dels costos de construcció. Segon, per haver estat creat fora de Barcelona, en un municipi petit com Sant Adrià de Besòs, sense els recursos necessaris per realitzar les necessàries inversions de manteniment –la Mina suposa un terç de la població municipal–: *“Ni Barcelona quería seguir asumiendo un problema que, como en otros casos, había situado fuera de sus estrechos confines, ni Sant Adrià sentía como propio lo que se había vivido como un trágala administrativo propio del franquismo”*.¹⁰⁹ I en tercer lloc, perquè des de la seva creació, va ser concebut com un espai al que reubicar diferents col·lectius socials amb greus problemes de desestructuració, realitzant així un desplaçament i concentració dels problemes fora del centre de Barcelona.

L'any 1953 els terrenys actualment ocupats pel barri foren requalificats com zona residencial, com a mesura d'urgència per fer front el problema del barraquisme a Barcelona. La Mina fou, juntament amb Canyelles, l'operació emblemàtica del *Plan de Supresión del Barraquismo*. No fou fins l'any 1959 en que l'Ajuntament va aprovar el primer projecte. Però al 1963, la *Comisión de Urbanismo de Barcelona y Otros Municipios* va aprovar el traspàs de la seva gestió al *Patronato Municipal de Vivienda de Barcelona*, que realitzà una modificació, durant el 1967, per incrementar la seva edificabilitat –passant així de 1.062 habitatges a 2.956-. D'aquesta forma, el 1970 s'inicià la construcció de la Mina Vella i el 1972 la Mina Nova. De forma que al 1975, segons estimacions del propi municipi, el barri ja comptava amb 15.133 habitants.

Un cop constituït el barri i allotjada la població, els problemes sorgiren aviat. L'atur, la marginalitat social i els comportaments incívics atacaren especialment el barri ja durant la segona meitat de la dècada dels setanta. Aparegué llavors el descontent veïnal que es traduí en un refús força generalitzat a efectuar els pagaments mensuals en concepte de adquisició de l'habitatge; però aquella acció de protesta no va provocar cap resposta institucional i l'extensió d'una morositat indefinida debilità encara més la relació dels residents amb el seu propi medi:

“Com més va més creixia a la Mina la sensació que allò ja no es podia aguantar, entre l'atur que es xifrava per sobre de la meitat de la població activa, la

¹⁰⁹ Joan SUBIRATS: “La Mina, treinta años después”, *El País* (edición Cataluña), 29/09/03, p. 3.

taxa d'analfabetisme més alta del país, l'extensió del narcotràfic, l'absència de policia i les parets que traspuaven aigües residuals dels baixants" (Roca, 2004: 194).

Durant les dècades dels vuitanta i noranta es plantejaren diferents estratègies d'intervenció sobre el barri: des de l'esponjament i reubicació d'una part de la població, a l'enderroc de la Mina Nova –l'espai més conflictiu-,¹¹⁰ la demolició total¹¹¹ o la construcció de nous habitatges per resituar algunes famílies.¹¹² Finalment, cap d'aquestes actuacions s'ha dut a terme. Pel que, a més de generar una sensació d'instabilitat perpètua a la població resident, ha fomentat un estat de crispació i desànim per la incapacitat política d'instrumentalitzar algun tipus de solució pel barri. Tots aquests projectes, a més de no executats, foren propostes estrictament urbanístiques, sense plantejar solucions per la problemàtica socioeconòmica del barri.

Pel que fa als seus habitants, segons el cens de població del 2001, el barri contava amb 8.844 residents. Però aquesta dada resulta poc significativa, ja que un segment important de la població no existeix estadísticament, al no estar registrada o empadronada. Així, es calcula que la població del barri es pot aproximar als 13.000 habitants –segons càlculs del propi ajuntament-.

La Mina és, per tant, un barri molt poblat. Amb una taxa d'ocupació dels habitatges espectacularment elevada: una mitjana de 3,25 components per habitatge si es té en compte la població oficial, i superior a 4 si se pren com a referència la població real. Aquesta dada resulta especialment significativa si es té en compte que els habitatges de la Mina Nova, que són el 70% del total, tenen una superfície de 62 m².

Aquesta sobreocupació havia estat més elevada ja que, associat al procés de degradació del barri s'ha produït un procés de "fugida" de las famílies amb cert poder adquisitiu i, per tant, capacitat per buscar un habitatge fora d'aquest entorn. Aquesta dinàmica va esdevenir més notable durant la segona meitat dels noranta. Segons el cens de 1991, el barri contava amb 10.696 residents; el que suposa que va perdre 1.852 habitants –censats- durant els següents deu anys.

¹¹⁰ Proposat dins de la Modificació del Pla General Metropolità del marge dret del Besòs l'any 1993, incloent un pla per resituar els residents en habitatges de nova construcció de menor densitat a la Mina industrial.

¹¹¹ Proposat al 1987, en un informe de Regesa: *Propuesta básica de gestión de la Mina*.

¹¹² Al 1989, el Departament de Benestar Social de la Generalitat va aprovar la construcció de 204 habitatges nous, com a resposta a la reivindicació veïnal.

El barri es caracteritza a més per tenir una estructura demogràfica jove: més de la meitat de la població censada amb una edat inferior als 45 anys, i gairebé una quarta part –del total- té 16 anys o menys¹¹³. Una altra dada significativa és la baixa presència de població extracomunitària –aquesta es manté en percentatges inferiors a la resta del municipi i àrea metropolitana de Barcelona-. D'altra banda, gairebé una quarta part de la població és nascuda a Andalusia, i s'estima que la població gitana representa aproximadament un terç de la població total¹¹⁴.

Els indicadors socioeconòmics il·lustren la greu situació en que es troba un nombre important dels habitants del barri. Aquestes dades –veure taula 11.1.6- mostren el baix nivell de formació i el fracàs escolar, la precarietat laboral i la elevada taxa d'atur, especialment el femení; i, en definitiva, la baixa renda familiar disponible, que és tres vegades inferior a la mitjana catalana.

TAULA 11.1.6. Indicadors demogràfics i socioeconòmics del barri de la Mina (2004)

	la Mina	St. Adrià de Besòs	Catalunya
Habitants	8.844 (1)	32.940 (2)	6.995.206 (2)
Densitat de població (hab./km ²)	19.464	8.714	-
Població estrangera	2,70%	6,10%	11,4 % (2)
Renta bruta familiar disponible (€/hab.)	3.626	7.159	11.000 (3)
PIRMI (3)	105 (274)	169 (430)	-
Nº empreses /1000 habitants	11	73	-
Taxa d'atur (homes/dones)	10,8 % / 22,3 %	8,1 % / 14 %	2,6 % / 3,4 %
Taxa d'ocupació	29,10%	37,20%	42,30%
Contractes laborals eventuais	37%	28%	22%
Fracàs escolar (secundària/primària)	40% / 10-15 %	1% / 1%	-
Població analfabeta	18%	2% (4)	2%

(1) Població censada (2001). S'estima que la població real del barri supera àmpliament els 10.000 habitants.

(2) Padró d'habitants de l'any 2005.

(3) Dades de l'any 2000.

(4) Sense incloure la Mina.

FONT: Consorci del Barri de la Mina i Institut d'Estadística de Catalunya.

¹¹³ Segons cens de població del 2001.

¹¹⁴ Segons estimacions del Consorci del Barri de la Mina.

11.1.2.3. Reptes i oportunitats

La Mina és un cas paradigmàtic de barri amb dificultats. S'hi troben presents moltes de les variables considerades com a simptomàtiques d'aquests: la degradació física de l'espai públic, el deteriorament del parc d'habitatges, la marginalitat social d'una part significativa de la població resident, la manca de dinamisme econòmic, un dèficit de fluxos i permeabilitat entre el barri i la resta de la ciutat, etc. Però són els problemes relacionats amb l'incivisme, el tràfic i consum de droga i l'apropiació de l'espai públic per part d'aquests i la delinqüència i l'aparició de xarxes de màfies, els que històricament han afectat més al barri i a deteriorat la seva imatge. Això ha reforçat un sentiment de rebuig i estigmatització del barri, i dels seus residents, per part de la resta de la ciutat. A més, ha fracturat el teixit social local i ha debilitat la convivència en els espais d'ús col·lectiu del barri: *"muchas familias normalizadas¹¹⁵ del barrio evitan frecuentar las plazas y casi nunca pasean por las calles. Para ellos el único refugio es su vivienda (...) los espacios comunes del barrio están controlados por una minoría que delinque y que impone su ley al resto mediante prácticas (...) típicamente mafiosas".¹¹⁶*

La Mina es troba físicament rodejada per un conjunt de "barreres" com la ronda del Litoral, el riu Besòs, el ferrocarril, un paquet d'activitats industrials i/o molestes -com la planta incineradora, la depuradora, la central tèrmica, entre altres-, a més d'unes quantes hectàrees de sòl sense urbanitzar-. Tot això dificulta enormement la relació fluida amb l'entorn urbà immediat, qüestió que és també alimentada per l'absència d'una articulació de les trames i unes connexions eficients amb transport públic. De forma que la connexió amb la Rambla Prim de Barcelona és una de les poques sortides més pròximes i accessibles per la població del barri.¹¹⁷

La situació d'aïllament i marginalitat funcional de La Mina no té l'origen en aquests condicionants geogràfics, sinó en la seva estigmatització i la dels seus habitants, el seu comportament guetitzat, i l'evident problema d'imatge -especialment vinculada amb la imatge de certs sectors socials vers el col·lectiu gitano-. A més, la manca d'activitat econòmica d'equipaments culturals, comerç i

¹¹⁵ La pròpia gent del barri utilitza el terme "normalitzats", per referir-se a la població no incívica i/o delinqüent.

¹¹⁶ Concha DONCEL, *El País* (Edición de Cataluña), 01/03/04, p. 6.

¹¹⁷ Aquesta s'ha convertit en la principal zona de passeig de molts veïns de la Mina. Que busquen zones de passeig fora del propi barri, degut a la conflictivitat que alberga l'espai públic d'aquest.

serveis d'ús col·lectiu –deficients els d'ús veïnal i inexistents els d'un abast territorial major–, implica que el barri no disposi d'activitats que generin atracció i fluxos de població externa al barri. D'aquesta forma, la seva monofuncionalitat residencial reforça el seu comportament guetitzat.

La seva pertinença al terme municipal de Sant Adrià de Besòs ha resultat un problema afegit per aconseguir inversions públiques. El barri té unes dimensions desproporcionades per poder ser gestionat amb eficàcia per un municipi del que representa un terç de la població. A més, ha estat històricament oblidat per Barcelona, en tractar-se d'un problema extern, encara que geogràficament sigui més pròxim a Barcelona que al centre de Sant Adrià.

Al mateix temps, en el seu emplaçament s'hi troba un dels seus principals actius i/o potencials. A diferència d'altres polígons d'habitatges construïts en la mateixa època, la Mina es troba en una posició central dins de l'àrea metropolitana de Barcelona –centralitat geogràfica, no simbòlica, ni funcional–. Es troba, a més, en un entorn en procés de transformació, que genera unes elevades expectatives de canvi. Quatre de les operacions urbanístiques claus de Barcelona¹¹⁸ posicionen el barri en un lloc privilegiat i atractiu, que hauria de permetre articular-lo a l'estructura de la resta de l'àrea metropolitana.

La celebració del Fòrum Universal de les Cultures 2004, malgrat a las expectatives inicials, va tenir, des del punt de vista de l'esdeveniment, un impacte gairebé nul sobre la Mina i la seva projecció exterior. Tot i això, la transformació urbana associada a l'àrea del Fòrum esdevingué "l'excusa" per actuar sobre el barri, encara que el rol de la transformació de la Mina tingui un paper més secundari en tota l'actuació.

Una altra variable positiva és la important recuperació de la vida associativa del barri durant els últims anys¹¹⁹, la qual havia estat molt debilitada durant la dècada dels vuitanta. Aquesta qüestió resulta de cabdal importància en la instrumentalització de programes de redinamització, ja que permet facilitar accions com la informació i participació ciutadana, però sobretot per iniciar una línia amb la que il·lusionar de nou a la població del barri:

¹¹⁸ Aquestes operacions són: la actuació de Diagonal Mar i els espais entorn del Fòrum 2004, la recuperació dels marges del Besòs, l'àrea de l'estació TAV de Sagrera, i el districte d'activitats del Poblenou.

¹¹⁹ Al 1997 es creà la Plataforma d'Entitats i Veïns del Barri de la Mina, amb una presència cada cop més activa al barri. A més, a través del PTBM s'han creat mesures per fomentar i facilitar la constitució de juntes d'escala, amb un èxit notable –recuperacions que ja s'havien iniciat amb anterioritat al pla–.

"Lo más chocante de este proceso y que merece la más alta consideración es la capacidad y perseverancia de algunos vecinos y técnicos de los servicios sociales del barrio para seguir creyendo que, en medio de las mafias delictivas organizadas del mismo y tras innumerables decepciones y reiteradas muestras de falta de credibilidad de las promesas de las administraciones, todavía sigue siendo posible salvar La Mina".¹²⁰

11.1.2.4. El Pla de Transformació, el Consorci del Barri de la Mina i el programa URBAN II

El procés d'implementació i el model de gestió del programa URBAN II la Mina tenen unes característiques notablement diferents als tres programes anglesos anteriorment presentats. En el cas de la Mina, el programa URBAN s'inclou dins d'un altre projecte marc de majors dimensions –el Pla de Transformació del Barri de la Mina– que existia de forma prèvia i aliena a URBAN. Per això, en aquest cas, URBAN no ha creat un programa ni un ens de gestió propis, sinó que ha estat gestionat per unes estructures que portaven tres anys treballant sobre el barri.

Aquest programa marc és el Pla de Transformació del Barri de la Mina –PTBM–. Presentat en l'any 1998, es podria incloure dins de la dinàmica dels anteriors plans interdepartamentals, però la diferència es troba en que aquest incloïa una previsió de recursos extraordinaris i la creació d'una entitat específicament destinada a la seva gestió –Consorci del Barri de la Mina–. Això va fer que, el projecte resultés més creïble per part de la població local i, sobretot realista, des del punt de vista de la seva aplicabilitat (Roca, 2004).

A més del pla social i la lluita contra la delinqüència, el primer repte que hagué d'afrontar el PTBM –i el Consorci– fou el de la credibilitat i, a través d'aquesta, la capacitat per engrescar els agents locals a participar de forma activa en el projecte. En un barri on s'han succeït els despropòsits i l'abandonament de tots els nivells de l'administració, la inicial percepció negativa de la utilitat i, fins i tot, objectius de les intervencions era prou evident. Pel que fa als plans d'ajuda i inserció social, la pròpia població en té una visió negativa dels serveis socials, com ho demostren frases com "*siempre atienden a las mismas personas*"¹²¹.

¹²⁰ Joan SUBIRATS: *La Mina, treinta años después*, El País (Edición Cataluña), 29/09/03, p. 3.

¹²¹ Concha DONCEL, *El País* (Edición Cataluña), 1/03/04, p. 6.

El Consorci del Barri de la Mina neix així sota la necessitat de crear un projecte global, a llarg termini, que permeti superar així les intervencions puntuals pretèrites, i que impliqui un acord entre totes las institucions. La seva creació, tenint en compte que ja existia el Consorci del Besòs, que coordina el urbanisme i tenia un abast territorial més ampli, és un element indicatiu de la voluntat real de realitzar un tracte especial pel cas de la Mina.

Formen part d'ell la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Barcelona i els Ajuntaments de Barcelona i Sant Adrià de Besòs –veure taula 11.1.7 per observar la seva aportació econòmica-; amb la significativa absència de l'Estat –actualment s'està negociant la seva incorporació-. La participació i corresponsabilització de l'Ajuntament de Barcelona, que fou inicialment reticent i va acabar incorporant-se un any més tard, resulta especialment simbòlica, qualificada pel consistori com una forma de "*saldar la deuda històrica que tiene con el barrio*".¹²²

El PTBM compren un període d'actuació de deu anys: 2000-2010. Aquest llarg recorregut del plantejament suposa, en si mateix, un elevat valor afegit per les seves accions, ja que permet una actuació planificada i estratègicament seqüenciada en el temps. Tanmateix hauria de generar una sensació de confiança dins del barri, ja que per primera vegada disposa d'un pla d'acció programat per una dècada.

¹²² Diari *El Punt*, 21/05/99, p. 9.

TAULA 11.1.7. Pressupost 2000–2010 del Consorci del Barri de la Mina segons font de finançament

Font del finançament	Total (2000-2010)	
	milions d'euros	%
Unió Europea (URBAN + FSE)	14,11	8,1
Administracions del consorci	57,7	33,2
<i>Generalitat de Catalunya</i>	24,04	13,8
<i>Ajunt. Sant Adrià de Besòs</i>	3,61	2,1
<i>Diputació de Barcelona</i>	18,03	10,4
<i>Ajunt. de Barcelona</i>	12,02	6,9
Aportacions d'administracions mitjançant la cessió de sòl	78,24	45
Altres ingressos	23,66	13,6
TOTAL	173,7	100

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

Les actuacions plantejades pel PTBM es concentren especialment en la transformació física de l'àrea -80 % del pressupost-. Però també inclou dins del pla d'actuació la dinamització econòmica i social del barri -veure taula 11.1.8-.

TAULA 11.1.8. Pressupost del Consorci del Barri de la Mina pel període 2000–2010 segons actuacions

Actuacions	Total (2000-2010)	
	milions d'euros	%
Acció Social	26,77	15,4
Equipaments	19,33	11,1
Millora de l'accessibilitat dels habitatges i rehabilitació	10,2	5,9
Urbanització	21,83	12,6
Enderrocs i nous habitatges	48,46	27,9
Projecte de reparcel·lació	40,31	23,2
Estructura	6,8	3,9
TOTAL	173,7	100

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

De forma paral·lela a la creació del consorci i el PTBM, es va buscar una ajuda financera de la UE que pogués complementar les aportacions de les administracions consorciades. Aquest suport ha arribat a través de dues vies. La més modesta, 1,81 milions d'euros, és aportada pel Fons Social Europeu, en concepte de l'ajuda per l'Objectiu 3 dels Fons Estructurals per Catalunya, una parta del qual es destina al barri¹²³. Mentre que la iniciativa URBAN II, aporta 25 milions d'euros més. En el cas de la Mina, al trobar-se dins de la zona Objectiu 2, les actuacions que s'emmarquen dins d'URBAN són cofinançades per FEDER en un 50%¹²⁴ -pel que la UE n'aporta 12,5-.

El PTBM té una visió més àmplia que l'estrictament vinculada a URBAN, tant cronològica, como pressupostàriament. En altres termes, a la Mina, el programa URBAN II s'ajusta al principi d'addicionalitat, segons el que "*los recursos de la UE se han de sumar a los de los Estados, pero no substituirlos*" (CE, 2004: xxxvi). A més d'aquesta complementarietat financera i cronològica, també es produeix una certa integració des del punt de vista territorial. És a dir, el projecte s'inclou dins d'una estratègia de desenvolupament territorial més àmplia: l'execució del darrer tram de la Diagonal i del nord del litoral de Barcelona, així com la nova centralitat entorn de la futura estació de TAV de la Sagrera.

El barri de la Mina reuneix totes les condicions per ser un beneficiari potencial d'un programa URBAN. Però la creació del PTBM -dins del que s'emmarquen las actuacions d'URBAN- ha resultat especialment positiva en termes de competitivitat del projecte -per poder resultar beneficiaria de la ajuda-. Les actuacions plantejades en aquest s'ajusten al model d'intervenció que fomenta la IC URBAN. Malgrat que la intervenció no assoleix uns nivells equiparables entre l'acció social i la transformació física, el consorci procura realitzar una aproximació transversal a la realitat del barri. Així, formalment el PTBM, a més de planificar una reforma urbanística, inclou sis àmbits d'actuació més, aquests en termes del Pla són: recolzament social i educatiu; millora de la convivència i civisme; participació i desenvolupament comunitari; formació i inserció laboral; promoció econòmica; i habitatge.

¹²³ Aquesta ajuda es destina a accions de lluita contra l'exclusió social, formació e inserció de col·lectius amb dificultats especials en l'accés al mercat laboral.

¹²⁴ Als programes situats en zones Objectiu 1 aquest finançament arriba al 75 % de les inversions.

A/ Transformació urbanística

Com s'ha esmentat, les inversions en reforma física són les que han obtingut una major dotació pressupostària dins del PTBM: més de tres quartes parts, entre la construcció d'equipaments, la urbanització, la reparcel·lació, l'enderroc i la construcció de nous habitatges.

El PERI de la Mina¹²⁵, encarregat pel Consorci del Besòs i coordinat per Barcelona Regional, va ser elaborat a partir d'uns estudis previs: un estudi sociològic i antropològic del barri¹²⁶, un estudi tècnic sobre els habitatges¹²⁷ i uns estudis urbanístics de base i alternatives d'actuació pel barri¹²⁸. Aquest PERI s'articula entorn quatre objectius estratègics: la millora de la connectivitat amb les importants actuacions previstes al seu entorn -Poblenou, Sagrera, front litoral i Besòs-; la reordenació física de l'estructura dels espais públics, amb la definició de nous espais d'identitat i centralitat del barri; generar capacitat d'acollida de nova població resident i nous centres d'activitat; i finalment, el foment i desenvolupament d'activitats dins del barri, que alimentin la seva condició urbana i la dimensió col·lectiva del carrer.

La creació d'una rambla central de 40 metres d'amplada en sentit perpendicular al litoral és l'actuació emblemàtica del PERI. Del seu bon funcionament dependran les restants actuacions. La rambla haurà d'actuar com a "cremallera" de sutura entre les dues entitats que configuren el barri -la Mina Vella i la Mina Nova-, a més dels espais de nova construcció. Aquesta ha d'esdevenir el nou eix central que articuli el barri: aquí s'emplaçaran nous serveis d'ús veïnal -escola, biblioteca municipal, centre cultural, poliesportiu- i, fins i tot, un hotel. Concentrarà a més activitats centrals de comerç i oci, que han de permetre generar atracció de l'exterior, dinàmica que haurà de ser reforçada per la futura instal·lació d'una parada de tramvia que arribarà a la Mina després de recórrer tota la Diagonal-.

¹²⁵ Jornet, S.; Llop, C.; Pastor, J.E. (2002): *Pla especial de reordenació i millora del barri de la Mina*. Jornet/Llop/Pastor SCP, Barcelona.

¹²⁶ Doncel, C. (dir.) (2000): *Estudi de base social i antropològic del barri de la Mina*. Projectes socials de la Fundació Pere Tarrés, Barcelona.

¹²⁷ Diaz, C. (dir.) (2000): *Estudi tècnic sobre els edificis d'habitatges del barri de la Mina*. Universitat Politècnica de Catalunya, Departament de Construccions Arquitectòniques I, Barcelona.

¹²⁸ Jornet, S.; Llop, C.; Pastor, J.E. (2000): *Estudis urbanístics de base i alternatives d'actuació per al barri de la Mina*. Jornet/Llop/Pastor SCP, Barcelona.

FIGURA 11.1.8. Transformació urbanística de la Mina – Nova Rambla

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

Aquesta actuació s'acompanya d'un conjunt de intervencions en sentit transversal –com la secció central dels blocs de 200 metres de la Mina Nova– amb la finalitat de facilitar la cohesió entorn de la rambla i l'obertura dels espais més tancats de la Mina Nova –reordenant los espais públics i en desús–:

“L'estratègia de la transformació urbana passa per una intervenció radical: un esventrament central que és, alhora, ruptura i sutura. És desfer per generar noves condicions d'hàbitat. És obrir al mig per connectar els extrems” (Jornet, 2004: 173).

A més de les actuacions previstes al PERI, s'estan produint altres operacions importants en espais contigus a la Mina que tindran una notòria incidència sobre el barri. Aquestes són la construcció del nou campus universitari entre el barri i el front marítim, la creació d'accessos i túnels per superar la ronda del litoral, un nou pont sobre el Besòs, la construcció del port esportiu del Besòs i la millora dels accessos al litoral.

MAPA 11.1.8. Àrea de actuació del PERI

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

FIGURA 11.1.9. Transformació urbanística de la Mina – carrer Llevant

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

FIGURA 11.1.10. Transformació urbanística de la Mina – Nou CEIP Mediterrània i nous habitatges a la Mina industrial

FONT: Dirección General de Fondos Comunitarios del Ministerio de Hacienda, 2008: 83.

B/ Habitatge

L'habitatge no és un dels àmbits d'actuació d'URBAN, però sí que forma part de les actuacions del PTBM, ja que es considera una variable estratègica per afavorir la diversitat, l'intercanvi, i la barreja social. Tot això, es pretén assolir a partir de la atracció de nova població al barri. Es tracta doncs, d'obrir la Mina a

nous residents. I per això es construiran 1.100 nous habitatges, dels que 400 seran protegits –d'aquest 350 es destinaran a reallotjar la població afectada per les reformes de la Mina Nova-, i 700 seran de renda lliure –de les que 300 seran de titularitat de l'administració, i per tant permetran reinvertir beneficis-. Amb aquesta actuació els habitatges de renda lliure arribaran a representar el 20% del total del barri.

TAULA 11.1.8. Habitatges protegits i lliures. Estat actual i posterior a l'acció del PTBM

	Situació inicial		Situació final	
Habitatge protegit	2.750	100%	2.800	80%
Habitatge lliure	0	0%	700	20%
Total habitatge	2.750	100%	3.500	100%

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

Els nous habitatges es situaran en primera línia de la futura rambla central i en els terrenys actualment ocupats per la Mina industrial, i per tant en un espai contigu a la zona Fòrum i el port esportiu. Amb això es dona *"continuidad al nuevo frente marítimo del área metropolitana, donde el metro cuadrado nuevo ronda los 6.000 euros y no deja de revalorizarse"*.¹²⁹

L'objectiu del PTBM no és beneficiar un procés de substitució de la població resident, sinó afavorir l'arribada de nous residents: *"En la Mina no sobra nadie, falta gente. Falta funcionarios, abogados e, incluso, "pijos"*.¹³⁰ Malgrat això, amb la liberalització dels preus dels habitatges de la Mina recentment aprovada per la Generalitat de Catalunya i les millores previstes sobre el barri, serà complicat evitar que certs moviments especulatiu puguin acabar derivant en un procés de desplaçament social, especialment en aquelles zones del barri que puguin resultar comercialment més atractives.

A més de la construcció de nous habitatges el PTBM també preveu la rehabilitació i millora de l'accessibilitat del parc d'habitatges existent -el qual no pateix cap patologia estructural¹³¹-. S'instal·laran ascensors als edificis de la Mina Vella i es dividiran les porteries de la Mina Nova -per que l'accés sigui per quaranta

¹²⁹ "La Mina, objeto de deseo", *La Vanguardia*, 25/04/05.

¹³⁰ Sebastià JORNET, durant el seminari *Reciclar la ciutat*, Barcelona, 22/01/04.

¹³¹ Conclusions del *"Estudi tècnic sobre els edificis d'habitatges del barri de la Mina"*, desenvolupat pel Departament de Construccions Arquitectòniques I, de la Universitat Politècnica de Catalunya.

habitatges en lloc de vuitanta-. Quan es finalitzi l'operació a la Mina Vella, s'hauran instal·lat 30 ascensors en 8 edificis, beneficiant a 300 habitatges (Consorti del Barri de la Mina, 2006).

FIGURA 11.1.11. Instal·lació d'ascensors als edificis de la Mina Vella

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

També es realitzaran dues actuacions d'esponjament: l'enderroc de l'edifici del carrer Venus –el més conflictiu del barri- i una secció transversal sobre els blocs pantalla de 200 metres de la Mina Nova. Aquestes operacions no es justifiquen per la rebaixa d'una elevada densitat, sinó per una necessitat de trencar aquelles estructures més problemàtiques (Jornet, 2004). Aquesta operació suposarà l'enderroc de 350 habitatges. Els seus ocupants seran reallotjats, ocupant 350 dels nous 400 habitatges socials previstos al barri. Les edificacions dels pisos socials ocuparan set parcel·les de nova creació. N'hi ha tres a l'eix central del barri, a banda i banda de la rambla, i quatre a la zona de l'antic polígon industrial entre l'avinguda Manuel Fernández Márquez i el carrer Llull (Consorti del Barri de la Mina, 2007: 5).

En un primer moment, algunes de les principals promotores immobiliàries espanyoles –en destaca Urbis, Grupo Reyal- desenvoluparen diverses promocions a l'àrea més pròxima a la zona fòrum i el nou port marítim del Besòs i la futura zona Universitària. Malgrat tot, la recent davallada del sector a frenat el desenvolupament de l'àrea.

A la figura 11.1.12. es mostren cinc de les set promocions d'habitatge social que es desenvolupen al barri.

FIGURA 11.1.12. Noves promocions d'habitatge públic al barri de la Mina

Promocions privades al costat de les parcel·les dels futurs pisos socials ▲

Conjunt de 4 edificis de 4, 5, i 6 plantes
 Núm. d'habitatges: 62
 Pisos de 3 i 2 habitacions
 Pisos adaptats: 4 de 2 habitacions
 Places d'aparcament: 60
 Núm. de locals: 9
Localització: Av. Manuel Fernández Márquez
 (entre Rambla i c/ Mart)
 Arquitecte: BAMMP

Conjunt de 3 edificis de 5 i 6 plantes
 Núm. d'habitatges: 77
 Pisos de 4, 3, i 2 habitacions
 Pisos adaptats: no
 Places d'aparcament: 81
 Núm. de locals: 5
Localització: Av. Manuel Fernández Márquez
 (entre Rambla i c/ Mart)
 Arquitecte: JBE

HABITATGE PÚBLIC NOVA FISONOMIA FÍSICA I HUMANA

Conjunt de 2 edificis de 4 i 5 plantes
 Núm. d'habitatges: 44
 Pisos de 4, 3, i 2 habitacions
 Pisos adaptats: no
 Places d'aparcament: 40
 Núm. de locals: 5
Localització: Av. Manuel Fernández Márquez
 (entre c/ del Mar –ambulatori– i c/ del Mar –col·legi Mediterrània–)
 Arquitecte: AZARQ

Conjunt de 2 edificis de 4 i 6 plantes
 Núm. d'habitatges: 36
 Pisos de 3 i 2 habitacions
 Pisos adaptats: 3 de 2 habitacions
 Places d'aparcament: 32
 Núm. de locals: 3
Localització: Al costat de l'escola Mediterrània
 (entre c/ del Mar i la Rambla)
 Arquitecte: CHRISTIAN VIVAS

Conjunt de 3 edificis de 4 i 6 plantes
 Núm. d'habitatges: 66
 Pisos de 4, 3 i 2 habitacions
 Pisos adaptats: 2 de 2 habitacions
 Places d'aparcament: 77
 Núm. de locals: 6
Localització: c/ Llull (cantonada c/ Mart)
 Arquitecte: MORA-SANVICENÇ

Es construiran pisos socials als dos costats de la Rambla ▲

Conjunt de 3 edificis de 4 i 6 plantes
 Núm. d'habitatges: 61
 Pisos de 4, 3 i 2 habitacions
 Pisos adaptats: 3 de 2 habitacions
 Places d'aparcament: 82
 Núm. de locals: 6
Localització: c/ Ponent (entre Rambla i c/ Mart)
 Arquitecte: ARANYÓ-ENSENYAT-TARRIDA

Aclariment:
 Els edificis que es
 construiran poden variar
 d'aquests projectes
 arquitectònics
 previs.

FONT: Consorci de Barri de la Mina, 2007: 6-7.

C/ Acció socioeconòmica

El consorci vertebra el Pla d'Acció Social, en set eixos: formació i inserció sociolaboral; conciliació de la vida familiar i laboral; desenvolupament econòmic local; participació i desenvolupament comunitari; millora de la convivència i civisme; suport social i educatiu; i espai públic i civisme.

Els programes d'acció contra l'exclusió social es centren de forma especial en quatre grups de risc: la infància i l'absentisme escolar; la inserció social dels col·lectius marginats -amb especial atenció a la inserció laboral-; la situació de la dona -amb especial atenció al col·lectiu gitano i les dones a l'atur-; i la prevenció, ajuda i integració dels drogodependents. El consorci gestiona diferents paquets de programes amb itineraris integrats d'inserció, més o menys adaptats a les necessitats específiques del col·lectiu -i individu- a que es destinen. Aquestes accions no es tracten d'intervencions més o menys esporàdiques, sinó que inclouen des de la prevenció, atenció, formació, a la col·laboració en la inserció laboral.

El pla de xoc contra l'absentisme escolar s'inicià el curs 2003/2004. Aquest es centra especialment en la motivació i conscienciació de l'entorn familiar de l'alumne. Ja que en molts casos l'educació no és percebuda com una eina necessària per millorar les expectatives laborals i vitals.

La promoció econòmica realitzada pel consorci es centra en la potenciació de l'activitat comercial, el foment de l'autoocupació i la regularització de la venda ambulat. Només hi han 180 baixos comercials disponibles -no residencials-, dels que la majoria estan en desús. No hi ha cap establiment que cobreixi una demanda més enllà de l'estricta necessitat de comerç mínim de proximitat. Els bars són la activitat dominant als pocs baixos habilitats.

Una de las qüestions més complicades d'abordar és la millora de la convivència i el civisme. Des del consorci s'han creat programes de reforç del sentiment de pertinença a la comunitat a través de les juntes veïnals o fòrums de participació. Però és l'acció policial la que ha velar pel compliment de les normes mínimes de convivència i la lluita contra la minoria delinqüent instal·lada al barri. En aquest sentit, des de la instal·lació de la comissaria de Mossos de Esquadra a la nova Rambla, a l'any 2003 ha obtingut uns resultats satisfactoris, tant en la reducció efectiva de la delinqüència i el tràfic de drogues, com per la percepció de

seguretat. A la figura 11.1.13 es mostren diferents cartells publicitaris que el consorci penjà al barri com a part de la campanya de conscienciació de la necessitat d'eradicar els comportaments incívics i respectar les normes de convivència. Segons les diferents rondes participatives i jornades explicatives, els principals problemes en aquest sentit, manifestats pels propis residents al barri són: la brutícia dels carrers, la manca de papereres, la dificultat d'accés als contenidors i zones de recollida, l'aparcament inadequat dels vehicles, el soroll i la manca de respecte al descans dels veïns a les nits per part de determinats col·lectius, la manca de seguretat ciutadana, entre d'altres (ConSORCI de Barri de la Mina, 2005: 6).

FIGURA 11.1.13. Campanyes de sensibilització sobre el respecte a les normes de convivència i civisme

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

El foment de la participació ciutadana és una de las estratègies prioritàries dibuixades en el pla d'actuació. I és que en el cas de la Mina, després de sis projectes d'intervenció no realitzats –passant per la demolició total, parcial o el reallotjament-, aquesta variable resulta especialment significativa. Aquest fracassos, a més de generar una sensació de perpètua inestabilitat per la població resident, han fomentat un estat de crispació i desànim per la incapacitat política d'instrumentalitzar algun tipus de solució real pel barri. Així, el primer obstacle que hagué de superar el consorci fou el propi escepticisme de la població local cap aquest nou pla. Per aquest motiu s'han dut a terme mesures que, no només garanteixin el seguiment i la informació, sinó també la participació activa i participativa de la població local. Aquestes s'han centrat bàsicament en la utilització d'instruments com els debats públics, plataformes de participació i tallers de diàleg. Al mateix temps, es pretén que siguin instruments que serveixin per il·lusionar la població local i fer sentir partícips a aquells que habitualment no han tingut aquesta oportunitat.

D/ El programa URBAN

La Iniciativa Comunitària URBAN II, ha actuat al barri de la Mina durant el període 2001-2008¹³² i ha estat implementada en el marc del PTBM, assumint els seus objectius generals i essent gestionada també pel Consorci del Barri de la Mina.

Els objectius del programa s'entronquen també amb els del PTBM, aquest són:

"1. Transformar y mejorar el entorno urbanístico y los espacios públicos del barrio, estableciendo las bases para su futuro desarrollo sostenible.

2. Ofrecer soporte a las actividades económicas y mejorar la empleabilidad de los residentes en La Mina.

3. Impulsar la integración social y urbana del propio barrio y de sus residentes en el contexto de Sant Adrià de Besòs y el resto del Área Metropolitana" (Dirección general de Fondos Comunitarios del Minsiterio de Hacienda, 2004: 7).

L'acció del programa URBAN s'estructurà a partir dels sis eixos d'actuació que es detallen a continuació.

- *Eix 1: Utilització mixta i reurbanització d'espais públics.* Les mesures desenvolupades per aquest eix s'han destinat a la regeneració física del barri. L'estratègia adoptada ha estat la vertebració dels espais lliures, l'adequació i qualificació dels espais públics, la reordenació dels vials. Aquest eix també ha finançat operacions de reforma i recuperació d'edificis degradats o en desús per la seva utilització com a nous equipaments públics. Les mesures incloses en aquest eix, han suposat una inversió de 19,3 milions d'euros, un 77,2% del pressupost del programa.

· Mesura 1.1. Recuperació de solars abandonats i terrenys contaminats. Rehabilitació d'espais públics, incloses les zones verdes (64,2% de la inversió de l'eix). A través d'aquesta mesura, URBAN ha participat en el finançament d'accions com la urbanització de diferents vials –com el carrer Fernández Márquez que ha

¹³² Encara que el període de programació dels Fons Estructurals fou conclòs al 2006, les accions finançades es poden dur a terme fins a dos anys més tard.

d'esdevenir una artèria central del barri-, la urbanització de la nova Rambla de la Mina i la recuperació i urbanització de diferents espais lliures del barri, que no estaven ni ocupats, urbanitzats, ni habilitats com a zones verdes, pel que havien esdevingut uns espais residuals, on es concentraven activitats com l'abocament incontrolat de residus o el tràfic i consum de droga. Aquesta mesura ambé ha finançat part de les operacions de reurbanització de l'àrea de la Mina industrial, per tal de condicionar l'àrea per la construcció de nous habitatges.

FIGURA 11.1.14. Transformació urbanística de la Mina – Nova Rambla i carrers transversals (abans de l'arribada del tramvia)

FONT: Dirección General de Fondos Comunitarios del Minsiterio de Hacienda, 2008: 82.

FIGURA 11.1.15. Transformació urbanística de la Mina – la Mina industrial

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

- Mesura 1.2. Construcció, renovació i dotació d'edificis per acollir activitats socials, culturals, d'oci i esportives (35,8% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura a cofinançat la construcció d'un nou poliesportiu i una biblioteca – centre cultural.

FIGURA 11.1.16. Nova biblioteca –centre cultural de la Mina

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

- *Eix 2: Empresariat i pactes en favor de l'ocupació.* Les mesures desenvolupades per aquest eix s'ha destinat a la dinamització econòmica del barri. S'ha centrat l'atenció en la creació de noves activitats i la creació de llocs de treball que beneficiïn a la població de la Mina. Les mesures incloses en aquest eix han suposat una inversió de 1,1 milions d'euros, el que suposa un 4,4% del pressupost del programa URBAN a la Mina.

- Mesura 2.1: Suport a l'activitat empresarial, comercial, artesanal, economia social, a las cooperatives, mútues i serveis per a les PIME's (45% de la inversió de l'eix). Les principals accions dutes a terme per aquesta mesura han estat el suport i les ajudes a l'activitat comercial i les campanyes de promoció de les activitats locals. Destaca també el programa destinat a la regulació i reordenació del comerç ambulant –una activitat molt arrelada al barri-, així com el suport als propis comerciants a partir d'itineraris integrats de formació.

- Mesura 2.2: Creació i millora de serveis d'assistència sanitària i altres serveis socials, en particular per gent gran i infants i altres col·lectius desafavorits (31% de la inversió de l'eix). El principal objectiu d'aquesta mesura ha estat contribuir a facilitar la conciliació de la vida familiar i laboral. Entre les accions dutes a terme en destaca la creació d'una Ludoteca de barri i un casal d'estiu per la petita infància, el projecte "creixem junts" de suport i assistència a les famílies amb nens de 0 a 3 anys, la posada en marxa d'un servei d'acollida matinal –de 8:00 a 9:30- al nou CEIP Mediterrània. Així com altres projectes socials, com la "capsa dels jocs", un espai de préstec de joguines.

- Mesura 2.3: Accions de formació per col·lectius desocupats i treballadors en actiu per actualitzar la seva capacitat i adaptació a les noves organitzacions del treball i a les TIC, atorgant prioritat a itineraris integrats d'inserció professional i al desenvolupament de noves formes de treball (24% de la inversió de l'eix). A través d'aquest eix s'han finançat diferents cursos i programes de formació per col·lectius amb especials dificultats, amb l'objectiu principal de dotar d'instruments i capacitats que els hi sigui útils per la seva inserció al mercat laboral. A més de cursos de formació, s'han implementat itineraris integrals d'inclusió social i laboral. També s'han desenvolupat programes destinats a persones amb dificultats especials, com el programa "situa't", destinat a persones drogodependents –que inclou des de l'ajuda a la desintoxicació, l'assistència social i l'assessorament, formació i ajuda a la incorporació al mercat laboral; o el programa "Accés" per a

persones amb persones amb malalties mentals.

- *Eix 3: Integració de marginats i accés als serveis bàsics.* Aquest eix ha desenvolupat una única mesura destinada a la rehabilitació d'un edifici emblemàtic del barri, l'antiga fàbrica de discos Polydor, per habilitar-ho com a escola taller. Aquest centre s'ha destinat a la formació de joves -menors de 23 anys-. S'han habilitat diferents espais de formació, així com zones d'oci, activitats esportives i sales d'assaig musical i enregistrament. Aquesta acció ha suposat una inversió de 3,1 milions d'euros, un 12,4% del pressupost del programa URBAN a la Mina.

- *Eix 5: Reducció i tractament de residus i sostenibilitat.* Aquest eix, destinat a mesures de protecció de medi ambient, s'ha destinat a més del tractament i reducció de residus, a la reducció de la contaminació acústica, gestió eficient dels recursos hídrics i reducció del consum d'hidrocarburs. Les mesures dutes a terme en el marc d'aquest eix, que es detallen a continuació, han suposat una inversió de 0,6 milions d'euros, el qual suposa un 2,4% del pressupost del programa.

· Mesura 5.1: Foment de la reducció de residus, reciclatge total, recollida i tractament selectiu (41% de la inversió de l'eix). La principal actuació d'aquesta mesura ha estat la conversió del Punt d'Informació Mediambiental del barri de la Mina –PIM- en el Centre d'Orientació Mediambiental –COMA-. El centre inclou serveis de formació i sensibilització sobre el medi ambient i pràctiques sostenibles. A més, ha dirigit una estratègia global de gestió mediambiental.

· Mesura 5.2: Accions per reduir el consum d'aigua i fomentar l'aprofitament de l'aigua de pluja i una gestió més eficient dels recursos hídrics (30% de la inversió de l'eix). La principal acció duta a terme ha estat la posada en funcionament d'un sistema d'aprofitament de les aigües freàtiques per la neteja i el reg dels espais públics del barri.

· Mesura 5.3: Foment de l'eficiència energètica, de la reducció del consum i de les fonts d'energies renovables (29% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura s'ha destinat a la instal·lació del sistema de climatització i proveïment d'aigua calenta del nou poliesportiu, més eficient, més econòmic i sostenible mediambientalment.

- *Eix 6: Desenvolupament del potencial de les noves tecnologies de la societat de la informació.* Les mesures dutes a terme per aquest eix s'ha destinat a operacions de

formació i sensibilització sobre l'ús de les TIC i la posada en funcionament d'un mecanisme de comunicació, difusió de la informació i serveis als ciutadans. Aquest eix ha suposat una inversió de 0,3 milions d'euros, el que suposa un 1,2% del pressupost del programa.

- Mesura 6.1. Fomentar l'ús i accés de les tecnologies de la informació i comunicació entre els ciutadans, preferentment amb finalitats de formació, ocupació, educació i cultura (85% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura s'ha destinat, bàsicament, a la realització de cursos de formació en matèria de les TIC i alfabetització digital –destinats a diferents col·lectius: gent jove, aturats, dones...-, l'ajuda al comerç local per la implantació de les TIC i el desenvolupament de diferents mesures de sensibilització.

- Mesura 6.2. Desenvolupament de serveis d'interès públic, sobretot en els àmbits de l'educació i formació, assistència sanitària, informació sobre el medi ambient i suport a les PIME, en particular pel comerç electrònic i els serveis de proximitat (15% de la inversió de l'eix). A la pràctica, aquesta mesura s'ha destinat a la creació de la pàgina web del programa.

- *Eix 7: Assistència tècnica.* Les mesures incloses en aquest eix s'han destinat, a més de la pròpia implementació i gestió del programa, al seguiment, l'avaluació, la informació i publicitat de les accions del programa a la comunitat local i la implementació de campanyes de foment de la participació. Aquest eix també s'ha destinat a la donar suport a la participació del programa a la xarxa URBACT.

El consorci, en tant que òrgan gestor del programa URBAN, ha participat en una de les xarxes temàtiques d'intercanvi d'experiències emmarcades dins del programa URBACT. La xarxa REGENERA –on ha participat la Mina- fou creada l'abril de l'any 2004 i ha estat formada per catorze ciutats de nou Estats Membres: a més del propi Sant Adrià del Besòs, Lió –que ha estat el líder de la xarxa-, Saint-Etienne, Milà, Torí, Pescara, Praga, Budapest, Varsòvia, Berlín, La Haia, Dublín, Glasgow i Birmingham. Els àmbits de treball de la xarxa REGENERA han estat la intervenció integral en àrees urbanes. A través de la xarxa els diferents tècnics i gestors han pogut posar en comú les pràctiques realitzades i resultats obtinguts en qüestions com la participació ciutadana, la seguretat, l'ocupació i el desenvolupament econòmic o la transformació de la imatge projectada en barris en transformació (Consorti del Barri de la Mina, 2005).

La distribució pressupostària del programa URBAN reflecteix l'estructura del conjunt del PTBM: una clara concertació pressupostària en favor de la regeneració física, la qual suposa gairebé un 80% del pressupost total.

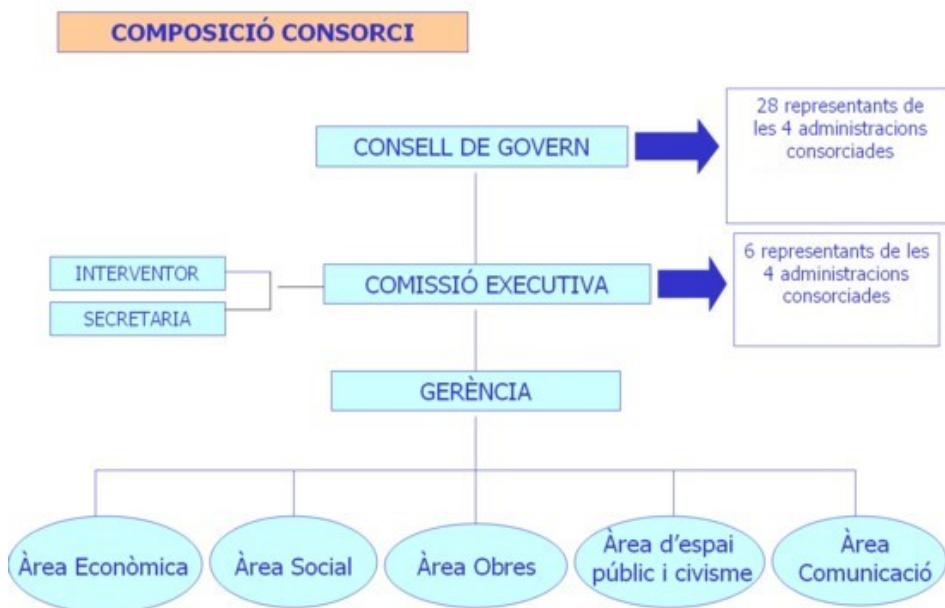
TAULA 11.1.9. Distribució pressupostària segons eixos d'actuació i aportació dels diferents agents (milions d'euros)

Eixos d'actuació	UE (FEDER)	Estat	Local	Privat	Total	%
Eix 1: Utilització i reurbanització d'espais públics	9,7	-	5	4,6	19,3	77,2
Eix 2: Empresariat i pactes a favor de l'ocupació	0,55	-	0,55	-	1,1	4,4
Eix 3: Integració de marginats i accés als serveis bàsics	1,55	-	1,55	-	3,1	12,4
Eix 5: Reducció i tractament de residus i sostenibilitat	0,3	-	0,3	-	0,6	2,4
Eix 6: Tecnologies de la societat de la informació	0,15	-	0,15	-	0,3	1,2
Eix 7: Avaluació, gestió i seguiment	0,3	0,06	0,23	-	0,6	2,4
TOTAL	12,3	0,06	7,78	4,6	25	100

FONT: Dirección General de Fondos Comunitarios del Ministerio de Hacienda.

La gestió i implementació del programa ha estat responsabilitat del Consorci del Barri de la Mina –com el conjunt del Pla de Transformació-. Aquest ens és format per totes la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Barcelona i els Ajuntaments de Barcelona i Sant Adrià de Besòs; els quals disposen de representants tant al consell de govern com a la comissió executiva. D'altra banda, el Consorci vehicula la seva gestió de la intervenció al barri a través de cinc àrees d'actuació: Social, obres, espai públic i civisme, comunicació i econòmica. A la figura 11.1.17 es mostra el seu organigrama.

FIGURA 11.1.17 Composició del Consorci del Barri de la Mina

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

11.1.2.5. Resultats obtinguts

El programa URBAN fou conclòs en acabar l'any 2008. El PTBM, per la seva banda, preveia acabar la seva acció fins al 2010. Malgrat això, al 2006 es decidí que l'actuació del consorci continuarà més enllà d'aquest període, tot tenint en compte que l'acció social requereix d'una major continuïtat.

Pel que fa al programa URBAN, no es disposa encara de l'avaluació final definitiva. Malgrat això, l'avaluació anual de finals del 2007 (Dirección General de Fondos Comunitarios del Ministerio de Hacienda, 2008) ja permet emprar certs indicadors, tot mostrant dades que seran força aproximades a les definitives. A continuació es detallen alguns dels indicadors més destacats en aquesta avaluació.

- Eix 1: Utilització mixta i reurbanització d'espais públics:
 - Construcció d'un nou equipamet –biblioteca- amb 7.906 m²
 - 64.479 m² de superfície condicionada o rehabilitada (el realitzat multiplica per quatre el previst inicialment)
 - 112.661 m² de superfície recuperada

- 4.161 m² de viari condicionat (12% realitzat sobre el previst)

Tot plegat, ha generat un increment d'un 6,5% dels espais públic i d'un 15,7% del total de zones verdes.

- Eix 2: Empresariat i pactes en favor de l'ocupació:

- 107 accions de formació -cursos-, dinamització socioeconòmica, 80 en la mesura 2.1 i 27 en la mesura 2.3
- 617 participants/assistents/beneficiaris, 381 en la mesura 2.1 i 236 en la mesura 2.3.
- 299 empreses que han rebut algun tipus d'ajuda
- 807 empreses que han realitzat alguns tipus de participació
- 127 beneficiaris d'actuacions per col·lectius desafavorits
- Increment del 11% del nombre d'empreses al barri
- 3 edificis rehabilitats per acollir nous usos
- 100 noves places de llar d'infant creades

- Eix 3: Integració de marginats i accés als serveis bàsics:

- Rehabilitació/recuperació de 4.326 m² per un nou equipament
- Creació de 155 llocs de treball en la fase de construcció
- 12 accions de formació -cursos-, dinamització socioeconòmica
- 155 assistents/usuaris

- Eix 5: Reducció i tractament de residus i sostenibilitat:

- Execució de 9 campanyes de sensibilització
- Dotació de 168 nous equipaments mediambientals –de recollida de residus-
- Increment del 0,7% de la capacitat de recollida
- 19% de residus sòlids recuperats

- Eix 6: Desenvolupament del potencial de les noves tecnologies de la societat de la informació:

- 212 cursos o accions de dinamització
- 793 participants (es calcula un increment del 10% del nivell de formació i increment de l'ús de les TIC pel conjunt del barri).

Al mapa 11.1.9 es mostra l'estat de les diferents intervencions sobre el barri a mitjans de 2008. Al mapa es pot apreciar com la major part dels equipaments ja estan acabats –resten la nova església evangèlica, l'escola bressol i el nou CAP-.

Resten més operacions en la intervenció sobre el parc d'habitatges: enderroc de l'edifici del carrer Venus, instal·lació d'ascensor a la Mina Vella i la construcció de nous habitatges.

MAPA 11.1.9. Pla de Trasformació del Barri de la Mina – estat de les operacions (juny 2008)

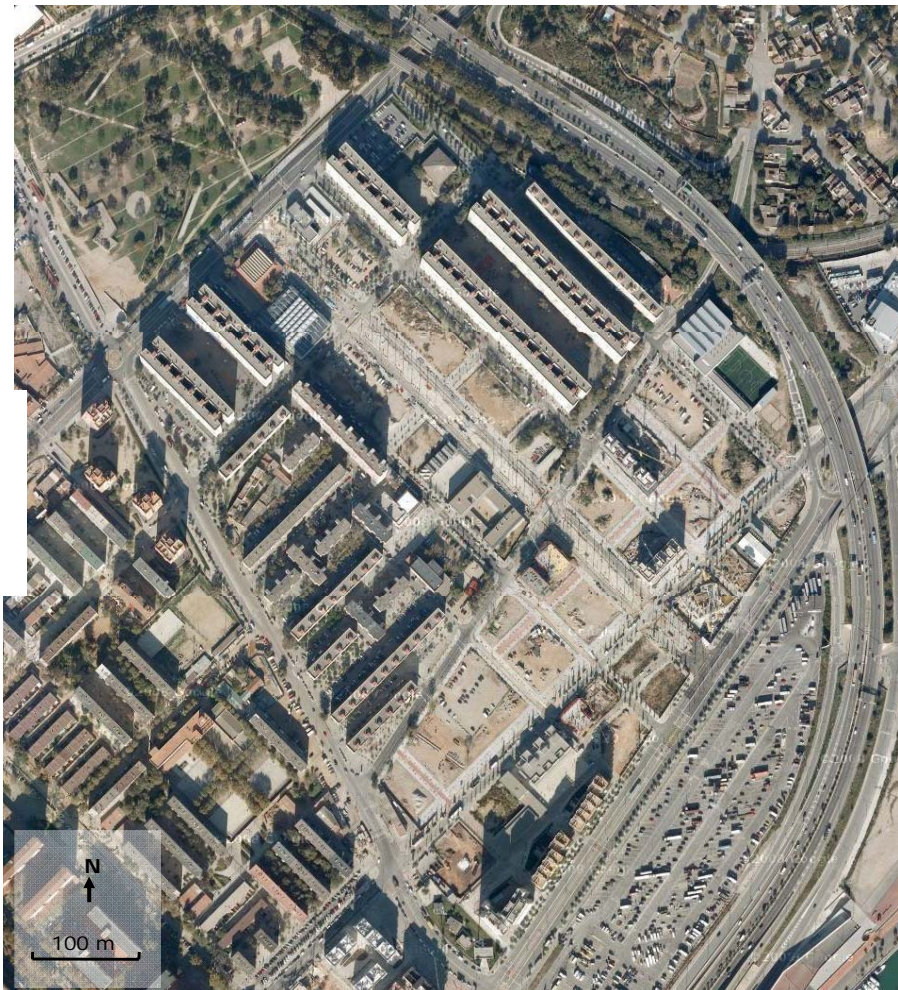
FONT: Consorci del Barri de la Mina.

En definitiva, el ritme d'execució d'aquesta transformació física està sent, en termes generals, força ajustat amb el planificat inicialment, tant la construcció de la

Rambla nova, com la recuperació d'espais lliures, l'adequació d'espais públics o la construcció de nous equipaments (ConSORCI del Barri de la Mina, 2006, 2007; Dirección General de Fondos Comunitarios del Ministerio de Hacienda, 2008).

El mapa 11.1.10 mostra una imatge aèria del barri de la Mina. A la imatge es pot apreciar l'estat de les transformacions urbanístiques del barri –data, aproximadament, de finals de l'any 2008-. S'aprecia, en primer terme, la reutilització i disposició d'una extensió important de sòl a l'àrea de la Mina industrial i a la franja central de la Mina Nova –l'entorn de la nova rambla, els quals es tractaven en gran mesura d'espais lliures en desús i molt degradats-. En segon lloc, es pot observar com la majoria de peces executades en aquestes noves parcel·les urbanitzades són els nous equipaments del barri –biblioteca, comissaria de policia, poliesportiu, escola...-, la majoria d'ells concentrats entorn de la Rambla.

MAPA 11.1.10. Imatge aèria del barri de la Mina

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>

D'altra banda, cal destacar que l'operació de transformació urbanística del barri de la Mina va rebre el Premi Nacional d'Urbanisme de l'any 2006, atorgat pel Ministeri d'Habitatge. El jurat del tribunal va destacar el "*caracter integrat de l'actuació (...) que aposta per promoure la cohesió social i la sostenibilitat ambiental i econòmica del barri (...) i, a més, es recolza en un Pla Especial de Reordenació i Millora d'alta qualitat tècnica*"¹³³.

Pel que fa a l'acció social, el programa està assolint uns resultats parcials relativament satisfactoris. Sempre tenint en compte la modèstia pressupostària del pla d'acció social -21 milions d'euros- i els grans reptes que ha de fer front.

A més dels indicadors presentats anteriorment, es pot destacar els resultats obtinguts en els set primers anys de funcionament dels programes de formació i inserció laboral: s'han aconseguit 1.763 insercions laborals -835 homes i 604 dones-, el que ha suposat un èxit del 64% dels casos. Malgrat això, el principal problema és l'eventualitat d'aquestes insercions, ja que d'aquests només un 6% han estat contractes indefinits.

TAULA 11.1.10. Insercions laborals (fins al juliol de 2007)

	Homes	Dones	Total
Participants/accions*	1.319 / 2.250	1.454 / 2.546	2.773 / 4.793
Total insercions	835	928	1.763
Insercions després de 6 mesos (%)	506 (61%)	547 (60%)	1.053 (60%)
% contractes indefinits	6%	17%	12%
% contractes de més d'un any	7%	9%	8%

Ètnia minoritària: 1.226 / Immigrants: 151 / Persones amb disminucions: 124

Drogodependents: 118 / Exreclusos: 55

Accions (*), són cadascun dels passos d'un itinerari personal d'integració laboral. Cada persona que ha seguit el programa ha fet varies accions, per això, el nombre d'accions sempre supera el de participants.

FONT: Consorci de Barri de la Mina, 2007: 11.

La reducció dels comportaments incívics i les practiques delictives és un altre dels resultats més positius. Un element clau en aquest sentit ha estat la instal·lació de la comissaria de Mossos d'Esquadra al centre del barri, qüestió que a més ha

¹³³ Nota de premsa del Consorci del Barri de la Mina del 06/02/08. <http://www.barrimina.org>

incrementat sensiblement la percepció de seguretat de la població local.

La disminució de l'absentisme escolar és la variable que ha assolit un dels resultats més satisfactoris dins d'aquest curt termini –encara que es partia d'una situació extremadament negativa-. La taula 11.1.11 mostra aquests avanços –no es disposen de dades fiables més actuals que el curs 2004-2005-, malgrat tot les dades encara són força negatives, pel que encara resta molt feina en aquesta direcció. A més, degut a la seva estigmatització, aquests centres escolars són rebutjats per un part significativa de la població local i només acullen un 34% dels alumnes del barri - bàsicament els d'ètnia gitana-¹³⁴.

TAULA 11.1.11. Absentisme escolar segons centre i curs acadèmic

CEIP Cascavell	CEIP Mediterrània	IES Fòrum 2004
Curs 2004/2005: 20%	Curs 2004/2005: 31%	Curs 2004/2005: 70%
Curs 2003/2004: 21%	Curs 2003/2004: 27%	Curs 2003/2004: 78%
Curs 2002/2003: 46%	Curs 2002/2003: 47%	Curs 2002/2003: 88%

Nota: Es considera absentista l'alumne que supera el 15% de faltes d'assistència.

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

Els múltiples dèficits i conflictes que afrontava el barri feien molt necessària una acció multidimensional com la plantejada pel PTBM. La Mina és un cas paradigmàtic de realitat que requereix d'una intervenció que vagi més enllà de la simple transformació física o de las ajudes socials i pensions assistencials sense perspectiva de futur ni estratègia de desenvolupament pel conjunt de la comunitat:

"Tal vegada la Mina sigui un dels barris que acumula amb major intensitat els errors d'un determinat temps i d'una determinada manera de fer l'urbanisme. La marginalitat, en el cas de la Mina, pren forma i mostra totes les seves cares: marginalitat geogràfica, social, física i econòmica, que han fet de la Mina model i paradigma del conflicte" (Jornet, 2004: 159).

El barri de la Mina requeria d'un pla global i a llarg termini, que, en l'àmbit

¹³⁴ El CEIP Cascavell està fora del barri, però resta inclòs dins dels programes del consorci contra l'absentisme escolar perquè el 90% dels seus alumnes són de la Mina.

social, hauria d'arribar més enllà del planificat pel propi PTBM. Ja que fins el 80% del pressupost del PTBM –i també del programa URBAN- es destina a actuacions de regeneració física; restant en segon terme les actuacions per la redinamització econòmica i social del barri.

Les reduïdes dimensions econòmiques del programa URBAN -25 milions d'euros-, i fins i tot del conjunt del PTBM –173,7 milions d'euros per deu anys- limiten la seva capacitat d'actuació. Per això el PTBM hauria d'actuar de catalitzador, i ser capaç d'atreure noves inversions pel barri –també iniciativa privada-, que permetin complementar la seva acció, que per força ha de ser més selectiva. En aquest sentit, la única aparició fins al moment de la iniciativa privada s'ha concentrat en la construcció de nous habitatges. Pel que s'hauria de procurar que també s'involucrés en qüestions com la redinamització econòmica de l'àrea.

El marc actual del consorci ha implicat un acord global i a llarg termini entre diferents nivells de l'administració infraestatal. La participació –financera i en el consell d'administració- de tots ells implica la seva corresponsabilització i el seguiment de les accions dutes a terme, de forma indiferent al color polític de cadascun d'ells. Aquesta qüestió en si mateixa, ja suposa un factor diferencial respecte als plans pretèrits pel barri. A més, l'existència d'aquest consorci, amb seu al barri, permet fer visualitzable pels ciutadans de la Mina que aquest cop la intervenció sobre el barri ha adquirit una major consideració.

Aquest model de gestió comporta que totes les administracions implicades hagin d'arribar a uns acords concrets de forma negociada. Però una autèntica gestió multinivell implica quelcom més que la presència i cofinançament de diferents nivells de l'administració. S'hauria d'haver assolit una participació activa i corresponsabilització real per part de totes les administracions implicades. I és aquí on han aparegut els problemes. La voluntat política de Sant Adrià inicialment no va trobar el suport necessari d'altres administracions. Quan es va aconseguir la inclusió a URBAN, només la Generalitat va estar disposada a aportar la contribució que li correspon a un país, ja que l'administració central, malgrat donar suport a la seva candidatura no ha finançat el PTBM. Més endavant s'incorporaren l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona, més arrossegades pel desenvolupament de l'àrea del Fòrum 2004 que pel sentit de responsabilitat vers el barri de la Mina (Borja i Fiori, 2004).

El PTBM està afrontant de forma més clara la intervenció física sobre la regeneració de l'espai públic, l'articulació amb la resta de trama urbana i la renovació i rehabilitació del parc d'habitatges. Però para la resolució de la autèntica problemàtica de la Mina –la marginalitat social dels seus habitants-, un pla d'actuació de deu anys esdevé escàs. Malgrat els avanços realitzats pel pla d'acció social -reducció del absentisme escolar, disminució de la delinqüència i incivisme al barri, o la formació i inserció laboral d'alguns dels seus ciutadans-, la redinamització integral d'un barri com la Mina necessita de molt més temps. Per això, el programa socioeconòmic requereix d'una major continuïtat cronològica –i dotació pressupostària- un cop estiguin concloses les també necessàries reformes urbanístiques planificades. L'acció social no hauria de resultar ser només una iniciativa temporalment aïllada, ni un complement relativament funcional per la transformació física de l'entorn, sinó ha de ser el principi d'una dinàmica favorable per la Mina i els seus habitants. En aquest sentit, la continuïtat de l'acció del Consorci del Barri de la Mina més enllà del 2010 representa una primera garantia, cal també definir de forma clara quina serà la seva dotació pressupostària.

En un context urbà en que les inversions recentment realitzades i les previstes multipliquen les destinades al barri, la Mina apareix com una qüestió de menor importància dins de la jerarquia de prioritats de les diferents administracions competents. Resulta il·lustrativa la comparació entre el cost de la construcció de l'edifici Fòrum –96 milions d'euros- i el pressupost total que aporten al consorci les entitats consorciades i la UE –95,5 milions d'euros-. Malgrat això, la Mina pot veure's beneficiada de les expectatives que genera aquest entorn pròxim en procés de transformació. En aquest sentit, resultarà necessària la intervenció decidida de l'acció pública, per velar pels interessos dels habitants del barri, que haurien de ser els principals beneficiaris de la seva futura regeneració.

11.2. França

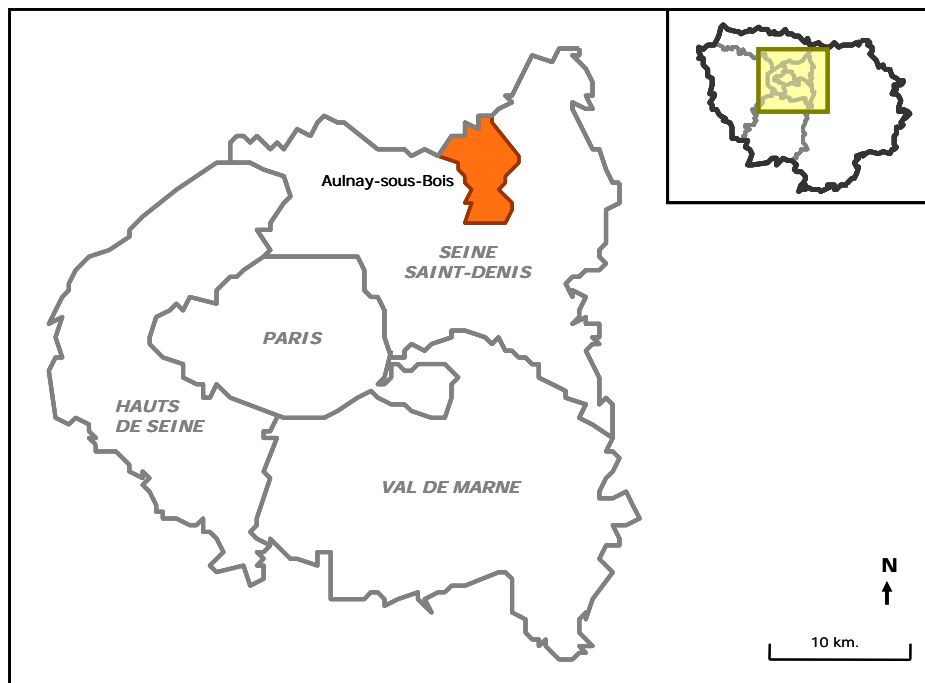
11.2.1. Aulnay-sous-Bois URBAN I i II

11.2.1.1. Contextualització geogràfica: Aulnay-sous-Bois

El municipi d'Aulnay-sous-Bois forma part de la gran aglomeració metropolitana de París. Es troba a catorze quilòmetres al nord respecte a la capital parisenca. Pertany al departament de Seine-Saint-Denis –regió d'Île-de-France- i compta amb 81.600 habitants i una densitat de població superior als 5.000 habitants/km.² (INSEE¹³⁵, 2006).

El municipi es caracteritza per les bones comunicacions –a més d'una estació del *RER*¹³⁶, es travessat per les carreteres nacionals RN2 i NR370- i la presència notable de grans centres empresarials –en destaquen les seus de les empreses Xerox, Citroën i l'Óreal-. A més, es troba molt proper -5 quilòmetres- a Charles de Gaulle, el principal aeroport de la regió metropolitana de París –i un dels principals aeroports europeus-.

MAPA 11.2.1. Île-de-France: Situació dels municipis de Clichy-sous-Bois i Montfermeil

FONT: Elaboració pròpia.

¹³⁵ Institut National de la Statistique et des Études Économiques –Institut Nacional d'Estadística i dels Estudis Econòmics-.

¹³⁶ Réseau Express Régional -xarxa ferroviària exprés regional-. És la xarxa de rodalies de París.

Aulnay-sous-Bois gaudeix, per tant, d'un important dinamisme econòmic, gràcies al seu posicionament estratègic. Disposa d'una base econòmica àmplia i una bona accessibilitat amb la resta de la regió. Malgrat això, existeix un notable contrast entre els barris del nord i el sud de la ciutat. Així, mentre que els barris del sud la renda familiar disponible es situa a prop dels 25.000 euros anuals, clarament per sobre de la mitjana estatal de 15.000 euros. Els barris del nord es troben molt per sota (INSEE, 2004).

FIGURA 11.2.1. Imatge aèria dels barris del nord d'Aulnay-sous-Bois

FONT: Ville d'Aulnay-sous-Bois.

Aquest espai nord de la ciutat concentra diverses promocions d'habitatge públic desenvolupades durant les dècades dels cinquanta i seixanta. La mala qualitat de la fàbrica urbana i la ràpida degradació de les condicions d'habitabilitat, es troben en l'arrel de la concentració de població amb menor poder adquisitiu i menor capacitat de decisió en el mercat immobiliari. Aquesta ha estat l'àrea d'actuació del programa URBAN I a Aulnays-sous-Bois.

11.2.1.2. Característiques de l'àrea d'actuació: Els barris nord d'Aulnay-sous-Bois

L'àrea nord d'Aulnay-sous-Bois es troba dividida en dos espais clarament diferenciats, en ser separats per la RN2 –carretera nacional de tres carrils per sentit de la circulació, més una mitjana-. Al nord de la RN2 es troben els grups residencials de *la Rose des Vents*, *la cité Jupiter*, *les petites Ormes* i *les Perrières* i al sud *la cité d'Europe*, *les Merisiers* i *les Étangs*. Aquesta àrea presenta una elevada densitat de població: representa el 4% del territori municipal, però concentra més del 30% de la població –gairebé 25.000 habitants-. L'alta densitat de població és conseqüència de la gran presència de polígons d'habitatges de gran alçada i llargada, suposant un ús intensiu del sòl i una alta densitat de la fàbrica urbana.

MAPA 11.2.2. Els *Grands Ensembles* a Aulnay-sous-Bois, àrea d'actuació d'URBAN I

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>

L'àrea tingué un gran desenvolupament urbanístic i demogràfic entre els anys 1953 i 1973. Moment en què es construïren els grups i torres d'habitatge. En total, es construïren més de 6.500 habitatges socials –tots ells de titularitat pública- en 745 edificis. En aquesta zona només hi ha 720 habitatges de titularitat privada; que es corresponen amb els habitatges unifamiliars que es poden observar

al mapa 11.2.2. a la part oriental de la zona d'actuació d'URBAN I.

La configuració d'aquests barris és la típica dels projectes de desenvolupament urbà francès dels anys seixanta basats en la concentració d'habitatge social i emprant alguns dels principis de l'urbanisme funcionalista. Aquesta promoció s'emmarca en un període de gran creixement demogràfic, amb la voluntat de donar una resposta ràpida i unes solucions habitacionals a la creixent necessitat. Els primers habitants del barris foren repatriats d'Argèlia i treballadors de la fàbrica de Citroën. Al mapa 11.2.2 es pot observar un complex industrial contigu a l'àrea URBAN; es tracta de la fàbrica central de la Citroën.

A la figura 11.2.2 es mostren dos grups d'habitatges de la zona. Ambdós es caracteritzen per unes formes arquitectòniques, definides per l'alçada i la llargada de les edificacions, que impliquen un ús intensiu del sòl i la provisió d'un notable nombre d'habitatges per promoció. Per la seva banda, l'espai públic es caracteritza per la seva pobresa i mal estat de conservació.

FIGURA 11.2.2. Grups d'habitatge social als barris nord d'Aulnay-sous-Bois

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, setembre 2006.

L'àrea disposa, a més de l'espai residencial, d'una petita zona d'activitats artesanals -22 tallers-, un mercat –*le Galion*, amb 32 establiments comercials- i diferents equipaments de barri –oficina de correus, comissaria de policia, oficina de l'Ajuntament i instal·lacions esportives-. Activitats que resulten clarament insuficients, tant per cobrir les necessitats de la població resident, com per actuar com a dinamitzadors de l'àrea.

El desenvolupament urbà d'aquests barris es produí de forma ràpida, sense dotar-los dels serveis necessaris, sense urbanitzar de forma efectiva ni adequar els espais lliures de l'entorn dels habitatges, sense donar a aquests barris unes infraestructures i equipaments equiparables a la resta de la ciutat i, sobretot, amb uns parc habitatges de baixa qualitat.

Les males condicions d'habitabilitat i el ràpid deteriorament de l'àrea provocaren la sortida de la població local que tenia més recursos, es produí, així, un procés de substitució de població amb menor poder adquisitiu. D'aquesta manera, des de que es construïren, la composició social i econòmica d'aquests barris ha anat evolucionant. Tornant als exemples citats anteriorment, el nombre de treballadors de la Citroën s'ha reduït molt significativament, i els repatriats d'Argèlia es quedaren en aquests barris. La nova població era, principalment, immigrant

–majoritàriament d'origen magrebí- i es caracteritzava per tenir un nivell de renda sensiblement inferior.

En pocs anys sorgiren els problemes relacionats amb la marginació social i estigmatització d'aquest barri. Al mateix temps que s'anà incrementant el procés de degradació de l'espai públic, les infraestructures i el parc d'habitatges –que presentava greus dèficits estructurals-. Aquesta situació anà consolidant cada cop més el procés de “fugida” de la població amb més capacitat, i la substitució per població amb greus problemes socioeconòmics. Tot plegat derivà en la concentració de diferents problemes socials a la zona.

L'àrea es troba molt pròxima a un complex molt dinàmic, que concentra activitats com: la plataforma logística Garonor, centres comercials regionals Parinor i Paris Nord II, el parc d'exposicions de Villepinte i les seus de la Citroën i l'Oréal. No obstant, això no ha aconseguit incidir de forma significativa sobre els barris del nord d'Aulnay-sous-Bois, que han restat al marge del dinamisme econòmic del seu entorn, reforçant així una evident situació d'aïllament funcional.

11.2.1.3. Reptes i oportunitats

La degradació de l'espai públic, les males condicions d'habitabilitat i la pobresa del parc d'habitatges han estat l'element que ha determinat que la mixtura social i econòmica hagi estat impossible: aquests barris han esdevingut un punt on es concentra la població amb majors problemes socials i menor nivell de renda. L'objectiu d'aconseguir una certa barreja cultural i ètnica que permeti la convivència de població immigrada del Magreb –que representa el 65% de la població del barri, a la que cal afegir els seus descendents, ja francesos- amb població d'origen francès sembla cada cop menys realista (Délégation Interministérielle à la Ville, 2001: 14).

Els barris del nord d'Aulnay-sous-Bois suposen només el 4% de la superfície municipal, concentren gairebé un terç de la població local. Aquesta dada permet il·lustrar l'elevada densitat de població de l'àrea. Caracteritzada per la presència de grans edificis i grups d'habitatge social i la manca de zones verdes i espais públics qualificats.

FIGURA 11.2.3. Interior d'illa als barris del nord d'Aulnay-sous-Bois

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, setembre 2006.

A més de la degradació de la fàbrica urbana, el principal problema que afecta a l'àrea és la concentració de problemàtiques socials. En el moment d'iniciar-se l'acció del programa URBAN, la taxa d'atur d'aquests barris, un 20,7%, triplicava la mitjana regional, a més en el període 1990-1994 es va incrementar un 44%. Qüestió que demostrava que la tendència, lluny de millorar, era l'agreujament de la situació. El nivell de formació de la població també es situava clarament per sota de la mitjana estatal i regional, en el moment d'iniciar-se el programa el 52% de la població activa no tenia formació o disposava d'un nivell de formació baix. Aquesta proporció era del 22% al conjunt de l'Île-de-France. (Ville d'Aulnay-sous-Bois, 1996). Tot plegat deriva en un baix nivell de renda familiar. Com s'ha indicat anteriorment, el nivell de renda d'aquests barris és significativament inferior, tant a la mitjana del municipi, com de la resta de la regió.

La degradació del parc d'habitatges -89% de titularitat pública, destinats al lloguer de renda protegida-, les males condicions d'habitabilitat i els problemes socials de l'àrea ha provocat un procés de fugida dels col·lectius que disposaven de suficient capacitat adquisitiva. Malgrat el marcat procés de substitució, a través de l'arribada de nova població -bàsicament població extracomunitària, d'origen magrebí-, l'índex d'habitatges desocupats al municipi és sensiblement superior a la mitjana estatal i, fins i tot, a la mitjana del departament (Esposito, 2004).

Els problemes socials, la concentració de minories ètniques i els greus

problemes de conflictivitat social, delinqüència i violència han reforçat l'estigmatització d'aquesta zona, que té una mala imatge associada, especialment, amb la inseguretat i els comportaments incívics.

Referent a l'activitat econòmica, Aulnay-sous-Bois és, en termes absoluts, un municipi molt dinàmic. Bàsicament, degut a la proximitat del pols econòmic de Roissy: l'aeroport de Charles de Gaulle, les fàbriques i les seus de la Citroën, l'Oreal i altres grans grups –en total, fins a 3.200 empreses-. No obstant, malgrat la proximitat d'aquests importants motors econòmics i generadors de llocs de treball. Els barris del nord presenten un greu problema d'atur.

Un fet paradoxal és la potència econòmica del municipi d'Aulnay-sous-Bois, generada pels impostos sobre les importants activitats econòmiques instal·lades, en front de la pobresa dels habitants dels barris del nord. Gràcies a aquests importants ingressos, Aulnay-sous-Bois s'ha pogut dotar d'equipament, infraestructures, serveis i ha millorat la seva important xarxa de zones verdes, encara que aquestes actuacions han beneficiat de forma marginal als veïns dels barris del nord. Es degut, principalment a la poca mobilitat d'aquesta població que no acostuma a utilitzar els serveis del centre de la ciutat. A més, l'Ajuntament ha decidit no duplicar aquests serveis –instal·lant-los també als barris nord-, ja que es pretén fomentar la barreja social en l'ús dels equipaments i els serveis públics i atansar els veïns del nord a la resta de la ciutat (Délégation Interministérielle à la Ville, 2001: 14).

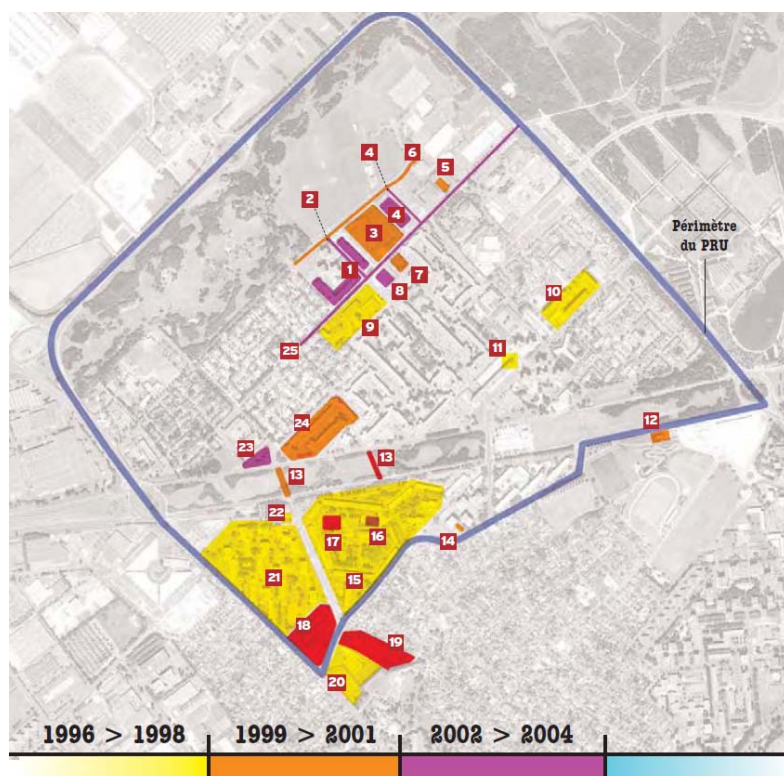
D'altra banda, a més de la proximitat a importants pols econòmics, la ciutat d'Aulnay-sous-Bois -i els barris del nord- disposen d'una bona accessibilitat, tant per carretera, com per transport públic. El municipi d'una estació de la línia B del RER de París, més una segona al parc d'exposicions de Villepinte, situa aquesta àrea a 20 minuts del centre de París –amb transport públic-. En aquest sentit, és destacable, que aquesta àrea, a diferència d'altres banlieues franceses –veure el següent cas de Clichy-sous-Bois- disposa d'una bona accessibilitat, així el seu aïllament funcional té l'arrel en les problemàtiques socials, no en condicionants infraestructurals.

El procés de degradació de la fàbrica urbana i del parc d'habitatges s'incrementà durant els anys vuitanta. Arribant a una situació molt greu als anys noranta. A partir d'aquesta dècada s'intensificaren el nombre de programes de

regeneració urbana que, en el marc de la *Politique de la Ville* estatal, intervingueren sobre aquesta àrea. Així, encara que els primers programes foren *Habitat et vie sociale* i *Ilôt sensible* –que actuaren al 1979 i 1984 al barri de *la Rose des Vents*–, en destaquen el *Grand projet urbain* (1993) i el *Contrat de ville* (1994), tant per la seva dimensió pressupostària, com perquè marcaren l'inici d'una etapa marcada per la successió de programes d'intervenció.

L'existència d'aquests programes generà –i genera– unes renovades oportunitats per aquesta zona. Aquest qüestió, representa una entrada de noves inversions a l'àrea i és, per tant, una oportunitat complementària a URBAN, que el programa havia de poder gestionar i complementar. A tall d'exemple, al mapa 11.2.3 es mostren les intervencions de regeneració física dutes a terme pels programes que actuaren de forma coetània a la IC URBAN als barris nord d'Aulnay-sous-Bois –és a dir, els dos mencionats anteriorment, més el *Grand projet de ville* del 2001–.

MAPA 11.2.3. Intervencions sobre la fàbrica urbana a l'àrea URBAN 1996-2004

FONT: Ville d'Aulnay-sous-Bois.

De fet, com es detallarà posteriorment una bona part d'aquests programes es centraren en la regeneració física d'aquesta àrea –qüestió que guanyà més

protagonisme a partir del 2001-, per tant el programa URBAN com el programa Zone Franche Urbaine, es dedicaren a la redinamització econòmica.

A la figura 11.2.4 es mostren algunes d'aquestes operacions de regeneració física. En aquest cas, es tracta d'una operació finançada pel *Projet de rénovation urbaine- PRU (2005-2011)*, una intervenció posterior a l'execució de la IC URBAN.

FIGURA 11.2.4. Intervencions de millora de l'espai públic a Aulnay-sous-Bois

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, setembre de 2006.

11.2.1.4. El programa URBAN

El programa URBAN I a Aulnay-sous-Bois fou aprovat per la Comissió Europea al març de 1996¹³⁷, programant així una acció de quatre anys: 1996-1999; encara que, com s'assenyalarà més endavant, les dues principals operacions no varen ser concloses fins al 2001.

L'acció del programa s'orienta a favor de tres objectius estratègics:

- reduir les disparitats econòmiques i socials entre els barris del nord i del sud d'Aulnay-sous-Bois, així com millorar les relacions entre ambdós espais urbans;
- apostar per la creació de llocs de treball estables, en comptes de promoure "simplement" la generació directa de llocs de treball –sense garanties de continuïtat-;
- Implicar als agents econòmics locals en el procés de decisió i selecció de les actuacions i en la gestió de determinades activitats (IDELE, 2001).

El programa volia dotar als barris d'uns nous serveis, però defugint del concepte d'equipaments exclusivament destinats a l'acció social. La promoció econòmica i la inserció laboral s'interpretaren com a variables claus.

L'acció d'URBAN s'estructurà a partir de cinc eixos d'actuació, dos d'ells centrats en la integració social i laboral –primer i tercer-, un destinat a la promoció econòmica –segon- i el quart destinat a la millora mediambiental i la dinamització sociocultural. El cinquè i darrer, com a la resta de programes, es correspon a la partida pressupostària destinada a l'assistència tècnica (Délégation interministérielle à la ville, 1999).

- *Eix 1: Facilitar els contactes i potenciar el seguiment personalitzat cap a la inserció.* L'objectiu principal d'aquest eix fou la construcció d'un centre destinat a la inserció social i laboral. A més, s'identificà als joves com a col·lectiu clau d'actuació. Per això, s'implementaren estratègies d'animació i captació per atreure a aquells nois, que havent abandonat els estudis, no disposaven d'un lloc de treball estable. L'eix suposà una inversió total de 5,5 milions d'euros, un 27% del pressupost del programa. A continuació es detallen les mesures dutes a terme.

¹³⁷ Decisió C(96)646, de 20 de març de 1996.

· Mesura 1.1. Millora substancial de les oportunitats i condicions de l'inserció laboral i la creació d'ocupació a través del centre del treball i la inserció. Aquesta mesura suposà la creació del projecte emblemàtic del programa: el centre de les empreses i el treball d'Aulnay-sous-Bois –*la Maison de l'entreprise et de l'emploi*, conegut també, de forma abreujada com a M2E-.

Els objectius que es pretenien aconseguir a través de la construcció d'aquest nou equipament eren:

- optimitzar els serveis existents i desenvolupar noves iniciatives orientades a la promoció econòmica i a la inserció laboral de la població municipal – especialment dels barris del nord-¹³⁸,
- fer més clar i accessible el servei als habitants dels barris del nord
- participar en la dinamització econòmica dels barris del nord, donant suport a la instal·lació de noves activitats

La construcció d'aquest equipament suposà una inversió de 3,66 milions d'euros. Compta amb 3.266 m², dels quals aproximadament 1.500 són destinats a les oficines d'atenció i orientació als emprenedors i inserció laboral, i la resta actua com a espai destinat al viver d'empreses -amb 17 espais d'oficines d'entre 13 i 25m² i 9 tallers de 83 m²- i de serveis a les empreses –disposa d'una recepció conjunta, 9 sales de reunions, un espai de telefonía, una sala multimèdia i una cafeteria-.

FIGURA 11.2.5. El centre de les empreses i el treball d'Aulnay-sous-Bois

FONT: Ville d'Aulnay-sous-Bois.

¹³⁸ L'equipament es va concebre per prestar servei al conjunt del municipi. Però, els habitants del barris del nord eren el col·lectiu prioritari d'actuació.

L'actuació de la M2E es constituí a partir de quatre eixos:

- *Aulnay Emploi* (Aulnay treball): Ajuda i assessorament a les persones que busquen feina i formació. Disposa d'espais de formació, de documentació de recerca de feina i de contacte.
- *Aulnay Intérim* (Aulnay temporal): Una associació laboral, participada per l'Estat, que actua com a empresa de treball temporal, destinada a la inserció laboral dels col·lectiu amb majors dificultats. Segons dades dels gestors del programa, un 35% d'aquestes insercions han esdevingut, posteriorment, llocs de treball estables.
- *Aulnay Enterprise* (Aulnay empreses): Ajuda i suport a les empreses. Acompanyament, assessorament i dotació de recursos i espais –viver d'empreses- per a les empreses de nova creació que es pretenen instal·lar al barri.
- *Aulnay Initiative* (Aulnay iniciatives): Plataforma, creada al 1997, que actua com a ens dedicat a la captació de recursos destinats al suport dels emprenedors.

La gestió de la M2E és responsabilitat d'una societat públic-privada, dirigida per l'ajuntament d'Aulnay-sous-Bois. Els agents privats participen en l'11,5% del pressupost anual d'aquest servei.

· Mesura 1.2. Ajuda a la inserció laboral dels joves. A més de programes i itineraris integrats de formació i capacitació professional, es promogué la inserció social i laboral els joves a través de activitats que els hi poguessin resultar més atractives.

- *Eix 2: Estimular el desenvolupament d'activitats econòmiques al cor dels barris del nord.* L'objectiu d'aquest eix era aconseguir que s'instal·lessin noves activitats econòmiques en el cor d'aquests barris. Tot entenent que això ajudaria a dinamitzar-los econòmicament i socialment i, a més, donaria noves oportunitats de treball per a la comunitat local. Per aconseguir-ho es dotà al barri d'un nou servei de viver d'empreses i es donaren ajudes a la creació de noves activitats. En total les mesures que es detallen a continuació suposaren una inversió de 6,7 milions d'euros, un 33% del pressupost del programa URBAN.

· Mesura 2.1. Ajudes per donar suport a la creació o millora de les activitats econòmiques. A més de l'assessorament i acompanyament a les empreses, el

programa es dotà d'una línia pressupostària específica per donar suport financer a les noves activitats que s'instal·lessin als barris del nord de la ciutat.

· Mesura 2.2. Dotació d'uns nous espais per acollir activitats econòmiques. Per completar les ajudes i consolidar l'estratègia de dinamització local, el programa apostà per l'habilitació d'un espai especialment destinat a les PIME's de nova creació. Es tracta, per tant, d'un viver d'empreses –anomenat pels gestors com a Hotel d'activitats-.

Les característiques de la fàbrica urbana de la zona provocaven una manca de locals, altells i baixos comercials disponibles per a determinades activitats. D'altra banda, no existien tampoc espais disponibles per a la implantació de petites activitats artesanals. La construcció d'aquest equipament pretenia, en primer terme, pal·liar aquest dèficit, però també participar d'una estratègia de revitalització econòmica de l'àrea. En aquest espai, de 3.131m², s'habilitaren 17 oficines amb una superfície entre 12 i 25m² i 16 tallers entre 95 i 220 m² -disposaren a més d'entresol per a espai propi d'oficines-. La inversió total per la seva habilitació i funcionament inicial fou de 3,1 milions d'euros, assumit pel programa URBAN.

FIGURA 11.2.6. L'Hotel d'activitats d'Aulnay-sous-Bois

FONT: Ville d'Aulnay-sous-Bois.

Les empreses que s'instal·laren en aquest espai disposaren d'importants beneficis fiscals, gràcies a l'acció coordinada entre URBAN i el programa estatal de *Zones Franches Urbaines*.

- *Eix 3: Aprofitar les oportunitats econòmiques i les ofertes laborals de l'espai pròxim.* L'objectiu d'aquest eix fou propiciar que els barris nord d'Aulnay-sous-Bois es beneficiessin més de la seva proximitat al pol de Roissy. Aquest eix es concebí de forma complementària als dos anteriors. És a dir, s'interpretà que la necessària dinamització econòmica local depenia no només de millorar i incrementar les activitats locals, sinó també d'incrementar la capacitat de beneficiar-se de la proximitat a un dels principals pols econòmics de la regió metropolitana de París, el de Roissy. Aquest eix suposà una inversió de 3,6 milions d'euros, un 18% del pressupost del programa.

Els objectius que buscaven les diferents accions implementades eren:

- promoure la participació d'Aulnay-sous-Bois en el dinamisme del pol de Roissy,
- la dinamització de les empreses locals,
- facilitar una major mobilitat dels habitants dels barris del nord cap al pol de Roissy.

En total, es desenvoluparen set projectes de desenvolupament local i inserció laboral vinculats amb el pol econòmic de Roissy. Una de les accions més destacades d'aquest eix fou la cooperació amb la plataforma aeroportuària de Roissy per crear una borsa de treball a l'aeroport de Charles de Gaulle. Amb l'ajuda dels serveis locals dels barris es va promoure la incorporació al món laboral dels joves de l'àrea, tot aprofitant la important demanda de mà d'obra que generà aquesta infraestructura, amb la qual es signà un acord de col·laboració.

- *Eix 4: Incrementar l'atractiu dels barris del nord a través de la millora del medi ambient urbà.* Aquest eix desenvolupà diferents mesures destinades a millorar les condicions d'habitabilitat d'aquests barris i la qualitat de vida de la població resident. Les quatre mesures dutes a terme suposaren una inversió total de 3,5 milions d'euros, el 17% del pressupost del programa. Aquestes mesures foren:

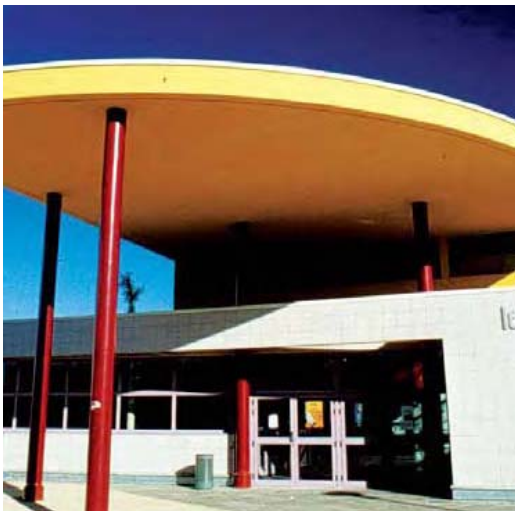
- Mesura 4.1. Implementació d'un nou sistema de recollida selectiva. En total, s'implementaren vint-i-un nous llocs de recollida selectiva. A més de desenvolupar una campanya de conscienciació i informació del funcionament del nou sistema.

· Mesura 4.2. Millora de les condicions de vida a través de la millora dels serveis de proximitat. A través d'aquesta mesura es finançaren petites operacions de millora i adequació dels equipament i serveis públics existents al barri.

· Mesura 4.3. Millora de l'oferta cultural de l'àrea. Aquest objectiu es materialitzà a través de la construcció d'un nou equipament, el *Kafé Musik*, que ha actuat com a nou centre de l'activitat cultural, cívica i associativa dels barris del nord. Aquest espai, concebut com a contenidor cultural, disposa també de zones habilitades per acollir les associacions i manifestacions culturals locals, amb una especial dedicació a la gent jove.

L'equipament s'implementà en una de les zones més perifèriques dels barris del nord: el barri d'*Aquilon*, amb l'objectiu que actués també com a redinamitzador del seu entorn. Es pretenia, també, que fos un servei obert i utilitzat per tota la població municipal, promovent a través seu l'atansament de la població del sud de la ciutat a aquesta àrea.

FIGURA 11.2.7. El *Kafé Muzik*, equipament cultural

FONT: Ville d'Aulnay-sous-Bois.

La construcció d'aquest equipament cultural fou finançada de forma parcial per URBAN, ja que el Grand Projet de Ville –programa estatal- assumí una part significativa de la inversió de la operació. Malgrat això, aquesta fou la mesura que implicà un major volum pressupostari dins de l'eix 4.

· Mesura 4.4. Reestructuració i optimització dels espais d'aparcament.

-Eix 5: Assistència tècnica. Aquesta mesura inclogué, a més del pressupost necessari per la implementació i gestió del programa, la participació en la xarxa nacional d'intercanvi d'experiències –Reseau Urban France-, les campanyes de promoció i informació ciutadana i les accions en de gestió del partenariat local. En total suposà una inversió d'un milió d'euros, el 5% del pressupost del programa.

El programa tingué una dimensió pressupostària total de 20,3 milions d'euros, dels quals gairebé el 80% es destinaren als tres primers eixos d'actuació, enfocats a la promoció econòmica de l'àrea i la inserció laboral de la població local. Aquesta dada ajuda a il·lustrar fins a quin punt l'estratègia d'actuació es centrà en aquestes qüestions.

TAULA 11.2.1. Distribució pressupostària segons eixos d'actuació (milions d'euros)

	Pressupost	%
Eix 1 (ocupació)	5,5	27
Eix 2 (empresa)	6,7	33
Eix 3 (pro. econòmica)	3,6	18
Eix 4 (medi ambient/social/cultural)	3,5	17
Eix 5 (ass. tècnica)	1,0	5
TOTAL	20,3	100

FONT: Ville d'Aulnay-sous-Bois i Délégation interministérielle à la ville.

La UE – a través dels FDER i FSE- assumí més d'un terç del pressupost total del programa, però el principal agent públic finançador fou l'estat francès. A la taula 11.2.2, s'indica com l'aportació dels agents públics externs a la UE suposà, amb 11,6 milions d'euros, el 57% del pressupost del programa –essent l'Estat qui aportà la pràctica totalitat d'aquesta quantitat-. D'altra banda, resultà destacable l'aportació dels agents privats, 1,8 milions d'euros, un 9% del pressupost del programa. Aquesta inversió es correspon, bàsicament, amb les empreses locals que participaren en els programes de millora de la seva productivitat o el cofinançament necessària en la creació de noves activitats.

TAULA 11.2.2. Distribució pressupostària segons agent implicat (milions d'euros)

		Pressupost	%
Unió Europea	FEDER	6,1	30
	FSE	0,8	4
Altres públics		11,6	57
Privat		1,8	9
TOTAL		20,3	100

FONT: Ville d'Aulnay-sous-Bois i Délégation interministérielle à la ville.

La gestió i implementació del programa fou responsabilitat de l'ajuntament d'Aulnay-sous-Bois. El qual disposa d'una regidoria i una àrea tècnica específica destinada a la gestió dels diferents programes de regeneració urbana estatals que s'implementen al municipi. Aquests ens assumiren també la gestió del programa URBAN. Així, la implementació de la Iniciativa no implicà la creació d'una nova estructura pròpia, sinó que s'incorporà dins d'una estructura preexistent i, que de forma paral·lela a URBAN, en aquell moment també estava gestionant la implementació d'altres programes estatals.

Es creà un partenariat encarregat de la presa de decisió i concertació, format bàsicament per les administracions públiques implicades: Estat, regió, departament i municipi. En aquest ens hi tingueren també representació les associacions de veïns i d'empresaris i comerciants locals. D'altra banda, cal destacar la col·laboració iniciada amb l'agència d'habitatge públic estatal *–Logement Français–*; ens interessat en el projecte, ja que desenvolupa actuacions que necessàriament complementen i calen coordinar amb les del programa. Aquesta col·laboració tingué un seguiment posterior a través del Grand Projet de Ville *–programa estatal–* i el programa operatiu de l'Objectiu 2 durant el període 2000-2006 (Délégation interministérielle à la ville, 2001: 16).

Finalment, com la resta de casos, existia un comitè de seguiment, encarregat de la supervisió política de les mesures i accions plantejades pels gestors del programa. En aquest ens hi estaven representats l'Estat, la regió, el departament, la subprefectura *–màxim responsable–* i l'Ajuntament.

11.2.1.5. Resultats obtinguts

El programa fou conclòs pressupostàriament a finals de 1999, en consonància amb l'acabament del període de programació dels Fons Estructurals. No obstant això, les principals intervencions del programa, el centre de les empreses i del treball i l'Hotel d'activitats, no foren finalitzades fins al juny de 2001 i maig de 2002, respectivament.

El programa es centrà especialment en la redinamització econòmica de l'àrea i en programes d'inclusió social i laboral. Per això el principals impactes atribuïbles a URBAN es centren en aquests aspectes.

L'avaluació independent del programa (IDELE, 2001) calculà diferents indicadors de l'impacte directe atribuïble a URBAN I. Entre ells destaquen les 2.067 persones varen rebre atenció i ajuda per trobar feina –l'objectiu inicial del programa era de 1.500- i que l'Hotel d'Activitats, va permetre la instal·lació de 50 noves empreses que generaren més de 200 nous llocs de treball –no es faciliten dades sobre quan d'aquests es corresponen a població del barri-.

El major efecte positiu i herència del programa ha estat la provisió de dos serveis que han de ser claus pel barri: el Centre de les empreses i del treball i l'Hotel d'activitats. Gràcies a URBAN s'ha pogut posar en marxa uns serveis, que amb finançament local, han continuat la seva acció més enllà del propi període finançat per FEDER. Tenint en compte les especificitats de l'àrea, caracteritzada pels dificultat dels seus habitants en incorporar-se al mercat laboral, malgrat la presència a prop de grans centres econòmics generadors de llocs de treball, s'ha d'interpretar que l'acció d'aquests serveis ha de ser un dels eixos principals de l'estratègia local de desenvolupament social. En aquest sentit, un dels aprenentatges clau derivat de l'acció d'URBAN és la necessitat d'integrar en una mateixa estratègia el desenvolupament econòmic i les polítiques d'ocupació (IDELE, 2001).

En relació a la continuïtat de l'acció d'aquests equipaments i, per tant, de l'impacte generat més enllà del període finançat per URBAN, es pot indicar que segons dades de l'Ajuntament d'Aulnay-sous-Bois, al 2005, 2.514 persones havien estat inscrites com a usuaris del centre, dels quals es va donar una resposta a 1.526 -1.213 varen trobar feina i 313 varen realitzar activitats de formació-.

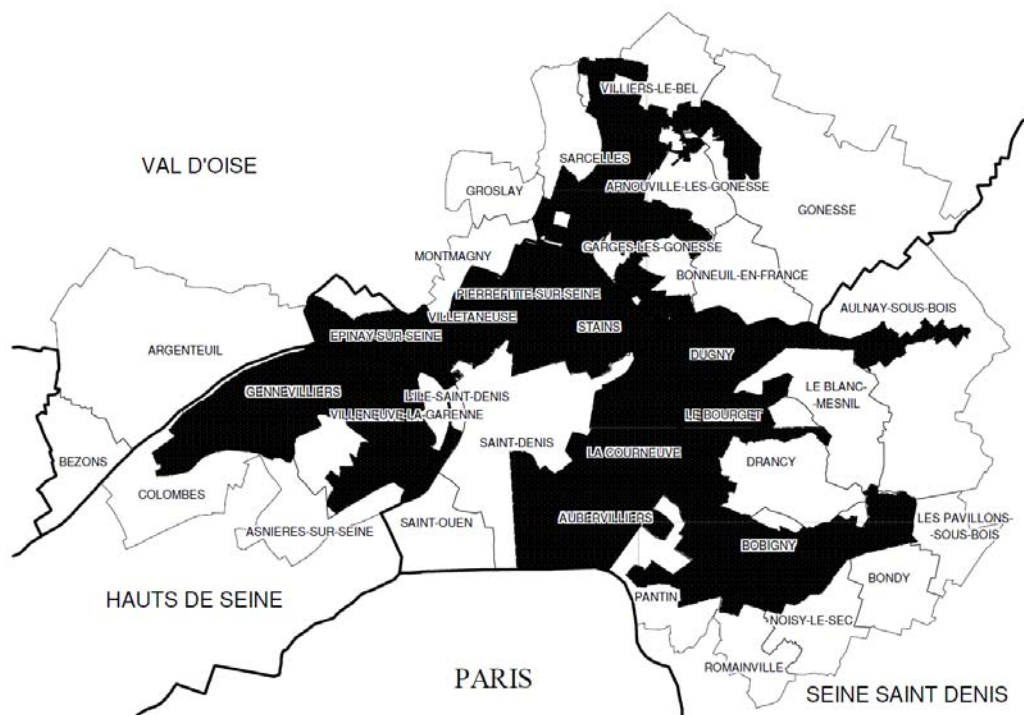
D'entre aquests 559 es beneficiaren d'una oferta de treball en el marc del programa Aulnay Intérim (Profession Banlieue, 2006). D'altra banda, al desembre de 2006, i també segons dades de l'Ajuntament d'Aulnay-sous-Bois, al Centre de les empreses i del treball s'hi havien instal·lat 23 empreses, que havien suposat la creació de 73 llocs de treball, mentre que a l'Hotel d'activitats s'hi havien allotjat 20 empreses, generant 191 llocs de treball. El 15% d'aquests llocs de treball foren per població dels barris del nord d'Aulnay-sous-Bois (idem: 5).

Des de les administracions no només s'ha donat continuïtat a aquest projectes, sinó que s'ha ampliat les infraestructures per poder acollir més activitats. Al febrer de 2007 es construí una nova ala de l'Hotel d'activitats, en què s'implentà una farmcia i serveis mèdics, a més d'habilitar-se 550m² nous com a viver. Finalment, al 2008 s'inicià la construcció del Segon Hotel d'Activitats. En aquest cas s'ha destinat a empreses que requerien d'una superfície de treball i producció més gran: el nou equipament disposa de 2.566m² dividits en 5 mòduls d'entre 270 i 600m².

A diferència d'altres casos d'estudi, en matèria de regeneració física, el programa gairebé no ha tingut cap impacte tangible –més enllà de la pròpia construcció d'equipaments i una lleu reordenació de determinats espais d'aparcaments-.

D'altra banda, URBAN ha esdevingut un element important en l'inici d'una dinàmica que ha de ser clau pel desenvolupament futur dels barris del nord. A partir de la segona meitat dels anys noranta, els gestors locals i, especialment, l'Ajuntament ha assumit que la millora de les condicions dels barris del nord és un element necessari pel progrés del conjunt del municipi. Així que la millora d'aquesta àrea ha esdevingut el principal objectiu polític municipal (Délégation interministérielle à la ville, 1999). És per aquest motiu que, després de la intervenció d'URBAN s'ha implementat diversos programes destinats a donar la continuïtat necessària d'aquestes actuacions. En aquest sentit, en destaca la continuïtat dins de les accions de la pròpia UE. El municipi fou beneficiari, en el següent període de programació del programa operatiu de la regió d'Île-de-France. L'actuació es centrà en la millora de la integració de la RN2 –carretera nacional que separa els barris del nord de la resta de ciutat-.

MAPA 11.2.4. Àrea d'actuació del programa operatiu de l'Objectiu 2 a la regió d'Île-de-France (2000-2006)

FONT: Prefecture de la Region d'Île-de-France, 2005: 7.

La intervenció sobre la RN2, amb l'objectiu d'aconseguir una millor integració dels barris de l'entorn i superar l'efecte barrera, ha esdevingut un element clau en l'estratègia de regeneració urbana local. Posteriorment a l'acció d'URBAN i la ZFU –que apostaren per la dinamització econòmica com a eix principal-, la política urbana a Aulnay-sous-Bois s'ha centrat en la regeneració física. A més de la RN2, la reforma del parc d'habitatges ha estat l'altre eix sobre el que ha pivotat l'acció pública: en el període 2005-2011 es preveu l'enderrocament de 821 habitatges, 627 dels quals en 12 torres que seran enderrocades per les deficitàries condicions d'habitabilitat; mentre que els 124 habitatges restants es corresponen a enderrocs per realitzar seccions transversals en edificis de gran llargada, per permetre així obrir nous vials que ajudin a permeabilitzar aquests espais.

El mapa 11.2.5 mostra un resum de l'actuació desenvolupada pel *Programme de Rénovation urbaine* (2005-2011). A més de la integració de la RN2, es desenvolupen altres intervencions com l'obertura de vials en sentit transversal a aquesta, la dotació de nous equipaments públics, nous espais d'activitat comercial o el condicionament i millora de les zones verdes.

MAPA 11.2.5. Integració de la RN2

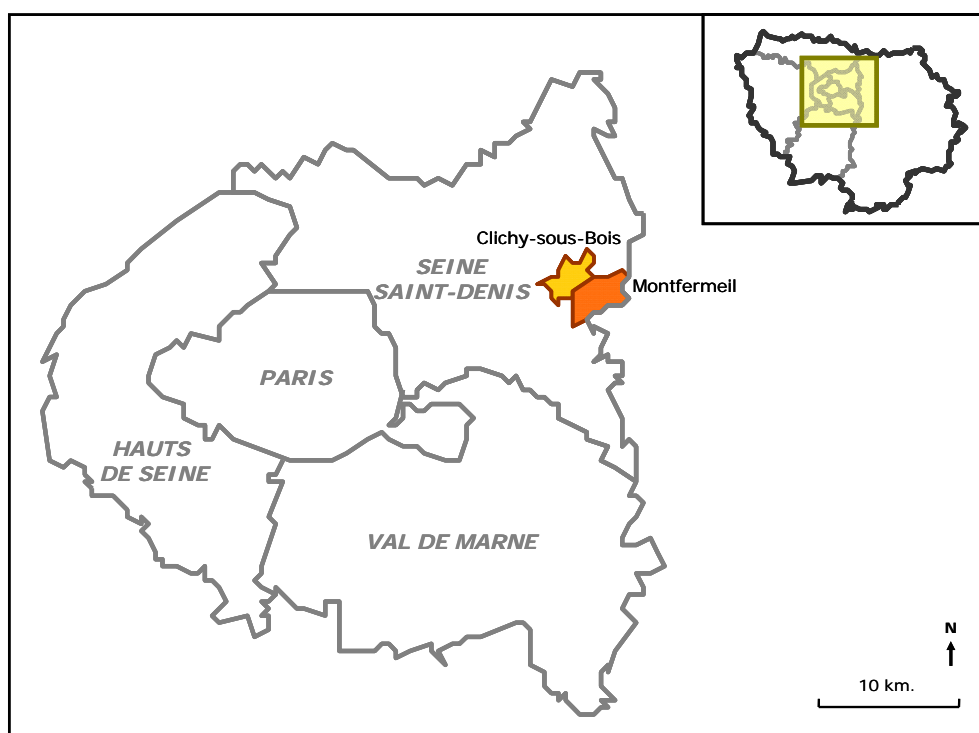
FONT: Ville d'Aulnay-sous-Bois.

11.2.2. Clichy-sous-Bois/Montfermeil URBAN I i II

11.2.2.1. Contextualització geogràfica: Clichy-sous-Bois i Montfermeil

Clichy-sous-Bois i Montfermeil són dos municipis limítrofs situats a 15 quilòmetres a l'est de París, en el departament de Seine-Saint-Denis –regió d'Île-de-France-. Tenen 29.412 i 26.121 habitants, respectivament (INSEE¹³⁹, 2006); volum demogràfic que s'ha mantingut estable durant les darreres dues dècades. Són dos municipis marcadament residencials, que experimentaren un gran creixement urbanístic i demogràfic en la dècada dels seixanta i la primera meitat dels setanta. Principalment, a partir de promocions de poca qualitat, que suposaren una elevada densificació i feble qualitat del paisatge urbà. Clichy-sous-Bois té un terme municipal de 3,95 Km² -1,1 Km² dels quals són part de l'àrea boscosa de *Forêt Départementale de Bondy*-, això implica que la densitat de població és de gairebé 7.500 hab./Km². El terme municipal de Montfermeil compta amb 5,45 km² i una densitat de població de gairebé 4.800 hab./Km².

MAPA 11.2.6. Île-de-France: Situació dels municipis de Clichy-sous-Bois i Montfermeil

FONT: Elaboració pròpia.

¹³⁹ Institut National de la Statistique et des Études Économiques –Institut Nacional d'Estadística i dels Estudis Econòmics-.

Els dos municipis formen la *Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil* –Comunitat d'aglomeració de Clichy-sous-Bois/Montfermeil-, creada al desembre de 1997 com a Comunitats d'Ajuntaments i transformada en comunitat d'aglomeració al desembre del 2000. L'objectiu d'aquest ens és gestionar de forma conjunta els múltiples programes de regeneració urbana que s'ha implementat en aquests municipis en els darrers anys. Aquest s'ajusta, a més, a una unitat funcional consolidada, ja que els dos municipis formen un continu urbà. A més a més, les dues zones més conflictives d'ambdós –l'àrea dels *Grands Ensembles*, les grans torres i grups d'habitatge- es troba al sud del terme de Clichy-sous-Bois i al nord de Montfermeil, formant així un continu urbà. A la figura 11.2.8 es mostra una imatge aèria parcial d'aquests barris, concretament l'àrea de *Les Bosquets* a Montfermeil.

FIGURA 11.2.8. Imatge aèria de "Les Bosquets" - Montfermeil

FONT: <http://www.francesoir.fr>

11.2.2.2. Característiques de l'àrea d'actuació: Clichy-sous-Bois i Montfermeil

Fins a mitjans del segle XIX els dos municipis tenien una entitat demogràfica molt minsa. De forta tradició agrícola, eren un espai ocupat també per algunes segones residències de la burgesia parisenca fruit de la qualitat paisatgística de l'entorn natural. El creixement urbanístic i demogràfic d'ambdós municipis es produí durant la dècada dels anys seixanta i la primera meitat dels setanta del segle XX.

El desenvolupament urbanístic d'aquests municipis s'emmarca, per tant, en el context de construcció dels *banlieues* parisencs, caracteritzats per la construcció

ràpida, poc planificada i la utilització de solucions arquitectòniques de mala qualitat, tot generant problemes derivats de la mala qualitat de l'espai urbà resultant.

Entre el 1964 i 1966 una operació immobiliària intermunicipal, basada en la iniciativa privada, va possibilitar la construcció de més de 4.000 habitatges, repartits entre el *Bas-Clichy –Chêne Pointu-* i *Les Bosquets* a Montfermeil. L'operació, mai conclouida, preveia la construcció de fins a 10.000 habitatges en una posició que havia de ser estratègica, ja que es trobava al costat de la gran zona verda del bosc de Bondy i es preveia la construcció de l'autovia A-87 que connectaria aquesta zona amb París. Aquesta autovia, finalment no fou realitzada. Mentre que el sòl reservat per aquesta infraestructura fou destinat a la construcció de noves polígons d'habitatges. En aquest cas utilitzant unes formes que implicaren un ús més intensiu del sòl i una major concentració i volum d'habitatges. Es construïren grans torres d'habitatges en espais, fins al moment, en desús.

A la figura 11.2.9 es mostra una imatge aèria de la zona. En aquesta es pot apreciar de forma clara l'àrea urbana definida pels grans grups i polígons d'habitatges, al costat del parc. Aquest espai es troba dividit entre els termes de Clichy-sous-Bois i Montfermeil i és l'àrea d'actuació d'URBAN I, comprèn 200 hectàrees, un terç del sòl dels dos municipis, però concentra més de dos terços de la població dels dos municipis; és a dir, gairebé 40.000 habitants. Per la seva banda, URBAN II no va acotar la seva àrea d'acció, actuant sobre el conjunt dels dos municipis.

FIGURA 11.2.9. Imatge àeria dels *Grands Ensembles* a Clichy-sous-Bois i Montfermeil

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>

La construcció d'aquests barris es van realitzar sense solucionar l'articulació entre les diferents promocions consolidades, ni urbanitzant de forma adient els espais lliures entre edificis. S'anaren succeint diferents promocions d'habitatges –amb un rol important de la iniciativa privada- sense donar cap solució a la ordenació de l'àrea. La conseqüència fou la presència de grans grups de blocs d'habitatges rodejats d'espais lliures, no urbanitzats ni condicionats, sinó més aviat abandonats i en desús.

En les dècades aquesta situació no s'ha pal·liat, sinó més aviat el contrari, aquests espais intersticials entre promoció i promoció no han estat condicionats ni com a zones verdes, ni com a places dures, han restat com a espais lliures però no utilitzats com a espai públic pel barri. A la figura 11.2.10 es mostren tres exemples d'aquesta qüestió. Els dos primers a Clichy-sous-Bois, on s'hi aprecia la manca de condicionament i manteniment de l'espai lliure, acumulant brossa i no podent ser utilitzat com a zona verda per la població local. En la tercera imatge es mostra l'entorn de la façana principal d'un grup d'habitatges a Montfermeil. En aquest cas, la mala qualitat de l'espai públic es fa encara més evident.

FIGURA 11.2.10. Espais lliures a Clichy-sous-Bois (La Forestière) i Montfermeil (Les Bosquets)

FONT: Diari "Le Monde", 26 octubre 2006 (primera).

Fotografies Aaron Gutiérrez, octubre de 2006 (segona i tercera).

Un altre element decisiu en la reducció de les condicions d'habitabilitat d'aquesta àrea ha estat la mala qualitat dels habitatges i les seves reduïdes dimensions. Aquestes qüestions s'han agreujat per la manca de manteniment i inversions generalitzades, tant als de titularitat pública com els d'habitatges lliures. A més dels problemes de sobreocupació i degradació, un altre element que deteriora la qualitat de l'hàbitat és l'elevat nombre d'habitatges per edifici. Cadascun de les diverses porteries d'aquests polígons acostumen a donar accés a més de quaranta habitatges.

FIGURA 11.2.11. Edifici d'habitatges a Clichy-sous-Bois (Bas-Clichy)

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, octubre 2006.

Els polígons d'habitatges representen un 76% del parc d'habitatges de Clichy-sous-Bois, mentre que aquest percentatge és més del 30% en el cas de Montfermeil. Aquest valors són del 46% i 10% si es té en compte només els grans grups o torres d'habitatges. D'altra banda, les vivendes de promoció pública representen un 35% del parc de Clichy-sous-Bois, mentre que a Montfermeil en són el 22% (Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil, 2001). Els petits municipis de Clichy-sous-Bois i Montfermeil no disposen de capacitat pressupostària pròpia per assumir les intervencions necessàries per recuperar aquests barris; així que aquestes actuacions són sempre finançades en gran mesura per l'estat o la regió.

La degradació de les condicions de vida ha provocat un procés de "fugida" de la població amb major capacitat adquisitiva. Així que aquesta zona ha tendit a concentrar de forma sistemàtica els grups de població amb menor poder adquisitiu. El procés de substitució de la població ha comportat la concentració de població extracomunitària –principalment d'origen subsaharià, però també del Magreb-, minories ètniques i, sobretot, la sobreocupació d'uns d'habitatges que es caracteritzen per les reduïdes dimensions i el pèssim estat de conservació.

Des d'un punt de vista demogràfic, aquests barris es caracteritzen, en primer terme, per la jove estructura d'edats: al 1999, un 45,7% de la població de Clichy-sous-Bois era menor de 25 anys, i un 38,1% en el cas de Montfermeil. El segon tret característic és l'elevada presència de població estrangera: un 42% a Clichy-sous-Bois i un 28% a Montfermeil, segons dades del padró d'habitants de 1999 (Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil, 2004). Aquestes dades s'incrementen de forma significativa si en lloc de prendre com a referència el municipi sencer, s'utilitzen les dades de l'àrea dels *Grands Ensembles*. Així, per exemple, a *Les Bosquets* el 44% de la població és menor de 20 anys i el 52% és estrangera (Commune de Montfermeil, 2007).

11.2.2.3. Reptes i oportunitats

La característica que millor defineix aquests barris és la extrema gravetat de les seves problemàtiques, tant urbanístiques, com socials i econòmiques. La concentració de dèficits és tan acusada, i la marginalitat social i econòmica és tan severa, que els converteix en un cas exemplificant de barri amb dificultats.

Anteriorment s'ha fet referència al gravíssim estat de degradació de l'espai públic, el pèssim estat de conservació dels habitatges i el deteriorament sever de les condicions d'habitabilitat. Manquen espais públics condicionats, adequats per ser utilitzats per tota la població local. Existeixen nombrosos espais lliures, en desús, que rodegen els blocs d'edificació oberta. Els quals simplement foren construïts en un solar, sense atendre a l'articulació del seu entorn, sense crear trama urbana ni espai públic al seu entorn, sinó simplement espais en desús, en el millor dels casos.

El mal condicionament dels espais públics condiona de forma notable l'ús que la població local fa del seu propi entorn urbà. Falten espais que ajudin a vertebrar físicament aquests barris, però també que el dotin de punts de referència social col·lectiva. Les solucions inapropiades de determinades zones ha provocat també la presència de nombroses barreres arquitectòniques. Les escales i els passos soterrats són habituals per accedir a l'interior de l'entrada principal dels edificis o a l'espai interior generat per un grup d'habitatges. A la figura 11.2.12 es mostra un exemple.

FIGURA 11.2.12. Accés a grup d'habitatges a Clichy-sous-Bois

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, octubre 2006.

Les elevades densitats repercuteixen de forma directa en la qualitat de vida de la població local. *Les Bosquets* representa només un 3% del terme municipal de Montfermeil, però concentra més d'un terç de la seva població. En el cas de Clichy-sous-Bois, els barris de *Haut Clichy* i *Bas Clichy* compten amb el 60% de la població municipal (Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil, 1997).

El paisatge urbà es caracteritza per blocs de més de deu plantes d'alçada i de desenes, i fins i tot, algun centenar de metres de llargada. Amb tres o quatre porteries que donen accés a un molt elevat nombre d'habitatges. La mala qualitat del parc d'habitatges és l'altre element que condiciona la qualitat de vida de la població resident. Habitatges amb dèficits estructurals, amb greus problemes derivats de la manca de manteniment i de reduïdes dimensions, són les llars de famílies habitualment molt nombroses. Ja que l'àrea es caracteritza es d'un punt de vista demogràfic per l'elevat nombre de fills per unitat familiar.

FIGURA 11.2.13. Façana d'un edifici d'habitatges a Clichy-sous-Bois (Bas-Clichy)

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, octubre 2007.

La manca d'operacions de manteniment, combinat amb el comportament incívic de determinats col·lectius, ha derivat en una degradació extrema, no només dels espais públics, sinó també dels elements i espais comuns dels edificis. Porteries amb els vidres trencats, entrades cremades, amb les bústies arrencades, façanes i portals plens de pintades són elements presents en un bon nombre dels edificis de la zona. Qüestió que d'altra banda, indica el dèficit d'arrelament i el grau

d'hostilitat cap al propi entorn quotidià.

FIGURA 11.2.14. Entrada principal d'un edifici d'habitatges a Clichy-sous-Bois (Bas-Clichy)

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, octubre 2006.

Pocs anys més tard a la construcció d'aquests barris, començaren a manifestar-se els problemes. Als anys vuitanta, la situació ja era molt complicada. Els dèficits urbanístics i les males condicions d'habitabilitat propiciaren un procés de substitució de la població, com a resultat d'un procés de "fugida" de la població amb prou capacitat econòmica i de l'arribada de nova població -bàsicament estrangera i sent aquest el primer lloc d'arribada-. La concentració de població amb greus problemes socials i econòmics agreujà, progressivament, les condicions socials del barri. D'altra banda, es consolidà una marcadíssima concentració de minories ètniques. No existeixen dades oficials al respecte, però és constatable que la població de raça negra o magrebí representen l'amplíssima majoria dels residents.

Baix nivell de formació i alfabetització, baix nivell de renda, elevada taxa d'atur, elevat nombre de llars que depenen de pensions assistencials, són alguns dels elements que defineixen les condicions socials de *Haut i Bas-Clichy* i *Les Bosquets*. Malgrat això, el principal problema que afronten aquests barris és la instal·lació de la delinqüència i la violència.

La presència del mercat de la droga i el gravíssim nivell de delinqüència instal·lat han esdevingut el problema més greu d'uns barris que s'han convertit,

malauradament, en molt coneguts per aquesta qüestió. Els barris amb dificultat han esdevingut un element central del debat polític i la polèmica. A més, Montfermeil i, especialment, Clichy-sous-Bois són dos dels *banlieues* amb major índex de delinqüència¹⁴⁰.

La delinqüència i els comportaments incívics, a més de provocar inseguretat ciutadana, també s'han convertit en un fre més per a l'activitat econòmica. Una activitat que, històricament ha estat molt feble, però que en els darrers anys ha esdevingut cada vegada més residual. En aquest sentit, la manca d'activitats i de funcions, més enllà de la residencial, han propiciat que aquests barris no disposin d'una mínima estructura econòmica i mercat de treball local.

Existeix una altra variable que agreuja aquesta situació: l'aïllament de Clichy-sous-Bois i Montfermeil. La no execució als anys setanta de l'A-87 situa aquesta àrea en un espai de difícil accés. A més, ha restat al marge de la xarxa principal de les rodalies de París. Per això, encara que es trobi a 15 quilòmetres de París la manca de transport públic directe provoca que aquesta distància sigui coberta en, aproximadament, 1 hora i 30minuts.

Una de les parades de *RER*¹⁴¹ més pròximes a aquests barris es troba al municipi veí de Gagny, a partir d'allí cal fer el recorregut amb autobús. A continuació es cita una referència de l'Ajuntament de Montfermeil sobre aquesta línia d'autobús:

“La moitié des agressions, dégradations et bris de glace dans les transports publics, constatés sur Montfermeil, se produisent aux abords des Bosquets. La ligne de transports la plus problématique est la ligne 604, qui va de la gare de Gagny à l'hôpital de Montfermeil, en passant par les Bosquets”.

“(La meitat de les agressions, danys i trencadisses de vidres en els transports públics que ocorren a Montfermeil, es produeixen a les proximitats de Les Bosquets. La línia de transport més problemàtica és la línia 604, que va de l'estació de Gagny a l'hospital de Montfermeil, passant pels Bosquets”. (Commune de Montfermeil, 2007).

Existeixen, per tant, uns condicionants físics que dificulten l'accés al mercat de treball de la població local: la feble estructura econòmica local i l'aïllament respecte a la ciutat de París. Aquests factors, sumats al baix nivell de formació

¹⁴⁰ Dades de la Direction Départementale de la sécurité publique.

¹⁴¹ Réseau Express Régional -xarxa ferroviària exprés regional-. És la xarxa de rodalies de París.

d'una part significativa de la població local propicia que els habitants de Clichy-sous-Bois i Montfermeil tinguin unes dificultats especials en l'accés al mercat laboral.

D'altra banda, la concentració de minories ètniques i l'alt índex de delinqüència han ajudat a convertir aquests barris en uns espais marcadament estigmatitzats. Problemàtica que no només repercuteix negativament sobre les possibilitats de desenvolupament de l'àrea, sinó també, i especialment, sobre les possibilitats de desenvolupament personal dels seus residents. De forma que, no només repercuteixen sobre les condicions i la qualitat de vida de la comunitat local sinó que, a més, condicionen, en el sentit negatiu del terme, les seves expectatives de progrés. Un bon exemple d'això és el fenomen conegut com a *postcode discrimination* –discriminació per codi postal-: les persones que habiten aquests barris pateixen una discriminació i una estigmatització que acaba afectant a qüestions com la seva capacitat d'inserció al mercat laboral. Aquesta qüestió resulta especialment greu si tenim en compte que es tracta d'una dificultat afegida per uns col·lectius que ja presenten dificultats d'accés al mercat laboral. En aquest sentit, i com senyalen (Atkinson, Buck i Kintrea, 2007), el barri en què habiten esdevé el primer fre important en la possibilitat de revertir situacions de marginalitat social.

La severa degradació de les condicions socials i econòmiques, la manca d'oportunitats i expectatives personals, la desafecció i, fins i tot hostilitat, cap al propi espai de residència es troben en l'arrel de les revoltes i diferents moviments de protesta sorgits a la tardor de l'any 2005 i que han estat repetides en altres ocasions. Aquests actes s'iniciaren el 28 de novembre a Clichy-sous-Bois, dos dies més tard seguiren també a Montfermeil i deu després es difongueren per molts dels *banlieues* francesos. Aquests esdeveniments permeten il·lustrar de forma clara fins a quin punt la situació en aquests barris ha arribat a ser extremadament crítica.

Referent a les potencialitats o oportunitats que presenten aquest barri, en destaquen dos especialment: l'estructura demogràfica jove i la concentració de programes de regeneració urbana i, per tant, de capital públic, estratègia en la qual ha participat URBAN.

Un 45% de població menor de 25 anys a Clichy-sous-Bois i un 44% de població menor de 20 anys a *Les Bosquets* representa, en primer lloc, un important

capital humà. Que cal saber revaloritzar i aprofitar en clau de futur. En aquest sentit, resultarà clau els programes destinats a la lluita contra el fracàs i abandonament escolar, així com els programes de formació, dotació d'instruments i capacitació professional.

11.2.2.4. El programa URBAN I

Els múltiples problemes que concentraven aquests barris i el ràpid procés de degradació que patien, varen propiciar que ja des de l'inici de la dècada dels noranta les administracions públiques implementessin diferents programes de regeneració urbana: *Contrat de Ville* –Contracte de Ciutat-, *Grand Projet Urbain* - Gran Projecte Urbà- o *Zone Franche Urbaine* –Zona Franca Urbana-. Des de llavors, a Clichy-sous-Bois i Montfermeil s'han anat succeint de forma continuada diferents programes d'intervenció. URBAN I i II s'insereixen en aquesta lògica de concentració pressupostària.

Així, després de diferents programes destinats a accions socials i a la dotació d'equipaments i serveis, al gener de 1997 es posà en marxa un programa –ZFU-, destinat principalment a la redinamització econòmica de l'àrea, els seus objectius eren:

- la millora del teixit econòmic local
- el manteniment d'aquelles activitats que es troben en dificultats
- la creació de noves empreses
- la promoció d'una imatge econòmica dinàmica

(Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil, 1997).

L'àrea d'actuació d'aquest programa, coincident amb la de la IC URBAN I, era de 200 hectàrees.

El programa URBAN I a Clichy-sous-Bois i Montfermeil fou aprovat per la CE a l'agost de 1997¹⁴². La seva acció fou concebuda com un programa complementari a la ZFU, per tant es centrà en la revitalització econòmica i comercial del barri, així com en facilitar l'accés al mercat laboral de la població local. D'aquesta manera, l'estratègia d'actuació del programa URBAN I es centrà en les següent prioritats:

¹⁴² Decisió C(97)2360 de 1 d'agost de 1997.

- Estimular la implantació de noves activitats
 - Impulsar la creació d'activitat
 - Reactivar l'estructura comercial
 - Oferir instal·lacions i infraestructures que ajudessin a cohesionar el barri
- (Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil, 1997).

Al mapa 11.2.7 es mostra l'àrea d'actuació del programa. Coincidint amb la de la ZFU, aquesta es el centre de l'àrea dels *Grands Ensembles* que concentren més de dos terços de la població de la mancomunitat de municipis.

MAPA 11.2.7. Àrea d'actuació d'URBAN I Clichy-sous-Bois/Montfermeil

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>

L'acció del programa s'estructurà a partir de tres eixos. El primer i principal es destinà a la redinamització econòmica, el segon a la millora de determinats espais públics i a millorar la capacitat d'accés als principals pols de treball de la regió i la tercera fou l'assistència tècnica, monitoratge, comunicació i participació.

- *Eix 1: Revitalitzar l'economia de la Zona Franca Urbana.* L'objectiu d'aquest eix era millorar les condicions econòmiques de l'àrea. L'estratègia adoptada es centrà en l'aprovisionament d'espais accessibles a disposició de les noves empreses per tal que s'instal·lin en aquests barris i la reestructuració de l'aparell comercial local. D'altra banda, aquest eix també suposà la creació d'un òrgan destinat a l'assessoria i ajuda per les empreses; amb l'objectiu de donar suport als emprenedors locals i fer més atractiu aquest lloc per la ubicació de noves activitats. Aquest eix ha

comportat una inversió total de 17,1 milions d'euros, el 78% del pressupost total del programa.

- Mesura 1.1. Oferta d'espais per desenvolupar activitats. A través d'aquesta mesura s'ha habilitat un viver d'empreses a la Torre Utrillo. Les actuacions realitzades foren tant l'adequació de l'espai, els treballs d'acompanyament, l'adequació dels locals, la creació de serveis complementaris, etc.

- Mesura 1.2. Reestructuració del centre comercial de Chêne Pointu. Aquest centre comercial, situat al Bas-Clichy, feia més d'una dècada que es trobava en clara decadència. Per problemes de gestió, de la poca funcionalitat de la seva configuració física i pel propi deteriorament del centre i el seu entorn. La intervenció va suposar una inversió de 5,95 milions d'euros. En primer terme, la Mancomunitat va comprar el centre per així procedir a la reforma. Posteriorment va ser venut a un grup d'inversors reunits en una societat anònima. El centre comercial va passar a ser gestionat de forma conjunta, evitant així possibles disfuncionalitats o problemes futurs d'una gestió compartida entre una comunitat de propietaris (Délégation Interministérielle à la Ville, 2001: 30). A través d'aquesta mesura es pretenia redinamitzar el teixit comercial del barri i millorar els serveis que aquest presta a la població local.

FIGURA 11.2.15. Façana del centre comercial de Chêne Pointu després de la intervenció

FONT: <http://archiguide.free.fr>

- Mesura 1.3. Revitalització econòmica (oficina del treball). El programa URBAN

finançà la constitució d'una oficina tècnica encarregada de la redinamització econòmica d'aquests barris. Aquesta oficina, a més d'actuar com a lloc d'assessorament i ajuda en la recerca de feina, actuà com a captador d'empreses i ajuda als emprenedors.

- *Eix 2: Entorn urbà obert i equilibrat.* L'objectiu d'aquest eix era facilitar l'accessibilitat als principals pols de treball de la regió *d'Île de France* i donar suport a la reestructuració i millora del paisatge urbà. Les dues mesures incloses en aquest eix han suposat una inversió de 4,2 milions d'euros, el 19% del pressupost del programa.

· Mesura 2.1. Facilitar l'accessibilitat de l'àrea. Millora de l'eficiència en el sistema de transport públic per carretera, per tal de garantir una millor accessibilitat a la xarxa de RER –l'estació més propera, de la línia E, es troba a uns 30 minuts a través de l'autobús urbà-.

· Mesura 2.2. Millora de la qualitat de l'entorn urbà. Aquesta mesura es destina a petites operacions de reforma o adequació d'espais públics. S'actuà a la part sud de *Les Bosquets*, als espais externs de l'edifici 11, a Bas-Clichy, i a l'entorn del *Château de la Terrasse* –una construcció senyorial del segle XIX, un dels principals elements patrimonials de Cliché-sous-Bois-.

-*Eix 3: Assistència tècnica.* En el marc d'aquest eix es finançaren, a més de les despeses derivades de la pròpia execució tècnica del programa, les actuacions destinades al foment de la participació ciutadana i a l'intercanvi d'experiències.

Una de les principals accions d'aquesta mesura fou la política comunicativa relacionada amb la inauguració al 2000 del "centre dels serveis públics". Equipament públic que concentra diferents serveis públics i la seu de diferents institucions o delegacions (subprefectura, serveis municipals,...), així com la comissaria de policia. La creació d'aquest centre al barri requeria d'una política comunicativa prèvia, per fer arribar a tota la comunitat els serveis que hi trobarien i transmetre una lectura positiva de les possibilitats que els hi oferia. URBAN va desenvolupar la política comunicativa durant vuit mesos: pel·lícules, tríptics, exposició itinerant, jornades d'inauguració, plafons publicitaris, etc.

En referència a l'intercanvi de pràctiques i experiències, en aquest període

no existia URBACT, malgrat això sí que estava en funcionament la xarxa francesa URBAN-France –i altres estatals com UK-URBAN Network-. Segons els gestors del programa la col·laboració, en aquest matèria va ser especialment intensa amb les ciutats de Roubaix i Birmingham (Délégation Interministérielle à la Ville, 2001).

El programa tingué una dimensió pressupostària de 21,92 milions d'euros, dels quals gairebé el 80% es destinaren a l'eix de promoció econòmica. El que demostra el perfil, gairebé monotemàtic del programa. Referent a l'aportació dels diferents agents implicats, la UE assumí un 29% del pressupost, 5,26 milions d'euros a través de FEDER i 0,78 a través del FSE. La suma d'inversió pública –el 62% del total- provingué majoritàriament de l'Estat i de la regió, i en menor mesura dels municipis. Finalment, cal destacar una significativa aportació de la iniciativa privada: 2,21 milions d'euros, que representaren més d'un 10% del pressupost total. (Délégation Interministérielle à la Ville, 2001). Aquest valor que resultà especialment significatiu tenint en compte la manca d'atractivitat d'aquesta àrea. Aquesta inversió privada es correspongué principalment amb la creació d'empreses.

TAULA 11.3.3. Dimensió pressupostària segons eix d'actuació (milions d'euros)

	Pressupost	%
Eix 1 (promoció econòmica)	17,1	78,0
Eix 2 (laboral/urbanístic)	4,2	19,0
Eix 3 (ass. tècnica)	0,6	3,0
TOTAL	21,9	100,0

FONT: Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil, 1997.

La Mancomunitat de municipis de Clichy-sous-Bois i Motfermeil fou l'ens responsable de la implementació del programa i de tota l'assistència tècnica. Es va implementar un grup de participació local a mode de partenariat local o comitè consultiu. Però les seves decisions no tenien caràcter vinculant. Aquest comitè estava format per agents econòmics i socials locals, representants de les associacions veïnals, així com representants de la Mancomunitat.

El comitè de seguiment estava format per representants dels respectius Ajuntaments, del departament la regió i de l'Estat. Però el principal ens responsable del seguiment i avaluació era la sub-prefectura de *Raincy*. Aquest ens actuava com a

supervisor polític de les mesures i accions plantejades per la Mancomunitat.

11.2.2.5. Resultats obtinguts

El programa fou conclòs en acabar l'any 1999. A l'any 2000 es realitzà una avaluació *ex-post* de l'impacte derivat del programa –duta a terme per una consultoria independent, Codi Scopes-. A continuació es detallen els principals impactes que identificà l'avaluació:

- redinamització de l'activitat comercial gràcies a la reestructuració del centre comercial de Chêne Pointu,
- inici de la transformació urbanística del barri de les Bosquets,
- definir i iniciar una estratègia integrada de desenvolupament econòmic i integració social i laboral,
- iniciar les reformes i millores de la Tour Utrillo,
- optimitzar l'ús dels nous equipaments locals, gràcies a les mesures d'acompanyament, assessorament i informació dutes a terme,

A més d'aquests impactes mes directes, es poden identificar qüestions destacables, atribuïbles al valor afegit de l'acció del programa. En primer terme, el programa ha ajudat a consolidar la Mancomunitat de municipis com l'ens més adient per gestionar els programes de regeneració urbana en aquesta àrea. URBAN era el primer programa liderat per la Mancomunitat. L'experiència es considerarà positiva i, els següents programes de regeneració urbana –tant europeus, com estatals- han estat gestionats pel mateix ens, que, a més, s'ha dotat d'un cos tècnic i administratiu i un espai de treball propi. Això il·lustra la voluntat de continuar cooperant entre els dos municipis.

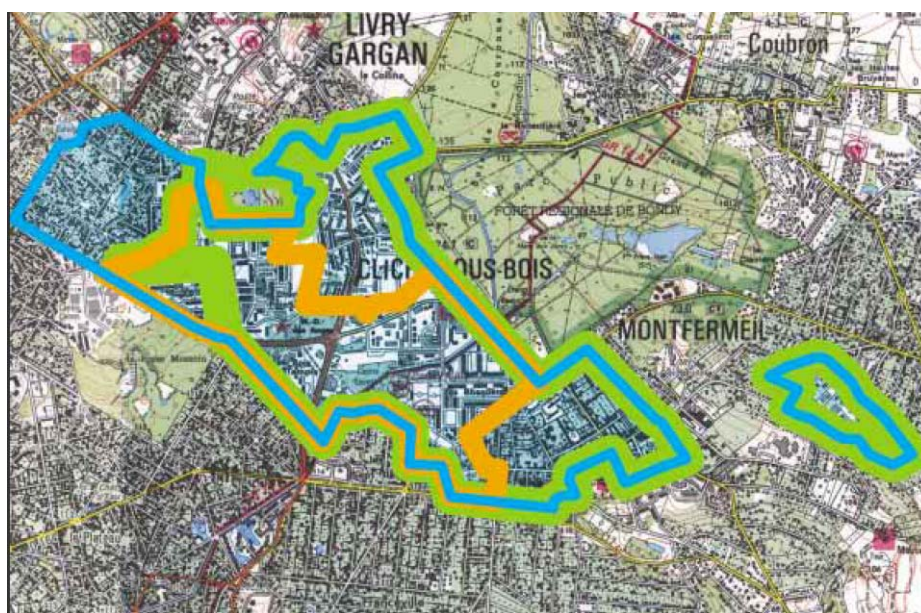
En segon lloc, el programa URBAN ha permès definir una estratègia de desenvolupament econòmic a llarg termini, que tindrà seguiment més enllà del període finançat per FEDER. El programa ha participat –juntament amb el programa Grand Projet Urbain i Contrat de ville- en la construcció d'infraestructures importants, com el centre comercial de Chêne Pointu, el viver d'empreses o l'oficina del treball. Però a més d'aquesta herència el programa ha ajudat a definir una estratègia de desenvolupament local que integra la promoció econòmica i la inserció laboral de la població local.

I, en tercer lloc, URBAN va contribuir de forma significativa a millorar qüestions com la metodologia de gestió d'implementació del programa i processos tècnics, com la programació i el seguiment:

"PIC Urban ha aportado una contribución indudable a nivel metodológico en términos de profesionalización de la definición y la gestión del proyecto: la fijación de objetivos cuantificados, la evaluación, la coherencia lógica del proyecto..., son todos ellos elementos determinantes para el éxito del proyecto de desarrollo económico y urbano, que los actores locales no conocían, o no lo conocían lo suficiente. La eficacia de esta contribución resulta aún mayor si se tiene en cuenta que el programa financió parte de la asistencia técnica necesaria para la aplicación de estos métodos, y que se fomentó el intercambio de buenas prácticas" (Délégation Interministérielle à la Ville, 2001: 31).

Aquest valor afegit de l'acció del programa assoleix encara més rellevància si es té en compte que el programa s'implementà de forma simultània amb altres programes estatals –GPU i ZFU- i que, a més, tingué continuïtat posterior, tant amb programes europeus –URBAN II-, com estatals: Grand projet de ville (2001-2006), Programme de rénovation urbaine (2005-2011) i Contrat urbain de cohésion sociale (2007-2009).

MAPA 11.2.9. Programes de regeneració urbana a Clichy-sous-Bois/Montfermeil (2000)

- IC URBAN I
- Grand Projet Urbain
- Zone Franche Urbaine

FONT: Elaboració pròpia a partir de Délégation Interministérielle a la Ville, 2001.

11.2.2.6. El programa URBAN II

En la segona edició d'URBAN, la Mancomunitat de Clichy-sous-Bois i Montfermeil va tornar a ser un dels beneficiaris –casuística que també es donà a Bastia i Les Mureaux-. A més, l'acció d'URBAN continuà actuant com a complement de diferents programes estatals.

En aquest cas l'aportació de la UE, a través dels fons FEDER, doblà la del període anterior, assolint els 13 milions d'euros, qüestió que ajudà a que el programa també incrementés les seves dimensions pressupostàries –arribà fins als 35 milions d'euros-. D'altra banda, en aquesta edició, el programa actuà sobre tot el territori de la Mancomunitat -940 hectàrees-, en comptes de només sobre l'àrea de les *Grands Ensembles*.

El programa es definí a partir de tres objectius principals:

- Imatge: · Abordar el problema de la degradació de la imatge d'aquesta zona que dificulta la inclusió social i el desenvolupament econòmic, així com la construcció d'una dinàmica positiva a partir dels seus punts forts.
 - Promoure accions que permetin millorar de forma sostinguda la imatge de la zona -accions sobre l'espai públic, la millora de la fàbrica urbana, del patrimoni i del medi ambient-.

- Desenvolupament:
 - Donar suport al desenvolupament local, a través de mesures d'acompanyament i promoció econòmica i el proveïment d'espais i serveis per a les activitats econòmiques.
 - Utilitzar les TIC en benefici del desenvolupament local.
 - Millorar el rendiment dels serveis a les persones i les empreses i augmentar la qualitat dels equipaments destinats a la lluita contra l'aïllament i l'exclusió social.

- Mobilitat:
 - La mobilitat social i cultural: lluita contra l'exclusió mitjançant la promoció de solucions orientades a garantir l'accés igualitari, i no discriminatori, al mercat al treball, al compliment dels drets, al coneixements, a la cultura, a l'oci i als serveis públics.

- Mobilitat física: aportar solucions a l'aïllament geogràfic de l'àrea –transports, TIC- (Viaregio, 2008: 18).

Les accions orientades a aquests objectius estratègics s'emmarcaren en tres eixos d'actuació: desenvolupament local a partir de les millores ambientals, promoció de la igualtat d'oportunitats i l'accés al coneixement i afavorir el desenvolupament local. A més, un quart eix dedicat a l'assistència tècnica. A continuació es detallen les mesures realitzades per cadascun d'aquests eixos.

- *Eix 1: Desenvolupament urbà a partir de les millores ambientals.* L'objectiu general d'aquest eix és la regeneració física de determinats espais del barri. L'acció es centrà en la millora de parcs, zones verdes i espais lliures. Les accions dutes a terme pretenien contribuir a canviar la imatge degradada del barri i millorar les seves condicions d'habitabilitat. S'interpretà també, que la millora d'aquests espais era una condició imprescindible per la necessària regeneració social i econòmica de l'àrea. El programa URBAN col·laborà amb altres programes estatals dedicats a la regeneració física dels edificis, URBAN assumí les actuacions destinades a condicionar els espais lliures que envoltaven els grups i polígons d'habitatges. Les mesures incloses en aquest eix, que es descriuen a continuació, suposaren una inversió total de 16,1 milions d'euros.

· Mesura 1.1. Medi ambient, parcs i patrimoni (58,7% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura s'ha destinat a la millora de determinats parcs i elements patrimonials del municipi. L'operació més destacada a estat l'adequació dels parcs de *Jean Valjean* i *Cèdres* i la unió en un sol parc de més de 10 hectàrees. S'han habilitat nous camins, circuits per bicicleta, zones esportives, parcs infantils i la plantació de nous arbres provinents de tota Europa amb objectius pedagògics. Ha suposat una inversió de 6,5 milions d'euros en una operació que els gestors del programa identificaren com a estratègics per poder dotar a aquest barri d'una zona verda de qualitat, pròxima i accessible.

FIGURA 11.2.16. Parcs *Jean Valjean* i *Cèdres* - Montfermeil

FONT: Ville de Montfermeil.

Altres accions promogudes per aquest eix han estat: Activitats de sensibilització en favor de pràctiques mediambientalment sostenible –especialment en relació a la recollida selectiva i la conscienciació de la població més jove-; millorar determinades zones verdes urbanes, amb l'objectiu de qualificar la imatge de barri –algunes d'aquestes zones estaven molt degradades i havien esdevingut espais insalubres i insegurs-.

· Mesura 1.2. Regeneració de l'espai públic i valorització del patrimoni i la imatge del territori (41,3% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura s'ha destinat especialment a la qualificació d'alguns dels espais lliures que rodegen la majoria d'edificis aïllats. Ha actuat sobre els següents espais: *résidence de la PAMA*, *résidence des Perriers*, *Paul Langevin* i *2-4-6 Albert Camus*. També s'ha proveït de nou mobiliari urbà.

- *Eix 2: Promoció de la igualtat d'oportunitats i l'accés al coneixement.* Les accions incloses en aquest eix estaven destinades a combatre les diferents formes d'exclusió social. S'implementaren accions en matèria de formació i educació, capacitació professional, inclusió social, inserció laboral, igualtat d'oportunitats, etc. La formació i capacitació en matèria de noves tecnologies fou un dels elements clau de la seva acció, juntament amb l'atenció especial als joves i les dones. Es tractà de

facilitar la incorporació al món laboral de col·lectius amb gran dificultat d'accés: minories ètniques, gent jove sense formació, població amb greus problemes socials, etc. A continuació es detallen les mesures dutes a terme a través d'aquest eix, la suma de totes elles ha suposat una inversió de 5,3 milions d'euros.

· Mesura 2.1. Desenvolupament de les TIC (8,7% de la inversió de l'eix). A través d'aquest eix s'ha finançat la creació d'una pàgina web per cadascun dels dos Ajuntaments, així com una tercera per la Mancomunitat. A més, s'ha habilitat un espai i el pertinent equip informàtic, per tal d'esdevenir un punt de connexió a Internet i accés a les noves tecnologies accessible a aquests barris.

· Mesura 2.2. Lluita contra l'exclusió i promoció d'accions en favor de la igualtat d'oportunitats entre home i dona (86,4% de la inversió de l'eix). A través d'aquesta mesura s'ha finançat actuacions com: cursos de formació, de francès i alfabetització pels col·lectius més desfavorits, accions destinades a la promoció i dinamització cultural de l'àrea i la garantia del compliment dels drets fonamentals –accés igualitari als serveis públics-. Les actuacions han estat orientades a la recerca d'una major cohesió social, donant una atenció especial als col·lectius més desfavorits. D'altra banda, s'ha procurat reforçar els valors positius de ciutadania, de pertinença a una comunitat, de convivència cívica i d'integració, tot assumint com a quelcom positiu la diversitat social i cultural.

L'acció que suposà una major inversió fou la instal·lació d'un pol sociocultural a la mansió *Formigé* -1,7 milions d'euros-. Aquest edifici es troba entre el bosc de *Bondy* i el barri *des Bosquets*. L'operació suposà la seva reforma i adequació per tal d'acollir nous serveis culturals, i esportius –tots ells especialment destinats a la gent jove-. L'edifici ja acollia prèviament la biblioteca municipal i l'escola de música, seveis que foren dinamitzats. Les noves activitats implementades foren: una mediateca, un parc de *skate* i un camp de futbol. L'actuació fou publicitada, amb l'objectiu d'aconseguir que esdevingués un espai de referència per la població jove de l'àrea i que pugui actuar com a espai de trobada i cohesió social.

FIGURA 11.2.17. Mansió *Formigé*, pol sociocultural a Montfermeil

FONT: [http:// www.france-voyage.com](http://www.france-voyage.com)

Una altra acció significativa fou el projecte *Clichy sans cliché*¹⁴³, destinat a ajudar a canviar la imatge negativa i estereotipada de l'àrea. Aquest projecte va néixer després de les revoltes de la tardor de 2005, com a resposta de les imatges que varen fer popular aquests barris, donant una imatge negativa de la ciutat. Deu fotògrafs van ser convidats a recórrer la ciutat durant sis mesos amb l'objectiu d'aconseguir un any més tard, a la tardor de 2006, una exposició que mostrés la ciutat a través d'una mirada artística i sense prejudicis. Es va realitzar també una exposició amb fotografies realitzades pels propis residents, a més la mostra es va implantar a tota la ciutat -edificis, marquesines, etc-. Arran d'aquest treball, es va publicar un llibre que mostra les imatges dels fotògrafs. L'exposició es va dur a terme durant tres setmanes a Clichy i, posteriorment, es va traslladar a la ciutat de París, on va rebre prop de 4.000 visitants.

Finalment, a través d'aquesta mesura també es milloraren els serveis prestats pel centre social de la *Dhuys*, amb l'objectiu d'aconseguir incrementar els serveis socials i culturals a la gent jove i als infants.

· Mesura 2.3. Formació i inserció laboral (4,9% de la inversió de l'eix). Aquest eix s'ha destinat a la millora de l'eficiència dels instruments públics locals d'ajuda en la inserció laboral. També s'ha assignat a subvencionar nous cursos de formació i capacitació professional i a itineraris integrats d'inserció laboral.

¹⁴³ <http://www.clichysanscliche.com>

- *Eix 3: Afavorir el desenvolupament local.* Les mesures realitzades en el marc d'aquest eix pretenien crear les condicions necessàries per la dinamització del teixit empresarial. Es donà ajudes a la creació de noves activitats i l'ampliació o millora de les existents i es facilità recolzament i assessorament als emprenedors locals i aquells que es volguessin implantar a la zona. L'objectiu era diversificar i consolidar la base econòmica existent i reforçar els mecanismes de suport a les empreses –especialment les empreses que s'han instal·lat recentment a través dels mecanismes d'ajuda d'URBAN-.

Aquest eix també prestà atenció al transport i la mobilitat, tant interna, com l'accessibilitat a la resta de la regió. Finalment, es realitzaren diverses millores en els equipaments i serveis públics de l'àrea, amb l'objectiu de millorar la qualitat dels serveis de prestació als ciutadans de Clichy-sous-Bois i Montfermeil. A continuació es detallen les diferents mesures executades, les quals han suposat una inversió de 12,8 milions d'euros.

· Mesura 3.1. Millora de l'accessibilitat i la mobilitat (2,1% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura dona continuïtat a les accions dutes a terme per URBAN I destinades a racionalitzar i millorar la articulació del transport públic per garantir un accés més àgil als principals eixos de transport públic col·lectiu –estacions del RER-. Com s'ha comentat en la diagnosi, l'aïllament d'aquesta àrea i la llunyania –en temps de desplaçament- dels principals nodes generadors de treball és un dels principals problemes de l'àrea i representa un obstacle important en la inserció laboral de la població local.

· Mesura 3.2. Desenvolupament d'activitats econòmiques, comercials i artesanals (17,8% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura dona continuïtat també a l'acció realitzada per URBAN I i la ZFU, programes que es centraren en la redinamització econòmica de l'àrea.

La mesura ha finançat la millora d'establiments i infraestructures de les empreses i dels diferents comerços de l'àrea -cofinançava l'operació de millora, però implicava participació de l'agent privat beneficiari-. Han estat especialment significatives les ajudes a comerços, tant per la millora dels aparadors, com per l'actualització de la infraestructura (Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil, 2006).

També ha donat continuïtat a les mesures d'ajuda, assessorament i recolzament financer per la creació d'empreses dutes a terme per URBAN I. Així mateix, ha millorat els serveis i capacitat de la incubadora d'empreses.

· Mesura 3.3. Promoure accions de seguretat ciutadana, de millora de l'accés als serveis públics i gestió urbana de proximitat (80,1% de la inversió de l'eix).

Entre les actuacions dutes a terme per la mesura, destaca –per la seva dimensió pressupostària- l'habilitació de nous equipaments pel barri. Les tres principals actuacions en aquest sentit han estat: la construcció d'un centre d'atenció als infants –centre sanitari, llar d'infants, servei d'ajuda i assistència social, etc.-, amb una inversió de 2,1 milions d'euros; la creació d'un centre social per la gent jove –amb sales de serveis multimèdia i TIC i diversos espais polivalents destinats a la formació, les activitats culturals i esportives- amb una inversió de 1,8 milions d'euros; i el centre de la justícia i dels drets de les persones, amb una inversió de 0,9 milions d'euros.

FIGURA 11.2.18. Nous equipaments a Clichy-sous-Bois i Montfermeil: casal La Source d'atenció als infants, centre dels joves i centre de la justícia i els drets

FONT: Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil.

El centre de la justícia i els drets de les persones -*Maison de la Justice et du Droit*-, inicia la seva activitat al novembre de 2006, centrà la seva tasca en la mediació social i familiar. La construcció d'aquest equipament esdevingué molt oportuna, tenint en compte la conflictivitat social i l'arrelament de la delinqüència i els comportaments incívics al barri. Els seu objectiu era, en primer terme, la mediació social, però també realitzaven assessorament jurídic, tractament dels comportaments incívics i la delinqüència. En aquest sentit, en destaca l'aposta per programes de treball social i per la comunitat com a opció alternativa a les condemnes en determinats casos –acció desenvolupada en col·laboració amb el departament de justícia francès-. Una altra acció significativa ha estat la implicació d'aquest centre en la lluita contra la violència de gènere, tant en les accions preventives –campanyes de sensibilització i atenció familiar, veure figura 11.2.19-, com en l'ajuda i atenció a les víctimes.

FIGURA 11.2.19. Campanyes de conscienciació contra la violència de gènere a Clichy-sous-Bois/Montfermeil

FONT: Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil. Maison de la Justice et du Droit.

En el marc d'aquesta mesura, també, s'ha dut a terme altres accions destinades a la mediació social i prevenció dels conflictes. En aquest sentit, destaca la creació de noves plataformes cíviqes dedicades exclusivament a aquesta qüestió, on estan representats, a mode de partenariat, els agents privats, les associacions i plataformes locals, les associacions de veïns i els agents públics –representants dels dos Ajuntaments i de la regió-.

Es creà una "Universitat Ciutadana", que actuà com a canal de comunicació entre l'administració i els ciutadans. Era un punt d'informació, però també coordinava les accions de mediació social i de les diferents associacions locals, per redinamitzar culturalment el barri i fomentar la cohesió social.

A més de la prevenció i mediació s'han executat altres mesures destinades a millorar la seguretat ciutadana, com la millora de l'enllumenament públic i reordenació de determinats espais lliures, residuals, i molt degradats, que havien esdevingut punts conflictius.

- *Eix 4: Assistència tècnica.* Aquest eix s'ha centrat, a més de la pròpia gestió i implementació del programa, a la coordinació de l'intercanvi de coneixement i pràctiques, tant a nivell estatal –URBAN-France-, com a nivell europeu –URBACT-. El programa ha destinat 1,5 milions d'euros a aquest eix.

A la taula 11.2.4 es mostra la distribució pressupostària segons els eixos d'actuació presentats anteriorment i la participació –cofinançament- dels diferents agents implicats.

TAULA 11.2.4 Dimensió pressupostària d'URBAN II a Clichy-sous-Bois i Montfermeil segons eixos d'actuació i aportació dels diferents agents (milions d'euros)

	UE (FEDER)	Estat	Regió	Municipis	Privat	Total	%
Eix 1 (urbanístic/medi ambient)	4,8	3,4	2,7	2,6	0,2	13,7	38,9
Eix 2 (social/cultural)	1,4	0,8	0,8	0,7	-	3,7	10,5
Eix 3 (promoció econ./inserció)	6,1	2,8	3,9	3,3	0,2	16,3	46,3
Eix 4 (ass. tècnica)	0,8	0,2	0,1	0,4	-	1,5	4,3
TOTAL	13,1	7,2	7,5	7,0	0,4	35,3	100,0

FONT: Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil, 2004 i 2005.

Seguint les directrius de l'aplicació de la IC URBAN II a França, la Prefectura de la Regió d'Île-de-France ha estat la màxima autoritat política responsable del programa. No obstant això, l'ens encarregat de la gestió de les qüestions quotidianes i de la implementació efectiva del programa ha estat –com en la primera edició- la Mancomunitat de Clichy-sous-Bois i Montfermeil. Per la seva banda, l'Estat era el responsable de l'execució financera del programa i de les relacions amb la CE.

La Sub-Prefectura de Raincy ha estat l'autoritat política responsable del comitè de seguiment i avaluació del programa. En aquest comitè de seguiment hi han estat representats també, l'Estat, la regió i ambdós municipis, a més de la CE –com agent consultor-.

11.2.2.7. Resultats obtinguts

El programa URBAN ha conclòs la seva intervenció a finals de 2008, de forma que ha actuat durant sis anys, 2002-2008. En aquest període ha desenvolupat fins a 96 operacions en els dos municipis. Malgrat aquest elevat nombre d'operacions, només unes poques han assumit una dimensió econòmica important: 13 operacions han suposat una inversió superior al milió d'euros, entre totes elles han suposat una inversió de més de 25 milions d'euros, dos terços del pressupost del programa. Aquestes operacions s'han centrat la reforma i adequació d'espais públics i parcs i l'adequació i construcció de nous equipaments i serveis públics.

D'aquesta manera, es pot concloure que un dels principals impactes del programa ha estat la regeneració d'espais públics i la dotació de nous serveis i infraestructures. Malgrat la importància de les intervencions urbanístiques, el programa ha tingut un notable impacte en les variables socioeconòmica i ambiental. A continuació es detallen alguns indicadors per ajudar a il·lustrar aquestes qüestions (Viaregio, 2008):

- Eix 1: - 23.937 m² de zones verdes recuperades
 - 28.995 m² d'espais públics regenerats
 - 11.000 m² d'espais lliures netejats i recuperats
 - 5,6 km de camins peatonals i carrils de bicicleta habilitats
 - 3 elements patrimonials rehabilitats
 - 46 tones de residus en recollida selectiva

- Eix 2: - 55.000 m² recuperats destinats a activitats culturals i esportives
 - creació de 2 centres socials
 - 11 locals i 319 m² destinats a l'ús de les TIC i la formació

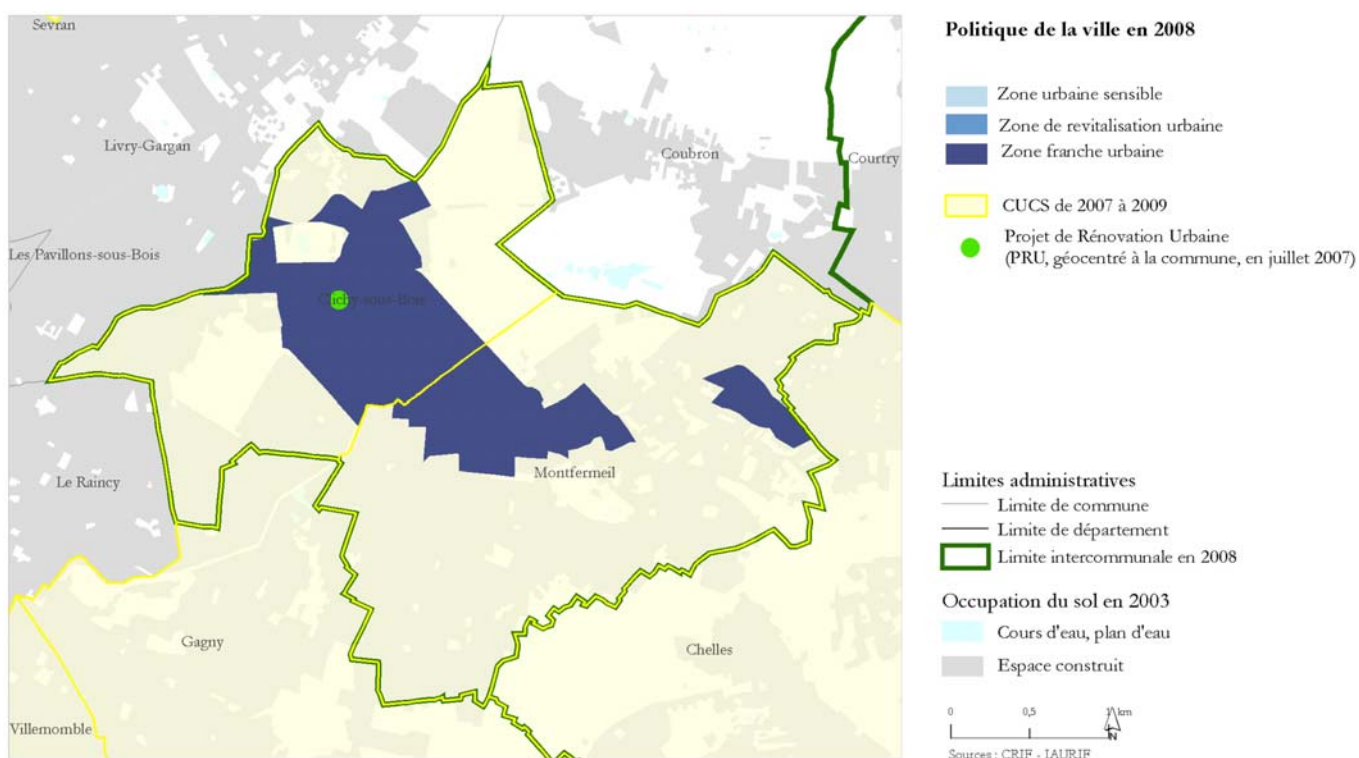
- Eix 3: - 4.900 m² d'equipaments comercials renovats
 - 6.980 m² de zones d'activitat econòmica regenerades
 - 3.000 m² de noves zones verdes que han permès l'habilitació de 4 noves zones de lleure i esportives
 - 895 joves inscrits al centre dels Joves.

D'altra banda, cal destacar que les diferents accions dutes a terme han significat la creació de 92 llocs de treball -88 homes i 4 dones- i a més han permès mantenir 30 llocs de treball més -18 homes i 12 dones-. A més a més, l'acció del programa de forma indirecta ha suposat la creació de 416 llocs de treball, destinats bàsicament a la construcció dels equipaments, els serveis, a les obres de millora i a l'adequació dels espais públics i les zones verdes (Viaregio, 2008: 64 i 65).

Un altre dels impactes positius del programa ha estat, com ja va ocórrer amb URBAN I, l'articulació i complementarietat amb altres programes de regeneració urbana d'àmbit estatal. Aquests programes donaran la necessària continuïtat a la intervenció realitzada per URBAN. A més assumeixen una dimensió econòmica molt superior. En aquest sentit, en destaca l'aprovació del *Projet de Rénovation Urbaine* –Projecte de Renovació Urbana, PRU-, al novembre de 2004,

programa que destinarà 478 milions d'euros a la regeneració física d'aquesta àrea – és el PRU de major dimensió econòmica de França-. A més, durant el període 2007-2013 els fons comunitaris FEDER continuaran contribuint a la regeneració urbana d'aquests barris, a través de l'eix de polítiques urbanes del programa operatiu regional. D'altra banda, durant el període 2007-2009, actuarà en aquesta àrea un *Contrat Urbain de Cohésion Sociale* –Contracte Urbà de Cohesió Social, CUCS-, programa que centra la seva intervenció en accions destinades a la regeneració social.

MAPA 11.2.10. Programes de regeneració urbana a Clichy-sous-Bois i Montfermeil (2008)

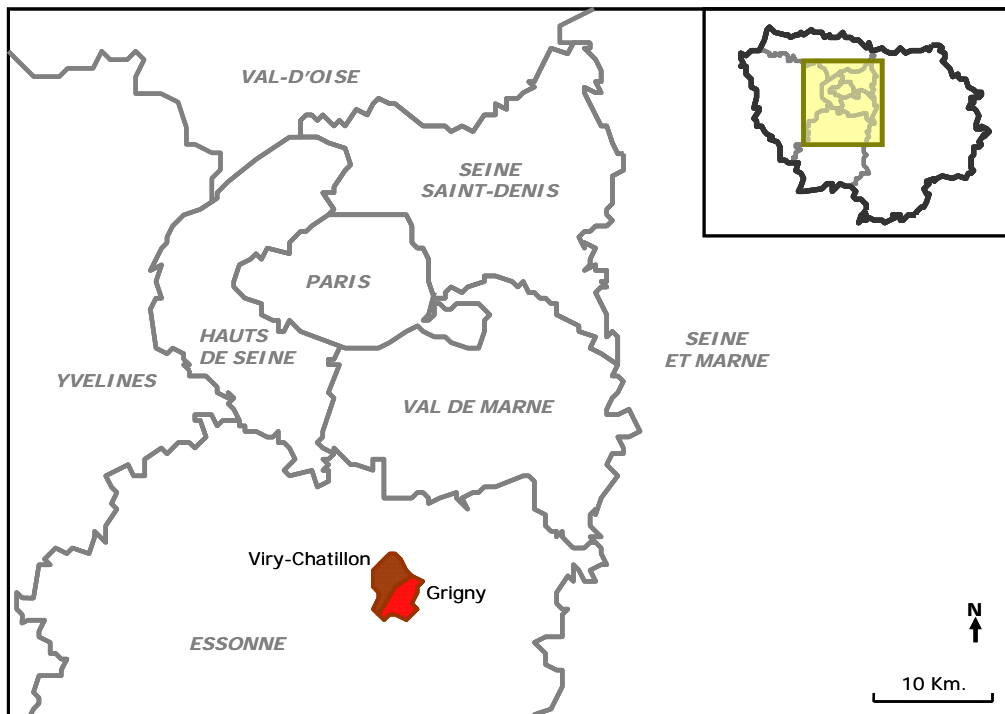
FONT: Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil, 2008: 3. Bois/Montfermeil, 2008: 3.

11.2.3. Grigny/Viry-Chatillon URBAN I i II

11.2.3.1. Contextualització geogràfica: Grigny i Viry-Chatillon

Els municipis veïns de Grigny i Viry-Chatillon es troben al departament d'Essone, a la regió de l'Île-de-France. Es troben, per tant, al sud de l'aglomeració urbana parisenca, a poc més de 20 quilòmetres de la capital. Segons dades de l'INSEE¹⁴⁴, Grigny comptava amb 25.981 habitants al 2006 i, tenint en compte que el seu terme municipal és de 4,87 km², presentava una densitat de població de 5.335 hab./km². Per la seva banda, Viry-Chatillon disposava de 31.252 habitants, una superfície de 6,07 km² i una densitat de 5.149 hab./km².

MAPA 11.2.11. Île-de-France: Situació dels municipis de Grigny i Viry-Chatillon

FONT: Elaboració pròpia.

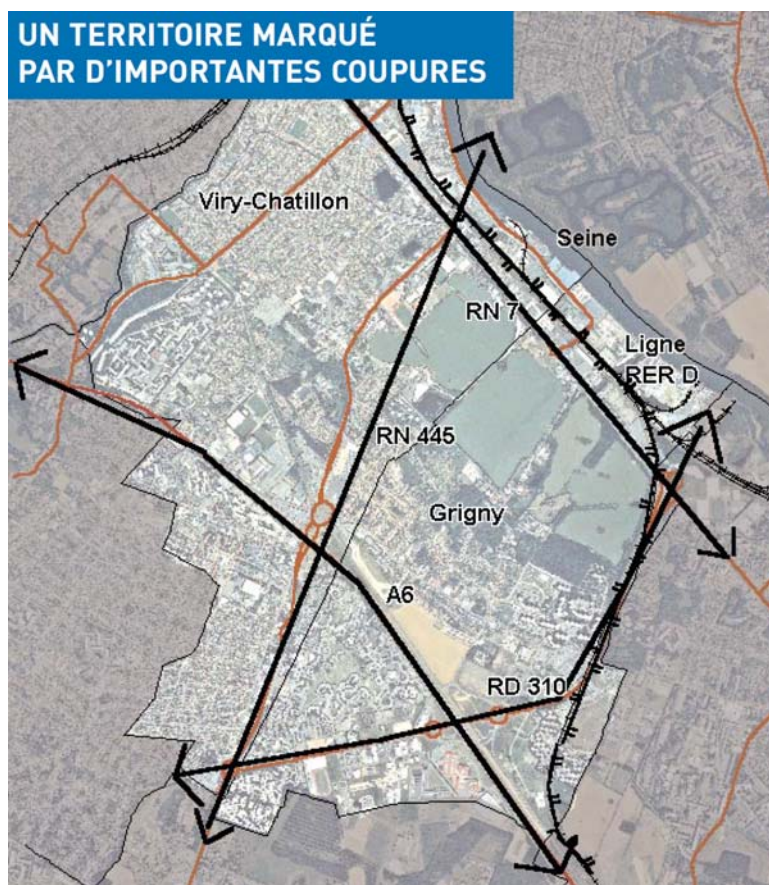
Els dos termes municipals són banyats pel riu Sena, tanmateix en destaca la presència d'un conjunt de llacs –llac de *Viry-Chatillon*, i estanys de *la Place Verte* i de *la Justice* i llac de *l'Arbalète* a Grigny- i unes notables zones verdes limítrofs, conferint un espai d'alt valor paisatgístic. D'altra banda, disposen d'una molt bona accessibilitat respecte el conjunt de la regió i, principalment, de París. Els municipis són travessats per diverses vies ràpides clau en l'articulació del sud de la regió

¹⁴⁴ Institut National de la Statistique et des Études Économiques –Institut Nacional d'Estadística i dels Estudis Econòmics-.

parisenca –carretera nacional 7, Autovia A6, carretera nacional 445 i via departamental 310, entre d'altres-, disposen a més de connexió directa amb ferrocarril amb la capital parisenca –cada municipi disposa d'una estació de la línia D del RER, que els situa a uns 25 minuts amb ferrocarril respecte París-. Finalment, cal destacar la proximitat de l'aeroport d'Orly, que es troba a menys de 3 quilòmetres al nord de Viry-Chatillon.

Aquest conjunt d'infraestructures –vies interurbanes i ferrocarril principalment- dificulten la vertebració interna d'aquesta àrea urbana, tot generant diferents peces aïllades entre si, amb dificultats evidents d'articular-se de forma unitària. D'altra banda, la manca d'un centre urbà dinàmic i històricament consolidat ha propiciat que els barris perifèrics d'ambdós municipis no disposin d'un centre funcional de referència clar.

MAPA 11.2.12. Principals barreres urbanes a Grigny i Viry-Chatillon

FONT: Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

A l'àrea de l'eix de la nacional 7 es troben els principals pols d'activitats econòmiques d'aquests municipis –espais logístics i zones industrials-. Es tracten

d'activitats que no es destinen al servei de la ciutat sinó que, hi són implantades per la disponibilitat de recursos hídrics i les bones comunicacions –ferrocarril i vies ràpides-. D'altra banda, les vies de ferrocarril, primer, i els llacs i les zones verdes segon, actuen com a espai de transició –i de barrera- entre aquesta àrea i el centre urbà d'ambdós nuclis.

El desenvolupament urbanístic recent dels dos municipis es troba estretament vinculat amb el gran creixement que es produí, de forma molt ràpida, durant la dècada dels anys seixanta –en el cas de Viry-Chatillon- i setanta –en el cas de Grigny- a partir de les grans promocions de polígons i grups d'habitatge social. Segons dades de l'INSEE, Grigny comptava amb poc més de 2.900 habitants al 1968, set anys més tard, al 1975, ja comptava amb gairebé 26.000 habitants. El creixement demogràfic de Viry-Chatillon tot i ser també molt notable, no va ser tant explosiu: al 1954 comptava amb poc més de 10.000 habitants, al 1962 més de 23.000 i al 1975 més de 32.000.

Aquest ràpid creixement demogràfic i urbanístic, en resposta a un context de gran demanda d'habitatges, produí uns espais urbans poc qualificats, amb un dèficit notable de serveis i infraestructures i, a més, instal·lats en zones de difícil accés, sense una adequada articulació amb la ciutat preexistent. Esdevingueren simplement espais juxtaposats a la ciutat històrica. La progressiva degradació del parc d'habitatges i de les condicions d'habitabilitat ràpidament conduïren a un procés de deteriorament de les condicions socioeconòmiques d'aquestes àrees, dinàmica que reforçava el seu aïllament respecte els espais urbans més pròxims.

Al desembre del 2000 ambdós municipis crearen el *Groupement d'Intérêt Public de Grigny et Viry-Chatillon* –Agrupació d'Interès Públic de Grigny i Viry-Chatillon-. Aquesta entitat fou creada per gestionar un *Grand Projet de Ville* (2000-2006) –programa estatal de regeneració urbana- compartit pels dos municipis. A aquest programa s'hi afegí posteriorment la IC URBAN II. En aquest ens i estat representat a mode de partenariat les diferents administracions públiques interessades –Estat, regió, departament, ajuntaments, entre d'altres-, a més, disposa d'una important estructura tècnica: 25 tècnics destinats exclusivament a la gestió i implementació d'aquests programes. La seva acció ha tingut continuïtat més enllà del període 2000-2006, ja que pel període 2007-2013, gestiona la implementació de dos programes nacionals: un *Contrat Urbain de Cohésion Sociale* i un *Projet de Rénovation Urbaine*.

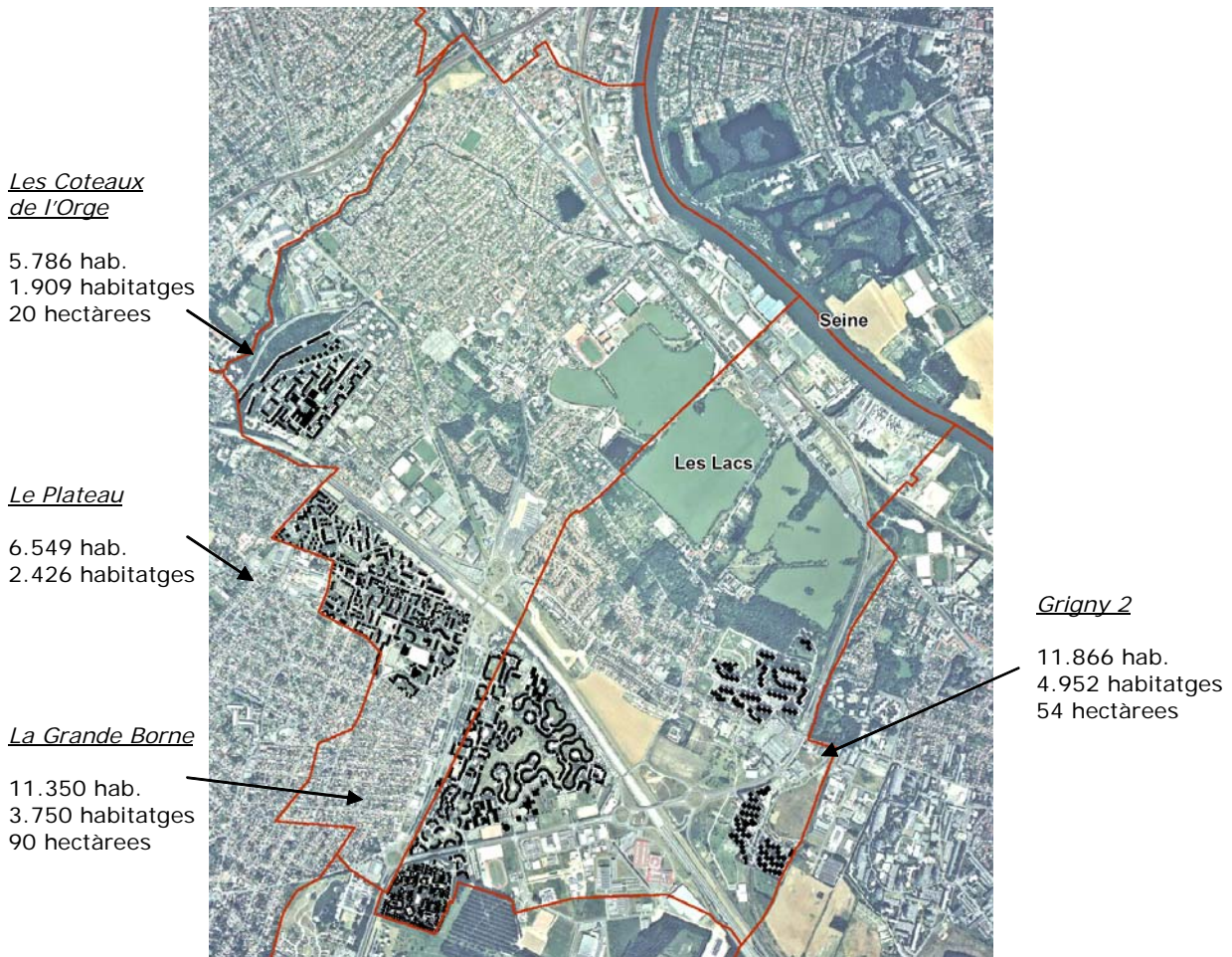
11.2.3.2. Característiques de l'àrea d'actuació: Grigny i Viry-chatillon

El terme municipal de Grigny es caracteritza per la fragmentació de la seva estructura urbana. La presència de diferents infraestructures de transport –autovies i ferrocarril en sentit paral·lel al Sena-, així com els grans llacs i els desnivells topogràfics entre els espais més pròxims al riu i aquells més allunyats –barris perifèrics de l'extrem occidental del terme municipal- han incidit sobre la manca de cohesió interna de l'espai urbà, tot configurant una realitat urbana molt diversa, amb clares diferències de la zona més baixa i els barris residencials més perifèrics.

El programa URBAN ha actuat sobre quatre barris als dos municipis: Grigny 2 i Le Grande Borne a Grigny, i Le Plateau i Les Coteaux de l'Orge a Viry-Chatillon, a més de l'entorn natural dels llacs de Grigny i Viry-Chatillon.

En total l'àrea d'actuació sumava, a l'any 2000, 35.551 habitants -23.216 a Grigny i 12.335 a Viry-Chatillon-, el que suposava gairebé el 70% de la població dels dos municipis. Els quatre barris es tracten d'àrees residencials perifèriques, consolidades durant la dècada dels seixanta i setanta, a partir de la construcció de grans grups d'habitatge social. En l'actualitat pateixen greus problemes de degradació física, de deteriorament de les condicions d'habitabilitat i de problemes socials i econòmics.

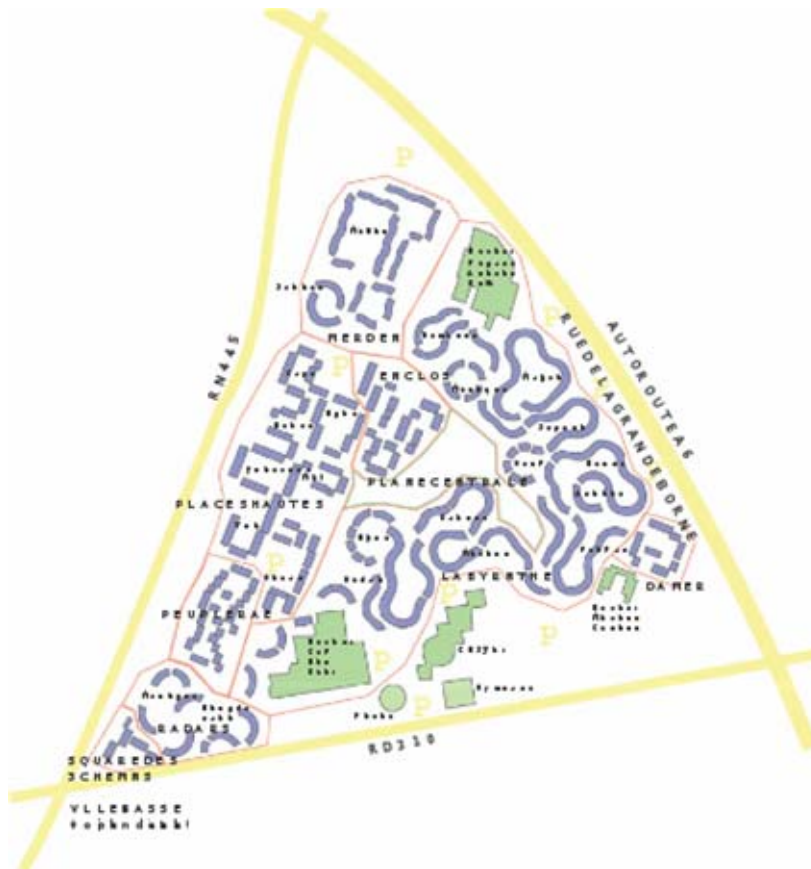
MAPA 11.3.13. Barris on actua el programa Grigny i Viry-Chatillon URBAN II

FONT: Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

La Grande Borne (11.350 habitants a l'any 2000) és un gran grup d'habitatges -3.750, en total-, que es troba en l'espai fronterer entre els dos municipis, encara que la pràctica totalitat de la seva superfície es troba a Grigny. El barri es caracteritza, en primer terme, per l'originalitat de les seves fórmules arquitectòniques, qüestió que li atorga una forta identitat i singularitat. Projectat per l'arquitecte francès Émile Aillaud, i construït entre 1967 i 1971, el barri es compon d'un seguit d'edificacions que, a partir de formes corbes, generen nombrosos espais lliures interiors –veure mapa 12.2.13 i figura 12.2.20-. L'àrea no disposa de vials o seccions transversals, tot generant un espai interiors de difícil accés, aquesta qüestió combinada amb es diferents barreres urbanes que envolten el barri i la seva distància respecte el centre urbà la consolidat com un espai amb un funcionament aliè a la resta de municipi.

MAPA 11.2.14. Plànol de La Grande Borne - Grigny

FONT: <http://www.wikipedia.org>

FIGURA 11.2.20. La Grande Borne – Grigny

FONT: <http://www.wikipedia.org> (primera imatge).

Fotografies Aaron Gutiérrez, novembre de 2006 (segona i tercera imatge).

Un dels principals problemes de *La Grande Borne* és la manca d'activitats econòmiques i serveis. En tota l'àrea central del barri no existeix cap planta baixa destinada a un ús que no sigui el residencial. No hi ha, per tant, comerços, activitats terciàries o serveis de proximitat –la poca oferta existent es troba a l'extrem nord-oest del barri-. Això implica, en primer terme, una reducció efectiva de la qualitat de vida de la població resident, ja que per disposar dels serveis bàsics, s'han de desplaçar al municipi veí de Viry-Chatillon o al centre de Grigny, del qual els separa l'autovia A6. La manca d'activitats comporta també un deficitari dinamisme social i ús de l'espai públic de l'àrea; aquest barri no disposa de cap tipus d'activitat, més enllà de la funció residencial, qüestió que unida al seu aïllament físic comporta que sigui un espai només utilitzat er la població resident. I, finalment, l'absència d'activitats econòmiques suposa també una dificultat afegida

per la integració laboral de la població local, que necessàriament s'ha de desplaçar fora de l'àrea, ja que aquesta o els hi ofereix unes oportunitats laborals molt reduïdes.

D'altra banda, la precarietat del parc d'habitatges i la poca qualificació de l'àrea, han propiciat la concentració de població amb pocs recursos econòmics i amb major risc d'exclusió social. Tots aquests problemes es veuen incrementats i consolidats per l'aïllament físic del barri. *La Grande Borne* està encerclat per tres grans vies interurbanas: l'autovia A6 delimita el seu extrem oriental i el separa de la resta de terme de Grigny, la carretera nacional 445 el delimita en l'extrem nord i dificulta la seva relació amb Viry-Chatillon i la via departamental 310 el delimita en l'extrem sud. L'autovia A6, una de les principals vies del sud de l'Île-de-France, és la infraestructura que més condiona i dificulta el funcionament del barri –veure figura 12.2.21-. Aquesta infraestructura ha esdevingut una barrera urbana de grans magnituds ja que a més de delimitar tot el vessant est de l'àrea, disposa d'un únic pas per vianants elevat que permet l'accés a la ciutat de Grigny, capçalera municipal, on es concentren els serveis, els equipaments públics i les principals infraestructures de transport –estació del RER-. En aquest sentit, l'aïllament físic ha esdevingut un element que encara ha reforçat més el propi aïllament social i econòmic del barri.

FIGURA 11.2.21. Autovia A6 al seu pas pel terme de Grigny, separant el centre urbà de La Grande Borne (al fons de la imatge)

FONT: Aaron Gutiérrez, novembre de 2006.

Grigny 2 (11.866 habitants a l'any 2000) és, amb gairebé 5.000 habitatges, l'àrea urbana més gran i més poblada de les compreses dins del programa URBAN a Grigny i Viry-Chatillon. Aquesta àrea, desenvolupada entre 1969 i 1977, es compres per dos barris: *les Tuileries* i *les Sablons*, a més d'una àrea comercial central. Malgrat no trobar-se en una situació de degradació equiparable a *La Grande Borne*, la proliferació del mercat de la droga, de pràctiques incíviques i petita delinqüència, juntament amb la degradació de la fàbrica urbana i la ràpida depreciació del parc d'habitatges, són indicadors que apunten a un pròxim procés de degradació important a l'àrea. En aquest sentit, es requereix d'una intervenció directa dels agents locals per tal de dinamitzar un espai que és clau pel conjunt de la ciutat en tractar-se, en aquest cas, d'una àrea urbana central.

FIGURA 11.2.22. Imatges de l'àrea de Grigny 2 –estació del RER a Gigny-

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, novembre de 2006.

Le Plateau (6.549 habitants al 2000), desenvolupat entre el 1968 i el 1985 i amb 2.426 habitatges, presenta un parc d'habitatge més diversificat que la resta de barris: grans polígons d'habitatges, promocions de més reduïdes dimensions i altres grups de promoció privada. D'altra banda, no presenta una situació socioeconòmica amb problemes tant greus com *La Grande Borne* o *Le Coteaux de l'Orge*, malgrat això, el procés de degradació física i la depreciació del parc d'habitatges en les dues darreres dècades ha estat notable, qüestions que han intensificat un procés de fugida de la població amb major capacitat adquisitiva. La proximitat a *La Grande Borne* ha estat un element que ha condicionat força la seva dinàmica present.

FIGURA 11.2.23 *La Plateau – Viry-Chatillon*

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, novembre de 2006.

Les Coteaux de l'Orge (5.786 habitants al 2000), a Viry-Chatillon, va ser el primer dels quatre barris en consolidar-se –fou construït entre el 1959 i 1965-. L'àrea es caracteritza per la important degradació de la fàbrica urbana i la manca de qualificació de l'espai públic i els espais lliures. Finalment, la poca qualitat del parc d'habitatges -1.909 habitatges-, i la presència de dèficits estructurals –com la manca d'ascensors en determinades promocions- juntament amb aquestes problemàtiques, ha derivat en un procés de fugida de la població local i substitució per població de menor capacitat adquisitiva, tot concentrant-se problemàtiques diferents problemàtiques social –principalment l'atur, la concentració de població amb un baix nivell de formació, la presència important de població estrangera i/o minories ètniques-. Tot plegat, ha incidit en una estigmatització de l'àrea, que ha reforçat el seu aïllament respecte a la resta de la ciutat. Aquest aïllament s'ha vist

reforçat, a més, per la presència de diferents condicionants físics. A més de la autopista A6 que, igual que ocorre amb *La Grande Borne* i *Le Plateau*, dificulta de forma decisiva les seves relacions amb el centre urbà, l'àrea es troba delimitada en el sector sud pel parc de la *Val de l'Orge*. Es tracta d'una àrea verda caracteritzada per uns importants desnivells, que la converteixen en un espai poc permeable, qüestió que suposa que el barri esdevingui un *cul de sac*, ja que només disposa d'accessos directes i àgil a través del seu extrem nord, pel barri de *Le Plateau*; pel que resta força allunyat del centre urbà de Viry-Chatillon.

FIGURA 11.2.24. Les Coteaux de l'Orge - Viry-Chatillon

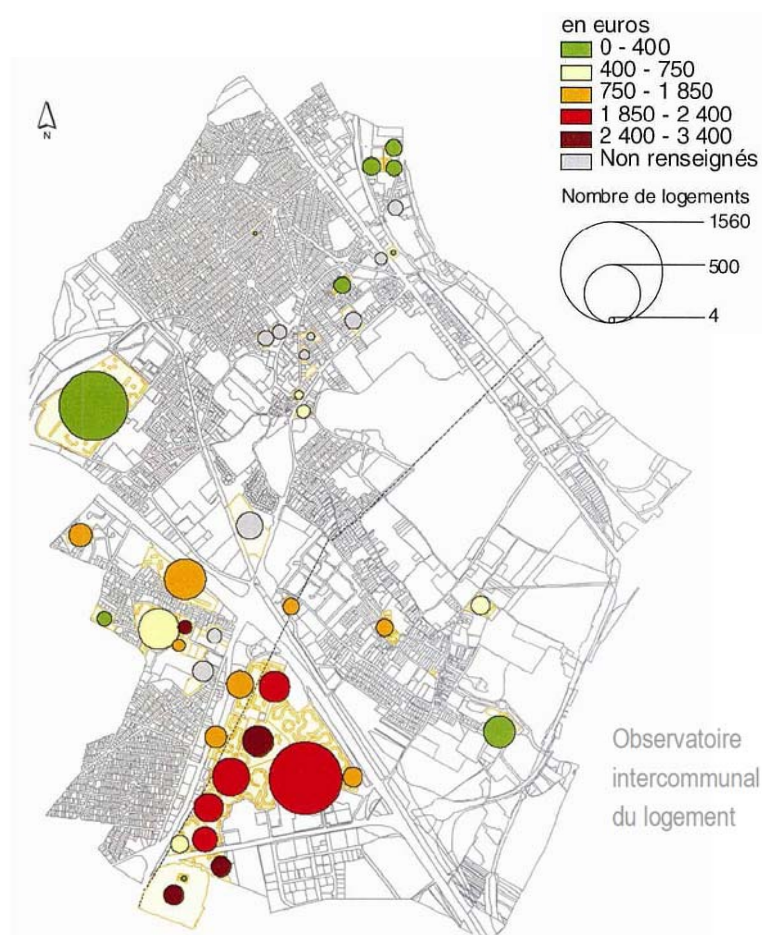
FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, novembre de 2006.

En totes quatre àrees el parc d'habitatges es en la seva pràctica totalitat habitatge social. Aquest es caracteritza, per tant, per presentar un pes important de la titularitat pública –destinada a lloguers socials¹⁴⁵-. En total, entre els dos municipis, disposen de 8.202 habitatges socials que representen un 43% del parc d'habitatges a Grigny i un 33% a Viry-Chatillon, bàsicament concentrats en els quatre barris beneficiaris de la IC URBAN. Dins d'aquest parc d'habitatges en destaca la diversitat, tant de la data de la seva construcció -des de mitjans dels anys cinquanta fins als inicis del vuitanta, tot i que la majoria de la promocions són de les dècades dels seixanta i setanta-, com de l'agent implicat: en total fins a 32 grups o promocions amb 19 agències públiques o grups immobiliaris (amb participació pública en la majoria dels casos). A *Le Grande Borne* tot el parc és habitatge social i la pràctica totalitat és gestionada pel promotor públic OPIEVOY. A

¹⁴⁵ Des de fa més d'una dècada s'està incentivant l'adquisició dels habitatges per part dels llogaters – amb un èxit divers –bàsicament a Le Plateau-; així que, una part d'aquest parc d'habitatges socials és de titularitat privada.

Le Plateau 1.496 dels 2.416 habitatges són socials, d'aquests 1.150 són gestionats pel grup immobiliari 3F. Per la seva banda, a Les Coteaux de l'Orge 1.379 d'un total de 1.909 són habitatges socials i patrimoni del grup SNI. D'altra banda, el mercat d'habitatge destaca per l'elevada taxa de rotació -10% per un 8,5% de mitjana al departament d'Essonne-, un elevat nombre d'habitatges desocupats –amb una taxa d'habitatges no habitats que triplica la mitjana del departament- i un problema arrelat de manca de pagaments dels lloguers (Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon, 2007). Segons dades de l'Observatoire intercommunal du logement –l'Observatori intermunicipal de l'habitatge- a l'any 2004, el deute total acumulat arribava als 9,5 milions d'euros, 7,5 dels quals concentrats a La Grande Borne, on un 40% de les llars tenen algun tipus de deute.

MAPA 11.2.15. Deute mig (lloguers impagats) per llar (2004)

FONT: Observatoire intercommunal du logement.

D'altra banda, des d'un punt de vista demogràfic, el tret en comú que defineix aquests barris és la seva estructura demogràfica jove. A Viry-Chatillon el 40% de la població té menys de 30 anys, aquest percentatge arriba a més del 53%

a Grigny, on el 36% de la població té menys de 20 anys, el que la converteix en la ciutat amb una estructura demogràfica més jove del departament d'Essonne, i la tercera ciutat –amb més de 20.000 habitants- amb més percentatge de població jove de França¹⁴⁶.

11.2.3.3. Reptes i oportunitats

Malgrat les notables diferències socioeconòmiques i funcionals, les quatre àrees urbanes presenten reptes comuns, principalment vinculats amb els dèficits i manca de dinamisme econòmic, la concentració de població amb risc d'exclusió social, la conflictivitat i la persistència de comportaments incívics, o la degradació de la fàbrica urbana i les males condicions d'habitabilitat.

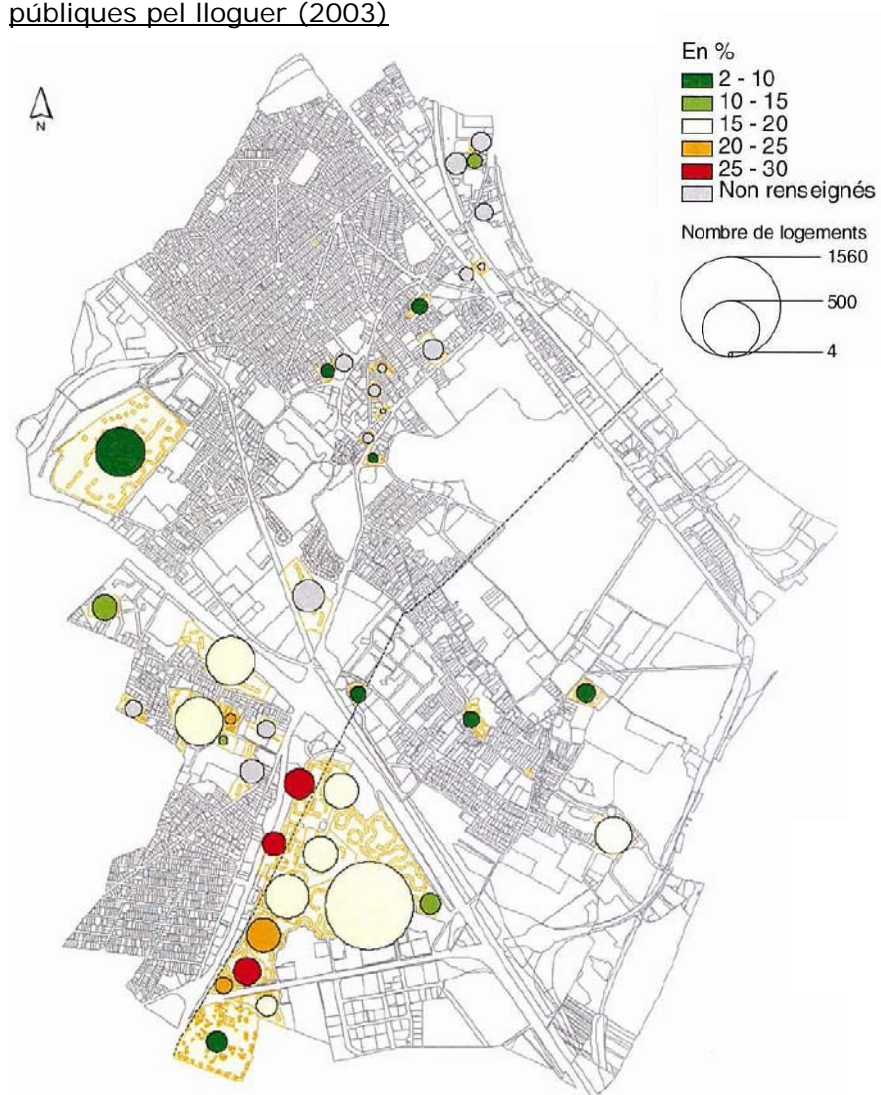
Es tracta, en tots els casos, d'un territori caracteritzat per les dificultats d'accés al treball. La taxa d'atur a ambdós municipis es trobava, al 1999, abans d'iniciar-se el programa URBAN, per sobre de la mitjana regional: 16% a Grigny, 8,5% a Viry-Chatillon i 7% la mitjana regional. No obstant la taxa d'atura a l'àrea URBAN era encara més elevada, així, per exemple a La Grande Borne, aquesta taxa era del 30%. A més, segons dades municipals, un 34% d'aquest atur es tractava d'atur de llarga durada –en aquest cas, atur superior als dos anys- (Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon, 2004: 5). En l'arrel d'aquesta situació es troba per una banda, la manca de o formació de la població local, i d'altra banda, el dèficit d'activitat econòmica a l'àrea o en espais fàcilment accessibles, que permeti generar certa demanda de mà d'obra.

La pobresa i l'exclusió social és un altre element comú en aquests barris, encara que són *La Grande Borne*, el sud de *le Plateau* i el nord de *Les Coteaux de l'Orge* les àrees que presenten majors problemes en aquest sentit. Aquesta situació provoca que el percentatge de llars beneficiàries de les rendes mínimes d'inserció social al conjunt dels dos municipis es trobi clarament per sobre de la mitjana del departament -3.3% a Grigny i 1,5% a Viry-Chatillon-. Altres indicadors socials, com el nombre de famílies monoparentals, indiquen una situació difícil, especialment a *La Grande Borne*, que duplica el pes relatiu d'aquest tipus d'estructura familiar a la resta del departament i multiplica per quatre el percentatge de famílies monoparentals beneficiàries d'ajudes públiques (Eureval-C3E, 2003 i 2006).

¹⁴⁶ Linternaute: Villes. "L'Encyclopédie des villes de France"
<http://www.linternaute.com/ville/classement/jeunesse/36566/4/1/20000/100000/index.shtml>
 A partir de dades de l'INSEE.

Els següents mapes 11.2.15 i 11.2.16 permeten il·lustrar les problemàtiques econòmiques d'aquests barris. Els mapes mostren els ingressos mitjans per llar. Les dades prenen com a referència el sostre de renda per poder optar a les ajudes públiques al lloguer. Al primer mapa es mostra el percentatge de llars amb uns ingressos mensuals inferiors al 20% del varem mencionat, això equival, amb dades del 2003, a uns ingressos iguals o inferiors a 437 euros/mes per una parella amb dos fills. És a dir, situació de pobresa severa. En aquest senti resulta significatiu, observar com a *La grande Borne* la majoria de referències indiquen que entorn d'un 20% de les llars es troben en aquesta situació (Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon, 2007).

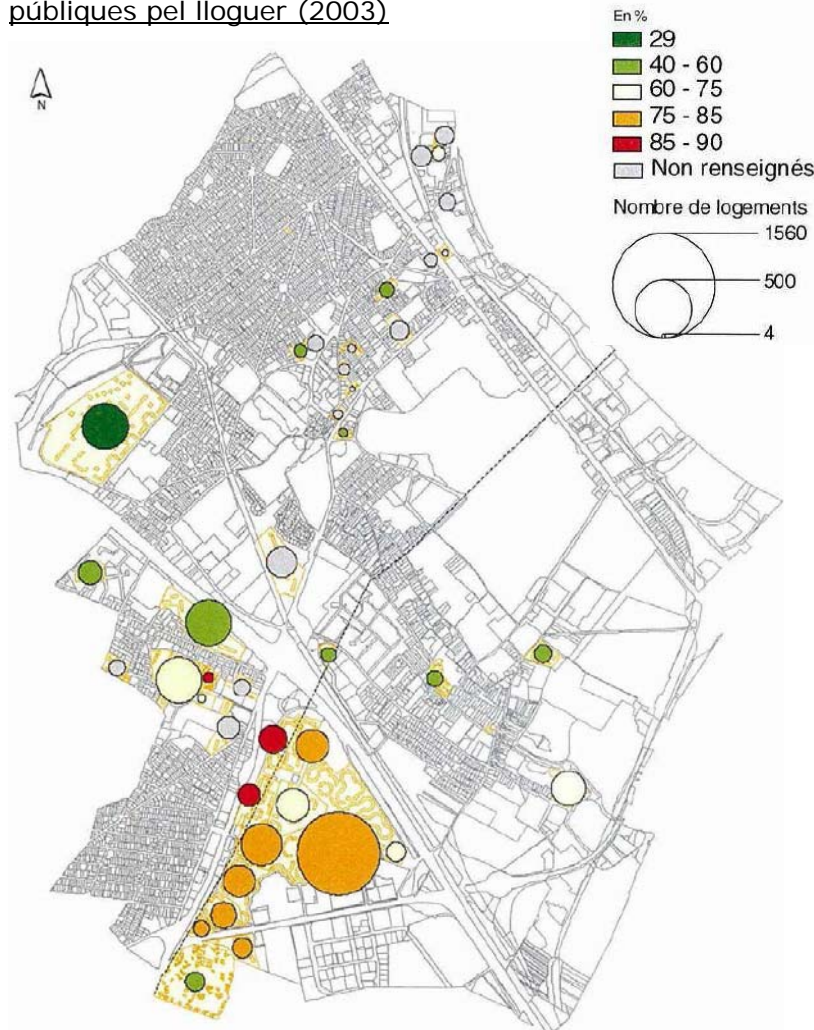
MAPA 11.2.16. Llars amb ingressos inferiors al 20% del sostre per rebre ajudes públiques pel lloguer (2003)

FONT: Observatoire intercommunal du logement.

Al mapa 11.2.16 es mostra el nombre de llars que disposen d'un nivell d'ingressos inferior al 60% del varem abans mencionat. Aquest percentatge suposa, també amb dades del 2003, uns ingressos igual o inferiors a 1.641 euros/mes per una parella amb dos fills (Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon, 2007).

MAPA 11.2.17. Llars amb ingressos inferiors al 60% del sostre per rebre ajudes públiques pel lloguer (2003)

FONT: Observatoire intercommunal du logement.

L'estructura demogràfica jove d'aquests barris implica que aquestes problemàtiques socials tinguin una incidència especial sobre els infants. Segons diferents diagnosis municipals, l'àrea presenta carències fortes com malnutrició, dèficit de descans, retard en el desenvolupament motriu i psicològic o dificultats de socialització dels nens, així com una presència important de pares amb dificultats severes per assumir el seu rol. El fracàs escolar o l'absentisme es troben en valors

que multipliquen per cinc la mitjana del departament. Segons dades municipals, de les quatre escoles dels municipis, més del 16% dels alumnes de tercer curs de primària presenten un retard de 2 anys o més (Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon, 2004: 8). D'altra banda, la manca d'infraestructures a l'àrea té també una especial incidència sobre les famílies, ja que el ràtio de places en llars d'infants es troba netament per sota de la resta del departament -al 1999, 0,52 a Grigny, per 0,69 a la resta del departament (ídem: 7)-, qüestió que té una important rellevància si es té en compte l'elevada presència de famílies monoparentals, especialment a *La Grande Borne*.

El procés de substitució de la població en aquest barris, per nous residents amb menor poder adquisitiu, ha portat associat la concentració de població estrangera. Al 1999, a *La Grande Borne*, un terç de la població era extracomunitària i, en total, l'àrea URBAN comptava amb 55 nacionalitats diferents. Pel que fa a la presència de minories ètniques, no es disposen de dades oficials de volum de població segons raça o ètnia, malgrat això, s'estima que el pes de la població d'origen magrebí o de raça negra –entre els estrangers i el ja nascuts a França- representen un valor superior a les tres tercers parts de la població de l'àrea.

La delinqüència i la presència de comportaments incívics s'han consolidat de forma progressiva en aquests barris. Com a indicadors d'aquest procés cal destacar que al 1999, segons dades policials, l'índex de delinqüència a *La Grande Borne* s'havia incrementat un 46% en els dos anys anteriors, a *Grigny 2* un 30% i a *Les Coteaux de l'Orge* un 66%. Els robatoris, els comportaments violents, el tràfic de drogues i les agressions contra la propietat privada –atac a vehicles particular- han comportat una degradació efectiva de la qualitat de vida de la població resident i han malmès la imatge i percepció col·lectiva d'aquests barris. Existeix, a més, una presència important de delinqüència juvenil, especialment consolidada a *La Grande Borne*, on la suma d'espai interiors de difícil accés no facilita la percepció de seguretat. No obstant això, la inseguretat ciutadana és un element comú als diferents barris de l'àrea. Aquest factor, sumat amb la presència important de població de minores ètniques han reforçat l'estigmatització d'aquesta àrea i de la seva població.

Entre els principals punts forts o oportunitats d'aquests barris en destaca, en primer terme, la seva jove estructura demogràfica. Encara que per valoritzar

aquesta potencialitat –en termes de capital humà- resultarà clau les polítiques orientades a frenar el fracàs i l'abandonament escolar i la formació i capacitació professional com a fre de l'elevada taxa d'atur juvenil. La bona dotació d'infraestructures de transport doten als dos municipis d'una bona accessibilitat –disposen d'accés a algunes de les grans principals vies ràpides del sud de l'Île-de-France, accés directe a la xarxa del RER, que els situa a 25 minuts de la ciutat de París i es troben a 3 quilòmetres de l'aeroport d'Orly i els espais d'activitat econòmica associats, principalment activitats logístiques, destacant el mercat majorista de Rugis –el més gran de l'Île-de-France, i un dels principals a Europa-. Aquesta bona accessibilitat però queda relativitzada per deficitària connexió dels barris beneficiaris d'URBAN amb la resta de ciutat. En tercer lloc, la presència d'un pol econòmic –bàsicament industrial i logístic- a l'eix de la carretera nacional 7, al marge del Sena suposa una teixit econòmic que pot actuar com a base i motor per desenvolupar noves activitats i projectes per aquesta àrea. Malgrat tot, cal relativitzar el pes d'aquest eix i del conjunt d'activitat econòmica a ambdós municipis. Ja que la ràtio llocs de treball per habitant és de 0,29 a Viry-Chatillon i 0,35 a Grigny, mentre que al conjunt del departament és de 0,71 (dades de Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon per l'any 1999).

Finalment, l'àrea dels llacs, de 106 hectàrees i molt pròxims al Sena -95 de les quals incloses dins de l'àrea d'actuació d'URBAN- i les zones verdes i boscoses adjacents -75 hectàrees entre els dos municipis 62 de les quals incloses en l'àrea d'actuació-, representen un recurs natural important, que a més pot esdevenir un atractiu i un recurs important. Aquesta qüestió, tanmateix, requereix un tractament adequat per tal de desenvolupar-hi aquelles activitats d'oci que hi siguin compatibles i no generin impactes negatius a l'entorn. El llacs de Viry-Chatillon ja compta a certes instal·lacions per realitzar activitats, per contra, en el cas de Grigny, com a conseqüència de la pol·lució, mal condicionament i difícil accés , els llacs són un recurs encara no explotat ni aprofitat de forma adequada per poder ser emprat com a zona verda qualificada per la població local.

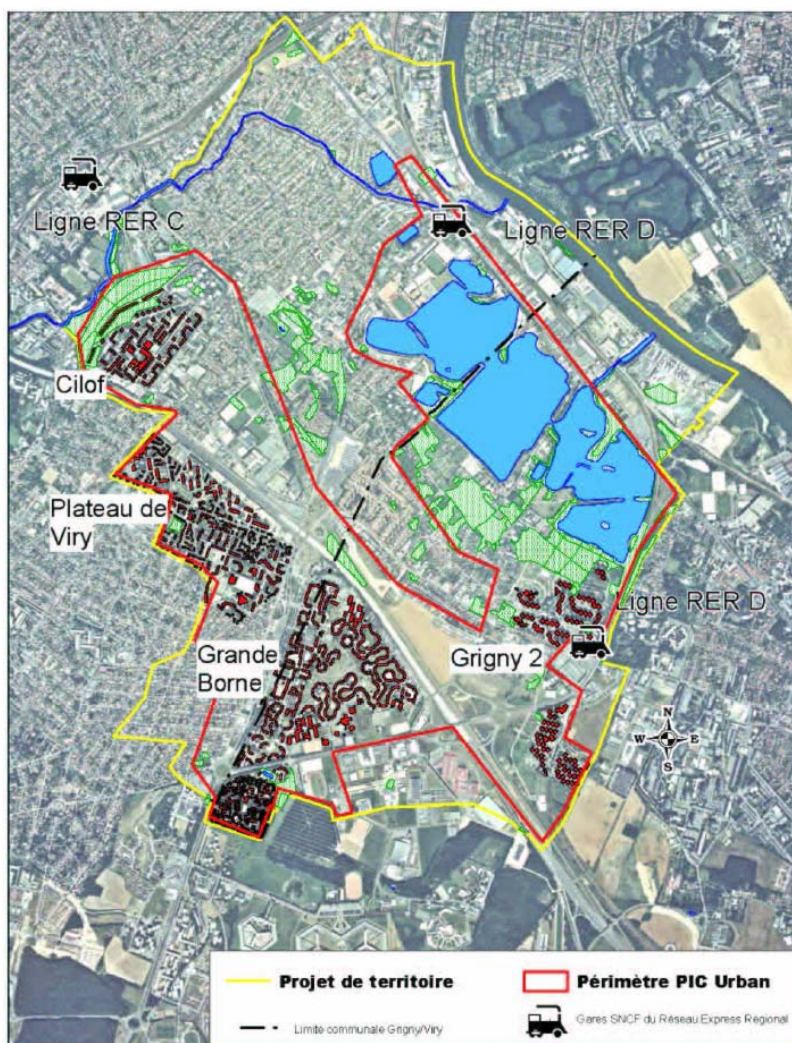
11.2.3.4. El programa URBAN

El programa URBAN II per Grigny i Viry-Chatillon fou aprovat per la CE al setembre de 2001¹⁴⁷, i ha conclòs –financerament- en acabar l'any 2008. El

¹⁴⁷ Decisió C(2001)2112, del 20 de setembre de 2001, després de ser una de les sol·licituds prioritzades de l'Estat francès, modificat posteriorment al 12 de juliol de 2004 –decisió C(2004)2794- i 9 de novembre de 2006 –decisió C(2006)5471.

programa ha suposat una inversió de 37,2 milions d'euros, pel que es tracta d'un del programes URBAN amb major dimensió pressupostària. La Iniciativa s'implementà de forma simultània i complementària a un programa estatal, també plurimunicipal: el *Grand Projet de Ville* (2000-2006). Aquest programà donà continuïtat a un Grand Projet Urbain (1994-1999) que havia suposat una inversió de 69 milions d'euros. Per tant, URBAN ha participat d'una lògica de desenvolupament local iniciada i consolidada de forma prèvia, que ha conduït als agents públics a apostar per la concentració de recursos en favor d'aquests barris.

MAPA 11.3.18. Àrea d'actuació del programa URBAN als municipis de Grigny i Viry-Chatillon

FONT: Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

Els objectius generals d'URBAN a Grigny i Viry-Chatillon, definits pel pla operatiu del programa eren els següents:

- Donar suport a la dinamització econòmica de l'àrea i facilitar l'accés al mercat laboral de la població local. La IC URBAN s'ha inclòs en un projecte de majors dimensions, el Projecte de Desenvolupament Humà de l'aglomeració urbana dels llacs d'Essonne, aprovat al 2001, aquest projecte centra els seus objectiu en la dinamització econòmica de l'àrea, tot orcurant que aquesta millora del teixit econòmic local tingui la màxima incidència possible sobre la població local, especialment aquella que presenta més dificultats per accedir al mercat laboral.
- Generar un impacte positiu –qualitatiu i quantitatiu- en resposta a les problemàtiques socials del barri, especialment en matèria d'atenció als infants, inserció social dels marginats, formació i accés al mercat laboral.
- Reforçar la dimensió social i participativa de les polítiques urbanes a Grigny i Viry-Chatillon. Es pretenia que URBAN no només desenvolupés importants operacions de regeneració urbanística, sinó que esdevingués també un instrument d'intervenció social que, a mode de pla d'acompanyament, tingués cura de les accions de proximitat, que incideixen de forma decisiva sobre la vida quotidiana de la comunitat local (Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon, 2004: 50-51).

El programa ha articulats la seva implementació a partir de cinc eixos d'intervenció. El primer s'ha dedicat a la construcció de nous equipaments que han de servir per la dinamització econòmica; el segon s'ha destinat als programes d'inserció laboral i la cura dels infants, tot entenent la conciliació de vida familiar i laboral com un element clau en aquest sentit; el tercer eix del programa s'ha destinat a les accions destinades a la redinamització cultural d'aquests barris; el quart eix s'ha centrat en la regeneració mediambiental de l'àrea, especialment a la millora i adequació de l'entorn dels llacs; finalment, el cinquè eix ha inclòs les mesures dedicades a l'assistència tècnica. A continuació es detallen aquests eixos, les mesures que han inclòs i les principals actuacions desenvolupades.

- *Eix 1: Nous equipaments destinats al desenvolupament econòmic local.* Les mesures incloses en aquest eix han estat orientades a realitzar inversions que permetin dotar a aquests barris d'unes noves infraestructures orientades a la seva dinamització econòmica. Els objectius generals d'aquest eix han estat: l'atracció de noves empreses i la diversificació de la base econòmica local; la dinamització de

l'activitat comercial; i valoritzar i millorar les àrees d'activitat econòmica. En termes globals, les accions desenvolupades per l'eix han suposat una inversió de 10,4 milions d'euros, un 28% de la inversió total del programa.

L'eix 1 ha inclòs les següents mesures:

· Mesura 1.1. Millora i valorització de les zones d'activitat i les zones industrials (44% de la inversió de l'eix). Les accions incloses en aquesta mesura s'ha destinat en primer terme a reforçar l'estructura econòmica local, però també s'ha desenvolupat actuacions que dotin a l'àrea d'unes noves infraestructures que permetin acollir noves activitats amb l'objectiu de diversificar la base econòmica local i incrementar el potencial de l'àrea.

Entre els actuacions dutes a terme en el marc d'aquesta mesura en destaca, en primer lloc, la reforma i reordenació d'espais industrials, per tal d'optimitzar el seu funcionament. Aquestes operacions han afectat tant a l'adequació de vials, accessos i l'espai públic, com la reforma parcial o renovació total d'espais de producció, aquestes intervencions es concentraren bàsicament a l'àrea industrial de l'avinguda del president Kennedy de Viry-Chatillon. A la figura 11.2.25 es mostra un exemple d'aquestes intervencions, en aquest cas es tracta d'una important operació de renovació en una de les àrees industrials de Viry-Chatillon, pròxima a *La Grande Borne* de Grigny que ha suposat la creació d'unes naus noves, que a mode de viver d'empreses es destinaran a acollir noves empreses industrials a l'àrea.

FIGURA 11.2.25. Noves instal·lacions per usos industrials – Viry-Chatillon

FONT: Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

A més de les intervencions destinades a la redinamització de l'activitat industrial, dins d'aquesta mesura en destaquen especialment –pel seu pes pressupostari- la construcció de dos nous equipaments destinats a millorar la capacitat d'acollida de noves activitats de l'àrea, prenent, a més, que actuïn com a elements dinamitzadors del teixit econòmic i del mercat laboral local. El primer d'ells és el centre o hotel per les empreses a Grigny, al barri de *La Grande Borne*, es tracta d'un espai amb diversos espais d'oficines i locals que, amb un lloguer competitiu pretén actuar com a espai on s'hi implantin noves activitats econòmiques o es desplacin algunes de les ja existents. En definitiva, es tractava de dotar a l'àrea d'un espai amb capacitat per acollir activitat econòmica –cal tenir en compte l'absència de baixos comercials o altells a l'àrea-.

FIGURA 11.2.26. Hotel d'empreses - Grigny

FONT: Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

El segon espai destinat a acollir activitats econòmiques ha estat implantat al terme de Viry-Chatillon, pròxim a l'àrea industrial i d'activitats de la nacional 7 –al marge del Sena-. En aquest cas es tracta d'un viver d'empreses pròpiament dit. És, per tant, un espai destinat a les PIME's de nova creació, amb diversos espais d'ús col·lectiu, amb un lloguer econòmic, i que pretén actuar com ajuda en el naixement i consolidació dels projectes empresarials –el període màxima de permanència al viver és de tres anys-. S'ha pretès donar una cobertura preferencial als projectes sorgits de la població local i aquelles que suposin la creació de nous llocs de treball que puguin beneficiar també a la població local.

FIGURA 11.2.27. Viver d'empreses – Viry-Chatillon

FONT: Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

· Mesura 1.2. Dinamització de l'activitat econòmica i artesania (41,7% de la inversió de l'eix). En el marc de l'objectiu global de l'eix 1 –la redinamització econòmica- s'interpreta la dinamització de l'activitat comercial com una estratègia important, tant pel seu rol econòmic, com pel servei que presta a la població resident dels barris. En aquest sentit, un dels dèficits comuns a tots els barris –amb l'excepció de Grigny 2, és el seu feble teixit comercial, qüestió que ha provocat que la població resident sovint hagi de desplaçar-se fora del barri per realitzar les compres quotidianes.

Aquesta mesura ha engegat campanyes de promoció del comerç local, ha donat ajuts als petits comerciants per millorar els seus establiments. La mateixa estratègia s'ha dut a terme també amb els petits tallers i activitats d'artesania. L'operació més significativa d'aquesta mesura ha estat la renovació del centre comercial del barri de *Le Coteaux de l'Orge*. Es tractava d'un espai que havia patit un greu procés de degradació i, fins i tot, tancament d'alguns locals, amb l'acció del programa s'ha renovat la infraestructura i s'ha donat suport a la millora o nova instal·lació d'activitat comercial.

FIGURA 11.2.28. Centre comercial de *Coteaux de l'Orge*

FONT: *Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.*

· Mesura 1.3. Reforçar les accions de desenvolupament econòmic (14,3% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura s'ha destinat a les mesures d'acompanyament necessàries tant pel bon funcionament de les dues anteriors com per l'objectiu general de l'eix. S'ha tractat, bàsicament, d'ajudes a la creació de noves empreses o a la millora de les existents –tant activitats comercials, com noves PIME's del sector serveis o industrial-. La mesura ha inclòs també accions de promoció d'aquests barris i dels nous espais habilitats per captar empreses, així com en l'assessorament i acompanyament en tot els procés de constitució als nous emprenedors.

- *Eix 2: Atenció als infants i inserció laboral.* Aquest eix s'ha destinat a dos grans blocs que els gestors han interpretat com a complementaris. Es tracta, en primer terme, de procurar incrementar el nombre de població ocupada a aquests barris, ja que un dels seus principals problemes és la manca de recursos de la població local, degut, principalment a la seva dificultat per accedir al mercat laboral; per treballar en favor d'aquesta qüestió s'ha apostat per la formació i la dotació d'instruments per procurar garantir les possibilitats de desenvolupaments personal. En segon lloc, s'ha volgut donar resposta a una de les necessitats més destacades de les famílies a l'àrea: la disponibilitat de serveis de llars d'infants i d'atenció als nens. S'ha entès per tant, que la millora i ampliació d'aquests serveis, a més de repercutir sobre la millora de la qualitat de vida de la comunitat local, facilitarà la conciliació de la vida familiar i laboral. Aquesta qüestió ha de permetre superar un dels principals inconvenients que han de superar algunes famílies per poder accedir al mercat laboral. Les dues mesures implementades per aquest eix han suposat una inversió de 9,6 milions d'euros, el que implica un 25,8% del pressupost del programa. A

continuació es detallen les accions desenvolupades per aquestes mesures.

· Mesura 2.1. Afavorir l'accés al treball de les dones a través de la diversificació i la millora dels serveis de llar d'infant (51% de la inversió total de l'eix). Aquesta mesura ha inclòs los mesures destinades a facilitar especialment la inserció de les dones al mercat laboral. Les principals operacions han estat l'ajuda a la construcció d'una nova llar d'infants a Grigny –figura 11.2.29- i la creació d'un centre de planificació familiar, d'ajuda i assistència socials a les famílies i servei de llar d'infants a *La Grande Borne* –el barri amb majors necessitats en aquest sentit, figura 11.2.30-. També s'han millorat i reforçat la resta de serveis a d'infància d'ambdós municipis. Com s'ha comentat anteriorment, aquesta era una necessitat de primer ordre en aquest municipi, ja que presenta una estructura demogràfica molt jove i disposava d'uns serveis molt per sota de la mitjana del departament – un ràtio de places molt inferior-.

FIGURA 11.2.29. Llar d'infants - Grigny

FONT: Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

FIGURA 11.2.30. Servei multifuncional *La Caravelle* – *La Grande Borne*

FONT: Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

· Mesura 2.2. Millora la formació la professionalització i la capacitat d'inserció laboral dels habitants d'aquests barris (49% de la inversió total de l'eix). En el marc d'aquesta mesura es desenvoluparen totes les mesures encaminades a millorar les opcions d'inserció laboral de la població local, especialment dels col·lectius amb majors dificultats. A través d'aquesta mesura es finançà part de la construcció d'un nou centre de formació i orientació laboral, emplaçat a *La Grande Borne* figura 11.2.31-. El centre desenvolupa tant activitats de formació, com serveis d'assessorament i ajuda a la inserció laboral. Aquest mesura finançà no només la construcció de l'equipament sinó que també engegà diferents cursos i programes de formació per la població local, incorporant itineraris d'inserció social i laboral. Els col·lectius als que es pretenia prestar més atenció foren els joves, els aturats de llarga durada i les dones.

FIGURA 11.2.31. Centre de formació professional– *La Grande Borne*

FONT: Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

-Eix 3: *Ciutadania, cultura, orientació i aprenentatge de la llengua.* L'objectiu principal s'ha centrat en l'acció cultural; concebuda de forma àmplia: des de la formació i educació, fins a la millora de l'oferta, però també el reforç de la identitat col·lectiva els valors socials i culturals de ciutadania i, fins i tot, l'aprenentatge i/o perfeccionament de la llengua –els dèficits en aquest sentit han esdevingut un clar element d'exclusió dels col·lectius més desfavorits d'aquests barris, principalment els immigrants, a més de dificultar de forma decisiva la seva capacitat d'incorporació al mercat laboral-. Les mesures incloses en aquest eix han suposat una inversió de 5,8 milions d'euros, el que suposa un 15,6% del pressupost total de la IC URBAN a Grigny i Viry-Chatillon.

· Mesura 3.1. Millorar els recursos educatius i la orientació professional (23,6% de la inversió de l'eix). En el marc d'aquesta mesura es va cofinançar la creació de la

Maison de l'Innovation Pédagogique et de l'Orientation Professionnelle (MIPOP) – Centre de la Innovació Pedagògica i de l'Orientació Professional- a *Le Coteaux de l'Orge*, a Viry-Chatillon. Es tracta d'un equipament destinat a millorar el rendiment acadèmic a Grigny i Viry-Chatillon. Des del centre es coordinen diversos projectes comuns amb els centres educatius dels dos municipis –projectes educatius amb nenes amb necessitats especials, tutoria d'estudiants, formació professional, suport i assistència a les famílies, etc.). L'equipament disposa a més d'espais oberts a la comunitat local –destinats especialment als nens-, com la biblioteca, centre de documentació, l'aula d'estudi i l'aula d'informàtica, en els quals, a més es realitzen activitats de reforç escolar i suport a l'ensenyament.

· Mesura 3.2. Promoure l'accés a la cultura i fomentar la participació dels ciutadans (41,6% de la inversió de l'eix). Les accions desenvolupades per aquesta mesura han estat, en primer terme programes i estratègies de dinamització cultural, com les ajudes a les associacions locals, el projectes i programes d'animació cultural; en segon lloc, promoció i ajuda a l'ús de les TIC, bàsicament a través de programes de formació destinats a diferents col·lectius; i en tercer lloc programes de formació i d'inclusió social, amb l'objectiu de reduir els comportament incívics, especialment destinats a la població jove -s'han emprat les activitats esportives i l'adequació de les instal·lacions- com a eina de captació d'aquest col·lectiu-. Finalment, en el marc d'aquesta mesura també s'han desenvolupat algunes petites intervencions físiques, destinades a la millora i adequació dels centres cívics i els casals socials de barri.

· Mesura 3.3. Augmentar el domini de la llengua, tant oral, com escrit (34,8% de la inversió total de l'eix). A l'àrea URBAN existeix un col·lectiu important de persones que tenen dificultats –o grans dificultats- per escriure o parlar correctament el francès. En aquest col·lectiu s'hi troba tant població jove que ha abandonat de forma prematura els seus estudis, com població estrangera sense formació en llengua francesa. En el marc d'aquesta mesura s'han desenvolupat accions destinades a fer front a aquesta problemàtica, principalment cursos de formació per diferents col·lectius i de diferents nivells en funció de les necessitats específiques: formació, perfeccionament de la llengua o alfabetització. S'han desenvolupat també campanyes de conscienciació de la importància d'aquesta qüestió, per procurar incrementar el nombre de persones beneficiàries. Finalment, la mesura ha cofinançat la construcció d'un nou equipament a Grigny 2, un Centre de Lectura, el qual a més de fer les funcions de biblioteca de barri, procura actuar com a dinamitzador cultural i centre de promoció de la lectura.

-Eix 4: Protecció del medi ambient i millora de la qualitat de vida. Entre els dos municipis disposen de més de 100 hectàrees de llacs i més de 70 de zones verdes i boscoses. Això representa, en primer terme un patrimoni natural que cal preservar i, en segon terme un potencial important tant com a espai d'oci que pugui atreure visitants exteriors, com a zona verda de gran qualitat que pot ser gaudida per la població local. Les intervencions plantejades pel programa a través d'aquest eix s'han centrat, principalment en aquesta zona dels llacs, per tal de condicionar millor el seu entorn per poder ser gaudit com a zona verdes pels dos municipis, però també s'han realitzat actuacions com la millora de les zones verdes dels barris de l'àrea URBAN. Les tres mesures que es detallaran a continuació han suposat una inversió de 9,4 milions d'euros, és a dir un 25,3% del pressupost total del programa URBAN.

· Mesura 4.1. Intervencions globals per la millora del medi ambient (52,7% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura ha finançat diverses operacions d'adequació de les zones verdes i entorn dels llacs, que malgrat el seu alt valor natural i paisatgístic presentava problemes de condicionament i accessibilitat que dificultaven el seu ús per part de la comunitat local –figura 11.2.32-. Entre les accions dutes a terme en destaca la millora o creació de camins i carrils per bicicleta, construcció de punts d'observació de la natura, instal·lació de bancs i papereres, la creació de noves zones d'aparcament perifèriques, o la neteja i adequació d'espais que es trobaven en procés de degradació.

FIGURA 11.2.32. Condicionament del parc dels llacs

FONT: Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

· Mesura 4.2. Afavorir l'accés al treball i l'educació i la formació a través del medi ambient (27,6% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura ha pretès utilitzar el recursos naturals de la zona com eines per dinamitzar la formació i l'educació dels joves i els nens. Per això la IC URBAN finançà la creació del centre dels nens i la natura, espai concebut com a centre d'observació, interpretació i formació destinat especialment als més joves –figura 11.2.33.-.

FIGURA 11.2.33. Centre dels nens i la natura

FONT: Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

Aquesta mesura també ha finançat estratègies i programes d'inserció social i laboral que prenen com a element vehicular el medi ambient. En aquest sentit, en destaquen els itineraris integrats de formació, capacitació professional i d'inserció laboral per joves i persones en atur per tal de desenvolupar tasques de preservació, manteniment i conservació dels parcs i les zones verdes de l'àrea i els noves infraestructures creades pel programa.

· Mesura 4.3. Millora de la gestió urbana de proximitat i la qualitat dels espais públics (19,7 de la inversió de l'eix). Aquesta mesura s'ha destinat a la millora de determinades zones verdes i jardins a *Le Coteaux de l'Orge* i la creació de noves zones d'aparcament a *Le Grande Borne*. A més, ha participat en una estratègia local de sensibilització de la població vers les qüestions mediambientals, tot fomentant la seva implicació en un procés participatiu que ha de conduir a la redacció de l'Agenda 21 local.

- *Eix 5: Assistència tècnica.* Aquest eix engloba tant les accions necessàries per la implementació i gestió diària del programa, com el control, seguiment i avaluació de les accions del programa –tot això suposa un 70% de la inversió de l'eix-. D'altra banda, aquest eix també incorpora les accions de comunicació, foment de la

participació ciutadana -30% de la inversió de l'eix-. L'assistència tècnica, amb 2 milions d'euros, ha suposat un 5,4% del pressupost del programa.

A la taula 11.2.5 es mostra el pes pressupostari de les diferents mesures, així com l'aportació dels diferents agents implicats. Aquesta distribució es mostra equilibrada entre els diferents eixos, però reflectint els objectius claus del programa: accent de la dinamització econòmica, inserció social i laboral, i regeneració mediambiental. D'altra banda, en destaca la gran implicació –en termes pressupostaris- dels dos ajuntaments, que han destinat gairebé 12 milions d'euros al projecte. Una aportació molt superior a la majoria dels casos, qüestió que es troba en l'arrel de la major dimensió general del programa –ja que l'aportació de la UE i l'Estat és comparable a la resta de casos-.

TAULA 11.2.5. Dimensió pressupostària del programa URBAN II Grigny/Viry-Chatillon segons eixos d'actuació i aportació dels diferents agents (milions d'euros)

	UE (FEDER)	Estat	Regió	Local	Altres públic	Privats	Total	%
Eix 1 (desenv. econòmic)	3,0	0,4	1,2	3,8	-	2,0	10,4	28,0
Eix 2 (ocupació)	3,2	0,9	0,7	3,3	1,1	0,4	9,6	25,8
Eix 3 (serveis/cultura)	2,4	0,9	0,3	1,3	0,1	0,8	5,8	15,6
Eix 4 (medi ambient i patrimoni)	3,6	0,6	0,6	3,3	0,8	0,5	9,4	25,3
Eix 5 (ass. tècnica)	0,9	0,2	-	-	0,9	-	2,0	5,4
TOTAL	13,1	3,0	2,8	11,7	2,9	3,7	37,2	100,0

FONT: Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

La gestió i implementació del programa ha estat dirigida pel *Groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon*. Aquest ens fou creat al desembre de l'any 2000, amb l'objectiu de gestionar els diferents programes de desenvolupament urbà que es pretenien implementar en ambdós municipis. Com s'ha mencionat amb anterioritat –veure primer punt del cas d'estudi-, aquest ens està format, a mode de partenariat, per representants de les diferents administracions implicades. Aquests són:

- 3 representants de l'Estat (Prefectura, Direcció Departamental de serveis i inspector d'ensenyament)
- 2 representants del Consell General de l'Essonne
- 2 representants de la Mancomunitat d'aglomeració urbana dels Llacs d'Essonne

- 1 representant de l'Ajuntament de Viry-Chatillon
- 1 representant de Grigny
- 1 representant de cadascun de l'OPIEVOY, Société Nationale Immobilière i la Société Immobilière 3F –promotors i/o gestors d'habitatge social-
- 1 representant del Consell sindical principal de la copropietat de Grigny 2

Tots ells com a membres administradors de l'ens. D'altra banda, la Regió Île-de-France i *La Caisse des Dépôts et des Consignations (CDC)*, formen part del consell com a membres associats, mentre que *l'Agence Nationale de Rénovation Urbaine (ANRU)*, *l'Agence Nationale pour la Cohésion Sociale et l'Égalité des chances (Acsé)* i la Comissió Europea, en tant que agents finançadors dels programes implementats formen també part del consell com a ens consultors.

La Sub-Prefectura, a través de la Communauté d'agglomération Seine-Essonne ha estat l'autoritat política responsable del comitè de seguiment i avaluació del programa. En aquest comitè de seguiment hi han estat representats també, l'Estat, la regió i ambdós municipis, a més de la CE –com agent consultor-.

11.2.3.5. Resultats obtinguts

El programa ha estat conclòs, en termes pressupostaris, en acabar l'any 2008; malgrat això, la majoria d'intervencions varen ser acabades durant el 2006. Es disposa, actualment, de la darrera avaluació anual, que fou realitzada pel comitè de seguiment, aquesta és del 2006 i fou també l'avaluació final dels impactes del programa a terme pels gestors del programa –com la resta de programes, manca encara l'avaluació final definitiva encarregada per la CE-.

A continuació es detallen els principals impactes destacats per aquesta avaluació final del programa:

- Eix 1: Nous equipaments destinats al desenvolupament econòmic local. Les mesures implementades en el marc d'aquest eix han permès:

- La redinamització econòmica a Coteaux de l'Orge, a través de la construcció de quinze nous locals comercials, la renovació del centre comercial i la reordenació de l'espai públic de les zones d'activitat econòmica.
- La construcció d'un centre/hotel per empreses a Grigny: 466,3 m² ja han estat

llogats a empreses –al 2008 restaven per ocupar 3 oficines i 11 locals-.

- La construcció d'un viver d'empreses: l'edifici, de més de 1.338 m², disposa de 516 m² per les empreses, amb 6 tallers i 26 oficines de lloguer –la resta d'espai es destina a serveis col·lectius i de gestió-

- La creació d'un centre d'informació i de suport a les empreses i els emprenedors. Fins a finals del 2006 es va prestar informació a 57 projectes empresarials i es va donar suport ala creació de 18 empreses, 28% de les quals creades per dones i un 50% del total creades per persones en l'atur.

- Eix 2: Atenció als infants i inserció laboral.

- Construcció de la llar d'infants: 65 noves places

- construcció d'un servei i espai multifuncional d'atenció a la família: 20 places per infants i 10 places d'acollida ocasional.

- Construcció d'un centre de formació i orientació professional, plataforma a través de la qual -fins al 2008- s'ha pogut vehicular 3 programes de formació i inserció laboral per la població dels dos municipis, que han suposat una important mobilització d'agents locals

-Eix 3: Ciutadania, cultura, orientació i aprenentatge de la llengua:

- Construcció d'una biblioteca de barri/taller de lectura: fins al 2008 s'han desenvolupat 13 projectes destinats a fomentar la lectura i l'accés a la literatura, i la cultura en general, a diferents col·lectius.

- Construcció del Centre de la Innovació Pedagògica i de l'Orientació Professional: on es desenvolupen 2 cursos de formació, 6 tallers d'escriptura, 4 conferències i reunions amb pares per any i dos dies d'informació, assessorament i seguiment de l'evolució de l'alumnat al semestre.

- Cursos –amb continuïtat garantida- de formació i alfabetització per la població adulta.

- Suport a les cultures urbanes amb cursos de formació destinats especialment als joves: 576 hores de dansa hip-hop, 993 hores de creació musical assistida per ordinador, suport a la celebració d'esdeveniments, concerts i altres activitats culturals.

- Creació d'un servei de bugaderia social, obert totes les tardes.

- Redinamització i millora del funcionament dels casals socials de cada barri.

- Eix 4: Protecció del medi ambient i millora de la qualitat de vida:
 - Construcció d'un centre de la infància i la natura destinat a la formació i sensibilització dels nens en matèria de medi ambient i sostenibilitat.
 - Ordenació i adequació dels espais verds de l'entorn dels llacs.
 - Millora i adequació de zones verdes i creació de noves zones d'aparcament perifèric (Chôra Conseil, 2008).

Entre els objectius del programa no hi figurava la regeneració física d'aquests barris. No s'han plantejat, per tant, actuacions destinades a la millora o adequació d'elements de la fàbrica urbana, reurbanització de vials, millora dels espais públics, etc. El programa, de forma clara, ha prioritzat la redinamització social i econòmica i, en segon terme, a la millora i adequació de l'espai natural dels llacs.

No obstant això, una bona part de la partida pressupostària s'ha destinat a la construcció de nous equipaments socials, educatius o destinats a la promoció econòmica. Aquest nou equipaments tenen, en primer terme un impacte en termes socials i de millora de la qualitat de vida de la població resident, però en segon lloc han participat d'una estratègia de transformació de determinats espais urbans. En aquest sentit, en destaca la concentració de serveis i nous equipaments a l'àrea nord de *La Grande Borne*, en un espai que està sent objecte d'un nou programa de regeneració física. Aquests nous equipaments i serveis, ajuden també a qualificar aquest espai. La mateixa apreciació es pot fer extensible a les operacions a *le Coteaux de l'Orge*, especialment la reforma del centre comercial, la millora dels espais lliures i zones verdes i la construcció del nou centre de recursos pedagògics. Aquest projectes, tenen la capacitat de generar un important impacte sobre la qualitat de l'espai públic de l'àrea.

Al mapa 11.2.19 es mostra la distribució territorial de les principals accions dutes a terme pel programa.

MAPA 11.2.19. Distribució territorial de les principals intervencions del programa URBAN II a Grigny i Viry-Chatillon

AXE 1 : ENJEUX ECONOMIQUES

- 1 Centre Commercial La Cilof
- 2 Hotel d'entreprises
- 3 Ateliers Relais
- 4 Pépinière d'entreprises

AXE 2 : ENJEUX LIES A L'EMPLOI

- 5 Crèche / halte-garderie
- 6 Maison de la petite enfance
- 7 Centre de formation et de professionnalisation

AXE 3 : ENJEUX LIES A L'ACCES AUX SAVOIRS ET A LA CULTURE

- 8 Maison de l'Innovation Pédagogique et de l'Orientation Professionnelle
- 9 Centre de lecture

AXE 4 : ENJEUX ENVIRONNEMENTAUX ET DE MISE EN VALEUR DU PATRIMOINE

- 10 Berges à aménager
- 11 Coteaux Vlamincq
- 12 Etang des Castors
- 13 Coulee verte
- 14 Jardins familiaux
- 15 Maison des enfants et de la nature
- 16 Garage associatif

- Grigny** Noms des communes
- Grande Borne** Noms des quartiers
- Périmètre Pic Urban 2
- Limite intercommunale

FONT: Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

Més enllà del propi impacte a curt termini del programa. Es poden identificar altres qüestions rellevants a mig i llarg termini. En primer lloc, el programa, que ha tingut una dimensió econòmica major al que és habitual a la IC URBAN, ha permès la construcció de diversos equipaments. Per tant, l'impacte que aquests nous

serveis poden generar arribarà molt més enllà del període finançat per FEDER –i dependrà, a més, del seguiment i intensitat de les accions que els gestors locals siguin capaços d'engegar-. En segon lloc, el programa ha servit com a primera experiència del *Groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon* –juntament amb un programa estatal-, ajudant a consolidar així aquesta estructura de col·laboració entre ambdós municipis. Aquest ens, a més, donarà continuïtat a les accions de regeneració urbana iniciades per URBAN. S'encarrega de la implementació d'un *Contrat Urbain de Cohésion Sociale* i un *Projet de Rénovation Urbaine* als barris de *La Grande Borne*, *le Coteaux d'Orge* i *Grigny 2*, a més de la gestió dels fons europeus del nou període de programació -2007-2013-.

Els programes de major dimensió pressupostària són els tres PRU: 278,5 milions d'euros pel programa de *La Grande Borne*, 118,6 milions d'euros a *le Coteaux de l'Orge* i 30,6 a *Grigny 2*. Aquest programes es centren en la transformació i reforma física d'aquests barris –millora d'espais públics, rehabilitació de façanes, reordenació dels vials i accessibilitat als barris, construcció de nous equipaments i serveis, etc.-. Destaca, per tant, l'importat volum pressupostari del programa de *La Grande Borne*. Aquest ha apostat per una intervenció urbanística de considerables dimensions que suposarà l'enderroc de diversos edificis del barri, amb l'objectiu d'obrir nous vials que permetin esponjar l'àrea i facilitar l'obertura dels espais interiors.

11.3. Itàlia

11.3.1. URBAN I Genova – Cornigliano i Sestri Ponente

11.3.1.1. Contextualització geogràfica: Gènova

Gènova és la capital de la Ligúria, regió del nord-oest d'Itàlia. Els seu terme municipal compta amb 611.171 habitants i articula una àrea metropolitana de 736.865 habitants (ISTAT, 2008). L'economia, la societat i la història urbana de la ciutat ha estat condicionades en bona mesura per la gran influència del port i l'activitat relacionada a aquest.

Els condicionaments geogràfics han estat l'altre element clau en la configuració urbana de Gènova. La ciutat s'ha vist històricament beneficiada d'un posicionament estratègic: és el principal port del nord d'Itàlia, per tant, el primer accés al Mediterrani i el transport marítim de la regió més dinàmica d'Itàlia. Les característiques orogràfiques de l'entorn també han condicionat el seu desenvolupament: el creixement urbà de Gènova s'ha realitzat de forma longitudinal, en paral·lel a la façana marítima i amb unes elevades densitats, a causa de la presència d'un relleu muntanyós que ha impossibilitat el creixement urbà en sentit nord. La mateixa casuística és atribuïble a les principals artèries de comunicació –que han tendit a concentrar-se en un eix oest-est-. Tot plegat, ha incidit amb greus problemes de congestió i problemàtiques derivades de la manca de sòl disponible. En aquest sentit, la presència de la *Sopraelevata* a la façana marítima i l'impacte que genera és un bon exemple¹⁴⁸.

¹⁴⁸ Es tracta d'una via ràpida, construïda al 1965 per resoldre els greus problemes de mobilitat en el transit rodat a través de la ciutat –i per travessar-la-, que transcorre per la façana marítima, elevada a través d'un sistema de pilars. Té una longitud de més de 10 quilòmetres, 6 dels quals en la façana marítima i el port antic. La seva posició elevada limita l'efecte barrera, però l'impacte acústic i visual –en el waterfront i en la façana de la ciutat al mar- és notable. Aquesta infraestructura ha generat forces polèmiques i debats i s'han plantejat diferents solucions per eliminar-la. Solucions que passen des del soterrament, fins a la construcció d'un traçat exterior a la ciutat, però que implicaria molts quilòmetres de túnel per l'orografia de l'entorn.

FIGURA 11.3.1. Imatge aèria de Gènova

FONT: Basile, 2007: 85.

Juntament amb Torí i Milà, Gènova configura el “triangle industrial” italià, formant una xarxa urbana clau pel desenvolupament econòmic del nord del país durant la segona meitat del segle XX. No obstant això, la crisi industrial viscuda a partir dels anys vuitanta afectà especialment a Gènova, de fet, més que a les altres dues ciutats (Basile, 2007; Gabrielli, 1991). L'economia genovesa tenia una forta dependència de la indústria siderúrgica i les drassanes navals, sectors que patiren una forta recessió. Entre el 1971 i el 2001 la ciutat va perdre 35.000 llocs de treball i més de 200.000 habitants –un 25% de la població–.

A partir de la segona meitat dels anys vuitanta la ciutat va definir una estratègia de redinamització, basada en la diversificació i ampliació de la base econòmica. En aquest context, la regeneració urbana i desenvolupament econòmic foren processos íntimament relacionats. La transformació del port antic i de determinades zones urbanes participaven també en l'estratègia de terciarització de l'economia. La ciutat concentrà els esforços i els recursos econòmics –propis i de l'Estat– en la recuperació de la zona del port antic i el centre històric. La motivació era doble:

“- la necessità di concentrare molte attenzioni sulla parte antica della città perché è

questa la vera periferia di Genova, nel senso di "quartiere in crisi" all'interno del quale si sommano, in modo cumulativo, varie forme di problematicità e di disagio; - il recupero virtuoso come mezzo per promuovere l'intero sistema urbano; da un rinnovamento della parte centrale, e da un rapporto sinergico fra questa e l'area del porto storico, può derivare un beneficio complessivo che possa supportare la transizione da una realtà industriale ad una di tipo diversificato dove, accanto ad alcune attività tradizionali, il rilancio a fini turistici e culturali svolge un ruolo di primo piano".

("- la necessitat de concentrar molta atenció a la part antiga de la ciutat perquè és aquesta l'autèntica perifèria de Gènova, en el sentit de "barri en crisi" en el qual s'afegeixen, de forma acumulativa, diversos tipus de problemes i malestar; - la recuperació efectiva com a mitjà per promoure el sistema urbà sencer; d'un renovament de la part central i d'una millor relació d'aquesta amb el port històric, pot derivar un benefici que pot donar suport a la transició d'una realitat industrial a una més diversificada, on, juntament amb les activitats tradicionals, la revitalització del turisme i la cultura tenen un paper important") (Gastaldi, 2005:1).

Diversos grans esdeveniments –l'exposició Internacional centrada en Cristòfol Colom al 1992, la cimera del G8 al 2001 i la Capital Cultural d'Europa al 2004- varen ser utilitzats com a motors de la transformació urbanística de la ciutat –especialment del port antic-, però també per redefinir la seva base econòmica –apostant per l'oci, els serveis i el turisme- i per canviar la seva imatge de ciutat associada a l'activitat industrial, apostant per utilitzar el seu patrimoni local –centre històric- i l'oferta cultural com a eines de captació del turisme.

La Iniciativa Comunitària URBAN II ha estat un dels múltiples programes que ha actuat sobre el centre històric i el port antic, participant d'aquesta estratègia de ciutat de concentrar recursos i esforços en aquest espai. Per la seva banda, la IC URBAN I va actuar en una altra àrea clau dins d'aquest context: l'àrea de Cornigliano –actuació centrada en la reconversió de la zona que restà abandonada com a conseqüència del tancament de la siderúrgica pública-.

11.3.1.2. Característiques de l'àrea d'actuació: Cornigliano i Sestri Ponente

L'àrea d'actuació del programa URBAN I a Gènova inclou els barris de Cornigliano i Sestri Ponente, situats a l'extrem occidental de la ciutat. Aquesta àrea, compta amb més de 2.000 hectàrees -la meitat de les quals destinades a activitats industrials- i tenia uns 66.000 habitants en el moment d'iniciar-se l'activitat del programa -16.000 Cornigliano i 50.000 Sestri Ponente-, el que significava més del 10% de la població del municipi.

MAPA 11.3.1. Situació de Cornigliano i Sestri Ponente

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>

L'àrea es caracteritza pels importants desnivells topogràfics i per la delimitació formada per les muntanyes en l'extrem nord i les activitats portuàries, l'aeroport, activitat industrial i les vies i estacions de ferrocarril –tant de viatgers, com de mercaderies- en l'extrem sud. L'espai urbà es troba condicionat per la proximitat entre els edificis residencials i les activitats industrials. Això ha generat, històricament, greus problemes d'incompatibilitat entre aquestes funcions.

Als anys cinquanta del segle XX, en un context general d'industrialització de l'economia italiana, l'àrea de Cornigliano -i, en menor mesura, Sestri Ponente- va esdevenir un dels principals pols de la indústria pública i principal grup de l'Estat -*Istituto per la Ricostruzione Industriale, IRI*-. En aquests anys el 25% dels empleats d'IRI, treballava a la Liguria (Mingione et al., 2001: 20). La posició

estratègica del complex industrial, al costat del port de mercaderies, l'aeroport i amb accés directe amb ferrocarril i vies ràpides interurbanes, va propiciar que durant les dues dècades posteriors l'àrea experimentés un ràpid creixement, tant de l'activitat industrial –es concentraren nombroses empreses manufactureres relacionades amb el sector de la siderúrgia-, com de l'espai urbanitzat i del volum demogràfic.

La crisi de la indústria estatal dels anys vuitanta derivà en un procés de declivi que afectà diversos sectors de Gènova –principalment el port, la indústria i l'activitat comercial associada-. El retrocés dels sectors industrials tradicionals –drassanes navals, indústria siderúrgica- van tenir unes greus conseqüències a Cornigliano. A més, va tenir una incidència especialment negativa en el mercat laboral: en les dues darreres dècades aquesta àrea ha perdut, aproximadament, 12.000 llocs de treball -un descens de més del 50%-. Una bona part d'aquests treballadors residia al barri, qüestió que ha provocat que en els darrers anys la taxa d'atur d'aquesta àrea es situï sempre sensiblement per sobre de la resta de Gènova –un 25% més elevada que la mitjana de la ciutat-.

El declivi econòmic ha portat associat també una pèrdua demogràfica. A la taula 11.3.1 es mostren les dades del decreixement demogràfic de Cornigliano i Sestri Ponente durant la dècada dels noranta. Malgrat que en aquesta dècada Gènova va patir un important descens demogràfic, la pèrdua d'aquests barris supera la mitjana de la ciutat, ja que comparativament la pèrdua va ser encara més acusada.

TAULA 11.3.1. Evolució demogràfica de Cornigliano i Sestri Ponente en la dècada dels noranta

	1991	1997	1999	Var. 91-99	% Var. 91-99
Cornigliano	16.668	15.828	15.514	-1.154	-6,92
Sestri Ponente	53.551	50.466	49.456	-4.095	-7,65
Total àrea URBAN I	70.219	66.294	64.970	-5.249	-7,48
Total Gènova	678.771	647.896	636.104	-42.667	-6,29

FONT: ISTAT i Comune di Genova.

La crisi i l'abandonament de l'activitat implicà el deteriorament d'un paisatge urbà, que ja es trobava en una situació difícil. Als problemes històrics de la

convivència entre indústria pesada i usos residencials, s'hi afegí, a partir dels noranta, el progressiu tancament d'activitats. A les figures 11.3.2 i 11.3.3 es mostren dues imatges de Cornigliano i Sestri Ponente on es pot observar la proximitat entre els usos residencial i industrial –que a més es troba en clar procés de degradació-.

FIGURA 11.3.2. Imatge de Cornigliano

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, octubre de 2007.

FIGURA 11.3.3. Imatge de Sestri Ponente

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, octubre 2007.

Al 1994 –quan es va presentar la candidatura URBAN I- l'àrea representava, dins del sistema urbà de Gènova, la major concentració d'activitat industrial en crisi. Aquesta situació estava repercutint especialment sobre la població de Cornigliano. Ja que a Sestri Ponente s'hi implantà una indústria relativament més diversificada, pel que tradicionalment ha tingut menor dependència dels sectors tradicionals que entraren en crisi als anys vuitanta.

A Cornigliano, el domini quasi monopolístic de la indústria de l'acer, tant pel que fa a l'ocupació, com la pròpia ocupació del sòl, ha provocat que les conseqüències socials i econòmiques –per la dependència del sector- i urbanístiques del seu tancament –per la degradació de l'entorn- hagin estat especialment greus.

Sestri Ponente disposava d'una base econòmica més diversificada, així que l'impacte –tot i ser important- fou, en comparació, sensiblement inferior. Els problemes socials i econòmics, per tant, han estat sensiblement més greus a Cornigliano. El mateix ocorre amb la degradació de la fàbrica urbana.

De fet, Cornigliano i Sestri Ponente són dues àrees urbanes funcionalment clarament diferenciades i, a més, sense continuïtat física –tot i ser molt pròximes-. Cornigliano va néixer i es va desenvolupar com a conseqüència de la instal·lació del complex de l'IRI. Mentre que en el cas de Sestri Ponente, encara que l'impacte i presència d'activitat industrial és també notable, el seu origen i desenvolupament urbanístic històric va més enllà del boom industrial dels anys cinquanta. Ambdós casos però es caracteritzen per una presència important d'habitatge social i per un nivell de renda mitjana inferior a la resta de la ciutat.

11.3.1.3. Reptes i oportunitats

La convivència de les activitats portuària, industrial i espais residencials ha estat una important font de problemes per la població d'aquests barris. La contaminació, tant atmosfèrica com acústica, assolia uns nivells elevats i inadequats per una àrea tant densament poblada com aquesta. A més, la congestió del trànsit, en una àrea complicada pels condicionants orogràfics, incrementava aquesta contaminació i limitava decisivament la qualitat de vida dels seus residents.

Amb la crisi industrial, el tancament i l'abandonament d'aquests espais, aquests barris afronten noves problemàtiques. La primera fou la ràpida degradació

d'un entorn, que ja era poc qualificat. La segona fou la necessitat de reformular l'economia local, per tal de buscar alternatives a una estructura productiva tradicionalment articulada a partir d'una única activitat. I la tercera va ser la consolidació d'un taxa d'atur que, sistemàticament, s'ha trobat per sobre de la resta de la ciutat.

A la figura 11.3.4 es mostren dues imatges d'un espai del barri de Cornigliano pròxima a la zona industrial. En aquestes imatges s'hi pot apreciar, en primer terme, la degradació de la fàbrica urbana, la poca qualitat de l'espai públic, el mal estat de conservació dels edificis, la proximitat entre usos poc compatibles i, finalment, l'estat d'abandó d'un dels símbols de l'activitat industrial del barri: l'alt forn. Els forns varen cessar la seva activitat a l'any 2005, per tant quatre anys més tard de l'acabament del programa –les fotografies són de 2007, moment en què s'inicià el seu enderroc per la reconversió d'aquest espai-.

FIGURA 11.3.4. Imatges de Cornigliano – abandonament de l'activitat industrial i degradació de la fàbrica urbana

FONT: Fotografies Aaron Gutiérrez, juliol 2007.

Aquests exemples representen el model clàssic d'àrea industrial en declivi i transició econòmica, així com un barri residencial en crisi per la seva dependència extrema d'un únic sector. L'abandonament i degradació d'espai, la decadència de la fàbrica urbana, la notable presència d'espais i edificis en desús, són els atributs que defineixen la mala qualitat del seu paisatge urbà.

La base econòmica s'ha debilitat notablement, ja que en articular-se al voltant del sector industrial en crisi, la resta de serveis associats també han entrat en recessió. L'oferta de serveis és baixa i la comercial es redueix al comerç de proximitat, tret de certes àrees del centre històric de Sestri Ponente –antic municipi independent, que fou agregat per Gènova al 1926-. A la figura 11.3.5. es mostren dues imatges de Sestri Ponente, en la primera d'elles es mostra el principal eix comercial del barri, via Sestri, i en la segona un dels carrers pròxims a aquest, en el centre històric de Sestri Ponente.

En termes generals, les problemàtiques socials i econòmiques són menys acusades a Sestri Ponente, per la menor dependència d'aquest cap a les siderúrgiques de Cornigliano. Sestri Ponente disposa d'una base econòmica més àmplia, amb una indústria relativament més diversificada (Seassaro i Gastaldi, 2001).

FIGURA 11.3.5. Imatges de Sestri Ponente

FONT: Fotografies Aaron Gutiérrez, juliol 2007.

El nivell de formació i capacitació professional mitjà de la població local es troba clarament per sota de la resta de la ciutat. Qüestió que, combinada amb el progressiu tancament de fàbriques, ha provocat una elevada taxa d'atur.

La manca de possibilitats econòmiques i la degradació de les condicions d'habitabilitat han propiciat que durant la dècada dels noranta es produís un

sensible decreixement demogràfic, degut, principalment a la sortida de la població del barri, que no ha estat substituïda, en la mateixa proporció, per nova població immigrada. A l'any 1961 Cornigliano i Sestri Poenente comptaven amb gairebé 30.000 i 80.000 habitants respectivament¹⁴⁹. El que implica que en les quatre darreres dècades han perdut gairebé el 40% de la població.

A aquests problemes, cal afegir els dèficits històrics no resoltos: la contaminació atmosfèrica i acústica, la congestió, la manca de serveis i equipaments públics, el mal estat de conservació i condicionament de les diferents zones verdes i, en definitiva, les males condicions d'habitabilitat que repercuteixen en una menor qualitat de vida dels la població resident.

La concentració d'activitat industrial i la presència de les principals vies interurbanes que travessen parcialment Cornigliano i Sestri Ponente són factors que han provocat una important densitat de transit rodat en aquesta àrea. D'altra banda, les condicions orogràfiques ajuden a reforçar l'efecte embut per la concentració de vials i transit en l'eix oest-est que travessen l'àrea i connecten amb el centre de Gènova¹⁵⁰. Tot plegat, dificulta la mobilitat fluïda tant en l'interior dels barris, com en la relació amb el centre de Gènova. A més, provoca una important contaminació acústica i ambiental.

Malgrat la crisi econòmica provocada per la crisi del sector i l'impacte mediambiental que històricament ha generat, les activitats industrials representen la màxima potencialitat, en termes econòmics, d'aquests barris. L'àrea és un dels principals pols industrial d'Itàlia, així que, encara que es trobi en un procés de reestructuració, té un gran potencial. En el moment en què URBAN actuà en aquesta àrea, s'hi trobaven empreses com: Ansaldo, Elsag, Esaote, Marconi, Acciaierie di Cornigliano¹⁵¹.

Encara que en el moment d'iniciar-se l'activitat d'URBAN no havia cap actuació aprovada en aquest sentit. La previsió d'una futura intervenció per transformar l'àrea industrial de Cornigliano representava la màxima oportunitat per

¹⁴⁹ Dades del cens de població del 1961. Segons informació de l'Institut d'Estadística d'Itàlia –ISTAT–.

¹⁵⁰ Sestri Ponente i Cornigliano són travessats per la *Strada statale 1 Via Aurelia* –carretera nacional que connecta pel litoral la frontera francesa i Roma–. En el tram urbà la via disposa de dos carrils per cada sentit de la circulació. Sestri Ponente és travessat també per l'*Autostrada dei Fiori-A10* –autopista A-10–, que connecta Gènova i Ventimiglia, el pas per Cornigliano el realitza a través d'un túnel al nord del barri.

¹⁵¹ Antiga ILVA, llavors, ja en mans de la família Riva va ser tancada al 2005 i actualment es troba en un procés de reconversió; dins del pla d'intervenció de la zona s'ha apostat per les noves tecnologies i per reduir l'impacte ambiental però treballant també en el sector de l'acer.

aquesta àrea –en el darrer punt d'aquest cas d'estudi es detalla l'actuació finalment executada-. La gran dependència respecte aquest sector determina que els possibles impactes derivats puguin ser importants, tant en la transformació urbanística, com ambiental, social i, sobretot, econòmica.

L'emplaçament estratègic d'aquesta àrea pot ser interpretat també en clau d'oportunitat. La proximitat al port, l'aeroport, la disposició d'estacions de ferrocarril de viatgers i de mercaderies i la proximitat a les principals vies interurbanes varen ser els elements que propiciaren la instal·lació i desenvolupament de les activitats industrials de la zona. Aquesta bona accessibilitat es converteix en un factor diferencial, que pot ser clau per la capacitat de captació de noves activitats.

Finalment, un altre dels principals punts forts de l'àrea és el fort sentiment de pertinença i la important capacitat de mobilització per part de la comunitat local. Existeixen nombroses plataformes cíviques i entitats i associacions veïnals. En destaca especialment el dinamisme associatiu de Cornigliano i la capacitat que històricament ha tingut per mobilitzar-se i reivindicar millores pel barri. L'exemple més il·lustratiu és la pressió que "dones de Cornigliano" va exercir sobre les autoritats locals per posar fre a la degradació de les condicions ambientals del barri als anys vuitanta. En els anys vuitanta i els noranta es consolidà un fort moviment associatiu local que centrava les seves reivindicacions en la necessària millora de les condicions ambientals del barri. De fet, els propis gestors del programa URBAN I defensaren que la decisió de l'Ajuntament de Gènova de prioritzar aquest barri com a candidat a la IC URBAN nasqué sota la voluntat de donar resposta a les reivindicacions històriques de la població de Cornigliano¹⁵².

11.3.1.4. El programa URBAN

La candidatura de Gènova va ser prioritzada pel *Ministero Lavori Pubblici* -Ministeri d'Obres públiques- al 1994. El programa fou finalment aprovat per la Comissió europea al 1996¹⁵³, iniciant la seva actuació en aquest mateix any, per concloure finalment al 2001. Suposà una inversió de 22,5 milions d'euros, a la que cal afegir una aportació municipal complementària, aprovada al 1999, de 3,7 milions d'euros.

¹⁵² Informació extreta a partir de les entrevistes amb els gestors del programa URBAN I Gènova i diferents experts de les polítiques urbanes a Gènova. Per més detalls veure darrer punt de la bibliografia.

¹⁵³ Decisió C(96)890 del 30 d'abril de 1996.

El programa URBAN I a Gènova va prendre com a nom i eslògan per definir la seva actuació el terme ZENIT: *Zona Ecologica di Nuova Infrastrutture e Tecnologie* -Zona Ecològica de Noves Infraestructures i Tecnologies-. Els seus objectius generals eren:

- Desenvolupament econòmic sostenible de l'àrea: Creació de noves empreses econòmicament autosostenibles, ambientalment sostenibles i productes de béns immaterials d'alt valor afegit i que suposin la creació d'un important nombre de llocs de treball en relació al capital invertit.
- Recuperació del medi ambient: Contribuir a la reducció dels riscos per la població derivats de l'activitat industrial i millorar, de forma permanent, la qualitat ambiental –aire, sòl i aigua- de l'àrea i de la fàbrica urbana –regeneració física, adequació de vials, places zones verdes, mobiliari urbà, etc.-.
- Ocupació i reequilibri social: Promoció de l'ocupació a les noves empreses, creació de serveis socials adequats, desenvolupament de programes dirigits a la formació dels aturats i per la integració social dels sectors de la població local amb més necessitats, així com la millora de la participació, promovent el control per part de la comunitat local de l'eficàcia de les intervencions desenvolupades.
- Cooperació europea per al desenvolupament sostenible de les àrees metropolitanes en crisi: Utilització de les xarxes internacional sorgides a partir del projecte pilot *Civis Sistema*¹⁵⁴ per la divulgació dels resultats de l'experiència genovesa (Comune di Genova, 1998).

La intervenció del programa s'ha centrat bàsicament en el barri de Cornigliano –tret del parc de *Monte Gazzo*-. De fet, els propis gestors del programa manifestaren –a través de les entrevistes realitzades en la recerca¹⁵⁵- que la voluntat inicial havia estat incloure només el barri de Cornigliano. Finalment però es decidí incorporar a Sestri Ponente per considerar que la proposta tindria més opcions de ser acceptada si incloïa un volum demogràfic major.

¹⁵⁴ Projecte pilot d'intercanvi d'experiències, que fou conclòs al 1997. Implicà una inversió de 7 milions d'euros que cofinançà en un 50% els fons FEDER.

¹⁵⁵ Veure el darrer apartat de la bibliografia per major detall sobre les entrevistes realitzades.

L'acció del programa s'ha articulat a partir de 5 eixos d'actuació, que es detallen a continuació:

- *Eix 1: Creació de noves activitats econòmiques.* Aquest eix ha apostat per la col·laboració entre l'administració pública i els agents privats com a mecanisme de foment de creació de noves activitats basades en la innovació, les noves tecnologies. L'objectiu és ajudar a redirigir la base econòmica local, apostant per un nou model industrial, que generi un renovat dinamisme i un menor impacte mediambiental. S'ha apostat també per donar recolzament a altres activitats que, encara que no tinguin una base tecnològica, prestin un servei i atenció social necessària al barri –veure primera mesura-. La inversió destinada a les mesures d'aquest eix ha arribat als 5,7 milions d'euros, el que ha representat un 25,4% de la inversió d'URBAN I.

· Mesura 1.1. Centre diürn *San Raffaele di Coronata* i ajudes a la creació d'empreses destinades a l'atenció de la gent gran i les famílies. A través d'aquesta mesura es va donar una ajuda per convertir el centre geriàtric en un centre diürn modern que permetés prestar uns serveis oberts a la gent gran i les famílies. El centre incorporà serveis d'atenció a la gent gran, d'activitat física, de rehabilitació, sales de cinema, biblioteca, servei de càtering, sales d'activitats, bugaderia, perruqueria, etc. El programa procurà que els nous llocs de treball creats fossin destinats als aturats de llarga durada i la gent jove. La inversió total fou de 1,4 milions d'euros.

· Mesura 1.2. Transport públic a l'àrea. Aquesta mesura ha inclòs ajudes per l'adquisició de sis vehicles de transport públic menys contaminants –híbrids- i el finançament d'un pla experimental de transport públic ecològic. El finançament destinat a aquest projecte s'ha destinat al disseny i adequació dels vehicles –que eren de propietat municipal-, l'experimentació de models de gestió i sistemes de monitoratge. El projecte ha estat liderat per la AMT –Autoritat Municipal de Transport- i es tractava d'un projecte pilot per, posteriorment ser implementat al conjunt de la ciutat.

· Mesura 1.3. Serveis a les empreses, plans d'acompanyament per noves activitats econòmiques "netes". Es desenvolupà un programa de suport per a les empreses que basessin la seva producció en un model tecnològic ecològicament sostenible.

Les ajudes estaven orientades bàsicament a PIME's de nova creació -el pla d'acompanyament implicava també un assessorament en tot el procés de constitució-, o a la millora de l'eficiència del sistema productiu de les ja existents. Es valorava, a més, que tinguessin un impacte positiu en termes d'ocupació. Aquesta mesura es coordinava amb l'acció del *Job Centre* –veure eix 2- per d'actuar, no només com a dinamitzador econòmic, sinó també com a instrument de creació de nous llocs de treball destinats a la població local. Per tant, les ajudes estaven orientades, a més del propi desenvolupament econòmic a partir d'un model mediambientalment més sostenible, a generar una major demanda de mà d'obra al barri –aquesta mesura es complementava, per tant amb l'estratègia del següent eix 2-.

- *Eix 2: Formació i promoció de l'ocupació local.* Aquest eix s'ha articulat al voltant d'una única acció; la creació del *Job Center* –centre de treball-. L'objectiu era proveir al barri d'un centre per donar assistència i millorar la capacitat d'accés al mercat laboral de la població local.

Aquest centre oferia serveis integrats de formació, assessorament i inserció laboral. Actuava també com a espai de recollida d'informació, d'ofertes de treball i, en definitiva, de serveis a les persones interessades a integrar-se en el món laboral. Es donà una atenció especial a la població més jove i aquells col·lectius que tenien més dificultats per incorporar-se al mercat laboral. En aquest espai s'habilità un centre de documentació obert a tota la comunitat local y espais per les associacions de voluntaris destinades a la inserció social i laboral dels col·lectius més desfavorits.

L'acció del *Job Center* era portada a terme per un grup d'experts de les autoritats regional, provincial i municipal, així com l'agència regional del treball. El servei s'instal·là de forma provisional en un edifici de la zona de reconversió industrial –dels espais industrials en desús que s'estaven reconvertint per acollir noves funcions-. Quan es va concloure la rehabilitació de la *Villa Bickley*, aquest servei s'instal·là en aquell nou contenidor de serveis pel barri –veure la primera mesura de l'eix 3-.

Aquest eix estava cofinançat pel Fons Social Europeu¹⁵⁶ i suposà una inversió

¹⁵⁶ En la IC URBAN I, l'aportació econòmica de la UE es vehiculava a partir de dos fons: el FEDER i el FSE. La següent edició de la iniciativa, URBAN II, fou finançada només a través del fons FEDER –veure punt 7 per més detalls-.

de 3,6 milions d'euros, el que representa un 16,1% de la inversió del programa.

- *Eix 3. Serveis socials, salut i ordre públic.* L'objectiu d'aquest eix era habilitar un nou equipament al barri que, a mode de gran contenidor, concentrés serveis socials, culturals i formatius per la població del barri. Els serveis prestats s'orientaren a la inserció social i laboral de determinats col·lectius, així com la regeneració socioeconòmica i dinamització cultural del barri. Aquest eix inclou dues mesures relacionades entre si: la recuperació de la *Villa Bickley*, espai que acollirà aquestes funcions i la dotació de serveis de biblioteca i centre de documentació. Cal recordar que l'altre servei clau d'aquest equipament, el centre de treball, ha estat inclòs en l'eix 2-. Les dues mesures executades per aquest eix suposaren una inversió de 4,7 milions d'euros, és a dir el 21% del pressupost total.

· Mesura 3.1. Rehabilitació de la *Villa Bickley*. Es tracta d'un edifici d'alt valor arquitectònic, de titularitat municipal. A més de la rehabilitació de la façana i altres elements estructurals de l'edifici –que es trobava en un notable estat de degradació-, es va dotar de noves instal·lacions -calefacció, sistema d'alarma, ascensor, telecomunicacions, aïllament acústic, etc.-. La mesura també finançà tot el condicionament dels espais –mobiliari, equips informàtics, etc.-. Aquesta rehabilitació i adequació de l'edifici era l'actuació prèvia necessària a la instal·lació dels nous serveis socials i culturals.

FIGURA 11.3.6. Villa Bickley

FONT: Comune di Genova.

· Mesura 3.2. Creació de la biblioteca i el centre de documentació multimèdia. L'antiga biblioteca *Guerazzi*, a *Cornigliano* no disposava de l'espai ni de les condicions adequades. Per aquest motiu es decidí que era necessari el trasllat a aquest edifici més ampli, un cop rehabilitat. Aquesta mesura inclogué tot el condicionament de l'espai per instal·lar-hi tant la biblioteca, com el nou centre de

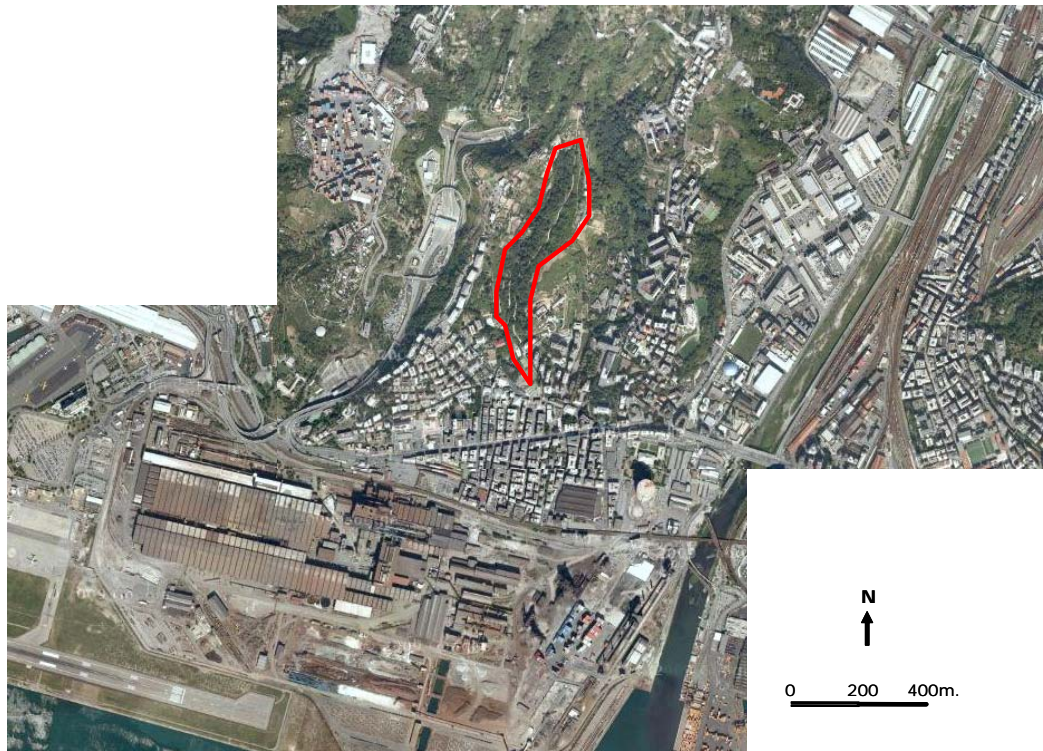
documentació multimèdia; accessible a tota la població local. De fet, es preveia que aquest equipament prestés servei a tota la zona oest de la ciutat, no només al barri de *Cornigliano*.

- *Eix 4. Infraestructures i medi ambient*. Aquest eix ha suposat una inversió de 6,9 milions d'euros, el 30,7% del pressupost total del programa.

· Mesura 4.1. Recuperació de parcs urbans. Aquesta mesura, amb una inversió total de 4,9 milions d'euros, ha permès finançar la recuperació de dos parcs urbans: *Valletta Rio San Pietro* a *Cornigliano* i *Monte Gazzo* a *Sestri Ponente* –aquesta és la única intervenció del programa específicament destinada a *Sestri Ponente*-. En ambdós casos es tractava de donar resposta a una històrica reivindicació veïnal, ja que es tractaven d'espais emblemàtics dels barris que es trobaven en pèssim estat de conservació, a causa de la manca d'operacions de manteniment. Això havia comportat un descens significatiu del seu ús per part de la població local, qüestió que es va veure agreujada per la manca de seguretat, el dèficit condicionament –tant d'il·luminació com mobiliari urbà i manteniment en general-. Per tot plegat, van esdevenir un exemple –en sentit negatiu- del procés de degradació ambiental d'aquesta àrea.

El parc de *Valletta Rio San Pietro*, a *Cornigliano* disposa de 11 hectàrees. Es troba en una posició central –l'entrada principal es troba al darrera de la *Villa Bickley*, al centre de *Cornigliano*. Per aquest motiu havia estat, històricament, un espai de lleure i de pràctica esportiva habitual per la població del barri i de la ciutat en general. El condicionament de la zona suposà la recuperació de camins, zones per la pràctica d'esports, zones infantils i mobiliari urbà. Aquesta acció implicà una inversió de 2,3 milions d'euros.

MAPA 11.3.2. Parc Valletta Rio San Pietro a Cornigliano

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>

El Parc *Monte Gazzo San Pietro a Sestri Ponente* comprèn una àrea molt més gran: 230 hectàrees, però en un emplaçament més perifèric i molt més abrupte. Aquesta actuació participa d'un projecte més ampli destinat a la recuperació d'aquesta àrea. Els treballs realitzats en diferents pedreres, algunes encara en funcionament, han modificat sensiblement l'estructura natural de la muntanya. L'objectiu de l'actuació era retornar l'àrea de forma progressiva a les seves condicions naturals, així com habilitar diferents zones de lleure i descans a l'àrea *Area Fortini* –coneguda per les nombroses restes i empremtes de la segona Guerra Mundial i la restauració de l'aqüeducte *De Ferrari Galliera*. Les diferents operacions finançades en aquest parc suposaren una inversió total de 2,6 milions d'euros.

MAPA 11.3.3. Parc Monte Gazzo a Sestri Ponente

Nota: Delimitació aproximada.

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>

· Mesura 4.2. Sistema integrat de monitoratge mediambiental. Es va finançar un sistema de mesura del nivell de pol·lució de l'aire. Això suposà la instal·lació de sensors en diversos punts del barri per obtenir dades que a més de ser objecte de treball i estudi, són transmeses tant als gestors, tècnics i agents polític responsables, com a la pròpia comunitat local.

· Mesura 4.3. Sistema integrat de control del trànsit i els accessos. Aquesta mesura va donar suport a la instal·lació d'un sistema coordinat de senyalitzacions i semàfors, amb l'objectiu de reduir la congestió del trànsit a la zona i la contaminació que això suposava. Inclou també la instal·lació de GPS a 70 autobusos urbans, per incorporar informació a les parades d'autobús sobre el temps d'espera. Aquest sistema GPS ha permès també incorporar funcions que han donat preferència dins del sistema de semàfors als autobusos, per garantir així la màxima

eficiència i competitivitat del transport públic.

- *Eix 5. Implementació i difusió de resultats.* Es tracta de l'eix habitualment definit com a assistència tècnica. El seu objectiu, per tant, és la coordinació i gestió de tot el programa ZENIT.

- Mesura 5.1. Partenariat per la coordinació del projecte.
- Mesura 5.2. Monitoratge i avaluació dels resultats.
- Mesura 5.3. Col·laboració amb xarxes d'intercanvi d'informació.

A les taules 11.3.1 i 11.3.2 es mostra la dimensió pressupostària del programa, distribuïda segons eixos d'actuació i agents implicats, respectivament. En la primera de les taules, s'observa un pes equitatiu en la distribució de les inversions segons eixos d'actuació. Malgrat això, en destaca la dimensió pressupostària de l'operació de la Villa Bickley: més d'un 37% del pressupost total del programa –la suma dels eixos 2 i 3-. Ha estat important també el pes significatiu atorgat a les mesures mediambientals i la promoció econòmica –els eixos definitoris del programa ZENIT-. Aquest valors el diferencien de la mitjana de la IC URBAN.

TAULA 11.3.1. Distribució pressupostària segons eixos d'actuació (milions d'euros)

	Pressupost	%
Eix 1 (promoció econòmica i medi ambient)	5,7	25,3
Eix 2 (formació i inserció laboral - Villa Bickley)	3,7	16,4
Eix 3 (social/cultural - Villa Bickley)	4,7	20,9
Eix 4 (Infraestructures i medi ambient)	6,9	30,7
Eix 5 (assistència tècnica)	1,5	6,7
Total	22,5	100,0

FONT: Comune di Genova.

Referent a la participació dels diferents agents, és remarcable el grau d'implicació de l'Estat que ha estat, amb diferència, qui ha aportat una partida pressupostària major: més del 40% del pressupost del programa.

TAULA 11.3.2. Distribució pressupostària segons agent implicat (milions d'euros)

		Pressupost	%
Unió Europea	FEDER	5,9	26,2
	FSE	1,2	5,3
Altres públics	Estat	9,4	41,8
	Regió	0,7	3,1
	Ajuntament	2,6	11,6
	Altres	0,7	3,1
Privat		2,0	8,9
Total		22,5	100,0

FONT: *Comune di Genova*.

D'altra banda, cal assenyalar que, encara que no fou reflectit en el programa inicial, ni en el document aprovat de forma definitiva per la CE al 1996, l'Ajuntament decidí afegir una partida pressupostària extra abans de la conclusió del programa –aprovada pel comitè de seguiment al 1999-. Aquesta es destinà al Centre *San Raffaele di Coronata*. L'objectiu d'aquesta inversió extraordinària fou millorar el servei de residència, per convertir-la en una residència sanitària assistencial. Per tant, es tractava d'una acció complementària a la creació d'un centre diürn. Aquest nova aportació municipal, afegida al programa URBAN, suposà que la inversió total arribés als 26,3 milions d'euros i que la participació municipal arribés fins al 31% -en comptes del 11,6% previst inicialment-.

L'Ajuntament de Gènova fou la màxima autoritat política responsable de la definició, implementació i gestió del programa. Es creà una unitat específica destinada a la gestió del programa –qüestió que no havia succeït prèviament a Gènova-, que fou dirigida pel responsable de les polítiques comunitàries a la ciutat¹⁵⁷. Malgrat el dinamisme associatiu del barri i la quantitat d'agents econòmics interessats en la redinamització econòmica de l'àrea de Cornigliano, no s'implementà un partenariat real de negociació i concertació de les actuacions, ni en el seguiment i monitoratge de les actuacions. Encara que sí es varen realitzar diferents col·laboracions puntuals amb entitats privades. D'altra banda, seguint les

¹⁵⁷ Enrico Da Molo, en aquell moment director de l'oficina de polítiques comunitàries de Gènova, actualment director de la SocietÀ Per Cornigliano SpA. Ha estat un dels agents entrevistats per desenvolupar l'estudi de cas. Veure darrer punt de la bibliografia per més detalls sobre els agents entrevistats.

normatives europees es formalitzà un comitè de seguiment, format per representants de l'Estat, la regió, l'Ajuntament i al Comissió Europea –amb un rol consultiu-. Aquest ens tenia la funció d'òrgan de control polític, financer i del nivell d'execució de les mesures.

11.3.1.5. Resultats obtinguts

Tot i que el període de programació dels Fons Estructurals va acabar al 1999, el tancament pressupostari del programa va concloure al 2001 –la CE atorgava dos anys de pròrroga-. A continuació es detallen alguns dels indicadors –publicats i/o facilitats pels gestors del programa- de l'impacte directe generat pel programa en el moment de la seva conclusió:

L'eix 1 –destinat a al creació de noves activitats- va suposar la creació d'aproximadament 200 nous llocs de treball. A més a més, el *Job Center* –eixos 2 i 3-, va permetre la incorporació d'unes 180 persones al mercat laboral.

Per la seva banda, l'eix 4 va suposar:

- La recuperació de 11,5 hectàrees de zones verdes -*Valletta Rio San Pietro*-. Els gestors del programa estimen que són utilitzades per 110.000 persones a l'any.
- La creació de 30 llocs de treball -12 permanents i 18 temporals-.
- Reducció de la contaminació atmosfèrica i de la congestió del trànsit –reducció avalada a través de l'entitat de seguiment implementada-. En aquest sentit, cal afegir les mesures destinades a la millora –en termes ecològics- del transport públic finançada per l'eix 1. De forma que, segons les estimacions realitzades en l'acabament del programa, la reducció de partícules contaminants es trobaria entre el 8 i el 10%.

A més d'aquests impactes quantificables, cal afegir d'altres d'immaterials, com la millora dels serveis socials del barri, l'assessorament i formació prestada a través dels nous serveis, la contribució en la millora de les condicions socials del barri, etc.

D'altra banda, el programa ha suposat la creació d'un nou equipament clau per *Cornigliano*: la *Villa Bickley*, on es concentren serveis socials, culturals i d'inserció laboral. Així que l'impacte derivat d'aquesta mesura perdurarà més enllà de la conclusió d'URBAN. Encara que la seva gestió i el seguiment de les accions

iniciades gràcies al programa ja seran responsabilitat dels gestors locals.

La recuperació dels dos parcs urbans ha estat una altra de les actuacions clau del programa. Es tractaven d'espais amb un alt valor simbòlic per la comunitat local, en haver estat històricament uns espais de lleure i passeig força utilitzats. L'acció del programa ha permès recuperar la *Valletta Rio San Pietro* i participar en les operacions de recuperació de *Monte Mazzo*. Degut a les grans dimensions d'aquest últim, la seva recuperació està requerint més recursos –i temps- que els destinats per la Iniciativa. En qualsevol cas, URBAN va participar en l'inici de la seva recuperació.

Al mapa 11.3.4 es mostra la distribució de les diferents mesures i actuacions que han suposat una intervenció sobre el paisatge urbà. Al mapa es pot apreciar com totes les operacions –tret del parc *Monte Gazzo*- s'han concentrat a *Cornigliano*.

MAPA 11.3.4. Distribució d'actuacions d'URBAN II Gènova que han suposat una intervenció sobre la fàbrica urbana

URBAN 1

Genova Cornigliano e Sestri Ponente

MISURA 1: Avvio di nuove attività economiche e pulite

- 1 – Centro diurno San Raffaele
- 3 – Trasporto pubblico ecologico dell'area

MISURA 2: Formazione e promozione occupazionale locale

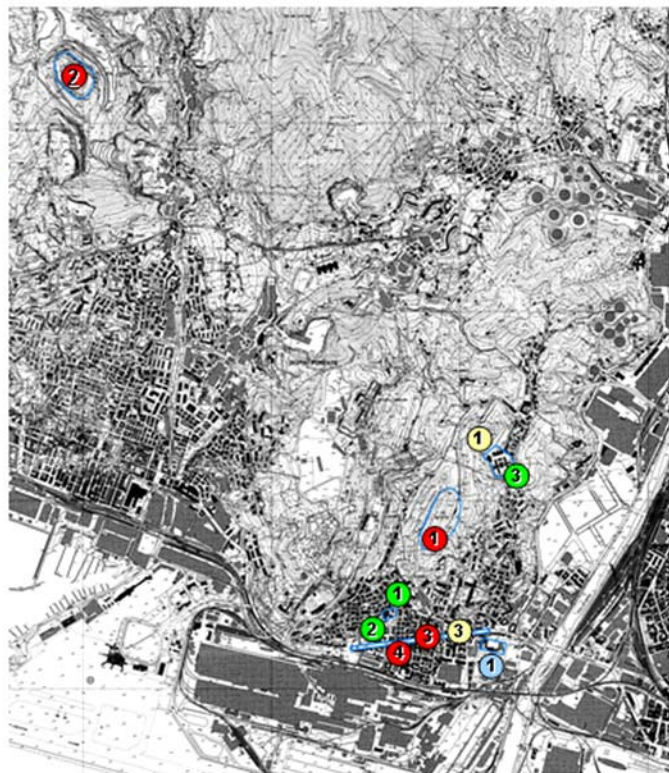
- 1 – Job Centre

MISURA 3: Servizi sociali, sanità, ordine pubblico

- 1 – Restauro Villa Bickley
- 2 – Centro di documentazione multimediale e biblioteca
- 3 – Progetto sponda: trasformazione San Raffaele in RSA

MISURA 4: Infrastrutture e ambiente

- 1 – Parco Urbano Valletta Rio San Pietro
- 2 – Parco Urbano di Monte Gazzo
- 3 – Sistema integrato di monitoraggio ambientale
- 4 – Sistema integrato controllo traffico e accessi

FONT: Comune di Genova.

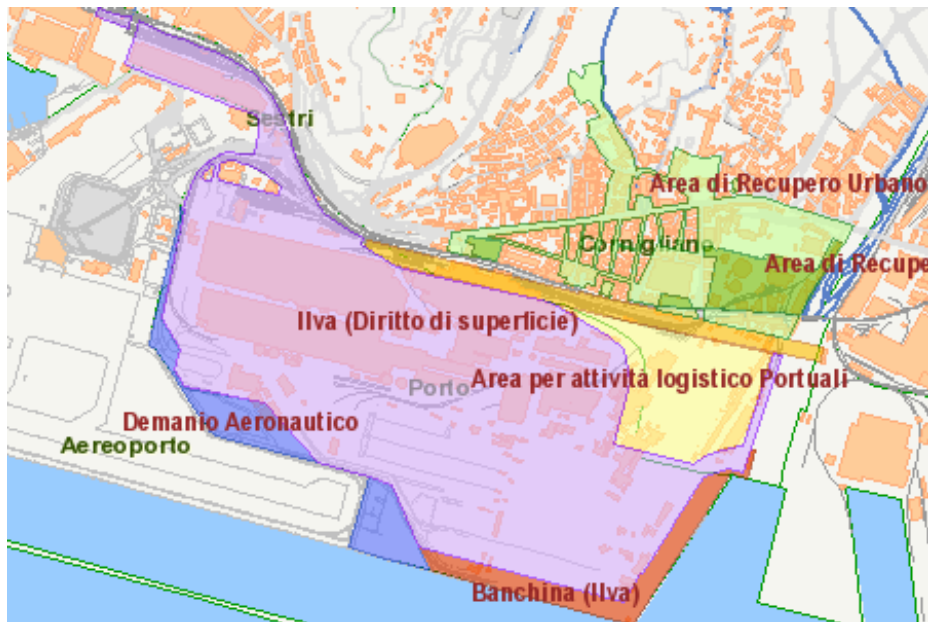
El programa URBAN no ha representat la solució als problemes ambientals i econòmics de l'àrea. No podria ser d'una altra manera, si es té en compte les dimensions de la problemàtica a Cornigliano. La intervenció del programa ha suposat una acció complementària que, a més, no ha actuat sobre l'eix central i origen del principal problema, la reconversió dels espais alliberats pel tancament del complex industrial. De fet, a l'inici del programa encara no estava definida aquesta actuació (Seassaro i Gastaldi, 2001).

A l'any 2005, s'aprovà un pla d'intervenció sobre aquesta àrea, que gestiona la societat pública *Società per Cornigliano SpA*. A diferència del que va ocórrer amb URBAN, en aquest cas, s'ha creat un partenariat format per les diferents administracions públiques implicades i representants de la iniciativa privada – es tracta de grups empresarials importants instal·lats a *Cornigliano*, que estan interessats en la reconversió productiva de l'àrea-.

L'àrea d'actuació és de 152,5 hectàrees, de les quals 131,6 han estat adquirides i seran gestionades per la societat-. Amb un pressupost total de 770 milions d'euros la intervenció preveu la recuperació dels espais industrials en desús, en els quals es destinaran nous usos més compatibles amb l'entorn, però també es modernitzarà i millorarà l'activitat industrial "*il polo siderurgico del freddo più grande d'Europa*" ("*el centre siderúrgic en fred més gran d'Europa*")¹⁵⁸. Es preveu també la reordenació dels accessos i la rehabilitació d'edificis i espais públics de l'entorn, al mapa 11.3.5 es mostra la distribució de les actuacions previstes, tant les de recuperació urbana pròpiament dites, com les de desenvolupament logístic i transformació de l'activitat industrial –per més detalls veure punt 12.2.4-.

¹⁵⁸ <http://www.percornigliano.it/>

MAPA 11.3.5. Pla d'Intervenció a Cornigliano – àrees d'actuació

FONT: <http://urbancenter.comune.genova.it/>

Per *Cornigliano*, URBAN ha representat l'inici d'una nova dinàmica, d'un canvi de tendència que ha de suposar unes renovades expectatives. Per l'administració local, URBAN ha representat, en primer terme, l'oportunitat econòmica de dur a terme algunes de les actuacions que havien estat històricament reivindicades per la comunitat local –especialment els parcs urbans-. Malgrat això, la visualització del programa i de les seves actuacions han estat febles. El mateix ha ocorregut amb la participació ciutadana i dels agents locals. El programa ha perdut una bona oportunitat d'iniciar un procés d'implicació i corresponsabilització de la comunitat local. Aquesta qüestió hagués estat especialment pertinent en aquest cas, ja que es tracta d'un barri amb un important moviment veïnal i associatiu, que històricament ha estat molt implicat en la reivindicació de la millora de les condicions de d'habitabilitat de l'àrea. A més, com que després d'URBAN s'ha iniciat un programa de grans dimensions pressupostàries, la Iniciativa Comunitària hagués estat un bon banc de proves, i una útil experiència prèvia, per desenvolupar processos participatius que després haguessin pogut tenir continuïtat en el nou Pla d'Intervenció.

11.3.2. URBAN II Gènova – Centro Storico

11.3.2.1. Característiques de l'àrea d'actuació: el centre històric de Gènova

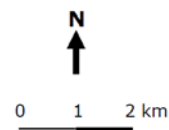
L'àrea d'actuació del programa URBAN II a Gènova es correspon amb tot el centre històric de la ciutat, el qual té una superfície de 198 hectàrees. Aquest centre històric compren els barris històrics de *Prè*, *Molo* i *Maddalena*, que sumen 113 hectàrees, i l'àrea històrica del port de Gènova -85 hectàrees més-. Aquesta àrea comptava amb 23.216 habitants en el moment d'iniciar-se el programa URBAN al 2001 (Dades de l'ISTAT - Institut d'Estadística d'Itàlia).

El barri es troba en una posició central respecte al conjunt urbà i concentra els principals elements patrimonials i històrics de Gènova. La topografia de la zona, que ha condicionat el desenvolupament urbanístic de la ciutat, configura un centre històric condicionat pels desnivells. Així, el tram urbà d'aquesta àrea es caracteritza, a més de per la sinuositat i estretor del viari d'origen Medieval, per haver de superar importants desnivells.

MAPA 11.3.6. Situació del centre històric de Gènova

 Centre Històric i Port Antic

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>

Des d'un punt de vista urbanístic, el barri es caracteritza per tenir un tramut urbà molt menut caracteritzat per un viari, d'origen Medieval, molt estret i per un parcel·lari també de reduïdes dimensions. Això deriva en una ocupació molt intensiva del sòl i en una elevadíssima densitat de població i de la fàbrica urbana. Així, segons el cens de població de l'any 1991, la densitat de població del barri era de 197,3 habitants per hectàrea, mentre que pel conjunt de la ciutat era de 28,3. És a dir, la densitat del centre històric multiplicava per set la mitjana de la ciutat.

FIGURA 11.3.7. Imatges del centre històric de Gènova

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, juny i octubre 2007, respectivament.

Els espais lliures, zones verdes o espais públics de grans dimensions, són pràcticament inexistent a l'àrea. Aquests factors impliquen que les condicions d'habitabilitat de l'àrea siguin clarament inferiors a la d'altres zones de la ciutat. La manca de solemament, de ventilació, la impossibilitat d'accés rodat a molts carrers i determinades zones del barri són factors que combinats amb els greus problemes estructurals del parc d'habitatge han provocat, durant les darreres dècades, un descens efectiu de la qualitat de vida i habitabilitat al centre històric, situació que ha derivat en un "procés de fugida" de població.

FIGURA 11.3.8. Perspectiva general del centre històric de Gènova

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, juliol 2007.

El centre històric de Gènova ha patit un important procés de degradació física i una progressiva marginació funcional, que derivaren en un retrocés demogràfic que, tot i que s'inicià ja al segle XIX, s'ha accentuat en la segona meitat del segle XX. Al cens de 1861 el centre històric tenia 55.503 habitants, mentre que al de 1951 comptava amb 51.809 habitants. Així, en termes absoluts, al llarg d'un segle el barri no va variar el seu volum demogràfic. Aquesta dada general amaga però una altra dinàmica: el procés de substitució de població. Les classes mitjanes i mitjanes altes del centre històric s'anaren desplaçat cap a noves àrees d'expansió de la ciutat, cap als nous eixamples amb uns estàndards d'habitabilitat millors. Per contra, el barri era l'àrea que allotjava la major part de la població immigrada –del sud d'Itàlia-. Aquest procés de desplaçament de la població s'ha vist accelerat durant la segona meitat del segle XX –el procés s'inicià ja als anys cinquanta i seixanta-. Fins arribar a comptar amb poc més de 23.000 habitants a l'any 2001, el que significa que el barri ha perdut la meitat del seu volum demogràfic en mig segle. No obstant, en la darrera dècada el barri ha experimentat un cert creixement demogràfic, el que suposa un canvi de tendència important.

Aquest repunt demogràfic és degut, bàsicament, a l'onada immigratòria de població extracomunitària, experimentada en els darrers anys. Les característiques de determinats sectors del parc d'habitatge de l'àrea –amb dèficits estructurals, però més econòmic que a altres barris de la ciutat- provoquen que sigui l'espai que

aculli bona part de la població immigrada amb menys capacitat adquisitiva.

En els darrers anys s'ha consolidat una altra dinàmica que, encara que quantitativament no té l'impacte de la mencionada anteriorment, sí que té un impacte important en temes qualitatius. Malgrat el procés de degradació, el centre històric no ha perdut el seu valor simbòlic pel conjunt de la ciutat. El barri ha estat sempre un referent per l'activitat cultural i associativa de la ciutat. Encara que en els anys vuitanta aquesta dinàmica anà en clar retrocés, la instal·lació, a l'any 1990, de la Facultat d'Arquitectura en la part oriental del barri i la regeneració física i funcional del seu entorn actuaren com a motor clau per la redinamització econòmica i social de l'àrea. En aquest entorn han sorgit nombroses activitats –comerç, restauració...- associades a la vida universitària, però també s'ha reforçat el rol d'aquesta àrea com a nucli de referència per les manifestacions culturals. Tot plegat ha fet atractius certs espais del centre històric per les elits intel·lectuals de la ciutat. A tall il·lustratiu, aquesta zona ha esdevingut el punt on es concentren la majoria dels despatxos d'arquitectura de la ciutat. Tot plegat, ha propiciat que es consolidés, ja a partir de la dècada dels noranta, un procés de *gentrificació* (Gastaldi, 2003). Artistes, arquitectes, estudiants, parelles joves de classe mitjana alta, són alguns dels nous habitants d'aquest barri. Tot plegat genera una barreja social i cultural molt destacable. Aquest perfil de població cohabita en un mateix barri, amb altres segments de població amb greus problemes socials, entre els quals es troba un nombre important de gent gran. Segons dades d'ISTAT, de l'any 2001, el centre històric és el barri de la ciutat amb més llars formades per un únic component. No es disposen de dades en aquest sentit, però es preveu que un nombre importants d'aquestes llars siguin formades per persones grans soles.

A més dels contrastos socials i culturals, el centre històric es caracteritza pels contrastos en l'activitat econòmica, en el funcionament intern i, en definitiva, del propi espai urbà. El barri té els principals referents patrimonials de la ciutat –el Palau Ducal, la Catedral de San Lorenzo, el Palau Reial, la Plaça de San Matteo, entre d'altres-, a més la Via Garibaldi –caracteritzada per la presència de diferents palaus senyorials dels segles XVI i XVII- ha estat reconeguda per la Unesco com a Patrimoni de la Humanitat. El centre històric és un punt clau en l'oferta de restauració i oci nocturn de la ciutat. Té, a més equipaments importants, com l'Òpera o diferents Facultats de la Universitat. Així doncs, és un espai que genera importants fluxos, tant de turistes com de propis ciutadans de Gènova; malgrat això, la jerarquització dels carrers és clara. El contrast entre principals eixos

receptors dels recorreguts turístics i els carrers més estrets, que resten al marge de d'aquest circuits, és molt marcat.

En espais molt pròxims conviuen algunes de les activitats que generen més valor afegit i dinamisme de la ciutat –serveis especialitzats, formació i activitat acadèmica, hoteleria i restauració de qualitat- amb el mercat de la droga, la prostitució i la petita delinqüència. Realitats que no interactuen entre si, però que es desenvolupen en espais molt pròxims, formant circuits paral·lels. La pobresa i la marginalitat social són realitats arrelades al barri, que tanmateix és el referent turístic i simbòlic de la ciutat.

En el punt 11.3.1.1 s'ha fet referència a l'estratègia de redinamització econòmica de Gènova i a la transformació econòmica viscuda a partir de la dècada dels anys noranta. Tanmateix s'ha mencionat com la regeneració urbana ha estat una eina clau per la transformació econòmica i el canvi de la imatge de la ciutat encetada a partir de l'any 1992, en motiu de l'oportunitat de la celebració de l'Any de Cristòfol Colom en el marc de l'Exposició Internacional. En aquest context, la regeneració del centre històric ha estat un punt clau. L'estratègia no es definia només a partir de l'escala de barri, sinó que es tractava de recuperar el centre històric com a espai de referència del conjunt urbà, que ajudés a vertebrar el conjunt de la ciutat i actués com a centre simbòlic.

Amb l'operació de regeneració del *waterfront* s'inicià una procés que ha tingut continuïtat en els següents anys. La crisi econòmica de la ciutat i la degradació de determinats espais, especialment l'àrea portuària i el centre històric, feien necessària una estratègia de desenvolupament local que permetés redinamitzar la base econòmica local i al mateix temps recuperar uns espais en clar procés de degradació. En aquest context la regeneració física, la promoció urbana i la redinamització econòmica foren processos que anaren íntimament associats.

Des dels diferents agents públics –Ajuntament, regió de *Liguria* i Estat- s'assumí la regeneració urbana d'aquesta zona com una estratègia prioritària. Entenent que es tractava d'una operació estratègica per redinamitzar econòmicament el conjunt de la ciutat de Gènova. Ciutat clau en l'articulació i reequilibri territorial del nord-oest d'Itàlia –capitalizat pel binomi Torí-Milà-. Fruit d'aquest consens polític l'àrea del centre històric i el port antic foren beneficiaris d'una gran inversió de capital públic.

Finalment, a l'any 2001, l'Ajuntament de Gènova va aprovar el *Piano Operativo del Cento Storico* –Pla Operatiu del Centre Històric- (Comune di Genova, 2001). Aquest document planifica les intervencions que es desenvoluparan a l'àrea durant el període 2001-2010. En total, la suma de projectes com la habilitació de nous espais per diferents centre universitaris, la prolongació de la línia de metro fins al centre històric, les operacions de renovació urbana en motiu de la cimera del G8 al 2001, les diferents rehabilitacions d'edificis històrics, el projectes de la Capitalitat Cultural 2004, entre molts d'altres, suposaran una inversió de 1.940 milions d'euros -fins a l'any 2010-.

Dins d'aquesta quantitat s'inclouen 166 milions d'euros destinats als programes de regeneració urbana amb una perspectiva integrada. És a dir, a més d'URBAN II -30 milions d'euros-, diferents programes PRU, PRUSST i Contratto di Quarteri estatals. El qual implica que aquelles actuacions que, en principi, inclouen un major accent sobre la dimensió social de les transformacions urbanes han tingut un pes reduït dins de tota la intervenció –menys d'un 10%-

FIGURA 11.3.9. Imatge aèria del port antic, renovat per l'exposició del 1992

FONT: Comune di Genova.

11.3.2.2. Reptes i oportunitats

Una de les principals problemàtiques que ha hagut d'afrontar el programa URBAN ha estat els dèficits urbanístics d'aquesta àrea. En primer terme, cal destacar el notable procés de degradació que ha patit el conjunt del barri, però que ha estat molt més acusat en aquells espais menys atractius per la iniciativa privada.

Com s'ha comentat anteriorment, el parc d'habitatges presenta greus problemes estructurals. Segons dades del cens de 1991, més del 80% dels edificis han estat construïts anteriorment al 1919. El problema es deriven, per tant, de la presència d'un parc d'habitatges envellit, que requereix unes operacions de manteniment, adequació o rehabilitació, que en determinats casos no han estat realitzades. Fruit d'això existeix un elevat nombre d'habitatges desocupats; segons el cens de l'any 1991, existien 12.372 habitatges buits al barri, un 22,1% del total, aquesta data era de 9,3% pel conjunt de la ciutat.

El tram estret del barri determina l'existència de dèficits importants en determinades zones: llum natural deficitària, poca ventilació, humitat, impossibilitat d'accés rodat, etc. A més, la important degradació de determinats espais del barri, la presència d'importants barreres arquitectòniques, la manca d'espais lliures, de zones verdes, la poca qualificació de l'espai públic i la topografia complicada configura un entorn amb importants dèficits d'habitabilitat que, en definitiva, repercuteixen en la qualitat de vida dels seus residents.

El centre històric pateix greus problemes relacionats amb la instal·lació del mercat de la droga, la prostitució i la delinqüència –especialment a partir de la dècada dels vuitanta-. Això ha incidit, en primer terme, en el deteriorament de la qualitat de vida de la població resident, la inseguretat ciutadana i la degradació social del barri. En segon terme, la percepció d'inseguretat ha reforçat una imatge pejorativa i estereotipada del centre històric. Arribant, fins i tot, a esdevenir durant els anys vuitanta i noranta, un espai molt poc utilitzat per la resta de població de la ciutat. Es tractava d'una zona que es procurava evitar (Gastaldi, 2001).

La redinamització econòmica iniciada amb l'exposició de 1992 i la renovació del *waterfront* i determinades zones del centre històric, varen ajudar a recuperar la centralitat simbòlica i funcional del barri. Malgrat això, el centre històric presenta

uns marcats contrastos, socials, econòmics i urbanístics.

La terciarització del centre històric i el creixent impacte de l'activitat turística està generant un renovat dinamisme per l'àrea però també uns conflictes sobre l'ús de l'espai públic, incompatibilitat de funcions, pressió sobre el mercat immobiliari, etc. Malgrat això, determinades activitats, especialment la turística, la restauració i l'oci es concentren en un eixos específics, generant un impacte escàs sobre la resta d'espai interior del centre històric. A més, la terciarització del centre històric està derivant en una marcada diferència en l'ambient del barri i l'ús de l'espai públic entre el dia i la nit.

D'altra banda, la petita activitat comercial tradicional està en clar retrocés. El nombre de locals tancats és molt important, especialment en aquelles zones més allunyades dels circuits turístics. Aquesta qüestió contribueix, per tant, a la degradació física –per l'abandonament del immoble- i funcional de l'entorn.

Com s'ha comentat anteriorment, la conflictivitat social és un dels principals problemes del centre històric. L'arribada de nova població, fruit d'un procés de *gentrificació* encara molt lleu no ha mitigat aquests problemes, sinó que més aviat ha visualitzat més els marcats contrastos i conflictes.

“La mixité delle popolazioni non è sempre accettata e condivisa, a volte si possono scontrare esigenze diversificate: vecchi residenti, gentrifier e ciasuna popolazione temporanea vive gli spazi pubblici del centro storico con modalità e cicli di frequentazione differenziati, i ritmi non sono sincronizzabili, le domande di fruizione che vengono espresse sono talvolta conflittuali e generano competizione nell'uso delle aree libere disponibili. Non mancano i conflitti a scala micro urbana (proteste per il rumore dei locali degli avventori, scarsità di parcheggi, condizioni igieniche precarie dopo le serate della “movida”).”

“La mixtura de la població no és sempre acceptada i compartida, a vegades les diferents necessitats poden topar: els residents de més edat, gentrificadors i els usuaris temporals del barri viuen els espais públics del centre històric amb una modalitat i uns cicles de freqüentació diferents, els ritmes no estan sincronitzats, la demanda d'activitats que suposen a vegades un conflicte i generen una competència en l'ús de l'espai lliure disponible. No falten conflictes a escala microurbana (protestes pel soroll dels clients dels locals, escassetat d'aparcament, condicions higièniques precàries després d'una nit de festa”). (Gastaldi, 2003: 1).

Malgrat les importants problemàtiques presentades, el centre històric presenta unes característiques i valors positius únics i específics. Aquests són:

Una concentració importants de recursos i elements històrics, patrimonials, artístics i culturals. De fet, malgrat els problemes que concentra el centre històric és el referent simbòlic de Gènova. És també un espai amb un dinamisme i una activitat cultural molt rica, amb importants equipaments i contenidors culturals, i on la universitat ha actuat com a agent dinamitzador.

Un teixit urbà d'alt valor històrico-cultural que amaga, sota una aparent degradació, valors arquitectònics molt significatius. L'àrea Medieval més pròxim al mar, històricament lligat al comerç i el transport i els edificis senyorials del segle XVI i XVII, representen un valor patrimonial que té una elevada potencialitat turística. Encara que el centre històric presenta greus problemes urbanístics i d'habitabilitat és un espai amb una elevada qualitat estètica, que l'ha convertit en un entorn atractiu, no només pel turisme, sinó també pels propis genovesos.

Un posicionament central dins de l'espai urbà de Gènova. Limítrof amb el centre funcional de la ciutat i amb una important presència d'activitats que generen atractivitat. A més, és un espai ben comunitat amb transport públic –metro i bus urbà-. D'altra banda, la seva posició en façana marítima és també un valor estratègic.

Les diferents operacions de regeneració urbana engegades durant la dècada del noranta, i especialment a partir del 2001, han aconseguit millorar l'estat de l'urbanització i el condicionament de determinats espais públics. A més de recuperar i revaloritzar múltiples edificis històrics. La rehabilitació de façanes ha estat efectiva –en determinats eixos-. Tot plegat actua també com a catalitzador d'una redinamització social i econòmica del barri.

Finalment, determinades especificitats sociodemogràfiques del barri poden ser interpretades també en clau de potencialitats. L'estructura demogràfica del centre històric de Gènova, després d'un llarg període d'envelliment i decreixement demogràfic, ha experimentat un cert creixement demogràfic i, sobretot, un notable rejuveniment. Aquest qüestió es deu, principalment a la població universitària i a la població immigrada. El barri es caracteritza també per una marcada diversitat social i una important multiculturalitat. A la població resident més antiga, s'hi ha

sumat en les dues darreres dècades, un nombre important de població immigrada d'origen extracomunitari, el col·lectiu universitari i del món acadèmic. Així com també nova població, jove i de rendes mitjanes altes, que ha decidit instal·lar-se al centre històric moguda per l'atractiu i els valors del barri -i les operacions de reforma física-.

11.3.2.3. El programa URBAN

La candidatura de Gènova a la IC URBAN fou prioritzada pel *Ministero dei Lavori Pubblici* –Minsiteri d'Obres Públiques- i aprovada per la CE al novembre de 2001¹⁵⁹. Un mes més tard fou aprovat per l'Ajuntament de Gènova¹⁶⁰. L'acció d'URBAN a Gènova ha suposat una inversió de 30 milions d'euros en set anys 2001-2008. Ja que les accions que es podien incloure en el finançament del programa es podien haver iniciat entre el març de 2001 i el desembre de 2008.

L'objectiu general del programa és *"(...) consolidare e sviluppare una strategia che individua azioni funzionali alla "riconquista progressiva" dell'intero ambito del centro storico, mettendo a fuoco progetti integrati in una logica che unisce la concreta esigenza di interventi "fisici" con azioni rivolte alla rivitalizzazione economica e sociale – in particolare attraverso lo sviluppo delle potenzialità di fruizione culturale dell'ambito - ed alla vivibilità (...)".*

"Consolidar i desenvolupar una estratègia que emprengui les accions funcionals destinades a la "reconquesta progressiva" de l'espai interior del centre històric, centrant-se en projectes integrats en una lògica que uneixi l'exigència concreta de les intervencions físiques amb accions encaminades a la redinamització econòmica i social –especialment a través de les potencialitats culturals de l'àrea- i la millora de les condicions d'habitabilitat (...)" (Comune di Genova, 2001: 30).

L'estratègia d'actuació s'ha centrat en la regeneració urbanística d'aquest espai com a motor de la necessària redinamització socioeconòmica i cultural. La idea central ha estat recuperar l'espai físic del barri com a pas necessari per posar en valor el gran patrimoni històric i cultural que conté. Amb l'objectiu de què aquest pugui esdevenir un element que permeti, no només atreure noves expectatives pel barri, sinó també pel conjunt de la ciutat. Tot entenent que el centre històric és l'espai de referència, el centre simbòlic i el principal patrimoni de la ciutat. I, per tant, també el seu principal capital com a instrument de captació turística. I

¹⁵⁹ C/2001/2879 del 20 de novembre de 2001.

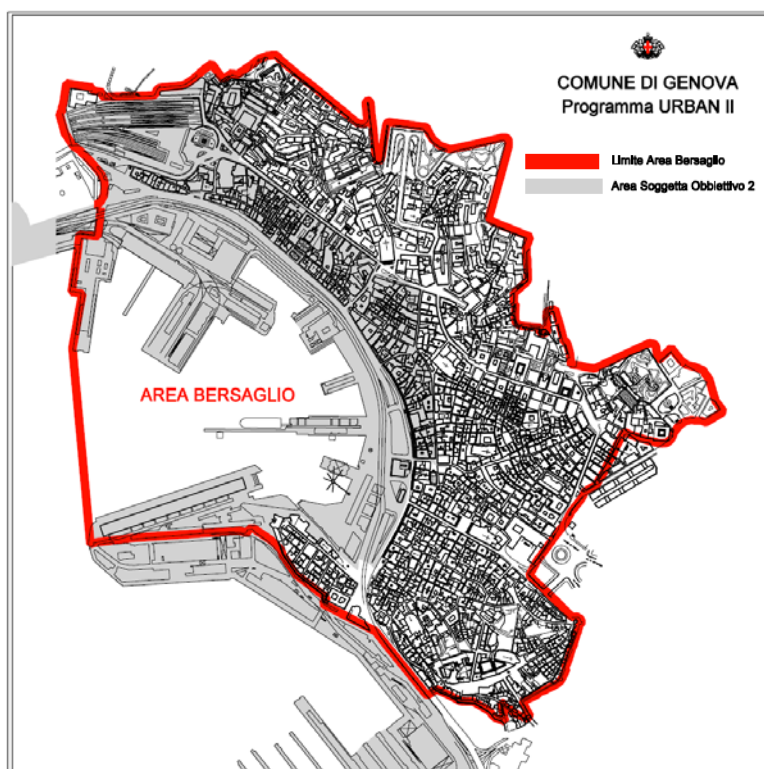
¹⁶⁰ Junta núm. 1.573 del 28 de desembre de 2001.

aquesta és una de les apostes estratègiques a escala urbana (Gabrielli, 2001 i 2005).

Des d'un punt de vista urbanístic, l'estratègia del programa ha estat la integració física i funcional del centre històric amb l'àrea del port antic. Com s'ha comentat anteriorment, l'àrea del *waterfront* havia estat beneficiària d'una important operació de regeneració urbana, bàsicament en motiu de l'Exposició Internacional del 1992, que l'havia dotat d'una renovada centralitat i dinamisme. Així, l'estratègia del programa era fer arribar aquesta dinàmica positiva al centre històric. Que més enllà de les barreres físiques i topogràfiques, ha tingut condicionants socioeconòmics que han provocat uns dèficits de relacions fluides amb la seva façana marítima.

Al mapa 11.3.7 es mostra l'àrea d'actuació del programa URBAN: el centre històric i el port antic. També es marca amb gris l'àrea d'actuació del programa operatiu de l'Objectiu 2 a la regió de *Liguria*, que afecta l'àrea del port de la ciutat.

MAPA 11.3.7. Àrea d'actuació d'URBAN II a Gènova

FONT: Comune di Genova.

La intervenció d'URBAN sobre el centre històric ha coincidit amb la "Capital

Europea de la Cultura" de Gènova a l'any 2004. L'esdeveniment fou aprofitat per la ciutat com una oportunitat per redinamitzar l'àrea del port i el centre històric, al mateix temps que fou un important instrument de promoció exterior de la ciutat, que apostà per la cultura com a element de redinamització econòmica i social.

La ciutat procurà aprofitar les sinèrgies entre els dos projectes –la regeneració del Centre Històric i la Capitalitat Cultural-. De fet, el centre històric i el port antic esdevingueren els principals escenaris de l'esdeveniment, tant per les manifestacions culturals que acolliren, com per la concentració d'elements patrimonials d'aquesta àrea.

A la taula 11.3.3 es mostra una graella que mostra de forma sintetitzada la complementarietat dels objectius d'ambdós projectes.

TAULA 11.3.3. Objectius de Gènova 2004 i accions d'URBAN II

Els tres eixos	Objectius Gènova 2004	Resposta d'URBAN II
Gènova Ciutat de l'art	Valorització del patrimoni	Millorar l'acondicionament i ús dels elements existents. Realitzar importants equipaments que siguin un referent local i força d'atracció turística.
Gènova Capital del mar	Desenvolupament de la societat del coneixement	Realització de nus espais pes estudis universitaris avançats (Palazzo Belimbau). Pormoure una formació permanent orientada a la creació de noves empreses.
Gènova Ciutat contemporània	Harmonitzar la ciutat	Reconeixement de les competències professionals dels immigrants. Redinamitzar els espais comercials. Activar centres d'acció social, especialment per la població amb majors necessitats (nens, gent gran, immigrants).

FONT: Comune di Genova, 2003: 9.

De fet, com s'ha assenyalat al punt 11.3.2.1, el programa URBAN s'inclou una estratègia de regeneració del centre de molt més llarg recorregut i durada. Estratègia de la qual la Capital Cultural ha estat una peça important.

L'acció del programa s'ha articulada a partir de quatre eixos: la regeneració física, la redinamització socioeconòmica i cultural, el medi ambient i l'assistència tècnica i participació. A continuació es detallen les mesures que han executat cadascun d'aquests eixos, les principals actuacions dutes a terme i la seva dimensió pressupostària.

- *Eix 1: Millora i regeneració urbana.* L'objectiu d'aquest primer eix ha estat la regeneració física del barri. L'estratègia adoptada ha estat el finançament de accions puntals de rehabilitació o adequació d'espais públics, equipaments o elements patrimonials, entenent-les com a intervencions estratègiques, tant per la qualificació urbanística del barri, com per l'efecte multiplicador que poden generar –també en termes redinamització econòmica i cultural-. Aquest eix ha suposat una inversió de 11,3 milions d'euros, el qual suposa el 37,7% del pressupost del programa. A continuació es detallen les mesures que a desenvolupat i les principals accions executades per aquestes.

· Mesura 1.1. Requalificació d'espais públics (10% de la inversió de l'eix). A través d'aquesta mesura s'ha destinat més d'un milió d'euros a la reforma i adequació de diferents places i espais públics del centre històric. La principal operació ha estat la recuperació de la *Piazza Statuto* i el mercat municipal que acull *-0,5 milions d'euros-*, es tractava d'un espai molt degradat i que dificultava l'articulació entre l'àrea de *Prè* i el port. També en destaquen la renovació de la *Galeria Garibaldi* – túnel que condueix a un dels ascensors que permet superar un important desnivell- o la renovació del paviment de la *Salita dell'Oro*.

· Mesura 1.2. Restauració i requalificació d'edificis històrics per usos públics (90% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura ha concentrat la major inversió del programa: la rehabilitació de la dàrsena per construir-hi el Museu del Mar –*Galata Museo del Mare e della Navigazione*-¹⁶¹. El pressupost inclòs en aquest eix ha estat 10,1 milions d'euros –més d'un terç del pressupost total del programa-. Aquesta inversió fa referència a la rehabilitació de l'edifici. Així que, a aquesta inversió cal afegir els 3,2 milions d'euros de la mesura 2.5, la qual s'ha fet càrrec de la inversió relacionada amb l'explotació de l'equipament –adequació museu i serveis complementaris-. Així, finalment l'obra s'ha executat per 13,3 milions d'euros.

¹⁶¹ <http://www.galatomuseodelmare.it>

FIGURA 11.3.10. Façana principal del *Museo del Mare*

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, juliol 2007.

L'operació del Museu del Mar s'emmarca en la lògica d'una estratègia més àmplia: la redinamització del port antic. Com s'ha mencionat anteriorment, en motiu de la celebració de l'Exposició Internacional de 1992, aquest espai va ser transformat notablement. Tant des d'un punt de vista funcional –l'oci, el comerç i la restauració han substituït una activitat portuària en clar retrocés, pel desplaçament d'activitats al port exterior amb més calat-, com des d'un punt de vista físic –es va renovar tant l'espai del port com els antics edificis d'aquest, per acollir noves activitats terciàries-. La Capitalitat Cultural de Gènova 2004 va suposar l'impuls final a aquest procés.

- *Eix 2: Revitalització socioeconòmica i cultural.* El segon eix del programa s'ha destinat a la redinamització econòmica, el recolzament a les activitats turístiques i culturals i les polítiques d'inserció social i laboral. La inversió total ha estat de 11,3 milions d'euros, un 37,7% del pressupost del programa. A continuació es detallen les mesures desenvolupades.

· Mesura 2.1. Seguretat al centre històric (9,1% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura s'ha destinat a la seguretat ciutadana i la lluita contra la delinqüència. Les accions dutes a terme han estat el precinte –tancat- d'espais i edificis en desús, la participació en un pla estratègic per la seguretat ciutadana i mesures en favor de la higiene pública –plafons informatius, aparcaments de motocicletes...-. Però la intervenció que ha suposat un major volum pressupostari ha estat la instal·lació de

càmeres de seguretat i vigilància a distància.

MAPA 11.3.8. Distribució de càmeres de seguretat instal·lades al centre històric

FONT: Comune di Genova.

· Mesura 2.2. Integració social (27,3% de la inversió de l'eix). L'objectiu d'aquesta mesura ha estat instrumentalitzar actuacions en favor de la integració social dels col·lectius més desfavorits, atorgant una atenció especial als immigrants. En el marc d'aquesta mesura s'ha desenvolupat accions molt diverses com cursos de formació i capacitació professional, ajudes a associacions i entitats del barri amb finalitats socials, creació d'una botiga de roba de segona mà –que a més a generat nous llocs de treball-. Però les actuacions que han implicat un major volum pressupostari han estat la construcció d'un centre sanitari d'atenció als drogodependents, un centre d'assistència social, un centre polivalent destinat especialment a la gent jove i una nova seu per l'associació de voluntariat *Circolo Vega*. Totes aquestes operacions han implicat la rehabilitació d'espais i edificis que es trobaven en estat d'abandonament o molt degradats.

Finalment, l'operació més significativa d'aquesta mesura ha estat el projecte *Extracompetenze*, malgrat no ser l'acció de major volum pressupostari –menys de 0,5 milions d'euros-. El projecte neix per donar resposta a una de les principals problemàtiques de la població immigrada, la inserció laboral: una part significativa

de la població immigrada no té a l'abast els canals adequats per poder incorporar-se al mercat laboral i, especialment, en aquell sector en el qual disposava de títols o experiència prèvia al seu país d'origen. El projecte ha gestionat una cartera de personal, del qual ha validat i ha confirmat la seva formació i capacitació professional, ha expedit un certificat acreditatiu del reconeixement de la competència professional i ha assessorat i ajudat en el procés d'inserció al mercat laboral. També, s'han desenvolupat itineraris complets d'inserció, incloent-hi també determinats cursos de formació professional.

FIGURA 11.3.11. Document explicatiu/publicitari del projecte *Extracompetenze*

FONT: Comune di Genova.

- Mesura 2.3. Recolzament i incentius a l'activitat econòmica, tradicional i *new economy*: ajudes als emprenedors (6,6% de la inversió de l'eix). A través d'aquesta mesura s'han donat ajudes per la creació de noves PIME's –s'han donat 72 ajudes-.
- Mesura 2.4. Recolzament i incentius a l'activitat econòmica, tradicional i *new economy*: serveis a les empreses (8,2% de la inversió de l'eix).
- Mesura 2.5. Estructura pública turístico-cultural (28,3% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura s'ha destinat a les operacions destinades a l'explotació turística del Museu del Mar, tant els serveis d'acompanyament del museu, com la llibreria i el restaurant, entre d'altres. Ha suposat una inversió de 3,2 milions d'euros.
- Mesura 2.6. Infraestructura per la formació (20,5% de la inversió de l'eix). Com el

cas anterior, aquesta mesura s'ha centrat en una única intervenció –i també destinada a la regeneració física d'un edifici públic-. Es tracta de la rehabilitació del *Palazzo Belimbau*: un edifici que data d'inicis del segle XVIII, d'alt valor monumental, que s'ha destinat com a centre d'estudis universitaris de tercer cicle – màsters d'especialització-. L'habilitació d'aquest nou equipament, que ha suposat una inversió de 2,3 milions d'euros, ha reforçat la presència de la Universitat al barri, tot sumant-se a la Facultat d'Arquitectura a *Sarzano*, la Facultat de Lletres a *via Balbi*, la facultat de Dret a l'*Albergo dei Poveri* i les Facultats d'Econòmiques i Ingenieria a la *Darsena*. Encara que, l'única Facultat situada en una posició més o menys central del centre històric és la d'Arquitectura.

- *Eix 3: Medi ambient*. Les actuacions desenvolupades pel tercer eix han estat orientades a la millora i adequació dels sistemes de recollida selectiva i al reforç d'un model de mobilitat sostenible. S'ha apostat per eliminar barreres urbanes i millorar determinats espais per facilitar la mobilitat amb transport públic i peatonal dins de l'àrea. Les mesures incloses en aquest eix han suposat una inversió de 5,9 milions d'euros, un 19,7 de la inversió total d'URBAN.

· Mesura 3.1. Reciclatge i recollida selectiva (10,3 % de la inversió de l'eix). El programa ha finançat l'establiment de punts de recollida selectiva. La majoria d'ells en locals tancats i al barri de Prè.

· Mesura 3.2. Mobilitat sostenible: transport públic (50,5% de la inversió de l'eix). En el marc d'aquesta mesura s'ha destinat 3 milions d'euros a la recuperació de l'ascensor de *Montegalletto*. Construït als anys vint del segle XX, es tracta de l'ascensor que realitzava el recorregut més llarg de la ciutat -setanta metres de desnivell-. Per arribar a l'ascensor s'havia de realitzar un recorregut peatonal-horitzontal- a través d'una galeria de més de tres-cents metres, aquest fet sumat a l'humitat i la percepció d'inseguretat van desincentivar l'ús d'aquesta infraestructura, fins que a l'any 1995 es va decidir tancar per manca d'usuaris. A través d'aquesta mesura s'ha instal·lat un sistema integrat de transport que inclou un sistema mecànic per reduir el temps del desplaçament en el recorregut horitzontal –que ja no es realitza peatonalment- que sense realitzar cap intercanvi de sistema, realitza també el recorregut vertical de l'antic ascensor.

· Mesura 3.3. Mobilitat sostenible: millora de la mobilitat peatonal (39,2% de la inversió de l'eix). S'han destinat 2,3 milions d'euros a la millora o renovació de la

pavimentació de diferents carrers i places del centre històric.

- *Eix 4: Assistència tècnica.* Aquest eix engloba, a més de la pròpia assistència tècnica, la informació i promoció de les actuacions dutes a terme pel programa, el foment de la participació ciutadana, el seguiment tècnic per les avaluacions i la difusió dels resultats i intercanvi de experiències. En total, el volum pressupostari destinat a aquestes mesures ha estat de 1,5 milions d'euros, el 5% del programa.

- Mesura 4.1. Assistència tècnica a nivell local (27,3% de la inversió).
- Mesura 4.2. Assistència tècnica a nivell estatal (31,9% de la inversió).
- Mesura 4.3. Comunicació, publicitat i informació (40,8% de la inversió).

La suma d'aquestes mesures suposen una inversió de 30 milions d'euros. A la taula 11.1.4 es mostra el volum pressupostari del programa i el repartiment de la inversió segons els quatre eixos descrits anteriorment. S'indica també el volum de finançament que ha assumit cadascun dels agents implicats. En aquest sentit, cal destacar, en primer lloc, la important implicació de l'Estat amb el projecte, assumint gairebé un terç de la inversió total –en front, per exemple del 6,7% del total que ha assumit l'Ajuntament-. En segon lloc, en destaca la elevada participació de la iniciativa privada, 2,8 milions d'euros que suposen més del 9% del total. Una xifra prou significativa en comparació a la resta de programes URBAN. Aquesta inversió s'ha destinat majoritàriament a l'habilitació del Museu del Mar i els serveis complementaris.

TAULA 11.1.4. Dimensió pressupostària d'URBAN II a Gènova segons eixos pressupostaris i aportació dels diferents agents (milions d'euros)

	UE (FEDER)	Estat	Regió Liguria	Ajuntament Genova	Altres públic	Privats	Total	%
Eix 1 (urbanístic)	4,8	4,2	-	0,3	-	1,9	11,3	37,7
Eix 2 (social/econ./cult.)	4,3	3,7	-	0,9	1,6	0,9	11,3	37,7
Eix 3 (medi ambient)	1,2	0,9	2,4	0,7	0,7	-	5,9	19,7
Eix 4 (ass. tècnica)	0,7	0,7	-	0,1	-	-	1,5	5,0
TOTAL	11,0	9,5	2,4	2,0	2,3	2,8	30,0	100,0

FONT: Comune di Genova.

Pel que fa al repartiment pressupostari segons eixos d'actuació, les xifres oficials del programa mostren un distribució equilibrada entre els tres eixos principals –urbanístic, socioeconòmic i cultural, i medi ambient-. Malgrat això, l'anàlisi de les actuacions desenvolupades demostra que la intervenció ha centrat especialment centrada en la transformació urbanística.

La mesura 1.2 estipula una despesa de 10,1 milions d'euros per la rehabilitació de la dàrsena per la instal·lació del Museu de Mar. Però les obres i actuacions per la instal·lació de les infraestructures pròpies del Museu i els acondicionaments dels locals comercials i de serveis -3,2 milions d'euros- han estat computades a la mesura 2.5 dins de l'eix socioeconòmic i cultural. Així, de fet la construcció pròpiament dita del museu ha estat dividida en dos eixos. El mateix eix 2 ha inclòs altres mesures de regeneració física d'espais i equipaments que en acollir un usos socials o culturals han estat computats com a acció social: seria el cas de la recuperació del *Palazzo Belimbau* destinat a usos universitaris -2,3 milions d'euros- la construcció d'un centre sanitari d'atenció als drogodependents, un centre d'assistència social i un centre polivalent -1,1 milions d'euros entre els tres-. Pel que fa a l'eix 3, s'ha inclòs com a accions mediambientals la millora del paviment i reurbanització de determinats carrers i places, tenint en compte que ajuden a fomentar la mobilitat sostenible –peatonal- i la renovació de l'ascensor de *Montegalletto* -2,3 i 3 milions d'euros, respectivament-.

Les mesures citades tenen, efectivament, una incidència social i cultural i ajuden a fomentar un model de mobilitat sostenible. Malgrat això, es pot considerar que, en el comput general de pressupost destinat a accions *materials* i *immaterials*, aquestes intervencions s'han d'incloure en la primera de les opcions. Així, si tenim en compte totes aquelles actuacions que han suposat una reforma o transformació urbanística, el volum econòmic resultant és de gairebé 22,3 milions d'euros, és a dir, gairebé el 80% del pressupost del programa.

En relació a la gestió i implementació del programa, la primera autoritat i màxim responsable ha estat l'Ajuntament de Gènova. Aquest té habilitada una oficina tècnica encarregada de la gestió dels Fons i programes europeus, que ha assumit també la gestió del programa URBAN. Malgrat això, seguint les directives europees¹⁶², un comitè de seguiment ha actuat com a òrgan de control de

¹⁶² Reglament de la Comissió Europea núm. 1260/99 sobre els Fons Estructurals i la Comunicació de la CE 2000/C 141/04 a l'apartat IV, on s'estableix el "Seguiment, execució i avaluació de les intervencions".

l'execució del programa. Aquest comitè ha estat presidit per l'alcalde de Gènova i ha estat format per:

- l'autoritat de gestió del programa
- els dirigents dels sectors involucrats en l'aplicació del programa operatiu i els responsable de les estructures pressupostàries i comptables:
 - un representant del Ministeri de Béns i Activitats Culturals
 - un representant del Ministeri d'Infraestructures i Transports
 - un representant del Ministeri d'Economia i Finança – Dept. de polítiques de desenvolupament i cohesió, Servei per les polítiques dels Fons Estructurals comunitaris
 - un representant de la regió
 - un representant de la societat Porto Antico di Genova S.p.A.
 - un representant de l'Agència Multiserveis i d'Higiene Urbana – A.M.I.U.
 - un representant de l'Agència de Mobilitat i Transports – A.M.T S.p.A.
 - un representant de la *Università degli Studi di Genova*

El comitè ha estat format també per un membre de la CE – DG Política Regional-, i en determinats casos –quan ha estat necessari, del BEI –Banc Europeu d'Inversions-. Ambdós implicats amb caràcter consultiu.

El programa no ha implementat cap més comitè o partenariat més enllà de la pròpia entitat de gestió i el comitè de seguiment establert per la normativa d'aplicació de la Iniciativa. El programa URBAN II a Gènova forma part d'un projecte molt més ampli –tant pressupostària com cronològicament-: el *Piano Operativo del Centro Storico*. És per això, que els partenariats i la concertació política de les estratègies s'han desenvolupat en el marc general del Pla i no tant específicament sobre URBAN; que, de fet ha estat interpretat com una font de finançament més per executar algunes de les mesures previstes pel Pla del Centre Històric¹⁶³.

¹⁶³ A través de les entrevistes realitzades, 4 dels agents implicats en la implementació d'URBAN i el *Piano Operativo del Centro Storico* coincidiren a assenyalar que el programa no ha comportat la creació de cap estructura o sistema de gestió nou i propi, sinó que s'ha incorporat dins de la lògica del programa marc preexistent.

11.3.2.4. Resultats obtinguts

El programa va ser conclòs oficialment al 2008. Malgrat això, el fet d'estar coordinat amb la Capitalitat Europea de la Cultura del 2004, va propiciar que moltes de les operacions es planifiquessin amb l'objectiu d'estar enllestides pel juliol del 2004. Així, les principals operacions de regeneració física varen ser executades de forma més ràpida. En aquest sentit, resulta especialment significatiu la comparativa amb la resta de casos d'estudi, en els quals les intervencions urbanístiques són les que han endarrerit més el seu termini d'execució. Fins i tot, en determinats casos, s'ha conclòs el període d'actuació del programa –en termes pressupostaris- i aquestes operacions es troben encara en curs –el qual no compromet la seva execució-.

Operacions com la renovació de la dàrsena per la construcció del Museu del Mar, la renovació i millora de la urbanització de determinats carrers, la rehabilitació de façanes, l'ascensor de *Montegalletto*, entre d'altres operacions, varen ser enllestides a mitjans de 2004. De fet, segons dades de l'avaluació anual de l'any 2006, al final d'aquest any s'havia executat el 94% de la inversió planificada pel programa (Comune di Genova, 2007).

Encara que l'avaluació final no ha estat encara publicada, l'Ajuntament de Gènova ha facilitat alguns indicadors i dades del impacte directe generat per l'acció del programa. Es detallen a continuació:

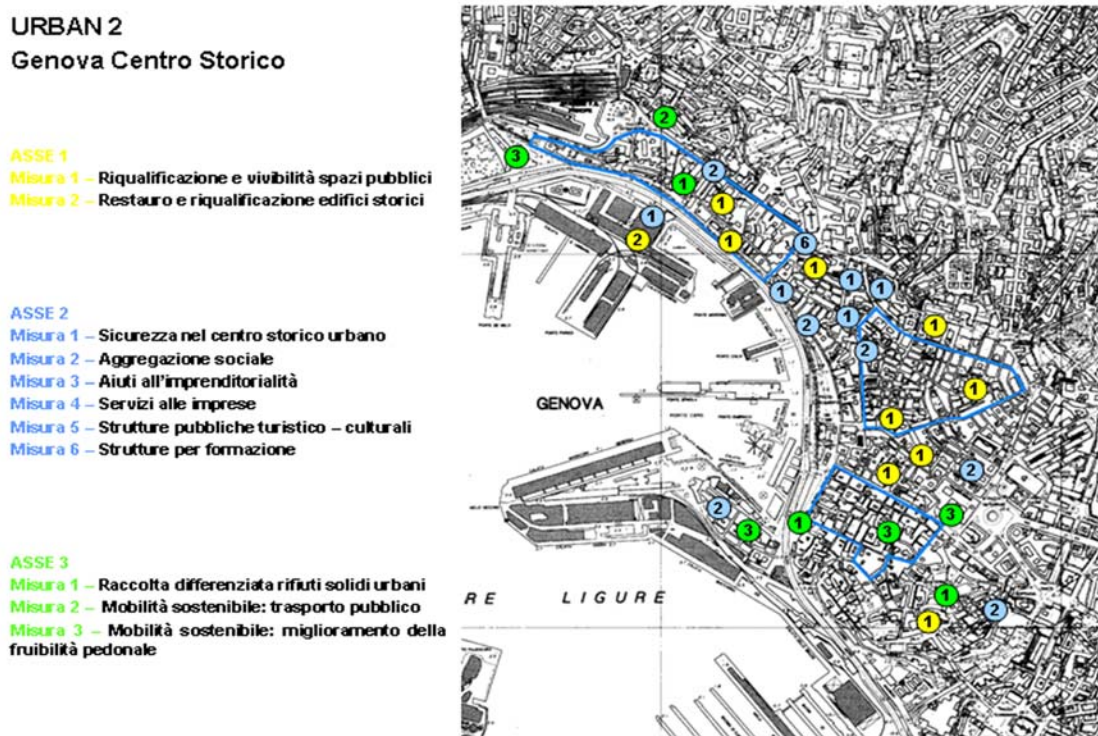
- L'eix 1 ha propiciat la millora de 2.600 m² d'espais públics i la rehabilitació de 9.800 m² d'edificis públics –corresponents al Museu del Mar-.

- L'eix 2 ha permès:
 - engegar 18 iniciatives dirigides als grups desfavorits i en situació de risc, les quals ha beneficiat a 1.200 persones.
 - Programa *Extracompetenze* 461 immigrants han participat en programes de formació qualificació i reconeixement de les seves capacitats i s'ha aconseguit 40 insercions laborals.
 - Recuperació de tres equipament destinats a funcions socials –un total de 2.500 m²-.
 - Ajudes a la creació de 72 noves empreses.
 - Recuperació d'un edifici de 2.800 m², d'alt valor històric per acollir una nova seu universitària -*Palazzo Belimbau*-.

- De l'eix 3 no s'han facilitat dades dels m² de carrers i places reurbanitzades. Aquest eix ha permès també la millora del sistema de recollida selectiva –especialment a l'àrea de *Prè-* i la instal·lació del nou ascensor a *Montegalletto*.

Al mapa 11.3.9, s'indica la distribució sobre el centre històric de les diferents mesures i les actuacions que han suposat una intervenció urbanística. Es pot apreciar, com s'ha mencionat en el punt anterior, que el volum d'operacions amb un incidència sobre la fàbrica urbana va més enllà de les assignades pròpiament a l'eix 1 –regeneració física-.

MAPA 11.3.9. Distribució d'actuacions d'URBAN II Gènova que han suposat una intervenció sobre la fàbrica urbana

FONT: Comune di Genova.

En termes generals, els resultats assolits en matèria de regeneració física han estat notables. El programa ha permès recuperar nombrosos espais interiors del centre històric, renovar la urbanització de places i carrers, rehabilitar edificis i equipaments degradats per dotar-los d'un nou ús –o millorar les condicions del precedent-. URBAN ha finançat, a més, diverses operacions importants, com la instal·lació d'un nou ascensor públic o la rehabilitació de la dàrsena per habilitar-hi el Museu del Mar.

La transformació urbanística de l'àrea pot actuar com a redinamitzador econòmic i, tanmateix, tenir una incidència en la revitalització social del barri. No obstant això, es pot considerar que l'impacte directe en termes socials ha estat molt feble. Bàsicament, com a conseqüència del rol secundari que aquesta variable ha tingut en el conjunt del programa. En aquest sentit, cal destacar però que el programa ha permès finançar la construcció o recuperació de tres equipaments socials. El impacte d'aquest dependrà, en gran mesura, de les accions que en ells es duren a terme, i que ja no seran responsabilitat d'URBAN, sinó dels gestors locals.

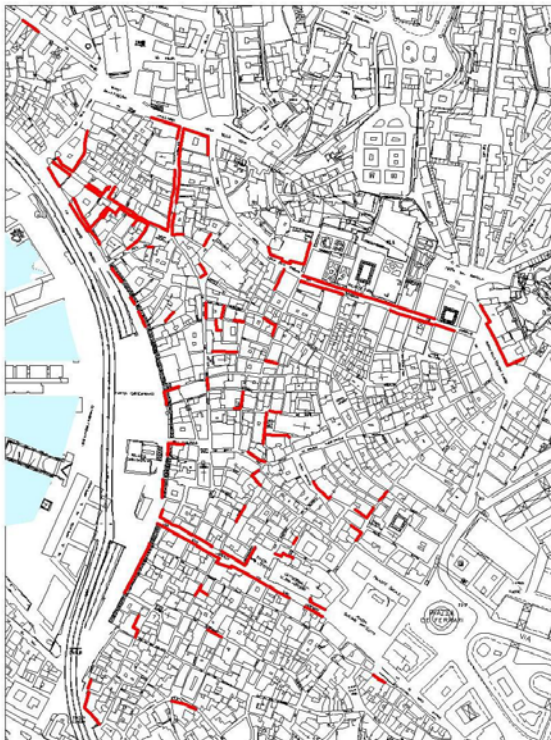
De fet, més enllà de l'acció d'URBAN, la redinamització social està tenint un rol secundari en tot el procés de transformació urbana del centre històric (Gabrielli, 2003; Galdini, 2005; Gastaldi, 2003 i 2004). Per una banda, la profunda degradació del barri i, per altra, l'aposta de Gènova d'utilitzar el centre històric i el port antic com a espais estratègics en la seva promoció cultural i turística –responent a una estratègia de ciutat, de transformació de la imatge i la base econòmica local-, han propiciat que es produís una important implicació de diferents agents públics – Ajuntament, regió i Estat-. Per aquest motiu la dimensió pressupostària del Operatiu del Centre Històric -2001-2010- és molt important: suposarà una inversió pròxima als 2.000 milions d'euros. Dins d'aquest pressupost, 166 milions d'euros es corresponen a programes de regeneració urbana que, en principi, han d'assumir una major atenció a l'acció social. Per aquest motiu esdevé especialment significatiu, que també en el marc d'URBAN s'hagin prioritzat les intervencions de caire urbanístic.

La transformació física i la redinamització econòmica del centre històric en els darrers anys està sent evident. El barri ha tornat a recuperar la seva posició d'espai emblemàtic de la ciutat i de centre de la vida social i cultural –ara també turística i de l'oci-. Malgrat això, concentra també les principals problemàtiques socials de la ciutat: el mercat de la droga, prostitució, important presència de col·lectius en risc d'exclusió social, concentració de la població immigrada, un mercat d'habitatge que propicia la sobreocupació de determinats edificis, etc.

D'altra banda, la pròpia transformació urbanística no ha assolit la mateixa intensitat en tot el barri. Les operacions han tendit a concentrar-se en l'entorn dels principals elements patrimonials. Tot plegat ha consolidat una marcada jerarquització en el seu espai intern. Els circuits turístics, la distribució de l'activitat

comercial i els serveis, l'estat de la urbanització defineixen de forma clara una jerarquia en el funcionament del barri. Fruit d'això, els contrastos socials, econòmics, però també urbanístics en espais molt pròxims són molt acusats. A tall d'exemple, al mapa 11.3.10 es mostren les façanes rehabilitades en el marc d'aquest Pla d'Intervenció –operació desenvolupada abans de l'inici Gènova 2004-. S'hi pot apreciar aquesta intervenció que s'ha centrat en els principals eixos del barri: la façana marítima, *Via del Campo*, *Via Lomerini*, *Via Garibaldi*, *Piazza delle Fontane Marose* i *Via di San Lorenzo*. Posteriorment, a les figures 11.3.12, 11.3.13 i 11.3.14 es mostren les principals àrees beneficiàries d'aquestes actuacions.

MAPA 11.3.10. Façanes rehabilitades al centre històric – 2001-2004

FONT: Comune di Genova.

FIGURA 11.3.12. Imatge parcial de la façana marítima de Gènova – Port Antic

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, juliol 2007.

FIGURA 11.3.13. Via di San Lorenzo

FONT: Comune di Genova.

FIGURA 11.3.14. Via Garibaldi

FONT: <http://www.panoramio.com>

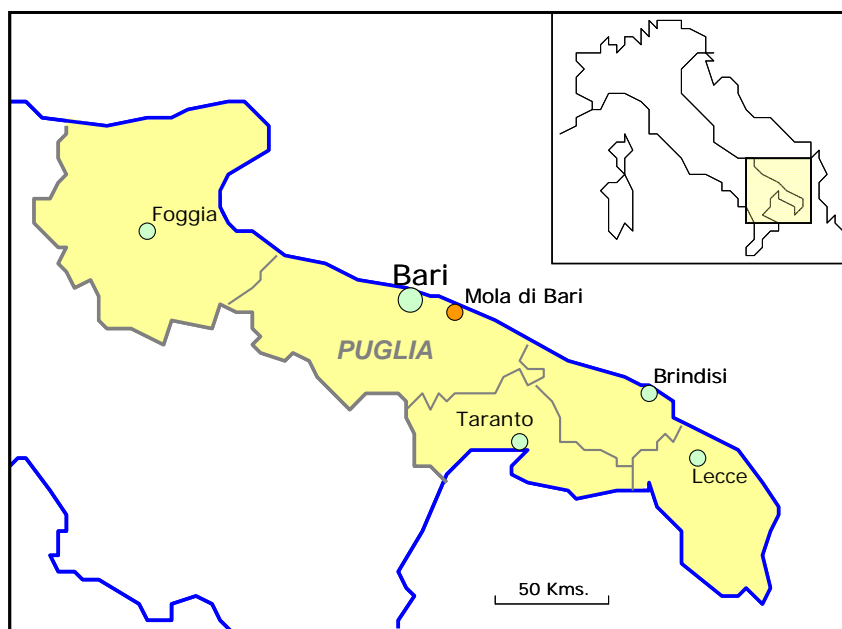
L'acció d'URBAN II al centre històric de Gènova ha estat concebuda com una font de finançament més per desenvolupar algunes de les accions previstes pel Pla Operatiu del centre Històric. Això ha comportat que la implicació dels agents i gestors locals amb qüestions pròpies de la Iniciativa, com la creació de nous partenariats, el foment de la participació ciutadana o la participació activa en les xarxes europees d'intercanvi d'informació hagi estat realment baixa –per més detalls sobre l'aplicació del "mètode URBAN" a Gènova veure punt 12-.

11.3.3. URBAN II Mola di Bari

11.3.3.1. Contextualització geogràfica: Mola di Bari

La ciutat de Mola di Bari es troba al sud d'Itàlia a la regió de Pulla –*Puglia* en italià-. Situada al litoral -banyada pel mar Adriàtic-, comptava amb 26.486 habitants a l'any 2001, quan s'aprovà la intervenció de la IC URBAN. La ciutat es troba a 20 quilòmetres de la capital regional, Bari, la qual tenia 320.677 habitants –segons dades d'ISTAT¹⁶⁴ de l'any 2008- i una àrea metropolitana amb gairebé un milió d'habitants –segons dades dels 31 municipis agrupats en el pla estratègic Metròpoli Terra Bari, BA2015-¹⁶⁵.

MAPA 13.3.11. Mola di Bari, context geogràfic

FONT: Elaboració pròpia.

L'activitat agrícola i la pesca tenen un pes significatiu dins de l'economia local, un 13,2% de la població ocupada treballa en aquests sectors, segons dades de l'ISTAT del 2001. Aquestes activitats tenen també una presència important en el conjunt de la regió. Malgrat tot, tant la pesca com l'agricultura tenen una dimensió econòmica modesta, sense capacitat d'esdevenir un element dinamitzador efectiu de l'economia local i regional. A més, a partir de la dècada dels vuitanta s'han incrementat els problemes de viabilitat de les petites explotacions agràries i

¹⁶⁴ Institut d'Estadística d'Itàlia.

¹⁶⁵ <http://www.ba2015.org>

empreses pesqueres. Qüestió que, sumada a la feble base econòmica local i a la manca d'alternatives en altres sectors, ha derivat en un elevadíssim atur estructural.

La feblesa econòmica local, la proximitat a Bari i la seva inserció en la xarxa de transport regional –disposa de connexió ferroviària directa- han reforçat una certa dependència de les dinàmiques generades per la capital. De fet, un estudi sobre la mobilitat regional a càrrec de la *Università degli Studi di Bari*, realitzat a partir de dades i indicadors de la segona meitat dels anys noranta, senyala que més del 50% de la mobilitat per raons de feina, estudis i oci amb origen a Mola di Bari tenen com a destí la capital regional.

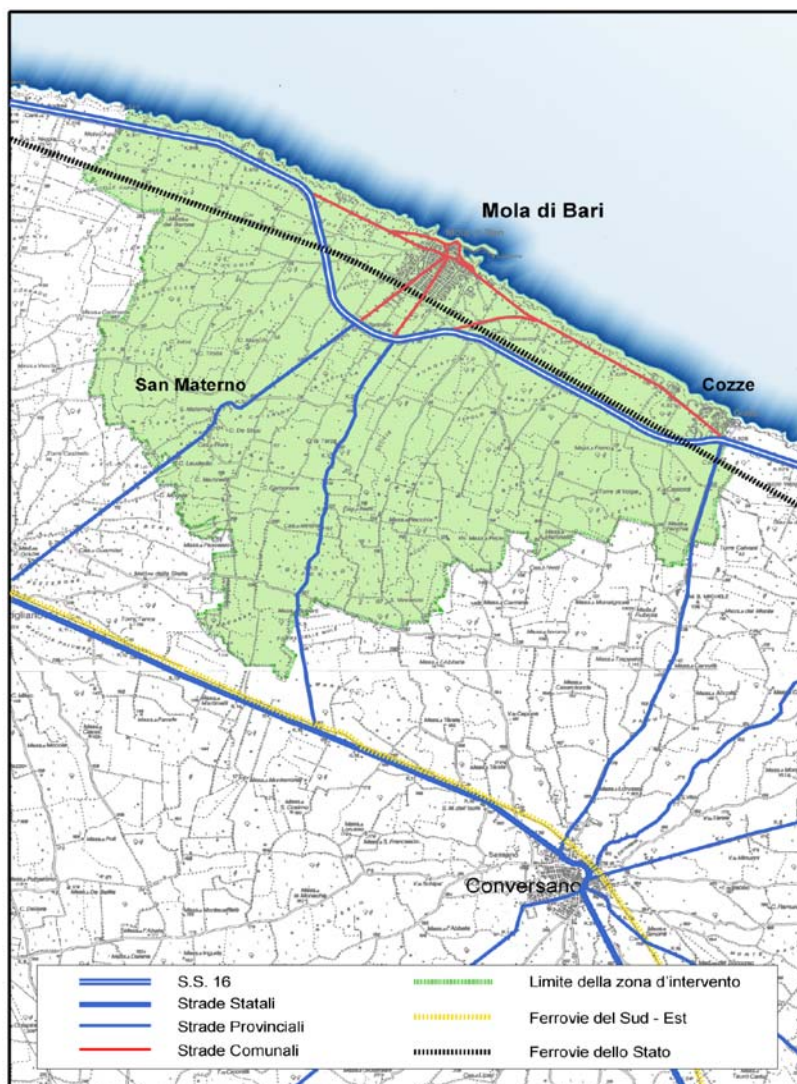
11.3.3.2. Característiques de l'àrea d'actuació: el municipi de Mola di Bari

Una de les novetats introduïdes per la CE amb la segona edició de la IC URBAN fou la possibilitat de finançar projectes d'intervenció en ciutats amb menys de 100.000 habitants. Aquest era el límit demogràfic pels municipis beneficiaris amb la primera edició del programa, però en la segona es substituï aquest criteri pels 10.000 habitants que havia de tenir l'àrea d'actuació del programa i, per tant, sense cap referència al volum demogràfic del municipi beneficiari. A més, l'àrea d'actuació podia ser el municipi sencer. Aquest va ser el cas de Mola di Bari, juntament amb 4 ciutats italianes més, això representà un tret diferencial de la implementació de la Iniciativa en aquest Estat.

L'àrea beneficiària de l'acció de la IC URBAN no ha estat un determinat barri o àrea urbana, sinó un terme municipal sencer. Com es veurà al llarg de la presentació del cas d'estudi, aquesta qüestió implicarà certes particularitats o trets diferencials en relació a la resta de casos d'estudi. Es tracta d'un terme de 50,7 Km², amb tres nuclis urbans –Mola di Bari, Cozze i San Materno- i una densitat de població de 523 habitants/Km².

Les característiques socioeconòmiques de Mola di Bari, determinen una altra de les particularitats del cas d'estudi: URBAN ha definit actuacions de redinamització econòmica, formació i inserció laboral en el sector de la pesca. És l'únic programa URBAN que ha actuat sobre aquest variable, ja que en el període 2000-2006 existien uns fons comunitaris destinats a aquestes qüestions: l'IFOP, Instrument Financer d'Orientació de la Pesca.

MAPA 13.3.12. Terme municipal de Mola di Bari, àmbit d'actuació d'URBAN

FONT: Comune di Mola di Bari.

La dècada dels noranta va ser el període culminant d'una època la fase de declivi econòmic i social. En la qual es manifestaren totes les conseqüències d'un llarg període caracteritzat per una escassa inversió per part de la iniciativa privada, un aprofitament escàs de les potencialitats de l'àrea –agricultura i pesca poc productiva-, una important emigració per cercar noves oportunitats en altres regions italianes o Estats de la UE, una feble intervenció per part dels governs locals, una incapacitat per impulsar el sorgiment de noves activitats econòmiques i la creació d'ocupació de qualitat, una notable manca d'oportunitats pels joves i les dones en relació a l'accés al mercat laboral (Borri, 1996). En definitiva, les característiques socioeconòmiques del municipi han esdevingut un element limitador per la prosperitat en termes socials, econòmics i cultural de la seva pròpia

població, especialment, la gent jove, que resten condicionats per la manca d'oportunitats que es deriva d'un entorn tan poc dinàmic. En aquest context, l'atur és un dels principals problemes de la ciutat. La taxa de desocupació supera el 50%, un 52% del qual es tracta d'atur de llarga durada -ISTAT, 2001-.

"Le conseguenze si sono manifestate in un crollo dell'occupazione negli ultimi anni, in particolare nel settore industriale e artigianale, nell'incapacità dei settori della pesca e dell'agricoltura di assorbire nuovi posti di lavoro, nell'assenza di nuove opportunità per le forze di lavoro qualificate, soprattutto giovani e donne, nella difficoltà di dare un rilievo turistico al territorio e al patrimonio storico-architettonico di Mola di Bari, nella scarsa capacità di attrazione di opportunità di sviluppo da entrambi i sistemi locali, quello metropolitano e quello del sud-est barese, ai quali Mola di Bari appartiene"

"Les conseqüències –d'aquesta dinàmica negativa- s'han manifestat en una caiguda de l'ocupació en els darrers anys, especialment en la indústria i l'artesanía, la incapacitat de la pesca i l'agricultura per generar nous llocs de treball, l'absència de noves oportunitats pels treballadors qualificats, especialment joves i dones, la dificultat de d'explotar turísticament el territori i el patrimoni històric arquitectòtic de Mola di Bari, la escassa capacitat d'atraure oportunitats de desenvolupament dels dos sistemes territorials als que pertany la ciutat: l'àrea metropolitana de Bari i el sud-est de la regió" (Comune di Mola di Bari, 2001a: 7).

Un altre factor que condiona les oportunitats de desenvolupament local és l'emplaçament de la ciutat. Aquesta es troba en una posició perifèrica, en un espai de transició respecte el centre dels dos principals sistemes funcionals de la regió: l'àrea metropolitana de Bari –Mola es considera el darrer municipi del sud d'aquesta àrea- i la Vall d'Itria (Barbanente i Tedesco, 2004; Barbanente i Borri, 1988). L'àrea metropolitana de Bari es caracteritza per un pes relativament important de l'activitat industrial, mentre que aquesta activitat té un rol significativament menor a Mola di Bari -13% de l'ocupació- i es troba en franc retrocés. Per la seva banda, els municipis de la vall d'Itria han gaudit d'un cert desenvolupament de l'activitat terciària, serveis i artesanía vinculats a una activitat turística en expansió –qüestions que, novament, tenen una dimensió molt menor a Mola di Bari-. Aquesta situació de cert aïllament funcional va ser confirmada al Pla de Desenvolupament Regional de la Regió de *Puglia* pel període 2000-2006. En aquest pla es definien els sistemes funcionals de la regió en base a les característiques econòmiques. Mola di Bari no va ser inclosa en cap sistema funcional (Regiona Puglia, 2003).

Com a indicador sintètic d'aquesta situació de greu declivi econòmic es pot emprar les dades obtingudes per un estudi econòmic de la regió, dut a terme pel *Osservatorio Regionale Banche-Imprese di Economia e Finanza* al 2001 (Regione Puglia, 2001). L'estudi senyalava que a l'any 1991 el PIB per càpita a Mola di Bari era de 13,4 milions de lires, mentre que la mitjana regional era de 17,2 i la mitjana de la província de Bari –de la qual forma part Mola di Bari- era de 19,5 milions. Això vol dir que el PIB per càpita de Mola di Bari es situà per sota del 70% de la mitjana de la província i per sota del 80% de la mitjana regional. Aquesta dada pren més força si es té en compte, a més, que la *Puglia* és una de les regions amb menor PIB per càpita d'Itàlia i de la UE-15. Ha estat zona Objectiu 1 dels Fons Estructurals en els períodes 1989-1993, 1994-1999 i 2000-2006, en trobar-se sempre per sota del 80% de la mitjana del PIB per càpita de la UE-15.

La situació de la ciutat als inicis de la dècada dels noranta era difícil, però la dinàmica en aquesta dècada ha estat encara més negativa, agreujant així la seva marginació econòmica. El PIB municipal l'any 2000 fou inferior al del 1991. Això deixava el PIB per càpita en 11,3 milions de lires, un 16% menys que al 1991, sense descomptar a més, els efectes de la inflació. Aquest valor suposà només un 48,6% de la mitjana regional –que era de 23,2 milions de lires-. Un altre bon indicador de la situació de marginalitat de Mola di Bari respecte als dos sistemes urbans abans mencionat, és que Mola di Bari és el municipi amb menor PIB per càpita de l'àrea metropolitana de Bari, i es troba també per sota de tots els municipis de la vall d'Itria.

A més de la decadència econòmica, la ciutat ha patit un important procés de degradació física. La manca d'inversions per part de les diferents administracions públiques i el poc interès per part de la iniciativa privada, ha comportat que el procés de degradació de determinats espais urbans afectés no només a determinats barris més marginals, sinó que es fes extensible al conjunt de la ciutat. El millor indicador d'aquesta qüestió era el paupèrrim estat de conservació -en el moment d'iniciar-se l'activitat d'URBAN- dels parcs urbans, dels edificis públics, dels elements patrimonials i tota la façana marítima de la ciutat; tant el port, com les platges, així com l'estat de la urbanització de l'entorn. D'aquesta manera, el programa ha hagut de fer front a una necessària recuperació de l'espai urbà. El volum d'inversió necessària per aquest tipus d'operacions, requereix la implicació d'altres organismes públics a més del propi ajuntament, ja que resulta impossible d'assumir per un municipi de petites dimensions com aquest.

FIGURA 13.3.15. Imatge aèria de Mola di Bari

FONT: <http://www.wikipedia.org>

11.3.3.3. Reptes i oportunitats

La feble base econòmica local és el principal repte que havia d'afrontar la IC URBAN. Com s'ha comentat anteriorment, la taxa de desocupació és molt elevada. A més, en destaca l'alta desocupació femenina i juvenil, així com la presència important d'aturats de llarga durada. Aquesta qüestió amaga però una realitat habitual al sud d'Itàlia –amb major o menor mesura-: una ocupació no reglada relativament elevada. En el cas de Mola di Bari aquest tipus d'ocupació es tracta, a més de les treballadores domèstiques, de treballadors del camp i, sobretot, en la pesca. Existeix, a més, d'aquest treball no reglat, un mercat de treball paral·lel, al·legal, articulat al voltant del contraban.

La manca d'inversió de capital privat és dels dèficits que es troba en l'arrel del poc dinamisme de l'àrea. Diferents diagnosis locals identifiquen la manca de cultura emprenedora, la feble aposta per la innovació, l'escàs accés a les noves tecnologies i la reduïda dimensió econòmica de les empreses com a principals problemes de l'estructura econòmica local (Comune di Mola di Bari, 2001a i 2001b). Aquests dèficits dificulten l'explotació adequada de sectors com la pesca, l'agricultura o el turisme, que podrien ser importants pel desenvolupament local.

L'activitat agrícola i la pesca tenen un pes important, tant a Mola di Bari com

en la resta de la regió. Malgrat tot, al municipi aquestes activitats no tenen un dinamisme suficient com per generar nous llocs de treball, ni per actuar com a motor econòmic local. Les explotacions agràries utilitzen fórmules d'explotació poc competitives. No s'han realitzat accions prou importants de capitalització de les explotacions, que es destinen bàsicament al mercat local i de forma prou significativa a l'autoconsum. Tanmateix, no s'ha produït una especialització efectiva, ni es produeix sota el paraigües d'una denominació d'origen; factors que haguessin ajudat a que aquesta activitat pogués absorbir més mà d'obra local. La mateixa situació és extrapolable a la pesca: mancada d'infraestructures i d'inversions importants –tant de les administracions públiques, com dels propis empresaris locals-, el model de producció actual no té la capacitat d'absorbir nova mà d'obra. Existeix un nombre important de microempreses locals destinades a aquesta activitat, però les xarxes de distribució i comercialització són molt febles. Tant en el cas de l'agricultura com de la pesca existeixen dos centres que poden i haurien d'exigir com a dinamitzadors d'aquestes activitats: un centre experimental i de recerca per l'agricultura del CNR -Consiglio Nazionale delle Ricerche- i un Institut Professional (RADAR) vinculat a l'activitat del mar –recuperat a través d'URBAN-.

L'aprofitament de les potencialitats de la zona en clau turística pot ser un element important, tant per la dinamització de l'economia local, com per la creació de més i millors llocs de treball. El municipi disposa d'un patrimoni històric i arquitectònic considerable, la majoria del qual és de titularitat pública. D'altra banda, el seu emplaçament és un altre element positiu: relativament allunyat dels principals pols turístics, però al mateix temps prou pròxim per formar part dels itineraris turístics de la costa Adriàtica italiana o de la Vall d'Itria –regió turística de l'interior que es troba a cavall entre les províncies de Bari, Taranto i Brindisi-. La ciutat, però, no ha estat capaç encara de capitalitzar aquestes potencialitat. Així, l'impacte del turisme en l'economia és feble, l'oferta de serveis i allotjaments era, en el moment d'iniciar-se l'acció d'URBAN, molt pobre. Abans de l'arribada d'URBAN no existia cap pla local per desenvolupar aquesta activitat, no existia cap estratègia de captació i promoció, de col·laboració amb altres entitats de la regió per potenciar la promoció conjunta, la creació d'itineraris culturals, etc.

La manca de serveis i equipaments és un altre dels principals dèficits de la ciutat. Aquest dèficit es fa extensible a la majoria d'àmbits. Així, per exemple, hi manquen equipaments socials d'atenció i planificació familiar, un centre especialitzat en la formació i orientació professional, serveis d'atenció i assistència

als col·lectius amb risc d'exclusió social. Per contra, l'oferta d'equipaments esportius i culturals és correcta.

En les qüestions demogràfiques hi trobem un altre dels punts febles de la ciutat. La recessió comportà, especialment durant la dècada dels noranta, uns importants processos emigratoris –en la següent dècada els saldos migratoris són lleugerament positius-. Aquesta qüestió, combinada amb la baixa natalitat –per sota de la mitjana provincial-, ha propiciat que l'estructura demogràfica de Mola di Bari sigui relativament envellida -19,5% de població major de 60 anys per un 17,1% de població menor de 16 anys, segons dades de l'ISTAT de l'any 2001-. Per això, a l'any 1999, el creixement natural va ser negatiu per primera vegada (Comune di Mola di Bari, 2001a: 10). D'altra banda, els reduïts fluxos immigratoris –amb valors inferiors a l'1% a l'any 2001, el 50% dels quals d'origen albanès- no ajuden a rejuvenir l'estructura demogràfica de la ciutat.

Des d'un punt de vista social, el principal repte que afronta la ciutat és la lluita contra la petita delinqüència i el contraban –activitat arrelada amb força-. Malgrat això, la ciutat no presenta problemes importants vinculats amb la segregació extrema o marginació de determinats col·lectius. Així, la relativa homogeneïtat de les condicions socials dels diferents barris de la ciutat pot ser interpretada com un punt fort (Comune di Mola di Bari, 2001a: 116). D'altra banda, existeix un sentiment de pertinença relativament arrelat en la població local, així com teixit associatiu prou desenvolupat. No obstant, no existeix una cultura consolidada de partenariat i implicació efectiva dels agents econòmics i socials locals en favor de projectes de desenvolupament local. Un bon indicador d'aquesta qüestió fou la feble implicació i participació de la comunitat local en el procés d'implementació de l'Agenda 21 local (Comune di Mola di Bari, 2001a: 120).

El centre històric, a més del *Castello Angioino* i els convents de *San Domenico* i *Santa Chiara*, representa un conjunt arquitectònic i patrimonial interessant. També el conjunt de barris veïns, la zona coneguda com a "*zona bianca*", en referència al color blanc omnipresent en les façanes i carrers estrets del centre urbà. Malgrat això, presenta importants dèficits urbanístics, derivats de la manca d'inversions i operacions de regeneració urbana. Com s'ha mencionat amb anterioritat, la degradació de la façana marítima n'és el màxim exponent. A la figura 13.3.16 es mostren dues imatges que permeten il·lustrar un dels problemes d'aquesta zona. En elles s'hi observen un conjunt d'edificacions no acabades, ni

habitades. Es tracta d'un desenvolupament urbanístic que fou aturat judicialment, a principis de la dècada dels noranta, per incompliment de la normativa que regula la distància mínima no urbanitzable respecte al litoral. Les grans dimensions i l'estat de degradació i abandonó d'aquesta àrea, contigua a la ciutat ja consolidada, accentuen la percepció negativa de l'entorn. Finalment, l'enderroc d'aquests edificis i la reordenació d'aquest espai es desenvoluparà posteriorment a la renovació del *waterfront* al centre urbà prevista amb l'actuació d'URBAN.

FIGURA 13.3.16. Extrem nord de la façana marítima de Mola di Bari

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, setembre 2007.

Més enllà dels problemes de la façana marítima –port, platges i viari pròxim-, la ciutat presenta importants dèficits urbanístics: dèficit de zones verdes, mal estat de l'espai públic, urbanització de baixa qualitat, patrimoni històrico-arquitectònic amb problemes estructurals degut a la manca d'operacions de rehabilitació, congestió i degradació de les condicions de vida al centre històric, deficient sistema de tractament de residus, etc.

11.3.3.4. El programa URBAN

La candidatura de Mola di Bari a la IC URBAN II fou prioritzada i aprovada pel *Ministero dei Lavori Pubblici* –Ministeri d'Obres Públiques- al novembre de 2001¹⁶⁶. Amb una dotació pressupostària de 21,9 milions d'euros, el programa inicià la seva activitat a l'any 2002. L'objectiu general definit pels gestors d'URBAN II a Mola di Bari era la "*(...) promozione della interCultura fra strutture e istituzioni e fra gruppi sociali, come fattore di rigenerazione del tessuto socio-economico urbano (...) in risposta alle condizioni di forte disgregazione sociale, di perifericità urbana rispetto a due sistemi locali rilevanti e di assenza di opportunità di crescita per molti gruppi sociali all'interno della comunità locale, in particolare per donne e giovani*" ("*(...)promoció de la interCultura entre estructures i institucions i entre grups socials, com a factor de regeneració del teixit socioeconòmic urbà (...) en resposta a les condicions de forta segregació social, de marginalitat de la ciutat respecte als principals sistemes funcionals i d'absència d'oportunitats de desenvolupament per a molts grups socials de la comunitat local, en concret els joves i les dones*") (Comune di Mola di Bari, 2001a: 15).

L'acció del programa s'ha estructurat a partir de nou objectius transversals:

A/ Racionalitzar i fer ecocompatible la distribució de l'activitat productiva en el territori del municipi, allunyant del centre habitat les activitats menys compatibles, així com promoure la creació de noves activitats artesanals típiques a la zona del centre històric i pròximes a les àrees d'important interès turístic.

B/ Recuperar els espais urbans per promoure i reforçar la cohesió de la comunitat local, el sentiment de pertinença i l'afecció a la ciutat per part dels seus ciutadans i disposar de nous llocs destinats als turistes i visitants a partir dels recursos naturals, artístics i paisatgístics locals.

C/ Rellançar el rol de Mola di Bari com una ciutat que, a la perifèria de l'àrea metropolitana de Bari, i a través d'una dotació infraestructural adequada i una reforçada identitat social i cultural, sigui capaç d'atraure noves activitats culturals, formatives i de recerca per les quals la ciutat de Bari no disposa d'un espai i atenció suficient.

¹⁶⁶ Decisió C/2001/3547 del 23 de novembre de 2001.

D/ Millorar la qualitat de vida de la ciutat, concretament, posar fre a la degradació social i a la pèrdua de la identitat cultural, incrementar el sentiment de pertinença a la comunitat local, així com millorar qualitativament i quantitativament els serveis a les persones i a les famílies.

E/ Promoure un relançament de l'activitat productiva, amb l'objectiu de crear nous llocs de treball i per la definició d'unes condicions positives d'accés al mercat laboral per les dones, els joves i els col·lectius més desfavorits.

F/ Superar la condició de marginalitat del sistema productiu, intervenint tant sobre la millora de la productivitat de les empreses locals, com en la millora de les condicions dels espais i les infraestructures; apostant per la innovació tecnològica i les polítiques intersectorals de desenvolupament econòmic.

G/ Crear noves oportunitats de treball, especialment pels joves, les dones i els desocupats de llarga durada, així com promoure les inversions que suposin un manteniment de llocs de treball que es troben en risc, especialment en les activitats de producció tradicionals.

H/ Promoure un model de desenvolupament sostenible, que garanteixi la conservació del territori, dels patrimoni local i la preservació del medi ambient, donant una atenció especial a les activitats que tinguin la capacitat de crear més oportunitats en termes d'ocupació.

I/ Millorar l'eficàcia i l'eficiència de l'acció administrativa, en termes de planificació i gestió, per aprofitar les oportunitats oferides per les polítiques comunitàries, nacionals i regionals per finançar programes de desenvolupament i per promoure la construcció d'un partenariat sòlid amb actors públics i privats (Comune di Mola di Bari, 2001a: 15).

El pla d'actuació del programa URBAN a Mola di Bari s'estructura en els cinc eixos d'actuació que es detallen a continuació:

- *Eix 1: Reurbanització polifuncional i ecocompatible dels espais públics.* Aquest és l'eix d'actuació que concentra una major part de la inversió: 13,4 milions d'euros, un 61% de la inversió total. Els gestors del programa han interpretat la intervenció urbanística com l'eix estratègic d'actuació. S'ha considerat que les transformacions

físiques podrien actuar com a elements dinamitzadors i motors d'una redinamització econòmica i social:

“Il Progetto Urban II per il Comune di Mola di Bari intende promuovere una serie di azioni che, attraverso il recupero funzionale degli spazi urbani e costieri prospicienti il centro abitato, facciano recuperare una nuova identità alla comunità locale, inteso anche in termini di un nuovo senso di appartenenza della città ai cittadini, e restituiscano ai diversi spazi delle funzioni specifiche, rispetto alle quali utilizzare tutte le opportunità di valorizzazione turistica, di aggregazione sociale e culturale, di riqualificazione ambientale”.

“El projecte URBAN II pel municipi de Mola di Bari vol promoure una sèrie d'accions que, a través de la recuperació funcional de l'espai urbà i el front marítim, puguin constituir una nova identitat per la comunitat local. Entenent aquesta en termes d'un nou sentit de pertinença a la ciutat. També retornarà la funcionalitat a diferents zones, de les quals es pretén utilitzar totes les oportunitats de valorització en clau turística, de redinamització social i cultural i per la millora ambiental” (Comune di Mola di Bari, 2001: 18).

L'eix 1 inclou 6 mesures:

· Mesura 1.1: Recuperació d'espais públics (52,4% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura desenvolupa una de les actuacions estrella del programa a Mola di Bari: la renovació de la façana marítima de la ciutat. Aquesta actuació preveu la reordenació de l'espai de la platja pròxima al nucli urbà -que estava mal acondicionat i en estat de degradació-, la renovació i ampliació del port, la millora de l'urbanització de la rambla a la façana marítima –a més de proveir-la d'un nou enllumenat, arbrat i mobiliari urbà- així com la reordenació dels espais pròxims al port.

A més de la implicació d'URBAN, aquesta actuació també compta amb el cofinançament d'un programa PRUSST –programa estatal de regeneració urbana-. Conjuntament suposen una inversió de 6 milions d'euros, als que cal afegir 5 milions d'euros més provinents de capital privat.

El projecte ha estat adjudicat a l'estudi de reconegut prestigi, MBM Arquitectes, dirigit per l'arquitecte català Oriol Bohigas –en el projecte també hi participen els arquitectes Albert Puigdomenech i Oriol Capdevila-.

FIGURA 11.3.17. Projecte de renovació de la façana marítima de Mola di Bari

FONT: Comune di Mola di Bari.

L'operació de renovació del *waterfront* de Mola di Bari s'emmarca, al mateix temps en una actuació de majors dimensions: la renovació de la façana marítima de sis municipis contigus de l'àrea metropolitana de Bari –inclosos al *Piano Strategico Metropoli Terra di Bari* citat anteriorment-, el que suposarà la renovació d'un eix de més de 70 quilòmetres.

Aquesta mesura també preveia el cofinançament d'altres actuacions com: l'acondicionament del jardins de *Don Pedro* i els de la *Piazza degli Eroi*, la rehabilitació i reordenació de l'entorn del *Castello Angioino* –el principal element patrimonial històricoarquitectònic de la ciutat- i la reordenació dels vials i la circulació rodada a l'entorn de la *Piazza XX Settembre* –espai de referència de la ciutat- i el front marítim.

FIGURA 13.3.18. Plaça XX Setembre, centre simbòlic de Mola di Bari.

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, Setembre 2007.

· Mesura 1.2: Infraestructures ambientals (4% de la inversió de l'eix). La inversió s'ha centrat bàsicament en la millora de les infraestructures locals destinades al tractament d'aigües, sanejament i adequació dels abocaments al mar. També s'ha instal·lat un sistema de detecció de la qualitat de les aigües –que havia estat un dels problemes històrics, com a conseqüència dels abocaments al mar poc controlats-.

· Mesura 1.3: Reestructuració sostenible i ecocompatible dels edificis per instal·lar-hi activitats d'interès públic (12,4 % de la inversió de l'eix). S'han realitzat actuacions de reforma i adequació de diferents equipaments locals. Tanmateix s'ha rehabilitat i s'ha recuperat l'ús de l'Institut Radar, destinat a la formació tècnica i professional vinculada al mar. Aquesta operació ha tingut, per tant, doble valor: la recuperació d'un edifici històric que es trobava en clar procés de degradació i el reforçament d'un servei destinat a la formació i integració laboral.

FIGURA 13.3.19. Façana de l'Institut Professional Radar

FONT: Fotografia Aaron Gutiérrez, setembre 2007.

· Mesura 1.4: Conservació i valorització del patrimoni històric i artístic públic (10,4% de la inversió de l'eix). S'ha finançat la recuperació del complex del monestir de *Santa Chiara*, que requeria una urgent restauració i recuperació d'elements estructurals. Aquest espai acull múltiples usos relacionats amb les activitats culturals que podran ser dinamitzats i ampliat. El monestir alberga en l'actualitat l'Acadèmia de Belles Arts i és un espai habitualment utilitzat per a diferents representacions musicals i teatrals. L'altra operació finançada ha estat la recuperació del monestir de *San Domenico*, antiga seu de l'Ajuntament de Mola di Bari i actualment en desús. L'edifici té unes característiques estructurals i una ubicació -amb vistes a la *Piazza degli Eroi*, que és objecte d'una recuperació en la Mesura 1.1- idònies per convertir-se en un espai de referència per la ciutat, en un contenidor de serveis socials i culturals pels ciutadans –el programa URBAN preveu la rehabilitació de l'espai, no la instal·lació dels nous usos-.

· Mesura 1.5: Infraestructures de transport. Condicionament de carril bicicleta (12% de la inversió de l'eix). Es preveu la implementació d'aquest tipus de carril en la façana marítima –entre la *Piazza Portecchia* i la *Piazza Loreto*-, a més d'un tram interurbà paral·lel a la costa fins al nucli de Cozze. També es preveu la implementació d'aquest carril entre el barri de Cozzeto –barri objectiu de transformació per un programa finançat per la regió- i el port.

· Mesura 1.6: Infraestructures de transport. Millora i condicionament de la urbanització dels carrers i vials (8,6% de la inversió de l'eix). L'actuació s'ha concentrat especialment a l'entorn del *Castello Angioino* i al barri de *Cozzeto*.

- *Eix 2: Esperit emprenedor i pacte per l'ocupació*. El programa pretenia donar resposta als importants dèficits de la ciutat en matèria d'ocupació, tot ajudant a crear noves activitats econòmiques que ajudessin a diversificar una base econòmica molt feble. Aquest eix ha suposat una inversió de 6,2 milions d'euros, el 28,3% del total del programa. Aquest pressupost s'ha destinat a cofinançar la inversió necessària per crear noves empreses o millorar la productivitat de PIME's. Les ajudes han arribat, segons els casos, fins al 50% de la inversió justificada.

L'eix 2 inclou 6 mesures:

· Mesura 2.1: Suport al sector de la pesca (21% de la inversió de l'eix). Es tracten d'ajudes a les empreses dedicades a la pesca per millorar els sistemes de producció

i generar nova ocupació. També s'ha destinat una línia d'ajudes per empreses que han fet una explotació turística de les activitats al mar i la pesca.

· Mesura 2.2: Suport a les petita indústria i la artesanía (32% de la inversió de l'eix). S'han atorgat ajudes –subvenció d'una part de la inversió- per la creació o millora de la productivitat d'empreses d'artesanía i petites indústries. Les ajudes han estat destinades en dues direccions: el desplaçament de l'activitat industrial fora del nucli urbà i la creació i redinamització de l'activitat artesanal al centre històric.

· Mesura 2.3: Suport per fomentar la inversió en els petits allotjaments turístics (24% de la inversió de l'eix). Les ajudes a la inversió de la iniciativa privada en aquest cas, s'han destinat a la millora, adequació i ampliació dels allotjaments turístics ja existents al municipi –millora de la capacitat d'acollida dels petits hotels i càmpings del municipi-. També s'ha desenvolupat una línia d'ajuda a particulars per la conversió d'habitatges, petits edificis del centre històric o cases rurals en allotjaments turístics de reduïdes dimensions, s'ha tractat bàsicament de fomentar nous allotjaments tipus *Bed and Breakfast*¹⁶⁷.

· Mesura 2.4: Promoció de serveis turístics i activitats culturals i recreatives per a millorar el potencial d'atracció turística (7% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura ha atorgat ajudes per fomentar la creació de PIME's o la consolidació de les existents que es dediquin a activitats culturals i recreatives, amb l'objectiu que reforcin el potencial turístic de la ciutat.

· Mesura 2.5: Desenvolupament de serveis innovadors a les empreses i noves activitats econòmiques (9% de la inversió de l'eix).

· Mesura 2.6: Suport a les activitats d'economía social per a la prestació de serveis a la persona i famílies (6% de la inversió de l'eix). Aquesta mesura es destina a l'activació de microcrèdits per a PIME's que es dediquin al serveis de les persones -oci, formació i integració social i cultural, assistència social o suport a la família-.

- Eix 3: Integració dels marginats i oferta de serveis de base econòmicament accessibles. Aquest eix ha desenvolupat un conjunt de mesures destinades a complementar l'eix 2. L'objectiu era garantir que les mesures de redinamització

¹⁶⁷ *Bed and Breakfast* són allotjaments de petites dimensions. En la majoria dels casos es tracta de cases particulars que habiliten una part de l'immoble per acollir turistes.

econòmica del punt anterior tinguessin un impacte real en la creació d'ocupació i en la inserció laboral les col·lectius més desfavorits. També ha desenvolupat actuacions destinades a la formació i la capacitat professional. La inversió associada a aquest eix ha estat de 0,6 milions d'euros, el 2,7% del pressupost del programa URBAN. Aquest ha comprés les mesures següents:

- Mesura 3.1: Desenvolupament de programes de capacitat per a la formació professional i l'ocupació de persones aturades en petites i mitjanes empreses i en el sector de l'artesania (34,5% de la inversió de l'eix).
- Mesura 3.2: Desenvolupament de programes de capacitat per a la formació professional i l'ocupació de persones aturades en el sector del turisme (24% de la inversió de l'eix).
- Mesura 3.3: Promoció de programes de formació i suport de les empreses que desenvolupen activitats socials, per tal de millorar l'oferta de serveis econòmicament accessibles (22% de la inversió de l'eix).
- Mesura 3.4: Desenvolupament de programes d'ensenyament i formació professional no vinculades a un sector específic, destinats als immigrants i a altres grups desfavorits (19% de la inversió de l'eix).

- Eix 4: Desenvolupament de la potencialitat tecnològica de la societat de la informació. A través d'aquest eix s'han finançat les operacions de millora de la xarxa de comunicacions locals i les infraestructures municipals, la creació d'una pàgina web pel municipi i la possibilitat de fer gestions *on-line*. S'ha implementat un Sistema d'Informació Geogràfica municipal. I Finalment, també s'ha creat una aula d'informàtica accessible a tots els ciutadans. La inversió total ha estat de 0,6 milions d'euros, el 2,7% del pressupost del programa.

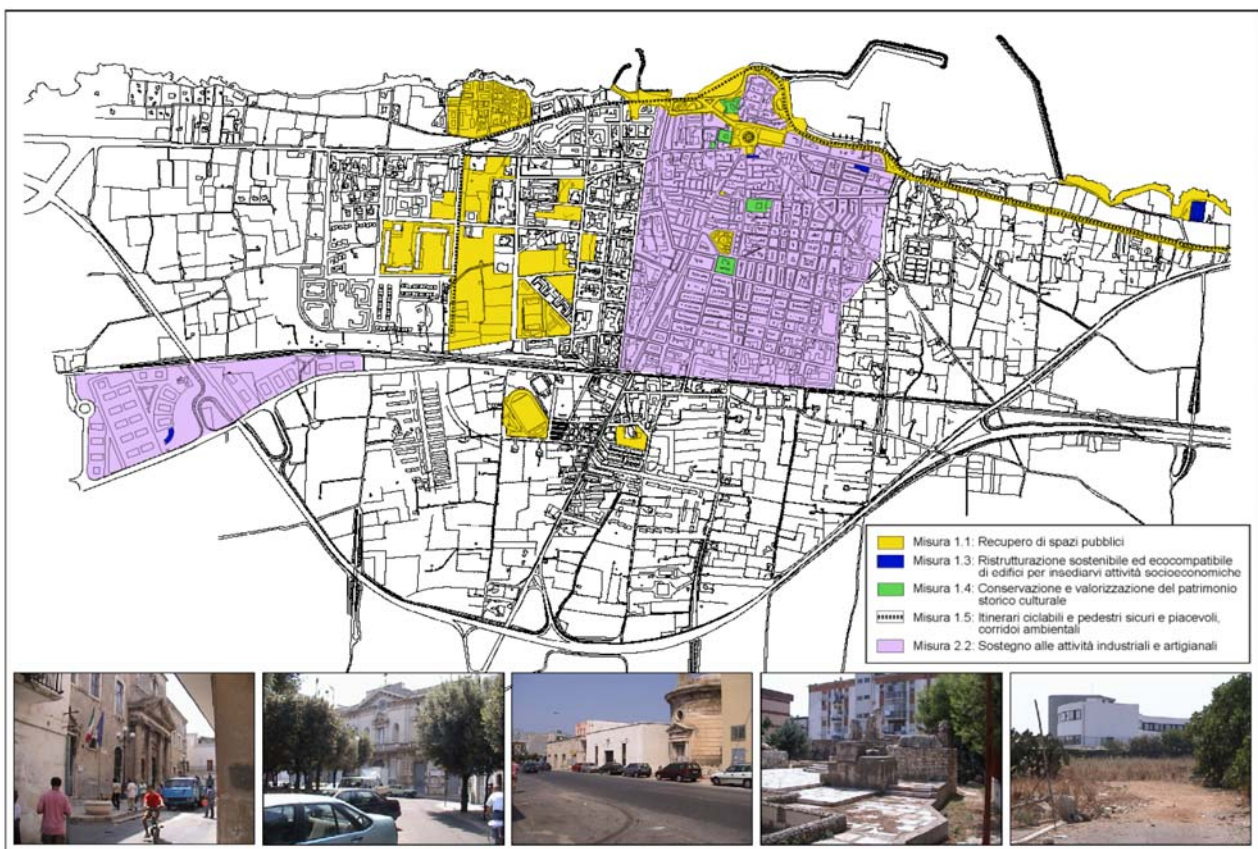
- Eix 5: Assistència tècnica per la gestió i el seguiment de programa, la comunicació i la publicitat (1,1 milions d'euros, 5% del pressupost del programa).

A mode de síntesi, es pot senyalar que el programa ha articulat la seva acció a través de les accions urbanístiques i la promoció econòmica. L'estratègia pel desenvolupament urbanístic s'ha definit a partir de: la renovació de la façana marítima, la regeneració del centre històric i de diferents espais urbans, la renovació o rehabilitació de diferents equipaments i edificis públics inutilitzats i la rehabilitació d'edificis patrimonials. Pel que fa a la redinamització econòmica, el programa ha apostat per la recuperació d'activitats tradicionals vinculades a la

pesca, la promoció del turisme i el desenvolupament d'activitats socials i culturals, sempre procurant incentiva la cultura emprendedora i generant nova ocupació.

Al mapa 13.3.13 es mostra la distribució territorial de les mesures de l'eix i l'àmbit d'actuació de la mesura 2.2 -suport per la creació d'empreses d'artesanía al centre urbà-. La resta de mesures de l'eix 2, 3 i 4, en tractar-se d'ajudes a empreses, programes de formació o ajudes per les TIC, no tenen assignada una àrea d'actuació concreta.

MAPA 13.3.13. Distribució de les mesures del programa URBAN a Mola di Bari

FONT: Comune di Mola di Bari, 2001a: 6.

El programa URBAN II Mola di Bari té una dimensió pressupostària de 21,9 milions d'euros repartits en els cinc eixos definits anteriorment. A la taula 13.3.5 es mostra la dimensió pressupostària, desglossada segons eixos d'actuació i l'aportació de cada agent implicat –UE, Estat, regió, municipi i agents privats-.

TAULA 11.3.5. Dimensió pressupostària del programa URBAN II Mola di Bari segons eixos d'actuació i aportació dels diferents agents (milions d'euros)

	UE (FEDER)	Estat (Ministero Infrastrutture)	Regió Puglia	Ajuntament Mola di Bari	Privats	Total	%
Eix 1 (urbanístic)	5,1	2,0	2,9	3,3	-	13,4	61,2
Eix 2 (empresa/ocupació)	2,1	1,3	-	0,1	2,7	6,2	28,3
Eix 3 (social)	0,35	0,15	-	-	0,1	0,6	2,7
Eix 4 (TIC)	0,4	0,2	-	-	-	0,6	2,7
Eix 5 (ass. tècnica)	0,7	0,3	-	0,1	-	1,1	5,0
TOTAL	8,6	4,0	2,9	3,5	2,8	21,9	100,0

Font: Comune di Mola di Bari.

A partir de la lectura dels objectius transversals presentats inicialment i el pes específic dels diferents eixos d'actuació, es pot apreciar com l'estratègia del programa s'ha centrat en la regeneració física i la redinamització econòmica. Les principals actuacions s'han destinat a la renovació o rehabilitació d'edificis històrics o equipaments públics, infraestructures –sanejament i tractament de l'aigua-, reurbanització i acondicionament d'espais públics, zones verdes i la façana marítima. Pel que fa a la vessant econòmica, el programa ha centrat la seva actuació en el suport a la creació i/o desenvolupament de les PIME's, donant una atenció especial a aquelles activitats que tinguin major repercussió sobre la pesca i les potencialitats turístiques del municipi –ja sigui per dotar d'infraestructures i capacitat d'acollida, com per reforçar els atractius i serveis locals-.

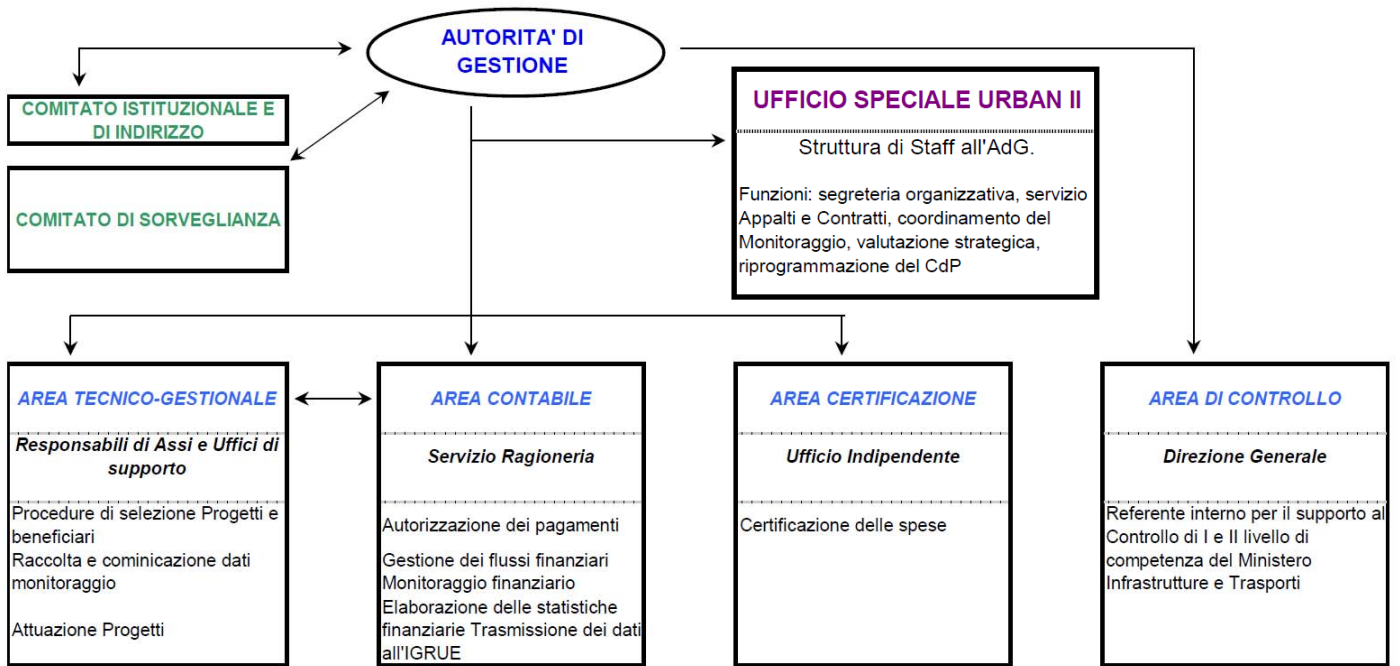
Finalment, a la figura 13.3.20 es mostra l'estructura organitzativa del programa. L'Ajuntament de Mola di Bari ha estat l'autoritat encarregada de la gestió, la implementació i el màxim responsable polític. Encara que per la direcció del programa s'ha establert un comitè institucional i de direcció format per representants de l'administració local i agents econòmic i socials que, a mode de partenariat, s'ha reunit periòdicament per tal de supervisar la marxa dels treballs executats pel programa i concertar determinades accions necessàries per a la continuació de les operacions i l'execució del programa.

D'altra banda, el comitè de seguiment –comitato sorveglianza, a la figura-, ha estat l'entitat encarregada del control polític del programa. Aquest ens ha estat format per un representant de l'Ajuntament –l'alcalde-, set representants de

diferents ministeris italians, un representant de la província de Bari, un representant de la regió de Puglia, un representant de la junta regional d'igualtat d'oportunitats, un altre de la comissió de medi ambient, un superintendent de patrimoni arqueològic i tres representant dels agents econòmics, les plataformes socials, i ONG's locals.

Per la gestió dels tràmits administratius i la gestió organitzativa l'Ajuntament ha habilitat una oficina especialment destinada al programa. Però ha diferència d'altres casos, aquesta no es tracta d'una oficina tècnica, sinó d'una secretaria per la gestió de les qüestions diàries sorgides de la implementació de les diferents mesures.

FIGURA 13.3.20. Estructura de gestió del programa URBAN II Mola di Bari.

FONT: Comune di Mola di Bari, 2001b: 9.

11.3.3.5. Resultats obtinguts

Com la resta de programes italians, l'URBAN a Mola di Bari ha estat conclòs, almenys pressupostariament, a l'acabament de l'any 2008. Malgrat això, algunes de les operacions finançades pel programa es troben encara en curs –com el waterfront o la rehabilitació de l'insitut Radar-.

La configuració pressupostària del programa fa que els impactes assolits s'hagin concentrat en la transformació urbanística –renovació de carrers, adequació de zones verdes, rehabilitació d'edificis patrimonials i renovació del waterfront- i la promoció econòmica –incentius per la creació d'empreses d'artesanía al centre urbà, empreses serveis turístics i activitats culturals per millorar l'atractiu de la ciutat i ajuda a la creació, millora i formació de les PIME's-.

Es disposen de dades oficials del resultat assolit pel segon eix d'actuació –promoció econòmica i inserció laboral, 30% de la inversió- a finals de 2008. Aquest són les següents:

- 50 ajudes per l'adquisició de maquinaria i nova tecnologia per les empreses per millorar els sistemes de producció (0,7 milions d'euros).
- 26 ajudes per la creació de noves activitats relacionades amb l'artesanía i la millora d'activitats preexistents al centre històric (0,7 milions d'euros).
- 6 ajudes per la deslocalització d'activitats "no ecocompatibles" del centre urbà (0,5 milions d'euros).
- 10 ajudes per la instal·lació d'allotjaments "Bed and Breakfast" en residències privades (0,3 milions d'euros).
- 4 ajudes per millorar empreses destinades al sector turístic (0,2 milions d'euros).
- 6 ajudes per promoció turística, valorització del patrimoni local i organització d'events culturals (0,15 milions d'euros).

En total, s'ha realitzat una inversió de 2,65 milions d'euros en 103 empreses –cal afegir una quantitat similar aportada pels propis agents privats interessats-. D'aquesta manera, l'impacte es pot considerar satisfactori, tenint en compte la modesta pressupostària de l'eix. D'altra banda, no es pot calibrar l'impacte en matèria de mercat laboral, ja que els gestors no han facilitat encara dades oficials sobre llocs de treball creats –i consolidats- a partir d'aquestes mesures.

La concentració pressupostària en favor de les transformacions urbanístiques –eix 1, més del 60% de la inversió- comporta que els resultats en aquest àmbit siguin els més importants del programa. Al mapa 13.3.14 es mostren la distribució de les principals operacions en el nucli urbà. Entre aquestes operacions en destaca, per la dimensió econòmica i per l'impacte sobre la ciutat, la rehabilitació dels dos convents –important patrimoni històric local-, la recuperació de l'institut Radar, que a més és una peça clau en l'aposta per la formació i inserció laboral dels joves,

i la redinamització del sector de la pesca. Però l'operació més important és la renovació del *waterfront* de la ciutat.

MAPA 13.3.14. Principals intervencions del programa URBAN a Mola di Bari

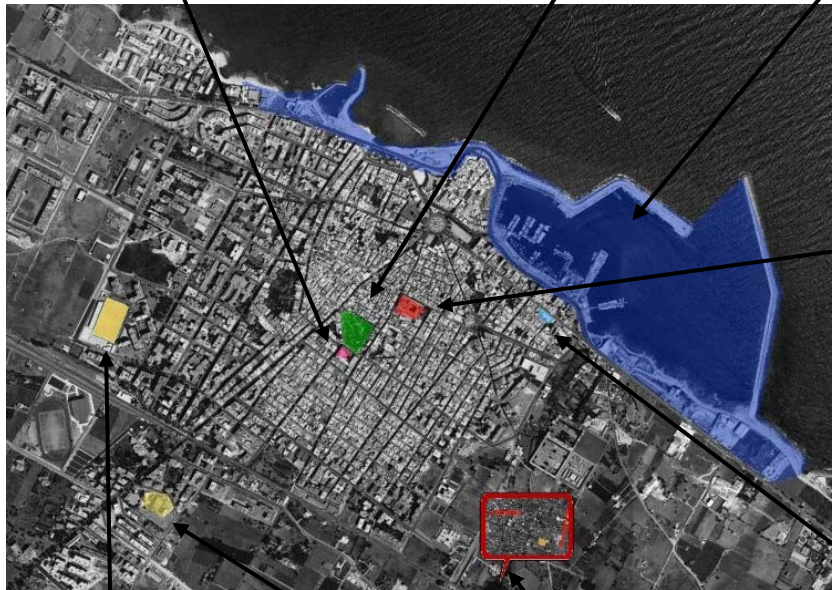
Convent S. Domenico

Jardins de la Piazza degli Eroi

Façana marítima

Convent Santa Chiara

Parc i canera municipal

Estadi Caduti di Superga

Jardins Don Pedro

Institut Radar

FONT: Elaboració pròpia partir d'imatges i cartografia de Comune di Bari.

La renovació de la façana marítima és, de llarg, l'operació més costosa, i la que requerirà un temps d'execució més llarg. De fet, l'operació no està finalitzada en el moment de concloure l'acció d'URBAN. Ja que el programa ha finançat només una part de l'operació prevista, la resta es finançarà amb pressupost estatal, regional i local, i serà també objecte d'un programa estatal de renovació urbana, un PRUSST. Malgrat això, la forta empremta d'aquesta actuació i l'excessiva concentració de la publicitat d'URBAN en aquesta variable, ha propiciat que la població local identifiqui URBAN exclusivament amb el projecte del *waterfront*¹⁶⁸.

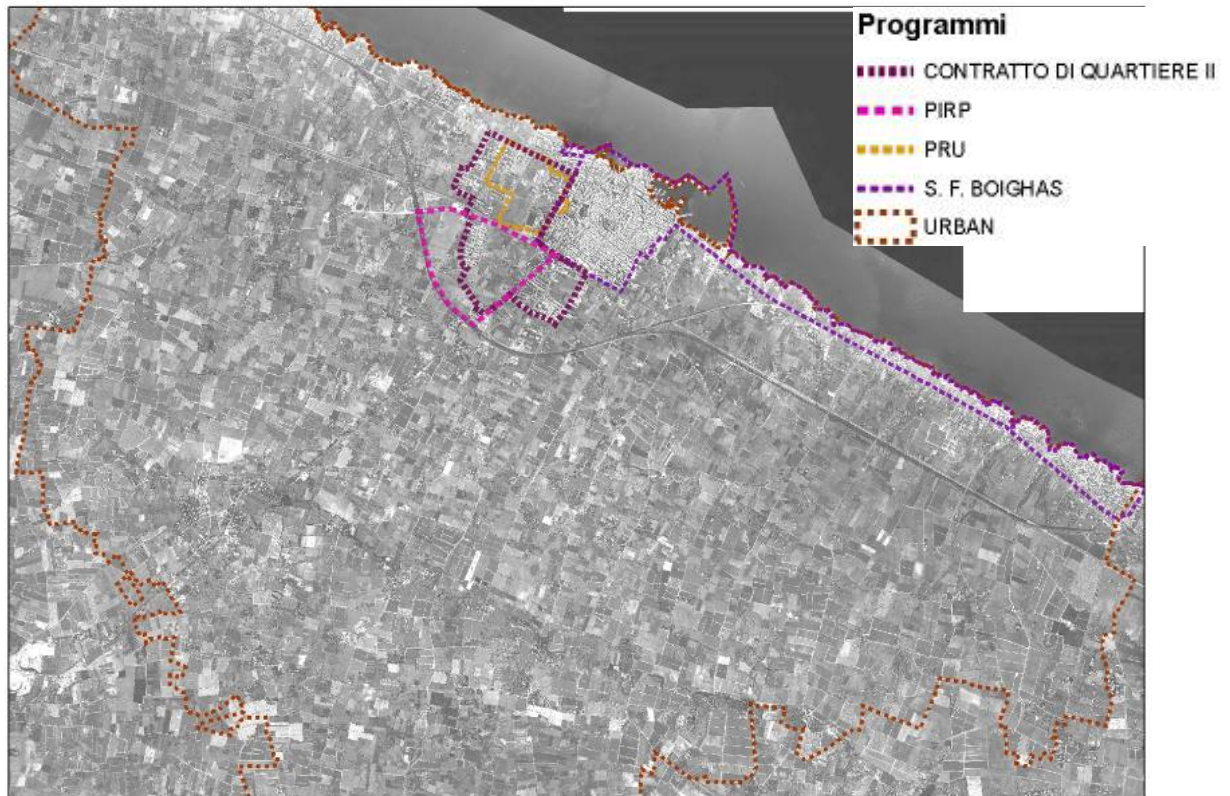
Els gestors del programa han interpretat les transformacions urbanístiques com l'eix central de programa i el motor que permetrà també la necessària redinamització econòmica i social del municipi. Malgrat això, amb la majoria d'operacions encara en curs, resulta prematur ponderar l'impacte en termes socials i econòmics d'aquestes operacions urbanístiques. L'impacte en clau turística ha estat el més evident: el municipi ha pogut recuperar i revaloritzar part del patrimoni històric local. D'altra banda, s'ha millorat sensiblement la infraestructura i la capacitat d'acollida: Mola di Bari disposava de dos hostals i dos càmpings, abans de la implantació d'URBAN. El incentius i ajudes econòmiques han afavorit la creació de 10 establiments nous tipus *Bed and Breakfast*. Malgrat tot, la incidència del turisme sobre la ciutat és encara modest. Un impacte menys tangible d'aquestes operacions, però realment important, ha estat el reforçament de sentiment de pertinença i la identificació de la comunitat local amb la ciutat, valors que s'havien deteriorat com a conseqüència del greu procés de degradació que havia patit la ciutat en les darreres dècades.

Sense l'aportació del programa URBAN –i els altres programes de regeneració urbana estatals- un municipi petit com Mola di Bari no hagués tingut capacitat econòmica per fer front a aquest tipus d'intervenció. En aquest sentit, aquest cas permet il·lustrar l'oportunitat de fer arribar la Iniciativa també als municipis petits, sense els recursos necessaris per fer front a les operacions urbanístiques de majors dimensions. De fet, en el cas de Mola di Bari, la Iniciativa URBAN ha servit per executar finalment actuacions que havien estat reivindicades històricament pels agents locals, especialment l'operació del *waterfront*. Els dos mapes següents permeten il·lustrar aquesta qüestió. Al mapa 13.3.15 es mostren els diferents programes de regeneració urbana amb finançament estatal i europeu

¹⁶⁸ Resulta habitual que la població local identifiqui el "programa URBAN" amb el projecte del *waterfront*, entenent-los com a sinònims. El qual resulta un exemple il·lustratiu dels efectes d'una política comunicativa centrada excessivament en aquesta operació.

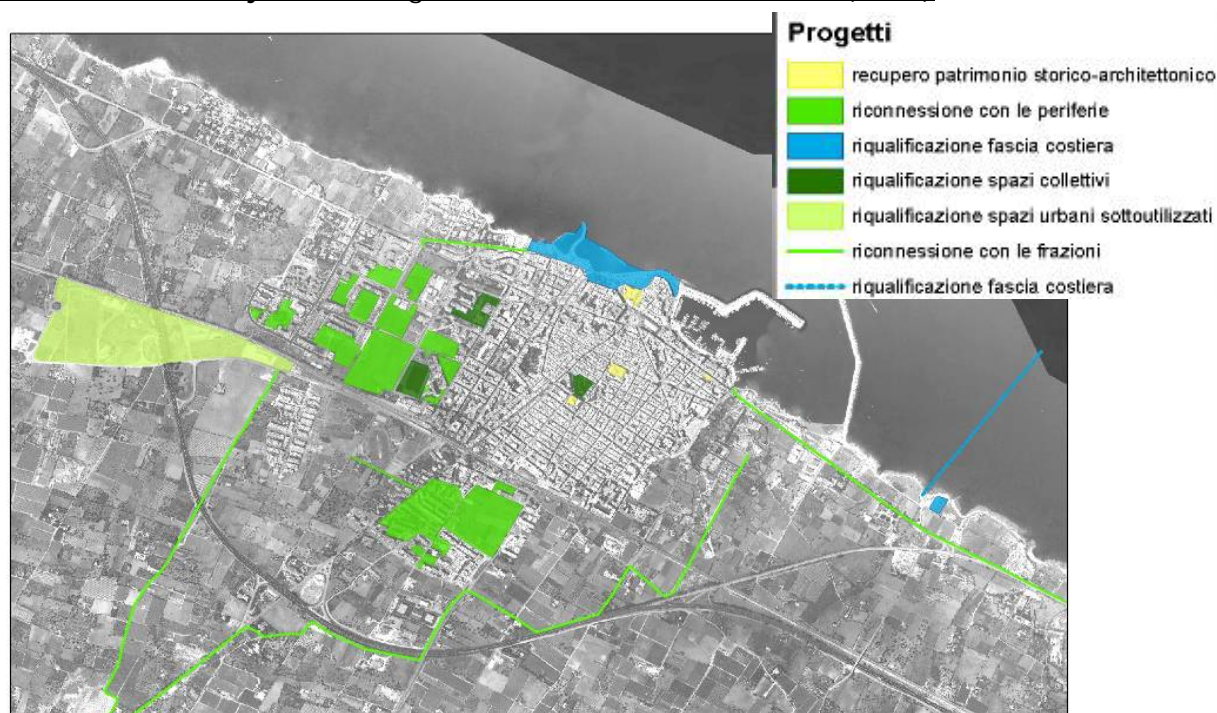
que intervenen a la ciutat, URBAN beneficia al municipi sencer, mentre que la resta es centra al nucli urbà i la façana hidrogràfica. Per la seva banda, el mapa 13.3.16 mostra els projectes o operacions de regeneració urbana que es podran finançar a partir d'aquests programes.

MAPA 13.3.15. Programes de regeneració urbana a Mola di Bari (2008)

FONT: TEDESCO, Carla (2008): "URBAN come tassello di una strategia territoriale". Comunicació presentada a les jornades Mola città URBAN - facciamo crescere una nuova città, 4 de desembre de 2008, Mola di Bari.

MAPA 13.3.16. Projectes de regeneració urbana a Mola di Bari (2008)

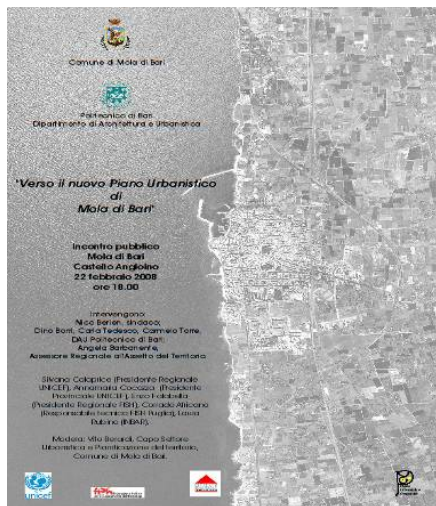
FONT: TEDESCO, Carla (2008): "URBAN come tassello di una strategia territoriale". Comunicació presentada a les jornades Mola città URBAN - facciamo crescere una nuova città, 4 de desembre de 2008, Mola di Bari.

En el procés d'implementació del programa, la negociació i la concertació de les actuacions va restar en un segon terme, en favor, segons els gestors del programa, d'una major agilitat i rapidesa en l'execució de les actuacions (Cles-Iris, 2003). La participació assolida ha estat realment baixa. Les campanyes del programa s'han centrat bàsicament en la informació, comunicació i publicitat de les actuacions, i no pas en la voluntat real de crear uns canals de diàleg per vehicular una participació efectiva de la comunitat local. Diferents estudis locals ja han fet referència a la capacitat marginal dels agents locals en la definició de l'estratègia d'actuació, així com el paper residual dels partenariats locals en l'elaboració, la implementació i el seguiment de les actuacions (Barbenente i Tedesco, 2004; Tedesco, 2006).

Malgrat tot, l'acció del programa ha servit per situar la regeneració urbana de la ciutat en el centre de l'agenda política local i despertar l'interès dels agents locals i la comunitat local cap als projectes futurs de la ciutat. Un bon indicador d'aquesta qüestió ha estat la gran implicació dels agents locals en les dues jornades organitzades per l'Ajuntament durant l'any 2008. La primera d'elles en motiu de

l'aprovació del nou pla urbanístic municipal, i la segona per la cloenda del programa URBAN –cloenda pressupostària, no així encara de les obres en curs-. No obstant, cal senyalar que en ambdues ocasions es tractaven d'exposicions públiques dels projectes urbans, per tant d'informació i publicitat, no d'organització de partenersiats ni de gestió de processos participatius.

FIGURA 13.3.21. Jornades *"Verso il nuovo Piano Urbanistico di Mola di Bari"*, febrer de 2008

FONT: Comune di Mola di Bari.

FIGURA 13.3.22. Jornades *"Mola città URBAN. Facciamo crescere una nuova città"*, desembre de 2008

FONT: Comune di Mola di Bari.

Per concloure, es citarà un fragment d'una conferència de l'alcalde de Mola di Bari, Nico Berlen, en motiu de les jornades de cloenda del programa: "*Mola città URBAN - facciamo crescere una nuova città*", 4 de desembre de 2008. En aquest fragment es destaca alguns dels valors i l'impacte de la IC URBAN en una ciutat com Mola di Bari, amb poca experiència en matèria de regeneració urbana i amb poc recursos propis per assumir aquest tipus de projectes:

"Il programma URBAN si avvia alla sua conclusione contabile ma le sue tracce, i suoi effetti e i suoi insegnamenti accompagneranno per molto tempo ancora le aspirazioni e le esperienze di sviluppo della nostra città. I suoi fondamentali insegnamenti d'integrazione, di governance, di partenariato sopravviveranno in programmi e progetti in corso e in fase di attivazione. Non saranno soltanto i suoi effetti più tangibili e visibili a ricordarcelo ma anche un accresciuto senso di appartenenza a una comunità di popoli più ampia e un rinnovato sentimento di cittadinanza europea. Per questo URBAN si conclude ma la sua esperienza continua, negli spazi riqualificati, nelle infrastrutture realizzate e in corso, negli immobili storici recuperati, nelle attività economiche incentivate, nelle opportunità d'inserimento delle persone più disagiate, nelle esperienze di amministrazione maturate e tanto altro".

"El programa URBAN ha arribat a la seva conclusió –contable-, però la seva petjada, els seus efectes i l'aprenentatge assolit acompanyaran durant molt temps les aspiracions i les experiències de desenvolupament de la nostra ciutat. El seus ensenyaments fonamentals en la integració de les actuacions, la governança, el partenariat sobreviuran a través dels programes en curs i els que es troben en fase d'activació. Els seus efectes no són només aquells més visibles i tangibles, sinó també qüestions com el reforçament del sentiment de pertinença a una comunitat i un sentit renovat de ciutadania europea. És per això que URBAN es conclou, però la experiència –i impacte- continua en els espais requalificats, en les infraestructures realitzades i en curs, en els immobles històrics recuperats, en l'activitat econòmica promoguda, en les oportunitats d'inserció de les persones més desfavorides, en l'experiència de gestió adquirida i en tantes altres qüestions".

11.3.4. URBAN II Torino – Mirafiori Nord

11.3.4.1. Contextualització geogràfica: Torí

Torí és la capital de la regió de la *Piamonte*, al nordoest d'Itàlia. La seva àrea metropolitana compta amb més de 2,2 milions d'habitants, 905.209 al seu terme municipal (ISTAT, 2008). És la quarta àrea metropolitana italiana en volum demogràfic darrera de Milà, Roma i Nàpols.

A partir de la segona meitat del segle XIX i fins la crisi del model de producció fordista, la ciutat de Torí va viure un gran creixement econòmic i demogràfic associat a l'activitat industrial. Aquest creixement demogràfic va portar associat un gran creixement urbanístic, configurant nous barris ocupats principalment per classes populars i configurant l'actual àrea metropolitana torinesa. La crisi econòmica dels anys setanta i vuitanta tingué un notable impacte sobre l'estructura productiva de la ciutat. A més, aquesta dinàmica es va veure agreujada per la crisi de la principal factoria, l'automobilística FIAT (Guercio, Robiglio, Toussaint, 2004).

A partir de la dècada dels anys vuitanta i especialment als noranta, en un context de reestructuració de la base econòmica local, però també de redefinició de la ciutat, s'interpreta la redefinició de la estratègia de desenvolupament urbà com un factor clau. La nova aposta són els serveis especialitzats, el turisme i la cultura (Guala, 2003b). En aquest context, es procura transformar la imatge projectada de la ciutat, tradicionalment associada a l'activitat industrial i a l'automòbil, a favor d'una imatge centrada en el patrimoni històric i el dinamisme social i cultural (Guala, 2003b). Es desenvoluparen nombrosos projectes de redinamització econòmica i estratègies de promoció urbana, a més de diferents intervencions de regeneració urbana. El declivi de la indústria i la transformació de la base econòmica local, implicaren l'abandonament de determinats espais urbans. El millor exemple d'aquest procés fou el tancament de la fàbrica de Fiat a Lingotto. Aquest espai, en una posició relativament central, fou transformat en una de comerç i oci al 1989, esdevenint el símbol dels canvis que s'estaven produint a la ciutat. A Torí a partir dels anys noranta, la redinamització econòmica, el canvi d'imatge de la ciutat i les transformacions urbanístiques foren estratègies interrelacionades.

La reestructuració econòmica afectà especialment als barris menys qualificats de la ciutat, és a dir, la crisi econòmica es traduí també en un declivi urbà, que fou especialment greu en els barris més sensibles. Per donar resposta a aquestes problemàtiques s'implementaren diferents programes de regeneració urbana. Finalment, a l'any 1997, es creà el *Progetto Periferie* –Projecte Perifèria-, el qual, a mode de pla estratègic, va definir una estratègia de desenvolupament i línies d'actuació per la regeneració dels barris amb dificultat de la ciutat. Aquest ens va actuar com a espai de cooperació de les diferents polítiques sectorials, per tal que poguessin coordinar les seves accions en favor d'aquests barris. Posteriorment, al 2001¹⁶⁹, esdevingué el principal òrgan responsable de la gestió dels diferents programes de regeneració urbana que es pretenien implementar a la ciutat. Des d'aquell moment ha coordinat 13 programes de regeneració urbana –veure mapa 13.3.17-: tres Programmi di Recupero Urbano, un Contratto di Quartiere, la Iniciativa Comunitària URBAN II a Mirafiori Nord i vuit Azioni di Sviluppo Locale Partecipato. En total ha suposat una inversió de més de 500 milions d'euros aportats per l'Ajuntament i la regió de Torí, l'oficina territorial d'habitatge, la Regió de Piemonte, l'Estat i la UE, a més de capital privat.

MAPA 11.3.17. El *Progetto Periferie*, els programes de regeneració urbana a Torí

FONT: *Progetto Periferie* – Città di Torino.

¹⁶⁹ Al 2001 les competències i les accions del *Progetto Special Periferie* varen ser assumides pel nou *Settore Periferia* –Secció Perifèria-, que al 2007 fou renombrat com a *Settore Rigenerazione Urbana e Sviluppo*- Secció de regeneració urbana i desenvolupament-.

11.3.4.2. Característiques de l'àrea d'actuació: Mirafiori Nord

El barri de Mirafiori Nord es troba a la zona sud de la ciutat de Torí. L'àmbit d'actuació del programa URBAN II tenia 213,5 hectàrees, i comprenia la pràctica totalitat del barri, el qual es correspon a poc més de la meitat del districte 2 del municipi, i contava amb 24.843 habitants en el moment d'iniciar-se l'actuació (any 2002).

La creació i posterior consolidació del barri es troba estretament vinculat a la implantació de la factoria de l'automobilística FIAT en aquesta zona. Entre el 1936 i 1939 la FIAT realitzà el seu segon gran complex industrial –després del de Lingotto entre 1915 i 1923-. El complex de Mirafiori, actualment, té 3 milions de metres quadrats edificats i abraça una àrea de 100 hectàrees.

MAPA 11.3.18. Situació de Mirafiori Nord a Torí

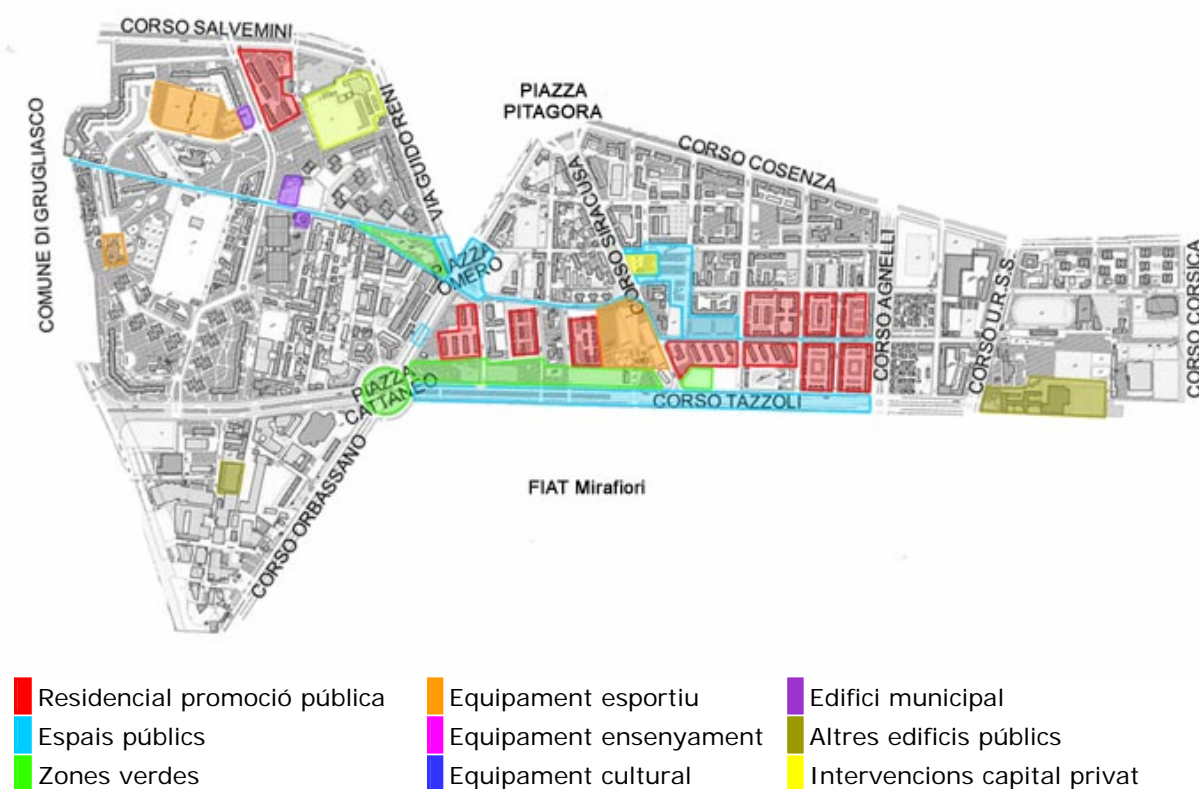

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>.

La implantació de la factoria de la FIAT en els anys trenta en un espai, en aquell moment sense urbanitzar i perifèric a la ciutat de Torí, suposà l'inici del procés de construcció d'aquest barri. La relació entre la factoria i el barri ha estat sempre molt estreta. Així, fou durant les dècades cinquanta, seixanta i setanta quan es desenvolupà definitivament aquest barri, la base laboral del qual depenia estretament de la gran factoria automobilística italiana, en aquells moment en

franc creixement. Aquest creixement es realitzà a partir de diferents promocions d'habitatge aïllades –amb predominança de l'habitatge públic- que s'anaren superposant, però sense un element que articulés i vertebrés aquest espai urbà (Rossignolo, 2001). Finalment, a partir dels anys setanta s'acabà de configurar un barri amb una clara vocació residencial, però amb un dèficit important de serveis, equipaments i amb uns espais públics poc o gens condicionats. A més, l'articulació entre la trama urbana i les principals vies urbanes va estar mal resolta, així que el barri fou travessat per diferents barreres urbanes. Posteriorment, a partir de la dècada dels vuitanta i, especialment, a partir dels noranta, es consolidà una situació de marginalitat física i funcional del barri. A més, aquesta dinàmica anà acompanyada d'un procés de degradació del parc d'habitatges i el sorgiment de problemàtiques socioeconòmiques.

MAPA 11.3.19. Àrea d'actuació del programa URBAN II a Mirafiori Nord

FONT: Progetto Periferie – Città di Torino.

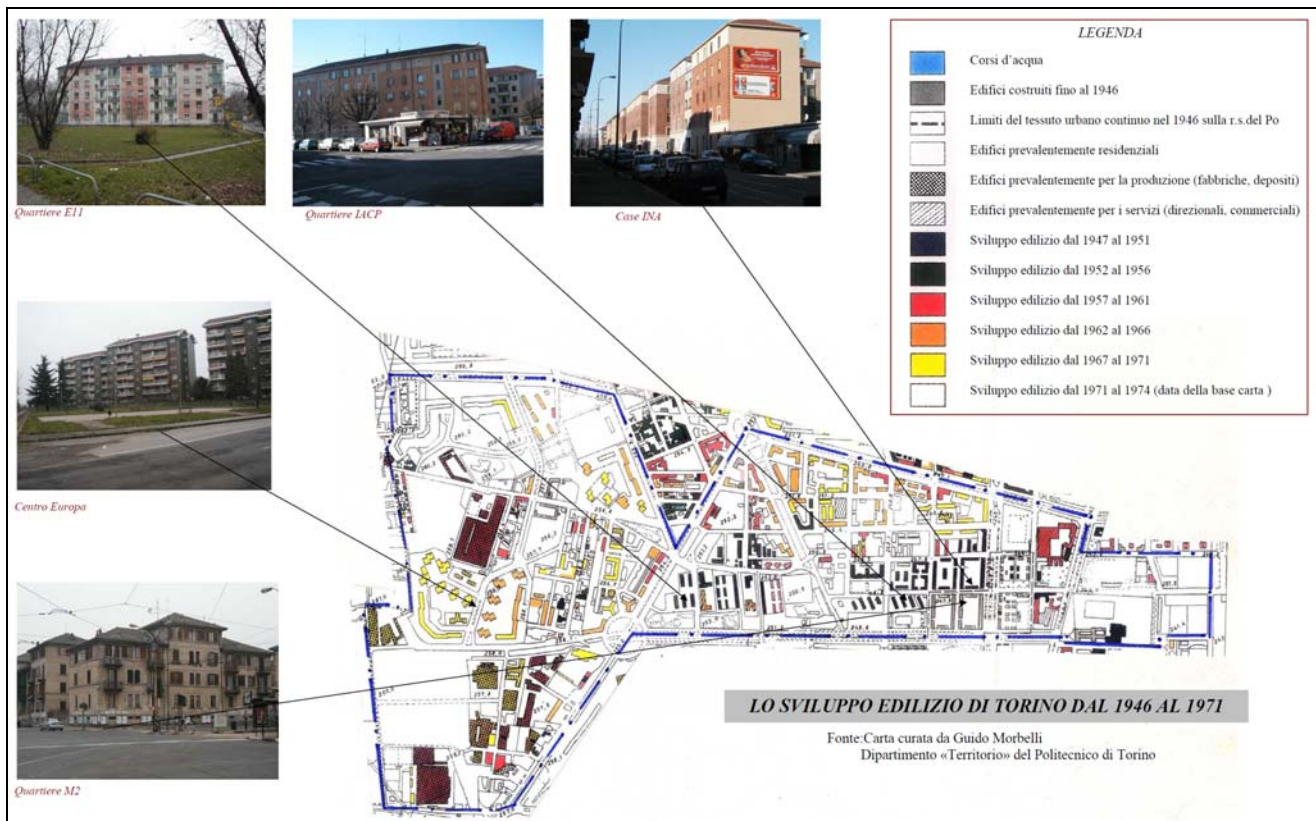
Un 20% dels habitatges del barri -1.904- són de titularitat pública, ja sigui l'Ajuntament, l'Agència Regional de l'Habitatge o l'Estat. Mentre que en el conjunt de la ciutat, aquest percentatge arriba al 6%-. Una bona part d'aquesta promoció pública fou desenvolupada durant les dècades dels anys seixanta i setanta.

De fet, diversos autors apunten que el barri pot ser considerat com un "museu" de l'habitatge italià (Grogardi, 2001; Guercio, Robiglio, Toussaint, 2004), ja que s'hi poden trobar tant habitatges burgesos, amb ornamentacions, construïts pels alts i mitjans càrrecs de la FIAT durant la dècada dels cinquanta, i d'un valor històric i arquitectònic considerable, com un ampli ventall de promocions públiques de diferents dècades, i per tant emprant fórmules arquitectòniques i urbanístiques ben diverses, com promocions d'habitatge de promoció privada –especialment de les dècades setanta i vuitanta- amb unes fórmules més convencionals.

"L'area quindi si presenta come una porzione urbana nella quale coesistono, come in una sorta di museo, le forme insediative collegate all'evoluzione della politica abitativa pubblica in Italia: dalle case per operai costruite dagli imprenditori alle case private costruite nei piani di zona".

("L'area es presenta com una porció urbana en la qual coexiteixen, com en una mena de museu, les diferents formes relacionades amb l'evolució de la política d'habitatge públic a Itàlia: de les cases construïdes pels empresaris per als seus treballadors als habitatges desenvolupats amb els plans de zona") (Ufficio URBAN-Città di Torino, 2001: 3).

MAPA 11.3.20. Habitatges segons any de construcció

FONT: Dipartimento Interateneo Territorio – Politecnico di Torino.

Efectivament, la fàbrica urbana de Mirafiori pot ser llegida com a patrimoni històric, però també cal destacar el mal estat de conservació d'una part significativa del parc d'habitatges. Al barri hi ha notable presència d'edificis de la dècada dels cinquanta i seixanta que pateixen processos de degradació i obsolescència, amb dèficits estructurals –sense calefacció, sense ascensor, de reduïdes dimensions-. D'altra banda, al barri també hi destaca la notable presència de grans blocs d'habitatges construïts en la dècada dels setanta en resposta a unes importants necessitats habitacionals; i, per tant, apostant per unes solucions arquitectòniques que comporten una importat densificació –grans blocs d'edificació oberta-. La perspectiva unitària de cadascuna d'aquestes promocions i la fórmula ràpida en què es varen desenvolupar resulta clau per interpretar la manca de cohesió interna que actualment tenen aquestes espais (Ufficio URBAN-Città di Torino, 2001). L'espai públic, en línies generals, és poc qualificat, amb problemes de conservació –no greus- i especialment mancat de zones verdes condicionades.

FIGURA 11.3.23. Imatges de diverses promocions d'habitatge de Mirafiori Nord

FONT: Fotografies Aaron Gutiérrez, juny de 2007.

Des d'un punt de vista sociodemogràfic, el barri es caracteritza pel relatiu envelliment de la població i per haver assolit un estancament demogràfic, que tendeix al retrocés. Un element clau en aquestes situacions és la manca de mobilitat de la població resident, com ho indica que en el moment d'iniciar-se el programa URBAN, el barri contava només amb un 1,5% de població estrangera.

11.3.4.3. Reptes i oportunitats

El barri és travessat per diverses barreres urbanes que dificulten la cohesió interna del barri i la seva relació fluida amb la resta de la ciutat. En primer terme, hi destaca la factoria de la Fiat, que delimita tot el barri en el seu extrem sud. Però el que representa una major problemàtica per la cohesió de l'àrea són les nombroses vies de comunicació en sentit nord-sud que distribueixen el transit des del centre de la ciutat. Aquestes vies ràpides –amb dos o tres carrils per sentit– són difícilment integrables amb el tram urbà del barri, així que, encara que a escala metropolitana juguin un paper clau en l'accessibilitat al centre de Torí i en la mobilitat nord-sud en general, han acabat consolidant-se com a barreres urbanes que han dificultat la vertebració interna de Mirafiori Nord.

Una problemàtica important per l'àrea és l'antiguitat del parc d'habitatges, el seu deficitari estat de conservació i, en general, la mala qualitat mitjana i els importants dèficits estructurals dels habitatges més antics. En aquest sentit, les deficiències en el parc d'habitatge han esdevingut un primer fre per la necessària mixtura socioeconòmica d'aquesta àrea. A aquest fet, cal afegir-hi la mala qualitat de l'espai públic i el dèficit d'espais lliures i zones verdes condicionades adequadament. Existeixen nombrosos espais lliures –no edificats, ni destinats a

viari-, aquests són espais intersticials entre els diferents blocs d'habitatge –edificació oberta-, però no estan degudament adequats i condicionats per realitzar una necessària funció d'espai d'ús públic.

Mirafiori Nord es caracteritza pel seu marcat caràcter residencial. Manquen activitats econòmiques dinàmiques que siguin capaces de generar fluxos de població a l'àrea. L'activitat comercial i els serveis són molt febles; de fet, no es corresponen ni amb la necessària oferta de barri, qüestió que esdevé un bon indicador de la manca de dinamisme de l'àrea. La proximitat a la factoria Fiat, en termes d'activitat econòmica derivada al barri, no ha revertit en uns beneficis significatius més enllà de la resta de ciutat. Per contra, a partir de la dècada dels noranta, la desindustrialització i la deslocalització de determinats elements de la producció han perjudicat sensiblement a la població del barri –ha derivat en un augment de l'atur-. En el moment d'iniciar-se l'activitat d'URBAN la taxa d'atur del barri era de 17,8% mentre que la de la resta de la ciutat es trobava al 9,2%. A més, l'atur femení i l'atur de llarga durada eren especialment significatius.

L'estructura sociodemogràfica és una altre punt problemàtic. En primer lloc, destaca l'estructura demogràfica envellida, la qual s'explica per l'envelliment del gruix de població que va arribar en el moment d'expansió i consolidació durant les dècades dels seixanta i setanta. Però també per la manca de renovació de la població, a causa essencialment a la poca capacitat atractiva de l'àrea. Aquesta qüestió ha provocat, que en els anys anteriors a l'acció d'URBAN el barri tingués un creixement demogràfic negatiu. En destaca també l'alt índex de dependència, el qual s'explica no només per la presència de població envellida sinó també per l'alta taxa d'atur femení i, en general, pel dèficit de població activa. D'altra banda, en termes generals, el nivell de formació de la població del barri és baix, qüestió que esdevé un fre per a la millora de les seves condicions socioeconòmiques.

La delinqüència i la conflictivitat social és una qüestió problemàtica apuntada per diferents diagnosis locals (Bigli, 2003; Ufficio URBAN-Città di Torino, 2001). Cal apuntar però que, encara que no sigui un problema menor, la inseguretat ciutadana a Mirafiori no ha adquirit una dimensió que la situï com un dels problemes més importants de l'àrea, ni com una qüestió que actui com a fre per l'arribada de nous residents o activitats.

Referent als punts forts, cal destacar que el barri presenta una adequada

dotació de serveis i equipaments públics, especialment equipaments esportius i lúdics.

Mirafiori no ha patit un procés important de guetització. No s'ha produït un tendència habitual en els barris amb situacions més aguditzades de degradació: la substitució de la població del barri per població nouvinguda amb menys capacitat adquisitiva i menor nivell de formació. La manca de mobilitat demogràfica del barri ha implicat, com s'ha mencionat anteriorment, un estancament demogràfic, una manca de rejuveniment de la població i, en conseqüència, un sensible procés d'envelliment. D'altra banda, ha comportat també l'arrelament d'una forta sensibilització i implicació de la comunitat local amb el barri. Aquesta qüestió ha permès que qüestions com la participació ciutadana i la implicació de les nombroses associacions locals en el projecte hagi estat superior a la d'altres casos. Encara que, per la manca de dinamisme de l'àrea, els partenariats hagin estat clarament deficitaris pel que es refereix als agents econòmics.

Malgrat l'aïllament funcional del barri i el seu caràcter perifèric, aquest es troba ben comunicat amb el centre urbà i la resta de l'àrea metropolitana torinesa. Mirafiori es travessat per les principals vies de comunicació del centre amb el sud Torí, així que l'accessibilitat és un dels punts forts de l'àrea. L'oferta de transport públic és també correcta: deu línies d'autobús urbà tenen parada al barri, la major part de les quals es realitzen a *corso Tazzoli* i *corso Orbassano* –les dues vies principals-.

Mirafiori és un barri amb un cert caràcter simbòlic i històric pel conjunt de la ciutat, relacionat històricament amb el rol cabdal de la factoria de Fiat. A més, el barri acull una important varietat d'estils arquitectònics, fruit del creixement esglaonat entre les dècades dels anys trenta i els setanta. Aquest rol simbòlic i el valor històric del conjunt –degudament rehabilitat i condicionat- pot ser aprofitat com un element que reforci l'estima de la comunitat local pel seu barri i com a variable que permeti diferenciar i revaloritzar el barri a partir de les potencialitats endògenes.

En l'àmbit econòmic, en destaca el sorgiment de petites iniciatives emprenedores bassades en les noves tecnologies que el programa URBAN ha procurat potenciar –ha creat un viver d'empreses-.

11.3.4.4. El programa URBAN

El programa URBAN a Torí ha suposat una inversió total de gairebé 42 milions d'euros a Mirafiori, 28,4 aportats directament pel programa i 13,5 pel complement finançat a nivell regional i local. Com s'ha comentat anteriorment, el programa URBAN II participa d'una estratègia de ciutat més àmplia: el *Progetto Periferie*, un pla d'actuació per la regeneració dels barris perifèrics de Torí engegat pel govern local al 1998. En el marc d'aquest projecte, l'Ajuntament va apostar per Mirafiori com a barri candidat a la IC URBAN II. Candidatura que finalment va resultar una de les deu prioritzades pel *Ministero dei Lavori Pubblici*, -Ministeri d'Obres Públiques- italià¹⁷⁰ i aprovat per la CE al 2001. I així, al gener de 2002, el programa inicià la seva acció a Mirafiori Nord.

L'objectiu general del programa és:

"(...) stimolare e favorire l'avvio e sviluppo di un processo di trasformazione sociale, fisica ed economica nel quartiere che permetta di superare la fase di degrado fisico e sociale, crisi d'identità e isolamento, attivando, cogliendo e facendo emergere nuove opportunità e progettualità a beneficio della popolazione locale nel suo complesso e, in particolare, delle fasce deboli ed emarginate".

"(...) estimular i afavorir el sorgiment i desenvolupament d'un procés de transformació social, física i econòmica del barri que permeti superar el procés de degradació física i social, la crisi d'identitat i l'aïllament, activant, aprofitant i fent emergir noves oportunitats i projectes en benefici de la població local en el seu conjunt i, en particular, dels més febles i marginats" (Ufficio URBAN-Citta di Torino, 2001: 15).

El programa s'articula a partir de tres objectius transversals, que al mateix temps han esdevingut l'eslògan, *Ridare un Centro, Rimettere in Movimento e Rimettere al Centro*:

- *Ridare un centro* (restablir el centre): millorar la qualitat, la sostenibilitat i l'habitabilitat dels espais públics i els serveis, així com crear espais de referència pels habitants i les activitats cíviues del barri.

- *Rimettere in movimento* (posar en marxa): crear, estimular i donar oportunitats

¹⁷⁰ Decisió C/2001/3531 de 23 de novembre de 2001.

innovadores en favor l'ocupació i fomentar la formació, el moviment emprenedor i la cultura a tota la població local.

- *Rimettere al centro* (portar al centre): crear els de connexió amb la ciutat, la resta de l'Estat i Europa, a través d'activitats, espais i serveis exemplars i d'alta qualitat que siguin capaços d'atreure gent i inversions de l'exterior i que serveixin per reforçar la centralitat i la visibilitat del barri (Ufficio URBAN-Città di Torino, 2001: 16).

L'acció del programa d'actuació s'ha estructurat en quatre eixos, definits a partir de les premisses que estableix la pròpia IC URBAN, que definia set eixos clau -veure punt 7-, però centrats en les necessitats i especificitats del barri. Aquests quatre eixos d'actuació són:

- *Eix 1. Regeneració física i sostenibilitat ambiental* (publicitat pels gestors del programa com l'eix verd). Aquest eix ha aglutinat les accions encaminades a recuperar i millorar l'espai físic del barri, habilitar i adequar les diferents zones verdes i esportives ja existents per tal de crear un espai públic de qualitat. S'ha pretès també engegar accions encaminades a promoure el desenvolupament més sostenible del barri, especialment encaminat a la eficiència en la gestió dels recursos a les llars. Les mesures dites a terme en el marc d'aquest eix han suposat una inversió de 15,3 milions d'euros, sent de llarg l'eix de major dimensió pressupostària. A la figura 11.3.24 es mostra un dels logotips del programa, emprat per publicitar les seves accions. A la figura es pot observar la distribució de les actuacions realitzades en el barri en el marc d'aquest eix.

FIGURA 11.3.24. L'eix verd

FONT: Ufficio Urban – Città di Torino.

Aquest és l'eix d'actuació que ha implicat una major inversió econòmica: 15,3 milions d'euros, més de la meitat del pressupost d'URBAN. Inclou 4 mesures, que es detallen a continuació:

. Mesura 1.1 (78% de la inversió): Reurbanització plurifuncional i ecocompatible dels espais urbans. Aquesta mesura a comprès les actuacions destinades a la transformació, adequació i millora de determinats espais públics del barri amb l'objectiu que resultessin més segurs, accessibles i, en general, de major qualitat; de forma que ajudin a qualificar l'entorn i prestin un servei al conjunt de la ciutadania local.

En el marc d'aquesta mesura s'han realitzat les dues actuacions més emblemàtiques del programa. La primera d'elles ha estat la reurbanització de la plaça *Livio Bianco*, que fou inaugurada al setembre de 2003 –amb una gran festa del barri-. Aquesta plaça, amb un ampli espai destinat a jocs infantils i rodejada d'àmplies zones verdes, ha esdevingut un espai molt utilitzat i un autèntic referent per la població local. La segona actuació més destacada ha estat la restauració de la *Cascina Roccafranca*, un espai de més de 4.000 m² -2.500 m² dels quals són coberts-, per convertir-lo en un casal social del barri.

Una altra operació destacada ha estat la intervenció en el carrer *Tazzoli*, per tal de convertir-la en la "*nuova porta della città*" ("la nova porta de la ciutat") (Bigli, 2006). Aquesta és la via que delimita el barri en el seu extrem sud i discorre de forma paral·lela a un mur de més de 1.500 metres que tanca el recinte de la FIAT. Aquesta via ha estat objecte d'un important procés de transformació per tal d'integrar-la en la trama del barri, tot convertint-la en una parc lineal, amb zones verdes, parcs infantils i una rambla central. En el marge nord del carrer es troben alguns dels nous equipaments esportius del barri, un dels pavellons, de recent construcció, va ser seu dels Jocs Olímpics d'hivern del 2006. El programa ha participat, parcialment, en la adequació i millora d'aquest carrer; a través d'URBAN s'ha finançat la millora de l'enllumenament, la creació d'un carril per bicicletes, així com altres intervencions menors, com el mobiliari urbà.

MAPA.11.3.21. Reforma de Corso Tazzoli

FONT: Ufficio URBAN, 2004: 2.

. Mesura 1.2 (8% de la inversió): Millora en la gestió de la brossa i la recollida selectiva. S'ha desenvolupat un sistema de recollida selectiva, "porta a porta" –el primer a la ciutat-, que ha situat al barri com un dels que ha assolit un major de seguiment d'aquest sistema –a prop del 50%-, sensiblement per sobre de la mitjana de Torí-.

. Mesura 1.3 (12% de la inversió): Rehabilitació ambiental de la infraestructura d'energia. L'objectiu ha estat la reducció de la contaminació acústica i atmosfèrica. Principalment s'ha destinat al soterrament i adequació mediambiental de les infraestructures elèctriques del barri.

. Mesura 1.4 (2% de la inversió): Millora de la mobilitat i potenciació del transport públic alternatiu. Una de les mesures més significatives ha estat el *car-sharing*.

- *Eix 2. Infraestructures i coneixements pel desenvolupament econòmic* (publicitat pels gestors del programa com l'eix blau). Aquest eix, que ha suposat una inversió de 7,6 milions d'euros, s'ha encarregat de donar el recolzament necessari per mantenir i millorar les petites i mitjanes empreses de la zona i per atreure noves empreses i activitats. La figura 11.3.25 és també un logotip publicitari del programa, que aquí pot ser emprada per localitzar les principals actuacions desenvolupades.

FIGURA 11.3.25. L'eix blau

FONT: Ufficio Urban – Città di Torino.

S'ha procurat fomentar i donar els instruments necessaris per promoure la creació de noves empreses i crear nova ocupació. La idea ha estat convertir la perifèria en un autèntic centre productiu i vital, que pugui prestar serveis moderns i avançats, apostant per la creativitat i la innovació i cercant la inserció al món laboral de la població local, centrant l'atenció en les persones amb majors dificultats.

Les accions desenvolupades en aquest eix s'han centrat en la formació, la valorització del capital humà i la inserció laboral, així com l'ajuda als emprenedors per la creació de petites empreses i la provisió d'espais i serveis destinats a promoure el sorgiment de nova activitat econòmica al barri. Al barri, moltes de les activitats econòmiques depenen de forma directa o indirecta de la factoria de la FIAT. Els diferents processos de reorganització i canvi de model de producció han tingut un impacte sobre aquestes petites empreses locals –en forma de reducció de les oportunitats-. El programa ha pretès ajudar a reformular aquestes activitats locals i potenciar la incorporació dels habitants del barri en el món laboral, especialment les persones amb majors dificultats d'accés i risc d'exclusió social –persones amb atur de llarga durada i/o dones-, així com ajudar, a través de la formació i l'ocupació a persones amb greus dificultats –drogodependents-. Les actuacions desenvolupades han suposat una inversió de 7,6 milions d'euros més d'una quarta part de pressupost del programa. En concret, aquest eix ha inclòs les següents mesures:

. Mesura 2.1 (67% de la inversió): Desenvolupar de les possibilitats tecnològiques de la societat de la informació. En el marc d'aquesta mesura, al 2003 es va crear el "LISEM" –Laboratori d'Intervenció pel Desenvolupament Econòmic de Mirafiori Nord-¹⁷¹. Aquest centre, a més de viver d'empreses, actua com a centre de formació i de promoció de la innovació tecnològica destinat especialment a la població de Mirafiori Nord. En el viver d'empreses s'ha donat cabuda a PIME's de base tecnològica i a PIME's dedicades al "*e-commerce*" -comerç a través d'Internet-

¹⁷¹ <http://www.lisem.it>

FIGURA 11.3.26. Cartells publicitaris d'ajuts i premis per a emprenedors

FONT: Ufficio URBAN, 2003: 2.

- . Mesura 2.2 (14% de la inversió): Desenvolupament de la cultura emprenedora i innovadora amb alt contingut cultural i ambiental.
- . Mesura 2.3 (5% de la inversió): Accés i formació en noves tecnologies als més desfavorits.
- . Mesura 2.4 (6% de la inversió): Inserció laboral i integració social.
- . Mesura 2.5 (8% de la inversió): Orientació i ajuda als emprenedors.

- Eix 3. Integració social, lluita contra l'exclusió i promoció cultural (publicitat pels gestors del programa com l'eix vermell). L'acció d'aquest eix ha estat destinada a combatre la marginació i aïllament de determinats col·lectius del barri. El programa ha pretès actuar especialment sobre dos col·lectius, amb dificultats i necessitat molt diferents: drogodependents i gent gran. Finalment, l'objectiu general d'aquest eix ha estat reforçar la convivència cívica dins del barri i reforçar els valors positius del veïnatge i sentiment de pertinença a una determinada comunitat plural i diversa. Les mesures desenvolupades han suposat una inversió de 3,8 milions d'euros.

FIGURA 11.3.27. L'eix vermell

FONT: Ufficio Urban – Città di Torino.

. Mesura 3.1 (27% de la inversió): Promoció d'un centre polivalent per la integració social. Dins de la "Cascina Roccafranca", l'equipament estrella del barri, de nova creació gràcies a URBAN, s'ha creat la "Casa del Quotidiano". Un espai flexible, destinat a donar atenció a les diferents necessitats socials i assistencials del barri, especialment destinat a l'atenció de la gent gran, a la planificació familiar i als infants.

. Mesura 3.2 (23% de la inversió): Intervencions destinades a la lluita contra l'exclusió social. Integració social, ajuda als drogodependents, mediació social...

. Mesura 3.3 (8% de la inversió): Formació per la integració social.

. Mesura 3.4 (17% de la inversió): Desenvolupament i promoció de l'oferta cultural. S'ha apostat per utilitzar la *Cascina Roccafranca*, també, com un espai cultural –teatre, exposicions temporals, concerts,...- que permeti apropar diferents manifestacions culturals a la població local.

. Mesura 3.5 (25% de la inversió): Art públic participatiu. L'objectiu ha estat promoure la utilització de l'espai urbà pel conjunt de la població local i el reforçament de la identificació amb el barri. S'ha tractat, principalment, de fer participar a la població local en diferents operacions de requalificació urbana, al mateix temps que s'ha ajudat a la formació de les persones interessades.

- *Eix 4. Assistència tècnica.* Aquestes són les actuacions destinades a la pròpia gestió i implementació del programa, però també a qüestions tècniques que han de permetre l'aprenentatge, la millora i l'optimització de les actuacions de les actuacions com: el seguiment i control, l'avaluació, la informació al ciutadà i la promoció del programa i els resultats. Ha implicat una inversió total de 1,6 milions d'euros.

El programa URBAN té una dimensió pressupostària de 28,4 milions d'euros, a això cal sumar-li el programa complementari (de finançament local i regional) de 13,5 milions d'euros. Tot plegat, ha suposat una inversió de gairebé 42 milions d'euros. A la taula 13.3.6 es mostra la dimensió pressupostària d'URBAN,

desglossant el pes de cada eix d'actuació i de la inversió segons agents implicats.

TAULA 11.3.6. Dimensió pressupostària del programa URBAN II Torino segons eixos d'actuació i aportació dels diferents agents (milions d'euros)

	UE (FEDER)	Estat (Ministero Infrastrutture)	Regió Piemonte	Ajuntament Torino	Altres públics	Privats	Total	%
Eix 1 (urbanístic i medi ambient)	6,1	5,4	1,3	1,3	1,1	-	15,3	53,9
Eix 2 (promoció econòmica)	2,5	2,4	1,3	1,3	1,9	0,4	7,6	26,9
Eix 3 (social i cultural)	1,4	1,1	0,1	0,1	-	1,2	3,8	13,5
Eix 4 (assistència tècnica)	0,7	0,6	0,2	0,2	-	-	1,6	5,8
TOTAL	10,7	9,4	1,8	1,8	3,1	1,6	28,4	100,0

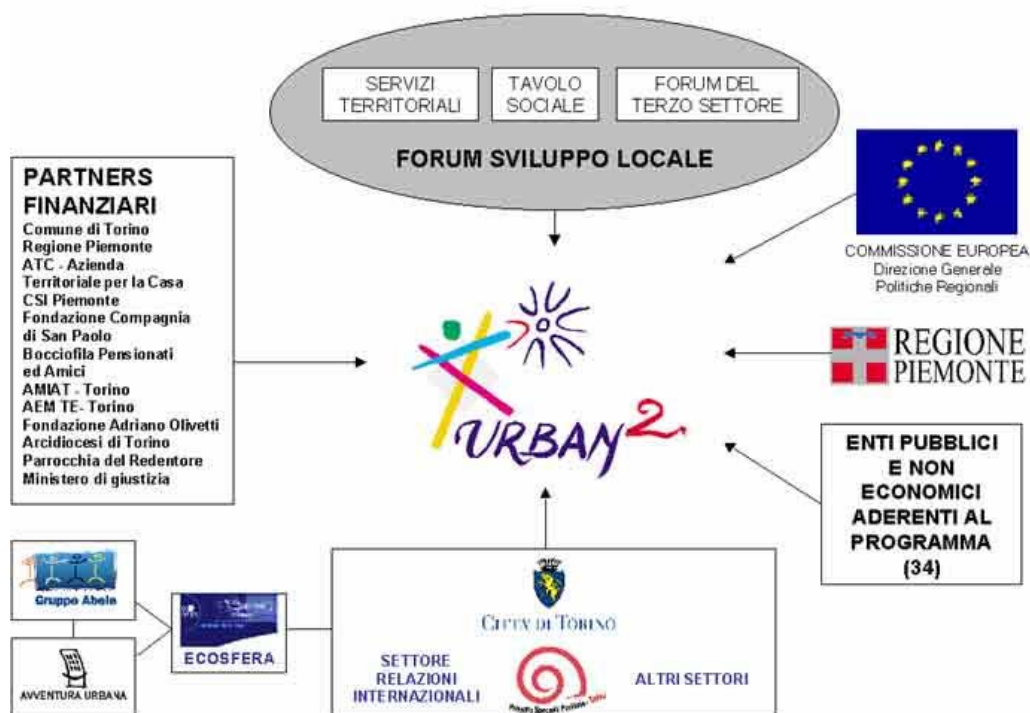
FONT: Ufficio URBAN – Città di Torino.

Com es pot apreciar a la taula, el primer eix -intervenció física- té un pes significatiu dins del programa -més del 50% del pressupost-. Intervencions com la renovació de la plaça *Livio Bianco* i la rehabilitació de la *Cascina Roccafranca* han assolit un pes clau dins del programa. Considerar que la transformació de la *Cascina Roccafranca*, tenint en compte els usos social i culturals a que es destina l'equipament, té una incidència notable sobre l'èxit de la resta d'eixos d'actuació.

D'altra banda, cal destacar la important corresponsabilització del l'Estat, la regió i l'Ajuntament en el programa, assumint entre tots una significativa aportació pressupostària. De fet, l'aportació de la UE a través del fons FEDER ha suposat un 37% del pressupost, quan en regions Objectiu 2 el llindar mínim del finançament europeu pel període 2000-2006 es trobava en el 50% de la inversió. A més, si es té en compte el complement del programa, la participació europea es redueix al 25%. En aquest sentit, l'únic punt negre del programa és la poca implicació assolida per part dels agents privats -1,6 milions d'euros-.

A la figura 11.3.28 es mostra un esquema dels diferents agents implicats. Aquests es podrien dividir en agents europeus –Comissió-, la Regió de Piemonte i diferents agents locals –amb un pes significatiu de l'Ajuntament, però on resulta clau el partenariat local: *Forum Sviluppo Locale*-.

FIGURA 11.3.28 Agents implicats en el programa Torino –Mirafiori URBAN II:

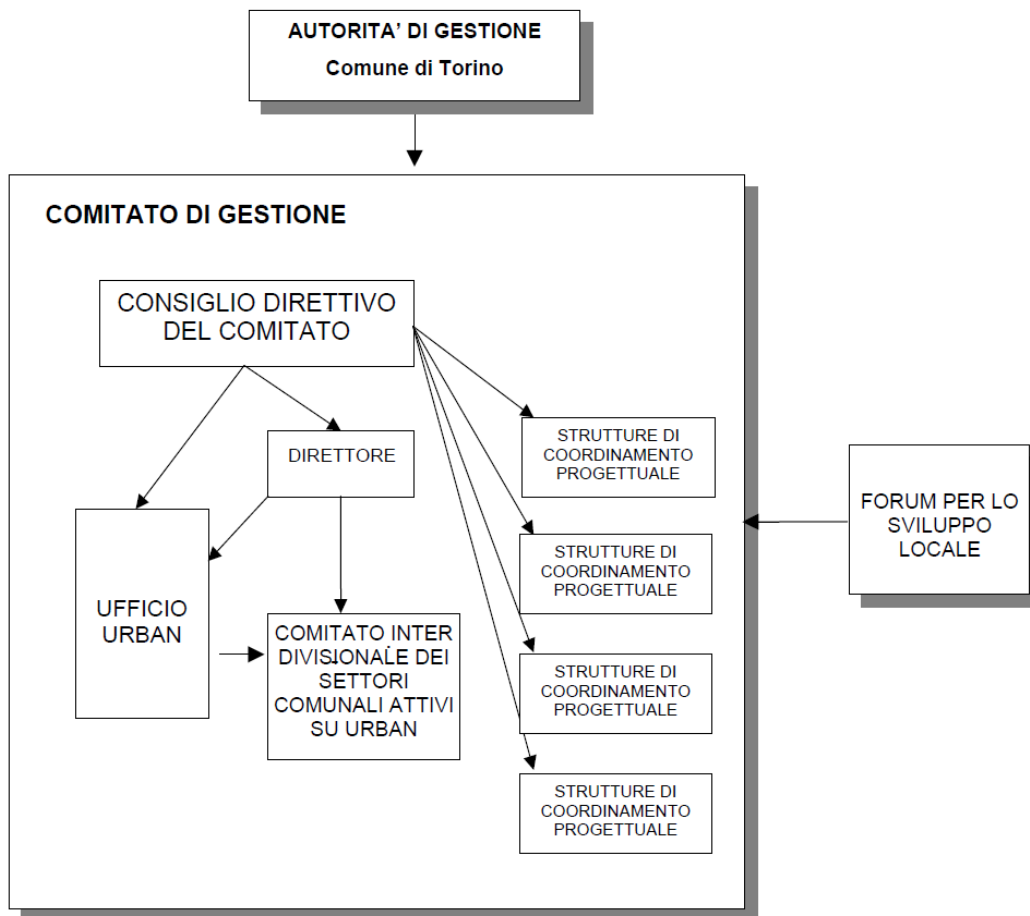

FONT: Progetto Periferie – Città di Torino.

Referent a la gestió del programa, la primera autoritat n'ha estat l'Ajuntament de Torí. La seva acció és tutoritzada pel comitè de seguiment, que seguint les normatives europees¹⁷² actuà com a òrgan de control. Aquest ens està format per representant de l'Ajuntament, la Regió el Ministeri d'infraestructures i diferents representants de la societat civil i dels sectors econòmic locals. La gestió del programa pròpiament dita és duta a terme pel comitè de gestió, que porta tota la gestió administrativa, tècnica i econòmica necessària per desenvolupar el programa. El consell directiu està format per 11 membres elegits entre els responsables polítics locals i els agents públic i privats implicats, a més de representants del teixit econòmic i social local. El Fòrum de Desenvolupament Local té un rol consultiu i de seguiment del programa –és un partenariat local, que en el cas de Mirafiori, ha adquirit un pes important i una gran implicació en el projecte ja abans de ser candidat al finançament d'URBAN-.

¹⁷² Reglament de la Comissió Europea núm. 1260/99 sobre els Fons Estructurals.

FIGURA 11.3.29. Estructura de gestió del programa URBAN II Torino

FONT: Ufficio URBAN II –Città di Torino.

11.3.4.5. Resultats obtinguts

El programa ha conclòs la seva actuació al 31 de desembre de 2008, però en el moment de redacció d'aquesta recerca no s'han disposat encara de les dades definitives i oficials sobre l'impacte del programa. Malgrat tot, es disposen de dades provisionals del resultats al 2007, i per tant, pròximes a la conclusió de l'acció d'URBAN.

Aquests indicadors de l'impacte del programa són els següents:

- Eix 1. Regeneració física i sostenibilitat ambiental:
 - Més de 110.000 m² d'espais públics requalificats (56.614 m² de zones verdes i 56.466 m² d'altres espais públics –places, carrers...-).
 - Gairebé 3.400 m² de béns immobles rehabilitats (2.500 m² d'aquestes es corresponen a la Cascina Roccafranca).

- 1.300 metres de xarxa elèctrica soterrada.
 - Reducció d'un 9-10% de la contaminació acústica.
 - Assoliment d'un 46% de recollida selectiva de la brossa, el que suposa un 14% més que la mitjana de la ciutat de Torí.
-
- Eix 2. Infraestructures i coneixements pel desenvolupament econòmic:
 - 23 PIME's incubades
 - 88 nous llocs de treball creats
 - 34 empreses beneficiàries de finançament
 - 27 insercions laborals
 - 350 recerques de feina mensual –de mitjana- al Centre de treball
-
- Eix 3. Integració social, lluita contra l'exclusió i promoció cultural:
 - Els actors locals (associacions, cooperatives, etc.) involucrats han estat: 28 associacions locals, 12 associacions ciutadanes, 9 escoles i els serveis socials de la zona
 - 1.100 persones han participat en els cursos de formació i inserció laboral i 1.200 en els cursos d'informàtica
 - S'han activat 17 accions per finançar 85 projectes culturals
 - S'han organitzat 3 grans esdeveniments i/o inauguracions amb la presència de més de 2.000 persones, 10 esdeveniments amb la presència de gairebé 1.000 persones 40 espectacles o iniciatives amb presència de fins a 200 persones
 - 150 persones han estat implicades directament en la gestió de projectes engegats per URBAN, 700 han participat en operacions de seguiment i 20.000 han assistit a esdeveniments vinculats al programa –exposició pública, informació i publicitat-.
-
- Eix 4. Assistència tècnica:
 - 48 publicacions per difondre i publicitar les accions del programa.
 - Continu creixement de les consultes a la web del programa, fins a superar les 26.000 mensuals en els darrers anys.
 - Implicació en el programa URBACT:
 - cooperació amb 65 ciutats
 - participació en 20 seminaris/reunions de treball
 - 4 seminaris/reunions de treball organitzades a Torí
 - 2 noves candidatures presentades a URBACT II

A més dels indicadors d'impacte citats, originats per l'acció del programa en els set anys que ha actuat, cal tenir present l'empremta que aquest ha deixat al barri. Més enllà de la pròpia transformació urbanística, URBAN ha permès engegar projectes, dinàmiques i tendències que poden tenir continuació més enllà del període finançat per la UE. Els vivers d'empreses, la casa del treball o el casal sociocultural *Cascina Roccafranca* són equipaments que s'han creat gràcies a URBAN i que continuaran la seva acció al barri més enllà del període assignat a l'avaluació de la Iniciativa.

La Cascina Roccafranca, un edifici d'alt valor històric pel barri, ha esdevingut el símbol i el referent de la transformació de Mirafiori. Es tracta d'una antiga granja rehabilitada per acollir nous serveis socials i culturals pel barri. L'absència d'aquest tipus de serveis de forma prèvia i la concentració de funcions en aquest equipament, l'han convertit ja en un espai de referència per a la comunitat local. Aquest espai, de 4.000 m², 2.500 dels quals coberts i 1.500 de pati, acull els serveis socials i de planificació familiar del barri, d'atenció a la dona, una biblioteca, una ludoteca, una guarderia, un casal social, una cafeteria, un restaurant, espais polivalents destinats a cursos de formació i activitats físiques, un ecomuseu i un casal per les entitats i associacions del barri. A més, aprofitant les diferents sales polivalents i l'espai exterior de pati i jardí ha esdevingut l'espai de referència per les manifestacions culturals –teatre, cinema a l'aire lliure, exposicions de pintura, conferències, etc.-. Així, tant pel valor de la recuperació de l'edifici com per la diversitat de noves funcions destinades a la comunitat local, la Cascina Roccafranca es pot considerar com una operació amb major incidència.

FIGURA 11.3.30. Cascina Roccafranca: abans (2004) i després de la intervenció (2007)

FONT: Ufficio Urban, 2007.

Un element menys tangible i/o quantificable, com la millora de la imatge percebuda del barri, ha estat també significativa. A més de la millora en clau interna –reforça del sentiment de pertinença i arrelament-, la millora del barri i la projecció exterior i publicitació han estat elements prou significatius.

D'altra banda, els gestors del programa URBAN a Torí han estat molt implicats amb la xarxa URBACT. De fet, ha estat el cas d'estudi amb major grau d'implicació en URBACT; la ciutat ha participat en cinc xarxes i n'ha liderat dues. Aquest fet ha permès visualitzar la voluntat de maximitzar l'impacte, en termes de capitalització de l'aprenentatge, derivat de la implementació d'URBAN. L'elevat grau d'implicació dels gestors locals en aquest projecte –continuen la seva implicació també en el període 2007-2013- ha de permetre que l'experiència adquirida a través d'URBAN i la cooperació amb altres ciutats europees pugui ser traslladada als futurs programes de regeneració urbana, tant del barri com d'altres àrees de la

ciutat.

L'acció d'URBAN a Mirafiori està tenint continuïtat, gràcies a un programa estatal –cofinançat per l'Ajuntament-: el *Contratto di Quartieri Via Dina* –Contracte de Barri Via Dina-. La seva acció es centra en la reforma urbanística –reforma d'edificis públics, adequació de zones verdes i espais públics i millora de l'urbanització- i la redinamització socioeconòmica del barri. Així, els objectius estratègics del programa són:

- rehabilitació o reforma del parc públic d'habitatges: de zones comunes, de façanes, però també en determinats habitatges que seran destinats a nous residents -joves- per promoure la mixtura social;
- regeneració d'espais públics i equipaments: adequació de zones verdes i millora de l'urbanització d'espais públics i reforma de dos equipaments –un centre juvenil i un centre cívic-;
- intervenció social i econòmica: promoció de l'arribada de gent jove al barri, atenció a la gent gran, dinamització de l'activitat comercial i ajuda a l'ocupació.

El *Contratto di Quartieri Via Dina* suposarà una nova inversió de 12 milions d'euros; 5 aportats per l'Ajuntament i 7 per l'Estat. A més, centra la seva acció en una de les àrees més degradades del barri, especialment al parc d'habitatges –veure mapa 11.3.17, de la segona pàgina del cas d'estudi per situar l'àrea d'actuació dins del barri-.

11.4. Regne Unit

11.4.1. Bristol URBAN I

11.4.1.1. Contextualització geogràfica: la ciutat de Bristol

L'aglomeració urbana de Bristol, és la vuitena en volum demogràfic del Regne Unit i la primera del sud-oest britànic, compta amb més de 650.000¹⁷³ habitants, dels quals poc menys de 400.000¹⁷⁴ són del seu terme municipal. La ciutat està emplaçada en la confluència entre els rius Avon i Frome, a deu quilòmetres de la seva desembocadura a l'estuari de Severn.

Gràcies a aquest emplaçament estratègic ha esdevingut històricament una important ciutat portuària. Així, a principis del segle XIX era, amb 70.000 habitants¹⁷⁵ la segona ciutat més poblada del Regne Unit. Aquest emplaçament també beneficià la seva incorporació de forma satisfactòria dins la revolució industrial anglesa, esdevenint el segon port més important del Regne Unit després de Liverpool, però sense arribar a patir unes transformacions econòmiques i explosió demogràfica tant importants com les ciutats del nord d'Anglaterra (Bassett, 2001: 14).

La important reestructuració econòmica viscuda a Anglaterra durant la dècada dels setanta i vuitanta del segle XX, associada a la crisi del model industrial tradicional, també afectà a Bristol. Entre 1971 i 1981 va perdre més de 23.000 llocs de treball (Bassett, 2004: 17), i en la següent dècada la situació no millorà: va perdre 30.000 més durant el període 1981-1994 (Deas, Robson i Bradford, 2000: 16), la majoria d'ells al sector industrial. Però, en contrast amb altres ciutats industrials angleses, va poder transformar de forma més accelerada la seva base econòmica, orientant-la cap al sector serveis i indústries de nova tecnologia (Boddy, 2003).

La segona meitat dècada dels noranta, fou per Bristol un període de *boom* econòmic, experimentant un ràpid creixement en la creació d'ocupació, i especialment en els sectors relacionats amb els negocis i serveis financers. Les bones connexions amb Londres i l'aeroport de Heathrow han facilitat la

¹⁷³ Arriba als 900.000 habitants si en lloc de comptar el continu urbà construït es pren com a referència la "Travel-to-Work-Area" o "àrea funcional".

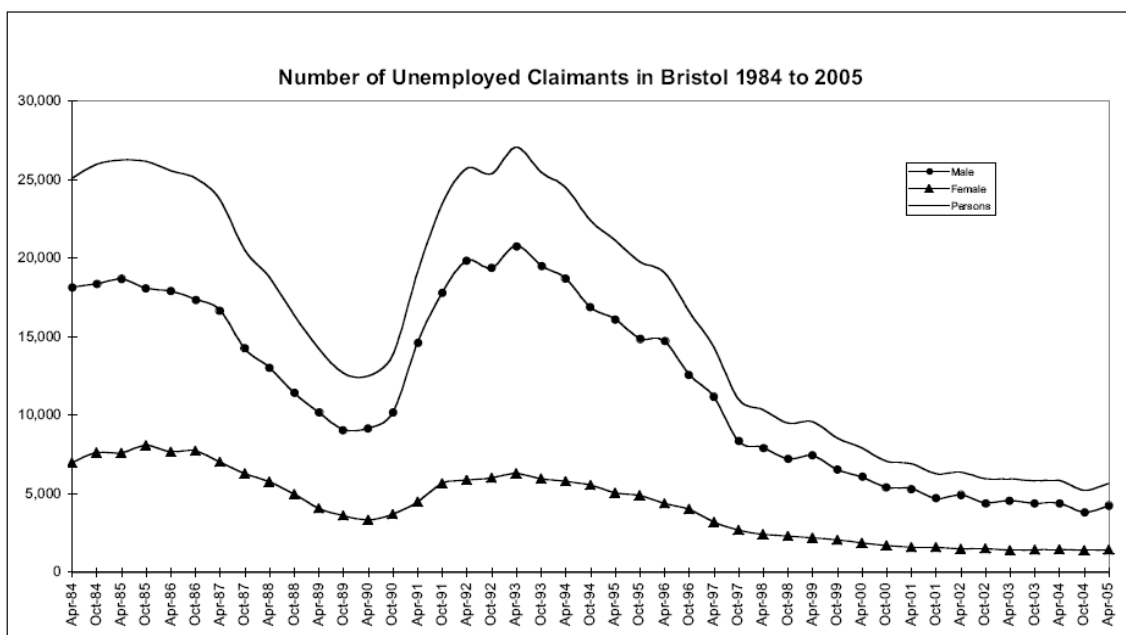
¹⁷⁴ Segons cens de població del 2001.

¹⁷⁵ Segons cens de població de 1801.

deslocalització cap a Bristol d'un elevat nombre d'empreses de serveis relacionats amb les finances, la banca i les assegurances (Pieda, 1996).

El gràfic 11.4.1 indica l'evolució del nombre d'aturats registrats en els darrers vint anys. S'hi pot apreciar la notable recuperació econòmica viscuda durant els dos darrers terços de la dècada dels noranta, després del notable increment de l'atur associat al tancament de les últimes indústries manufactureres¹⁷⁶ –moltes d'elles vinculades a l'activitat portuària-.

GRÀFIC 11.4.1. Atur registrat a Bristol 1984-2005

FONT: Bristol City Council – NOMIS.

Actualment, la ciutat gaudeix d'una base econòmica àmplia i molt dinàmica. Un dels principals potencials és el sector serveis, arribant ha situar-se com el segon centre financer després de Londres –encara que com s'ha mencionat és només la vuitena aglomeració més poblada-. També destaca en la R+D+i associada al reforçament de *clústers* entorn les noves tecnologies i l'enginyeria aeroespacial (Government Office for the South West, 2002). Bristol ha esdevingut un node central dins de l'eix Londres –Sud de Gales, que actualment gaudeix del major desenvolupament econòmic d'Anglaterra: "the M4 corridor of growth" (Boddy, 2003) – format per l'autovia M4 i el TAV que connecten el sud de Gales i Londres-. Aquest corredor conflueix a Bristol amb l'eix nord-sud de l'est Anglaterra, la M5,

¹⁷⁶ Un dels tancaments que va provocar un major nombre d'acomiadaments fou el de la tabaquera Wills a l'any 1991. Aquesta es trobava a South Bristol, que és l'àmbit d'actuació d'URBAN II.

que l'uneix a Birmingham, d'aquesta forma la ciutat es troba en un emplaçament estratègic.

La degradació i marginalitat dels barris del centre i sud de la ciutat contrasta amb aquesta imatge de prosperitat amb que se l'associa. La polarització socioeconòmica s'accentuà amb la coexistència de dos fenòmens: la crisi de les indústries tradicionals, i el paral·lel creixement de l'ocupació en sectors financers i d'alta tecnologia (Deas, Robson i Bradford, 2000).

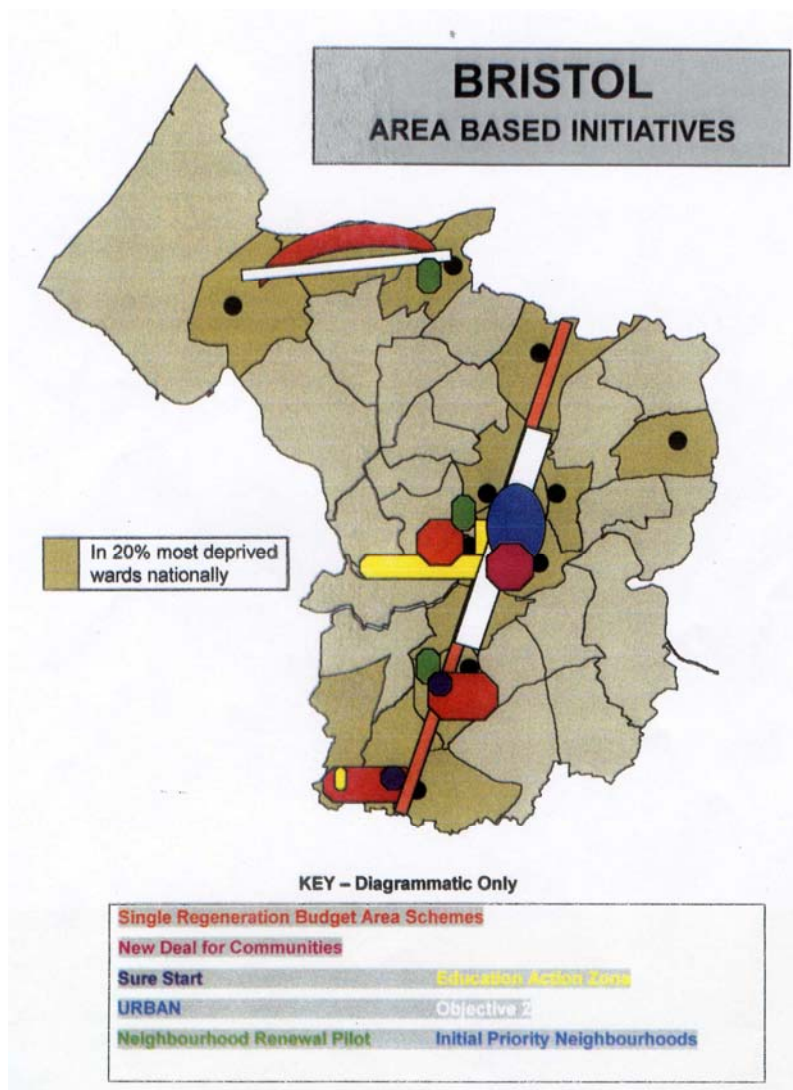
Aquesta transformació de la base econòmica ha estat necessàriament acompanyada d'unes importants operacions de renovació urbana al centre urbà. En aquest sentit, en destaca l'operació dels port iniciada a la dècada dels setanta, per tal de transformar-los en una nova centralitat, especialitzada en l'oci i serveis. Aquests es trobaven en un franc procés de degradació com a conseqüència de l'abandonament de les activitats portaries més importants, que foren desplaçades a l'estuari pel seu major calat. Així, a través d'aquesta actuació han assolit uns usos més adequats a la seva posició central –són contigus al centre de Bristol- i les pròpies potencialitats d'ésser un front hidrogràfic. Al mateix temps la segona línia d'aquests molls –al barri de *Redcliffe*- en que s'hi trobaven concentrades les activitats d'emmagatzematge associades al port, s'ha reutilitzat com a nou districte d'oficines i serveis –amb una estratègia similar a la prèviament realitzada a l'entorn de *Temple Meads*-.

La transformació del *Broadmead* és, juntament amb la renovació del port, l'actuació emblemàtica de la segona meitat del segle XX a Bristol (Bassett, 2001). Aquest espai havia estat destruït durant la Segona Guerra Mundial; així que posteriorment es decidí reutilitzar-lo com a zona comercial (idem). Posteriorment ha anat incrementant les seves dimensions i qualitat urbana, fins a esdevenir el principal centre comercial de Bristol i la regió de *South West*. A més, actualment està immers en un procés d'ampliació força considerable. A través d'aquest s'incorporarà a aquest centre un zona actualment afectada per URBAN I. Morfològicament és un espai homogeni, sense ús residencial, i on l'ús comercial i és gairebé exclusiu –complementat per l'oci i la restauració-, ja que la majoria de les edificacions ocupen totes les plantes pe aquest ús. La majoria dels carrers que ocupa són d'ús exclusiu per a vianants. Malgrat aquesta monofuncionalitat, l'espai es troba ben integrat amb la resta de trama urbana del centre de Bristol, i les seves dimensions relativament reduïdes –té una forma força compacta- fan que no hagi

assolit un comportament aïllat de la resta de centre urbà.

La regeneració urbana ha esdevingut un element estratègic en l'agenda política de Bristol del darrer decenni. Així, per exemple, en el moment en que entrà en funcionament URBAN II –i es conclougué les accions d'URBAN I- hi havia en funcionament nou programes estatals de redinamització de barris: vuit programes del *Single Regeneration Budget* –un dels quals engloba la ciutat sencera- i un altre dins del programa *New Deal for Communities*. (Bristol Regeneration Partnership, 2001). A més, l'Objectiu 2 de la Unió Europea, que actua al centre de la ciutat, està concebut com un pla integral d'actuació. El mapa 11.4.1 mostra la distribució geogràfica d'aquests programes.

MAPA 11.4.1. Programes de regeneració urbana integral amb finançament extern a Bristol - 2001

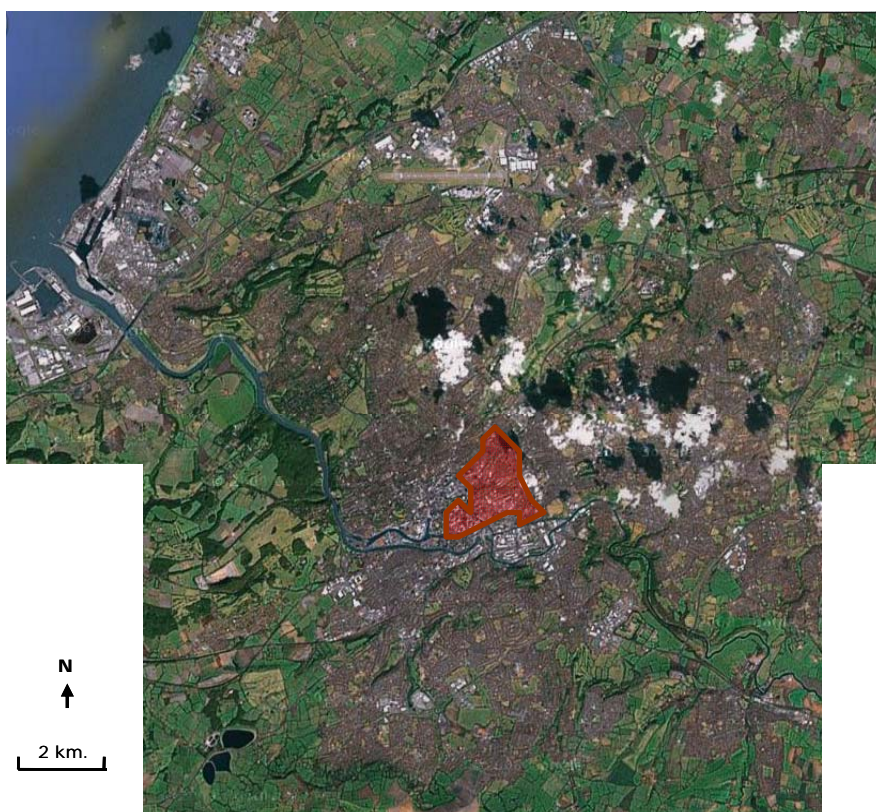

FONT: Bristol Regeneration Partnership: 2001: 18.

11.4.1.2. Característiques de l'àrea d'actuació: centre de Bristol

El programa URBAN I va actuar, en el període 1997-2001, en una àrea central de la ciutat, propera als espais on es concentren les activitats de serveis i comerç com els *docks*, la ciutat medieval i la zona comercial de *Broadmead*. El projecte englobava una part dels barris de St. Paul's, Easton i Barton Hill –però cap d'ells de forma completa-, i beneficià una població total d'aproximadament 17.000 habitants.

MAPA 11.4.2. Àrea d'actuació d'URBAN I a Bristol

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>

L'àrea coberta pel programa incloïa la superfície, gairebé completa, de dos *wards*¹⁷⁷ -Ashley i Lawrence Hill-, i amb menor mesura un tercer –Easton-. Aquest espai no es correspon amb una entitat funcional o un ens geogràficament ben definit i/o identificat, com un barri, sinó que incorpora dins del mateix projecte fragments de tres barris diferents¹⁷⁸. Així, en termes funcionals, l'àrea del programa URBAN es troba dividida en dos espais. La meitat sud -Redcliffe- més

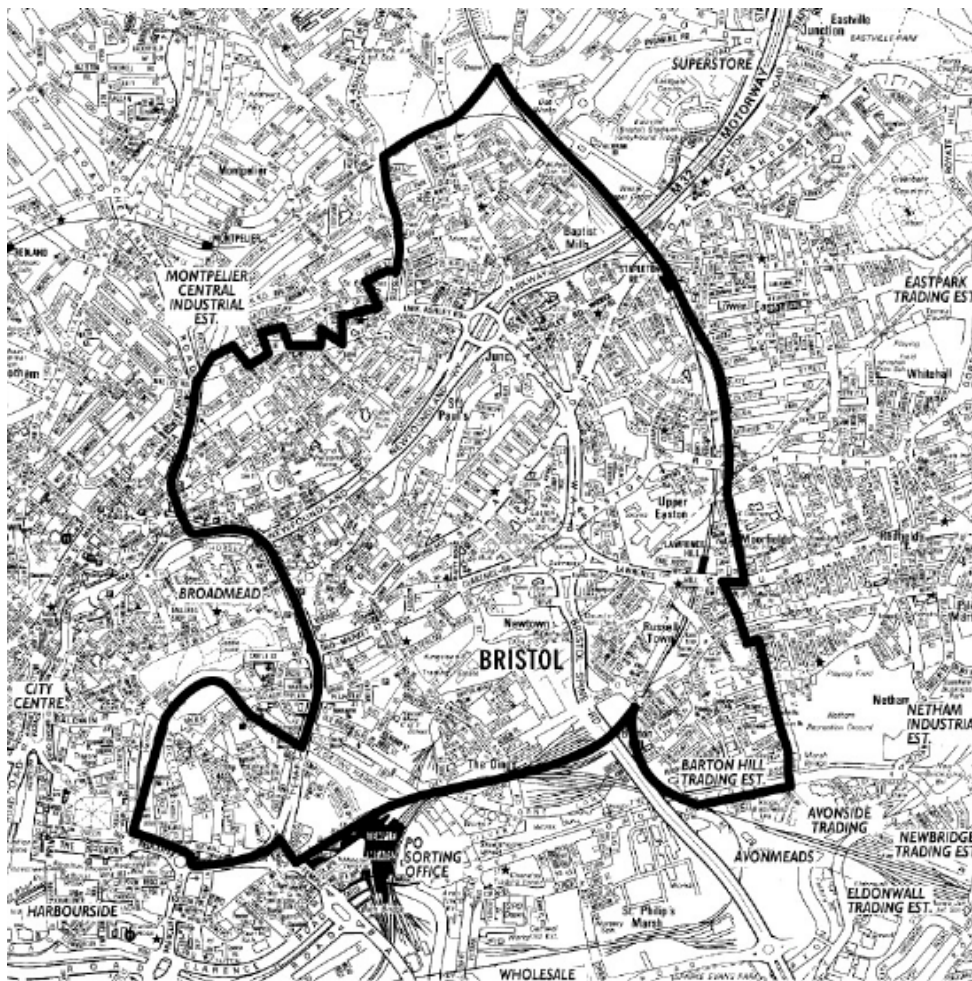
¹⁷⁷ Entitat equivalent als districtes electorals municipals a Espanya.

¹⁷⁸ En les entrevistes dutes a terme, els responsables del programa atribuïren aquesta situació a la voluntat política municipal d'incloure en el projecte el màxim nombre de *wards* possible –no deixar cap fora-.

propera al riu Avon, és una àrea que es troba en important procés transformació física i en reconversió funcional. És un antic espai de magatzems, i d'activitats industrials vinculades al port; que en entrar aquest en desús a entrat en declivi. Per aquest motiu, i gràcies a la seva centralitat, s'està reconvertint en usos terciaris, i d'allotjament –sobretot vinculat amb els apart-hotels i residències d'estudiants-. En aquest zona però encara resten moltes peces en desús i en franc procés de degradació, configurant un espai mancat de dinamisme, tot i la seva posició central en la trama urbana.

La meitat nord, que és correspon amb el 80% de l'àrea URBAN, és un espai d'ús residencial, gairebé monofuncional, dominat per grans grups de polígons d'habitatge social d'edificació oberta, construïts, la majoria d'ells, durant les dècades dels seixanta i setanta. El mapa 11.4.3 mostra aquest espai d'actuació del programa.

MAPA 11.4.3. Àrea d'actuació d' URBAN I Bristol

FONT: URBAN Partnership Group.

En aquesta zona s'hi concentra un dens tramat d'infraestructures viàries de grans dimensions. Aquestes carreteres són d'àmbit regional i estatal, a més de les principals vies d'accés i sortida de la ciutat, i alhora les connexions més ràpides de la difusa perifèria amb el centre de Bristol. Però en el seu pas per aquest entorn no són integrades dins de l'estructura urbana. Disposen de dos i tres carrils en cada sentit de la circulació, amb mitgera, i, en determinats trams lleugerament enfonsades, però mai soterrades. Per tal de travessar d'una banda a l'altra s'ha d'utilitzar uns passos soterrats, uns túnels que, en determinats punts es creuen, tot formant unes places buides, i sorolloses, en mig del nus viari. Com a conseqüència d'això esdevenen una barrera urbana considerable, dividint aquesta zona en diferents fragments no relacionats entre si, i dificultant enormement la relació d'aquesta àrea amb el centre de la ciutat malgrat la proximitat geogràfica.

La meitat occidental de l'àrea d'actuació morfològicament és un espai més compacte, sense aquest impacte d'infraestructures viàries. Aquest és l'espai que presenta menys problemes, tant pel que fa a l'entorn físic, com per l'activitat econòmica. A més, és contigua l'espai comercial de *Broadmead*, del que recentment ha estat aprovada l'ampliació, incorporant part d'aquesta zona dins d'aquesta futura àrea comercial ampliada.

Pel que fa al substrat social, l'àrea es caracteritza per l'elevada presència de minories ètniques –un percentatge cinc vegades superior a la mitjana de Bristol– i una elevada taxa d'atur. La taula 11.4.1 mostra alguns indicadors sociodemogràfics del l'àrea en el moment d'iniciar-se el programa URBAN. Aquests permeten il·lustrar de forma més resumida algunes de les problemàtiques socials del barri: la guetització i concentració de persones amb menor recursos econòmics, la poca formació i l'elevada taxa atur.

TAULA 11.4.1. Indicadors socioeconòmics i demogràfics de l'àrea URBAN I

	Àrea URBAN I	Bristol
Minories ètniques	25,70%	5,20%
Minories ètniques (< 5 anys)	38,20%	9,10%
Llars monoparentals	10,30%	4,20%
Habitatge de lloguer	63,50%	36,40%
Habitatge lloguer municipal (1)	39,10%	22,10%
Atur registrat	18,60%	7,10%
Atur registrat (homes)	24,40%	9,50%
Atur registrat (dones)	16,40%	3,80%
Atur registrat (joves, 16-24 anys)	15,10%	13,10%
Llars amb ajudes socials	51,20%	25,30%
Menjadors escolars gratuïts	51,20%	28,80%

(1) Habitatge de promoció pública de titularitat municipal.

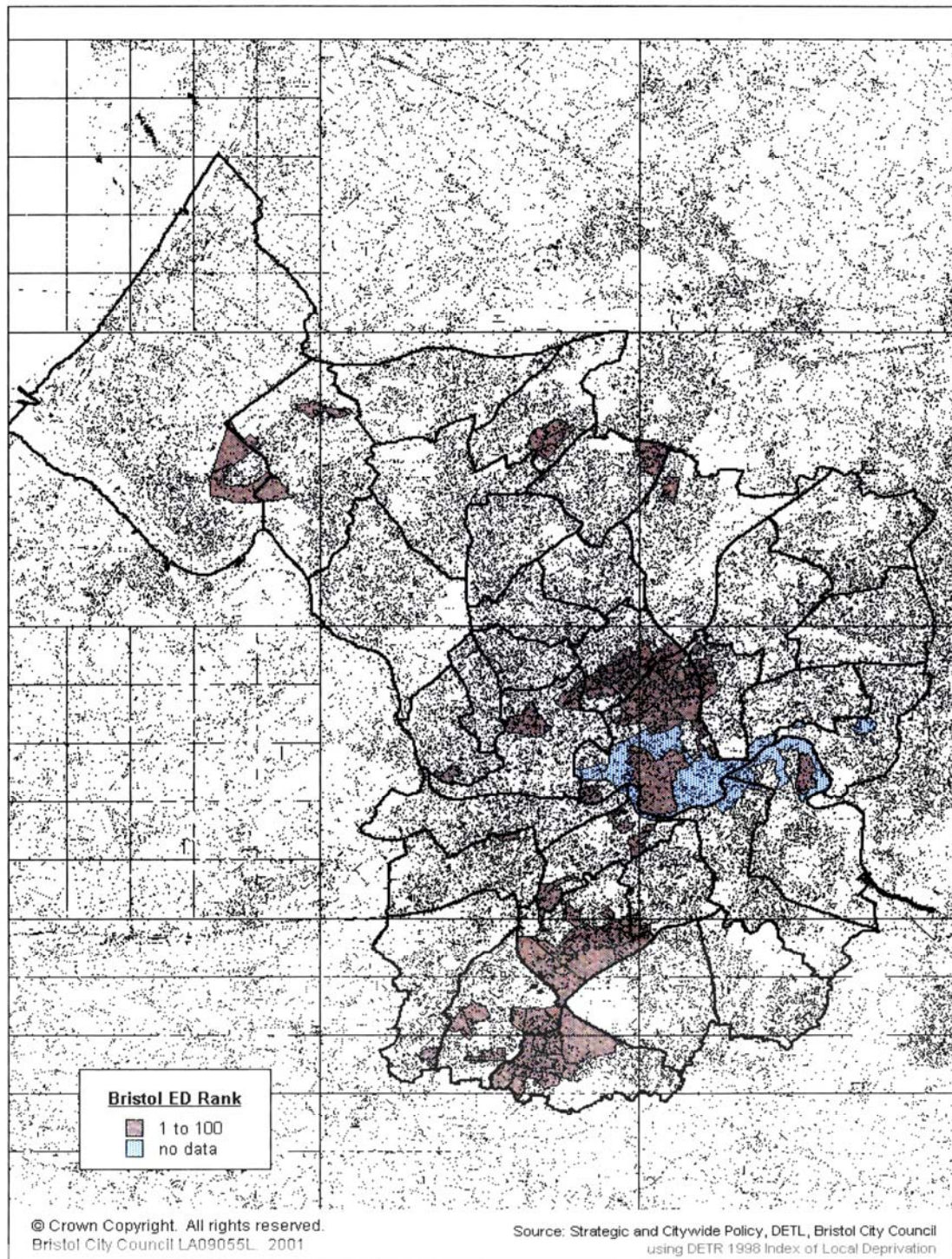
FONT: Bristol URBAN programme - Action plan setember 1999. Dades de 1997.

El mapa 11.4.4 mostra l'índex de pobresa a Bristol. Les àrees de color fosc són aquelles que és troben en el *top 100* d'Anglaterra –major pobresa-. L'índex de pobresa –*Index of Deprivation*- és un indicador socioeconòmic utilitzat pel servei d'estadística anglès. Per obtenir-lo es creuen dades sobre: nivells d'ingressos, taxa d'atur i perfils laborals, sanitat, nivells d'educació i formació, delinqüència, estat de conservació del parc d'habitatges, medi ambient, entorn urbà i accés als serveis públics. Aquesta combinació de dades fa que sigui un indicador molt vàlid per obtenir una radiografia sobre la pobresa urbana en els diferents barris.

La unitat de representació territorial emprada són les SOA –*Super Output Area*-. Aquestes són divisions d'ús estrictament estadístic. Essent la unitat de mesura més petita a Anglaterra, per sota del districte o *ward*, el que permet obtenir una informació amb més detall. Representen una àrea equivalent a l'agrupació d'unes deu illes d'habitatges.

En aquest mapa s'hi pot apreciar com la meitat nord del programa –l'espai d'ús residencial- està seleccionada com una de les àrees amb un índex de pobresa més elevat. Juntament, amb el sud de Bristol, l'àrea inclosa a URBAN II.

MAPA 11.4.4. Índex de pobresa segons SOAs – Bristol 1991

FONT: Bristol Regeneration Partnership, 2001: 24.

11.4.1.3. Reptes i oportunitats

Els principals reptes que hagué de fer front el programa estaven vinculats amb la marginalitat social i econòmica del barri. Una part significativa de la població del barri es trobava en situació de risc d'exclusió social. A la taula 11.4.1, es mostrava com l'atur registrat assolía el 18,6%. La baixa formació de la població resident és una de les variables que ha condicionat històricament el seu deficitari accés al mercat laboral (Bristol URBAN Partnership Group, 1999). A més, aquesta situació corre el perill de consolidar-se en la propera generació, ja que l'absentisme i el fracàs escolar són altres dels problemes d'aquests barris. Segons dades del programa (Government Office for the South West, 1999) només un 12% dels estudiants continuen la seva formació a partir dels 17 anys.

Associat al procés de degradació que patí aquest entorn durant la dècada dels vuitanta, es produí un procés de fugida de la població resident. I en determinats casos, els nouvinguts foren persones amb pocs recursos i dificultats estructurals per accedir al mercat laboral que foren atrets al barri pel baix preu de l'habitatge (Bristol Objective 2, 2005). A més, en aquest espai s'hi concentrà una bona part de l'oferta pública d'habitatge en lloguer social de la ciutat: un 51% de la població té ajudes pel lloguer, i gairebé un 40% del parc d'habitatges són de lloguer social –veure anterior taula 11.4.1-.

Associat a aquest procés de substitució de la població de la zona es produí una concentració de població de minories ètniques. El que ha comportat un procés de guetització d'aquests barris. Així, en el moment d'iniciar-se el programa eren un 25% de la població resident, mentre que dels infants menors de 5 anys ja en suposaven el 40%.

Des de finals de la dècada dels vuitanta aparegueren en aquesta zona els actes delictius i es creà una imatge d'espai insegur. A més, el mercat de la droga de la ciutat es concentrà a partir d'aquests anys als barris de Ashley i Lawrence Hill. Aquesta dinàmica ha reforçat un procés d'estigmatització d'aquests barris i dels seus residents. Creant una imatge pejorativa del conjunt d'aquest entorn.

Malgrat ser un espai central, es troba força marginat especialment. En primer lloc per aquesta pròpia marginalitat social, però també per una important marginalitat econòmica, ja que en aquest espai no s'hi troba cap activitat central. A

més, en ser travessat per diverses vies interurbanes l'espai queda fraccionat i desarticulat, sense cohesió interna, i sense uns accessos prou fluids amb el centre urbà.

No obstant això, aquest emplaçament estratègic és una de les principals potencialitats de desenvolupament de l'entorn. A més, en els dos espais més propers al centre de la ciutat s'estan realitzant unes operacions importants, que poden suposar una important oportunitat per l'àrea. D'una banda, s'ha aprovat recentment l'ampliació de l'espai comercial de *Broadmead*, afectant la part occidental d'Ashley i Lawrence Hill. I en l'extrem sud-est, també dins del *ward* de Lawrence Hill, s'està duent a terme una important operació de renovació urbana, vinculada amb la transformació física i funcional d'antics espais vinculats a usos portuaris. En aquest cas, de segona línia de front hidrogràfic, essent essencialment antics espais d'emmagatzematge que estan sent reconvertits en espais de serveis i ús residencial.

L'existència prèvia de programes de redinamització a l'àrea, malgrat no haver canviat la dinàmica general del barri, ha permès solucionar, a grans trets, els dèficits físics i urbanístics d'aquest espai. Per una banda, aquests barris disposen d'una correcta distribució i accés a equipaments i serveis públics, a més l'estat de conservació de l'espai públic és força correcte. Variable especialment significativa si es té en compte que una bona part de l'edificació de l'entorn són polígons d'habitatge d'edificació oberta, que generen al seu entorn uns importants espais lliures d'ús estrictament veïnal.

11.4.1.4. El programa URBAN

El Regne Unit disposà de 20 programes URBAN I, que foren introduïts en dues rondes, al 1995 i al 1997. El programa de Bristol fou inclòs en la segona. Pel que disposà d'un finançament de FEDER per dos anys -1997-1999-. Malgrat això, la IC URBAN permet que les inversions pressupostades pel programa es puguin arribar a desenvolupar fins a dos anys després de l'acabament del període de programació europeu. És per això que els projectes inclosos dins de URBAN I a Bristol s'allargaren fins al desembre de 2001.

L'objectiu principal del programa fou: *"The creation of sustainable economic growth through enhanced employment prospects and by strengthening the social*

fabric". ("La creació d'un desenvolupament econòmic sostenible a través de l'increment de les perspectives d'ocupació i el reforçament del teixit social"). (Government Office for the South West, 2002: 4).

Aquest objectiu global es pretenia assolir a través de tres línies d'actuació principals, en la que després s'emmarcaren les accions puntuals:

- " i. Creating new business and employment opportunities, offering goods and services locally and throughout the city, thus drawing wealth and investment into the area*
- ii. Involving the community and local organisations in developing capacity to address local issues and problems*
- iii. Develop employment and training initiatives linked to improved local services"*

(1- Crear noves activitats econòmiques i oportunitats de treball, oferint béns i serveis per la població local i el conjunt de la ciutat

2- Implicar la comunitat i organitzacions locals en el desenvolupament d'accions que permetin afrontar els reptes locals

3- Crear llocs de treball iniciatives de formació relacionades amb la millora dels serveis locals)

(ídem i Bristol URBAN Partnership Group, 1999: 5).

Les dues primeres accions estan finançades pel fons FEDER, mentre que la tercera es coberta pel FSE. Aquest finançament europeu suposà un 43,6% del pressupost total del programa, que ascendí a un total de 10,3 milions d'euros. El finançament d'URBAN en totes les accions que es duen a terme no pot superar el 50% de la inversió en trobar-se l'àmbit d'acció en una zona Objectiu 2 dels Fons Estructurals¹⁷⁹. Per tant aquest, 50% restant fou cobert per l'Estat, principalment a través dels programes *Single Regeneration Budget* i *New Deal for Communities*, i per l'Ajuntament de Bristol (Government Office for the South West, 1999). La participació de capital privat fou molt menor, suposant només un 10%, però malgrat això és força elevada dins del context d'URBAN –hi ha programes en que és completament inexistent-.

¹⁷⁹ En les zones assignades com a Objectiu 1 aquesta participació de finançament europeu pot arribar fins al 75% de la inversió total.

TAULA 11.4.2. Pressupost per línies d'actuació i fons de finançament

	Fons	Cost total	Total públic	FEDER	FSE	Altres públics	Privat
M1	FEDER	5,3	4,8	2,2	0,0	2,6	0,5
M2	FEDER	1,2	1,2	0,6	0,0	0,6	0,0
M3	FSE	2,5	2,1	0,0	1,1	1,0	0,5
M4	FEDER	1,3	1,2	0,6	0,0	0,5	0,1
TOTAL	-	10,3	9,2	3,5	1,1	4,7	1,1

Nota: Expressat en milions d'euros.

M1: Mesura 1, Noves activitats econòmiques

M2: Mesura 2, Capacitat local i participació

M3: Mesura 3, Millora de les oportunitats

M4: Mesura 4, Assistència tècnica

FONT: Government Office for the South West, 2002.

El primer eix d'actuació –creació de noves activitats econòmiques- és de llarg l'actuació que concentra una major partida pressupostària -suposant el 50% del total del programa-. Dins d'aquest eix es donà suport i informació, i es facilitaren ajudes per fomentar la creació de petites i microempreses de població del barri i/o que donessin treball a població del barri. Així, es crearen programes específics i s'habilitaren espais on es transmetia assessorament i suport per la creació d'aquestes activitats, també s'ajudà a la recerca d'altres ajudes, o de locals i espais disponibles.

A més d'aquestes accions orientades de forma més individualitzada. Es realitzaren altres iniciatives més destinades al conjunt del barri i que, d'altra banda cosparen la major part de la despesa. Entre aquestes accions, les més destacades foren:

- l'ampliació del *Easton Business Centre* -viver d'empreses-, incorporant 19 noves activitats
- la construcció del centre *Bristol Foyer*, espai multifuncional destinat als joves i especialment vinculat amb les noves tecnologies i la formació ocupacional, a més dels llocs de treballs generats en la seva gestió, realitza una funció social pel barri, ja que a més està donant acollida –té un espai destinat a residència- a 50 joves
- la creació d'un conveni amb *Bristol East Side Traders* –associació de comerciants d'aquests barris- per tal de fomentar, a través de la subvenció i exempcions fiscals, les millores en els comerços de la zona i la creació de nous establiments, així com també la publicitat i millora de la imatge dels

comerços de la zona

El segon àmbit d'actuació –capacitat local i participació- és el que assolí un menor protagonisme –un 10% del pressupost total-. Aquest es dedicà a la publicitat i informació sobre les possibilitats del programa –fer arribar el “missatge” a la comunitat local-, dinamitzar el teixit social del barri i fomentar la participació en el programa.

En aquest marc destacà la creació del programa *Bristol URBAN Capacity Building Plan* –Pla per la creació de medis o d'instruments-. Es reconegué la importància de la implicació de la comunitat local en el projecte, però alhora es senyalà la manca de mitjans d'aquesta per poder participar de forma activa en el programa. Per això, el programa, a través del *Capacity Building Plan* pretenia treballar en la millora de l'accés a la informació, la generació de confiança i la implementació de tècniques per gestionar el procés de participació (Bristol URBAN Programme, 1999). Sota el principi de “*Helping communities and individuals to help themselves*” (“*Ajudant a les comunitats i les persones a ajudar-se a ells mateixos*”), es pretenia crear una inèrcia positiva. A través de la participació i el desenvolupament personal es pretenia beneficiar el conjunt de la comunitat local. I, a més, bona part de les idees i el seu desenvolupament haurien de venir de la població local, a través de processos participatius. D'altra banda, per tal de garantir un accés igualitari a la informació es difonia –a totes les llars- periòdicament¹⁸⁰ unes publicacions de petit format publicitant les accions proposades.

El tercer eix d'acció del programa –millora de les oportunitats- estava destinat a la inserció laboral de la població en atur o amb una situació laboral molt precària. La situació que calia afrontar era complexa. L'àrea és troba situada en un espai central, molt pròxima al centre funcional de la ciutat, en el que es concentra una bona part de les oportunitats d'accedir al mercat laboral. Malgrat això, una part significativa de la població del barri no tenia accés a aquest mercat. Les possibles raons eren múltiples: la manca de formació i experiència laboral, la manca d'accés a la informació i disponibilitats del mercat laboral, la manca de confiança, l'estigmatització del barri i els seus habitants, i fins i tot qüestions lingüístiques¹⁸¹.

Pel desenvolupament del tercer dels eixos d'actuacions, es creà una oficina

¹⁸⁰ Habitualment de forma trimestral.

¹⁸¹ Hi ha segments de la població immigrant del barri que no parla de forma correcta l'anglès. No es disposa dades estadístiques. Però els gestors del programa i les associacions socials del barri afirmen que existeix un nombre considerable de població en aquesta situació.

d'informació, assessorament i cooperació en el tot el procés d'incorporació al mercat laboral. El programa pretenia donar una atenció especial als sectors socials e major risc d'exclusió social: els aturats, gent jove –menys de 25 anys-, dones i famílies amb nens petits, persones amb discapacitats, i població negra i d'altres minories ètniques (Bristol URBAN Partnership Group, 1999). Així, es crearen uns programes específics segons grup d'edat i necessitat de millora formativa de la població i, a través de convenis amb entitats privades realitzar una incorporació al mercat laboral de forma tutelada. A més, en alguns dels programes de formació ocupacional es realitzaren activitats, tipus escola taller, que repercutiren en benefici de la pròpia comunitat, com la recuperació d'espais lliures en desús i la seva adequació com a zones verdes.

Les accions del programa es centren bàsicament en la inserció laboral i en la dinamització econòmica local. La concentració pressupostària en aquests objectius de dinamització socioeconòmica s'explica per l'existència –prèvia i coetània a URBAN- d'altres programes de regeneració urbana, alguns dels quals foren específicament dirigits a la renovació, transformació i millora de la fàbrica urbana.

L'estructura administrativa del programa estava formada per dos ens: *Programme Monitoring Committee* –PMC- i *URBAN Management Committee* –UMC-, en tots dos hi estaven representats els tres nivells de l'administració implicats –municipi, Estat i Unió Europea, amb dos representants per cadascun-, i a més d'aquests també hi participaven representants dels moviments associatius, voluntaris, empresaris i veïnals locals i de l'àmbit acadèmic –University of West England-. Inicialment tingueren funcions diferenciades, però de mutu acord amb la Comissió Europea es decidí agrupar-los en un únic ens (Government Office for the South West, 1999). Per altra banda, l'ens encarregat d'aprovar les iniciatives incloses dins del programa era l'*URBAN Partnership Group*. Aquest estava format per dos membres de l'ajuntament de Bristol, un altre del partenariat encarregat de la regeneració urbana de la ciutat –*Bristol Regeneration Partnership*-, quatre representants d'associacions locals de voluntaris, quatre representants d'associacions i plataformes locals –un d'ells de l'associació de comerciants- i quatre veïns. Així, en aquest partenariat la comunitat local hi té una important representació, fet que no ocorre amb el PMC/UMC.

El programa participava d'una xarxa d'intercanvi d'experiències: *UK URBAN Network*, que entrà en funcionament al juny de 1998, i incloïa els 18 *URBAN*

Partnership Groups –equips gestors-. Aquesta xarxa, a més d'aquesta tasca de mutu suport i intercanvi d'informació, pretenia actuar com a *lobby* en qüestions relacionades amb la regeneració urbana i en favor dels barris de la xarxa.

La creació d'aquestes xarxes estatals¹⁸², a més de la funcionalitat que tingueren al seu moment, fou un dels elements que feu reflexionar la Comissió entorn la necessitat d'articular una autèntica xarxa URBAN, pel conjunt d'Estats Membres i gestionat per la UE (CCE, 1998, 2000, 2002). Com s'ha comentat en la primera part, aquesta entrà en funcionament al 2002, dins d'URBAN II.

11.4.1.5. Resultats obtinguts

El programa va ser conclòs al desembre del 2001, encara que les accions incloses dins la mesura 3 –promoció de l'ocupació-, finançades amb el FSE, foren acabades un any abans. Estadísticament, els resultats obtinguts¹⁸³ foren: la creació de 326 nous llocs de treball, la col·laboració financera i assessorament en la creació de 29 noves activitats econòmiques, i donà assessorament i ajuda a més de 1.600 persones¹⁸⁴. Tanmateix, les avaluacions posteriors al programa (Government Office for the South West, 2002; EKOS, 2000) senyalen que quantitativament el programa assolí els objectius fixats pel pla d'acció inicial. Així, per exemple, gairebé doblà el nombre de llocs de treball creats que inicialment es plantejà.

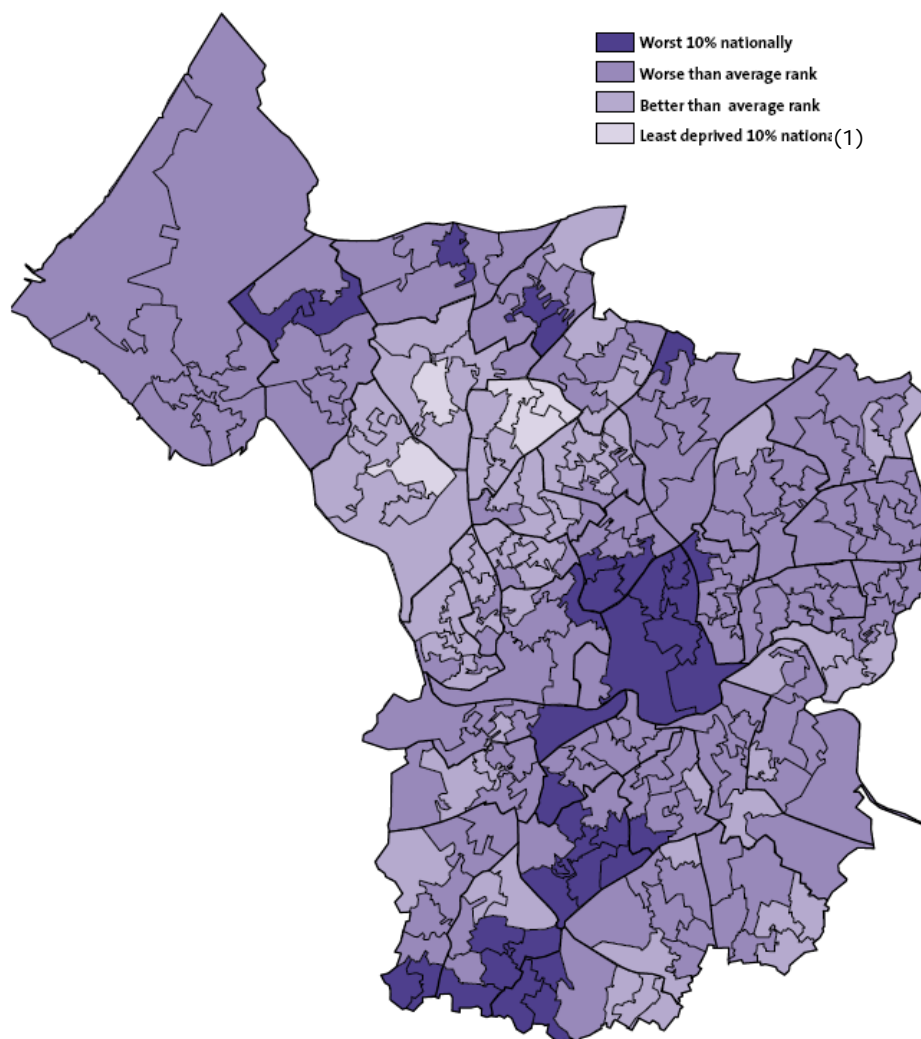
Malgrat això, la situació estructural de l'àrea no ha estat modificada substancialment. Aquests continuen sent uns dels barris en que s'hi concentra major problemàtica social a la ciutat de Bristol. El mapa 11.4.5 mostra la classificació de l'índex de pobresa segons SOAs pel municipi de Bristol. En aquesta s'hi pot apreciar que l'àrea inclosa al programa continua estant clarament per sobre de la resta de la ciutat –juntament amb la zona de South Bristol, que és l'àrea inclosa a URBAN II-. Per tant no s'ha produït una modificació substancial de la situació que mostrava el mateix indicador deu anys abans –veure anterior mapa -.

¹⁸² Existia pel mateix període una xarxa URBAN francesa i una d'Àustria i Alemanya .

¹⁸³ Resulta complicat atribuir directament a URBAN I uns resultats puntals, ja que en el mateix període també hi actuen altres programes amb objectius similars sobre la mateixa àrea.

¹⁸⁴ Dades de Bristol URBAN Programme, en concloure el programa.

MAPA 11.4.5. Índex de pobresa segons SOAs – Bristol 2001

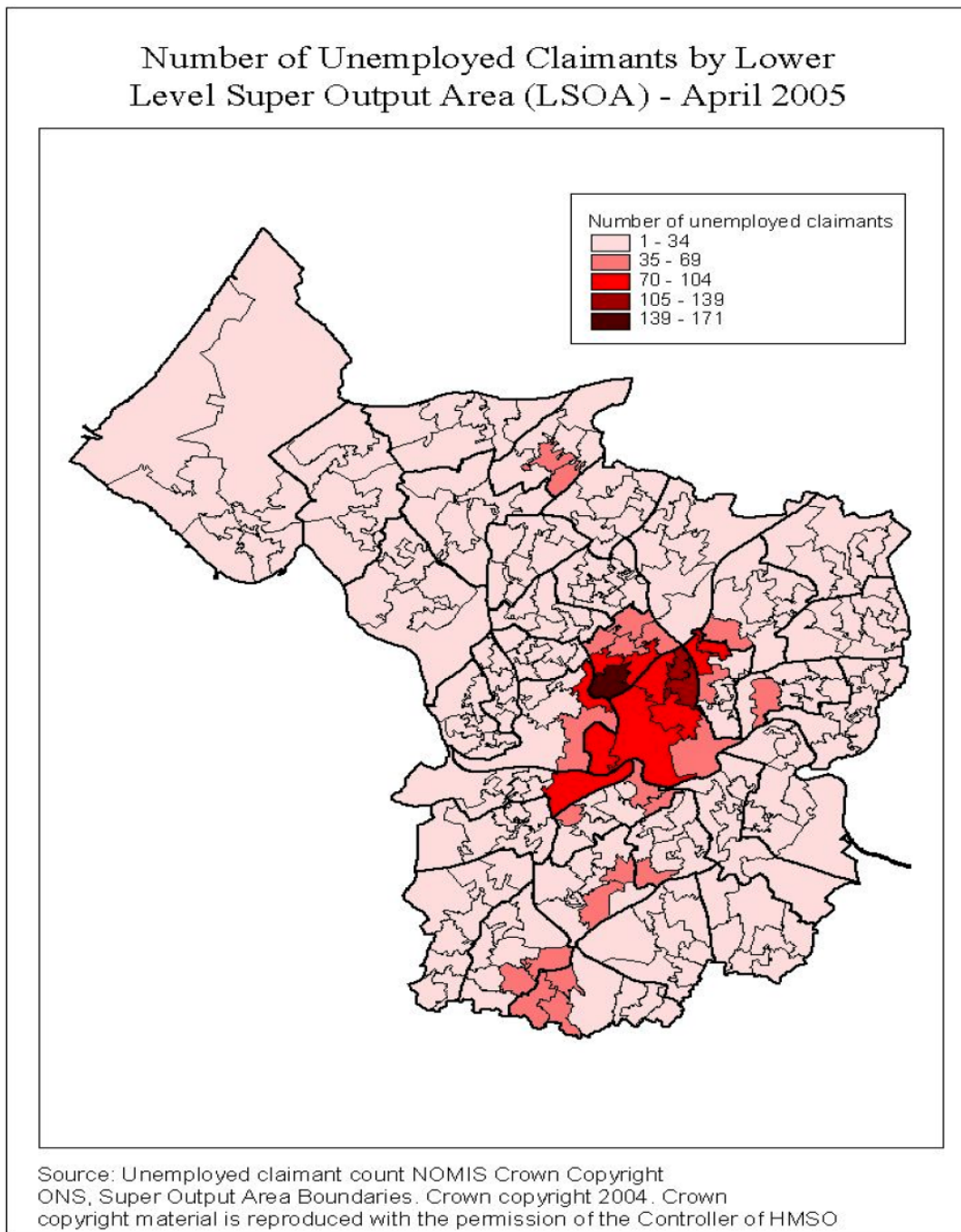

- (1) Dins del 10% de SOA's amb un índex més alt (més pobresa) del Regne Unit
Índex de pobresa per sobre de la mitjana estatal
Índex de pobresa per sota d'aquesta mitjana
Dins del 10% de SOA's amb un índex més baix (menys pobresa) del Regne Unit.

FONT: DETR, *Indices of Deprivation 2000*. Citat a *Bristol City Council, 2004: 8*.

Si es pren com a indicador la taxa d'atur registrat, novament s'identifica clarament aquesta àrea com la més deficitària de la ciutat –veure mapa 11.4.6-.

MAPA 11.4.6 Atur registrat per SOAs – Bristol 2005

FONT: Bristol City Council – NOMIS, 2005.

Malgrat aquesta aparent immobilitat, s'han aconseguit certs progressos especialment vinculats amb la reducció de la taxa d'atur i amb la millora de l'estat de conservació del parc d'habitatges. Però aquesta darrera variable no pot ser atribuïda a URBAN, ja que no actua en aquest camp.

La taula 11.4.3 mostra amb més detall els canvis esdevinguts en els variables emprades com a indicadors socioeconòmics. S'hi pot observar la relativa millora de l'estat de conservació del parc d'habitatges. S'ha reduït a gairebé la meitat, el percentatge d'habitatges en mal estat, a gairebé tots els *wards*; però tot i amb això, encara presenten percentatges força elevats. El mateix ocorre amb la taxa d'atur, en tots els *wards* s'ha produït un descens, però en un context –Bristol- en que la dinàmica general també ha estat positiva es continuen mantenint molt per sobre la mitjana –fins i tot, triplicant-la en alguns casos-.

L'important increment del percentatge de població de minories ètniques i l'estancament en paràmetres força elevats del percentatge de població poc o gens formada indiquen el procés de guetització en que es troben instal·lats aquests barris.

TAULA 11.4.3. Evolució d'indicadors socioeconòmics de l'àrea de Bristol URBAN I segons wards

		Ashley	Easton	Lawrence Hill	Bristol
Taxa d'atur registrat masculí	1999	18,50%	10,20%	22,80%	5,60%
	2003	13%	6,52%	16,14%	4%
Taxa d'atur registrat femení	1999	7,00%	4,10%	7,80%	2,20%
	2003	4,80%	2,87%	5,75%	1,60%

Nota: Percentatges calculats sobre el total de població activa.

FONT: *Office of National Statistics (NOMIS)*.

		Ashley	Easton	Lawrence Hill	Bristol
Població de raça blanca	1991	76,20%	83,00%	82,90%	95,80%
	2001	74,40%	75,20%	68,30%	91,80%
Població d'altres ètnies	1991	23,80%	17,00%	17,10%	4,20%
	2001	25,60%	24,80%	31,70%	8,20%

FONT: *Censos de població 1991 i 2001*.

		Ashley	Easton	Lawrence Hill
Habitatges en estat	1994	20,00%	29,30%	21,00%
no habitable	2001	9,10%	16,20%	sense dades

FONT: Housing services, Bristol City Council, 1994 i 2001.

		Ashley	Easton	Lawrence Hill
Pob. amb un baix o molt baix nivell d'alfabetització	1998	16,00%	14,50%	20,30%
	2001	19,60%	19,20%	21,30%

Nota: Percentatges calculats sobre el total de població de 16 a 60 anys.

FONT: The Basics Skills Agency, 1998 i 2001.

	Àrea URBAN I (1997)	Ashley (2001)	Easton (2001)	Lawrence Hill (2001)	Bristol (2001)
Minories ètniques	25,70%	25,60%	24,90%	31,70%	8,20%
Llars monoparentals	10,30%	11%	10,2%	12,90%	7,40%
Habitatge de lloguer	63,50%	49,30%	31,60%	73,70%	37,10%
Habitatge de lloguer social	39,10%	24,40%	13,50%	54,80%	21,10%
Atur registrat	18,60%	8,50%	6,3%	12,40%	4,60%

FONT: Bristol URBAN programme - Action plan setember 1999. Dades de 1997. ONS. Cens de població de 2001.

Aquesta aparent millora en la taxa d'atur resta relativitzada si es té en compte l'evolució d'aquesta variable pel conjunt de la ciutat. A la taula 11.4.4 es mostra l'evolució, en valors absoluts de la població en atur durant el període de vigència d'URBAN. En aquesta s'hi aprecia una dinàmica favorable en el conjunt de la ciutat de Bristol i el Regne Unit en General. En aquest sentit, malgrat l'evolució positiva del barri, aquest ha seguit un ritme menor que el del conjunt de la ciutat, variable que resulta especialment negativa si es té en compte que partia d'una situació pitjor. A més, aquesta situació sembla no haver beneficiat a la població en una situació més complicada en relació a l'ocupació, ja que els aturats de llarg

termini continuen representant un percentatge que duplica el de la mitjana de la ciutat -veure taula 11.4.5-.

TAULA 11.4.4. Atur registrat a l'àrea Bristol URBAN I (1997 – 2002)

	gener 1997	gener 1999	gener 2002	% canvi 1997-2002
Ashley	1.373	939	666	-51,4
Easton	742	482	318	-57,1
Lawrence Hill	1.135	904	704	-37,9
Bristol	15.744	9.766	6.654	-57,7
Regne Unit	1.823.275	1.318.990	971.840	-46,7

Nota: Expressat en valors absoluts.

FONT: Government Office for the South West, 2002.

Segons la taula 11.4.4, durant el quinquenni 1997-2002 la balança entre nous llocs de treball i pèrdues, resultà favorable en 1.562 nous treballadors. Aquesta important creació de llocs de treball -300 per any- és deguda, en gran mesura, a la situació de creixement econòmic viscuda a Bristol en aquest mateix període. La base econòmica de Bristol gaudí d'una fase expansiva en aquest moment, i bona part de les noves activitats de serveis es concentrà al centre de la ciutat, que es troba pròxima aquesta àrea, per tant una part significativa de la població de l'àrea URBAN I es veurà directament beneficiada d'aquesta dinàmica positiva del conjunt de la ciutat.

A través d'aquesta dada es pot contextualitzar –i relativitzar- el grau d'impacte del programa URBAN I dins de la dinàmica de l'àrea. Les avaluacions finals del programa URBAN l'hi atribueixen la creació de 326 nous llocs de treball, el que suposa per tant un 20% del total pel mateix període.

TAULA 11.4.5. Atur de llarga durada respecte l'atur total a l'àrea de Bristol URBAN I (1997 – 2002)

	gener 1997	gener 1999	gener 2002	canvi 1997-2002
Ashley	61,5	57,7	61,5	0
Easton	40,4	39	39,4	-1
Lawrence Hill	38,1	38,3	33,6	-4,5
Bristol	55,7	37,3	30,3	-25,4
Regne Unit	53,3	39,6	32,7	-20,6

Nota: Expressat en percentatge respecte del total.

FONT: *Government Office for the South West, 2002.*

Malgrat tot, la lectura global de les dades ha de ser relativament positiva. Els canvis en la redinamització social i econòmica d'un barri tenen resultats a llarg termini. L'equip gestor del programa reconeixia ja en la valoració final del programa –*Closure report*–, la impossibilitat de capgirar unes dinàmiques tant consolidades amb un programa de tan curta durada i dimensió econòmica: "*Given the nature and scale of the problems in St. Paul's, Easton and Barton Hill at the start of the URBAN Programme, it is unrealistic to expect all the problems to be alleviated*". ("*Donada la natura i l'escala dels problemes a St. Paul's, Easton i Barton Hill al començament del programa URBAN, és irreal esperar que tots els problemes es solventin*") (Government Office for the South West, 2002:8).

Per això, resulta satisfactori que aquesta nova tendència sigui positiva. Però cal tenir en compte que per aconseguir aquests objectius a llarg termini el programa ha de tenir un seguiment posterior. De fet, l'assignació d'un programa URBAN a aquesta àrea no és una qüestió aïllada, sinó que forma part d'un procés de regeneració de l'entorn a més llarg termini, el qual s'inicià a principis de la dècada dels noranta, i que encara es troba en curs. D'aquesta forma, mentre el programa va estar en funcionament, va actuar de forma conjunta, amb tres programes estatals més: dos *Single Regeneration Budget* –SRB–, i el programa Easton Renewal Area, que actuà duran deu anys -1993-2003-. Aquest darrer tingué unes dimensions pressupostàries molt importants, i és centrà en la regeneració física del barri, tant espai públic, com comerços, vials o habitatges.

El programa *Inner City Lifeline programme* fou un SRB aprovat en la segona edició d'aquest programa, i actuà al ward d'Easton durant el període 1998-2004 sobre les següents variables: inserció laboral, seguretat ciutadana, habitatge i

educació i formació. L'altre SRB –*Bringing the Gap*- fou inclòs en la tercera edició del programa, al 1999, tingué una durada menor –quatre anys- i centrà la seva actuació en projectes d'inserció laboral, centrant-se especialment en programes tutelats i convenis amb empreses privades.

Posteriorment, en el període 2000-2006, un cop ja finalitzats aquests programes, han tornat a conviure un programa estatal –*New Deal for Communities* pel *ward* de Barton Hill- i un de la UE -l'Objectiu 2 dels Fons Estructurals, que inclou un programa de regeneració urbana- pel centre de Bristol-.

D'altra banda, la majoria d'actuacions i iniciatives creades pel programa han tingut un seguiment i manteniment posterior. Experiències com el centre d'informació i orientació laboral, o el programa *SOFA*, amb el que es creà una centre en que es recollien mobles i electrodomèstics per ser venuts a un preu molt reduït a famílies del barri, han permès a més de crear llocs de treball per la població del barri, realitzar un servei molt necessari que fins al moment no estava cobert. Malgrat tot, la continuïtat de molts d'aquests projectes ha estat deguda a la implicació –i finançament- de l'equip gestor del programa de l'Objectiu 2 a Bristol –que és el mateix que gestionà URBAN I-.

La participació ciutadana fou una de les variables en la que els resultats foren menys satisfactoris. Així, la participació cívica durant el procés d'elaboració i implementació del programa no assolí els nivells quantitius desitjables; i, a més, aquesta participació, a la pràctica, es va veure reduïda a la provisió d'informació a la població resident per part de l'equip gestor del programa. De fet, i a diferència del que ha succeït amb South Bristol URBAN II, aquesta qüestió no va ser percebuda realment com una variable central del procés. Com a conseqüència d'això, aquesta participació no fou prou activa com per poder produir uns canvis substancials en la capacitat associativa del barri, ni en la creació o enfortiment de les plataformes veïnals.

Finalment, l'experiència i aprenentatges adquirits a través de la gestió i implementació del programa URBAN I ha resultat útil en la configuració del Programa de l'Objectiu 2 (2000-2006) per la regió *de South West of England*¹⁸⁵, però sobretot per l'elaboració del projecte d' URBAN II per Bristol.

¹⁸⁵ Que afecta a un espai central de Bristol, com es pot apreciar al mapa 5 -pàg. 90-.

11.4.2. South Bristol URBAN II

11.4.2.1. Característiques de l'àrea d'actuació: South Bristol

L'àrea que resta al marge esquerra del riu Avon, al sud del centre de la ciutat és coneguda genèricament com a South Bristol. Aquest és un espai força gran, 3.500 hectàrees, i compta amb uns 140.000 habitants, més d'un terç de la població del municipi.

En línies generals, s'hi poden identificar, de nord a sud, tres zones o àrees funcionals: el marge del riu Avon, una zona intermèdia o de transició i la zona més perifèrica la situada més al sud (Pieda, 1996: 8).

La zona més propera al riu Avon, i per tant al centre de la ciutat, és l'espai més dinàmic de South Bristol. Aquesta és l'àrea de més antiga construcció –del segle XVIII- i amb una tipologia constructiva que implica una major densitat d'habitatges i usos terciaris que la resta del marge esquerra on hi predomina l'edificació entre mitgeres. Actua com a centre comercial i de serveis pel conjunt de South Bristol, i és també la zona on hi ha una major diversitat en els usos del sòl: industrial, comercial i residencial. Encara que l'ús industrial es troba en franc retrocés, ja que s'han succeït el tancament d'indústries tradicionals relacionades amb el port, el ferrocarril, impremta, i el tabac. Aquest retrocés en l'activitat industrial ha portat associada una transformació funcional i física de molts espais del barri que han restat en desús. Al mateix temps, s'està produint, sobretot en les àrees més properes als *docks*, un notable procés de gentrificació, (Basset, 2001: 28), associat al guany de centralitat assolit amb les millores de les connexions amb l'altre marge, però sobretot a l'increment de la qualitat urbana de l'àrea gràcies a l'operació de renovació urbana dels *docks*, sent ara un espai central d'oci.

La segona àrea és força més heterogènia, és un espai dominat per les infraestructures de transport –el ferrocarril i diverses línies radials d'accés al centre de Bristol-, a més d'un paquet d'activitats industrials i emmagatzematge de tipus extensiu, i amb molt poc ús residencial. Actua, per tant com un espai de frontera entre la meitat nord, més articulada amb el funcionament del centre urbà i l'espai residencial perifèric de South Bristol.

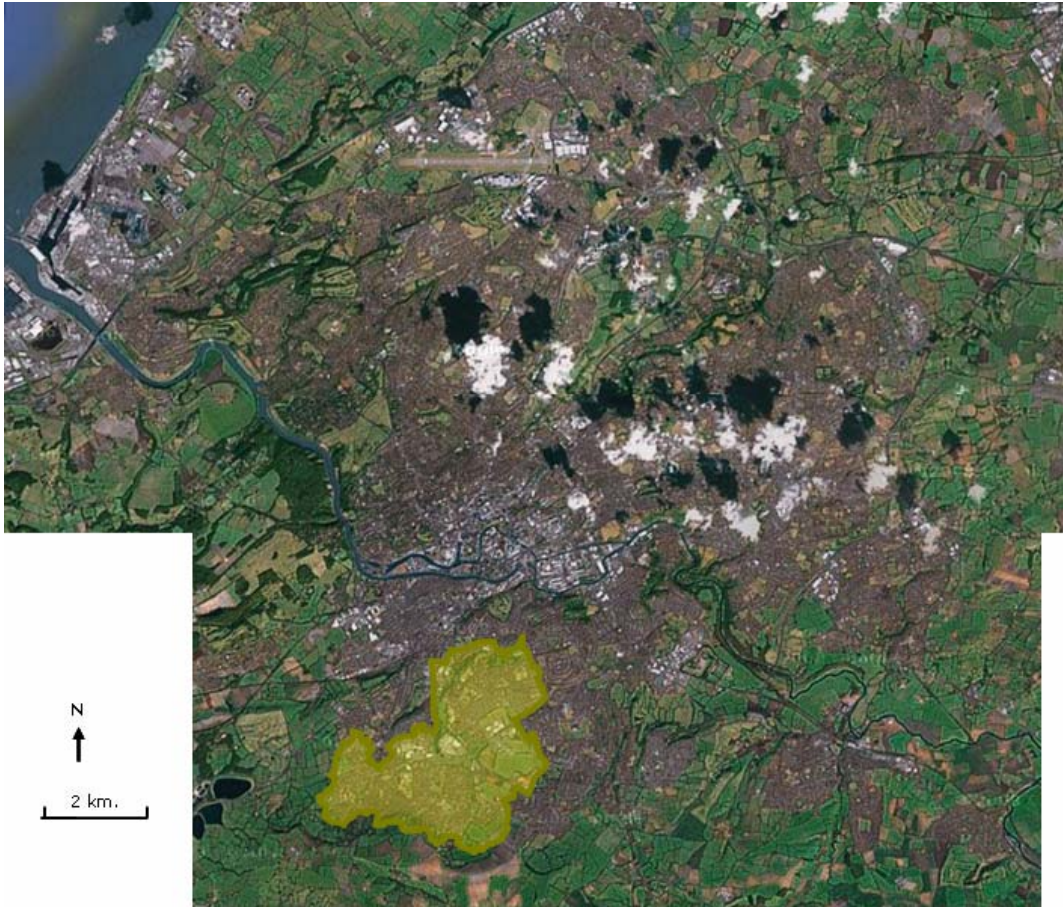
La tercera zona, la més gran, és un espai d'ús marcadament residencial. Fou construïda durant les dècades dels cinquantes i seixantes, i la promoció pública hi és dominant -el 58 % dels habitatges són de promoció municipal, destinada a l'habitatge de lloguer social-. Morfològicament és un espai també força homogeni, hi domina la construcció de baixa densitat, amb cases afilerades, però hi ha també alguns polígons d'habitatges socials en blocs oberts. És un espai amb una baixa densitat d'ocupació del sòl, amb una notable presència d'espais lliures i zones verdes habilitades, però amb un dèficit important d'equipament i serveis bàsics, inclosos els d'ús estrictament veïnal. L'activitat comercial és també inexistent, es limita al comerç de proximitat més simple.

Aquesta tercera zona és la que ha estat beneficiària del programa URBAN II South Bristol. L'àrea englobada pel programa inclou els *wards* de Hartcliffe, Knowle West i Withywood, amb una població total d'uns 33.000 habitants¹⁸⁶. En aquest cas, a diferència del que va ocórrer amb URBAN I, l'àmbit d'actuació del programa URBAN s'ha ajustat a una entitat funcional i geogràficament identificable -un barri-. Mentre que en el programa URBAN I, es va prioritzar la voluntat d'incloure el màxim de *wards* possibles, sense tenir massa en compte la coherència interna de l'àmbit territorial definit, per URBAN II es va seleccionar una entitat amb unes necessitats específiques conjuntes, i sense tenir tant en compte els límits administratius¹⁸⁷.

¹⁸⁶ Dades del 2000 (South Bristol URBAN II Programme, 2004).

¹⁸⁷ Segons valoracions emeses pels propis directores dels programes URBAN I i II-, a través de diverses entrevistes.

MAPA 11.4.7. Àrea d'actuació de South Bristol URBAN II – context dins Bristol

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://maps.google.com>

South Bristol, històricament, ha estat un barri popular, concebut així ja des del seu origen. Va ser creat pel govern municipal –promoció pública-, inicialment sota criteris de qualitat, però aquests han variat segons el moment de la construcció i el projecte concret. Finalment es creà un espai relativament heterogeni pel que fa a la qualitat i morfologia dels habitatges, malgrat que hi predomina de forma clara l'habitatge unifamiliar. Les pocs espais amb edificació en bloc –polígons d'habitatge social- es troben concentrades a les zones perifèriques, i només representen un 26%¹⁸⁸ dels habitatges de la zona.

El paisatge urbà d'aquest barri està configurat per una trama força menuda i no jerarquitzada, sense cap element que actuï com a eix central del barri, o que es pugui associar amb un centre funcional i de referència, tret d'una xarxa relativament central de parc i zones verdes poc habilitats. La tipologia constructiva dominant –habitatge unifamiliar, la majoria del qual adossat- implica un molt baix

¹⁸⁸ Dades facilitades pels gestors del *South Bristol URBAN II Programme*.

aprofitament del sòl, i al mateix temps, impossibilita que es produeixi una barreja d'usos. L'absència de baixos comercials ha provocat que en força espais no hi sigui present ni el comerç o serveis d'ús més quotidià i de més proximitat. D'això es deriva una de les problemàtiques del barri: la segregació espacial de les diferents funcions.

Aquesta segregació hauria de derivar en una més elevada mobilitat dels seus habitants. Però les estadístiques no reflecteixen aquesta situació, situant-se en uns paràmetres inferiors a la resta de la ciutat (South Bristol URBAN II Programme, 2004). En l'arrel d'aquesta situació paradoxal s'hi troba el dèficit de connexions d'aquest espai amb el centre i nord de la ciutat.

El barri es troba rodejat de nombroses barreres urbanes. En la meitat nord i conflueixen diverses vies d'accés i circumval·lació del centre de Bristol, la línia de ferrocarril de Bristol a Exeter, un paquet d'activitat industrials i altres usos extensius –bàsicament emmagatzematge-. Això provoca que el barri resti força aïllat del centre de la ciutat, i especialment de la meitat nord, que és la que actualment actua com a motor econòmic –l'espai que genera més llocs de treball-. Pel que fa a la vessant sud, el barri es troba delimitat per uns turons que, pel seu desnivell, impossibiliten la comunicació des d'aquest extrem amb l'exterior de la ciutat, convertint la totalitat de carrers de la meitat sud del barri –un trams d'uns 4 quilòmetres lineals- en vies sense sortida. A més, aquesta situació d'aïllament agreujada per la manca de vies de comunicació en direcció nord-sud, i sobretot per la deficient oferta de transport públic.

Pel que fa a l'activitat econòmica, South Bristol patí un sotrac important amb el tancament de les indústries manufactureres tradicionals a partir de la dècada dels setanta. La crisi econòmica viscuda per les ciutats tradicionalment industrials a Anglaterra afectà de forma espacial a aquest barri, que no ha recuperat de forma efectiva els llocs de treball perduts en el sector industrial¹⁸⁹ (Bassett, 2001). Aquesta situació, combinada amb la manca d'unes comunicacions eficients amb el centre de Bristol i/o la resta d'àrea metropolitana, s'ha traduït en una manca d'oportunitats per la població resident.

¹⁸⁹ En aquest sentit el tancament de la fàbrica de tabac Wills a l'any 1991 ha estat un sotrac especialment dur per al barri. Sobretot per la manca d'una alternativa per cobrir els llocs de treball perduts en aquest procés.

A partir de la dècada dels vuitanta els problemes socioeconòmics derivats de l'atur es comencen a fer més notoris, al mateix temps que es generen paquets de marginalitat social en determinades àrees al concentrar-hi les promocions de preu i qualitat més reduïdes (Bassett, 2001). En aquest temps s'ha consolidat una visió negativa vers aquest barri associada a la delinqüència i al petit tràfic de drogues (Pieda, 1996). L'estigmatització social del barri, així com el dèficit d'equipaments o la mala qualitat de determinats habitatges, ha consolidat una baixa demanda pel mercat d'habitatges de la zona, fet que els devalua i en dificulta la mobilitat, reforçant així la concentració en aquest entorn dels sectors socials amb més dificultats (Lambert, Hammond, Malpass i Stewart, 1999).

En línies generals, l'àmbit d'actuació d'URBAN II a South Bristol es caracteritza per una elevada situació de risc d'exclusió social. L' "Índex of Local Deprivation 2004", situa a 14 de les 21 Super Output Areas –SOA- incloses dins URBAN II dins de l'estrat del 10 % amb pitjors condicions a Anglaterra (South Bristol URBAN II Programme, 2004: 1); sent al *ward* de Filwood on es concentren els SOAs amb pitjors estadístiques. És una àrea caracteritzada pel l'elevada taxa d'atur -especialment significatiu el de llarga durada-, baixos nivells de formació de la població resident, exclusió social, petita delinqüència, i una molt baixa activitat econòmica.

TAULA 11.4.6. Indicadors socioeconòmics i demogràfics de l'àrea de South Bristol URBAN II

	Àrea URBAN II	Bristol
Minories ètniques	1,70%	5,20%
Llars monoparentals	9,60%	4,20%
Habitatge de lloguer	63,90%	35,70%
Habitatge lloguer municipal (1)	58,50%	22,10%
Habitatges sense calefacció central	33,70%	19,90%
Homes amb estudis superiors (> 18 anys)	1,20%	17,30%
Dones amb estudis superiors (> 18 anys)	1,60%	14,00%
Atur registrat	18,90%	7,10%
Professional i treballadors altament qualificats	6,30%	18,00%
Treballadors poc o molt poc qualificats	33,80%	20,40%

FONT: South Bristol URBAN II Programme –Action Plan 2000 – 2006. Dades de 1998.

11.4.2.2. Reptes i oportunitats

Els principals reptes que ha d'afrontar aquest barri són: la superació del seu aïllament físic i funcional amb la resta de l'àrea metropolitana de Bristol, la superació de l'estadi de crisi econòmica associat a la manca d'oportunitats al barri i l'elevada taxa d'atur, i la lluita contra l'exclusió social i la petita delinqüència, que ha provocat la seva estigmatització.

Geogràficament aquest és un espai força complex. Es troba relativament allunyat del centre urbà i separat d'aquest per nombroses barreres urbanes, a més del riu Avon, dos eixos viaris –autovies- i el ferrocarril. Però a més, es troba delimitat per l'extrem sud per un turó amb força pendents, pel que tots els carrers d'aquell vessant han esdevingut uns atzucacs. Això ha provocat que esdevingui un espai que tot i no està físicament molt allunyat del centre, en distància temporal i psicològica és el barri més perifèric de Bristol. Aquest aïllament físic es veu agreujat per la manca d'activitats que generin fluxos externs. És un barri on l'ús residencial existeix de forma gairebé exclusiva, amb una oferta de serveis i comerç gairebé inexistent, molt per sota de les necessitats d'un barri d'aquestes dimensions demogràfiques.

El barri té una taxa d'atur molt elevada –gairebé del 19% en el moment d'iniciar-se el programa-. Aquest ha estat un barri on tradicionalment els nivells de formació han estat baixos, i en el que el mercat laboral s'havia fixat en una situació de dependència cap a les indústries manufactureres instal·lades en el mateix barri. D'aquesta forma, ha esdevingut un dels principals efectes de la crisi d'aquest sector durant les dècades dels setanta i vuitanta, assolint les taxes d'atur més elevades de la ciutat (Lambert, Hammond, Malpass i Stewart, 1999). En aquest sentit afectà de forma especialment el tancament, l'any 1991, de la tabaquera *Wills*, que era la indústria que creava més ocupació directa i indirecta (Bassett, 2001; Boddy, 2003).

La manca de qualificació de la població resident fa que ara tinguin poques oportunitats d'inserció al mercat laboral. Dins del barri hi ha molt poques oportunitats, i a més, els desplaçament fora d'aquest resulten massa llargs i costosos. Aquest és un bon exemple de com l'exclusió espacial i social esdevenen vasos comunicants. Estudis de mobilitat¹⁹⁰, assenyalen que, malgrat disposar d'unes comunicacions molt deficitàries en transport públic, aquest sistema és

¹⁹⁰ Dades de l'any 2000 (South Bristol URBAN II Programme, 2004).

utilitzat per un 22,9% dels desplaçaments diaris per motius laborals, per un 14,7% de mitjana a Bristol. A més, la disponibilitat de vehicle propi és força menor que la resta de la ciutat: 260 automòbil per 1.000 habitants, per 373 de mitjana a Bristol. D'això se'n deriva una manca d'oportunitats per accedir al mercat laboral.

Malgrat això, el barri té un comportament demogràfic força estable. No s'ha produït encara un procés significatiu de fugida o de substitució de la població (South Bristol URBAN II Programme, 2004) –tret de en determinades àrees on la qualitat dels habitatges és sensiblement menor-. D'aquest fet se'n deriva que el percentatge de població estrangera es situï en menys del 2%, molt per sota de la mitjana de Bristol i Anglaterra.

La pròpia estructura morfològica del barri en dificulta la redinamització econòmica. Hi domina l'habitatge unifamiliar, i els pocs edifici en bloc existents són edificacions en ordenació oberta, amb habitatges en planta baixa i amb parcel·les tancades –en molts casos amb reixes-, amb espais públics-privats interiors. Això impossibilita l'aparició de cap ús que no sigui estrictament residencial, pel que perpetua la seva monofuncionalitat. Els pocs espais comercials existents es troben en peces especialment destinades a aquest ús, bàsicament supermercats i situats a les vies d'accés del barri, pel que el seu accés a peu es fa força complicat.

De forma recent ha sorgit al barri el problema de la petita delinqüència i la percepció d'inseguretat ciutadana. Aquesta especialment vinculada amb la manca d'ús generalitzat de l'espai públic, ja que la majoria dels carrers són d'ús exclusiu per als residents.

En l'estructura demogràfica del barri hi trobem una de les variables més esperançadores. És un dels barris amb una estructura demogràfica més jove de la ciutat: un 26,2% de la població té 15 anys o menys, per un 19,4% del conjunt de Bristol. Com veurem al següent punt, aquesta és una potencialitat que el programa URBAN pretén aprofitar en favor del conjunt de la comunitat local.

El bon estat de conservació de la fàbrica urbana del barri és una altra qüestió positiva. South Bristol ha estat objecte d'intervencions des de ja fa més de trenta anys, començant amb les *àrees prioritàries d'educació* dels anys seixanta (Lambert, Hammond, Malpass i Stewart, 1999). Posteriorment, durant els vuitanta fou beneficiari dels programes de *Priority Neighbourhood Scheme* i *Urban*

Programme, i els *City Challenge Programme* i *Estate Action Programme*, durant la primera meitat dels norantes. Aquests programes –especialment els previs a la dècada dels noranta- tingueren una acció més focalitzada en la regeneració física i en la rehabilitació o enderroc dels habitatges en més mal estat (Bassett, 2001: 30)¹⁹¹. Com a conseqüència d'això, la major part de problemes físics del barri han estat ja solucionats: l'espai públic i els elements col·lectius dels edificis d'habitatges presenten un correcte estat de conservació. És per això, que les necessitats del barri són ara més *soft* o qualitatives.

11.4.2.3. El programa URBAN II

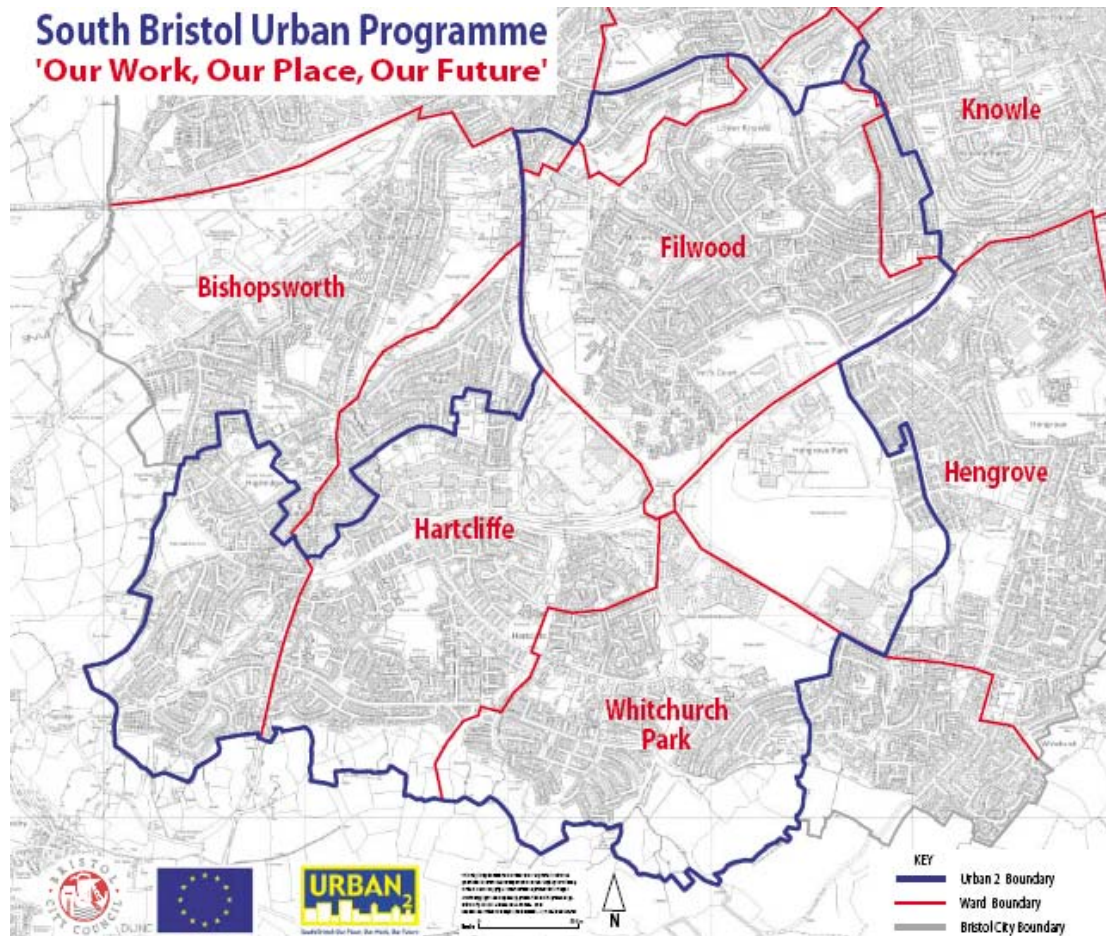
El programa South Bristol URBAN II fou aprovat de forma definitiva al 2001, i entrà en funcionament a principis del 2002. Malgrat que el període de programació d'URBAN finalitzà a l'any 2006, igual com va ocórrer amb URBAN I, la Comissió ha permès que les accions incloses en el programa es poguessin executar fins a dos anys més tard –distribuïnt en aquest període ampliat la dotació pressupostària total-.

L'àmbit d'acció del programa ha englobat parcialment cinc *wards*. Tres pràcticament sencers: Filwood, Hartcliffe i Whitchurch Park, i dos més en menor mesura: Bishopsworth i Hengrove –veure mapa 11.4.8-. Es tracta novament, d'una àrea d'actuació força gran, però a diferència del que va ocórrer amb l'àrea d'URBAN I, aquesta està clarament identificada amb una entitat funcional, el barri conegut com a South Bristol.

De les 21 *Super Output Areas* -SOAs- que formen aquesta zona, 14 es troben entre els 10% amb un índex de pobresa més elevat d'Anglaterra. I 11 entre els 10% amb un índex més elevat a Bristol. Aquestes dades reflecteixen la concentració de població amb situació de marginalitat en aquest entorn. És especialment negativa la situació del ward de Filwood.

¹⁹¹ El primer programa que treballà sobre qüestions socio-econòmiques, fixant com a objectiu la lluita contra l'exclusió social, fou el *Single Regeneration Budget* (1994).

MAPA 11.4.8. Àrea d'actuació de South Bristol URBAN II

FONT: South Bristol Urban II Programme.

Per fer front la situació de marginalitat social i espacial del barri, el programa proposà un pla d'acció sota el lema: "Our work. Our place. Our future" – "El nostre treball. El nostre barri. El nostre futur"-. Aquest feia referència, per tant, a la multidimensionalitat dels objectius que a través de les seves accions s'ha pretès assolir: trencar les barreres d'inclusió social per millorar i assolir l'accés al mercat laboral; desenvolupar accions que permetin millorar les condicions físiques i ambientals del barri; i promoure la participació – i decisió- activa de la gent jove en projectes de present i futur en benefici de la pròpia comunitat.

La primera línia d'acció, "el nostre treball", ha tingut com a objectiu principal ajudar a la població resident a accedir al mercat laboral –o millorar-ne la seva qualitat-. En aquesta línia s'inclouen tant accions de formació, com orientació, informació, programes d'inserció laboral, o suport complementari com pot ser ajudes en el transport o en la cura dels fills.

El segon objectiu estratègic, “el nostre barri”, ha donat resposta a la voluntat de millorar les condicions d’habitabilitat i convivència en el barri. S’ha materialitzat a través de dues vies d’actuació: les millores de l’entorn –especialment destinades a la requalificació de l’espai públic i a fomentar l’ús cívic d’aquest-, i la prevenció de la delinqüència.

Les accions destinades a la gent jove, han estat en si mateixes un objectiu específic del programa: “el nostre futur”. La joventut s’ha interpretat com una variable clau per al desenvolupament del barri, i per això s’hi assigna una línia específica. Les accions incloses en aquest objectiu han estat destinades a prevenir les situacions de risc d’exclusió social, motivant l’escolarització postobligatòria, assessorant i formant els joves per garantir un millor accés al mercat laboral, reduint els comportaments incívics, i fomentant els valors positius de pertinença a una comunitat. Aquest sentiment positiu de pertinença s’ha pretès reforçar, a més, a través de la participació activa en els processos decisoris i de debat de les accions dutes a terme dins del marc del programa.

TAULA 11.4.7. Pressupost per línies d’acció i fons de finançament

	Cost total	FEDER	Estatal	Regional	Municipal	Privat
M 1.1.	5,8	2,7		1,7	1,1	0,3
M 2.1.	6,2	2,8	1,0	2,0	0,1	0,3
M 2.2.	4,1	1,9		0,5	1,6	0,2
M 3.1.	5,6	2,7			2,8	0,2
M 4.1.	1,1	0,6			0,6	
M 4.2.	0,6	0,3			0,3	
TOTAL	23,4	10,8	1,0	4,2	6,5	1,0

Nota: Expressat en milions d’euros.

Prioritat 1: El nostre treball

M 1.1.: Mesura 1.1, treball

Prioritat 2: El nostre lloc

M 2.1.: Mesura 2.1, millora de l’àrea

M 2.2.: Mesura 2.2, prevenció de la delinqüència i drogoaddicció

Prioritat 3: El nostre futur

M 3.1.: Mesura 3.1, avançar junts

M 4.1.: Mesura 4.1, assistència tècnica

M 4.2.: Mesura 4.2, assistència tècnica –accions complementàries-

FONT: South Bristol URBAN II Programme, 2004.

Una de les idees clau del programa ha estat l'atenció especial a la gent jove. L'objectiu perseguit ha estat doble, per una banda aquest és un dels col·lectius que està patint amb més duresa els dèficits del barri; essent per tant, un dels grups en major risc d'exclusió social. Però per una altra banda, la estructura demogràfica jove del barri ha estat interpretada també com una potencialitat. A través de la millora de les oportunitats de la població jove s'ha volgut produir un efecte multiplicador sobre el conjunt de la comunitat local. L'estratègia ha estat deixar de percebre la població jove com part del problema, per passar a ser part activa de la solució:

"Young people should not be positioned as 'the problem' to be dealt with by this programme. They are most likely to suffer from violent crime, they are more likely to be bullied, they experience a poor quality environment more directly than anyone else"

("La gent jove no ha de ser vista com el problema a resoldre per aquest programa. Ells són més propensos a resultar víctimes de crims violents o "bulling", i ells pateixen la mala qualitat de l'espai públic d'una forma més directa que ningú més") (Bristol URBAN II Programme, 2004: 44).

Les necessitats específiques del col·lectiu dels joves no havien estat considerades d'una forma explícita fins al moment. És per això, que el barri no disposava –en el moment d'iniciar el programa- de cap tipus d'espai o equipament destinat a aquest segment de població:

"We sit on street corners all the time, people tell us to move on but there is nowhere else to go"

("Sempre ens estem asseguts a les cantonades dels carrers, la gent ens diu que marxem, però no tenim cap més lloc on anar") (Entrevista citada a South Bristol URBAN II Programme, 2004: 61).

La població jove és un col·lectiu al qual ha afectat d'una forma especialment greu la degradació de l'entorn. Estudis sobre el barri (Hoggett et al., 2000) han destacat el deteriorament de la qualitat de vida dels joves per qüestions com la degradació dels espais de trobada i de relació, o l'apropiació d'aquests per part de grups de petits delinqüents, l'estigmatització social, el dèficit de participació en la vida pública de la comunitat o la manca de referents i/o expectatives de futur i de millora.

Però el problema més greu que afronta al població jove del barri és la manca d'oportunitats –i concretament la dificultat d'accés al mercat laboral-. En aquesta situació s'hi creuen dues dinàmiques negatives. Per una banda, la manca d'activitat econòmica dins del barri i el dèficit de connexions amb el centre de la ciutat, ha provocat que l'accés al mercat laboral de la població resident hagi estat més complicat. Per altra banda, el fracàs escolar s'ha consolidat com una situació massa generalitzada entre la població jove del barri. De forma que el nivell de formació de la gent jove es troba molt per sota de la mitjana de Bristol, i això ha derivat en una elevada taxa d'atur juvenil. Finalment, les pròpies expectatives d'aquest col·lectiu s'han veuen minvades. Segons dades del programa *New Deal for Communities* –que també ha treballat en aquesta àrea-, a l'any 1999 només un 7% dels joves del barri desitjaven assolir una professió qualificada (Employment Service, 1999).

Les accions del programa per fer front aquesta situació es poden dividir en tres eixos:

- la millora de les oportunitats dels joves per accedir al mercat laboral –a través de programés d'inserció i formació ocupacional i del foment de l'estudi per als més joves-;
- la dotació d'elements que millorin la seva qualitat de vida dins del barri –la principal acció en aquest sentit és la creació d'un espai per a joves, amb funcions lúdiques, però també socials i de formació-;
- la implicació en el bon funcionament de la pròpia comunitat a través de la participació activa dins del procés d'implementació del programa.

L'estructura de gestió i govern del programa ha estat formada pel *Programme Monitoring Committee* i pel *URBAN Partnership Group*.

El *Programme Monitoring Committee* ha estat l'ens encarregat de fixar els objectius estratègics més globals del pla d'acció. Ha tingut un perfil més polític, i la seva funció ha estat realitzar seguiment més general, realitzant per exemple només dues reunions anuals.

L' *URBAN Partnership Group*, ha estat el partenariat encarregat de la gestió del dia a dia del programa. L'estructura d'aquest ens ha estat més ajustada a l'estratègia definida per la IC URBAN, per tal de potenciar la participació de les comunitats locals en els processos decisoris. Aquest partenariat ha estat format per

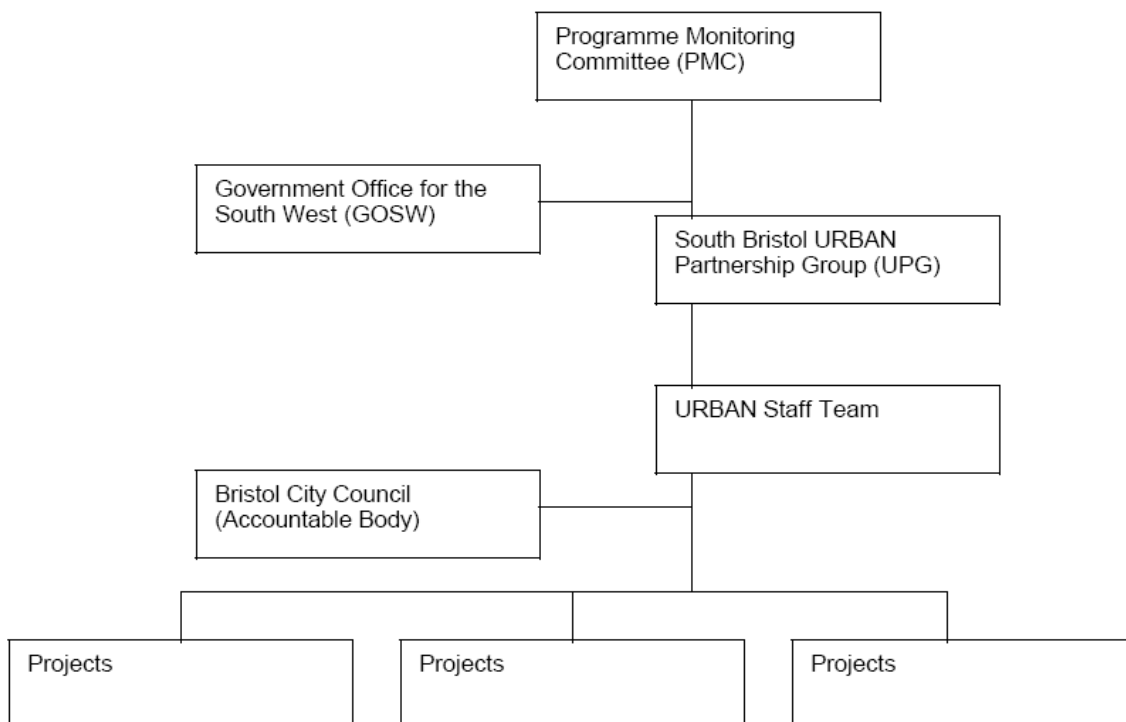
21 membres distribuïts de la següent forma:

- 2 representants de l'Ajuntament de Bristol
- 5 representants dels veïns de South Bristol
- 5 representants de les organitzacions locals
- 4 representants de la població jove de South Bristol
- 2 representants del sector privat
- 3 representants de les associacions per la igualtat –raça, gènere i discapacitats- (South Bristol URBAN Programme, 2005: 11).

La figura 11.4.1 mostra, a través d'un esquema, el model de gestió aplicat al programa. El *Programme Monitoring Committe* definia les prioritats d'acció, que eren aprovades per delegació del govern anglès a la regió –*Government Office of the South West*-. L'*URBAN Partnership Group* ha estat l'ens encarregat de proposar les accions més concretes que eren finançades dins d'aquestes línies d'acció. I l'*URBAN staff team* era l'equip tècnic encarregat de dur-les a terme, sempre sota l'aprovació del pressupost final per part de l'Ajuntament de Bristol.

Aquest és, per tant, un bon exemple de participació activa dels agents locals en la implementació i seguiment d'URBAN. Tot dins d'unes estructures de govern en els que s'ha produït una integració vertical d'agents públics, però en la que els nivells més pròxims de l'administració, seguint el principi de subsidiarietat, han estat els responsables finals en la concreció de les accions.

FIGURA 11.4.1. Estructura de gestió del programa

FONT: *South Bristol URBAN II Programme, 2004: 37.*

El programa participà de forma molt activa en el programa URBACT I –la ciutat continua implicada, ara amb URBACT II-. South Bristol fou fundador i, per tant líder, d'una xarxa temàtica sobre el rol dels joves en els programes de regeneració urbana: "*Young Citizens Project*". L'àmbit d'estudi de la xarxa eren les temàtiques en les quals South Bristol ha centrat la seva atenció en el propi programa: la participació dels joves en el programa com a eina per fomentar la implicació d'aquest en la vida cívica de la pròpia comunitat.

La xarxa estava formada per nou ciutats de sis estats diferents. A més de Bristol, Belfast, Liverpool i Hetton and Murton del Regne Unit, Evosmos de Grècia, Misterbianco d'Itàlia, Sabadell a Espanya, i les ciutats de Birkirkara i Mazeikiia de Malta i Lituània respectivament, que participen com a membres convidats.

L'estudi realitzat en la xarxa s'ha centrat en les tècniques emprades per cada cas i l'avaluació dels resultats obtinguts. Per realitzar-ho s'han monitoritzat diferents casos d'estudi que, malgrat tot i tractar-se de realitats urbanes diferents, afrontaven reptes comuns i han emprat metodologies similars. A través d'aquestes anàlisis es pretenia visualitzar quines han estat les tècniques que han funcionant

millor en cada realitat. S'ha destinat una especial atenció a tres variables: la participació activa dels ciutadans, la inserció laboral dels joves i la creació d'estructures i organitzacions que siguin atractives pels joves (South Bristol URBAN II Programme, 2005: 15).

11.4.2.4. Resultats obtinguts

El programa ha estat conclòs en acabar l'any 2008. Els objectius estratègics del programa han bàsicament econòmics i socials –entorn del 75% del pressupost, veure anterior taula 11.4.7-, pel que la valoració dels resultats obtinguts requereix d'una major amplitud cronològica. Per aquest motiu, resulta prematur realitzar valoracions dels resultats obtinguts, ja que aquest tipus de projectes tenen uns resultats a més llarg termini –essent especialment així en el cas dels joves-. Només les mesures incloses al punt 2.1. del pla d'actuació -"millora de l'àrea"-, impliquen actuacions amb resultats tangibles a curt termini, en tractar-se en molt casos de projectes de readequació d'espais públics, zones verdes o actuacions de regeneració física –bàsicament dos equipaments-.

Des d'un punt de vista estrictament quantitatiu el programa es fixà uns paràmetres a assolir. Alguns són: la creació de 20 noves activitats econòmiques, la inserció laboral de 225 persones, la formació ocupacional de 250 persones, la participació de 150 joves en el procés d'elaboració, la creació de 75 noves places de guarderia, la creació de 30.000 nous m² d'equipaments, i la millora i/o adequació de 81.000 m² de zones verdes. No es disposen encara de les dades oficials de l'avaluació final, però les diferents avaluacions intermèdies indicaven que aquest objectius serien factibles d'assolir. D'altra banda, l'equip gestor, afirma haver assolit aquest objectius¹⁹².

Des d'un punt de vista qualitatiu, la recerca de solucions innovadores ha estat un dels principals valors afegits del projecte. En aquest sentit, resulta especialment significatiu l'accent sobre la participació de la població jove, "*perquè la gent jove es pugui veure a si mateixa com a part de la solució i no com el problema*" (South Bristol URBAN Partnership Group, 2004: 4). L'objectiu ha estat doble. En primer terme, procurar una participació ciutadana àgil, que permeti aproximar el projecte a la comunitat local i fer sentir a aquesta realment partícip de les decisions que els afecten. I, en segon lloc, actuar sobre un sector estratègic,

¹⁹² Informació obtinguda a través d'entrevista amb director del programa.

com és la població jove, per intentar que puguin assolir un nivell d'oportunitats que permetin superar l'estadi de marginalitat social que el barri viu actualment, és a dir, lluitar per a que la propera generació no es vegi arrossegada per la dinàmica negativa de l'àrea.

La participació de la gent jove ha estat valorada pels gestors del programa com a satisfactòria pel que fa al mètode, però el nombre de joves que han participat de forma activa ha resultat força baix¹⁹³. A més, la participació dels joves, i la seva capacitat de decidir, s'ha vist acotada de forma prèvia pel grup gestor del programa. Aquests no han participat en l'elaboració dels objectius estratègics, o en la jeraquització d'estratègies i àrees prioritàries d'actuació. La participació dels joves s'ha emmarcat en un procés posterior de selecció entre diferents projectes concrets destinats, tots ells, a assolir un objectiu estratègic prèviament definit pel grup gestor del programa. Malgrat això, resulta especialment significativa l'aposta per la implicació d'un col·lectiu com els joves, que ha estat habitualment no disposa de la necessària representació en les estratègies de participació ciutadana tradicionals.

La participació i, especialment la creació de la idea i el lideratge d'una xarxa temàtica dins d'URBACT per gent jove, és un exemple de bones pràctiques i implicació amb el projecte d'URBAN II per al conjunt d'Europa. Aquesta xarxa ha permès a la resta de programes –també a Bristol– participar d'un marc de col·laboració dins d'un àmbit temàtic diferent a les intervencions tradicionals.

El programa ha actuat de forma complementària amb altres programes de regeneració urbana de finançament estatal i local. Per això, s'ha procurat trobar una adient coordinació per tal d'evitar el solapament de projectes amb objectius similars. Mentre s'implementà URBAN (2000-2006), actuaren també tres programes estatals: dos programes *Single Regeneration Budget* i un *Neighbourhood Renewal Fund* que es centraren en la prevenció de la delinqüència i la inserció social; i un programa de la UE: l'Objectiu 2 dels Fons Estructurals a la regió de South West, que es materialitzà en un programa de regeneració urbana que inclou part de l'àrea URBAN II, i tota l'àrea de l'antic URBAN I. Això indica que l'acció del programa URBAN s'ha inclòs en una estratègia de desenvolupament urbà a mig i llarg termini, la qual disposa d'un important suport i implicació per part de les administracions locals.

¹⁹³ Segons valoracions, manifestada a través d'entrevistes, del propi grup director del programa.

El programa de South Bristol resulta, des de l'òptica de la Comissió Europea, un exemple de bones pràctiques, en apostar de forma clara pels objectius estratègics que la Comissió fixava per la IC URBAN II: la innovació en la proposta de solucions –amb l'aposta per la gent jove-, el foment de l'intercanvi d'experiències i pràctiques –creant i liderant la xarxa URBACT-, i la garantia d'una complementarietat amb altres accions i projectes amb fons estatals i regionals, a més de donar continuïtat a l'estratègia de regeneració urbana més enllà del període finançat per la UE.

11.4.3. Moss Side & Hulme URBAN I

11.4.3.1. La ciutat de Manchester

La ciutat de Manchester és la capital de la regió *north west* d'Anglaterra. Juntament amb Liverpool forma una bicefàlia urbana que actua com a segon node de la xarxa urbana anglesa, definida per la centralitat de Londres en la meitat sud i la de l'àrea Liverpool-Manchester al nord. Aquesta regió és també, la segona potència econòmica –en termes de PIB- d'Anglaterra després de Londres.

El *county* de *Great Manchester* és l'entitat administrativa que es pot identificar com l'àrea metropolitana de Manchester –veure mapa 11.4.9-. Té 117 Km² i compta amb aproximadament 2,5 milions d'habitants¹⁹⁴. Aquesta entitat metropolitana està fragmentada en deu municipis, i que quatre d'aquests –*City Pride Authorities*- formen un continu urbà. La població referida estrictament al municipi de Manchester és inferior als 400.000 habitants¹⁹⁵.

MAPA 11.4.9. Les entitats administratives del county de Greater Manchester

(1) Entitat estadística.

FONT: Mace et al., 2004: 3.

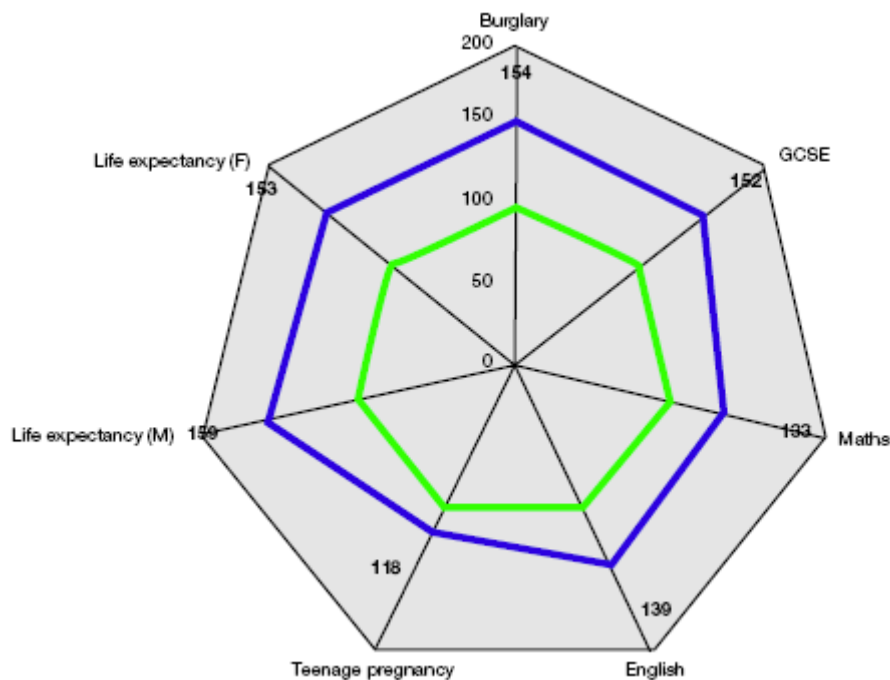
¹⁹⁴ Exactament, 2.482.300 habitants, segons el cens de població de 2001.

¹⁹⁵ Exactament, 392.819 habitants, segons el cens de població de 2001.

Malgrat el dinamisme que sembla mostrar el PIB del conjunt de l'àrea metropolitana, així com la seva centralitat funcional i econòmica dins la xarxa urbana anglesa, la ciutat de Manchester ha patit greus problemes associats amb una important pèrdua de llocs de treball i reestructuració de la seva base econòmica. Aquesta és possiblement la ciutat que patí de forma més contundent la crisi econòmica de les dècades dels setanta i vuitanta –juntament amb Liverpool-. Així, fins i tot actualment, i després d'un important procés de recomposició de la estructura econòmica, diferents indicadors socioeconòmics, com per exemple la taxa d'atur o la renda per càpita, es troben per sota de la mitjana anglesa.

EL gràfic 11.4.2 mostra, de forma esquemàtica, una sèrie d'indicadors socials en que es compara la situació del Great Manchester amb la mitjana anglesa. Al gràfic s'hi pot apreciar la situació complicada que afronta Manchester, ja que en totes les variables es troba força per sobre –pitjor- de la mitjana anglesa.

GRÀFIC 11.4.2. Comparativa entre indicadors socials de Manchester i Anllaterra -2002

Nota: La línia verda, amb valor 100, és la mitjana d'Anglaterra. Mentre que la línia blava són les dades referides a Great Manchester.

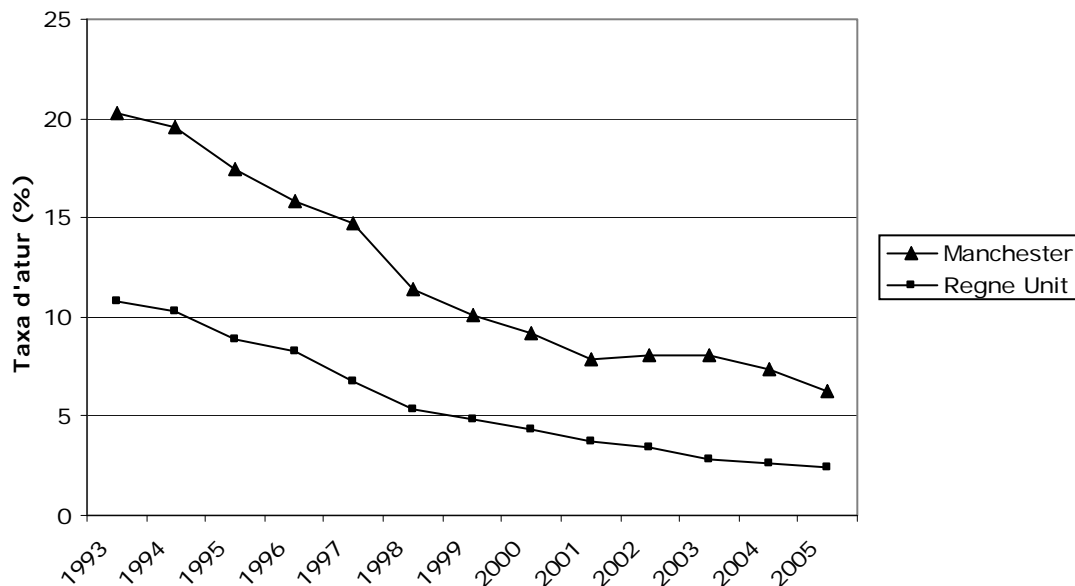
Traduccions: "Maths" i "English" es refereix al nivell educatiu de matemàtiques i anglès als 11 anys. I GCSE, el nivell d'estudis als 16 anys –resultats acadèmics i obtenció de graduat-. "Teenage pregnancy" són els embarassos de menors de vint anys. "Life expectancy" és l'esperança de vida –(F) dones i (M) homes-. Mentre que "Burglary" són els robatoris –en habitatges-.

FONT: Mace et al., 2004: 27.

Manchester fou la ciutat anglesa, i possiblement del conjunt d'Europa, en que la primera revolució industrial tingué un major impacte (Mace et al., 2004). Fou una de les primeres ciutats europees en incorporar-s'hi, i la que assolí un major creixement econòmic i demogràfic durant els segles XVIII i XIX. En aquest període passà de ser una petita ciutat comerciant, a esdevenir un símbol de la nova època (Law, 2001). En aquest context de creixement econòmic, multiplicà per 20 el seu volum demogràfic en un només un segle –l'any 1756 tenia 20.000 habitants, i al 1851 comptava amb 388.000-. És en aquest moment de gran creixement associat a la immigració, en que la ciutat creix d'una forma no controlada fruit d'unes necessitats extremes de nous habitatges i nous espais de producció, en que es crea la major part de la fàbrica urbana que actualment forma la seva àrea metropolitana (Law, 2001).

Aquesta estructura econòmica –especialment dependent de la producció industrial pesada, el tèxtil i la producció manufacturera en general- perdurà durant tota la primera meitat del segle XX. Però posteriorment patí una greu situació de col·lapse durant la crisi industrial i econòmica de les dècades dels setanta i vuitanta. La ciutat, com a conseqüència d'una base econòmica especialment dependent d'un model de producció obsolet esdevingué el paradigma de la decadència econòmica anglesa. Finalment, durant la segona meitat de la dècada dels vuitanta i el principi dels noranta assolí les taxes d'atur més elevades del Regne Unit –veure gràfic 11.4.3-. Així, malgrat la posterior recuperació econòmica, fins al moment no ha assolit unes taxes d'ocupació equiparables a la resta d'Anglaterra. En aquest sentit, Peck i Ward (2002) afirmen que Manchester ha estat sempre "*la ciutat dels extrems*", passant de ser la ciutat que liderà un canvi del model econòmic europeu, a una de les ciutats en que es concentraren els més greus problemes econòmics i socials del darrer quart del segle XX. Fruit d'aquesta situació es produí un procés de retrocés demogràfic. El cens de població del 2001 indicava que Manchester fou la ciutat anglesa que va perdre més població durant els anys noranta.

GRÀFIC 11.4.3. Taxa d'atur a Manchester i el Regne Unit – 1993-2005

Nota: Dades referides al municipi de Manchester.

FONT: Elaboració pròpia a partir de NOMIS i Manchester City Council.

De forma paral·lela a aquesta fallida econòmica, Manchester es trobà en aquests moments amb una fàbrica urbana molt degradada. Amb molts espais en desús i amb unes morfologies pròpies d'un model de producció que requeria un ús extensiu del sòl. A més, disposava d'un parc d'habitatges envellit, degradat i de baixa qualitat.

Per fer front aquesta situació el govern anglès apostà fermament per la transformació urbana de la ciutat, iniciant a principis dels noranta un dels processos de renovació urbana més importants d'Europa (Deas, Robson, Bradford, 2000). En aquests moments la concentració de fons públics sobre el centre de Manchester fou molt elevada, esdevenint la ciutat anglesa que concentrà major inversió pública per regeneració urbana (Robson, 2002). En aquest procés, la transformació de la base econòmica i la regeneració urbana eren dues dinàmiques necessàriament indissolubles. La necessària renovació de la base econòmica necessitava d'una renovació funcional dels espais que l'han d'acollir; i a l'inrevés, la reforma urbana ha de produir un canvi d'imatge i de qualitat de l'entorn per poder afavorir l'aparició de noves activitats centrals.

L'atemptat terrorista de l'IRA al juny de 1996 fou una variable important dins d'aquest procés (Holden, 2002; Law, 2001; Deas, Robson, Bradford, 2000;

Williams, 2002). Aquesta explosió afectà greument el cor de l'àrea comercial i de serveis del centre de la ciutat; però al mateix temps desembocà en una major implicació de les administracions públiques vers la regeneració urbana del centre urbà:

"How might Manchester look if the IRA had not bombed (...) ? Some development might have happened (...) But it probably wouldn't have happened as quickly as it did and would have been more fragmented. And the spread of regeneration benefits wouldn't have been across as wide an area".

("Com estaria ara Manchester si no s'hagués produït l'atemptat d'IRA (...) ? Algunes accions s'haurien fet igualment (...) Però probablement no s'haurien produït de forma tant ràpida i haurien estat accions més fragmentades. I l'àrea beneficiària de la regeneració no s'hauria estès en tota l'àrea en que s'ha realitzat").

(Entrevista a Peter Babb, responsable de l'àrea de planejament urbà de l'Ajuntament de Manchester, citada a Office of the Deputy Prime Minister, 2005: 4).

Les administracions ràpidament intentaren capgirar els efectes devastadors de l'explosió per convertir-los en una oportunitat. En cinc mesos es confeccionà un pla d'acció radical, d'unes grans dimensions i amb un període d'execució de vuit anys. A més, aquest pla finalment suposà la transformació d'una àrea molt més gran que l'afectada per l'atemptat. A les figures 11.4.2 i 11.4.3 s'hi mostren les imatges de dos dels símbols d'aquesta operació de renovació urbana del centre de Manchester, l'edifici URBIS –museu sobre la cultura urbana- i el Lowry centre – centre d'art i cultura, amb serveis com galeries d'art i teatre-, que al mateix és un element arquitectònic singular que atorga personalitat a la façana hidrografia de Salford –Salford Quays –els docks renovats de Great Manchester-.

FIGURA 11.4.2. El museu URBIS

FONT: www.webbaviation.co.uk i www.urbis.org, respectivament.

FIGURA 11.4.3. Salford Quays i el Lowry Centre

FONT: www.thelowry.com i *Office of the Deputy Prime Minister, 2005: 4*, respectivament.

Aquest procés de renovació urbana afectà també als espais limitrofs al centre de la ciutat, especialment en el sud i l'est d'aquest. El *ward* de Hulme –que fou part de l'àrea d'actuació del programa URBAN I- va ser un dels que patí un procés de transformació més espectacular, amb la demolició d'una part important del seu parc d'habitatges. Però les accions que assoliren un major protagonisme foren les vinculades amb l'operació pels Jocs Olímpics de la Commonwealth al 2002 als *wards* situats a l'est del centre (Cocharne, Peck, Tickell, 2002).

Existeix un reconeixement internacional al "*Manchester model of regeneration*" –"*model de regeneració de Manchester*"- (Robson, 2002: 38), prenent com a tres actuacions emblemàtiques la transformació de Hulme –iniciada al 1992-, l'actuació sobre el centre iniciada al 1997 com a resposta a l'atac de l'IRA,

i l'operació dels Jocs Olímpics de la Commonwealth. Aquest model es centra en la participació dels agents econòmics i locals, amb el model de partenariat, la integració vertical de les administracions en la gestió del procés i la cooperació públic-privada (Peck i Ward, 2002).

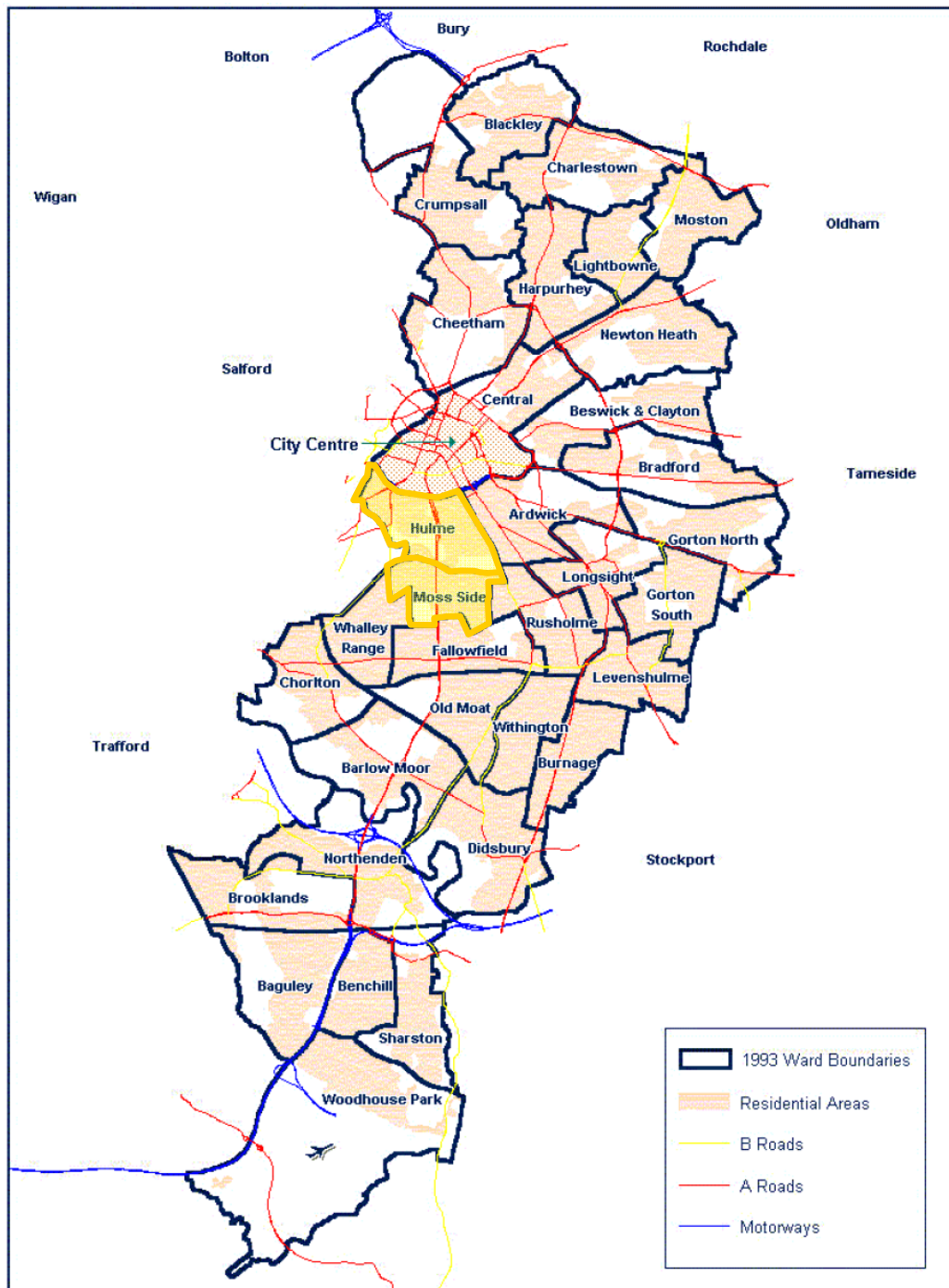
Tot i que encara hi ha una important presència de producció industrial, la base econòmica de Manchester actualment és força àmplia. Hi destaca, a més del comerç i dels serveis, el pes específic de les noves tecnologies, la recerca i la innovació. A més, és, amb 80.000 estudiants, una de les ciutats europees amb una comunitat universitària més gran (Manchester City Council, 2004). La ciutat actua com a centre econòmic del nord d'Anglaterra, i com a important node de comunicacions internacionals –sent l'aeroport amb més flux de passatgers després dels de Londres-.

Malgrat tot, aquesta dinàmica econòmica favorable s'ha concentrat especialment en determinades àrees de la ciutat –especialment el centre-. Mentre que els efectes de la crisi i l'atur són encara molt notables en els barris menys afavorits. El nou dinamisme econòmic del centre i la seva internacionalització –situat al *top ten* europeu dels centres de negocis-, contrasta amb el dèficit d'expectatives del ciutadans que habiten els barris pròxims a aquest. Alguns d'aquests barris pateixen un notable procés de degradació i manca d'oportunitats econòmiques. En aquests espais s'hi concentra la delinqüència, la inseguretat ciutadana, la mala qualitat de l'espai urbà i dels habitatges, i en general la deficient qualitat de vida del seu residents. A més, aquesta dinàmica negativa afecta a força més barris del que és habitual en les ciutats europees occidentals. Així, 27 dels 33 *wards* del municipi de Manchester es troben dins del 10% dels *wards* amb un índex de pobresa més elevat d'Anglaterra (Manchester City Council, 2005a). Mentre la transformació física del centre de la ciutat ha esdevingut un model d'actuació de grans dimensions i ha assolit un reconeixement internacional, l'acció sobre l'esfera social és una assignatura pendent de la ciutat de Manchester (Peck i Ward, 2002).

11.4.3.2. Característiques de l'àrea d'actuació: Moss Side i Hulme

L'àmbit d'actuació del programa inclou dos *wards*: Hulme i Moss Side, els quals comptaven amb uns 28.000 habitants en el moment d'iniciar-se l'acció d'URBAN. Aquests *wards* estan situats immediatament al sud del centre funcional de Manchester –veure mapa 11.4.10-.

MAPA 11.4.10. Àmbit d'actuació del programa Moss Side and Hulme URBAN I

FONT: Manchester City Council - www.manchester.gov.uk

Moss Side i Hulme són funcional i formalment clarament identificables com a dues realitats independents en si mateixes. Però, al mateix temps, mantenen una estreta relació entre si, actuant també com una única entitat funcional. És per aquest motiu, i perquè afronten reptes comuns, que es decidí incorporar tots dos

dins de l'àmbit d'actuació del programa URBAN I a Manchester (Moss Side & Hulme URBAN Programme, 1995). Tots dos barris tenen un marcat caràcter residencial, encara que havien concentrat força activitats industrials, la majoria de les quals cessaren durant els anys vuitanta. Fruit d'això, en tots dos barris hi són presents encara nombroses peces en desús i en franc procés de degradació.

En la seva forma urbana, són dos espais força diferents. Moss Side és un barri amb un clar predomini de l'habitatge unifamiliar afilerat i de dimensions molt reduïdes. Encara que en aquest també hi ha en el seu extrem més occidental, un grup de polígons d'habitatge en edificació oberta. L'espai públic és poc qualificat, i una part significativa del parc d'habitatges es troba en mal estat de conservació. Hulme, en canvi, presenta unes tipologies menys homogènies, malgrat que hi predomina l'edificació en bloc i entremitgeres –plurifamiliar-. Amb una significativa presència de baixos habilitats per l'ús comercial o terciari, el que implica, a diferència de Moss Side una major diversificació dels usos. La major part de la fàbrica urbana és de construcció recent, fruit de l'intens procés de renovació urbana viscut a Hulme durant les dècades dels vuitanta i noranta.

Aquesta renovació de Hulme tingué el seu darrer impuls amb el programa Hulme City Challenge, al 1994, de finançament estatal. Aquest programa es centrà en la regeneració física del barri, i especialment en la renovació del parc d'habitatges. En el procés hi participà de forma activa la iniciativa privada¹⁹⁶, a través del partenariat públic-privat Hulme Regeneration Ltd.

Robson (2000, 2002) senyalà l'operació de Hulme com una de les operacions de regeneració física de major èxit a Europa durant els anys noranta. Aquesta operació neix sota l'acceptació que la planificació dels anys cinquanta i seixanta havia esdevingut un fracàs. La concentració en aquest espai de les promocions d'habitatge públic de menor preu i qualitat, ràpidament derivaren en la concentració de problemes socials, la proliferació de la delinqüència i l'estigmatització del barri.

Durant els anys vuitanta el barri esdevingué l'entorn més degradat de Manchester, i es succeïren diferents propostes d'actuació, amb algunes accions puntals de petites dimensions. Malgrat que els resultats només "maquillaren" la situació, es manifestà la centralitat de Hulme dins del debat polític de Manchester

¹⁹⁶ La iniciativa privada aportà gairebé 100 milions de lliures –més de 160 milions d'euros-, per 37,5 de la suma d'agents públics –uns 60 milions d'euros-.

(Harding, 1997: 19). Així, finalment, l'any 1992 s'inicià el pla més agressiu: l'enderroc d'una gran part del barri. En aquest sentit, en destaca la demolició del polígon d'habitatges conegut com a "Crescents" –veure figura 11.4.4-. Aquest polígon, d'unes grans dimensions, fou el que concentrà més problemes, tant pel seu deficient estat de conservació, com per la concentració de problemes socials que provocà en un gran espai sense connexió amb la resta de trama urbana i d'ús exclusivament residencial, i en el que la pròpia tipologia dels habitatges i el seu deficient estat de conservació provocaren la concentració de població amb menor capacitat adquisitiva.

En aquest procés de renovació es varen demolir fins a 2.500 habitatges, i en el seu lloc es construïren nous serveis, equipaments pel barri i 5.500 nous habitatges. Així, la nova construcció d'habitatges, no només fou destinada a la reubicació de la població afectada per la renovació, sinó que a més produí un marge de 3.000 habitatges de renda lliure. Abans d'aquesta actuació el 100% del parc d'habitatges del barri era de promoció pública –municipal-, mentre que aquesta representa actualment un 43% del total –per un 34% de promoció privada i un 22% de la pública estatal- (Manchester City Council, 2005b; SURF¹⁹⁷, 2002). Aquest nous habitatges, amb uns estàndards de qualitat força elevats actuaren, juntament amb la redinamització de l'entorn i la potencialitat de posició central del barri, com a atractiu per població de rendes mitjanes i mitjanes-altes. Especialment atretes per la proximitat a tres dels principals centres laborals de la ciutat, el centre, les dues Universitats¹⁹⁸ i l'hospital metropolitana (Office of the Deputy Prime Minister, 2005).

¹⁹⁷ SURF significa: "Centre for Sustainable Urban and Regional Futures" de la "University of Salford".

¹⁹⁸ "University of Manchester" i "Manchester Metropolitan University".

FIGURA 11.4.4. Els "Crescents"

Nota: Imatge esquerra: Vista panoràmica del barri de Hulme i els "Crescents". Imatge dreta: Vista de l'espai interior dels "Crescents". Ambdues imatges són del anys setanta.

FONT: *Manchester City Council, 2005b: 2-3.*

A la figura 11.4.5 es mostra l'evolució viscuda per Hulme durant la segona meitat del segle XX. En aquest període, Hulme ha esdevingut un cas gairebé únic a Europa, ja que s'ha reordenat, pràcticament des de zero –amb l'enderroc gairebé total-, dos vegades en un terç de segle. En la primera intervenció de renovació sobre el barri, iniciada els anys cinquanta i conclosa els seixanta, es creà aquest espai caracteritzat pels polígons d'habitatge d'edificació oberta, amb una notable presència d'espais oberts al seu entorn. Pel que la densitat d'ocupació general no fou massa elevada –encara que la densitat d'habitatges en l'espai d'ús residencial era molt elevada- Aquesta operació suposà fer "tabula rasa" amb l'estadi anterior, esdevenint una de les operacions de major envergadura a Europa. S'eliminaren fins a 54.000 habitatges per construir una nova zona residencial seguint els criteris de l'arquitectura racionalista. Així, mentre que als anys trenta 130.000 persones habitaven aquesta àrea, amb aquesta actuació, aquest barri restà habitat, als seixanta, per poc més de 12.000 habitants (Hulme Regeneration Limited, 1994: 6). L'operació responia inicialment a criteris higienistes, ja que el govern anglès senyalà que els habitatges de l'àrea no disposaven de les condicions mínimes per ser habitables.

Posteriorment, amb la renovació iniciada als noranta, novament es va reordenar la pràctica totalitat del barri. S'enderrocà la major part de l'edificació, i es substituï per una trama més compacta, amb edificació entremitgeres, però d'una alçada molt menor a l'anterior –majoritàriament planta baixa més tres, mentre que abans s'arribava fins la planta baixa més tretze plantes pis-.

FIGURA 11.4.5. Els tres estadis de Hulme

Nota: La imatge de l'esquerra es correspon amb una perspectiva del barri durant l'època Victoriana. La imatge central es refereix a Hulme durant la dècada dels seixanta, amb els "Crescents" al centre de la imatge. La tercera imatge és l'àrea actual, després de l'actuació del "City Challenge". Els valors al peu de les imatges fan referència a la densitat d'habitatges per hectàrea.

FONT: *Hulme Regeneration Limited, 1994: 16.*

La figura 11.4.6 mostra un dels símbols de la renovació i la modernitat a Hulme –a més de l'enderroc dels "Crescents": el pont de Hulme sobre les vies d'accés al centre de la ciutat.

FIGURA 11.4.6. El símbol del canvi a Hulme: Hulme's Bridge

FONT: www.steelconstruction.org

De forma complementària al *Hulme City Challenge*, una altre programa estatal –*Capital Challenge*- fou utilitzat per estendre aquesta iniciativa al *ward* de Moss Side. Aquesta dinàmica es consolidà amb l'aplicació de forma conjunta de la IC URBAN I durant el període 1995-1999. L'actuació sobre Moss Side duta a terme

dins del programa *Capital Challenge* no fou tant agressiva com la duta a terme a Hulme. A Moss Side no s'enderrocaren habitatges, ni es realitzà una actuació de les dimensions de Hulme. En aquest cas, l'acció es centrà en la qualificació dels espais públics, en la dotació d'infraestructures i serveis públics, i en operacions de rehabilitació del parc d'habitatges existent (SURF, 2004).

La situació des d'un punt de vista social i econòmic dels dos barris, en el moment de l'inici del programa URBAN, era força problemàtica. Des dels anys vuitanta feien front a una situació de marginalitat econòmica i social extrema. Així, al cens de població de 1991, estaven situats en el primer –Hulme- i cinquè lloc – Moss Side- de l'índex de pobresa a Manchester. La crisi econòmica i l'atur crònic afectà especialment aquests dos *wards*, ja que tenien una estructura laboral clarament dependent del sector industrial tradicional.

L'aparició i consolidació en aquests barris del mercat de la droga i de la delinqüència reforçà la seva estigmatització. A més, en el cas de Moss Side, aquesta discriminació estava també reforçada per l'elevada presència de població de raça negra. Aquesta estigmatització ha ajudat a reforçar una situació de manca de dinamisme econòmic. La taula 11.4.8 mostra un resum d'indicadors socioeconòmics en el moment d'iniciar-se el programa, així com una comparativa d'aquests amb la resta de Manchester i el Regne Unit. L'elevada presència de llars monoparentals, de minories ètniques, o de llars amb problemes econòmics – receptors d'ajudes-, indica la concentració en aquest espai de col·lectius amb situació de risc d'exclusió social.

TAULA 11.4.8. Indicadors socioeconòmics i demogràfics de l'àrea del programa

	Moss Side & Hulme	Manchester	Greater Manchester	Regne Unit
Taxa d'atur	23,9	18,4	9,6	10,3
Atur de llarga durada (1)	45,7	42,8	36,5	37,4
Treball poc o gens qualificat	35,9	27,3	19,8	17,3
Fracàs escolar (2)	54	-	-	-
Crims amb violència per 1.000 hab.	8,8	6,9	4	3,9
Robatoris en llars per 1.000 hab.	104,6	101,4	61,3	26,5
Atracaments per 1.000 hab.	15,5	5,8	2,2	1
Minories ètniques	33,9	12,6	5,9	5,5
Llars monoparentals	13,9	9,2	5,4	3,8
Llars sense automòbil	73,3	56,6	40,6	33,4
Llars receptores d'ajudes (2)	60,1	44,5	-	-

(1) Atur de més d'un any de durada.

(2) Percentatge d'estudiants que deixen l'escola sense obtenir cap titulació.

(3) Inclou totes les ajudes: al lloguer, exempció d'impostos, etc.

Nota: Totes les dades expressades en (%), excepte els delictes.

FONT: Moss Side & Hulme URBAN Programme, 1995.

11.4.3.3. Reptes i oportunitats

En el moment d'iniciar-se el programa -1997-, la situació a Hulme i Moss Side en el moment d'iniciar-se el programa distava molt del procés de redinamització econòmica que estava vivint el centre de Manchester. Com s'ha pogut observar a la taula 11.4.3, en aquests dos *wards* hi persistien unes elevades taxes d'atur, uns molt baixos nivells de formació, pèrdua d'activitat econòmica, discriminació racial, mala qualitat dels habitatges i una concentració de població en risc d'exclusió social –especialment significativa la presència de llars monoparentals-.

La discriminació i estigmatització de la població resident era una de les variables més problemàtiques del barri, especialment a Moss Side, on la presència de població de raça negra era més elevada. Així, a Moss Side al 1991, la taxa d'atur de la població de raça negra era 33,6%, per un 25,9% de la població blanca (Moss Side & Hulme URBAN Programme, 1995). Aquest és per tant, un bon exemple de

"postcode discrimination"¹⁹⁹, i especialment vinculada qüestions racials i les pràctiques delictives presents al barri.

D'altra banda, la presència d'activitat econòmica era insuficient per cobrir les necessitats locals. La crisi industrial afectà especialment aquests dos barris, que comptaven amb nombroses activitats industrials fins a la dècada dels setanta. Posteriorment la pròpia degradació dels barris dificultà que es substituís la base econòmica d'aquests.

L'aparició i consolidació de la delinqüència i del mercat de la droga durant la dècada dels vuitanta fou una de les variables que més negativament afectà sobre la dinàmica del barri. Aquesta delinqüència ha acabat assolint uns nivells altíssims: en el moment d'iniciar-se el programa URBAN, els atracaments per 1.000 habitants multiplicaren per quinze la mitjana del Regne Unit i per set la mitjana de Great Manchester –veure taula 11.4.8-. En primer lloc, la percepció d'inseguretat desembocà en un descens de la qualitat de vida dels seus residents. Però, a més, aquesta situació creà una dinàmica de rebuig d'aquests barris –coneguts popularment com "Gunchester"²⁰⁰-, tant per la resta de la ciutat, com de la pròpia població resident: a Moss Side, només un 17% de la població local es mostrava satisfet de viure-hi (CHOIR²⁰¹ project, 2004: 68).

Aquesta percepció negativa reforçà la seva situació d'aïllament funcional respecte la resta de la ciutat. El que, al seu torn, suposà un problema afegit per poder redinamitzar econòmicament aquests barris. Ja que han esdevingut espais utilitzats bàsicament per la població resident, sense fluxos externs. Aquesta situació ha estat reforçada per la seva monofuncionalitat residencial.

Aquest comportament autònom és bidireccional. El nivell de formació d'una part significativa de la població local és força baix. I a més, aquesta ha de fer front a situacions de discriminació per raó de raça i lloc de residència. Per això, l'accés al mercat laboral de la població local queda massa vegades restringit a una feble oferta del mateix barri. El que en definitiva significa un dèficit d'oportunitats per la població resident (SURF, 1997 i 2004).

¹⁹⁹ Discriminació per codi postal, és a dir, la discriminació de determinades persones per viure en barris estigmatitzats. Aquesta situació resulta especialment greu, ja que en determinats casos dificulta l'accés al mercat laboral d'aquesta població.

²⁰⁰ "Gun", significa pistola. Per tant, seria el Manchester de les pistoles.

²⁰¹ CHOIR significa "Creating Home Ownership in Regeneration".

D'altra banda, la mateixa situació central del Moss Side i Hulme és una de les seves principals potencialitats. Es troben molt a prop del centre funcional de Manchester i de les dues Universitats. En aquest sentit, haurien de poder beneficiar-se de les dinàmiques que aquestes peces generen, així com ser capaços d'atreure una part dels fluxos que atreuen. La pròpia dinàmica positiva del conjunt de Manchester és una variable molt positiva. La redinamització econòmica social d'aquests barris pot resultar menys complexa gràcies a un context urbà i regional en situació de creixement econòmic.

Tanmateix, el fet que el programa URBAN no hagi estat la primera actuació sobre aquesta àrea, sinó que s'incloués dins d'un procés més llarg en el que també participaren de forma anterior i coetàniament altres programes locals, estatals i europeus, podia facilitar aconseguir uns resultats més positius, ja que alguns dels dèficits de l'àrea –especialment la regeneració física- ja havien estat afrontats per altres programes, pel que URBAN es podia centrar en altres qüestions –especialment la redinamització socioeconòmica-.

11.4.3.4. El programa URBAN

El programa Moss Side & Hulme URBAN I, igual com va ocórrer amb Bristol URBAN I, fou aprovat en la segona ronda de programes britànics, en l'any 1997. Pel que disposà d'un finançament de FEDER per dos anys -1997-1999-. Malgrat això, la IC URBAN permetia que els diners assignats al programa es poguessin arribar a gastar fins a dos anys després de l'acabament del finançament europeu. És per això que, igual com va ocórrer amb URBAN I a Bristol, els projectes inclosos s'allargaren fins al desembre de 2001.

Els objectius del programa foren: ampliar les oportunitats i expectatives econòmiques de la població local, crear una àrea segura i atractiva en la que viure i treballar, reduir la delinqüència i transformar l'àrea per generar una imatge més positiva d'aquesta (Government Office of de North West, 1999: 6).

Aquests objectius globals es pretenien assolir a través de tres eixos d'actuació:

“Creació de noves activitats econòmiques;

Formació ocupacional i creació nous llocs de treball per la població local;

Seguretat ciutadana

(Moss Side and Hulme URBAN Partnership group, 1998; Government Office of de North West, 1999: 7).

TAULA 11.4.9. Pressupost per línies d'acció i fons de finançament

	Fons	Total públic	FEDER	FSE	Altres públics	Privat	Total	(%)
M1	FEDER	8,2	4,1	0	4,1	0,8	9	50,6
M2	FSE	4,4	0	2,2	2,2	0,5	4,9	27,5
M3	FEDER	3,5	1,8	0	1,8	0,4	3,9	21,9
TOTAL	-	16,1	5,9	2,2	8,1	1,7	17,8	100,0

Nota: Expressat en milions d'euros.

M1: Mesura 1, creació de noves activitats econòmiques

M2: Mesura 2, formació i nous llocs de treball

M3: Mesura 3, seguretat ciutadana

La quarta línia pressupostària –assistència tècnica- no inclosa, representà 72.000 euros.

FONT: Moss Side & Hulme URBAN Programme.

El programa tenia un marcat caràcter social –no destinava cap partida pressupostària a la regeneració física-. Sempre entenent la inserció laboral com a acció social i principal acció per garantir la cohesió social (Government Office of de North West, 1999). En el propi pla d'acció s'assenyalava la voluntat de centrar les actuacions sobre uns grups considerats "més desafavorits"; aquests segons el programa eren:

- *Minories ètniques: per fer front a les dificultats i discriminació en la inserció al mercat laboral i proveir oportunitats per crear empreses,*
- *Joves en atur: facilitar la formació, orientació i ocupació i assistència de forma sensible en les seves necessitats específiques i estil de vida,*
- *Aturats de llarga durada: facilitar assistència, formació i ajuda per garantir el seu retorn al mercat laboral,*
- *Pares solters: per permetre i facilitar el seu retorn al món laboral,*
- *Joves que abandonen els estudis: garantir que assoleixen els nivells de formació necessaris per garantir el seu accés al mercat laboral i la seva participació en la comunitat local*

(Moss Side and Hulme URBAN Partnership Group, 1995: 11).

La mesura 1, creació de noves activitats econòmiques, pretenia fer front a la situació de marginalitat econòmica dels barris. L'objectiu d'aquest eix era, crear

activitat a l'àrea, per permetre reduir l'atur local, reduir la mobilitat quotidiana, i dotar d'activitats que generessin més atractivitat a Moss Side i Hulme.

La primera estratègia era procurar garantir nous llocs de treball al barri, ja que molts dels residents tenien problemes per trobar feina fora d'aquest, primer per la pròpia discriminació, però també per la manca de recursos –econòmics i temporals, ja que hi ha una elevada presència de pares solters- per realitzar desplaçaments llargs (Government Office of de North West, 1999: 8). A més, s'interpretà la creació de noves activitats que fossin capaces de generar fluxos com un mecanisme eficaç per canviar la imatge negativa del barri.

Les accions es centraren bàsicament en el finançament de creació de PIMEs, nova activitat comercial, i la participació en projectes com la construcció d'un centre comercial i un mercat. Aquestes dues darreres accions també foren finançades pel *City Challenge* a Hulme i el *Single Regeneration Budget* a Moss Side. La participació d'URBAN en aquests casos es centrà especialment en facilitar l'accés a les persones que tenien un perfil social com l'anteriorment esmentat.

Dins d'aquest eix també s'incloué una acció que estava destinada a facilitar l'accés al mercat laboral dels pares i mares d'infants: la creació d'un servei de guarderia de barri –*YMCA Bright Eyes*–.

El segon eix d'actuació, formació i nous llocs de treball, estava especialment destinat a garantir l'accés al mercat laboral dels col·lectius en major risc d'exclusió social. Les accions incloses en aquest àmbit no només es destinaven a una determinada formació ocupacional, sinó que a través de la creació d'una entitat d'assessorament s'ajudava en cada cas en realitzar el procés d'inserció laboral, actuant el programa en molts casos com a agent mediador. L'atenció a la gent jove, i especialment aquella que havia abandonat de forma prematura els estudis fou un altra dels punts clau d'aquesta línia. En aquest sentit, en destaca la creació del *Millenium Powerhouse for Young People*, situat a Moss Side. Un centre multifuncional destinat específicament a la població jove. En el que, a part de serveis lúdics, s'hi realitzen una sèrie de serveis, especialment destinats a la formació, la inserció laboral, i a cobrir les necessitats educatives, sanitàries i socials d'aquells joves que ho requereixin.

La mesura 3 inclou accions per fer front la delinqüència i reduir la percepció

d'inseguretat. Aquesta és una línia d'acció molt poc comuna dins de l'acció d'URBAN. Però la situació de Moss Side i Hulme feia necessari instrumentalitzar algun programa que inclogués mesures per fer-hi front. La delinqüència havia arribat a esdevenir el primer fre pel propi desenvolupament del barri, en primer lloc per la reducció de la qualitat de vida de la població local, però també per la mala imatge que projectava cap a l'exterior.

Les accions dutes a terme inclogueren mesures preventives, però sobretot accions pal·liatives, com la creació d'organitzacions de participació de víctimes i voluntaris per la seguretat ciutadana (Government Office of de North West, 1999: 19), i sobretot la reordenació d'aquells espais públics més conflictius per garantir una menor conflictivitat i incrementar la sensació de seguretat.

La venda i consum de droga afectava especialment a Moss Side, fins al punt que els efectes del consum de droga sobre la via pública eren notoris durant tot el dia. Per fer front aquesta situació, el programa habilità un centre social pel consum i tractament de drogodependents.

S'engegaren també campanyes de conscienciació sobre qüestions racials i convivència cívica, ja que els conflictes i actes vandàlics relacionats amb conflictes racials eren massa freqüents.

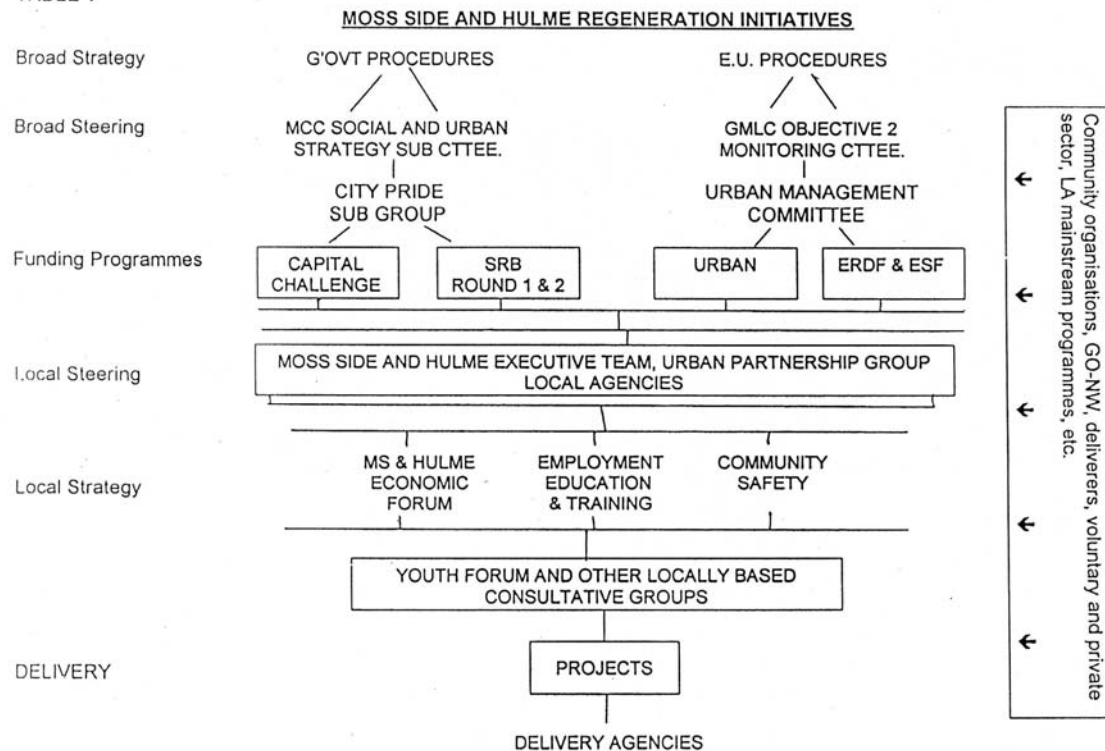
El model de gestió i governança del programa s'estructurà en tres nivells. En el primer s'hi trobava el *URBAN Management Committee*, un comitè de seguiment format per representants de tots els nivells de l'administració implicats –UE, Estat, govern regional, ajuntament i representants de Moss Side i Hulme–, més agents econòmics, voluntaris, organitzacions i veïns de Moss Side i Hulme. Les seves tasques foren d'un perfil més polític i de supervisió, seguiment i avaluació de les estratègies fixades pel programa –però que les havia d'aprovar aquest ens–.

El segon nivell era format pel *URBAN Partnership Group*, el qual fou el braç executor del programa. Aquesta era l'entitat encarregada del dibuix i implementació del pla d'acció –que havia de negociar amb el *URBAN Management Committee*, que era la darrera entitat responsable d'aprovar-lo–. El *URBAN Partnership Group*, era un partenariat format per agents locals: plataformes veïnals, associacions, voluntaris i agents econòmics locals, representants dels centres educatius, sanitaris i de formació laboral.

En darrer terme, aquest partenariat es dividia en tres grups de treball segons les tres línies d'actuació: *Moss Side and Hulme Economic Agency*, per la mesura 1; Moss Side and Hulme Training, Education and Employment Group, Moss Side and Hulme Community Safety Steering Group, per la mesura 3 –veure figura 11.4.7-. A més, com es pot observar a l'esquema, el partenariat no treballa només sobre URBAN, sinó que s'encarrega del govern de tots els programes de redinamutzació a Moss Side i Hulme, ja siguin de finançament estatal o europeu.

FIGURA 11.4.7. Esquema de governança dels programes que actuen a Moss Side i Hulme

TABLE 1

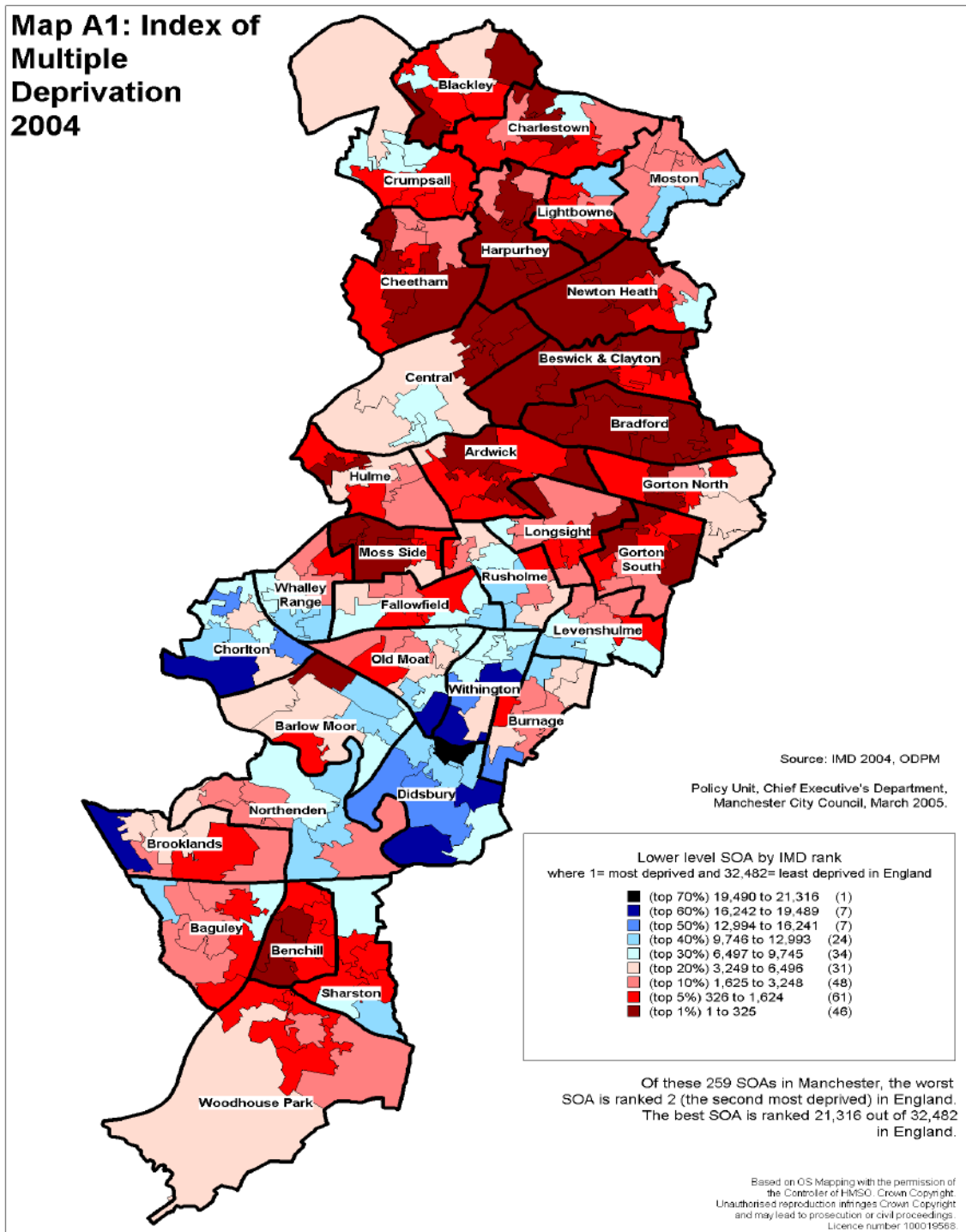
FONT: Moss Side and Hulme URBAN Partnership Group, 1998: 31.

Pel que fa a l'intercanvi d'experiències i monitoreig de pràctiques, igual com Bristol URBAN I, el programa participava de la xarxa estatal: *UK URBAN Network*, que entrà en funcionament el juny de 1998, i incloïa els 18 *URBAN Partnership Groups* –equips gestors-.

11.4.3.5. Resultats obtinguts

El programa fou conclòs de forma definitiva al 2001, dos anys més tard de concloure el finançament FEDER -que fou entre 1997 i 1999-. Les transformacions esdevingudes a Moss Side i, especialment, per Hulme durant aquest període han estat notables. A més de les transformacions en la fàbrica urbana, l'entorn ha millorat força en la seva situació socioeconòmica -malgrat que encara resta camí a recórrer en aquest sentit-. El mapa 11.4.11 mostra, amb dades del 2004, l'índex de pobresa per SOAs a Manchester. En aquest mapa s'hi pot observar com especialment Hulme no es troba en una situació tant problemàtica com al cens del 1991, en que era el primer *ward* -pitjor- en aquest índex -al 2001 és el tretzè-. Mentre que Moss Side, especialment en el sector occidental encara concentra un elevat índex de pobresa -passat del cinquè al vuitè lloc en el període 1991-2001-.

MAPA 11.4.11. Índex de pobresa segons SOAs - Manchester (2004)

FONT: Manchester City Council, 2005a: 95.

Resulta arbitrari definir quins resultats són atribuïbles directament a URBAN, ja que en el mateix període han treballat de forma conjunt un elevat nombre de programes: *City Challenge a Hulme -1992-1997-*, *Capital Challenge -1997-2000-*, *Single Regeneration Budget -1994-2003-* i *Community Economic Development*

Princess Road Corridor Programme -1997-2000- per Moss Side²⁰². En total, Moss Side i Hulme havien estat beneficiaris de 400 milions de lliures –uns 650 milions d'euros- fins al 1997, moment en que s'inicià URBAN (SURF, 2002: 12). Un percentatge pròxim al 60% fou aportat per la iniciativa privada, bàsicament vinculat a la construcció de nous habitatges i la creació de noves activitats econòmiques.

Aquestes dimensions econòmiques permeten ponderar el rol d'URBAN dins de tota la transformació d'aquesta àrea. URBAN aporta 17,8 milions d'euros, dels que només 8,1 provenen de la UE. Malgrat això, el fet que es concentrés en tres àmbits concrets –noves activitats, treball i seguretat ciutadana- ha permès maximitzar la seva capacitat d'impacte sobre aquestes. Més, tenint en compte que els programes anteriors es varen concentrar en la transformació física de l'àrea – especialment els dos més grans: *City Challenge* i *Single Regeneration Budget*, que han suposat gairebé 300 milions d'euros- (SURF, 2004).

En aquest sentit, la taula 11.4.10 mostra l'evolució d'algun dels indicadors socioeconòmics de l'àrea del programa en el període de funcionament d'aquest. Destaca especialment la reducció a la meitat de la taxa d'atur, qüestió que era el principal objectiu del programa URBAN. D'altra banda, el procés de concentració de població de minories ètniques en aquests barris no s'ha aturat, sinó que més aviat s'ha consolidat, i especialment a Moss Side on aquest col·lectiu representa la meitat de la població.

TAULA 11.4.10. Comparativa d'indicadors en l'inici i final del programa (%)

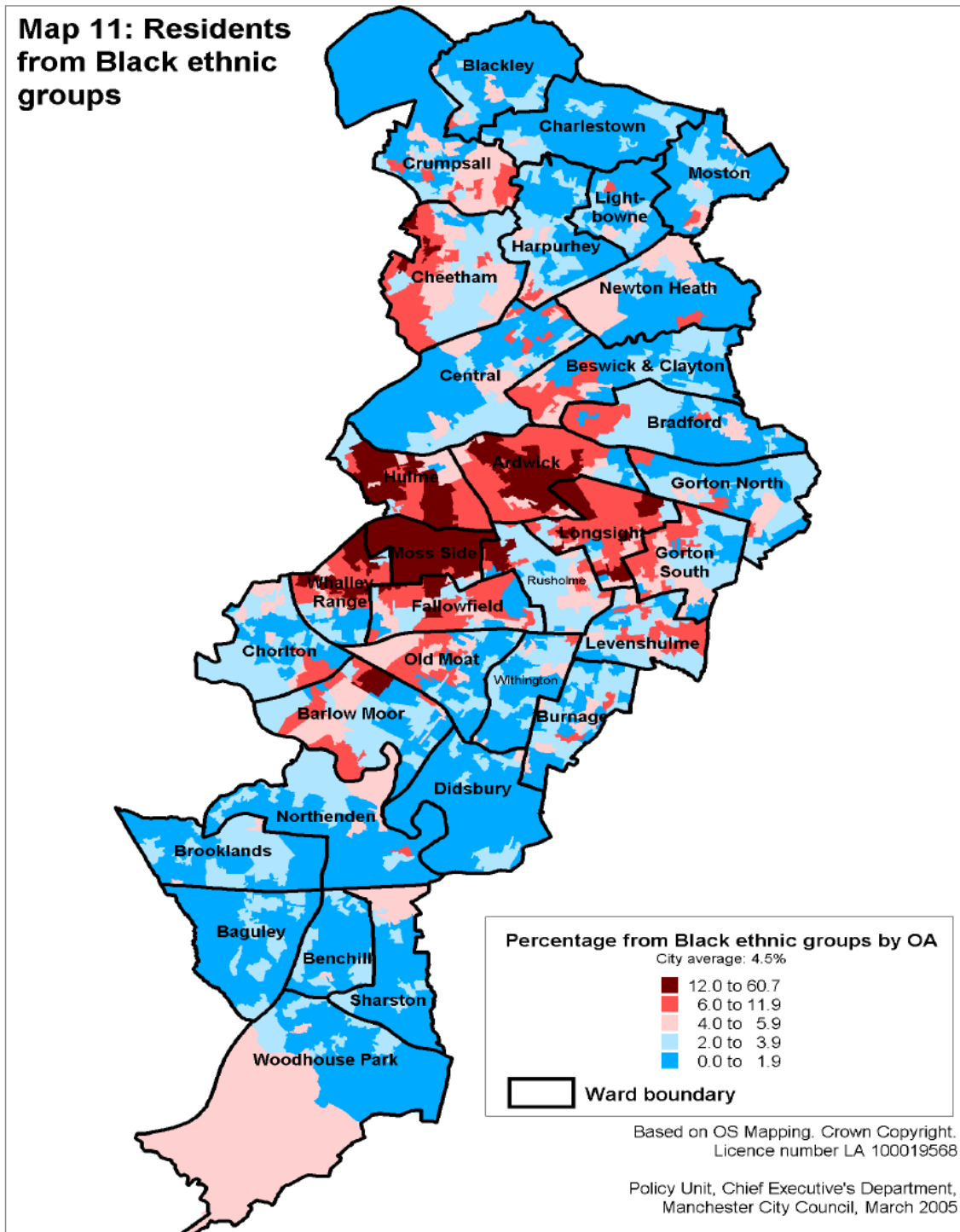
	Moss Side & Hulme (1997)	Moss Side (2001)	Hulme (2001)
Minories ètniques	33,9	48,8	31,8
Taxa d'atur	23,9	14,8	12,3
Llars sense automòbil	73,3	62,9	59,4
Llars monoparentals	13,9	15,9	10,6
Habitatge lloguer social	-	53,7	65,4

FONT: Moss Side & Hulme URBAN Programme i Manchester City Council.

²⁰² Tots de finançament estatal excepte el darrer que és municipal.

El mapa 11.4.12 mostra la concentració de població de raça negra al ward de Moss Side, que s'ha consolidat com el barri de la població afro-caribenya de Manchester.

MAPA 11.4.12. Població de raça negra segons SOA's (%) - Manchester (2001)

FONT: Manchester City Council, 2005a: 29.

En línies generals, es pot identificar una situació més desafavorida al *ward* de Moss Side respecte de Hulme. Així, la situació s'ha invertit respecte el moment d'iniciar-se el programa. Anteriorment, també s'ha assenyalat aquest canvi en l'índex de pobresa -veure anterior mapa 11.4.11-, i és que en tots els indicadors socioeconòmics Moss Side es troba per darrera de Hulme. La taula 11.4.11 mostra la taxa d'atur registrat a l'abril del 2006. En aquest s'hi pot apreciar com Moss Side dobla la taxa de Hulme, però malgrat això els dos barris escurcen les distàncies respecte la mitjana de Manchester, que al seu temps ho fa de la mitjana anglesa. De fet la dinàmica de tots dos *wards* en aquest període és prou bona, passant d'una taxa d'atur del 23,9% al 1997 a 8,3 i 4,9 en nou anys.

TAULA 11.4.11. Taxa d'atur a Moss Side i Hulme – abril 2006

	Taxa d'atur (%)
Moss Side	8,3
Hulme	4,9
Manchester	3,9
Great Manchester	2,7
Regne Unit	2,6

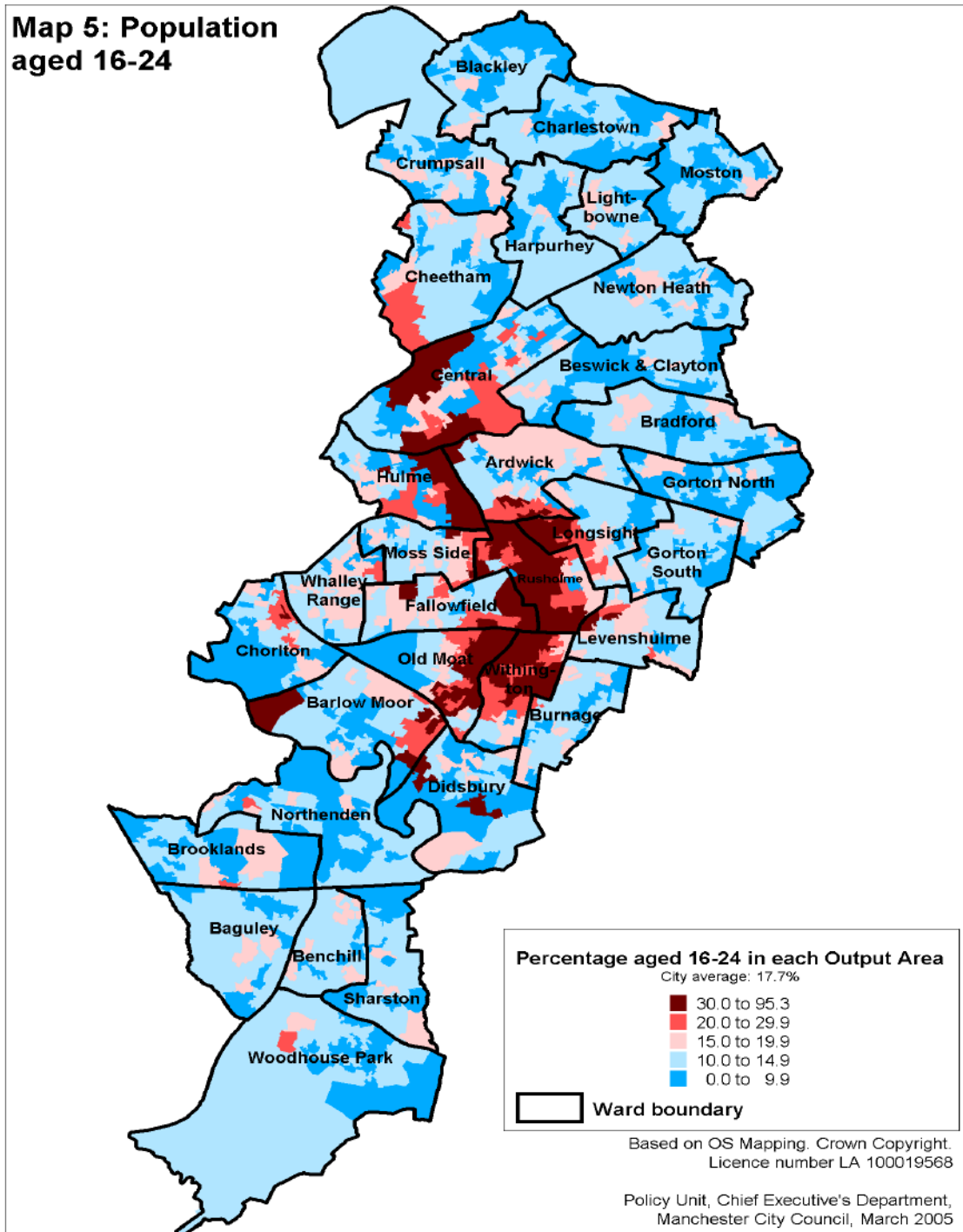
FONT: NOMIS, Office for Nacional Statistics and Policy Unit (Anàlisi).

En l'arrel d'aquest gran canvi a Hulme es troba l'ambiciós procés de regeneració física del barri, que a través de la producció de nous habitatges ha aconseguit diversificar socialment el barri –qüestió que encara no ha succeït en la mateixa proporció a Moss Side-. En el seu emplaçament es troba una altra variable important: Hulme ofereix un renovat parc d'habitatges en un espai més proper al centre funcional de la ciutat. A més, la proximitat de les Universitats, genera una molt important atracció de població jove al barri –veure mapa 11.4.13-; Moss Side, per contra no s'ha vist beneficiat d'aquesta dinàmica, en trobar-se més allunyada del complex universitari.

Malgrat tot, a Moss Side s'hi apunten noves dinàmiques especulatives que poden produir un desplaçament de determinats grups de població. L'impacte de la recent redinamització del centre ha produït un notable increment de la demanda d'habitatges a Moss Side. En aquest context, alguns dels residents del barri que al mateix temps eren propietaris del seu habitatge han decidit vendre-se'l i marxar d'aquest, ja que una bona part d'ells es trobava "atrapat" al barri pels preus

extremadament baixos que havien assolit els seus habitatges (CHOIR Report, 2004: 69). La dinàmica especulativa sorgida al barri es veu reforçada pel perfil dels compradors. Dels quals, la immensa majoria són inversors atrets per l'expectativa alcista dels preus. S'estima que només entre el 20 o el 30% dels compradors són famílies o persones que accedeixen per primer cop al mercat d'habitatge (idem).

MAPA 11.4.13. Població d'entre 16 i 24 anys per SOA's (%) - Manchester (2001)

FONT: Manchester City Council, 2005a: 17.

El programa ha aportat avanços qualitius i metodològics importants. En primer terme, es centrà en aquelles variables que es troben en l'arrel dels problemes socioeconòmiques del barri: la delinqüència, la manca de dinamisme i oportunitats econòmiques, l'atur, i la manca de formació de la població resident. A més, la metodologia de treball d'URBAN ha representat també un important valor afegit. Aquest programa és considerat com un bon exemple de com l'activitat de la UE es pot incorporar dins d'uns programes preexistents, reforçant i enriquint les estructures de govern a través d'incorporar el model de gestió d'URBAN (Meegan, 2005: 213).

A més, l'acció conjunta del programa URBAN sobre aquests dos barris ha tingut un seguiment, tant amb un programa estatal *Single Regeneration Budget* 1994-2003, com per la pròpia UE, a través del programa de Manchester per l'Objectiu 2 dels Fons Estructurals -2000-2006-. Aquest programa ha inclòs, a més d'una d'inversió de 50,7 milions d'euros en infraestructures fora d'aquests wards –entre les que destaca el Metrolink amb 31,5 milions-, un programa de redinamització econòmica pel centre de la ciutat de 23,3 milions d'euros que afecta part de l'àrea URBAN I (Meegan, 2005).

Pel que fa a l'entitat encarregada de gestionar el programa, Moss Side and Hulme Regeneration Partnership Group fou dissolta en acabar URBAN. Actualment les actuacions sobre aquests dos *wards* resten incloses dins d'una entitat d'un abast territorial més gran, *South Manchester Regeneration Team* –i en el que les accions socials hi continuen tenint un rol de protagonisme-.

12. ANÀLISI TRANSVERSAL DELS CASOS D'ESTUDI

Un cop presentats els tretze programes URBAN subjectes a un estudi amb més profunditat en la tesi, en aquest capítol es desenvoluparà un anàlisi transversal de tots ells.

Els objectius d'aquest anàlisi transversal són:

- identificar, a través de l'anàlisi comparatiu, les diferents respostes assumides pel programa URBAN en contextos urbans i necessitats diferents
- analitzar com es plasmen en el territori els objectius globals de les polítiques urbanes europees en uns contextos polítics i urbans clarament diferenciats
- interpretar, a través de les experiències dels casos d'estudi estudiats, quin és el grau de coherència entre els objectius claus fixats per la IC URBAN i els resultats finals assolits

En resum, l'objectiu central d'aquest capítol és desenvolupar un anàlisi crític dels resultats de la IC URBAN a la llum dels casos d'estudi analitzats. En aquest, sentit es farà especial atenció a aquelles qüestions que s'han identificat com un dels valors més importats d'URBAN: l'aposta per una metodologia, que en molts contextos resulta clarament innovadora.

12.1. La flexibilitat i capacitat d'adaptació d'URBAN a múltiples realitats

A través dels tretze casos d'estudi presentats es pot mostrar una de les característiques definitòries de la IC URBAN: la capacitat d'adaptació del programa a diferents realitats urbanes. Els casos d'estudi analitzats recullen experiències d'actuacions desenvolupades en centres històrics –Gènova i Mola di Bari-, en barris amb un tradicional predomini de l'activitat industrial que en els darrers temps es troba en retrocés –Bristol URBAN I, Gijón i Gènova URBAN I, i en part també South Bristol-, espais amb un clar predomini de la funció residencial, amb tipologies diverses, com polígons d'habitatge social –tots els casos francesos i la Mina-, barris suburbans amb una presència monopolística d'unifamiliars afilerades –South Bristol- i barris amb un clar predomini de la funció residencial, que recullen diverses tipologies d'habitatge i una mixtura entre habitatge social i de renda lliure –Torí i

Manchester-. També hi ha una notable varietat pel que fa a l'emplaçament d'aquestes àrees urbanes; existint tant àrees urbanes clarament perifèriques respecte el centre urbà –South Bristol- o de l'àrea metropolitana –tots els casos francesos-, com espais d'una notable centralitat –Centre Històric de Gènova, Bristol URBAN I-, o espais amb un posició relativament central –Gènova URBAN I, la Mina, Gijón, Manchester, Torí-; o fins i tot, tres zones portuàries i de façana marítima –Gènova, Mola di Bari i Gijón-.

Les imatges aèries mostrades als següents mapes 12.1, 12.2, 12.3 i 12.4 permeten il·lustrar a tall d'exemple la magnitud de les diferències en les característiques de cadascuna d'aquestes àrees urbanes. Al mapa 12.1 s'hi pot observar "La Grande Borne" un dels grups d'habitatge públics inclosos dins del programa de Grigny/Viry-Chatillon, a més de la singular fórmula arquitectònica emprada, la imatge permet visualitzar una de les barreres físiques del barri respecte la resta de ciutat –l'autopista- i la pobre qualitat de l'urbanització de l'entorn urbà, on els espais lliures entre les edificacions no han estat degudament condicionats ni pel trànsit peatonal, ni com a zona verda realment accessible.

MAPA 12.1. Imatge aèria de La Grande Borne – Grigny

FONT: <http://maps.google.com>

El mapa 12.2 mostra l'emplaçament relativament central dels barris beneficiaris del programa URBAN a Gijón –encara que separats del centre per la barrera urbana de les infraestructures ferroviàries-, així com la presència de diferents funcions en conflicte en aquesta àrea –portuària, industrial i residencial-.

MAPA 12.2. Imatge aèria de l'àrea URBAN a Gijón

FONT: <http://maps.google.com>

El mapa 12.3, és una vista aèria de la zona de South Bristol, en la que es pot apreciar la monofuncionalitat residencial de l'àrea i la homogeneïtat de la fàbrica urbana, caracteritzada per la presència preponderant d'habitatges unifamiliars i l'absència d'elements que jerarquitzin, vertebrin i dotin de referents al paisatge urbà del barri.

MAPA 12.3. Imatge aèria de South Bristol

FONT: <http://maps.google.com>

50 m.

Finalment, el mapa 12.4 s'hi pot apreciar part del port i del centre històric de Gènova, espais d'una alta centralitat simbòlica. El centre històric es caracteritza per la presència d'una trama i parcel·lari menut i pel dèficit d'espais oberts.

MAPA 12.4. Imatge aèria del port i el centre històric de Gènova

FONT: <http://maps.google.com>

Si es tenen presents els límits administratius i l'abast espacial de cada programa, la mostra seleccionada també presenta significatius contrastos: tres programes que actuen sobre dos municipis –Clichy-sous-Bois/Montfermeil URBAN I i II i Grigny/Viry-Chatillon URBAN II-, un programa d'un municipi sencer –Mola di Bari- i diversos programes que agrupen diferents barris o àrees urbanes en un mateix programa –Gijón, Gènova, Bristol i Manchester-. En quatre dels programes l'àrea d'actuació es correspon amb un barri clarament definit –la Mina, la Rose des Vents a Aulany-sous-Bois, el Centre Històric de Gènova i Mirafiori Nord a Torí-.

D'altra banda, si prenem com a referència el context demogràfic, els contrastos entre programes esdevenen novament força notables. En primer terme, per les diferències entre el volum de població beneficiària del programa: 12.000 i 17.000 habitants de la Mina i Bristol URBAN I com a valors mínims, i 52.500 i 66.000 de Clichy-sous-Bois/Montfermeil URBAN II i Gènova URBAN I com a valors màxims. En segon terme, hi han unes sensibles diferències en relació al context urbà en què s'incorpora la IC URBAN. La Iniciativa ha pogut intervenir tant en una ciutat petita com Mola di Bari, en ciutats mitjanes com Gijón o Bristol, com en grans metròpolis europees com Barcelona, Manchester i Paris. A la taula 12.1 es mostra de forma resumida totes aquestes dades.

TAULA 12.1. Característiques generals de les àrees d'actuació dels casos d'estudi

	Pressupost (M€)	Tipus barri	Pob. àrea URBAN	Pob. Municipi	Pob. àrea metro.	Pob. Regió metro.
Gijón URBAN II	14,2	Àrea portuària i industrial en declivi, i residencial	26.500	280.000	860.000	
la Mina URBAN II	25	Polígons habitatge social, emplaçament central dins l'àrea metropolitana	12.000	33.000	3.160.000	4.860.000
Aulnay-sous-Bois URBAN I	20,3		25.000	81.000		
Clichy/Montfermeil URBAN I	21,9		26.500			
Clichy/Montfermeil URBAN II	35,3	Polígons habitatge social, emplaçament perifèric dins l'àrea metropolitana	52.500	54.000	9.930.000	12.070.000
Grigny/Viry-Chatillon URBAN II	37,2		35.500	56.000		
Genova URBAN I	26,3	Àrea industrial en declivi, i residencial	66.000			
Genova URBAN II	30	Centre històric	23.000	611.000	878.000	
Mola di Bari URBAN II	21,8	Municipi sencer	26.500	26.500	600.000	1.000.000
Torino URBAN II	28,4	Barri amb predomini d'ús residencial amb problemes socioeconòmics i urbanístics	25.000	908.000	1.700.00	2.200.000
Bristol URBAN I	10,3	Àrea industrial en declivi, i residencial	17.000			
South Bristol URBAN II	23,4	Àrea residencial perifèrica	37.000	441.000	551.000	
Manchester URBAN I	17,8	Barri amb predomini d'ús residencial amb problemes socioeconòmics i urbanístics	28.000	458.000	2.240.000	4.200.000

FONT: Instituto Nacional de Estadística (INE), Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT), Institut National de la Statistique et des Études Économiques (INSÉE), Office for National Statistics (ONS) i Istituto Nazionale di Statistica (ISTAT).

A més de les característiques de l'entorn urbà i de l'àrea metropolitana en que s'insereix, existeixen altres condicionants que han determinat les diferents especificitats i realitats urbanes que ha hagut de tenir en compte URBAN en la seva implementació. En primer terme, les característiques i condicions sociodemogràfiques de cadascuna d'aquestes àrees urbanes. Com per exemple, l'estigmatització per raons de raça en els casos francesos i a Manchester associada a la concentració de població de raça negra. L'elevada presència de població immigrada i envellida al Centre Històric de Gènova o la estigmatització social de la Mina per l'elevada presència de població d'ètnia gitana. Però també les diferents realitats econòmiques, com per exemple, l'elevada taxa d'atur de Mola di Bari, superior al 50%, o les dificultats derivades del declivi industrial i el tancament d'activitats que actuaven com a motor del barri a Cornigliano o South Bristol.

D'altra banda, l'existència o no de programes de regeneració urbana estatals i/o locals, així com la inserció d'URBAN en una estratègia de desenvolupament local de major dimensions, han acabat configurant uns contextos d'implementació de la Iniciativa notablement diferents –veure 12.2.4-.

Amb l'objectiu de gestionar d'una forma més àgil la implementació d'un programa marc en unes realitats urbanes tant diferents, la Iniciativa planteja un model de governança multinivell, definit a partir de la concertació, on els ens locals han estat els agents clau tant en la definició del perfil d'actuació a desenvolupar com en la gestió del dia a dia dels diferents programes. Així, com es veurà amb més detall al punt 12.2.3, la governança multinivell i la capacitat dels ens locals per definir el seu propi model de desenvolupament urbà han esdevingut el sistema a través del qual la IC URBAN ha aconseguit la necessària contextualització i adaptació a les diferents realitats urbanes sobre les que actua.

12.2. El "mètode URBAN" a revisió: de la teoria a la praxis

En el punt 8 s'ha identificat la metodologia proposada per la IC URBAN com un dels seus principals valors afegits. Recordem que aquesta metodologia es caracteritza per: l'enfocament integrat de les estratègies de redinamització urbana; el foment de la participació ciutadana; la implicació dels agents locals –públics i privats- en el disseny i implementació de les actuacions; la gestió i concertació política a través d'un sistema de governança multinivell; la inclusió d'URBAN en l'estratègia local de desenvolupament sostenible a llarg termini, a través de la complementarietat i addicionalitat dels projectes finançats per la Iniciativa amb altres actuacions locals; el foment de les pràctiques innovadores i l'intercanvi de coneixements a través de xarxes de cooperació entre agents implicats i/o interessats.

En aquest punt s'analitzarà, a partir de l'anàlisi comparatiu dels diferents casos d'estudi, quin ha estat el grau d'assoliment d'aquestes premisses en les diferents realitats urbanes estudiades. En altres termes, es posarà el "mètode URBAN" a revisió.

12.2.1. L'enfocament integrat

Els equips gestors dels programes analitzats desenvoluparen una primera aproximació transversal a la realitat dels barris sobre els que pretenien actuar. Així, seguint l'estratègia general dibuixada per la IC URBAN, els diferents equips tècnics realitzaren una diagnosi prèvia de l'àrea urbana que havia de ser objecte d'intervenció. Tant en aquest procés, com en la definició dels objectius generals a assolir, s'ha observat un bon seguiment de les premisses establertes per la Iniciativa: interpretar les dinàmiques urbanes a partir de les múltiples variables que intervenen de forma interrelacionada.

L'única excepció d'aquest comportament general ha estat el programa URBAN II del centre històric de Gènova. El finançament d'URBAN per aquesta intervenció es sumà a un projecte més ampli ja iniciat. I, a la pràctica, es decidí assignar al marc d'URBAN algunes de les accions ja previstes de forma inicial en el pla global d'intervenció pel centre històric. És per això que l'arribada d'URBAN, en aquest cas, no implicà un procés nou, sinó que simplement esdevingué una línia de

finançament més per a un projecte ja en curs²⁰³.

Pel que fa a les línies d'actuació desenvolupades, la pròpia limitació dels programes, tant pressupostària com cronològica, propicià que alguns grups gestors identifiquessin uns àmbits d'actuació prioritaris i treballessin d'una forma més específica sobre aquests punts. D'aquesta forma, s'observa com, en determinats casos, s'ha produït una aproximació multisectorial a la realitat del barri, identificant uns elements estratègics pel desenvolupament local, sobre els quals finalment s'acaba focalitzant les línies d'actuació del programa. En aquesta situació es trobarien programes com el de la Mina, el centre històric de Gènova o Mola di Bari, que destinen un 80, un 56 i un 60%, respectivament, del seu pressupost a la regeneració física del barri. Per la seva banda, Bristol, Manchester, Aulnay-sous-Bois, Clichy-sous-Bois/Monfermeil –URBAN II- i Grigny/Viry-Chatillon, destinen a la promoció econòmica i a la inserció laboral valors que oscil·len entre el 50 i el 85% del pressupost total del programa d'intervenció.

El pla d'acció del programa de la Mina ha desenvolupat actuacions en tots els àmbits previstos per URBAN: regeneració física, acció social, inserció laboral i revalorització del capital humà, medi ambient i noves tecnologies. Malgrat això, el programa ha assolit un marcat caràcter urbanístic, ja que aproximadament el 80% del pressupost del programa s'ha dedicat a aquest tipus d'actuacions. Mentre que la resta d'intervencions han assolit un rol d'acompanyament, i no han tingut el suficient protagonisme com per a obtenir un impacte considerable o equiparable a la notable transformació urbanística que s'està duent a terme al barri. La Mina és un cas paradigmàtic d'operació que requereix d'una intervenció que vagi més enllà de la transformació física o de les ajudes socials o pensions assistencials sense perspectiva ni estratègia de desenvolupament comunitària. Per això, les accions en l'àmbit social i econòmic haurien d'arribar més enllà –també cronològicament- d'allò ja planificat al Pla de Transformació del Barri de la Mina 2000-2010, en el qual URBAN ha participat durant el període 2002-2008.

Per contra, els programes de Gijón, South Bristol i Torí, presenten una assignació pressupostària més equilibrada entre les diferents línies d'actuació del programa. En aquest sentit, South Bristol ha estat un bon exemple de programa

²⁰³ La diferència entre aquest cas i la resta no és la convivència del programa URBAN amb altres programes d'àmbit estatal o local -ja que, com s'assenyalarà més endavant, aquesta situació ha estat força generalitzada en tots els casos-; sinó el fet que la recepció del programa URBAN no anà acompanyada d'una lògica d'actuació pròpia. A la pràctica va ocórrer que, a través d'URBAN, es pogueren finançar algunes de les accions ja definides pel pla d'intervenció sobre el Centre Històric de Gènova.

que ha realitzat una intervenció temàticament més oberta. El seu pla d'actuació ha recollit accions destinades tant a la promoció de l'economia local i la inserció laboral –“*Our Work*” (“el nostre treball”)-, a la requalificació de l'espai urbà –“*Our place*” (“el nostre lloc”)-, com a l'acció social –“*Our future*” (“el nostre futur”)-²⁰⁴.

A les taules 12.2 i 12.3 es mostra la distribució pressupostària dels diferents programes URBAN estudiats segons les línies pressupostàries. A la taula 12.3 es mostren les dades a partir dels pes relatiu de cada variable respecte el valor global de projecte, mentre que a la taula 12.2 s'indiquen les dades a partir dels valors absoluts, el que permet observar la dimensió pressupostària de cada eix d'actuació. Aquestes mateixes dades es representen posteriorment en els gràfics 12.1 i 12.2, a través dels quals es pot realitzar una millor lectura comparativa entre els diferents programes.

²⁰⁴ Aquests són els títols, a mode d'eslògan, dels tres eixos d'actuació del programa South Bristol URBAN II.

TAULA 12.2. Dotació pressupostària segons àmbit d'actuació i programa URBAN (milions d'euros)

	Regeneració física	Acció social	Promoció econòmica	Inserció laboral	Seguretat / delinqüència	Medi ambient	Noves tecnologies	Gestió i assistència tècnica	TOTAL
Gijón URBAN II	6	1,7		2,6		1,5	1,6	0,8	14,2
la Mina URBAN II	19,3	3,1		1,1		0,6	0,3	0,6	25
Aulnay-sous-Bois URBAN I	3,4	5,5	6,7	3,7				1	20,3
Clichy-sous-Bois/Monfermeil URBAN I	4,2		17,1					0,6	21,9
Clichy-sous-Bois/Monfermeil URBAN II	16,1	5,3		12,7				1,2	35,3
Grigny/Viry-Chatillon URBAN II		5,8	10,5	10,1		8,8		2	37,2
Genova URBAN I	8,2	9,2	4,3	3,7				0,9	26,3
Genova URBAN II	16,6	3,1	4,9	2,3	1	0,6		1,5	30
Mola di Bari URBAN II	13,4	0,6		6,6			0,6	1	22,2
Torino URBAN II	15,3	4,1	7,6					1,8	28,8
Bristol URBAN I			5,3	3,7				1,3	10,3
South Bristol URBAN II	5,5	5,6		5,8	4,8			1,7	23,4
Manchester URBAN I			9	4,8	3,9				17,7

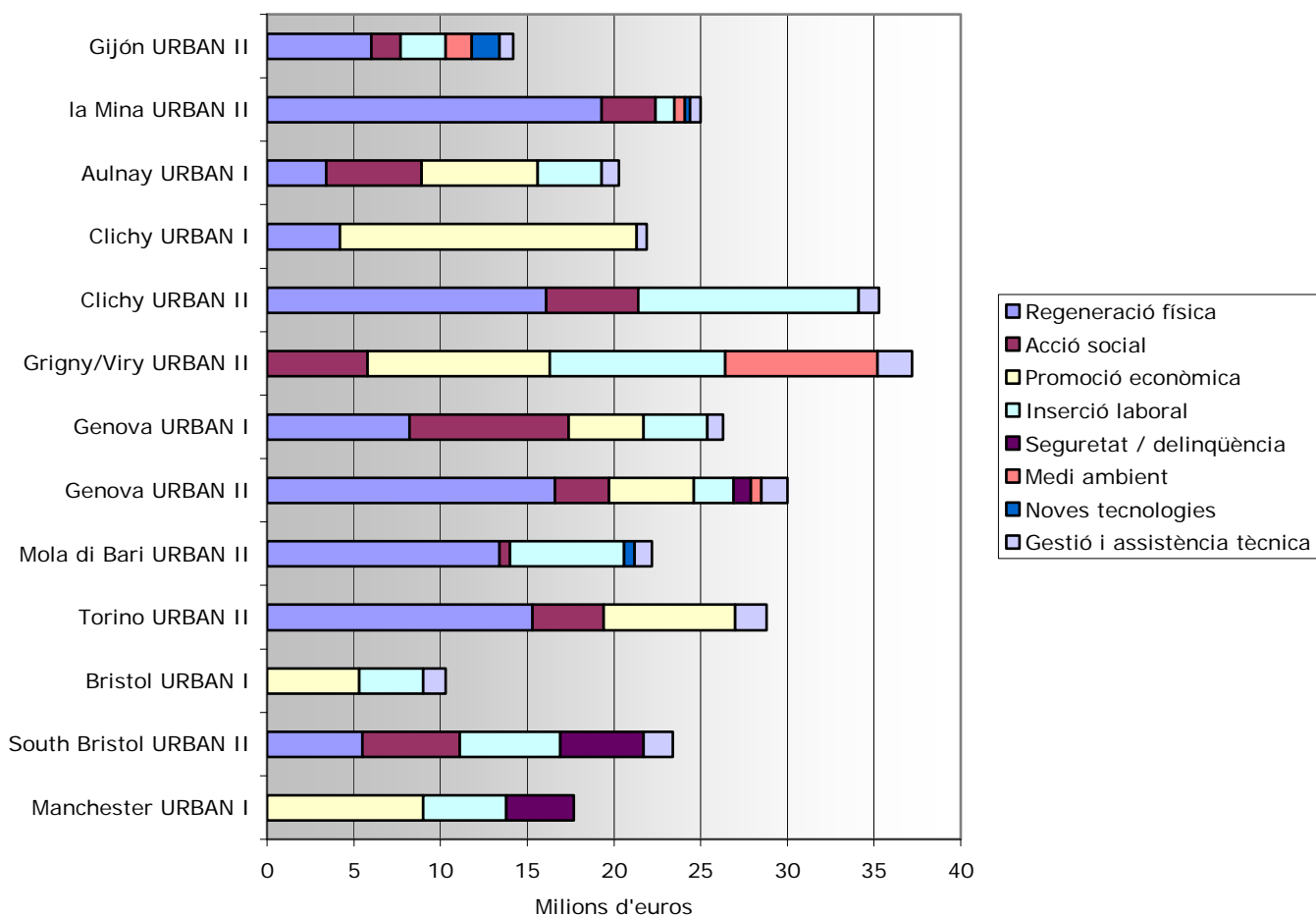
FONT: Elaboració pròpia a partir de les memòries pressupostàries del respectius programes URBAN.

TAULA 12.3. Dotació pressupostària segons àmbit d'actuació i programa URBAN (valors percentuals)

	Regeneració física	Acció social	Promoció econòmica	Inserció laboral	Seguretat / delinqüència	Medi ambient	Noves tecnologies	Gestió i assistència tècnica
Gijón URBAN II	42,3	12,0		18,3		10,6	11,3	5,6
la Mina URBAN II	77,2	12,4		4,4		2,4	1,2	2,4
Aulnay-sous-Bois URBAN I	16,7	27,1	33,0	18,2				4,9
Clichy-sous-Bois/Monfermeil URBAN I	19,2		78,1					2,7
Clichy-sous-Bois/Monfermeil URBAN II	45,6	15,0		36,0				3,4
Grigny/Viry-Chatillon URBAN II		15,6	28,2	27,2		23,7		5,4
Genova URBAN I	31,2	35,0	16,3	14,1				3,4
Genova URBAN II	55,3	10,3	16,3	7,7	3,3	2,0		5,0
Mola di Bari URBAN II	60,4	2,7		29,7			2,7	4,5
Torino URBAN II	53,1	14,2	26,4					6,3
Bristol URBAN I			51,5	35,9				12,6
South Bristol URBAN II	23,5	23,9		24,8	20,5			7,3
Manchester URBAN I			50,8	27,1	22,0			-

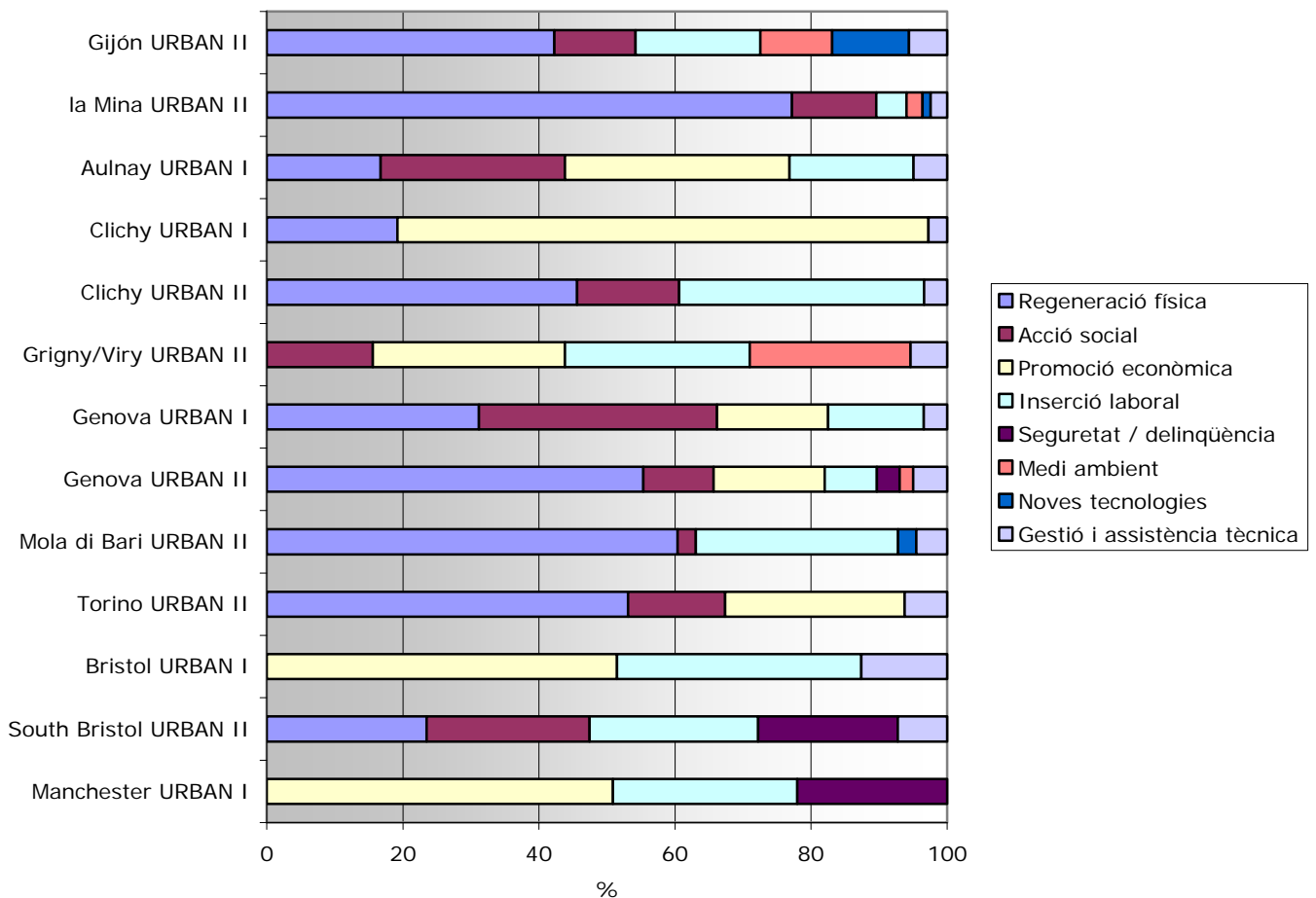
FONT: Elaboració pròpia a partir de les memòries pressupostàries del respectius programes URBAN.

GRÀFIC 12.1. Dotació pressupostària segons àmbit d'actuació i programa URBAN

FONT: Elaboració pròpia a partir de les memòries pressupostàries dels respectius programes URBAN.

GRÀFIC 12.2. Dotació pressupostària segons àmbit d'actuació i programa URBAN (valors percentuals)

FONT: Elaboració pròpia a partir de les memòries pressupostàries dels respectius programes URBAN.

La dimensió pressupostària assumida per la intervenció urbanística –regeneració física- és la variable clau en l'anàlisi comparat dels diferents casos d'estudi. Al gràfic 12.2 es pot observar com els programes espanyols i italians són aquells que han destinat un major volum d'inversió en aquesta qüestió. Mentre que en els casos francesos i anglesos, la promoció econòmica i les estratègies d'inserció laboral i revalorització del capital humà han estat els eixos d'actuació prioritaris.

Més enllà dels contextos locals, aquesta dinàmica es pot encaixar perfectament dins dels models i tradicions de polítiques urbanes de cadascun d'aquests Estats, ja descrits al punt 9. Així, en línies generals, Espanya i Itàlia, Estats amb una més feble tradició en matèria de polítiques urbanes, han desenvolupat un model de programes URBAN amb una feble perspectiva integrada,

i on la transformació urbanística s'ha interpretat com el motor de la necessària transformació dels barris en què s'ha actuat –per més detalls sobre l'acció de la IC URBAN en aquests Estats veure punt 10-. En canvi, en els programes URBAN francesos i anglesos s'ha donat més atenció a la vessant socioeconòmica de la regeneració urbana.

Aquestes diferències es poden interpretar també en relació al moment en què els barris han rebut l'ajuda d'URBAN. Tant en els casos francesos, com els anglesos, la Iniciativa europea arriba després –i també de forma coetània- que, tant els governs estatals, com els locals, hagin desenvolupat durant força anys diferents programes de regeneració urbana. En els casos anglesos, el treball previ d'altres programes ha fet que determinats dèficits urbanístics no requerissin d'una actuació tant urgent, ja que durant períodes anteriors ja s'hi havien desenvolupat les pertinents intervencions i inversions per la millora i adequació de la fàbrica urbana; per això URBAN s'ha pogut centrar en altres aspectes. Pel que fa als casos francesos, no es pot parlar d'una realitat urbana en la qual els dèficits de la fàbrica urbana siguin una qüestió menor, sinó més aviat el contrari. Aquests són uns espais on les condicions d'aïllament físic i les característiques del parc d'habitatges esdevenen els principals frens vers la pròpia capacitat de desenvolupament social i econòmic. Malgrat això, l'existència d'uns programes estatals que, de forma prèvia i també simultània a URBAN, es dediquen a la reforma i adequació de l'estructura urbana d'aquests barris ha facilitat que URBAN pugui ser destinat principalment a engegar projectes d'inclusió social i redinamització econòmica –per a més informació sobre la *Politique de la Ville* francesa veure punt 9-.

Per la seva banda, tant a la Mina com als casos italians, URBAN ha estat el primer programa de redinamització urbana executat. Així, la Iniciativa s'ha desenvolupat en un context on el programa ha d'afrontar múltiples qüestions fins al moment mai –o dèbilment tractades-. En aquesta situació, els dèficits a fer front són tant els socials i econòmics, com la pròpia degradació física i ambiental de l'entorn, però la necessària reforma urbanística sempre és la que comparativament requereix d'un major volum pressupostari. Mentre que les accions dirigides a l'equitat i cohesió social requeriran d'un procés a més llarg termini, degut a la poca immediatesa dels seus resultats. En aquest sentit, es manifesta la necessitat d'una qüestió que serà desenvolupada al proper punt 12.2.4: la continuïtat de les accions més enllà del període finançat per URBAN, ja que encara que la transformació urbanística d'una àrea urbana pot obtenir una resultats satisfactoris a curt termini,

per a fer front a les situacions de marginalitat social i econòmica es requereixen d'unes intervencions de més llarga durada.

L'enfocament integrat no és defineix només a partir de tenir en compte les múltiples variables que configuren les realitats urbanes i d'un repartiment pressupostari més o menys equilibrat entre les diferents línies d'actuació. La intervenció integral s'ha de caracteritzar per assumir i incorporar la multicausalitat en la política urbana, per planificar i definir les actuacions de forma transversal a partir dels objectius estratègics, tot superant els tradicionals límits competencials entre àmbits sectorials.

En aquest sentit, el funcionament de la Iniciativa en els casos estudiats ha estat molt positiva. Ja que, més enllà del repartiment pressupostari segons eixos d'actuació, la integració i coherència interna dels projectes en relació amb les estratègies definides ha estat satisfactòria. Malgrat tot, hi ha excepcions, el cas del centre històric de Gènova, i dels programes Gènova URBAN I i Mola di Bari, s'han desviat del comportament general. Les actuacions desenvolupades a través d'aquests programes responen més a la realització d'objectius i reivindicacions històriques que al desenvolupament d'un programa concret. És a dir, a través dels recursos aportats per URBAN s'ha aprofitat per finançar aquelles operacions que feia temps que eren reivindicades per la comunitat local. Així, els programes han esdevingut més un sumatori d'accions individualitzades que no pas una estratègia concertada. Aquestes operacions són la renovació de la façana marítima i la rehabilitació del *Castello Sevo* i el *Monasterio de Santa Chiara* de Mola di Bari; l'acondicionament de parcs periurbans i la rehabilitació de la *Villa Bickley* a Cornigliano; la creació d'un ascensor públic, la rehabilitació de façanes de diferents esglésies o la renovació de la Galata per la creació del Museu del Mar al Centre Històric de Gènova.

No es posa aquí en dubte la necessitat o no de la realització d'aquestes actuacions –el fet de respondre a una “reivindicació veïnal” històrica és un bon indicador de la seva idoneïtat-, sinó que el dèficit en aquest casos és la manca de coherència interna d'uns projectes que s'haurien de definir a partir d'una estratègia de desenvolupament definida de forma prèvia –veure punt 12.4 per més informació-.

Finalment, una de les qüestions més positives és que en la majoria dels

casos, les actuacions desenvolupades no han respost només a la lògica de resolució de conflictes o possibles dèficits, sinó que també s'han desenvolupat actuacions en clau de futur, aprofitant les potencialitats i els valors diferencials dels barris. Les pràctiques més generalitzades de la política social, reproduïxen encara un enfocament de victimització de la població desafavorida i, pel contrari, no valoren les potencialitats de les persones. En aquestes es tracta en totes les deficiències i carències de les persones i no els seus recursos propis, les seves iniciatives, les seves motivacions i/o les seves habilitats (Barreiro, 2000: 13). La IC URBAN amb la seva implementació, ha pretès no incorre en aquests errors. Per això ha establert un marc d'acció en el qual no només s'ha buscat certa immediatesa en els resultats obtinguts, sinó que també es realitzés una intervenció en clau de futur, especialment enfocada a la revalorització del capital humà i a la dotació d'instruments per a assolir un desenvolupament econòmic de forma autònoma.

L'aposta dels dos programes URBAN I anglesos per la inserció laboral com a element d'integració social és un bon exemple d'aquesta estratègia. En aquest sentit, el lema del programa de Bristol URBAN I, resulta força il·lustratiu:

"Helping communities and individuals to help themselves" ("Ajutant a les comunitats i les persones a ajudar-se a ells mateixos").

(Bristol URBAN Programme, 1999).

Un altre bon exemple és el cas de South Bristol, on el grup gestor del programa ha interpretat l'estructura demogràfica jove del barri com un fet diferencial i alhora una potencialitat del barri. La població jove -"el futur", segons el programa- esdevé un objectiu clau d'actuació, no només com a solució dels problemes del barri -com l'elevat fracàs escolar i l'atur juvenil-, sinó com un mecanisme a través de qual aconseguir un desenvolupament que beneficiï al conjunt de la comunitat local. En aquest sentit, el propi pla d'acció assenyala:

"No matter who they are, each young person has the best possible start in life and the opportunity to develop and achieve their full potential".

("No importa qui són, cada jove disposa de la millor arrancada possible en la vida i l'oportunitat de desenvolupar i assolir el seu màxim potencial").

(South Bristol URBAN II Programme, 2004: 5).

El lema del programa de Gijón és també una declaració d'intencions: *"Impulso al futuro"*; fixant també un bon nombre d'iniciatives en favor de la

formació i inclusió laboral de la població menys afavorida, però especialment els joves.

Els programes del Centre Històric de Gènova i Mola di Bari han apostat per la rehabilitació i/o condicionament d'elements arquitectònics d'alt valor històric i patrimonial, la promoció d'activitats culturals així com de petites empreses turístiques –restauració i allotjament–, amb l'objectiu de dotar a aquestes àrees d'una millor infraestructura que permeti assolir un major desenvolupament i impacte de l'activitat turística.

12.2.2. Participació de la comunitat local i partenariats

El primer obstacle que han hagut de superar els gestors dels quatre programes ha estat l'escepticisme, i la manca d'implicació i sensibilització d'una part significativa de la població local vers aquests nous projectes, així com la falta de xarxes socials i canals de participació. Per afrontar aquesta situació s'han de realitzar mesures que, no només garanteixin el seguiment i la informació, sinó també la participació activa i la corresponsabilització de la població local:

“No es sólo, que también, un tema de participación formal. No es sólo, que también, un tema de transparencia informativa. Es entender que el diálogo ciudadanía-Administración se ha de hacer desde la simetría y no desde la jerarquía. Desde la igualdad técnica y política, y no desde el paternalismo benevolente (...). Con consenso, pero con capacidad de decisión política y no sólo de gestión, ya que los conflictos son inevitables y deben ser afrontados con legitimidad y capacidad representativa”²⁰⁴.

Els programes URBAN I foren els que tingueren una participació ciutadana menys activa²⁰⁵. En bona mesura, degut a què els propis gestors no van prendre consciència plena de la necessitat de potenciar aquesta variable com un instrument autènticament necessari pel bon funcionament del programa. Les actuacions dutes a terme per aquests programes estaven destinades simplement a facilitar informació pública i determinades consultes puntuals. Aquestes accions es desenvoluparen, bàsicament, a través de la publicació de fulletons i cartells

²⁰⁴ Joan SUBIRATS: “La Mina, treinta años después”, *El País* (edición Cataluña), 29/09/03, p. 3.

²⁰⁵ Els propis responsables dels programes URBAN I d'Aulnay-sous-Bois, Bristol, Clichy-sous-Bois, Gènova i Manchester, en les entrevistes realitzades, reconeixien la participació ciutadana com un dels punts en què els resultats havien estat menys satisfactoris.

informatius i publicitaris o assemblees informatives amb les associacions de veïns. Totes elles dutes a terme de forma posterior a la definició del programa. Mentre que la participació de la població local en el procés es va limitar a determinades consultes amb les associacions de veïns. Per tant, el conjunt d'aquestes accions estaven més enfocades a la necessària transparència informativa, i no tant com un instrument per assolir una major implicació i corresponsabilització de la població local.

En canvi, en línies generals, en els programes URBAN II aquesta qüestió ha assolit un major protagonisme. Malgrat tot, novament les diferències interestatals han estat notables.

En el cas de South Bristol la implicació de la població ha estat un dels eixos centrals de la iniciativa –no només a través d'un discurs programàtic, sinó també perquè s'ha desenvolupat un gran nombre d'accions destinades a aquest objectiu-. El programa, centrat en la lluita contra l'exclusió social de la joventut, utilitza mecanismes de participació per engrescar als joves a implicar-se en el programa. Una de les pràctiques més habituals és la formació d'unes taules de debat entre joves i tècnics per decidir qüestions com la selecció d'una actuació concreta d'entre les proposades prèviament pel programa, o establir unes determinades prioritats d'actuació –però, sempre per a qüestions molt concretes, una fórmula similar al model de pressupostos participatius-. En aquest cas, l'objectiu final és doble, per una banda optimitzar les actuacions dutes a terme gràcies a les aportacions de la població jove resident, i per altra banda, fer sentir aquests joves participants del projecte, implicant-los així en la reflexió sobre qüestions que afecten directament a la seva comunitat.

En el cas de la Mina, la situació inicial fou certament paradoxal. Per una banda, la successió de projectes i plans d'intervenció no executats generà un descrèdit de totes les administracions i alimentà una situació d'escepticisme al barri. Però al mateix temps, la vida associativa i la participació en entitats i plataformes veïnals era molt dinàmica després de la greu crisi social del barri durant els anys vuitanta que paralizzà la vida associativa (Roca, 2004). Per tant, la tasca del consorci de la Mina fou canalitzar aquests moviments veïnals vers el nou projecte d'intervenció pel barri. A través de la utilització d'instruments com els debats públics, plataformes de participació i tallers de diàleg i mediació, el consorci procura fomentar la participació de la població local.

Els programes francesos, malgrat disposar-hi uns esforços considerables, han assolit uns resultats poc satisfactoris; no tant pel nivell de participació assumida, sinó més aviat perquè no han permès modificar una dinàmica força arrelada en aquests barris. La participació i implicació ciutadana s'ha concentrat especialment en els col·lectius tradicionalment més mobilitzats –associacions veïnals i de comerciants, petits partenariats locals i grups d'interès i plataformes locals-. Mentre que la participació dels col·lectius tradicionalment exclosos d'aquests processos ha continuat sent testimonial –especialment en el cas dels joves-.

Finalment, els casos italians han estat els que han assolit un menor grau de participació ciutadana, tant en el procés de decisió i establiment dels objectius dels diferents programes com en el seguiment de les actuacions desenvolupades. El cas de Torí ha estat l'excepció –reconegut com a cas de bones pràctiques per la pròpia CE-. Un bon indicador de la manca d'implicació en aquesta qüestió és que cap programa italià –tret de Torí- ha creat una "oficina de barri" o punt d'informació ciutadana -situat dins del barri- on els veïns puguin dirigir-se per rebre informació i traslladar les seves inquietuds, requeriments o propostes –per més informació veure punt 12.5-.

Malgrat el diferents graus de participació assolits en cada programa ha existit una qüestió de fons comuna a tots ells. En línies generals, s'ha permès i promogut la introducció de la opinió o veu del ciutadà, però sempre sense qüestionar el model inicial del programa. És a dir, s'han realitzat consultes i sessions informatives en múltiples formats, però la població local ha participat de forma feble en el procés inicial de definició dels objectius del programa i en la seva gestió. Pel que finalment els plantejaments veïnals no han assolit la força i capacitat d'impacte suficient com per a poder modificar realment posicionaments importants del programa.

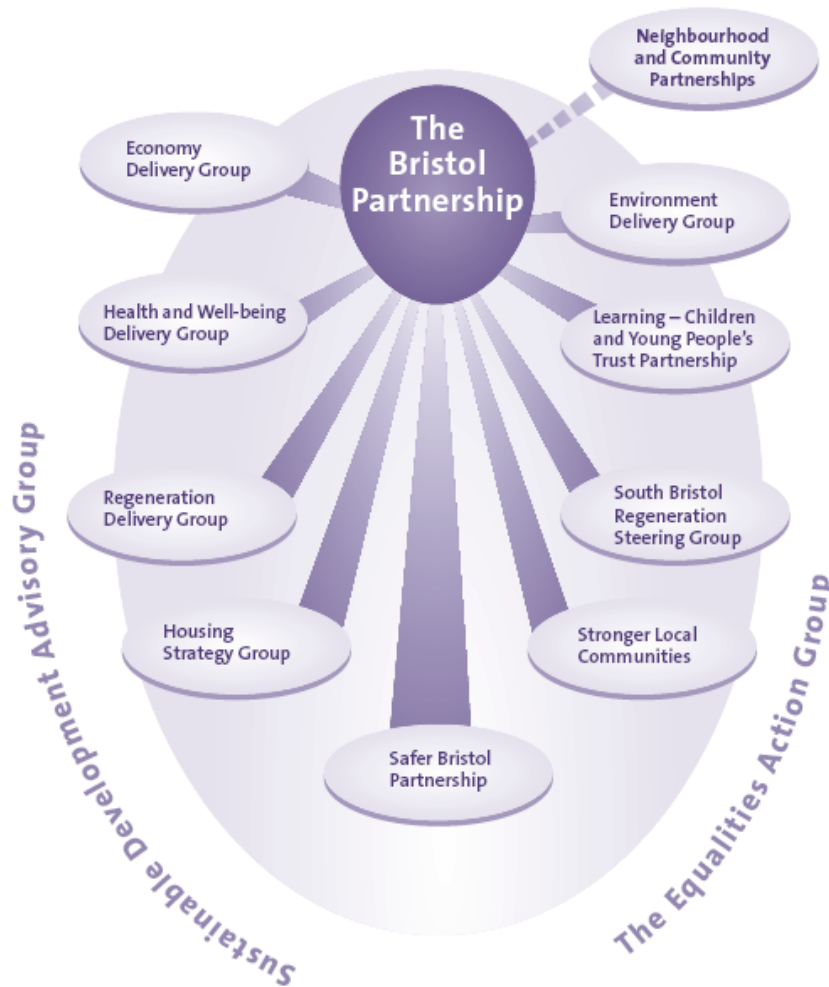
En aquest sentit, s'està donant una significativa excepció, en el programa de la Mina, on hi destaca la darrera mesura duta a terme pel consorci. Es tracta de la creació d'una assemblea veïnal entre tècnics, representants polítics i ciutadans. En aquesta assemblea, amb temàtica inicialment oberta, són els ciutadans qui determinen quines han de ser les qüestions a tractar, per posteriorment, en successives trobades, establir petits grups de treball. Les propostes finals són posades en comú. A més, el consorci ha treballat posteriorment en la incorporació

d'algunes d'aquestes conclusions en el pla d'actuacions. Malgrat tot, aquestes incorporacions tenen un paper clarament modest. No s'ha plantejat en aquestes assemblees la modificació de cap actuació clau definida pel Pla d'Actuació –en què fins i tot el propi municipi, en determinades actuacions, ha tingut una feble capacitat de decisió (Roca, 2003)-.

En relació a la participació dels agents econòmics i socials locals, a través del model de partenariat publico-privat, els resultats han estat també força modestos i, sobretot, amb notables diferències entre els diferents casos d'estudi. Els partenariats més actius i dinàmics han estat els anglesos. Encara que aquesta qüestió no pot ser atribuïda només a l'acció d'URBAN, ja que degut a la major tradició en aquesta qüestió en les polítiques urbanes angleses –els partenariats publico-privats foren introduïts de forma significativa ja a principis de la dècada dels vuitanta (Robson, 1994; Roberts i Sykes, 2000)-. De forma que aquest model de col·laboració ja existia de forma prèvia a l'arribada d'URBAN, així que a la pràctica s'ha produït una incorporació del programa URBAN als debats dels partenariats locals preexistents.

A tall d'exemple, en la figura 12.1 es mostra l'esquema de l'organització del partenariat de Bristol. Aquest ens s'estructura a partir de nou grups de treball, vuit d'ells són referenciats a diferents àmbits temàtics –renovació urbana, seguretat ciutadana, economia, habitatge, participació i reforç de les comunitats locals, qualitat de vida, medi ambient i educació- i el novè grup executiu és l'equip directiu del partenariat de South Bristol, que ha participat directament en la gestió i implementació del programa URBAN.

FIGURA 12.1. Organització del partenariat de Bristol

FONT: Bristol Partnership, 2006: 2.4.

A més del grau de participació i implicació dels agents econòmics i socials locals en la implementació del programa, una altra qüestió que URBAN pretenia fomentar era la corresponsabilització dels agents econòmics locals amb el projecte de desenvolupament plantejat a través de la Iniciativa. En aquesta línia, s'ha procurat fomentar la participació d'ens privats en el finançament del propi programa. Malgrat tot, els resultats assolits en aquest sentit han estat modestos, restant l'aportació del capital privat al voltant del 5-10% del pressupost total dels projectes. Així, URBAN no ha estat capaç de mobilitzar el capital privat per participar de forma activa en les estratègies definides per cadascun dels programes.

A la taula 12.4 s'indica quin ha estat el pes relatiu de la inversió privada en els diferents programes URBAN objecte d'estudi.

TAULA 12.4. Participació de capital privat en els programes URBAN

	TOTAL	Privat	%
Gijón URBAN II	14,2	-	-
la Mina URBAN II *	25	4,6	18,4
Aulnay-sous-Bois URBAN I	20,3	2,5	12,3
Clichy-sous-Bois/Montfermeil URBAN I	21,9	3,3	15,1
Clichy-sous-Bois/Montfermeil URBAN II	35,3	0,4	1,1
Grigny/Viry-Chatillon URBAN II	37,2	3,7	9,9
Genova URBAN I	26,3	1,1	4,2
Genova URBAN II	30	2,8	9,3
Mola di Bari URBAN II	21,8	2,8	12,8
Torino URBAN II	28,4	1,6	5,6
Bristol URBAN I	10,3	1	9,7
South Bristol URBAN II	23,4	1	4,3
Manchester URBAN I	17,8	1,7	9,6

* S'ha contabilitzat com a aportació de capital privat el finançament assolit a través del sòl privat afectat per la intervenció urbanística.

FONT: Elaboració pròpia a partir de les memòries pressupostàries dels respectius programes URBAN.

Les inversions de capital privat més importants, els casos francesos i Mola di Bari, es corresponen al cofinançament per la creació de noves activitats econòmiques -suport a les PIMEs o vivers de microempreses, projectes en els quals el capital privat n'és una part significativa-. Mentre que en el cas del centre històric de Gènova es correspon, principalment a la rehabilitació de la Galata, per la creació del Museu del Mar.

La manca de dinamisme i atractiu econòmic de les àrees urbanes beneficiàries, així com els problemes socials que s'hi concentren han estat elements que han dificultat l'interès dels agents privats. Però d'altra banda, cal tenir en compte que altres Iniciatives Comunitàries han assolit una participació privada molt superior. En la Iniciativa Comunitària Leader II –orientada al desenvolupament rural-, la suma de les diferents participacions de capital privat van suposar un

38,2% del pressupost global de la Iniciativa. Encara que les realitats territorials i socials que en què han treballat les dues Iniciatives han estat notablement diferents, les enormes diferències en els resultats assolits en aquesta matèria resulten força significatius.

12.2.3. Governança multinivell

La governança multinivell és la variable en què s'ha produït un major ajustament entre els objectius prefixats pel programa i els resultats obtinguts pels quatre programes. En tots els casos estudiats, la governança d'URBAN s'ha desenvolupat a través d'un sistema multinivell, on els ens locals hi ha pogut tenir un rol protagonista.

Els paràmetres utilitzats en els diferents casos han estat força similars. La majoria dels programes han creat uns ens –tipus consorci-²⁰⁶ destinats de forma específica a la gestió i execució del programa URBAN. En aquests òrgans hi ha estat representats tots els nivells de l'administració implicats en el programa. Però han estat els ens locals els que han pogut obtenir un major protagonisme. Aquests ens tenen una estructura directiva formada per un consorci amb participació política municipal, regional i estatal –en el casos espanyols no hi hagut participació de l'Estat-, i una estructura tècnica que és l'encarregada de la implementació i seguiment del programa.

L'aplicació d'aquest govern multinivell no ha de suposar només un procés de descentralització de competències i/o delegació de responsabilitats; sinó que es tracta d'establir una col·laboració, amb responsabilitats compartides, per aconseguir els objectius fixats (Subirats, 2002). D'aquesta forma, als diferents casos, s'han implicat tant la pròpia UE, com el governs estatals, regionals i els ens municipals, locals i veïnals. Malgrat que tots aquests organismes han participat en el procés, s'ha produït una certa especialització d'accions. Així, en tots els casos, malgrat la participació formal de tots els nivells, les decisions del "dia a dia", atenent-se al principi de subsidiarietat, han estat dirigides pels responsables polítics i tècnics més propers al barri, restant el rol de la Comissió i l'Estat més concentrats en aspectes com les xarxes de cooperació, el seguiment i l'avaluació del programa.

²⁰⁶ Als casos francesos, aquests ens no han estat de nova creació, sinó que la gestió del programa URBAN s'ha inclòs dins d'unes figures de govern preexistents destinades a l'aplicació dels diferents programes estatals. Així, tant les estructures de governança multinivell, com els equips tècnics d'aplicació del programa han estat compartits i coordinats amb unes estructures que ja estaven actuant en aquells barris.

Als casos espanyols i anglesos, el rol de l'Estat s'ha reduït a la gestió pressupostària del conjunt de la Iniciativa, la direcció de la selecció de projectes i la coordinació i seguiment de l'acció dels diferents programes, delegant als ens regionals i, sobretot, als locals la gestió dels diferents programes. En el cas d'Itàlia, l'Estat ha estat un agent més actiu també en la gestió de l'intercanvi d'experiències i en la participació en el programa URBACT –com es veurà posteriorment als punts 12.2.5 i 12.5, aquesta qüestió ha portat associats uns resultats poc satisfactoris-. L'Estat francès, a més d'assumir totes les funcions anteriorment esmentades, ha coordinat, juntament amb tots els programes URBAN una xarxa per afavorir la col·laboració entre tots els programes URBAN francesos –xarxa urban-france²⁰⁷-. Aquesta xarxa, a diferència d'URBACT, no s'ha centrat en l'intercanvi d'experiències, sinó en la cooperació entre programes, especialment en aspectes tècnics, esdevenint una plataforma d'assessorament i d'accés a informació relacionada amb la implementació del programa.

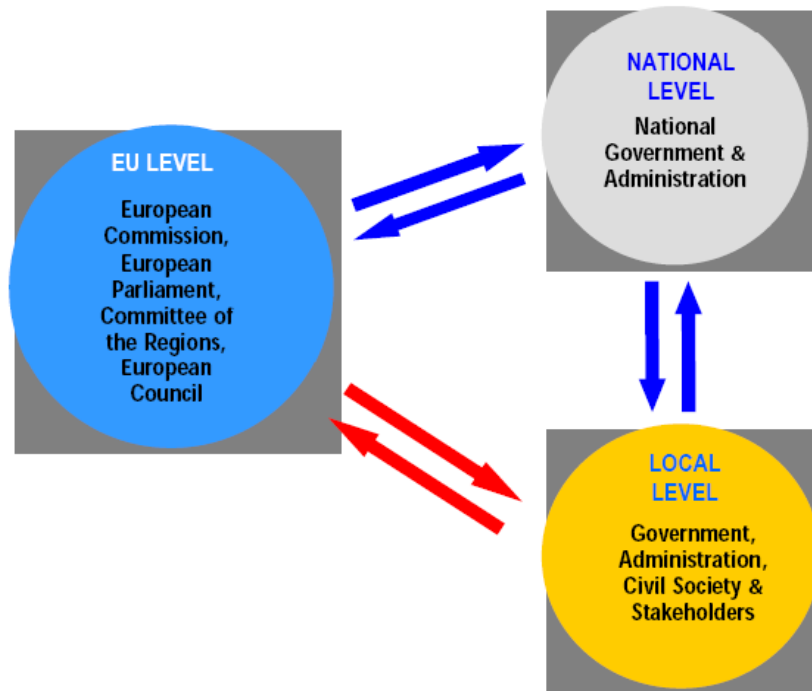
El resultat d'aquest model, basat en la integració vertical dels agents i el reforçament de la capacitat dels ens i agents locals per poder dirigir el procés, ha beneficiat l'anteriorment esmentada *especialització* o adaptació d'URBAN a les diferents realitats on ha actuat (Parkinson, 2005). En altres termes, les prioritats d'actuació no han estat fixades de forma exterior, a priori, i a través d'unes mesures sectorials i estandaritzables, sinó que ha estat cada comunitat local la que, a través de les seves pròpies institucions, ha pogut definir uns objectius d'actuació prioritaris, i els instruments més adients per assolir-los. Això, com s'ha indicat al punt 12.2.1, ha conduït a una major diferenciació entre programes, és a dir, a una *territorialització* o *contextualització* de les polítiques i de les actuacions desenvolupades.

La figura 12.2 il·lustra aquest procés. A l'esquema es mostren les interaccions entre tots els nivells: organismes de la UE, Estat i ens locals. Però al mateix temps també s'assenyala de forma especial la relació més estreta entre la UE i el món local. Aquesta és la clau de la nova forma de governança de les ciutats en la que URBAN hi participa. L'acció i participació local es llegeix com una nova fórmula per a assolir els objectius globals de la UE. S'estableix una relació bidireccional en la qual les ciutats assolixen un paper protagonista del procés de construcció i integració europea. És la dinàmica que diferents autors anomenen

²⁰⁷ <http://www.urban-france.org>

com a "cities europeanisation" ("europeatització de les ciutats") (Marshall, 2004 i 2005).

FIGURA 12.2. Relacions establertes a través de la governança multinivell

FONT: Antalovsky, Dangschat i Parkinson, 2005: 11.

A més d'aquesta integració vertical, el programa URBAN pretenia incorporar -a través de la integració de les seves mesures i la corresponsabilització dels agents locals- una integració horitzontal dels agents i estratègies d'actuació. D'aquesta forma, es volia establir un sistema de relacions complexes, articulant les verticals referides al govern multinivell i les horitzontals vinculades a la integració d'agents implicats (Dematteis, 1999).

El bon funcionament d'aquestes relacions horitzontals és una variable clau en el funcionament de tot el sistema. Per a què el nivell local pugui participar de forma protagonista en aquest sistema de govern vertical s'ha d'haver assolit també una sòlida xarxa de relacions transversals. Si no es produeix una bona cooperació horitzontal entre els agents locals implicats -públics, privats i cívico-socials-, si no s'articulen uns partenariats realment representatius de la comunitat local, el sistema *bottom-up* -de baix a d'alt- i la governança flexible tampoc funcionaran de forma adient. I ha estat en aquest aspecte on els resultats assolits en els diferents casos ha estat més feble -encara que amb notables diferències-.

Tal com senyalen Davoudi, Evans, Governa i Santangelo (2008: 35), la *bona governança* es caracteritza no només per la implicació de diferents actors públics –de diferents nivells de l'administració- i privats, sinó que també és "*un model d'organització de l'acció territorial conjunta, basat en l'obertura i la transparència del procés mateix, en la cooperació i coordinació entre els actors –de forma vertical i horitzontal-, i en un marc de treball amb una subsidiarietat més o menys explícita. Això implica establir relacions entre els diferents actors i interessos, acords entre els diferents agents i diferents modalitats de definició i implementació de les polítiques*".

En línies generals, el sistema de governança implementat a través d'URBAN ha beneficiat la gestió multinivell, però no ha propiciat –almenys amb la intensitat necessària- la construcció de lideratges plurals, amb responsabilitats compartides entre els diferents agents locals, ni la creació de xarxes locals que permetessin assegurar una representació significativa de la pluralitat de les diferents comunitats locals. Així que, finalment, la direcció ha recaigut de forma gairebé monopolística sobre els representants polítics locals.

12.2.4. Complementarietat dels projectes

Una de les premisses d'obligat compliment que la UE ha fixat pels projectes finançats a través dels Fons Estructurals és l'addicionalitat o principi de complementarietat, segons el qual "*los recursos de la UE se han de sumar a los de los Estados, pero no substituirlos*" (CCE, 2004: xxxvi). D'aquesta manera, la UE fomenta també la inversió estatal i local, ja que per poder optar al finançament dels fons, els diferents Estats Membres han de realitzar també una despesa.

D'aquesta manera, tal com es mostra a les taules 12.5 i 12.6, tots els programes URBAN han comportat una suma de recursos de diferents entitats públiques i privades. Encara que, en la majoria dels casos, l'aportació de la UE ha estat, amb diferència, la més significativa.

TAULA 12.5. Aportació pressupostària segons ens finançador i programa URBAN
(milions d'euros)

	Públic							
	UE		Estat	Regió	Local	Altres	Privat	TOTAL
	FEDER	FSE						
Gijón URBAN II	10,7				3,5			14,2
la Mina URBAN II	12,5				7,9		4,6	25
Aulnay-sous-Bois URBAN I	6,7	1				10,1 (1)	2,5	20,3
Clichy-sous-Bois/Montfermeil URBAN I	6,4	0,8	7	3,7	0,7		3,3	21,9
Clichy-sous-Bois/Montfermeil URBAN II	13,1		7,1	7,6	7,1		0,4	35,3
Grigny/Viry-Chatillon URBAN II	13,1		3	2,8	11,7	2,9	3,7	37,2
Genova URBAN I	7,2	1,2	11		5,8		1,1	26,3
Genova URBAN II	11		9,5	2,4	2	2,3	2,8	30
Mola di Bari URBAN II	8,6		4	2,9	3,5		2,8	21,8
Torino URBAN II	10,7		9,4	1,8	1,8	3,1	1,6	28,4
Bristol URBAN I	3,5	1,1				4,7 (1)	1	10,3
South Bristol URBAN II	10,8		1	4,2	6,4		1	23,4
Manchester URBAN I	5,9	2,2				8,1 (1)	1,7	17,8

(1) Les dades disponibles no desglosen la inversió pública estatal, regional i local.

FONT: Elaboració pròpia a partir de les memòries pressupostàries dels respectius programes.

TAULA 12.6. Aportació pressupostària segons ens finançador i programa URBAN
(valors percentuals)

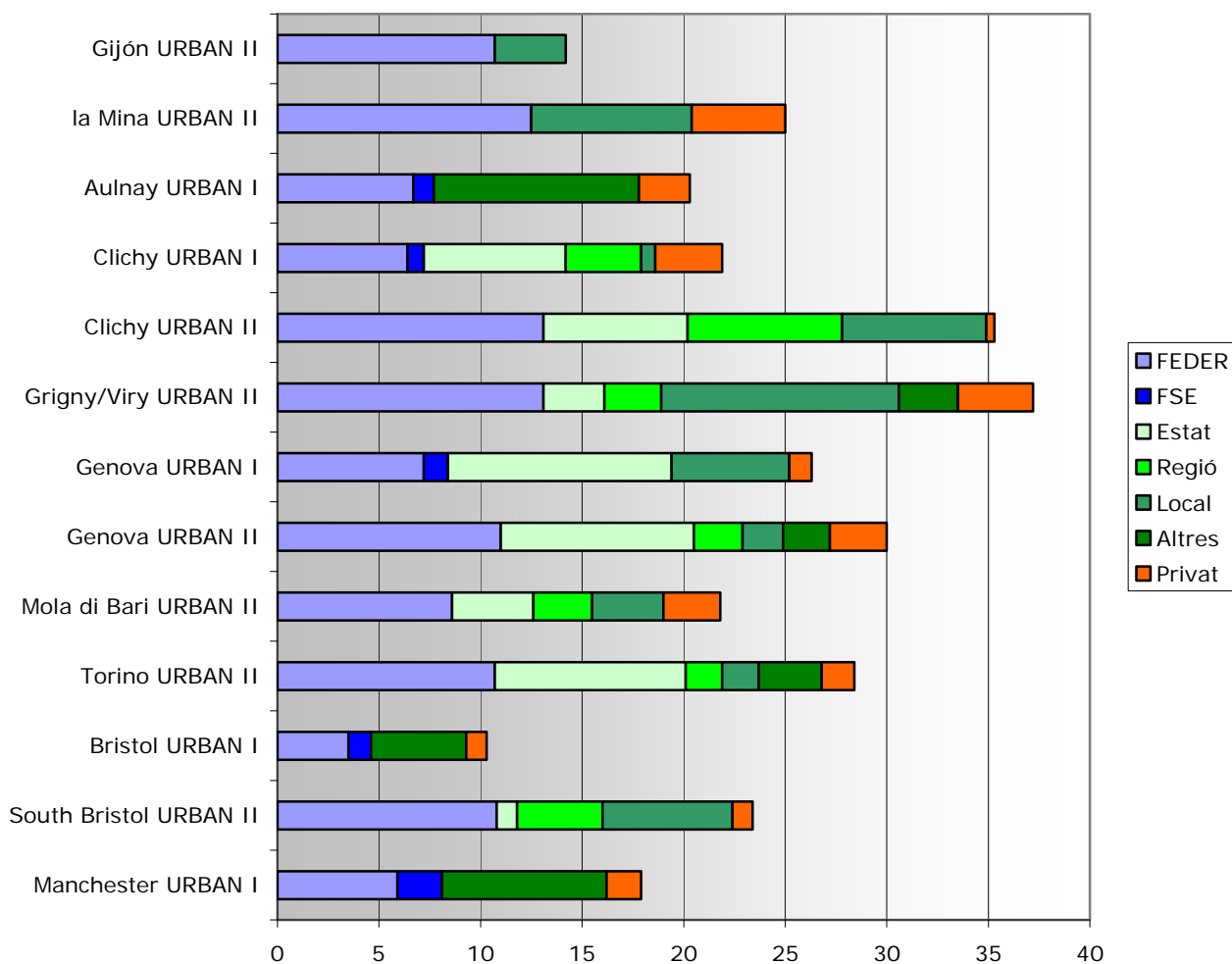
	Públic						
	UE		Estat	Regió	Local	Altres	Privat
	FEDER	FSE					
Gijón URBAN II	75,4				24,6		
la Mina URBAN II	50,0				31,6		18,4
Aulnay-sous-Bois URBAN I	33,0	4,9				49,8 (1)	12,3
Clichy-sous-Bois/Montfermeil URBAN I	29,2	3,7	32,0	16,9	3,2		15,1
Clichy-sous-Bois/Montfermeil URBAN II	37,1		20,1	21,5	20,1		1,1
Grigny/Viry-Chatillon URBAN II	35,2		8,1	7,5	31,5	7,8	9,9
Genova URBAN I	27,4	4,6	41,8		22,1		4,2
Genova URBAN II	36,7		31,7	8,0	6,7	7,7	9,3
Mola di Bari URBAN II	39,4		18,3	13,3	16,1		12,8
Torino URBAN II	37,7		33,1	6,3	6,3	10,9 (1)	5,6
Bristol URBAN I	34,0	10,7				45,6	9,7
South Bristol URBAN II	46,2		4,3	17,9	27,4		4,3
Manchester URBAN I	33,1	12,4				45,5 (1)	9,6

(1) Les dades disponibles no desglosen la inversió pública estatal, regional i local.

FONT: Elaboració pròpia a partir de les memòries pressupostàries dels respectius programes.

A continuació es mostren les dades de la taula 12.5 –valors absoluts– representades gràficament, per tal de facilitar una millor lectura comparativa entre els diferents casos d'estudi.

GRÀFIC 12.3. Aportació pressupostària segons ens financerador i programa URBAN
(milions d'euros)

FONT: Elaboració pròpia a partir de les memòries pressupostàries dels respectius programes.

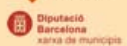

Es pot apreciar com en els casos espanyols i anglesos l'aportació de l'Estat ha estat gairebé inexistent. Per contra, en els casos italians i francesos, aquesta aportació ha resultat força més significativa²⁰⁸. A través d'aquesta dada es pot complementar el senyalat ja al punt 12.2.2, on s'afirmava que en els casos francès i italià, l'Estat havia assumit un rol més actiu dins en la implementació i govern de la IC URBAN. Ara, a més, s'observa com aquesta participació més activa ha anat acompanyada d'una corresponsabilització financera. Aquesta diferència ha estat

²⁰⁸ Són també els Estats que disposen de competències en la matèria.

decisiva per a què, en termes generals, la dimensió pressupostària dels programes francesos i italians hagi estat superior a la dels espanyols i anglesos. Un cas especialment significatiu en aquest sentit és el de Gijón. El pes relatiu del finançament de FEDER és del 75% el màxim permès per la Comissió –només permès a les àrees urbanes incloses dins les regions Objectiu 1-, mentre que el 25% restant ha estat aportat pel propi Ajuntament. De forma que, malgrat l'oportunitat de rebre l'ajuda i l'impuls d'URBAN, els gestors locals no han pogut sumar més recursos financers –públics o privats- en favor de l'estratègia de reindianització fixada a través del programa. La Mina és un cas similar, ja que l'aportació de FEDER representa un 50% del pressupost total del programa –el màxim establert per la Comissió per les àrees urbanes situades fora de les regions Objectiu 1-. En la resta dels casos els valors aportats per FEDER han oscil·lat entre el 30 i el 40% del pressupost total dels diferents programes. El qual suposa que la Iniciativa ha aconseguit mobilitzar un important volum d'inversió afegida en les àrees en què ha actuat.

Aquest cofinançament, que esdevé necessari segons el reglament de la pròpia Iniciativa, està vinculat estrictament a la pròpia programació del pla d'acció a desenvolupar. Però un dels objectius del programa URBAN és que la Iniciativa participi d'una estratègia de desenvolupament urbà més àmplia, que vagi més enllà, tant pressupostàriament, com cronològicament del període estrictament vinculat al finançament europeu. En tots els casos analitzats, amb l'excepció de Gijón, s'ha produït aquesta premissa. Així, per exemple, en el cas de la Mina, si es té en compte el volum pressupostari del Pla de Transformació del Barri de la Mina -173,7 milions d'euro-, URBAN en forma part aportant-hi només un 8% del total –veure taula 12.7-. A més, el Pla de transformació té una amplitud cronològica que va més enllà del període establert per la Iniciativa, així que no només es garanteix una addicionalitat/complementarietat de les polítiques europees i les locals, sinó que aquestes darreres tenen una durada superior al període estrictament vinculat al fons FEDER.

TAULA 12.7. Fonts de finançament del Consorci del barri de la Mina – 2001-2010
(milions d'euros)

Finançament-Ingressos	EXECUTAT 2001-2008		PRESSUPOST 2001-2010		% EXECUCIÓ 2001-2008
	Import	%	Import	%	
Administracions consorciades	55,90	37,9%	57,70	33,2%	96,9%
 Generalitat de Catalunya	23,37	15,8%	24,04	13,8%	97,2%
 Ajuntament de Sant Adrià de Besòs	3,60	2,4%	3,61	2,1%	99,7%
 Diputació Barcelonès	11,38	7,7%	12,02	6,9%	94,7%
 Ajuntament de Barcelona	17,55	11,9%	18,03	10,4%	97,3%
Aportacions administracions mitjançant la cessió del sol	23,00	15,6%	51,72	29,8%	44,5%
Fons Europeus (FSE i FEDER URBAN)	14,78	10,0%	14,11	8,1%	104,7%
 Fons Social Europeu	2,25	1,5%	1,58	0,9%	142,4%
 FEDER URBAN	12,53	8,5%	12,53	7,2%	100,0%
Projecte de reparcel·lació: Quotes urbanístiques	51,02	34,6%	50,17	28,9%	101,7%
Altres ingressos	2,88	2,0%	0,00	0,0%	-
TOTAL	147,58	100,0%	173,70	100,0%	85,0%

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

En els casos francesos, l'acció d'URBAN ha estat sumada als programes nacionals. Les mancomunitats de Grigny/Viry-Chatillon i de Clichy-sous-Bois/Montfermeil han estat beneficiàries, a més del programa URBAN II, d'un *Grand Projet Urbain*²⁰⁹ iniciat a l'any 1994 i un *Grand Projet de Ville* al 2001, tots ells programes d'àmbit estatal. A més a l'any 1997 Grigny i Viry-Chatillon foren beneficiàries d'una *Zone Franche Urbaine*, que va ajudar a generar 2.000 nous llocs de treball. Mentre que Clichy-sous-Bois i Montfermeil reberen al 2000 un *Contrat de Ville*, també destinat a la redinamització social i econòmica.

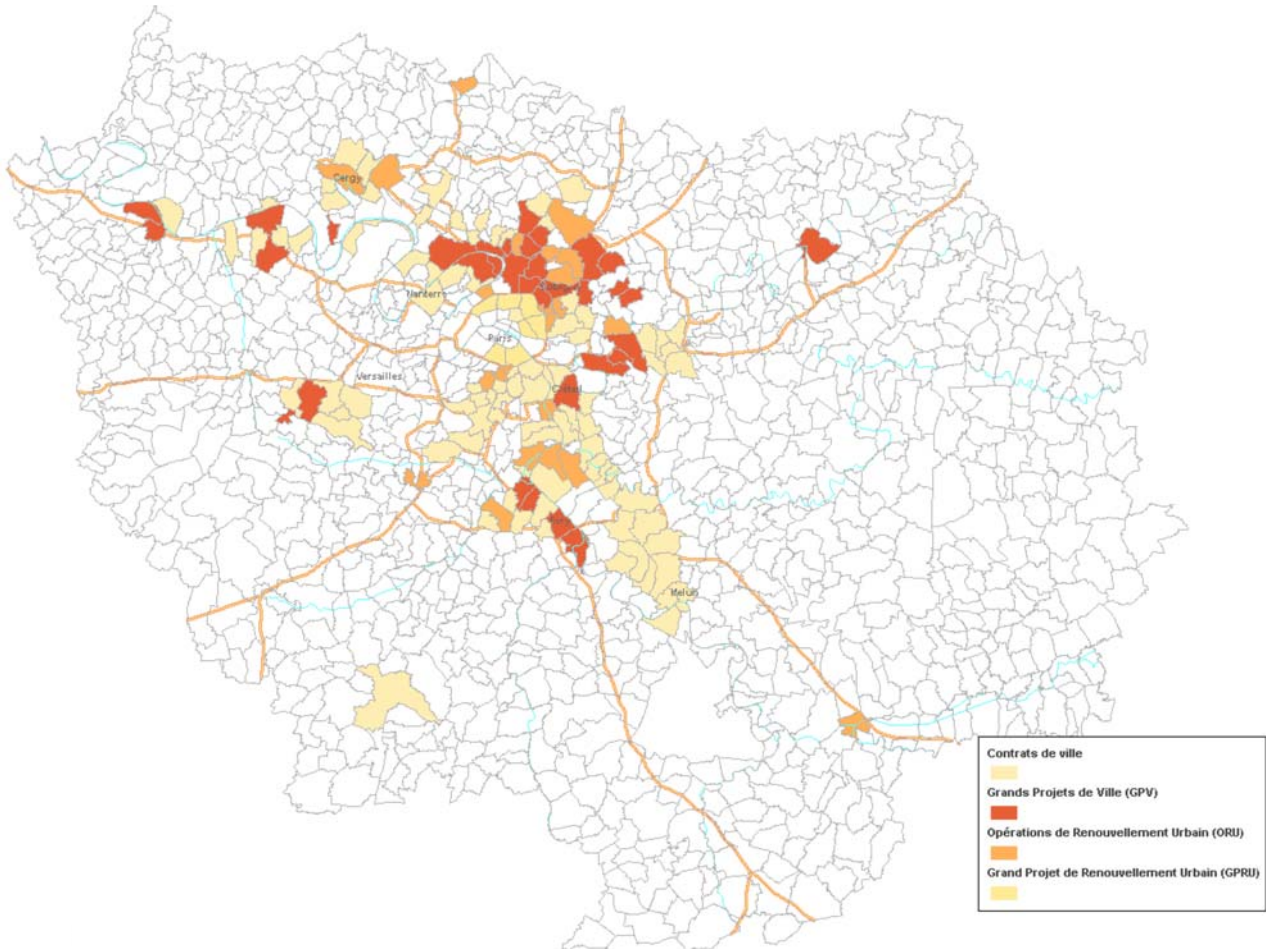
Per la seva banda, Aulnay-sous-Bois convinà l'acció d'URBAN I amb un *Grand Projet Urbain*. Mentre que en el període 2000-2006, també fou beneficiari dels fons FEDER a través d'un programa de regeneració urbana dins de l'Objectiu 2 i del programa nacional *Grand Projet de Ville*.

Al mapa 12.5 es representen els programes de regeneració urbana d'àmbit estatal que actuaren a la regió de *l'Île-de-France* durant el període 2000-2006. En aquest mapa s'hi pot observar una clara concentració de programes de regeneració

²⁰⁹ Per la informació relativa als programes de regeneració urbana francesos veure el punt 9.

urbana al voltant de la primera corona metropolitana de París –especialment en la meitat nord-.

MAPA 12.5. Distribució dels programes de regeneració urbana a la regió d'Ile-de-France (2000-2006)

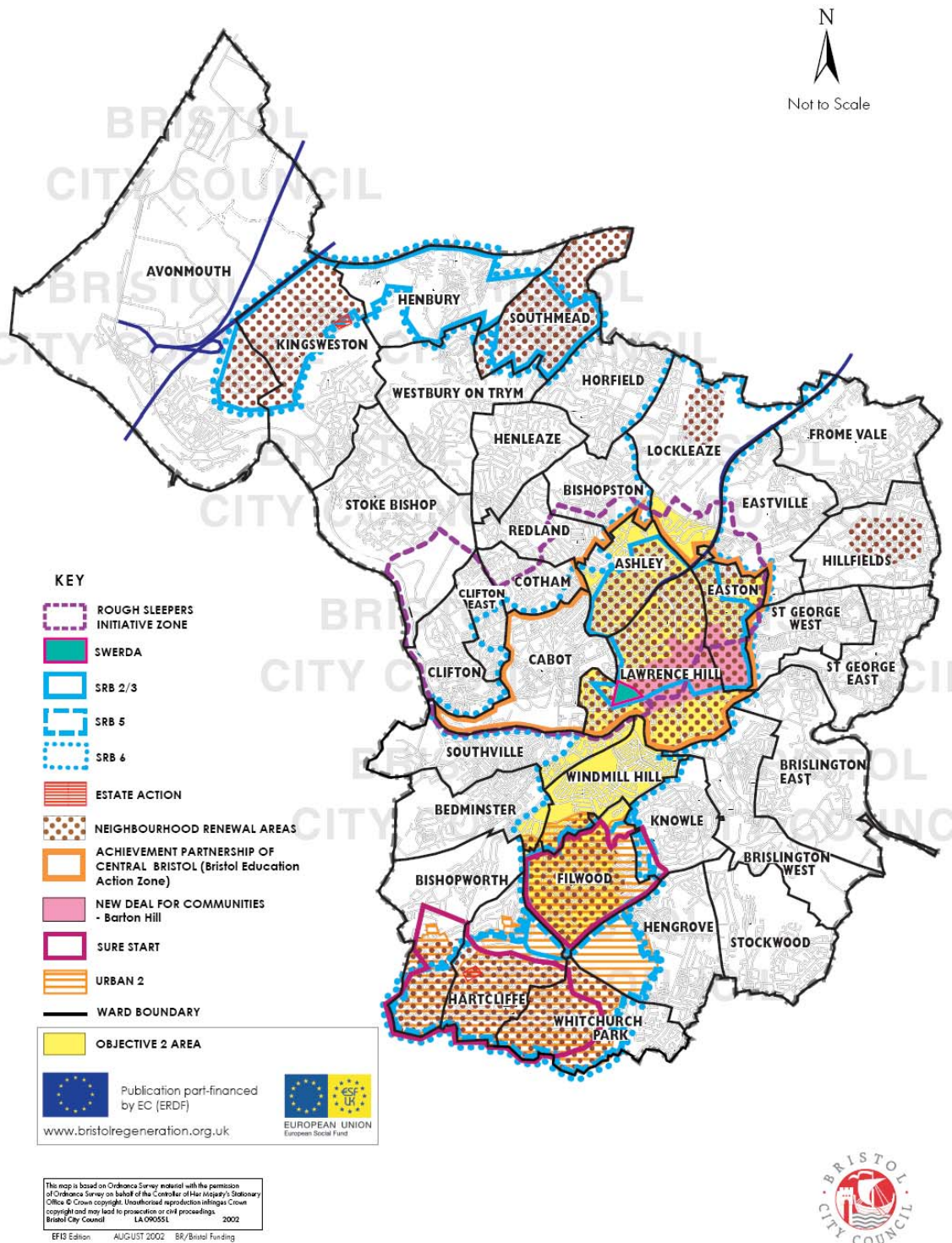
FONT: Institut d'Aménagement et d'Urbanisme de la Région Ile-de-France, 2007: 41.

En aquest context, l'acció d'URBAN s'ha sumat a uns programes nacionals de major envergadura –tant pel volum econòmic com pel nombre d'àrees urbanes beneficiàries-. A més, tal com s'ha explicat en el punt anterior, els ens responsables d'aquests programes estatals varen assumir també la gestió del programa europeu.

Una situació similar s'ha produït en els casos anglesos. En aquest sentit, el programa de Moss Side & Hulme a Manchester és reconegut com un cas de bones pràctiques per la forma com l'activitat de la UE s'ha incorporat dins d'uns programes de regeneració urbana –programes *Hulme City Challenge* i *Single Regeneration Budget* a Moss Side- i unes estructures de governança ja existents – *Moss Side and Hulme Partnership Group*- (Meegan, 2005: 230).

La ciutat de Bristol és també un bon exemple. Al mapa 12.2 es mostra la concentració de programes de regeneració urbana a les dues zones beneficiàries d'URBAN –South Bristol i els barris del centre-.

MAPA 12.6. Programes de regeneració urbana a Bristol (2002)

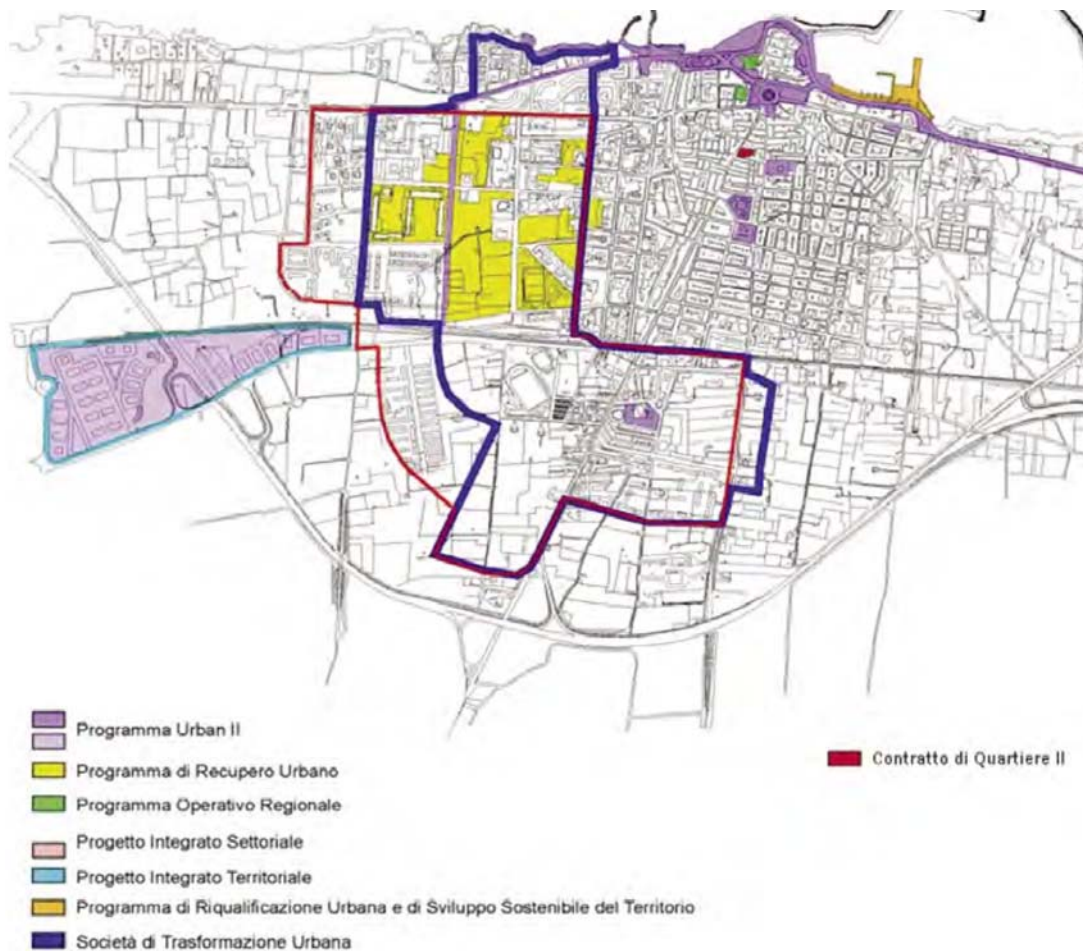

FONT: Bristol City Council.

A l'anterior mapa 12.6 s'hi pot observar, en primer lloc, l'elevat nombre d'iniciatives que actuen simultàniament i, a més, produint-se superposicions entre elles, existint àrees que resten afectades per més d'un programa al mateix moment. Una de les principals tasques assignades als partenariats locals és precisament la coordinació entre tots els programes i el seguiment de les seves actuacions, per tal que tots actuïn d'acord amb l'estratègia de desenvolupament local fixada pel partenariat.

En els programes italians aquesta addicionalitat ha diferit força en cada cas. Mola di Bari és un bon exemple de l'aprenentatge i assimilació de models que ha tingut lloc a Itàlia gràcies a l'arribada d'URBAN. Al municipi, a més del programa URBAN, durant el període 2000-2006 hi han actuat els programes de regeneració urbana de nova generació –PRUSST, PRU, Contrato di Quartiere- que, com s'ha destacat al punt 9.3.3, sorgeixen sota la influència del model d'URBAN.

MAPA 12.7. Programes de regeneració urbana a Mola di Bari (2004)

FONT: Comune di Mola di Bari.

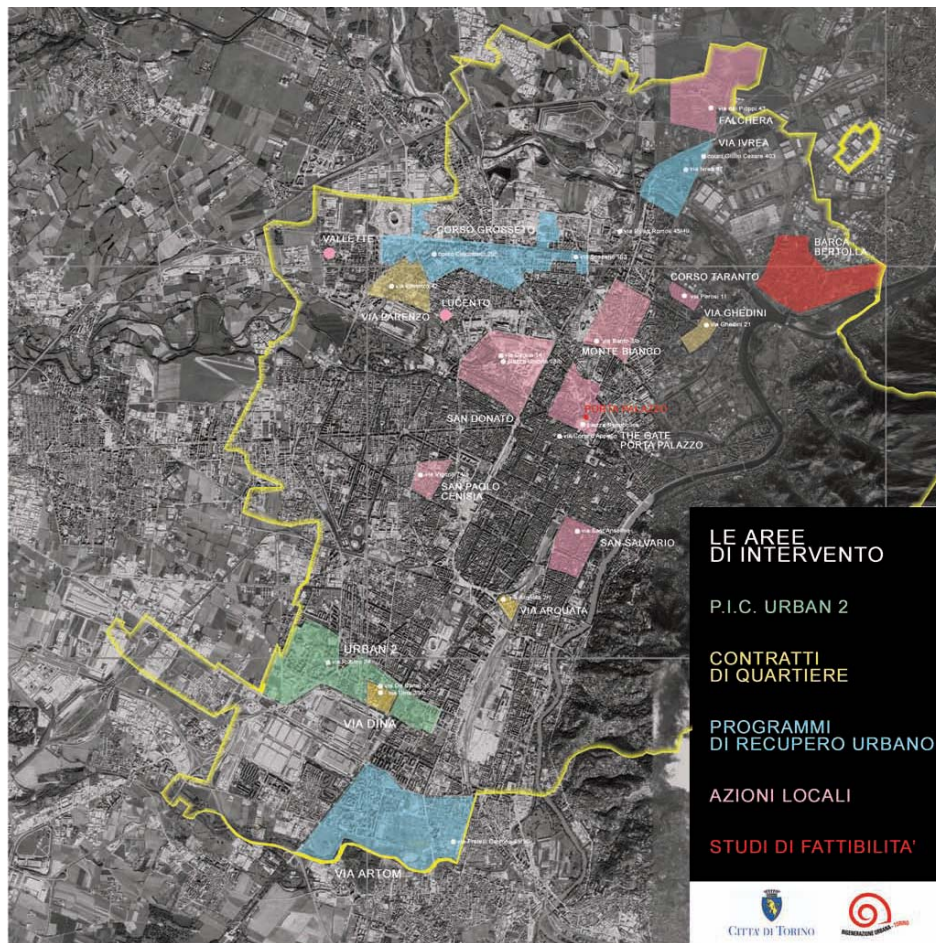
Miarifiori Nord, a Torí, presenta una casuística similar, encara que en aquest cas, a l'acció d'URBAN només s'hi ha afegit un programa estatal –*Contratto di Quartiere*-. D'altra banda, el programa Mirafiori Nord, ha participat d'un projecte estratègic més ampli, definit a escala municipal. Es tracta del *Progetto Periferie* –Projecte Periferia-, que pretenia ser una mena de pla estratègic per la redinamització dels barris amb problemes de la ciutat.

El "*Progetto Speciale Periferie*" va ser creat al 1997 amb l'objectiu de desenvolupar una estratègia de desenvolupament pels barris perifèrics de la ciutat. Pretenia fomentar la integració de les diferents activitats sectorials amb incidència sobre aquests barris –qüestions socials, culturals, educatives, ocupació, participació, partenariats, a més de les actuacions urbanístiques-. A partir de l'any 2001²¹⁰ el *Progetto Periferie* va actuar com a òrgan municipal màxim responsable de la coordinació dels diferents programes de regeneració urbana que s'anaven a desenvolupar a la ciutat. Es pretenia així que actués com a Pla Director o marc comú per a tots els programes de regeneració urbana a la ciutat, amb l'objectiu de reforçar la integració dels objectius dels programes locals amb l'estratègia de desenvolupament de la ciutat. Així, ha coordinat 13 programes de regeneració urbana: tres Programmi di Recupero Urbano, un Contratto di Quartiere, la Iniciativa Comunitària URBAN II a Mirafiori Nord i vuit Azioni di Sviluppo Locale Partecipato. Als quals s'ha de sumar un Projecte Pilot Urbà a l'àrea de Porta Palazzo, finalitzat al 1999. En total ha suposat una inversió de més de 500 milions d'euros aportats per l'Ajuntament i la regió de Torino, l'oficina territorial d'habitatge, la Regió de Piemonte, l'Estat i la UE, a més de capital privat.

Al mapa 12.8 es mostra la distribució dels programes de regeneració urbana a Torí coordinats sota el marc del *Progetto Periferie – Settore Rigenerazione Urbana e Sviluppo*, actualment-.

²¹⁰ Al 2001 les competències i les accions del Progetto Special Periferie varen ser assumides pel nou "*Settore Periferie*" –Secció Perifèria-, que al 2007 ha estat renombrat com a "*Settore Rigenerazione Urbana e Sviluppo*" –Secció de regeneració urbana i desenvolupament-.

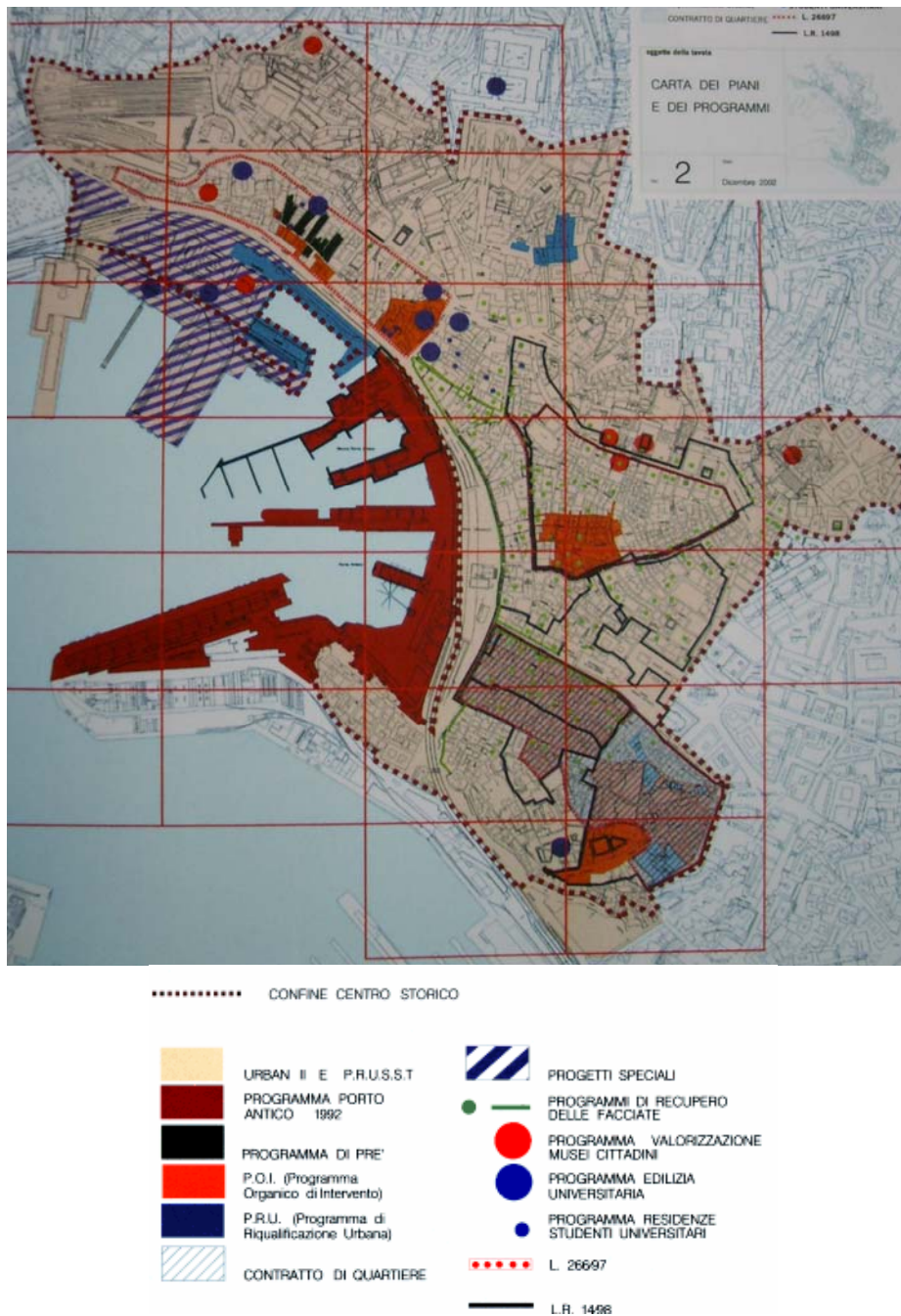
MAPA 12.8. Programes de regeneració urbana a Torí (2008)

FONT: Città di Torino – Rigenerazione urbana Torino.

El Centre Històric de Gènova és el cas en què s'ha assignat un volum d'inversions més elevat. Al mapa 12.9 es mostra l'elevat nombre de programes de regeneració urbana que es concentren en aquesta àrea durant el període 2001-2010.

MAPA 12.9. Programes de regeneració urbana al centre històric de Gènova (2001-2010)

FONT: Comune di Genova.

A la taula 12.8 es mostra la dimensió pressupostària de tots aquests programes. Dels 166 milions d'euros destinats al barri, el programa URBAN en suposa el 17% -el 7% si es té en compte només l'aportació de la UE-.

TAULA 12.8. Programes de regeneració urbana al centre històric de Gènova
(milions d'euros)

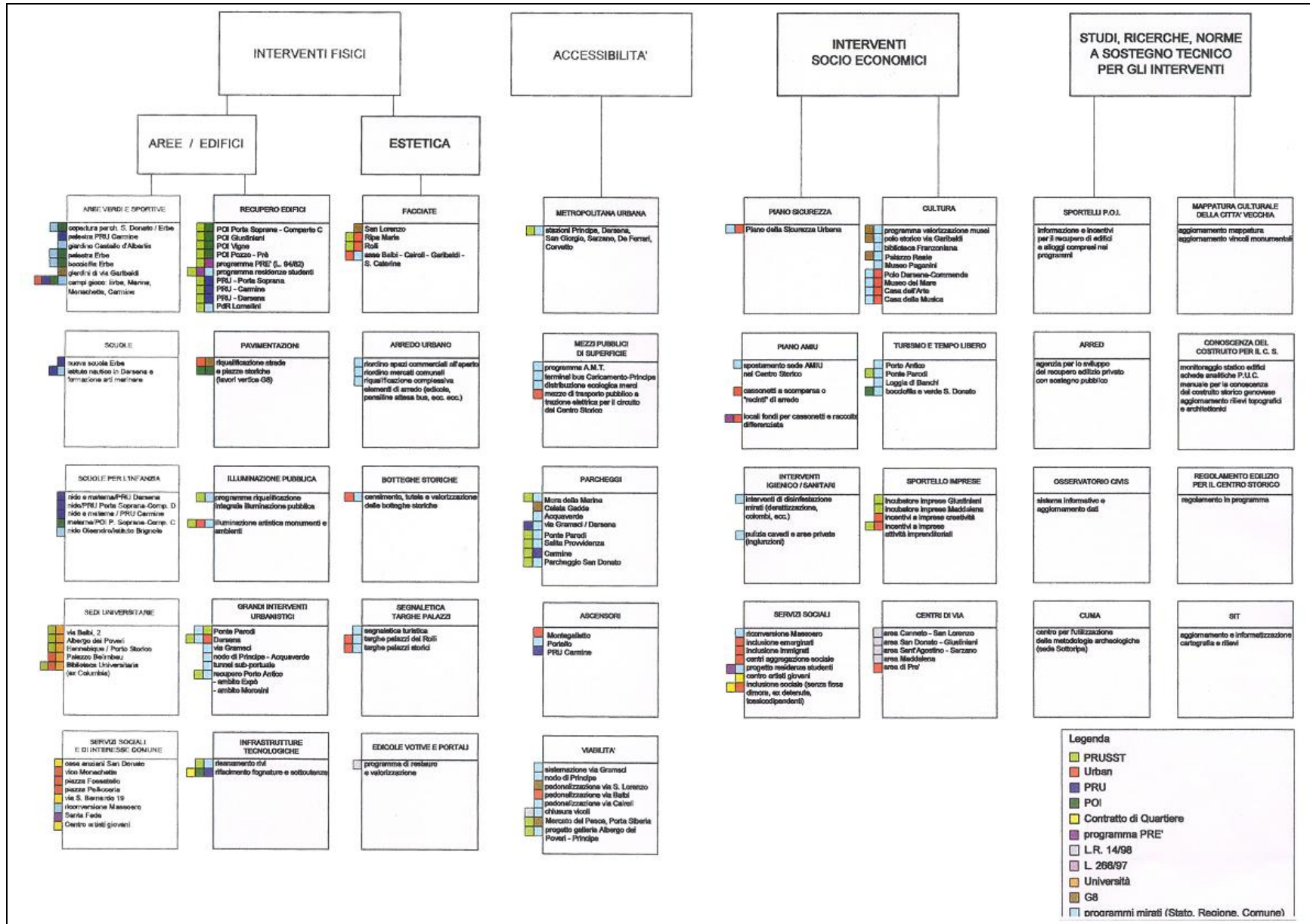
Programa	Intervenció	Finançament		
		Públic	Privat	Total
URBAN II	URBAN II: Centro Storico	26,7	2,8	29,5
PRUSST	PRUSST: Centro Storico	3,8		3,8
PRU	PRU: Carmine	3,2	9,3	12,5
	PRU: Darsena	6,2	9,4	15,6
	PRU: Porta Soprana	7,8	15,2	23
Programmi Organici di Intervento (Legge Regionale, 25/87)	POI: Giustiniani	5,3	8,9	14,2
	POI: Vigne	2,7	1	3,7
	POI: Comparto C Porta Soprana - S. Donato	9,6		9,6
	POI: servizi e parcheggi Erbe, S. Donato, S. Agostino, Lavandaie	9,9	3,4	13,3
	POI: Risanamento Pre, Pozzo	1,7	2	3,7
Contratti di Quartiere	Contratti di Quartiere: Giustiniani Porta Soprana	8,9		8,9
Programa di Recupero Edilizia Residenziale Pubblica	Programma Sperimentale del Recupero di Pre	28		28
Legge Regionale 14/98 Centri Integrati di Via per il Commercio	Canneto - S. Lorenzo	0,1	0,001	0,101
	S. Bernardo - Giustiniani	0,2	0,002	0,202
	S. Agostino - Sarzano	0,1	0,001	0,101
	Ambito Maddalena	0,2		0,2
	Ambito Maddalena Cairoli	0,2		0,2
TOTAL		114,6	52,004	166,604

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades del Comune di Genova.

L'Ajuntament de Gènova aprovà l'any 2000 un pla d'intervenció sobre el centre històric que havia de cobrir el període 2001-2010. Així que es fixà un marc d'acció de referència i, tots els programes que han arribat al barri han estat utilitzats com a fons de finançament, però sense un programa propi sinó més aviat com un sumatori de recursos en favor de l'estratègia general prefixada. Així, en aquest cas, la recepció de l'ajuda d'URBAN no ha suposat la creació d'un projecte nou, sinó una font de recursos més per assumir el projecte global ja establert.

A la figura 12.3 es mostra una taula que resumeix aquestes qüestions. S'hi poden observar els eixos d'actuació fixats pel pla d'intervenció sobre el centre històric –intervenció física, accessibilitat, intervenció socioeconòmica i assessorament i despeses tècniques-, així com les actuacions concretes plantejades i el programa –o fons de finançament- amb el qual es duen a terme.

FIGURA 12.3. Intervenció sobre el Centre Històric de Gènova (2001-2010). Línies d'actuació i programes que hi intervenen

- Legenda**
- PRUSST
 - Urban
 - PRU
 - POI
 - Contratto di Quartiere
 - programma PRE'
 - L.R. 14/98
 - L. 268/97
 - Università
 - G8
 - programmi mirati (Stato, Regione, Comune)

FONT: Comune di Genova.

La complementarietat a les accions desenvolupades per URBAN no s'ha de reduir al període en què aquest actua. El més important és que la dinàmica, que en molts casos és iniciada pel mateix programa URBAN -en ser el primer programa d'intervenció integral que actua en aquests espais-, tingui una continuïtat més enllà del període finançat per la UE.

Les realitats urbanes sobre les que la Iniciativa intervé presenten unes problemàtiques que requereixen d'una intervenció decidida dels agents públics. Un programa de regeneració urbana de 6 anys de durada té una capacitat d'impacte limitada sobre dinàmiques negatives que, en determinats casos, poden estar molt consolidades. Per aquest motiu, esdevé necessari que URBAN pugui esdevenir el propulsor per engregar una dinàmica favorable en favor d'una determinada àrea urbana.

En la majoria dels casos analitzats el treball desenvolupat per URBAN ha tingut –o tindrà- algun tipus de seguiment posterior. En els casos francesos els programes estatals de nova generació han pres el relleu d'URBAN, assolint a més unes inversions força notables. La mancomunitat Grigny/Viry-Chatillon inicià al gener de 2007 un *Contrat Urbain de Cohésion Sociale* i tres *Projets de Rénovation Urbaine*: a La Grande Borne -278 milions d'euros, dels quals 129 són aportats per l'ANRU²¹¹-, Grigny 2 -17 milions d'euros, dels quals 7 són aportats per l'ANRU- i les Coteaux de l'Orge -112 milions d'euros, dels quals 29 són aportats per l'ANRU-, tots ells pel període 2004-2010. Tots ells tenen un clar accent sobre la transformació física i la rehabilitació i adequació del parc d'habitatges. En el cas de Clichy-sous-Bois/Montfermeil, aquest programa ascendeix fins als 479 milions d'euros, dels quals 179 són aportats per l'ANRU, també pel període 2004-2010, i en aquest cas destinant un 80% de la inversió a l'enderroc, rehabilitació o construcció d'habitatges.

A la figura 12.4 es mostra el *Projet de Rénovation Urbaine -PRU-* d'Aulnay-sous-Bois, que suposa una inversió total de 263 milions d'euros, dels quals 25 són assumits per l'Ajuntament i la resta per diferents entitats estatals. Igual que en els altres PRU, el projecte es centra en la intervenció física. Però en aquest cas, a més de la inversió en matèria d'habitatge, el programa incorpora un important projecte per integrar el barri a la resta de la ciutat redefinint l'autovia que fracturava aquest

²¹¹ *Agence Nationale per la Renovation Urbaine* –Agència Nacional per la Renovació Urbana-. Ens creat al 2003 per finançar les operacions de renovació urbana engegades sota els programes d'acció estatals. Veure: <http://www.anru.fr>

espai en una nova rambla urbana, amb nous equipaments, espais públics i usos comercials que permetin relligar el barri de la *Rose des Vents* amb la resta del municipi.

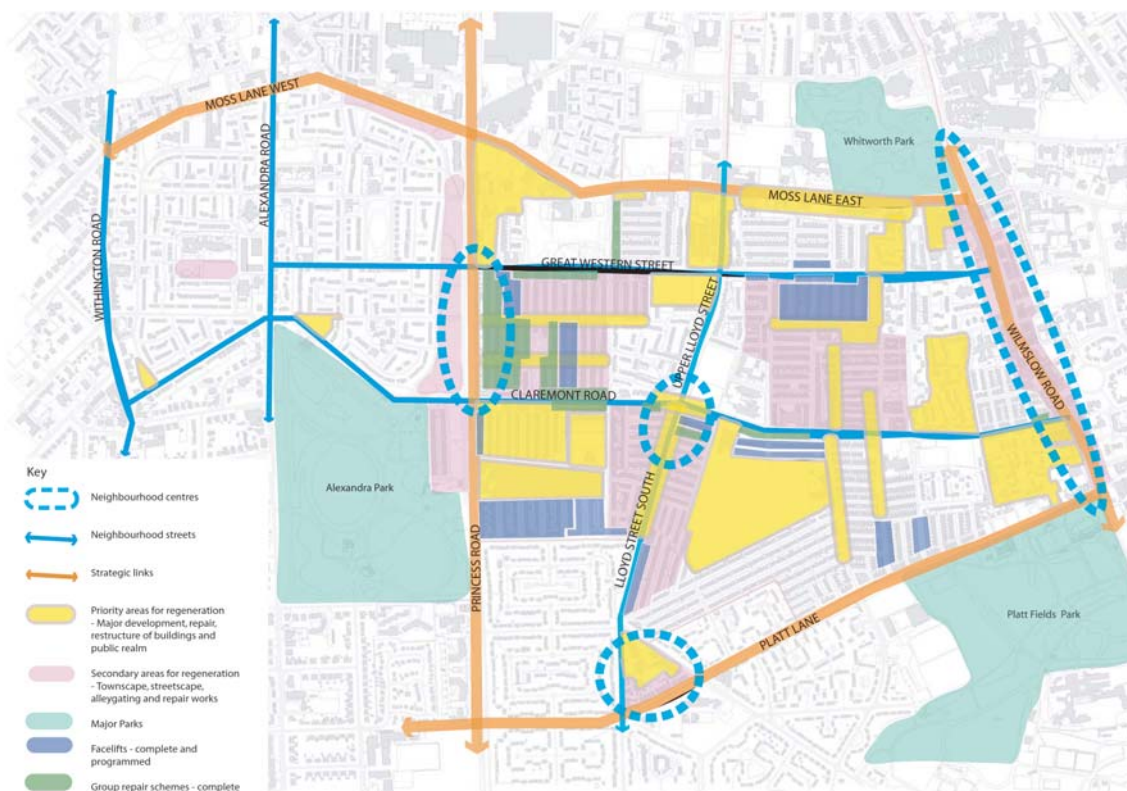
FIGURA 12.4. Resum d'actuacions previstes pel PRU Aulnay-sous-Bois (2005-2011)

FONT: Ville d'Aulnay-sous-Bois.

En els casos anglesos les àrees urbanes beneficiàries d'URBAN continuen sent el focus d'atenció de les administracions locals. En el cas de Manchester, al barri de Hulme el programa URBAN es desenvolupà després d'una important operació de renovació urbana –l'enderroc dels *Crescents*, la construcció d'un important parc d'habitatges nous i la reorganització de bona part de la trama urbana del barri-. Per això el barri ja no està inclòs dins de les àrees prioritàries d'actuació dels programes posteriors a URBAN. Però aquest no és el cas de Moss Side, l'altre barri beneficiari d'URBAN, el qual juntament amb Rusholme és beneficiari d'un programa local de regeneració urbana²¹². Aquest pla es centra en la redinamització econòmica de l'àrea, en la inserció social i en la prevenció de la delinqüència i els comportaments incívics.

MAPA 12.10. Àmbit d'actuació de Pla de Moss Side i Rusholme

FONT: Manchester City Council, 2006: 5.

Les dues àrees beneficiàries d'URBAN a Bristol han viscut actualment una operació de renovació urbana relacionada amb la reordenació i dotació d'espais

²¹² L'Ajuntament de Manchester va dissenyar 11 Plans Locals per aquelles wards que identificà com a àrees d'actuació prioritàries. Aquests plans estan coordinats sota el paraigua del *Strategic Regeneration Frameworks* -Marc Estratègic per la Regeneració-, definit com a pla estratègic pel partenariat de Manchester al 2006.

comercials. A l'àrea de South Bristol el novembre de 2007 es conclougué una operació de renovació de l'avinguda *Symes*, un eix comercial desenvolupat durant les dècades dels cinquanta i seixanta, que havia entrat en declivi, especialment a partir de la dècada dels noranta, assolint ja un procés de clara degradació física –en el moment d'executar-se el programa de renovació només 10 dels 34 locals comercials estaven en funcionament-.

FIGURA 12.5. Àrea de Symes Avenue a South Bristol abans de l'operació de renovació urbana

FONT: <http://www.symesavenue.com/index.html>

El projecte, que ha suposat una inversió total de 20 milions de lliures esterlines, ha comportat l'enderrocament de tots els edificis d'aquest espai i la creació d'un nou centre comercial modern, un aparcament, un casal social de barri i una biblioteca, a més de la reordenació de l'entorn i la millora i adequació dels espais públics i zones verdes. Al mapa 12.11 es mostren aquestes operacions.

MAPA 12.11. Pla d'actuació per Symes Avenue a South Bristol

FONT: <http://www.symesavenue.com/index.html>

D'altra banda, a l'àrea central de Bristol –que fou beneficiària d'URBAN I– s'inaugurà al setembre de 2008 l'espai comercial, d'oci i serveis "Cabot Circus", una l'ampliació de l'espai comercial urbà *Broadmead*, que ha suposat l'operació de renovació urbana més important a la ciutat després de la renovació dels *docks* a la dècada dels noranta: 500 milions de lliures esterlines, per dur a terme una operació de renovació urbana completa en una àrea de 14 hectàrees. Aquest espai actua com a centralitat urbana i regional, concentrant activitats comercials, oci, serveis, però també acull un parc d'oficines, residències universitàries i diferents hotels. L'operació va rebre el premi d'arquitectura BREEAM (Building Research Establishment Environmental Assessment Method), pel seu disseny sostenible.

FIGURA 12.6. Cabot Circus a Bristol

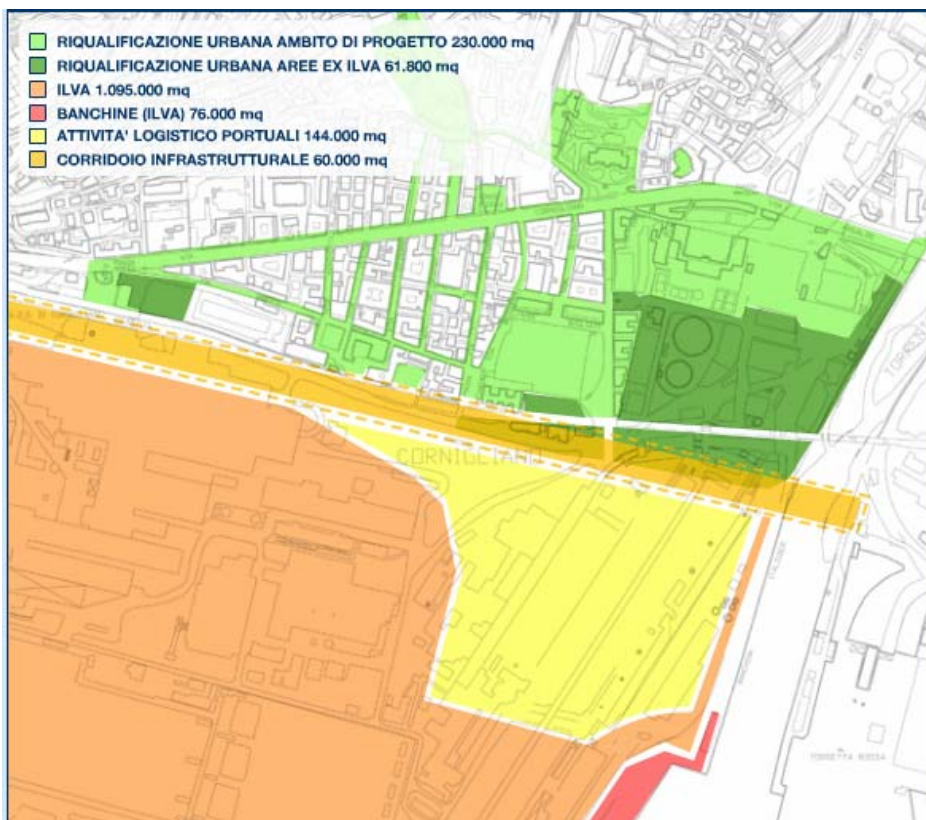

FONT: John Harris: "How can Westfield - and the growing number of giant malls around the country - survive?". Diari "The Guardian", edició de 24/10/08.

Pel que fa als casos italians, anteriorment ja s'ha fet referència a la continuació de l'acció d'URBAN a través dels programes de regeneració urbana de nova generació a Mirafiori i a Mola di Bari. En el cas de Cornigliano –veure mapa 12.6-, s'està duent a terme una operació de millora urbana de la fàbrica urbana del barri –zona verd clar, incloent rehabilitació d'edificis i millora i requalificació dels espais públics-, alliberant i reordenant alguns dels terrenys ocupats per l'antiga indústria pesada característica de la zona –zona verd fosc-, millorant l'accessibilitat respecte el centre de Gènova i la mobilitat a través del barri –àrea taronja-. Però l'actuació de més envergadura és la reconfiguració de l'espai industrial metal·lúrgic, modernitzant-lo per tal d'esdevenir "il polo siderurgico del freddo più grande d'Europa" ("el centre siderúrgic en fred més gran d'Europa")²¹³, aquesta operació implicarà un pressupost de 770 milions d'euros.

²¹³ <http://www.percornigliano.it/>

MAPA 12.12. Àrea de Cornigliano i les diferents actuacions de millora urbana projectades

FONT: Società per Cornigliano SpA.

Juntament amb Cornigliano, el Centre Històric de Gènova i el projecte de regeneració urbana Fòrum-Besòs són les operacions més importants en els que URBAN a format part de forma més o menys directa.

El volum d'inversió pública que es preveu destinar al Centre Històric de Gènova durant el període d'actuació de Pla d'Intervenció -2001-2010- ascendeix fins als 1.950 milions d'euros. Quantitat molt elevada, però cal tenir en compte que inclou operacions de grans dimensions no relacionades directament amb la regeneració urbana de l'espai intern del centre històric: el metro -225 milions d'euros-, l'actuació de regeneració de Port Antic en motiu de l'Expo 2002 -gairebé 400 milions d'euros- i el túnel de circulació subterrani -670 milions d'euros-.

El Pla de Transformació del Barri de la Mina participa d'una estratègia urbana de majors dimensions: la redinamització de l'est de Barcelona (el tram nord de la façana marítima i els barris fornerers al riu Besòs). En aquest espai s'estan desenvolupant importants actuacions urbanístiques entre les quals destaquen la

creació d'una nova estació intermodal a Sagrera –que rebrà els nous serveis ferroviaris d'Alta Velocitat-, el districte de 22@ -que pretén ser un clúster d'activitats vinculades amb les noves tecnologies i la societat del coneixement-, l'operació de Diagonal Mar i l'operació urbanística vinculada al Fòrum Universal de les Cultures 2004. diferents operacions de millora urbana s'han dut a terme a les dues rives del riu Besòs –especialment a l'entorn de Rambla Prim-. El cas del barri de la Mina adquireix un rol secundari en comparació a les operacions anteriorment citades, però es pot veure beneficiada per les dinàmiques que aquestes poden generar. En aquest sentit, cal destacar també la creació d'un nou campus Universitari, d'un port esportiu i l'arribada del tranvia metropolità com a accions que poden complementar i impulsar els objectius de desenvolupament local dibuixats pel programa URBAN. Al mapa 12.13 es mostra la localització de les operacions anteriorment esmentades.

MAPA 12.13. Projecte de regeneració urbana Fòrum - Besòs

FONT: Ajuntament de Barcelona i Barcelona Regional. Publicat a Sadupe, 2007: 74.

En el cas de Gijón, l'àrea d'actuació del programa URBAN II es veurà beneficiada per l'operació urbanística vinculada a l'arribada del TAV a la ciutat. A l'agost de 2008, l'Ajuntament de la ciutat va aprovar el "Plan Especial para la Integración del Ferrocarril". El pla preveu la reordenació i soterrament de les platges de vies de les estacions de Humedal i Jovellanos, per crear una única estació intermodal. Aquesta operació suposarà l'alliberament de 17 hectàrees de sòl. Es preveu a més el soterrament de 3 Km. de vies de ferrocarril en el seu traçat urbà. Aquestes actuacions permetran eliminar l'efecte barrera que les vies de ferrocarril provocaven entre els barris URBAN i el centre urbà. Al mateix temps, la nova centralitat urbana que es derivarà dels nous usos assignats a l'entorn de la nova estació –terciari especialitzat i oci- pot beneficiar a aquest barris, ja que l'àrea URBAN és limítrof a l'estació.

12.2.5. Foment de les experiències innovadores i intercanvi d'experiències

La innovació i la participació en xarxes d'intercanvi d'experiències, com s'ha mencionat amb anterioritat, no eren pràctiques fomentades en d'URBAN I, sinó que foren incorporades amb les negociacions per URBAN II (CCE, 2000). La xarxa URBACT no fou creada fins a l'any 2002. És per aquest motiu que cap dels programes de la primera edició analitzats incorpora un tractament innovador en el disseny de les estratègies o les pràctiques dutes a terme. Així com tampoc participaren de cap xarxa institucionalitzada per a fomentar l'intercanvi de pràctiques i coneixement adquirit. Malgrat això, els casos anglesos sí que participaren en una xarxa d'àmbit estatal, ja que el Regne Unit creà una xarxa de programes URBAN I -UK URBAN Network-. Les tasques d'aquest ens foren similars a les que ara està realitzant el programa URBACT pel conjunt de la UE. La xarxa britànica incorporava a més unes avaluacions pròpies, així com unes diagnòstics de les bones pràctiques dutes a terme (EKOS, 2000). Aquesta coincidència formal amb URBACT ha propiciat que la xarxa britànica no hagi tingut continuïtat en el període 2000-2006 –URBAN II-.

L'aposta per les pràctiques innovadores és un recurs molt emprat en el discurs oficial d'URBAN (CCE, 2002). A més, és una qüestió recollida com a objectiu estratègic de la Iniciativa:

"(...)Los objetivos de la Iniciativa son los siguientes: *alentar la formulación y aplicación de estrategias particularmente innovadoras para la regeneración*

económica y social sostenible (...) de los barrios en dificultades (...) (y) mejorar e intercambiar los conocimientos y las experiencias en relación con la regeneración y el desarrollo urbano sostenibles en la Comunidad". (CCE, 2000: 3).

Malgrat això, els resultats assolits a la pràctica han estat molt discrets, ja que en la majoria dels casos els gestors dels diferents programes URBAN han apostat per fórmules més tradicionals i menys arriscades alhora d'afrontar els reptes i necessitats de les àrees urbanes beneficiaries del programa. A la pràctica, la majoria d'aquestes actuacions s'han centrat en noves fórmules per a fomentar la participació ciutadana. Entre aquestes destaca el cas de South Bristol i l'experiència de la "*Tarjeta Vermella*". Un dels eixos d'actuació del programa ha estat la inclusió sociolaboral i la formació de la gent jove. A més, més del 50% del comitè de seguiment del programa ha estat format per gent jove del barri. Per tal de garantir que totes les persones participants en les sessions del comitè poguessin participar amb igualtat de condicions es donava a tots els membres –joves i adults- una targeta vermella, que podien alçar quan algun dels oradors utilitzava un llenguatge excessivament tècnic i difícil d'entendre. Segons els gestors del programa, amb el decurs del temps aquesta mesura va ajudar a canalitzar millor la comunicació entre els tècnics i la gent jove, obligant als primers a desenvolupar un discurs que pogués ser comprès per tots els participants. Una altra mesura per a fomentar la implicació ciutadana en els processos participatius fou la rotació dels representants de la comunitat local en les diferents sessions del comitè de seguiment –s'enviaven invitacions a l'atzar a les barri-. A més, s'aportava el suport necessari per tal de garantir que aquesta participació no impliqués cap trastorn en la vida laboral o quotidiana –s'oferia servei de cangur als assistents-. La creació d'un programa temàtic al voltant de la joventut fou una aposta arriscada, a més d'innovadora, però que està assolint uns resultats força satisfactoris, especialment en l'àmbit de la participació ciutadana. Els gestors del programa²¹⁴, assenyalen que la voluntat de crear un programa amb objectius i actuacions no tradicionals fou una idea incorporada des del principi de la gènesi del programa. En primer lloc, perquè responia a una realitat i unes necessitats específiques del barri, que té una estructura demogràfica molt jove, un col·lectiu que es veu especialment afectat pels dèficits de l'entorn –accessibilitat deficitària, manca de serveis i equipaments-. Però en segon terme es tingué en compte que aquest enfocament innovador permetés dotar a aquest projecte de certa competitivitat en la selecció de programes que havia de fer l'Estat.

²¹⁴ Informació obtinguda a partir d'entrevista amb els gestors del programa South Bristol URBAN II.

Altres experiències interessants han estat la promoció de l'accés a les noves tecnologies a totes les llars de l'àrea URBAN a Gijón –el programa dona ajudes per la compra d'ordinadors i per la quota anual d'internet-, o el "Car Sharing" creat a Mirafiori a partir d'una iniciativa promoguda per Torino URBAN II. A més, el programa finança un 60, un 40 i un 20% del cost de l'abonament anual al servei als usuaris del barri durant el primer, segon i tercer any respectivament. A les figures 12.7 i 12.8 es mostra la publicitat que els respectius programes feien d'aquestes actuacions.

FIGURA 12.7. Ajudes per l'accés a les noves tecnologies a les llars, Gijón URBAN II

**SUBVENCIONES
PARA NUEVAS TECNOLOGÍAS
EN LOS HOGARES URBAN**

TRES TIPOS DE AYUDA:

- AYUDA DE HASTA 700 € PARA LA ADQUISICIÓN DE ORDENADOR
Para hogares que no hayan tenido ningún tipo de conexión a internet en los dos últimos años
- AYUDA DE 240 € PARA LA CONEXIÓN A INTERNET EN LOS HOGARES
Para hogares que no hayan tenido banda ancha en los dos últimos años.
- AYUDA DE 200 € Ó 250 € PARA LA ADQUISICIÓN DE SERVICIOS FORMATIVOS ON-LINE EN LOS HOGARES

SHEILA GONZALEZ, JOYE

"Ayudas para abrir una ventana al mundo"

BENEFICIARIAS/OS:
Empadronadas/os en zona URBAN con antigüedad de 22 de noviembre de 2001

PLAZO DE SOLICITUD:
Hasta el 26 de agosto de 2004

BASES DISPONIBLES EN:
Oficinas de Atención al Ciudadano
Oficina del Proyecto URBAN. Edificio CRISTASA. Avda Argentina 132. Tfno 985308914
www.gijon.es

Ayuntamiento de Gijón

PROYECTO COFINANCIADO POR LA UNIÓN EUROPEA

FONT: Ayuntamiento de Gijón.

FIGURA 12.8. "Car Sharing" promogut a través d'URBAN II a Torino

8 maggio: Urban 2 inaugura il Car Sharing a Mirafiori Nord

Sabato 8 maggio è il giorno in cui viene attivato il servizio di Car Sharing a Mirafiori Nord.

Sull'area Urban2 sono stati allestiti quattro parcheggi:

- Corso Orbassano - Piazza Pitagora (davanti alla banca BNL)
- Via Gaidano - angolo via Collino
- Corso Cosenza - angolo Corso Agnelli
- Piazza Livio Bianco - via Don Grioli

Sabato 8 maggio, in ogni parcheggio, dalle 10 alle 12 e dalle 15 alle 17, saranno distribuiti materiali informativi e gadget per grandi e piccoli. In caso di pioggia l'appuntamento è rimandato a sabato 15 maggio.

FONT: Ufficio URBAN Torino.

L'auto quando serve

CHE COSA È IL CAR SHARING

Ti piacerebbe avere un'automobile a disposizione, senza doverla acquistare? Hai esigenze diverse a seconda dei giorni: talvolta ti serve un'utilitaria, in altri momenti ti farebbe comodo una monovolume?

Possiedi già una macchina in famiglia, ma talvolta sarebbe necessario averne una seconda?

Il car sharing è una risposta interessante a tutti questi problemi. Chi si abbona al servizio può disporre dell'auto più adatta alle esigenze del momento, pagandone solo l'uso effettivo. Dall'8 maggio anche i cittadini di Mirafiori Nord potranno ritirare la loro auto in affitto in uno dei 4 nuovi parcheggi realizzati nel quartiere

Per aprire le automobili collocate nei vari parcheggi è necessaria la carta magnetica e al momento del prelievo della vettura deve essere digitato un codice personale PIN. Alla fine dell'utilizzo l'auto deve essere restituita al parcheggio di partenza. Il pagamento avviene su circuito bancario ed è proporzionato al tipo di vettura e al tempo di utilizzo.

Pel que fa a la participació en la xarxa URBACT, novament els casos de Gijón, South Bristol i Torí han assumit una posició més activa. Així, aquells programes que han demostrat un major grau d'implicació en la metodologia proposada per URBAN han estat també els que han apostat més clarament per la capitalització dels coneixements assolits a través de la xarxa URBACT.

El programa de Bristol fou el creador i el líder d'una de les xarxes temàtiques, la xarxa *Young Citizens Project* -Projecte per joves ciutadans-, que pretenia fomentar la lluita contra l'exclusió social dels joves. Per la seva banda, Torí i Gijón han estat implicats en 5 xarxes diferents cadascun, i fins i tot, en el cas de Torí ha liderant dues d'elles. El més interessant en el cas de Torí, és la diversitat de temàtiques tractades en aquestes 5 xarxes –participació ciutadana, gent jove, noves tecnologies, activitat cultural, regeneració urbana integrada, etc-. Manchester participa en tres xarxes, liderant-ne una d'elles, centrant la seva atenció en el rol de les noves tecnologies en els processos de redinamització urbana i inclusió social i laboral.

En la resta dels casos la participació en les diferents xarxes URBACT és força menor: una en el cas de la Mina i Gènova. En el cas de Gènova, no és una xarxa pròpiament dita, sinó un grup tècnic de treball sobre el racisme i la estigmatització

de barris amb problemes de delinqüència i comportaments incívics. La Mina, per la seva banda, participa d'una xarxa liderada per Lió –*REGENERA*-, l'àmbit temàtic de la qual és força més genèric: els projectes d'intervenció integral, englobant dins d'un projecte global qüestions d'inserció social, percepció i visualització, promoció econòmica o renovació urbana. Pel que fa als casos francesos, Mola di Bari i la mencionada Gènova, la participació en URBACT no s'ha realitzat de forma directa sinó a través dels representants de l'Estat.

En la diferència de la gènesi dels projectes de la Mina o el Centre Històric de Gènova respecte al de South Bristol trobem una de les claus per interpretar aquestes notables diferències en relació a la incorporació dels objectius estratègics d'URBAN II –innovació i difusió del coneixement- en les pràctiques finalment assumides pel programa. Tant el projecte de la Mina com el del Centre Històric de Gènova foren dibuixats en clau interna, mentre que en el cas de Bristol es tingué molt més en compte els criteris i objectius que fixà la Comissió. A la Mina i Gènova el projecte de regeneració nasqué de forma aliena a URBAN, fruit d'un acord polític entre diferents institucions vers una situació propícia –el Fòrum de les Cultures i la Capital Cultural d'Europa, ambdós al 2004-. I posteriorment es decidí cercar una subvenció externa –URBAN-, que es sumaria al projecte prèviament dibuixat. Per tant, no es crea un programa pensant en URBAN, sinó que de forma paral·lela a la seva construcció s'inclouen determinades accions d'URBAN. El cas de South Bristol fou tot el contrari. Era un barri on ja s'hi havia fet diverses intervencions, tant programes de renovació del parc urbà com programes socials. I en aquest cas es decidí cursar una sol·licitud per URBAN, i per tant, el programa es crea pensant de forma exclusiva en termes d'URBAN. D'aquí el seu elevat grau d'ajustament i implicació amb les estratègies globals amb aquest. Fet que ha comportat que pugui ser reconegut com un exemple de bones pràctiques en URBAN–una situació similar s'ha produït també en els casos de Gijón i Torí-.

TAULA 12.8. Grau de participació dels casos d'estudi en la xarxa URBACT I

Programa URBAN II	Xarxa Urbact	Àmbit temàtic
Clichy/Montfermeil	(1)	
Grigny/Viry-Chatillon	(1)	
Gijón	Cultural activities (Urbact cultures) Eco-fin-net Young People - From Exclusion to Inclusion Information Society Network C.H.O.R.U.S.	Activitat cultural com a motor de desenvolupament local Suport a la creació d'activitats econòmiques (microcrèdits i PIME's) Formació i inclusió social de la gent jove Noves tecnologies, societat de la informació i inserció sociolaboral Regeneració urbana i patrimoni cultural
la Mina	Regenera	Regeneració urbana -perspectiva integrada-
Gènova	(1) SUDC (2)	Racisme, estigmatització i prevenció de la delinqüència i els comportament incívics
Mola di Bari	(1)	
Torino	CITIZ@MOVE Euromediaton Secucities (2) (*) URB HEALTH (*) Regenera Udiex	Foment de la participació ciutadana Prevenció de la delinqüència i seguretat ciutadana Qualitat de vida i equitat social Regeneració urbana -perspectiva integrada- Inclusió social
Bristol	Young Citizens' Project (*)	Participació ciutadana i inclusió social (gent jove)
Manchester	Information Society Network (*) Cultural activities (Urbact cultures) STRIKE (2)	Noves tecnologies, societat de la informació i inserció sociolaboral Activitat cultural com a motor de desenvolupament local Noves tecnologies, suport a PIME's i revalorització del capital humà

(*) Líders de la xarxa.

(1) No participen de forma directa en cap xarxa, ho fan a través dels representants de l'Estat.

(2) Grups de treball (no xarxes d'intercanvi d'experiències).

FONT: Elaboració pròpia a partir de <http://urbact.eu>

12.3. El marketing com una estratègia d'actuació més

Les Iniciatives Comunitàries han estat un instrument del que la Comissió Europea s'ha dotat, durant tres períodes de programació dels Fons Estructurals, per tal de realitzar actuacions que complementessin les estratègies definides pels Objectius regionals. Les Iniciatives han tingut la capacitat de desenvolupar unes actuacions més *territorialitzades* i adaptades a les necessitats específiques dels diferents àmbits d'actuació –veure punt 7.1 per més detalls-. Però, al mateix temps, la creació de les Iniciatives Comunitàries responia a una de les claus estratègiques de la política de la Comissió Europea: assolir una major visualització de les seves actuacions (CdR, 2003: 4t paràgraf).

La concentració de recursos en favor d'una determinada entitat urbana, ha derivat en una més elevada intensitat de l'ajuda en termes relatius. Els diferents programes URBAN han superat en un 30% la inversió econòmica per habitant i any a les intervencions desenvolupades a través dels programes de regeneració urbana sota el marc de l'Objectiu 2. Fins i tot les tripliquen si es pren com a referència la inversió per Km² i any (CCE, 2002: 11).

Aquest impacte més directe sobre una comunitat concreta, a través d'unes actuacions d'influència local, ha permès que es visualitzin les accions de la UE d'una forma més tangible i sobretot més propera al ciutadà. En altres termes, les IC han permès mostrar d'una forma més clara a la ciutadania allò que la UE estava fent per ells i la seva comunitat. En aquesta línia, la IC URBAN també actuà com una acció de marketing o publicitària per la pròpia UE fent-la més propera als ciutadans. A la taula 12.9 es mostra el volum pressupostari per habitant dels programes URBAN estudiats.

TAULA 12.9. Volum pressupostari per habitant segons programa URBAN

	Pressupost (M€)	Habitants	Inversió (€)/hab.
Gijón URBAN II	14,2	26.500	536
la Mina URBAN II	25	12.000	2083
Aulnay-sous-Bois URBAN I	20,3	25.000	812
Clichy-sous-Bois/Montfermeil URBAN I	21,9	26.500	826
Clichy-sous-Bois/Montfermeil URBAN II	35,3	52.500	672
Grigny/Viry-Chatillon URBAN II	37,2	35.500	1048
Genova URBAN I	26,3	66.000	398
Genova URBAN II	30	23.000	1304
Mola di Bari URBAN II	21,8	26.500	823
Torino URBAN II	28,4	25.000	1136
Bristol URBAN I	10,3	17.000	606
South Bristol URBAN II	23,4	37.000	632
Manchester URBAN I	17,8	28.000	636

FONT: Elaboració pròpia a partir de les memòries pressupostàries dels diferents programes URBAN.

En línies generals, a la taula 12.9, es pot observar com els programes de la Mina i el Centre Històric de Gènova assoliren una major dimensió pressupostària per càpita. Aquesta qüestió s'adiu amb el que s'ha assenyalat anteriorment en el punt 12.2.4: en aquests dos casos la IC URBAN s'ha emmarcat dins d'un projecte de regeneració urbana més ambiciós, pel que el propi programa també rep un volum pressupostari per sobre de la mitjana. Per contra, la baixa repercussió en termes relatius del programa URBAN I a Gènova es deu a la inclusió del barri de Sestri Ponente –amb 50.000 habitants-. Cal recordar que aquest barri fou inclòs en el programa per tal que la proposta assolís el llindar demogràfic necessari establert per la CE. Però, malgrat tot, l'acció d'URBAN es concentrà principalment a Cornigliano. Així que, si es tingués en compte només els 16.000 habitants d'aquest barri, la inversió per càpita hagués ascendit fins als 1.643 euros, passant a ser un valor que es trobaria per sobre de la mitjana.

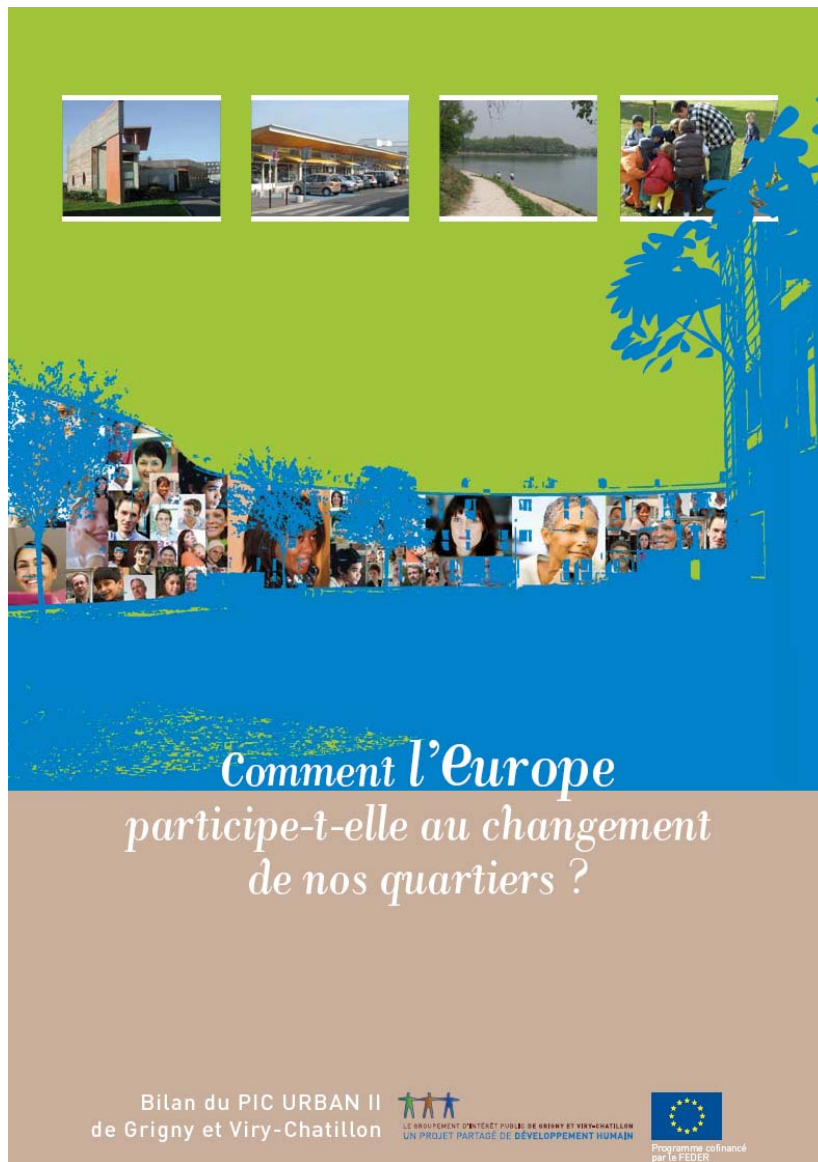
Com s'ha assenyalat anteriorment, aquesta concentració pressupostària en favor d'unes determinades àrees urbanes ha permès, a més d'assignar una major atenció a aquestes, dotar d'una major notorietat a les actuacions de la UE. La voluntat de la UE de fer-se visible a través de les seves accions, encara que no sigui recollida de forma oficial en les reglamentacions de la Iniciativa, ha estat

manifesta en les actuacions dels diferents programes analitzats²¹⁴. En aquest sentit, s'ha pogut observar una notable diferència entre els programes de la primera i la segona edició d'URBAN. Ja que mentre que en els casos de la primera edició aquesta qüestió havia estat tractada de forma molt superficial, en tots els programes de la segona edició ha estat un element que s'ha tingut en compte i s'ha planificat de forma adequada. De fet, en tots els plans d'actuació dels programes de la segona edició d'URBAN existeix un punt que fa referència explícita a la publicació tant de les accions dutes a terme, com de l'existència i explicació dels objectius del propi programa.

A la figura 12.9 es mostra la portada d'un fulletó informatiu publicat i distribuït pels gestors del programa URBAN II a Grigny i Viry-Chatillon. La publicació recull dades i informació referida a les actuacions desenvolupades a través del finançament d'URBAN. A la portada adjuntada a continuació s'hi mostren alguns dels projectes desenvolupats pel programa sota el lema "*Comment l'Europe participe-t-elle au changement de nos quartiers?*" ("*Com participa Europa en el canvi dels nostres barris?*").

²¹⁴ A més, a partir de les entrevistes desenvolupades, s'ha pogut constatar que, tant els propis responsables de la IC dins la DG de Política Regional de la CE, com els gestors dels diferents programes URBAN estudiats, han tingut molt present aquestes qüestions en el disseny de les actuacions i publicació de les mateixes.

FIGURA 12.9. Publicació informativa del programa Grigny/Viry-Chatillon URBAN II

FONT: Groupement d'Intérêt Public Grand Projet de Ville – URBAN 2 de Grigny et Viry-Chatillon.

En referència a les notables diferències entre URBAN I i II en matèria de publicitat, un bon exemple és la creació, per part de la majoria dels programes URBAN II, d'un logotip a mode d'imatge de marca. Aquesta icona apareix, tant en les senyalitzacions de totes les actuacions desenvolupades -tanques d'obra i similars- com en tota la documentació i material de comunicació i divulgació emprat pels gestors del programa. La voluntat és crear una icona per tal que els missatges i referents que es volen transmetre del programa tinguin un referent simbòlic comú. A continuació, a la figura 12.10, es recullen els logotips corporatius dels casos d'estudi.

FIGURA 12.10. Logotips del diferents programes URBAN II

FONT: Consorci del barri de la Mina, Groupement d'Intérêt Public Grand Projet de Ville – URBAN 2 de Grigny et Viry-Chatillon, Ufficio URBAN Torino, Comune di Genova, Comune di Mola di Bari i South Bristol URBAN 2 Programme respectivament.

Més enllà de l'aposta estètica de cadascun dels logotips, s'hi observen tres elements recurrents: la visió en positiu dels valors de civisme, de veïnatge i el sentiment de pertinença a una comunitat –la Mina i Grigny/Viry-Chatillon-, l'utilització d'elements simbòlics i identitaris del patrimoni històric i arquitectònic de l'àrea urbana –Gènova i Mola di Bari²¹⁵- i l'aposta per un format més modern amb una estètica diferent –Torino²¹⁶ i South Bristol-.

L'estratègia de comunicació ha estat una variable present en tots els programes. L'objectiu de l'estratègia ha estat tant la necessària informació i transparència informativa amb la comunitat local, com la voluntat de traslladar un discurs en positiu de les actuacions desenvolupades. En aquest sentit, en tots els casos han estat més habituals les ponències explicatives i divulgatives per presentar l'acció del programa a la comunitat, que no pas les rondes o sessions de participació ciutadana o de intercanvi i recollida d'idees i propostes. A més de la tasca de l'oficina de barri –en els casos de que en disposen-, una de les principals eines emprades ha estat la publicació i posterior difusió de publicacions periòdiques i monogràfiques explicant les accions desenvolupades o les previstes. En la majoria dels casos es tracta de tríptics o revistes de petit format, però en els casos de Mirafiori²¹⁷ i la Mina s'ha creat una revista local destinada exclusivament al programa de transformació urbana. A les figures 12.11 i 12.12 es mostra la portada d'una de les publicacions per cadascun d'aquests casos. D'altra banda, a la figura 12.13 es mostra la portada –amb l'eslògan del programa- d'una publicació informativa del programa Gijón URBAN 2 –encara que en aquest cas es tracta de publicitat institucional i no d'una publicació periòdica referida al programa i a la transformació del barri-.

²¹⁵ El rombe blau del fons de la imatge és el perfil exterior en planta del castell de la ciutat –com si fos una vista aèria-, el qual ha estat restaurat parcialment amb el finançament d'URBAN.

²¹⁶ Explicar que fa unes referències clares als referents estàtics dels Jocs Olímpics d'hivern del 2006.

²¹⁷ En els casos francesos, ja existia una publicació local periòdica destinada a la difusió i explicació dels projectes de regeneració urbana estatals. Pel que, en aquests casos, les referències a URBAN s'han inclòs dins d'un canal de divulgació ja existent.

FIGURA 12.11. Publicació informativa del programa URBAN 2 a Mirafiori Nord

Urban 2

5 anni di interventi 40 milioni di euro per rilanciare Mirafiori Nord

Che cos'è Urban
Urban 2 è un programma di riqualificazione urbana promosso dall'Unione Europea per rilanciare lo sviluppo e migliorare la vita quotidiana dei quartieri in difficoltà delle metropoli europee. L'Unione Europea finanzia solo 10 progetti per l'Italia, e tra questi è stato scelto quello di Mirafiori Nord

Qual è lo scopo principale del programma
L'obiettivo del programma è di riattivare e rimettere in movimento il quartiere. A questo scopo sono state progettate azioni che serviranno a stimolare lo sviluppo di un processo di trasformazione sociale, fisico ed economico dell'area e a far emergere nuove opportunità a beneficio della popolazione locale nel suo complesso e, in particolare, delle fasce socialmente più deboli.

Riqualificare l'ambiente
Riqualificare l'ambiente fisico, valorizzando le aree verdi e sportive esistenti per creare spazi pubblici e percorsi urbani.

Promuovere lo sviluppo economico
Sostenere le imprese esistenti e aiutare le nuove a crescere e a creare occupazione, trasformando il quartiere in un centro produttivo e vitale.

Favorire la crescita sociale e culturale
Rafforzare i legami sociali e le reti di contatto tra gli abitanti, riducendo i fenomeni di isolamento ed esclusione sociale, ampliando i servizi esistenti e migliorandone la qualità e l'accessibilità; creare occasioni di espressione culturale e artistica che rafforzino l'identità e il senso di appartenenza alla comunità.

Mirafiori Nord
Dicembre 2007

CENTRO LAVORO TORINO

Da Urban a tutta la Città

Il nuovo Centro Lavoro Torino è stato aperto a fine novembre 2007 in via Carlo del Prete 79. In questa nuova struttura prende vita un importante servizio rivolto a tutta la Città. Realizzato all'interno del Programma di Iniziativa Comunitaria Urban 2, insieme ad altre azioni finalizzate al rilancio economico di Mirafiori Nord (incentivi economici alle imprese, creazione di un incubatore di impresa), il nuovo Centro Lavoro Torino vuole diventare un punto di riferimento per tutti i lavoratori "in transito" verso una nuova occupazione. Il Centro Lavoro Torino intende rivolgersi, infatti, a chi necessita di un orientamento alla ricerca del lavoro, così come a chi necessita di ricollocarsi, di cambiare lavoro o di dare vita ad un'attività indipendente. La nuova struttura di via Carlo del Prete, con oltre 400 mq di nuovo spazio pubblico, è un ulteriore tassello della riqualificazione di Mirafiori Nord. Grazie ai fondi europei è stato possibile bonificare dall'amianto un vecchio prefabbricato e al suo posto è stata edificata una moderna palazzina, opportunamente attrezzata. All'interno di questa newsletter troverete tutte le informazioni per accedere al nuovo Centro Lavoro, una descrizione dei servizi di cui potranno usufruire i cittadini, i dati sull'attività fin qui svolta da quando è iniziata la sperimentazione nella sede provvisoria di corso Siracusa 225. Vi invitiamo a visitarlo: troverete persone disponibili ad offrirvi collaborazione ed accoglienza.

info

<p>UFFICIO URBAN: via Rubino, 24 angolo via Nitti - Torino tel. +39 011 3110042 - fax +39 011 3147351 e-mail: urban2@comune.torino.it</p>	<p>FORUM PER LO SVILUPPO MIRAFIORI NORD: via Dina, 39/b - 10135 Torino tel. +39 011 610146 e-mail: ts.mirafiorinord@comune.torino.it</p>
--	---

Partner colfinanziatori:
Unione Europea, Ministero Infrastruttura e Trasporti, Regione Piemonte, Città di Torino, ATC-Agazia Territoriale per la Casa, Arcidiocesi di Torino-Parrochia Gesù Redentore, CSI Piemonte-Consorto Sistema Informativo, Compagnia di San Paolo, Fondazione Adriano Olivetti, AMM-T-Azienda Multiservizi Igiene Ambientale Torino, Ministero di Giustizia, ASM TC-Azienda Elettrica Municipale Trasporti Energia.

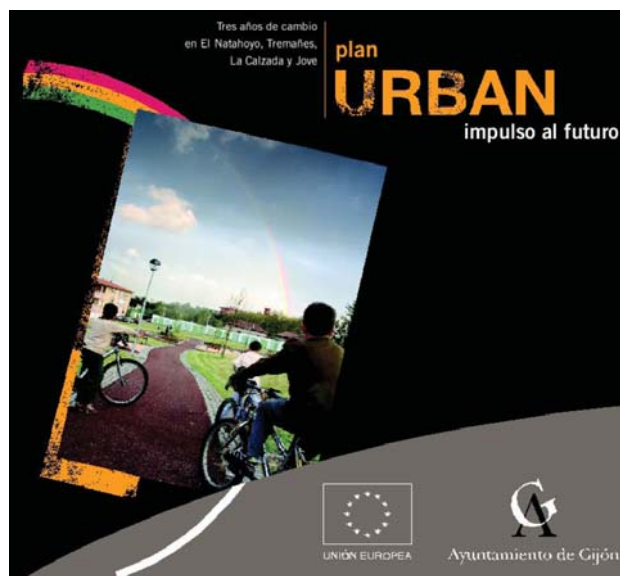
FONT Ufficio URBAN Torino.

FIGURA 12.12. Publicació informativa del Pla de Transformació del Barri de la Mina

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

FIGURA 12.13. Publicació informativa del programa URBAN 2 a Gijón

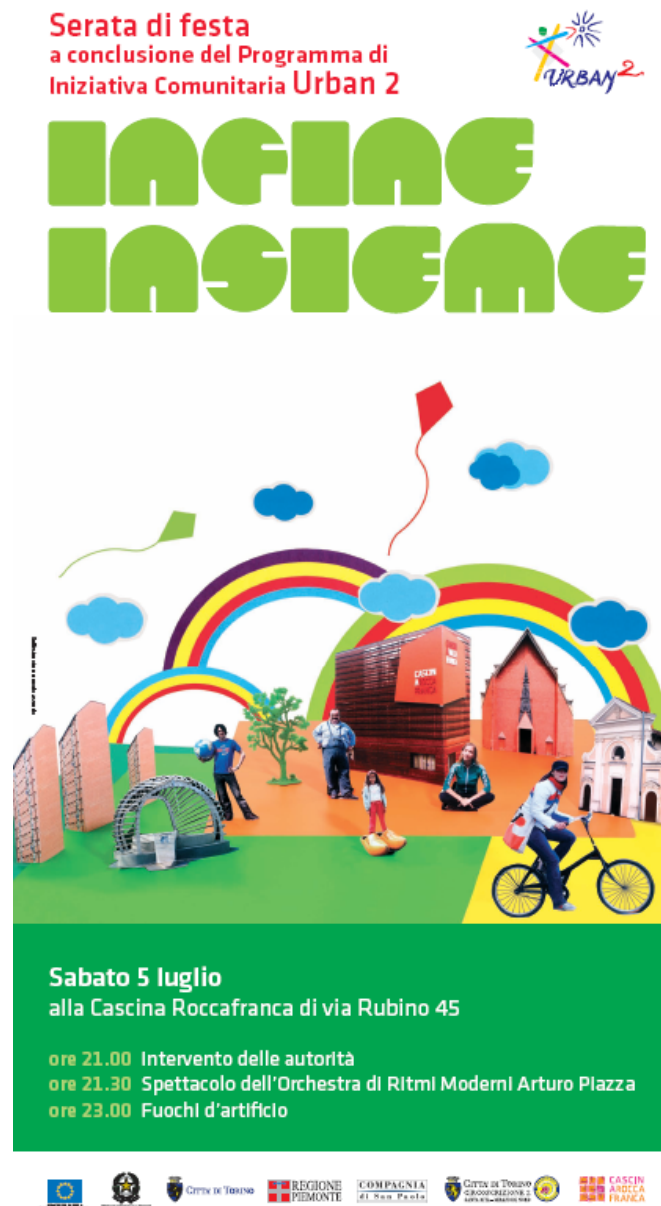
FONT: Ayuntamiento de Gijón.

La publicació de les accions dutes a terme pels programes, així com la defensa dels resultats positius assolits no respon únicament a la voluntat d'una justificació o publicitat institucional. La promoció i el marketing ha esdevingut, encara que de forma feble, una línia més dins de les estratègies de desenvolupament desenvolupades.

L'objectiu d'aquestes actuacions és exposar i defensar el valor del projecte. Es pretén així visualitzar les transformacions que pot viure el barri, tot assumint que pot ser una eina útil per engrescar la població local, tant per fomentar la participació i implicació en el programa, com per a reforçar el sentiment de pertinença a un determinat barri.

A la figura 12.14 es mostra un cartell publicitari de la festa de cloenda del programa URBAN 2 a Mirafiori. L'esdeveniment es celebrà a la *Casa Roccafranca*, un nou casal social del barri que ha esdevingut el referent simbòlic de l'acció d'URBAN. Es pot observar com, novament en el cartell s'inclou una referència a algunes de diferents actuacions desenvolupades pel programa.

FIGURA 12.14. Cartell publicitari de la festa de cloenda del programa Torino URBAN II

FONT: Ufficio URBAN, Comune Torino.

Un segon objectiu de la publicitat dels programes ha estat la projecció cap a l'exterior d'una imatge positiva d'aquests barris. S'ha pretès que, a través d'una major visualització de quins han estat els canvis assolits, es pogués contribuir al canvi de la imatge tradicionalment associada a aquestes àrees urbanes amb dificultats.

Els barris sobre els que ha actuat URBAN tenien problemes derivats de la seva associació a valors pejoratius i a l'estigmatització dels seus residents. En

aquest sentit, la imatge negativa d'aquestes àrees urbanes esdevé un primer obstacle pel seu desenvolupament futur. És per això que la promoció i la millora de la imatge projectada per a aquests barris ha estat una de les qüestions sobre les que URBAN ha procurat prestar-hi atenció –encara que amb un rol excessivament secundari-.

Una actuació interessant fou la URBAN NIGHT celebrada al Centre Històric de Gènova. Dins del marc de la Capitalitat Europea de la Cultura, al juliol del 2004, s'aprofità la inauguració del Museu de Mar –una de les operacions estrella del program URBAN a Gènova- per organitzar una sessió informativa centrada en la transformació del Centre Històric. Es realitzà una passejada pel centre històric, realitzant un circuit pels principals punts simbòlics. Fou un esdeveniment amb un important ressò i seguiment, especialment pels propis genovesos²¹⁸.

La idea que apuntava l'eslògan triat per l'esdeveniment pretenia mostrar als genovesos la importància que es donava a l'ocasió:

"Con Urban Night il testimone della Capitale Europea della Cultura passa dalla Genova Città d'Arte alla Genova Capitale del Mare".

("Amb Urban Night el testimoni de la Capital Europea de la Cultura passa de la Gènova Ciutat de l'Art a la Gènova Capital del Mar")²¹⁹.

En el cas de Bristol la publicitat del programa va estar més centrada en la població resident. Malgrat això, es realitzaren jornades explicatives orientades a població externa al barri. A més, en aquest cal destacar l'opció original emprada pel programa d'URBAN I: s'instal·là publicitat del programa als laterals dels autobusos urbans –que, per tant, circulen per tota la ciutat- amb l'emblema del programa i algunes imatges del barri.

La transformació urbana duta a terme a Hulme ha estat una de les operacions de renovació urbana de major dimensions en el context britànic i europeu. Aquesta transformació no fou duta a terme per URBAN sinó per un programa estatal –*City Challenge*-. L'ajuntament de Manchester realitzà una aposta

²¹⁸ A les diferents entrevistes realitzades, tant els gestors del programa URBAN, com els acadèmics locals han destacat la importància simbòlica d'aquest esdeveniment. Tot coincidint a apuntar que en el cas de la població més jove, en molts casos, havia estat el primer cop que visitaven determinats indrets del Centre Històric de la seva pròpia ciutat.

²¹⁹ *Comune di Genova*, nota de premsa, juliol de 2004.

decidida en la transformació de Hulme. Així que la publicitat del barri i les transformacions que s'estaven duent a terme, es realitzaren des de tots els mitjans a l'abast del consistori: tant mitjans escrits com radiofònics i audiovisuals. A més, aquestes fou una operació que, degut a les seves dimensions i al simbolisme dels *Crescents*, va tenir molt ressó a la premsa del moment. L'estratègia seguida ha estat atreure nous residents i activitats econòmiques –cal tenir en compte que la producció de nous habitatges, i sobretot de nous baixos comercials ha estat molt important-. Però dins d'aquest marc no s'ha distingit –al menys el ciutadà- quines actuacions eren dutes a terme per l'Estat i quin programa era de la UE. A més, les transformacions físiques –que no són les realitzades per URBAN- són les que han rebut un major ressò als medis de comunicació.

El cas de la Mina és un exemple paradigmàtic de la necessitat de canvi de la imatge associada al barri. Per aquest motiu, des del consorci del barri s'inicià una modesta campanya publicitària, enfocada a l'exterior, fent referència a les futures possibilitats del barri, amb l'objectiu de canviar la imatge negativa que acompanya a la Mina. La nova imatge que es pretén projectar pivota al voltant de les operacions més emblemàtiques: la nova rambla, l'arribada del tramvia, els nous habitatges, el nou campus universitari. Per tant sense fer una referència directa a l'acció d'URBAN. En canvi, en les campanyes explicatives i informatives dirigides a la població resident, en que es presenten les accions més concretes –especialment les d'acció social- si que URBAN, i el seu paper en tot el procés, assoleix una major visualització.

La figura 12.15 és un bon exemple d'aquesta publicitat enfocada a les persones de fora de la Mina. Es tracta d'un cartell publicitari situat al marge de la ronda del litoral en el seu pas per la Mina, que incorpora el logotip del consorci i el lema: "Mira la Mina com canvia".

FIGURA 12.15. Publicitat de la transformació del barri de la Mina

FONT: Consorci del Barri de la Mina.

Malgrat la importància de la imatge i la promoció exterior com a agent de canvi de les dinàmiques urbanes, aquesta ha estat una eina que, en línies generals, ha tingut un tractament feble per part d'URBAN. La promoció del programa s'ha centrat més en un discurs intern, en fer arribar el missatge a la comunitat local, així que els resultats en promoció exterior han estat força modestos. Fins i tot, en determinats casos, com els francesos, aquesta variable no ha estat tinguda en compte.

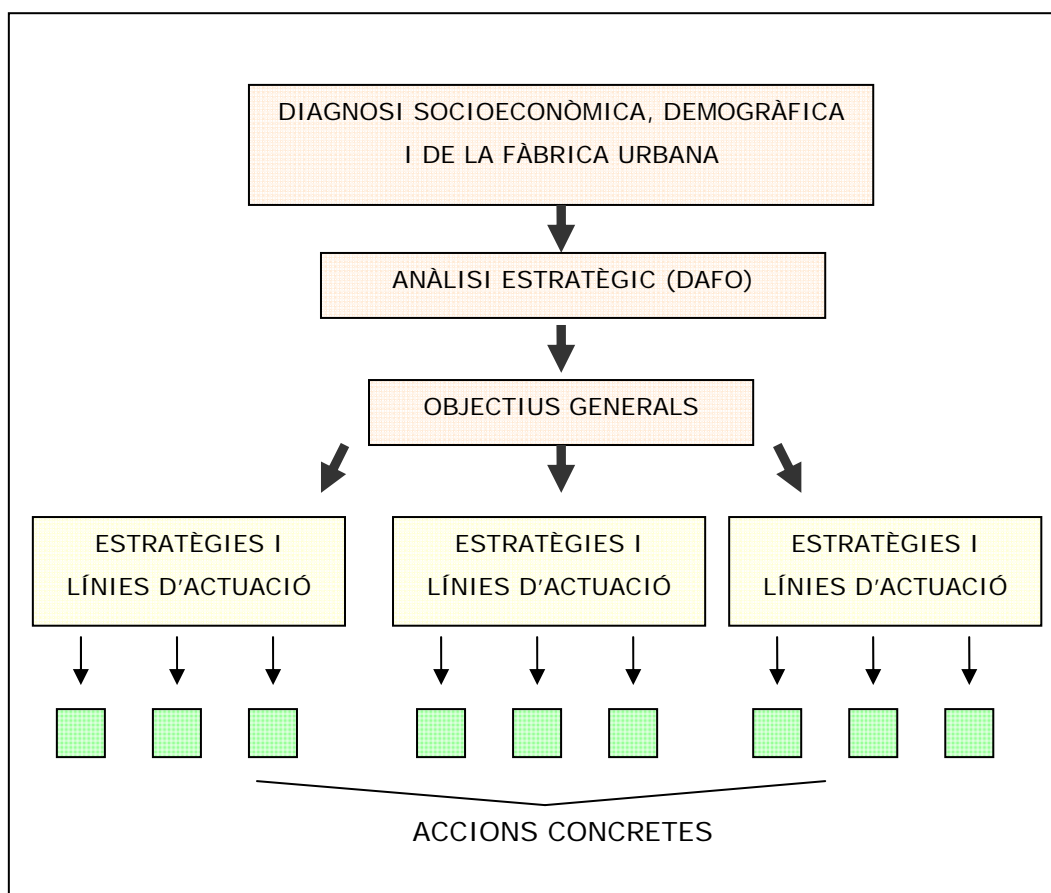
12.4. Els diferents mètodes d'aproximació a la realitat del barri i la selecció de les estratègies i actuacions. La gestió i el lideratge de la implementació

El model de governança multinivell plantejat per URBAN, sumat a la descentralització de competències i responsabilitats, ha configurat un marc d'acció en el qual els agents locals han estat els protagonistes principals en la implementació dels diferents programes. D'aquesta manera, els agents locals, no només han tingut veu, sinó que han estat els principals actors responsables tant de la definició de les estratègies d'actuació dissenyades per cada programa URBAN, com de la gestió dels diària i de la seva implementació.

La possibilitat de rebre una ajuda de les dimensions econòmiques d'URBAN representa una important oportunitat pels barris beneficiaris; sobretot tenint en compte que, en determinats casos -especialment en els espanyols i italians-, URBAN ha estat el primer programa de regeneració que ha actuat sobre el barri. Per aquest motiu, un dels punts claus de tot el procés ha estat l'aposta per una determinada estratègia d'actuació i, per tant, la selecció d'unes opcions d'actuació en detriment d'unes altres; ja que tota programació suposa al mateix temps un procés de tria, selecció prioritització d'actuació, pel que sovint resulten processos força complexos.

A la figura 12.16 es mostra un quadre que, de forma sintetitzada, indica els passos que han seguit la majoria dels casos d'estudi analitzats en la definició de les línies del pla d'actuació. En aquests casos, les estratègies i línies d'actuació s'emmarquen dins d'uns objectius generals que actuen com a sistema de referència. Així, la tria d'unes determinades opcions i, per tant el rebuig d'unes altres, es justifica gràcies a la definició prèvia d'uns objectius generals pel projecte. De manera que la coherència amb aquests objectius generals és el que ha actuat com a criteri principal en la selecció de les actuacions finançables pel programa URBAN.

FIGURA 12.16. Model general d'implementació dels programes URBAN

FONT: Elaboració pròpia.

A la figura anterior s'hi pot observar una seqüenciació dels processos que, necessàriament, s'han dut a terme abans de la definició i concreció de les accions a desenvolupar. La Comissió sol·licitava als possibles beneficiaris del programa l'elaboració d'una diagnosi que, a més d'aportar indicadors sobre les necessitats i dèficits de l'àrea urbana en què es pretenia actuar, pogués servir com a eina per facilitar una primera d'aproximació i a la realitat del barri.

A més d'aquesta diagnosi prèvia, la major part dels programes han dut a terme una anàlisi estratègica que apunta els reptes i les oportunitats –bàsicament a través del model clàssic de matriu DAFO²²⁰-. Aquesta anàlisi permet obtenir una perspectiva sintètica dels punts clau a tenir en compte alhora de dissenyar una estratègia de desenvolupament del barri.

²²⁰ L'anàlisi DAFO es centra en la identificació de les Debilitats, Amenaces, Fortaleses i Oportunitats de l'àrea urbana subjecte d'estudi.

Els objectius generals establerts en el programa de redinamització urbana s'articulen al voltant de les necessitats i oportunitats identificades a través d'aquesta anàlisi estratègica. Aquests objectius es desenvolupen a través d'unes línies o eixos d'actuació, que atenent a la multicausalitat de les dinàmiques urbanes, han fet referència tant a la transformació urbanística, com a la promoció econòmica, la cohesió social o la millora medi ambiental. Finalment, aquestes línies d'actuació es materialitzen en unes accions concretes.

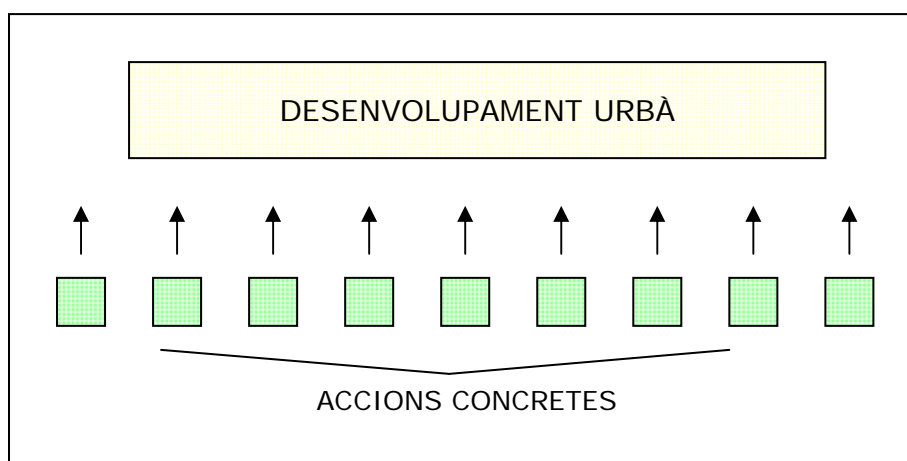
Així, en aquest model les actuacions desenvolupades cobren sentit com a eines necessàries que responen a uns determinats objectius de desenvolupament fixats de forma apriorística. És a dir, la selecció de les actuacions concretes es realitza en funció de la seva capacitat per generar una dinàmica positiva, però també pel grau d'ajustament als objectius establerts. D'això se'n desprèn la cabdal importància de fixar uns objectius estratègics ajustats a les necessitats reals de l'àrea urbana en qüestió. És a dir, el millor mecanisme per garantir la funcionalitat de les accions desenvolupades pel programa és la definició d'uns objectius estratègics ajustats a les necessitats reals de l'àrea urbana en qüestió.

Aquest model descendent de definició de les estratègies d'actuació -des d'una diagnosi global a uns objectius generals, per acabar definint unes actuacions concretes- ha estat la tècnica emprada de forma més habitual. Malgrat això, en els casos italians –tret de Torí- s'ha identificat una forma diferent en la definició de les actuacions finançades per URBAN. En aquests casos- Gènova URBAN I i II i Mola di Bari URBAN II- existien ja uns projectes de regeneració previs que des dels respectius Ajuntaments es consideraven com actuacions estratègiques, pel que s'aprofità l'oportunitat del finançament d'URBAN per poder dur-los a terme. En altres termes, a través d'URBAN es va poder finançar unes actuacions que, d'altra banda, feia temps que s'havien previst executar però que no s'havien pogut dur a terme per la manca pressupostària. Aquest és el cas d'actuacions com la renovació de la façana marítima i la rehabilitació del Castell de Mola di Bari, la renovació de la *Galata* per acollir el Museu del Mar a Gènova o la rehabilitació de les *Villa Bickley* i l'adequació dels parcs de *Valletta Rio San Pietro* i *Monte Gazzo* a Cornigliano – Gènova-. Aquest model de tria de projectes té com a principal virtut donar resposta a reivindicacions veïnals històriques –especialment en el cas de Cornigliano- o a projectes de ciutats assumits i fortament arrelats en l'imaginari col·lectiu -la façana marítima de Mola di Bari-. Per tant, en tots els casos responen a una necessitat i reivindicació històrica dels barris beneficiaris. Però pel que fa a URBAN, els

inconvenients de no assumir la lògica clàssica en la planificació de les actuacions es tradueixen en una manca de complementarietat entre les accions desenvolupades, fent que l'acció del programa esdevingui un collage o sumatori de diferents actuacions sense coherència. No es qüestiona aquí la funcionalitat o oportunitat de les actuacions desenvolupades.

A la figura 12.17 es mostra un esquema sintètic sobre aquest model d'implementació de la IC URBAN. Així, a la figura s'observa com el desenvolupament urbà s'assoleix a partir de la suma de les diferents actuacions concretes.

FIGURA 12.17. Model d'implementació dels programes URBAN I i II a Gènova i Mola di Bari

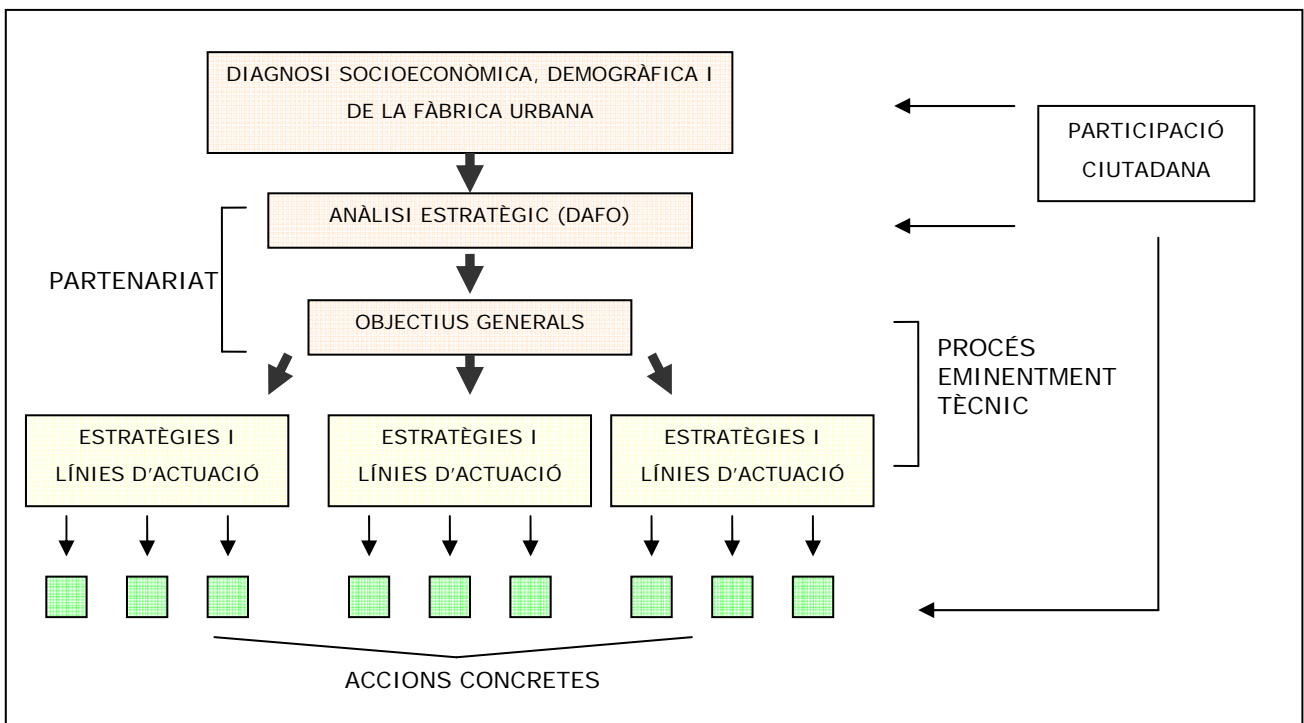
FONT: Elaboració pròpia.

Anteriorment s'han fet menció a la importància de definir de forma prèvia a les actuacions uns objectius generals i uns eixos estratègics que han d'actuar com a marc de referència. A més aquests objectius han d'estar fonamentats en donar resposta als reptes i oportunitats identificats a partir d'una anàlisi estratègica del barri. Una eina important en aquest procés de lectura de la realitat local i elaboració de propostes d'actuació és la participació ciutadana i la implicació dels agents socials i econòmics locals. A través dels diferents casos d'estudi s'ha pogut verificar que la participació ciutadana s'ha concentrat principalment en la darrera fase de tot el procés –el desenvolupament de les accions concretes-. La participació en la primera fase del procés -la diagnosi- ha estat més baixa. Mentre que, finalment, la participació en la definició dels objectius generals i les línies estratègiques ha estat gairebé nul·la, sent aquests un estadi monopolitzat pels

gestors i els tècnics dels diferents programes URBAN. D'aquesta manera, com s'ha assenyalat al punt 12.2.2, la comunitat local ha tingut la capacitat de participar i s'ha creat certs mecanismes per facilitar que l'opinió sobre les actuacions concretes arribés als gestors dels programes URBAN, però sense la capacitat que aquesta participació pogués modificar els objectius generals i les estratègies d'actuació fixades inicialment.

A la figura 12.18 es mostra un esquema que, recuperant les fases representades a la figura 12.16, hi situa les casuístiques ara esmentades.

FIGURA 12.18. Model general d'implementació dels programes URBAN

FONT: Elaboració pròpia.

Tots els casos d'estudi analitzats han vertebrat la seva governança a través d'un sistema multinivell en el qual s'han implicat i cooperat tant la UE, com els Estats Membres i els ens regionals i locals. A més, tots ells tenen en comú el rol actiu que han pogut assumir els agents polítics locals en tot el procés d'implementació de la Iniciativa. Malgrat això, les estructures de govern, lideratge i participació assumides pels ens locals han diferit enormement entre si.

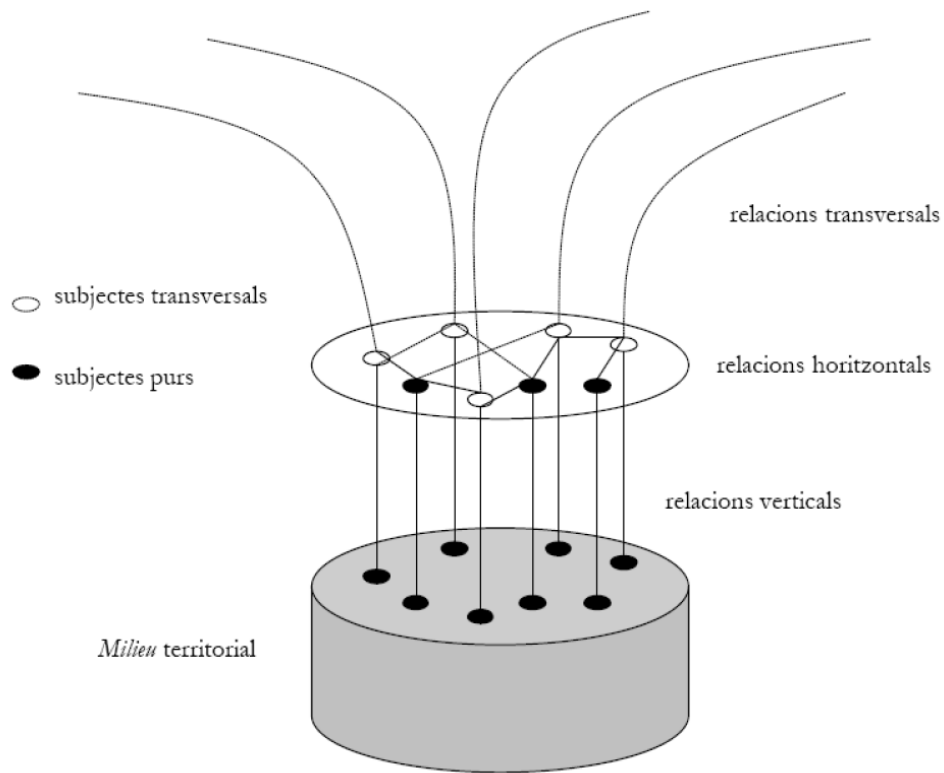
Les principals diferències resideixen en l'autoritat política responsable del programa, obrint-se el ventall des de estructures monopolitzades per l'ajuntament –Gènova, Gijón i Mola di Bari- a consorcis que integren a diferents nivells de l'administració –la Mina i els casos francesos- o entitats municipals descentralitzades, que tot i dependre competencialment de l'ajuntament tenen certa autonomia –Torí i els casos anglesos-. Malgrat tot, els anglesos han estat els únics casos en què a través dels partenariats públic-privats han construït un lideratge plural, incorporant en la presa de decisions l'administració pública i els agents socials i econòmics locals.

En aquests casos a més d'aquesta integració vertical, el programa URBAN incorpora –a través de la transversalitat de les seves mesures i la corresponsabilització dels agents locals- una integració horitzontal dels agents i estratègies d'actuació. D'aquesta forma, s'estableix un sistema de relacions complexes, articulant les verticals referides al govern multinivell i les horitzontals vinculades a la cooperació entre els agents implicats (Dematteis, 1999)

El bon funcionament d'aquestes relacions horitzontals és una variable clau en el funcionament de tot el sistema. És a dir, per a què el nivell local pugui participar de forma protagonista en aquest sistema de govern vertical ha d'haver assolit també una sòlida xarxa de relacions transversals. Si no es produeix una bona cooperació horitzontal entre els agents locals públics, privats i cívics implicats, si no s'articulen uns partenariats realment representatius de la comunitat local, el sistema de governança bottom-up –de baix a d'alt- tampoc funcionarà de forma adient.

La figura 12.22, malgrat no estar referida específicament a URBAN, permet visualitzar de forma esquematitzada el sistema de relacions que s'estableix.

FIGURA 12.19. Relacions horitzontals, verticals i transversals de governança

FONT: Feliu, 2005: 64.

A la figura s'hi pot apreciar la representació d'aquestes relacions verticals, horitzontals i les transversals –integrant els àmbits temàtics-. Totes elles, finalment, tenen un impacte sobre allò que Dematteis (1999) anomena *milieu territorial*. Així doncs, la capacitat per detectar, en cada moment, quins dels elements que es troben al *milieu* poden convertir-se en recursos i de la capacitat per crear vincles entre els agents que permetin la seva explotació i conversió en valor (Feliu, 2004: 65).

12.5. Europeïtzació de les ciutats? Contradiccions i conflictes d'un model de gestió descentralitzat

El model d'actuació d'URBAN s'ha definit a partir d'un marc de referència més o menys genèric, restant sota la responsabilitat dels agents locals la definició del perfil i de les accions desenvolupades. Com s'ha assenyalat en el punt 12.1, aquesta metodologia ha permès que, gràcies a la seva flexibilitat, la IC URBAN s'hagi pogut aplicar en diferents realitats urbanes.

La metodologia de la IC URBAN representa un bon exemple d'aplicació pràctica del principi de subsidiarietat. Ja que a través d'aquesta flexibilitat normativa es permet que siguin els ens locals aquells que assumeixin un rol actiu i protagonista en la definició dels objectius i estratègies del programa d'actuació. D'aquesta forma, a través d'un sistema *bottom-up*, els ens locals poden assolir una major corresponsabilització en els projectes que a més de tenir un impacte local, participen també d'una lògica territorial i política més àmplia: la integració europea i cohesió territorial. Marshall (2005) ha definit aquesta dinàmica com l'*europèització* de les ciutats, fent referència no només a la participació de les ciutats en els objectius globals de la UE, sinó també a les ciutats com a agents decisoris, i amb veu pròpia, dins el marc polític de la UE.

Malgrat els impactes positius d'aquest model de gestió i implementació de les polítiques de regeneració urbana europees. A través de l'anàlisi de les diferents experiències i casos d'estudi analitzats s'han pogut constatar certes disfuncionalitats associades a aquest model de descentralització de decisions.

L'existència d'un marc de referència flexible resultava una qüestió no només positiva, sinó també imprescindible, per a una Iniciativa com URBAN que pretenia actuar sobre realitats urbanes molt diverses. Però, d'altra banda, al no establir la CE un mínim exigible, les diferències entre allò que la CE pretenia obtenir –i proposava a través de les orientacions de la IC (CCE, 2000)- i allò que alguns programes han desenvolupat ha estat finalment notable, així com les diferències entre els propis programes.

A continuació es presentarà de forma sintetitzada algunes d'aquestes problemàtiques, les quals no fan referència a la gestió o govern de la Iniciativa,

sinó a la manca d'ajustament entre el model d'actuació proposat i les pràctiques finalment dutes a terme.

El millor exemple per a il·lustrar aquesta qüestió són les diferències assolides entre els programes analitzats en la seva aplicació del "mètode URBAN". La CE no va establir un mínim de participació ciutadana, d'implicació d'agents locals o de pràctiques innovadores com a criteri en la selecció dels programes a finançar, així, finalment, el desenvolupament d'aquesta qüestió respon a la voluntat de la entitat responsable del programa. El mateix ha succeït amb la perspectiva integrada, la CE no ha fixat un mínim per cadascuna de les línies d'actuació, així que en casos com la Mina o els programes italians, les qüestions socioeconòmiques s'han vist relegades a un segon terme en relació amb la transformació urbanística.

A més dels diferents graus en l'aplicació del "mètode URBAN" s'ha observat altres casuístiques que mostren la feblesa del marc normatiu establert per la iniciativa. A tall d'exemple, a continuació s'enumeraran algunes actuacions en les quals les diferències entre programes han estat notables. Encara que tenint en compte el seu valor significatiu, haurien d'haver estat d'obligat compliment pels diferents programes URBAN:

- La creació d'una "oficina de barri": Aquesta entitat actua, a més d'espai de treball per l'equip gestor del programa, com a punt de trobada de tots els agents implicats en la gestió del programa. Però el principal repte que assumeix és la d'esdevenir un punt de referència per la població del barri: un punt d'informació, de participació i on poder fer arribar les seves queixes, propostes, inquietuds, etc. És a dir, es tracta d'habilitar un espai obert al públic en el barri, en el que a més de poder trobar-hi tots els responsables i tècnics implicats en el programa, els veïns puguin recollir informació i fer arribar la seva veu, actuant així com a primer canal o motor de la participació ciutadana. Dels tres casos espanyols i els quatre italians, només el barri de la Mina i Mirafiori Nord han habilitat un espai d'aquestes característiques. Mentre que tots els casos anglesos i francesos sí que ho han dut a terme.
- La creació d'una estructura tècnica independent per a la gestió del programa: El programa requereix d'una entitat pròpia que, a més d'una dotació de personal tècnic independent, pugui assolir una autonomia política respecte el govern local, creant una figura que reculli la pluralitat política de

les diferents entitats implicades –tant públiques, com privades-. La fórmula més recurrent ha estat el consorci –o el partenariat, en el cas dels anglesos-. Però, novament aquesta situació no es produeix en tots els casos, ja que en els casos italians –tret de Torí- aquesta tasca ha estat assumida directament per l'Ajuntament.

- L'avaluació i el seguiment de les actuacions desenvolupades: A més de l'avaluació final dels resultats duta a terme per avaluadors externs sota la coordinació de la CE i dels informes intermedis de l'evolució del programa –elaborats pels propis gestors, sota les directrius de la CE-, els programes han estat objecte de seguiment per uns comitès locals. Malgrat tot, la configuració del comitè, la seva capacitat de decisió i la periodicitat de les avaluacions ha estat molt diversa en els diferents casos. Els casos anglesos han estat els que han establert uns comitès de seguiment més actius.
- Participació activa en la xarxa URBACT: Aquesta participació ha estat una qüestió 'obligat compliment per a tots els programes URBAN, però, tal i com s'ha assenyalat al punt 12.2.5, el grau d'implicació difereix molt segons els programes. D'una banda, trobem casos com Gijón, Manchester o Torí, que participen en un elevat nombre de xarxes, o South Bristol, que només participa en una xarxa, però ho fa com a líder i creant el grup de treball. Per contra, en altres casos, com la Mina, només participa d'una sola xarxa d'intercanvi d'experiències. A més, en els casos francesos, així com tots els italians llevat de Torí, la participació es duu a terme de forma indirecta, a través de les institucions estatals.

La manca de transparència i l'excessiva politització en el procés de selecció dels programes ha estat un dels punts més problemàtics i el que ha comportat més polèmica en la IC URBAN. En ser els Estats Membres els encarregats de seleccionar quines de les propostes –del seu propi Estat- havien de ser les beneficiàries d'una ajuda d'URBAN, el procés ha restat massa esquitxat per compensacions polítiques. El problema no es troba en la descentralització d'aquesta competència, sinó en la forma en que els Estats Membres l'han executat. Alguns òrgans de la pròpia UE, com el Comitè de les Regions (CdR, 2003), el Comitè Econòmic i Social Europeu (CESE, 2002) o el Tribunal de Comptes (2001) han reconegut l'existència d'aquest problema –veure punts 7.7 i 7.8-.

Els casos estudiats permeten exemplificar aquests dèficits:

En el cas de Bristol les entitats locals ja coneixien de forma prèvia a la resolució de les dues edicions –URBAN I i II- que la ciutat en seria beneficiària. Ja que aquesta és l'única ciutat de la regió de *South West*, amb un perfil demogràfic com el requerit pel programa, i pel govern nacional resultaria impopular deixar tota la meitat sud sense cap ajuda. Així, per la convocatòria d'URBAN II Bristol presentà fins a tres propostes diferents, sabent que la competició es realitzava entre aquests els seus barris. Finalment, l'aposta innovadora pel programa temàtic entorn la joventut de South Bristol fou el que va fer declinar al seu favor la resolució.

En el cas de la Mina, es partia del coneixement no oficialitzat de què a Catalunya li pertocava un programa en la convocatòria –per qüestions de realitzar un repartiment equitatiu entre Comunitats Autònomes de les ajudes europees-. D'altra banda, l'aposta des de Barcelona per a la regeneració del tram nord de la seva façana marítima i la planificació de l'operació Fòrum, foren elements estratègics que situaren l'operació de la Mina, per primera vegada en la seva història, com una àrea prioritària d'intervenció. Situacions similars a la de la Mina, en què es produí cert consens polític al voltant de l'oportunitat i idoneïtat de determinats projectes, es varen produir en casos com Manchester o Gènova –que ha tingut dues edicions d'URBAN-. Aquestes han estat casos on l'Estat ha apostat de forma decidida per a la regeneració d'unes àrees urbanes que havien patit importants processos de degradació física i funcional i, que pel seu posicionament central i forta càrrega simbòlica, han esdevingut actuacions prioritàries.

Del seguiment de les diferents casuístiques presentades es pot despendre que el model descentralitzat proposat per la IC URBAN ha derivat en algunes disfuncionalitats. El marc establert per URBAN deixa una gran capacitat de maniobrabilitat als ens locals per tal de definir les seves pròpies estratègies d'actuació, però al mateix temps no estableix uns mínims exigibles. Així que l'aplicació de les mesures proposades per la CE resta sota la voluntat dels gestors locals. Finalment, la manca d'obligatorietat per part dels ens locals de complir les recomanacions i les directrius de la CE, i la no introducció de criteris de qualitat en les propostes i grau d'adequació d'aquestes a les orientacions de la CE, propicia una excessiva diferenciació entre programes. Es perd així l'oportunitat d'aprofundir més en l'aplicació i difusió del valor intrínsec de la metodologia plantejada per URBAN. Paradoxalment, aquest fet dificulta precisament la capacitat d'uropeització de les

polítiques locals. És a dir, contra més s'allunyen de les pràctiques recomanades per la Comissió, més es desdibuixa l'aportació i el valor afegit que cada programa pot aportar al conjunt de la UE –més enllà de l'impacte local-.

12.6. Recapitulació

L'objectiu d'aquest capítol era analitzar l'impacte assolit per URBAN a la llum dels casos d'estudi. És a dir, recollir la informació de cadascun dels casos d'estudi de la tesi i interpretar-la en clau a les variables que durant la recerca s'havien identificat com a punts estratègics de la Iniciativa; en aquest sentit, s'ha atorgat més protagonisme a l'anàlisi del "mètode URBAN".

Una primera aproximació al treball desenvolupat per la IC URBAN permet constatar una de les característiques que millor la defineixen: la seva flexibilitat i capacitat d'adaptació a diferents realitats urbanes. URBAN ha actuat en àrees urbanes que tenien en comú l'existència de dèficits urbanístics i problemes socioeconòmics, però al mateix temps presentaven un ventall de casuístiques molt gran. Els casos d'estudi seleccionats per dur a terme aquesta recerca, voluntàriament, pretenien recollir aquesta diversitat: centres històrics, barris semiperifèrics amb mixtura d'usos, polígons d'habitatges, barris suburbans residencials, façanes marítimes, etc. Els contrastos s'han trobat també en el rang demogràfic de la pròpia àrea d'actuació –dels 12.000 de la Mina, fins als 66.000 de Cornigliano i Sestri Ponente-, o de l'àmbit metropolità del qual forma part –des dels 26.500 habitants de Mola di Bari, fins al prop de 10 milions d'habitants de l'àrea metropolitana de París-.

L'existència d'altres programes de regeneració urbana a l'àrea o la tradició estatal en matèria de polítiques explícitament urbanes són altres elements que han configurat realitats urbanes i clarament diferenciades, en les quals URBAN ha hagut d'implementar-se. La fórmula emprada per a assumir aquesta flexibilitat ha estat l'aplicació del principi de subsidiarietat i la incorporació dels agents locals com a protagonistes principals de l'acció de la Iniciativa en cadascuna d'aquestes realitats: la Iniciativa ha tingut una major capacitat d'adaptació gràcies a que han estat els ens més propers a la realitat local els que han pogut definir les actuacions a desenvolupar –sempre sota el marc dels objectius estratègics de la Iniciativa-.

En el punt 8 s'ha definit el "mètode URBAN" com un valor qualitatiu clau de la Iniciativa. A través de l'anàlisi transversal dels casos d'estudi s'ha identificat aquelles qüestions que han assolit un major o menor grau d'adequació a les premisses dibuixades per la CE. És a dir, a partir de casos pràctics s'ha situat el mètode URBAN a revisió.

Així, la síntesi dels resultats segons les variables del mètode ha estat la següent:

- **Enfocament integrat:** La majoria dels casos han desenvolupat una aproximació multidimensional a l'àrea urbana, per tal d'identificar els principals reptes que el programa havia de fer front. Finalment, per qüestions de limitacions pressupostària i per les prioritzacions i necessitats de cada programa, els gestors locals han tendit a prioritzar determinats àmbits d'actuació, pel que finalment pocs programes han desenvolupat un programa amb un cert equilibri pressupostari entre les diferents variables. Els francesos i els anglesos han tendit a concentrar els esforços en la inserció social i la promoció econòmica, mentre que els espanyols i els italians han prioritzat les transformacions urbanístiques. Però més enllà de les assignacions pressupostàries per eixos d'actuació, el caràcter integrat dels projectes s'ha de definir en funció de la transversalitat de les actuacions i la incorporació de la multicausalitat com a element definitori de les polítiques urbanes. En aquest sentit, el funcionament de la Iniciativa en els diferents casos estudiats ha estat positiva i han assolit la necessària coherència entre les diferents actuacions i entre aquestes i els objectius globals del pla d'acció.
- **Participació de la comunitat local i partenariats:** Els programes URBAN I assoliren uns resultats poc satisfactoris en matèria de participació. Els propis gestors no varen assumir aquesta variable com un element important pel programa. En canvi, en URBAN II aquesta qüestió assolí una major protagonisme –la CE també hi apostà més fermament-. No obstant, les diferències entre casos han estat sensibles, així per exemple els casos italians, tret de Torí, han assolit uns resultats poc satisfactoris. Malgrat tot, en línies generals, el resultat final dista de ser prou satisfactori: s'ha introduït la opinió del ciutadà, però no s'han creat canals eficients per vehicular aquesta participació a processos realment efectius per enriquir de

forma efectiva el funcionament dels programes. Pel que fa a la implicació dels agents privats i la cooperació a través de fórmules pròximes als partenariats, els resultats han estat encara més febles –i desiguals-, pel que finalment l'aportació de capital privat a representat entre el 5 i el 10% de la inversió dels diferents programes.

- Governança multinivell: Aquesta ha estat la variable en què s'ha produït un major grau d'ajustament entre els objectius de la Iniciativa i els resultats finalment assolits en els diferents casos analitzats. La majoria dels programes han creat una entitat, a mode de consorci, destinada a la implementació del programa. En aquesta entitat hi estan representats tots els nivells de l'administració implicats. Els processos de decisió s'han definit a partir de la negociació, la concertació i la corresponsabilització dels diferents agents. A més, tal com es fomentava amb la IC URBAN, s'ha aplicat el principi de subsidiarietat i s'ha donat el major protagonisme als ens locals –tant en la definició del propi programa, com a la gestió del diària-.
- Complementarietat dels projectes: El criteri d'addicionalitat era una de les premisses d'obligat compliment. Malgrat tot, el més significatiu en aquest sentit ha estat que pràcticament tots els programes estudiats han complementat les accions de la Iniciativa més enllà de la durada de la seva aplicació, preveient que hagin altres programes –amb finançament estatal i/o local que prenguin el relleu a URBAN-. Així, la Iniciativa ha participat d'una estratègia de desenvolupament urbà més àmplia, que ha anat més enllà, tant pressupostària com cronològicament respecte el període vinculat al finançament europeu.
- Foment de les experiències innovadores i intercanvi d'experiències: Aquests objectius varen ser part de les novetats incloses en la segona edició de la Iniciativa, així que en els casos d'URBAN I no han tingut resultats significatius en aquesta àmbits. En el cas dels programes d'URBAN II, l'aposta per les solucions innovadores ha tingut un seguiment molt feble, ja que en la majoria dels casos els gestors dels programes han tendit a utilitzar fórmules més tradicionals i han assumit menys riscos. En relació a la participació a les xarxes d'intercanvi d'experiències, el grau d'implicació ha estat molt divers, destacant South Bristol, Gijón i Torí com a casos

especialment dinàmics en aquest sentit i, situant-se en l'extrem oposat dels casos italians.

A mode de resum, es pot concloure que en aquells Estats on URBAN representava una major novetat o canvi respecte a les pràctiques precedents –Espanya i Itàlia- els resultats, pel que fa al seguiment del mètode, han estat més modestos, ja que el programa ha trobat majors dificultats en posar a la pràctica aquelles premisses que suposaven canviar dinàmiques i situacions ja consolidades. En canvi, en aquells Estats on existia una major tradició en polítiques urbanes com les proposades per URBAN el seguiment de la metodologia ha estat més satisfactori.

La descentralització de responsabilitats amb la que s'ha implementat la IC URBAN ha beneficiat la flexibilitat de la Iniciativa per adaptar-se millor a les diferents necessitats de les àrees urbanes en què ha actuat. Però al mateix temps ha propiciat que es produïssin també diferències pel que fa al seguiment d'aquelles premisses que han identificat com a claus pel "mètode URBAN".

Aquesta qüestió resulta especialment significativa si es té en compte que un dels valors afegits de la Iniciativa era, precisament, l'efecte demostrador o exemplificador que podia causar en aplicar-se en aquells Estats amb menor tradició en matèria de polítiques integrals de desenvolupament urbà.

Més enllà del mètode URBAN s'ha identificat una altra qüestió significativa en què, de nou, s'ha observat una diferència entre casos d'estudi. Es tracta del procés de definició dels objectius i de les actuacions a desenvolupar. El mètode propiciat per la Iniciativa, i seguit per la majoria dels casos, s'ha basat en desenvolupar una primera aproximació transversal a la realitat local –diagnosi-, per tal de definir les necessitats i les oportunitats de l'àrea urbana. En funció d'aquests reptes i oportunitats s'han dibuixat uns objectius generals pel programa d'actuació. Per l'assoliment d'aquests objectius s'han definit unes línies i estratègies d'actuació que s'han materialitzat a partir de les actuacions concretes.

Com s'ha mencionat, aquest ha estat el model seguit per la majoria dels casos. Per contra, s'ha observat com en els casos italians –tret de Torí- s'ha apostat per una estratègia inversa. El mètode URBAN es pot definir com a descendent, es partia de l'anàlisi del conjunt i es definia uns objectius generals a partir dels quals

prenien cos les actuacions concretes. Per contra el model definit en aquests altres casos assumeix una perspectiva ascendent: el programa URBAN ha estat emprat per finançar unes actuacions establertes de forma apriorística –a través de les quals es pretén assolir, efectivament, l'objectiu del desenvolupament urbà-. En altres termes, en aquests casos –Gènova URBAN I i II i Mola di Bari-, URBAN ha servit com a font de finançament d'unes actuacions –bàsicament de caire urbanístic- ja previstes de forma anterior a la seva arribada. Es tractava en tots els casos de projectes emblemàtics, llargament reivindicats per les respectives comunitats locals. No es qüestiona aquí la necessitat d'aquestes intervencions, sinó la manca d'implicació en un de terminat model de programa.

D'altra banda, els resultats positius assolits a Gijón i Torí –que es podrien definir com a exemples de bones pràctiques- relativitzen aquesta situació. A més, demostren que la variable Estat Membre no ha estat l'element més determinant en aquestes diferències.

Per contra, un element que sí s'ha manifestat decisiu en la configuració del programes és el perfil dels equips locals encarregats de la implementació del programa. Com s'ha assenyalat al punt 12.5, la Iniciativa ha manifestat les contradiccions d'un model de gestió descentralitzat. La cessió de responsabilitats a les autoritats locals per tal de definir els programes d'actuació, sumat al fet que la CE no hagi fixat uns mínims exigibles en aquelles qüestions que resulten claus pel "mètode URBAN", ha provocat que el seguiment d'aquestes qüestions hagi depès excessivament de la voluntat de cada equip local. La innovació sempre implica un risc i, per tant, certes reticències. Aquesta qüestió es troba en l'arrel de la diferència entre casos en relació a l'aplicació del mètode. Els contrastos s'expliquen així a partir del grau de compromís de cada programa amb l'esperit transformador que la Iniciativa pretenia impulsar i el seu valor afegit més enllà de la suma d'accions puntuals.

CINQUENA PART: CONCLUSIONS

13. CONCLUSIONS

En aquest darrer capítol es realitzarà una recapitulació final que, a mode de conclusions, pretén resumir les principals aportacions de la recerca. Aquestes conclusions, de la mateixa manera que el conjunt de la tesi, integraran dos nivells d'anàlisi. En primer terme, l'estudi de les polítiques urbanes, incorpora una perspectiva europea i analitzant el rol de la UE en tot el procés. I, en segon lloc, es dedica a l'anàlisi de l'impacte assolit per la Iniciativa Comunitària URBAN i del valor afegit de la seva acció en diverses escales –especialment la local, l'estatal i l'europea-.

Finalment, es recolliran les hipòtesis plantejades a l'inici de la tesi, per poder analitzar el grau final d'ajustament d'aquestes als resultats assolits a través de la recerca. Per acabar, s'apuntaran breument algunes de les possibles línies de recerca futures que es deriven de les temàtiques tractades.

13.1. Sobre la política urbana europea

- La territorialització de les polítiques comunitàries

La creació dels fons FEDER (1975) i la introducció de l'objectiu de la cohesió econòmica i social en l'Acta Única Europea (1987), foren els primers referents pràctics de la creixent sensibilitat de la UE vers la necessitat d'articular mecanismes i instruments d'acció en favor de la correcció de les disparitats territorials en el marc de la UE. La profunda reformulació assumida a través de la programació dels Fons Estructurals en el període 1989-1993 suposà un punt d'inflexió en les polítiques comunitàries. A partir d'aquest moment, i gràcies als Objectius dels Fons Estructurals, es desenvolupà una aproximació en clau territorial de la política de cohesió de la UE.

En els següents períodes de programació s'ha anat consolidant allò que en aquesta recerca s'ha anomenat com a *territorialització* de les polítiques comunitàries, o en altres termes, la creixent sensibilitat de la UE cap a les qüestions territorials. Un indicador d'aquest canvi és el fet que en cada període de programació dels Fons Estructurals, la partida pressupostària destinada a les polítiques de cohesió territorial ha estat sempre superior al període anterior²²¹.

²²¹ Les polítiques de cohesió territorial suposaren un 19% del pressupost de la UE en el període 1989-

Malgrat això, el canvi de perspectiva de les polítiques comunitàries no es defineix només a partir d'un increment pressupostari, sinó sobretot pel canvi en els objectius i estratègies de la Unió, així com els instruments utilitzats per tal d'assolir-los.

En aquesta recerca s'ha defensat que la *territorialització* de les polítiques comunitàries s'ha de concebre a partir de dues dimensions. En primer lloc, ha suposat l'afirmació de la perspectiva territorial com un element clau en les polítiques públiques comunitàries. A partir de la segona meitat dels anys vuitanta i, especialment, durant els inicis de la dècada dels noranta, es consolidà una sensibilitat major al voltant de l'oportunitat i necessitat que la UE tingués en compte la dimensió territorial en les seves actuacions. A partir de la meitat de la dècada dels noranta ha estat recurrent l'anàlisi, debat i les comunicacions polítiques i científiques sobre l'impacte territorial de les polítiques comunitàries.

En segon lloc, la UE ha assumit el desenvolupament territorial com un objectiu estratègic, tant en matèria de cohesió, com per garantir la competitivitat internacional de l'espai europeu. Per aquest motiu, la pròpia Unió ha esdevingut un agent actiu en matèria de política territorial. És a dir, no només ha tingut en compte l'impacte territorial de les seves polítiques i ha adquirit una major sensibilització en la matèria, sinó que, a més, la UE ha creat mecanismes -directrius, normatives, programes d'actuació, etc.- que li han permès actuar en favor del desenvolupament del territori.

Aquest canvi de perspectiva, consolidat durant la dècada dels noranta, ha implicat una modificació de les fórmules tradicionals d'acció de la UE: ha introduït fórmules d'actuació més flexibles que pretenen donar una resposta més ajustada a les necessitats específiques de cada territori. L'acció pública resta menys condicionada i acotada per les diferents visions sectorials, mentre que la variable territori esdevé el punt central de l'actuació, on conflueixen intervencions multisectorials.

- L'agenda urbana europea com a procés constructiu

En el marc d'aquest procés de *territorialització* de les polítiques comunitàries, les qüestions urbanes han anat assolint un creixent protagonisme

1993. En el període 2007-2013, aquest percentatge s'haurà elevat fins arribar al 36%.

dins de l'agenda política de la UE. Les polítiques urbanes han esdevingut l'escenari on han confluït tant les polítiques de cohesió social, com de les de competitivitat econòmica. A més, les ciutats i la seva inserció en una xarxa europea, han estat considerades com un objectiu clau en la recerca de la cohesió territorial i la cooperació interregional.

Malgrat tot, l'ascens de les qüestions urbanes ha estat un procés llarg i no exempt de polèmiques. En el qual ha estat necessària la negociació i la concertació entre posicionaments molt diferents sobre la necessitat d'instrumentalitzar mecanismes d'intervenció explícita sobre les àrees urbanes en el marc de la UE. Així, doncs, en aquesta recerca s'ha definit l'*agenda urbana europea*²²² com un procés constructiu, donat el seu caràcter dinàmic i evolutiu.

El procés de construcció d'una política urbana per a la UE s'inicià a partir dels anys 1989/1990. Els Projectes Pilot Urbans -1989- foren el primers programes de la UE destinats explícitament a la redinamització d'àrees urbanes amb dificultats. Mentre que el "*Libro verde del medio ambiente urbano*" -1990- fou la primera publicació de la UE destinada exclusivament a l'anàlisi i desenvolupament de propostes i models d'actuació per les àrees urbanes de la Unió, tot incorporant una perspectiva multidimensional de la sostenibilitat urbana.

El període de programació 1994-1999, fou el primer punt d'inflexió en la construcció de l'agenda urbana europea. La consolidació del model d'actuació proposat als Projectes Pilot Urbans a través de la Iniciativa Comunitària URBAN suposà l'assumpció d'una *política urbana explícita* en el marc de la Unió. És a dir, la creació d'un programa que recollia com a objectiu específic la regeneració d'àrees urbanes amb dificultats. En un context on el discurs entorn la cohesió territorial estava assolint una creixent centralitat, els organismes europeus fixaren els eixos que havien de vertebrar les polítiques urbanes en la UE a través de la publicació, a l'any 1998, del "*Marco de actuación para el desarrollo urbano sostenible en la Unión Europea*".

En el següent període de programació, 2000-2006, URBAN va veure reduïda tant la seva dimensió pressupostària, com el nombre d'àrees urbanes beneficiàries. En aquest aspecte s'ha identificat el segon punt d'inflexió en l'agenda urbana

²²² Entenem com *agenda urbana europea* l'ascens de les qüestions urbanes en el marc de les polítiques territorials de la UE. És a dir, el procés a través del qual les polítiques urbanes han adquirit un major protagonisme en l'agenda política comunitària.

europea, però aquesta vegada propiciant la reducció de la seva dimensió específica dins del marc general de les polítiques de cohesió territorial. Aquest retrocés s'ha confirmat en el període 2007-2013, en què finalment la Iniciativa no ha tingut continuïtat.

Amb la desaparició de la IC URBAN, la UE ha perdut l'únic instrument d'intervenció directa en matèria de regeneració urbana. Malgrat això, la dimensió urbana del conjunt les polítiques comunitàries s'ha anat consolidant. Els Objectius regionals d'aplicació dels fons recullen pel període 2007-2013 les accions de desenvolupament urbà com una línia d'acció específica i, a més, s'han creat importants instruments de finançament, com el fons JESSICA²²³. Els diferents agents implicats han assumit la necessitat d'atorgar una atenció especial als reptes i potencialitats de les àrees urbanes com a element estratègic per a les polítiques de desenvolupament socioeconòmic de la UE. És a dir, s'ha consolidat la "sensibilitat urbana" de les polítiques comunitàries.

En aquest context, s'han produït dues dinàmiques no necessàriament contradictòries entre si. Per una banda, a partir del període 2000-2006, la UE ha realitzat un pas enrere respecte al procés encetat durant la dècada dels noranta. No s'ha continuat el camí cap a la construcció d'una autèntica política urbana europea. No s'ha consolidat un cos institucional propi, dotat d'instruments autònoms que permetin intervenir de forma directa sobre les ciutats a través de programes de regeneració urbana –com podia apuntar la IC URBAN-. Però d'altra banda, a partir del període 2000-2006, s'ha consolidat la voluntat de promoure i planificar l'impacte sobre les àrees urbanes de les polítiques sectorials de la UE, qüestió que suposa un substancial avenç respecte períodes anteriors. En aquesta línia, la Comissió publicà al 2007 el document "*The urban dimension in Community policies for the period 2007-2013*" ("La dimensió urbana de les polítiques comunitàries pel període 2007-2013"), amb la voluntat d'establir un marc de referència que pogués servir de guia estratègica per definir la perspectiva urbana del conjunt de les polítiques comunitàries.

Finalment, doncs, no s'ha realitzat l'avenç definitiu cap a una política urbana explícita en el marc de la UE, com semblava apuntar la creació d'URBAN a l'any

²²³ JESSICA (*Joint European Support for Sustainable Investment City Areas*; recolzament europeu conjunt per la inversió sostenible en àrees urbanes). És una iniciativa de la CE en cooperació amb el BEI i el Banc de Desenvolupament del Consell d'Europa per facilitar a les autoritats una solució concreta per finançar projectes de renovació i desenvolupament urbà mitjançant l'ús de fons renovables.

1994. Així que, actualment, no es pot parlar pròpiament d'una política urbana de la unió europea. Però malgrat això, l'aprenentatge i les experiències adquirides a través de l'acció de la Iniciativa durant 12 anys en 15 Estats Membres han estat un capital clau per a dotar d'un cos funcional a la creixent sensibilitat vers la necessitat d'incorporar l'impacte urbà del conjunt de polítiques sectorials de la UE –i especialment sobre les àrees urbanes més sensibles-. En aquest sentit, es considera important la continuïtat del programa URBACT, que permetrà capitalitzar el valor afegit i l'aprenentatge generat en aquest període –programa que, com hem vist, neix amb la IC URBAN-.

- L'agenda urbana com a punt de confluència d'objectius estratègics de la UE

Les variables claus que incideixen amb més força i determinen el perfil de les polítiques urbanes de la UE a partir de la dècada dels noranta foren:

- La integració europea (cohesió social i territorial)
- L'organització reticular de les polítiques territorials i la governança multinivell
- El desenvolupament sostenible i respectuós amb el medi ambient

El primer impuls de les polítiques territorials de la UE als anys vuitanta va estar força vinculat a les primeres mesures relacionades al medi ambient -encara que amb una dimensió molt modesta-. A partir de les ampliacions de la segona meitat de la dècada dels vuitanta, la reestructuració econòmica i l'increment de les disparitats interregionals, la cohesió econòmica assolí una posició central en la política territorial comunitària. Així, a partir del període 1989-1993 es succeïren les aprovacions de nous instruments d'intervenció sobre el territori -Objectius regionals, Iniciatives Comunitàries- per a donar resposta a aquests objectius.

Durant la segona meitat dels noranta, a aquestes variables, se li afegí una quarta: la recerca de la competitivitat econòmica. Aquest objectiu assolí el grau d'oficialitat i perspectiva estratègica a través de l'Estratègia de Lisboa (CCE, 2000). Així, ha estat especialment a partir del període 2000-2006 quan els objectius de competitivitat econòmica i cohesió social han conviscut dins del marc de les polítiques territorials de la UE. La Comissió apostà per un posicionament que permetés combinar ambdós objectius, encara que diversos autors apunten les contradiccions entre aquests objectius.

L'Estratègia Territorial Europea -ETE- (CEDP-CCE, 1999) i les Estratègies de Lisboa (CCE, 2000) i Göteborg (CCE, 2001) dibuixen el marc teòric de les actuals polítiques territorials europees. L'ETE va permetre fixar un primer marc de referència per les polítiques territorials de la UE, així com l'impacte territorial de les polítiques estructurals, fixant els objectius generals del desenvolupament territorial sostenible i la cohesió social i territorial. A més, les línies fixades en aquest document tingueren un impacte notable en la planificació territorial dels diferents Estats Membres. Per la seva banda, l'Estratègia de Lisboa fixà l'objectiu de la competitivitat econòmica i la cohesió, mentre que l'Estratègia de Göteborg va afegir el "tercer pilar" de les polítiques comunitàries: el medi ambient.

Les polítiques urbanes -especialment la IC URBAN- han estat un escenari paradigmàtic de confluència dels objectius de la cohesió social, la promoció econòmica i la competitivitat equilibrada, la preservació i respecte del medi ambient i les noves fórmules de governança i cooperació reticular.

- La governança multinivell, qüestió clau en la gestió de les polítiques urbanes

La UE no té competències en matèria de política urbana. Aquesta qüestió resulta clau per a interpretar l'evolució de l'agenda urbana europea. Això comporta que els avenços hagin de ser necessàriament negociats i acordats entre els diferents agents públics implicats: organismes europeus, Estats Membres, entitats regionals i locals, xarxes de ciutats i organismes de cooperació interregional, entre d'altres.

La multitud d'agents implicats, la necessitat de concertar les mesures i la cooperació vertical i horitzontal a través de xarxes de ciutats dibuixen un context clàssic de sistema de relacions i governança multinivell. Aquest sistema no es defineix a partir de la delegació de responsabilitats, sinó per la concurrència de totes elles en un sentit cooperatiu. Malgrat tot, existeixen posicions contraposades sobre la necessitat o no de potenciar la dimensió urbana en les polítiques territorials de la UE. És per això que l'agenda urbana europea es pot interpretar com un procés dialèctic entre inèrcies favorables i desfavorables a la seva consolidació.

El darrer element que configura aquest sistema de governança multinivell és la implementació final de les polítiques urbanes i territorials. Els agents locals són

els encarregats de la gestió diària dels programes de desenvolupament local implementats en el marc de la DG de Política Regional. D'aquesta manera, les ciutats han assolit un rol central, tant en la implementació i la gestió dels programes d'actuació, com en la gènesi de les polítiques comunitàries. De manera que, finalment, estan actuant com uns agents més en els processos de decisió, especialment a través de les xarxes de ciutats europees, les quals estan actuant com a *lobbies* en favor de la dimensió urbana de les polítiques territorials-.

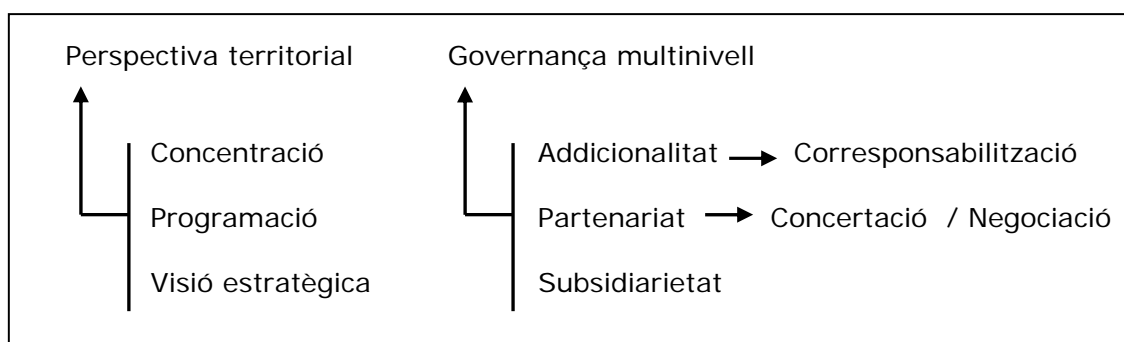
A la figura 13.1 es mostra de forma esquemàtica els conceptes claus en la gestió i la implementació de les polítiques urbanes en el marc de la UE. La dimensió *territorialitzada* de les polítiques comunitàries ha comportat un canvi de perspectiva. S'assumeix que les polítiques de desenvolupament territorial no han de ser estructurades prenent com a referència els àmbits competencials, sinó que s'han de definir a partir de les necessitats específiques de cada territori, tot assumint una perspectiva transversal de les polítiques públiques per tal de dissenyar les actuacions en funció dels reptes que afronta cada realitat local. Això implica, en primer terme, una concentració de les actuacions en favor d'aquelles qüestions amb capacitat de generar major impacte o externalitats positives. És a dir, assumir una visió estratègica de l'acció pública, centrant l'atenció en aquelles variables que poden resultar més beneficioses pel territori en què s'intervé. De la mateixa forma, les actuacions han de tendir a concentrar-se en aquelles àrees que requereixen una major atenció: espais d'acció prioritària, estratègics, més necessitats i/o degradats... Es tracta, per tant, de trencar amb la visió homogenitzadora i sectorial de les polítiques públiques, apostant pel desenvolupament local com a eina indispensable per a la competitivitat i cohesió territorial europea.

Així, l'aplicació dels programes europeus de desenvolupament local impliquen, a més d'una visió estratègica, la concentració pressupostària i la definició d'espais prioritaris d'actuació. A més a més, la definició de programes concrets d'actuació local implica la periodització o programació de les actuacions. És a dir, permet establir un calendari d'execució i seguiment de les actuacions en relació amb els objectius estratègics fixats inicialment.

L'eficiència d'aquest model requereix de la participació activa i coordinació dels tots els nivells de l'administració amb interès sobre l'àrea en què s'actua. Els programes d'actuació es defineixen a partir de les necessitats locals, pel que esdevé

positiu -i necessari- que els agents locals puguin participar de forma activa en la definició dels programes de desenvolupament local. La UE pretén també que aquesta participació dels agents locals impliqui, a més, una corresponsabilització amb el projecte. Finalment, aquest sistema de responsabilitats compartides -a través d'un sistema de governança multinivell i de l'aplicació del principi de subsidiarietat- comporta la creació de lideratges plurals, oberts i compartits. En primer terme, es produeix una integració vertical dels agents públics implicats. I en segon lloc, a nivell local, es fomenta la creació de partenariats que tracten de reflectir la diversitat de voluntats i sensibilitats, per tal de garantir la màxima representativitat en els processos de decisió, que han d'estar basats en la concertació i la negociació.

FIGURA 13.1. Conceptes clau de la gestió i implementació de les polítiques urbanes en el marc de la UE:

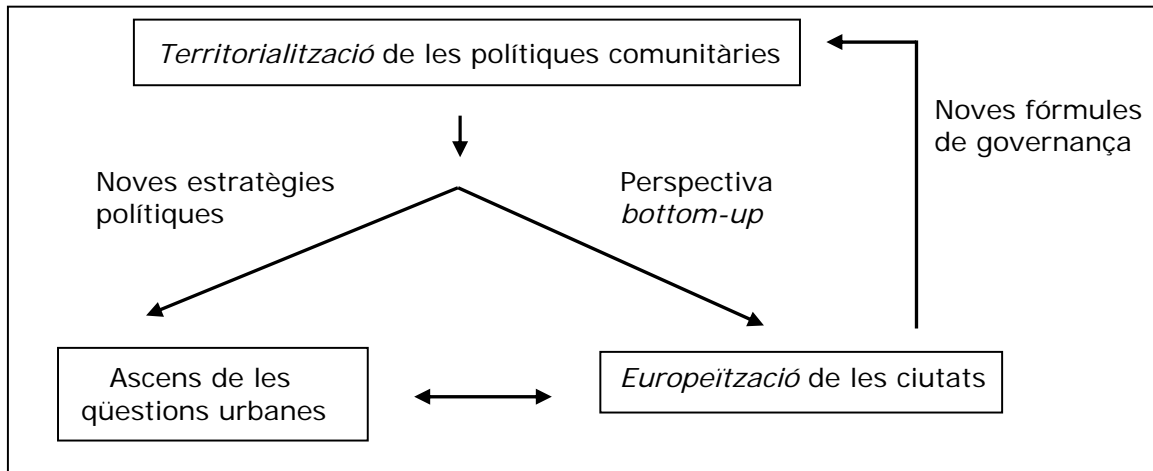

FONT: Elaboració pròpia.

- L'europèitzzació de les ciutats

L'ascens de les polítiques urbanes dins de l'agenda política de la UE ha portat associades dues dinàmiques. En primer lloc, la *territorialització* de les polítiques comunitàries ha permès una major sensibilització cap a les necessitats específiques de les àrees urbanes. En segon lloc, les ciutats han tingut la capacitat de participar d'uns processos de decisió política dels que fins al moment havien estat excloses. Per tant, podem definir aquest procés com a bidireccional: les qüestions urbanes s'incorporen de forma efectiva a l'agenda europea i les ciutats participen de forma activa en l'escenari polític comunitari. En referència a aquest procés, en aquesta recerca s'ha utilitzat el terme d'*europèitzzació* de les ciutats. A la figura 13.2 es resumeix de forma esquemàtica aquestes dinàmiques.

FIGURA 13.2. El rol de les ciutats en la *territorialització* de les polítiques comunitàries

FONT: Elaboració pròpia.

Finalment, a la figura 13.3 es representen, a mode de síntesi, els diferents elements que han esdevingut els motors de l'agenda urbana europea. En primer terme, l'ascens de les qüestions urbanes es vincula a un procés de reconfiguració dels objectius estratègics de la UE: les polítiques de protecció mediambiental, la cohesió social i territorial, la competitivitat econòmica i la cooperació interterritorial.

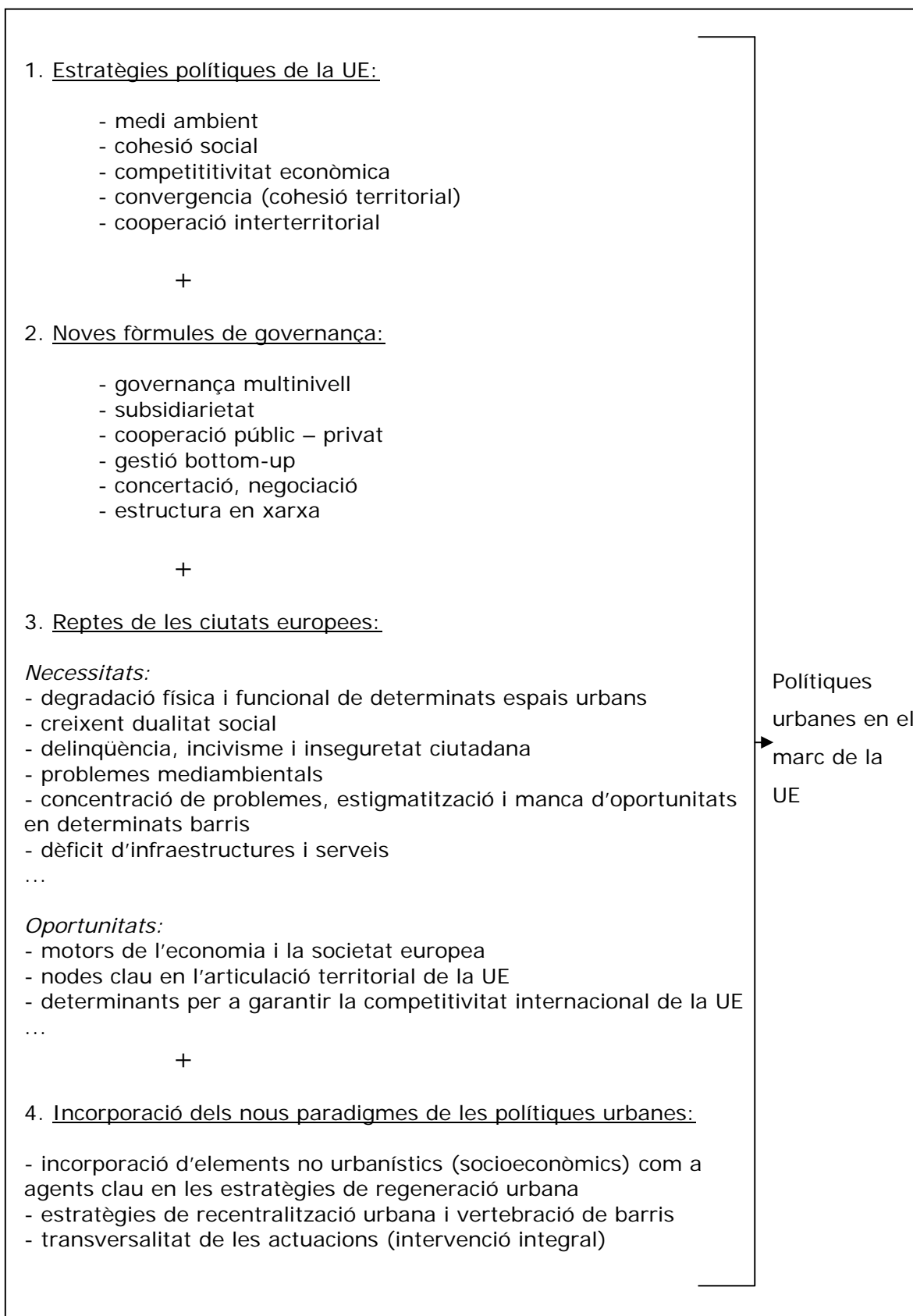
Aquestes polítiques urbanes es vehiculen a través d'unes noves fórmules de governança que es caracteritzen, en primer terme, per relativitzar l'autoritat jeràrquica i per apostar per uns mecanismes de decisió basats en la concertació, la negociació i la flexibilitat. Es permet així que els diferents agents implicats en les polítiques urbanes i territorials esdevinguin també agents corresponsables. S'estableix un sistema de relacions multinivell que reforça la cooperació vertical entre els diferents actors implicats, cooperació que es fa extensible als actors no polítics –entre ells també als agents privats-.

D'altra banda, a les ciutats s'hi concentren alguns dels principals dèficits i problemes relacionats amb la pobresa, la marginalitat social i la manca d'oportunitats econòmiques. Determinades àrees urbanes acumulen les taxes d'atur més elevades de la UE. Les conseqüències del canvi econòmic i la crisi industrial han estat més acusades en les àrees urbanes amb majors dificultats estructurals per a desenvolupar noves activitats. La segregació social acaba provocant no només una agudització de la pobresa, el dèficit d'oportunitats o la degradació de les condicions de l'hàbitat, sinó que també esdevé una rèmora per a la pròpia capacitat

econòmica de la ciutat. D'altra banda, les ciutats són nodes estratègics de l'articulació territorial europea i els motors de l'economia europea. És per això que la intervenció sobre les àrees urbanes és clau per a garantir la competitivitat europea a nivell internacional.

Finalment, les polítiques urbanes comunitàries recullen experiències que s'estaven duent a terme en alguns dels Estats Membres: l'enfocament integrat de la regeneració urbana, l'accent de la dimensió social o les noves estratègies de redinamització urbana. De manera que ha esdevingut la plataforma adient per exportar pràctiques i mètodes al conjunt dels Estats europeus.

FIGURA 13.3. Motors de les polítiques urbanes en el marc de la UE

FONT: Elaboració pròpia.

13.2. Sobre la Iniciativa Comunitària URBAN

La IC URBAN ha actuat, durant 12 anys i a través de dues edicions, en 188 barris i àrees urbanes de tots els Estats Membres de la UE-15. La creació d'aquest programa, l'any 1994, ha suposat un punt d'inflexió en les polítiques urbanes de la UE. En primer lloc, ha estat el primer programa destinat explícitament a la redinamització d'àrees urbanes amb dificultats en el marc de la UE. En segon lloc, ha incidit de forma activa en els canvis de la governança territorial desenvolupades per la UE a partir de la segona meitat dels anys noranta. I en tercer lloc, ha permès definir unes estratègies polítiques que, assumint la transversalitat com un element definitori, han actuat en favor d'un model de desenvolupament urbà sostenible i més sensible a les desigualtats socials. URBAN ha esdevingut, d'aquesta manera, un punt d'encontre entre les polítiques de cohesió social i les de reequilibri territorial.

- Un canvi en les fórmules d'intervenció sobre les àrees urbanes en el marc de la UE

URBAN, així com la resta de les Iniciatives Comunitàries, va néixer amb l'objectiu de desenvolupar unes actuacions que permetessin complementar les accions dutes a terme pels Objectius regionals. Es varen implementar uns programes d'una dimensió menor, però amb un impacte més directe sobre les realitats locals. D'aquesta manera, s'assumí que els esforços de la UE per a reduir les disparitats territorials tindrien major efecte quan abordessin directament els problemes urbans i aprofitessin el paper de les ciutats com a pols d'innovació i motors del creixement econòmic. Per abordar qüestions com l'exclusió i la segregació social es requerien instruments específics que complementessin les polítiques estructurals.

La creació d'un programa específic per a intervenir sobre les àrees urbanes amb dificultats suposà un canvi notable en les polítiques de cohesió de la Unió. La IC URBAN va aportar una nova forma d'aproximació a la realitat urbana i un gir en els mètodes emprats fins al moment. La creació d'URBAN va permetre el pas d'uniques polítiques urbanes implícites a unes polítiques urbanes explícites.

Aquesta nova aproximació a la realitat urbana s'ha d'interpretar a través d'un procés més ampli que ja s'ha definit anteriorment: la *territorialització* de les

polítiques comunitàries. Això implica, en primer terme, tenir present -i planificar en funció d'això- quina és la incidència o impacte territorial de les diferents polítiques sectorials. I, en segon terme, la creació de nous instruments d'intervenció per tal d'ajustar millor les actuacions a les especificitats de cada territori. Per això, en aquesta línia, la creació de la IC URBAN ha representat un esglaió important en aquest procés de *territorialització* de les polítiques comunitàries.

- La flexibilitat i la contextualització com a estratègia d'actuació

Un dels trets característics de la IC URBAN ha estat la seva capacitat d'adaptació a diferents realitats urbanes. La Iniciativa ha definit uns objectius genèrics i unes línies generals d'actuació suficientment flexibles com per a poder permetre que els diferents programes d'actuació tinguessin un marc comú de referència, però que alhora disposessin de la capacitat de definir-se a partir dels reptes de l'àrea urbana que es pretenia dinamitzar. Així, s'ha promogut la contextualització de les actuacions en l'entorn en què es desenvoluparien.

Els casos d'estudi analitzats han permès mostrar el nivell d'heterogeneïtat de les àrees urbanes sobre les que URBAN ha actuat: centres històrics, polígons d'habitatge perifèrics, barris residencials amb problemes de degradació física i marginalitat social, barris centrals amb un declivi físic derivat de l'abandonament de determinades funcions econòmiques, ciutats petites senceres, etc. Existeix un ventall ampli de diferències en les dimensions de l'àrea d'actuació, la seva situació dins del conjunt urbà, el volum demogràfic beneficiari, el volum demogràfic de l'entorn urbà i/o metropolità, les funcions principals que acull l'àrea, la tipologia dels habitatges, la proximitat a espais d'elevada centralitat, etc. Encara que en tots els casos, amb major o menor intensitat, predominen certs denominadors comuns, com ara: la degradació i l'inadequat condicionament de l'espai públic, el dèficit de serveis i equipaments públics, la manca de zones verdes habilitades, la concentració de població en risc d'exclusió social, la conflictivitat social, l'estigmatització, etc.

La fórmula emprada per la Comissió per a garantir la contextualització de les actuacions d'URBAN ha estat l'aplicació del principi de subsidiarietat. És a dir, cadascun dels ens locals beneficiaris de la Iniciativa ha estat responsable de definir la seva pròpia estratègia de desenvolupament local.

- *El mètode URBAN com a variable clau*

La creació d'un programa de regeneració urbana en el marc de la UE representà una important innovació que, com s'ha apuntat anteriorment, s'ha d'interpretar a partir de la reformulació de les polítiques de cohesió territorial -i de l'ascens de les qüestions urbanes- viscudes en la UE durant la dècada dels noranta. La Iniciativa va recollir, a més, la voluntat d'esdevenir no només un instrument d'intervenció urbana, sinó també un banc de proves -un programa pilot-, de pràctica, d'experiència i de difusió de polítiques de desenvolupament urbà. Per aquest motiu, URBAN plantejà la seva implementació a través d'una metodologia de treball específica. Aquesta es caracteritza per assumir la multidimensionalitat de les dinàmiques urbanes, i per tant, la necessitat d'integrar les accions urbanístiques, socials, econòmiques i mediambientals, però també pel foment de les pràctiques innovadores, la cooperació i corresponsabilització de tots els nivells de l'administració implicats, la participació de la comunitat i agents locals i la creació de xarxes d'intercanvi de coneixements. El "*mètode URBAN*" ha permès revaloritzar l'actuació de la Iniciativa. L'impacte derivat ha anat molt més enllà de les transformacions en les diferents àrees urbanes en què ha actuat. URBAN ha permès, a més, establir una plataforma de col·laboració i difusió de pràctiques i models entre diferents agents locals i regionals de tots els Estats Membres.

A través de l'anàlisi dels resultats assolits en els diferents casos d'estudi s'ha pogut constatar com el grau d'aplicació d'aquesta metodologia ha estat variable. Així, si prenem com a referència de l'anàlisi transversal els punts clau del "*mètode URBAN*", els resultats han estat els següents²²⁴:

- **Enfocament integrat:** En tots els casos s'ha realitzat una aproximació multidimensional a l'àrea d'actuació. Però en la majoria dels casos les actuacions han tendit a concentrar-se en determinades variables. Els casos espanyols i italians han prioritzat les transformacions urbanístiques, mentre que els francesos i els anglesos han apostat per la dimensió social i la promoció econòmica. A més, no sempre s'ha incorporat la necessària transversalitat entre les diferents actuacions desenvolupades, eix que hauria de definir els programes d'intervenció integrada.

²²⁴ Per més detall d'aquest punt veure les conclusions del punt 12 -l'impacte d'URBAN a la llum dels casos d'estudi-.

- Governança multinivell: La delegació de responsabilitats en favor dels ens locals beneficiaris del programa els ha permès dirigir la implementació del programa i reflectir-hi els seus objectius. S'ha estructurat un sistema de cooperació vertical entre la Comissió Europea i els ens locals, que ha de suposar un model de com fer partícips als ens locals en les polítiques de desenvolupament territorial europees.
- Participació dels agents locals: Mentre que els resultats assolits per la cooperació vertical es poden considerar globalment com a positius, la cooperació horitzontal entre els diferents actors -polítics i no polítics- s'ha d'avaluar com a deficient. Aquestes és novament una variable en què hi ha sensibles diferències entre els casos estudiats. Els casos anglesos, amb una major tradició amb els partenariats, han aconseguit gestionar d'una forma més adequada uns processos de concertació, basats en les taules de diàleg, implicant fins i tot en la direcció del programa, plataformes, associacions o entitats locals. A l'altre extrem trobem els casos italians, en què la gestió del programa queda gairebé monopolitzada per l'Ajuntament. Encara que la situació més habitual és la creació de consorcis de gestió on hi són representades les diferents administracions que financen el programa, però sense una representació de les entitats no polítiques.
- Participació ciutadana: Aquesta ha estat la variable en què els resultats assolits han estat més febles. Novament les diferències entre els casos han estat importants i, novament, els casos anglesos han apostat de forma més decidida per aquesta qüestió. Malgrat això, els resultats assolits han oscil·lat entre molt discrets fins a gairebé inexistents. Tots els programes han recollit de forma efectiva la necessària transparència, la informació i publicació de les actuacions. Però no han apostat per la creació d'uns canals útils per fomentar i vehicular de forma efectiva la participació efectiva de la comunitat local.
- Criteri d'addicionalitat de les actuacions: Aquest ha estat un dels punts forts de la Iniciativa. URBAN ha forçat, en primer terme, que els agents locals s'impliquessin en el cofinançament dels programes. D'altra banda, en tots els casos, URBAN ha participat en una dinàmica de més llarga durada i més ambiciosa en favor de la regeneració d'aquests barris. A més, en alguns d'ells, URBAN ha estat el principal motor per iniciar aquest nou procés. En casos com el de la Mina, URBAN ha estat el primer programa destinat a la millora del barri.

- Aposta per les experiències innovadores i participació en xarxes d'intercanvi de coneixement (URBACT): Una altra variable en que les diferències entre programes són grans. Casos com Gijón, Bristol o Torí, han participat de forma activa en les xarxes d'URBACT -fins i tot liderant-les-, implicant-se en la capitalització d'experiències i el monitoreig de pràctiques. Mentre que en altres casos, el valor afegit del l'intercanvi de coneixement, no ha estat considerat com una qüestió important pels gestors locals. D'altra banda, la manca d'assumpció de riscos per adoptar solucions innovadores ha estat la realitat imperant en la majoria dels casos.

Per tant, en termes generals, s'ha observat com els casos anglesos i francesos han estat els que han dut a terme unes actuacions metodològicament més ajustades als objectius d'URBAN. Aquests Estats són també els que disposaven, de forma prèvia a l'arribada d'URBAN d'una major tradició en matèria de polítiques de regeneració urbana. Per contra, en el cas d'Espanya i Itàlia, en els quals aquesta tradició és sensiblement inferior, els resultats, pel que fa a la implementació del "mètode URBAN" han estat més irregulars. Aquesta qüestió demostra les dificultats que ha tingut la Iniciativa per canviar les dinàmiques i les perspectives de les polítiques urbanes arrelades en aquests Estats. Aquestes dificultats han estat sensiblement inferiors en els casos anglesos i francesos, en els que URBAN s'ha implementat no només en uns Estats amb major tradició en la matèria, sinó també en unes àrees urbanes que ja havien estat beneficiàries –o ho eren en el mateix moment- d'aquest tipus de programes d'intervenció integral. De forma que ja tenien una major trajectòria en aquest tipus d'actuacions. Per contra, en els dos casos espanyols i en tres dels italians, URBAN ha estat el primer programa de regeneració urbana amb perspectiva integral que ha rebut el barri. De fet, aquesta qüestió ajuda a entendre la concentració pressupostària d'aquests programes en les accions de reforma urbanística. En aquests cinc barris –dos espanyols i tres italians-, a diferència dels anglesos i els francesos, no han existit prèviament uns programes que hagin fet front a les necessitats en matèria de condicionament d'espais i adequació infraestructures i serveis públics locals.

La combinació d'una estructura de gestió i responsabilitats descentralitzada, una normativa que no ha establert de forma concreta i exigibles uns mínims a assolir en cadascuna de les variables del *mètode* i el protagonisme cedit als agents locals en la definició dels programes d'actuació, ha acabat propiciant una gran diferenciació entre els models d'actuació desenvolupats en els diferents casos.

Els resultats assolits en l'aplicació del programes és un bon exemple dels impactes positius i negatius de la descentralització de responsabilitats. Com s'ha esmentat anteriorment, la Iniciativa estableix un marc de relacions flexibles, en el qual els agents locals poden definir les seves pròpies estratègies de desenvolupament, garantint la proximitat en la presa de decisions. Però d'altra banda, la Comissió no ha fixat clarament uns elements que haurien de ser comuns en tots els programes, perdent així l'oportunitat de reforçar més els valors qualitius de la Iniciativa.

Les notables diferències en l'aplicació del "mètode URBAN" ponderen les dimensions de l'impacte, en termes qualitius, de la Iniciativa: encara que la difusió del mètode ha estat una de les variables claus d'URBAN, no s'ha aconseguit un resultat plenament satisfactoris en tots els casos. A més, aquells Estats en què precisament resultava més interessant la consolidació d'aquest mètode -perquè representava un canvi respecte les polítiques urbanes precedents- ha estat on ha trobat majors dificultats.

Malgrat tot, no s'ha de menystenir l'impacte assolit pel programa. En aquesta recerca es valora, globalment, de forma positiva, especialment tenint en compte les limitacions lògiques derivades de la seva modèstia pressupostària.

- Impacte a dos nivells: europeu i local

L'impacte generat per la Iniciativa es pot interpretar a partir de les oportunitats que ha estat capaç de generar en les diferents àrees urbanes en les quals ha actuat. Així com també per la seva capacitat de generar noves dinàmiques positives i perspectives renovades per aquests barris i els seus habitants. Però al mateix temps, el programa participa d'uns objectius generals referits al conjunt del territori europeu: la cohesió social i territorial i el reforç de la competitivitat de les àrees urbanes.

L'aplicació del principi de subsidiarietat i la governança multinivell, reforçades a través de programes com URBAN, han permès la incorporació de forma pragmàtica de la dinàmica local-global com a estratègia de desenvolupament territorial. Es defineix un marc en què l'acció local és clau per a assolir objectius estratègics globals. En l'actual sistema de relacions globalitzades, en què les ciutats competeixen a escala internacional, la realitat local es posiciona com el seu

principal condicionant i, alhora, potencial de desenvolupament; de forma que esdevé una peça clau en el reforçament de la competitivitat del conjunt del territori europeu. Per aquest motiu, esdevé necessari traslladar el protagonisme del disseny i implementació de les polítiques públiques a les comunitats locals, reforçant les iniciatives *bottom-up* -de baix a d'alt-.

La intervenció de la UE en les àrees urbanes no s'ha d'interpretar de forma aïllada, o només tenint en compte els resultats a curt i mig termini en un espai determinat, sinó com una eina essencial dins d'un procés més general de construcció d'una estratègia territorial europea. És a dir, la materialització dels objectius estratègics globals s'obté a través de la suma de pràctiques locals, ajustades a funcionaments i realitats locals, però que al mateix temps esdevenen el motor d'una transformació global.

Aquest model de polítiques públiques va rebre un impuls clau a partir de la programació 1989-93 i l'aplicació dels Objectius regionals dels Fons Estructurals, que permetien dissenyar diferents programes de desenvolupament local en el marc de la política regional de la UE. En els següents períodes de programació s'ha reforçat aquesta pràctica, traslladant la corresponsabilitat de l'execució als governs locals. La creació de les Iniciatives Comunitàries i el model de gestió que impliquen n'és un dels màxims exponents. En el cas de la IC URBAN, aquesta qüestió ha estat present amb força. Però a més ha esdevingut una plataforma a través de la qual la UE, els Estats Membres i els ens locals han pogut treballar de forma conjunta en qüestions com la millora de la governança urbana, la necessitat d'establir uns models de cooperació i concertació de les polítiques urbanes, la creació de lideratges plurals amb responsabilitats compartides i l'aprofundiment del procés d'*uropeïtzació* de les ciutats, així com la creació d'un canal a través del qual algunes àrees urbanes de la UE han pogut establir xarxes de cooperació interestatals.

- Difusió de les pràctiques de regeneració urbana

Un dels principals interessos d'URBAN és la seva aplicació en un marc territorial ampli i divers com la UE dels 15, amb diferents realitats i necessitats urbanes, però també amb un ampli ventall de contrastos pel que fa a la tradició en matèria de política urbana. En aquests contextos, la Iniciativa ha apostat per la promoció de la cooperació interurbana i interestatal, fomentant l'intercanvi

d'informació i experiències. El major exponent en aquest sentit ha estat la creació de la xarxa URBACT.

En molts dels Estats Membres la introducció de la metodologia proposada per URBAN suposà una important novetat, ja que no disposaven de forma prèvia d'uns programes similars. Més enllà del valor intrínsec de les actuacions desenvolupades pel programa, per aquests Estats, URBAN suposà una interessant experimentació i una aproximació a una nova forma d'interpretar i gestionar la regeneració urbana. Per això, una qüestió clau de la Iniciativa és l'aprenentatge assolit per part dels Estats Membres, especialment aquells que no disposaven prèviament d'aquests instruments.

D'altra banda, URBAN va tenir una forta inspiració en aquells Estats que ja disposaven d'instruments similars -França, els Països Baixos i el Regne Unit-. Per aquest motiu, el programa, finalment ha acabat propiciant, l'exportació d'uns models i uns mètodes al conjunt dels Estats de la UE-15.

En definitiva, URBAN ha actuat com un interessant banc de proves i de perfeccionament de tècniques, ha afavorit l'aprenentatge i la innovació en els diferents Estats Membres i ha esdevingut un vehicle per a la difusió de bones pràctiques i transmissió de coneixement. És en aquestes qüestions en que rau bona part del valor estratègic del programa.

Itàlia, amb la creació dels "*Contratti di Quartiere*", els "*Programmi di Recupero Urbano - PRU*" i els "*Programmi di Riqualificazione Urbana e di Sviluppo Sostenibile del Territorio - PRUSST*"²²⁵ o, Catalunya, amb la creació de la "*Llei de millora de barris, àrees urbanes i àrees urbanes que requereixen una atenció especial*"²²⁶, són un bon exemple de l'aprenentatge i assimilació del model proposat per URBAN en aquells territoris que prèviament a la seva arribada no disposaven d'aquests tipus d'instruments. A més, en tots dos casos els nous programes creats superen, proporcionalment, el pressupost destinat per URBAN. A aquests nous instruments cal afegir el programa Urban Italia i la Iniciativa urbana a Espanya. El primer va complementar –amb finançament estatal- l'aportació de la IC URBAN a Itàlia durant el període 2000-2006 –la Iniciativa va finançar 10 programes i URBAN Italia 20-, mentre que el segon pretén donar continuïtat a Espanya a l'acció de la IC

²²⁵ MD 31 de desembre de 1995, MD de 20 de maig de 1998 i MD de 8 d'octubre de 1998, respectivament.

²²⁶ Llei 2/2004, de 4 de juny.

URBAN durant el present període de programació –finançant 43 projectes d'intervenció, que suposaran un inversió de 542 milions d'euros, 345 dels quals aportants per FEDER-.

- Les limitacions de la IC URBAN

Les diferències entre programes il·lustren el grau d'adaptació del la Iniciativa a les necessitats específiques del context urbà en que s'ha implementat. Però al mateix temps, aquesta flexibilitat també ha estat deguda a l'excessiva abstracció dels seus objectius, el que fàcilment ha acabat en una manca de concreció.

Un dels principals valors afegits d'URBAN resideix en la seva metodologia. No obstant, el sistema de delegació de responsabilitats amb el que s'ha implementat no ha permès garantir que els objectius estratègics de la Iniciativa en aquesta matèria s'hagin acabat assolint. La subsidiarietat i la normativa flexible de la iniciativa han permès, com s'ha mencionat anteriorment, que cada ens local hagi definit les seves pròpies estratègies d'actuació, ajustant-se així l'acció final als objectius establerts pels agents locals. El dèficit d'aquest model d'implementació resideix en què la Comissió no fixà de forma clara uns paràmetres mínims en relació a la metodologia o al model de programa a desenvolupar. Així, finalment, la confluència de l'actuació local amb els objectius teòrics de la Iniciativa ha restat en mans de la voluntat dels diferents equips locals. Per aquest motiu hauria estat positiu, reforçar i garantir l'assoliment d'uns determinats objectius mínims a assolir per cada programa -especialment pel que fa a qüestions com la participació, la dimensió socioeconòmica del programa o l'aposta per solucions innovadores-.

La descentralització de competències i responsabilitats que ha aplicat URBAN hauria d'haver anat acompanyada d'una major participació ciutadana en el disseny i la implementació dels programes. Els efectes positius de la participació ciutadana són especialment significatius en aquest tipus de projectes locals, ja que permeten millorar la seva eficàcia, el grau d'adequació a les necessitats real del barri i, a més, atorga legitimitat als equips gestors dels programes. En aquest sentit, resulta remarcable que encara que els programes han incorporat mesures per treballar en aquesta línia, no s'hagin trobat els instruments més idonis. Això ha comportat que, en determinats casos, la participació i implicació ciutadana en l'elaboració, implementació i seguiment dels programes no hagi assolit els nivells desitjables.

Encara que l'intercanvi d'experiències i la creació de xarxes de cooperació han estat introduïts com a objectius clau dins del discurs oficial, no s'han potenciat de la forma que resultaria necessària. L'entitat encarregada d'aquesta tasca, el programa URBACT, s'ha manifestat com una eina força útil, però alhora insuficient. Les seves dimensions pressupostàries han resultat escasses per a poder dur un repte tant ambiciós –i necessari- com és el de liderar una xarxa d'intercanvi d'experiències en tot l'àmbit de la UE. D'altra banda, hauria resultat necessari introduir actuacions que garantissin la participació més activa de tots els Estats Membres. Així com la intervenció d'altres agents, d'organismes externs a la pròpia UE, com ara experts del món acadèmic i tècnic, per trencar així amb un funcionament massa endogen²²⁷.

La manca de concreció en la definició dels objectius d'URBAN ha comportat que el procés d'avaluació i seguiment resulti força complex. No s'ha realitzat un seguiment dels resultats ni una avaluació sistemàtica, qüestions que, d'altra banda, resultarien difícils de dur a terme²²⁸. A més, les avaluacions oficials han tendit a ser massa optimistes i superficials. Encara que els resultats dels programes de redinamització de barris s'obtenen en un termini relativament llarg -especialment els socioeconòmics-, s'hauria d'aplicar un sistema que permetés avaluar i monitoritzar d'una forma més objectiva les bones i les males pràctiques, qüestió que al mateix temps permetria extraure un major valor afegit de tot el procés.

La IC URBAN no ha actuat sobre algunes variables que poden resultar claus en la regeneració de barris en dificultats, com l'habitatge, els transports i l'accessibilitat i la seguretat ciutadana²²⁹. La intervenció en habitatge resulta especialment important per procurar evitar processos de *guetització*, d'abandonament i/o deteriorament d'una part del parc d'habitatges. Però d'altra banda, també és necessària per procurar reduir els impactes de l'especulació i processos com la gentrificació, que poden aparèixer davant les expectatives generades per les plusvàlues que origina la requalificació d'aquests espais. De la

²²⁷ En la nova edició del programa pel període 2007-2013 -URBACT II- està treballant en la correcció d'aquest déficit. El programa pretén actuar com a plataforma de col·laboració entre ens locals i experts -acadèmics i tècnics- creant la figura dels experts segons àmbits temàtics i els mitjans per constituir plataformes de debat i informació.

²²⁸ En el moment de concloure aquesta recerca s'estava iniciant l'avaluació final d'URBAN II, pel que les valoracions aquí expressades es refereixen a les avaluacions d'URBAN I.

²²⁹ Cap programa ha intervingut en matèria d'habitatge. En aquest sentit, cal tenir present que la UE no té competències en aquesta matèria. De forma que aquestes accions haurien de ser desenvolupades per les autoritats locals i regionals de forma coordinada amb l'actuació de la Iniciativa. Les accions encaminades a la millora dels transports i l'accessibilitat o seguretat ciutadana han estat desenvolupades per un nombre molt reduït de programes. Així que aquest tipus d'intervencions han tingut un pes residual en el conjunt total de les intervencions desenvolupades per la Iniciativa.

mateixa forma, el dèficit de comunicacions –conectivitat, accessibilitat i oferta de transport públic- és un problema recurrent en aquests barris, pel que també ha estat un inconvenient que URBAN no hagi incorporat accions en aquest sentit en els seus programes.

Un nombre significatiu dels programes analitzats presenten una remarcable manca de coherència interna, així que finalment han esdevingut un *collage* d'actuacions sense una estratègia general que les vertebrï. En determinats casos, els gestors locals han interpretat l'arribada d'URBAN com una oportunitat per a finançar actuacions -bàsicament urbanístiques-, però que no s'havien pogut dur a terme per manca de recursos. En aquests casos, les actuacions han donat resposta a una necessitat objectiva i sovint s'han tractat operacions reivindicades des de fa temps per la comunitat local. Però no s'han emmarcat necessàriament dins una lògica definida per una estratègia de desenvolupament local fixada de forma prèvia.

Una altra situació similar, amb un cert desfasament entre el model proposat per la Iniciativa i les actuacions desenvolupades, ha estat la tendència, en certs programes, a la concentració pressupostària en actuacions *estrella* -actuacions de renovació urbana emblemàtiques, com el *waterfront* de Mola di Bari o el Museu del Mar de Gènova-. Això, necessàriament, ha reduït la dimensió de la resta d'actuacions, especialment les socials, el que posa en entredit la perspectiva holística de les intervencions que pretén promoure URBAN.

La participació del sector privat ha estat gairebé nul·la. S'haurien d'haver utilitzat fórmules que haguessin estat capaces de fomentar la seva implicació, fent que el programa hagués resultat més atractiu per la iniciativa privada. D'aquesta forma s'haurien pogut incrementar els recursos, i l'acció pública s'hauria pogut concentrar en aquelles accions que resulti més necessària la seva inversió. La comparativa amb la IC LEADER, que sí ha aconseguit mobilitzar recursos privats, resulta molt clarificadora: els recursos privats han representat un 8% de l'inversió total d'URBAN -amb unes significatives diferències entre casos-, mentre que en el cas de LEADER han representat més del 50%.

S'ha produït una excessiva politització en el procés de selecció de projectes subvencionables. En un context en el qual, objectivament i emprant indicadors estadístics, el nombre d'àrees urbanes amb situacions que mereixerien ser beneficiàries d'aquest tipus d'ajuda superaven clarament el nombre de programes

que, per raons pressupostàries, es podien concedir, el procés de selecció final va estar massa subjecte a accions compensatòries i equilibris d'ajudes entre administracions. Finalment, la tria ha resultat poc transparent. La introducció a URBAN II dels indicadors socioeconòmics com a factor de justificació no ha canviat significativament aquesta situació. L'origen de la problemàtica no es troba en la descentralització d'aquesta responsabilitat en favor dels Estats Membres, sinó en com es realitza el procés de selecció dins de cadascun d'ells.

A més d'aquestes limitacions associades al funcionament de la Iniciativa s'haurien d'afegir d'altres derivades del seu rol en l'agenda política de la UE. Aquestes són:

- Manca de consens polític sobre la necessitat de l'existència d'un programa com URBAN en el marc de la DG de Política Regional de la UE. Com s'ha esmentat anteriorment, existeixen diferents posicionaments entre els Estats Membres i dins de la pròpia UE sobre la idoneïtat de crear instruments d'intervenció específics sobre les àrees urbanes, tenint en compte, a més, que la UE no en té competències.
- Aquesta manca de consens polític ha comportat que les polítiques urbanes en general, i la IC URBAN en concret, tinguin poca presència dins l'agenda política de la UE.
- La manca de consens i de protagonisme dins l'agenda política de la Unió han comportat que URBAN tingués, en els dos períodes de programació dels Fons que ha actuat, una dimensió pressupostària excessivament reduïda. Especialment rellevant fou la situació del període 2000-2006, en el que, malgrat els bons resultats assolits en el període anterior, URBAN va veure reduïda la seva dimensió pressupostària i, per tant també el nombre d'àrees urbanes beneficiàries. Aquesta reducció és especialment significativa si es té en compte que el pressupost destinat a les polítiques de cohesió territorial va ser sensiblement incrementat en aquell mateix període. Aquest dèficit finalment aboca a una situació d'evident desajust entre els reptes que hauria de fer front la Iniciativa i la seva capacitat real per actuar.

- *Elements que milloren el funcionament del programa*

A través de l'anàlisi dels casos d'estudi s'ha pogut definir unes variables que, en ser aplicades degudament, ajuden a què URBAN pugui *funcionar millor* i potencien les seves virtuts. Aquestes qüestions són:

- Elecció de l'àrea d'actuació a partir de criteris tècnics: L'àrea d'actuació del programa s'ha de definir delimitant una unitat funcional real. Sense tenir necessàriament en compte els límits administratius -de districtes o municipals-, ja que això pot implicar deixar al marge del programa una part del barri. El primer pas per garantir la coherència interna de les actuacions desenvolupades és que l'àrea definida s'ajusti a les dinàmiques urbanes reals.
- Existència de programes marc: Aplicar el programa URBAN de forma complementària a altres programes preexistents. És a dir, que els Fons Estructurals no substitueixin les inversions estatals, sinó que els complementin i els retroalimentin.
- Continuitat de les accions: Garantir la continuació de les accions iniciades per URBAN, a través d'altres programes posteriors que permeten consolidar el procés. No restant així com una acció puntual, sinó l'inici o la potenciació d'una dinàmica a més llarg termini en favor d'un determinat barri o àrea urbana.
- Bon funcionament de la governança: Crear estructures de govern i gestió que integrin i corresponsabilitzin els diferents nivells de l'administració implicats i que, al mateix temps, tinguin força per a liderar el procés.
- Assumir la perspectiva integrada: Apostar per una actuació que vagi més enllà de la necessària transformació física de l'espai. Procurar també incidir directament sobre aquells elements -socials, econòmics i mediambientals- que es troben en l'arrel de la problemàtica del barri.
- Actuar en clau de potencialitats i no només per a pal·liar els dèficits: Definir les estratègies d'actuació a partir de les oportunitats que té l'àrea urbana pot generar un impacte positiu pel desenvolupament local, generant noves dinàmiques i expectatives a mig i llarg termini. Per tant, no es tracta només de

pal·liar els dèficits existents, sinó de dotar d'instruments propis al barri que puguin generar noves oportunitats o dinamitzar les existents.

- Projectar actuacions en coherència i coordinades amb l'estratègia de desenvolupament definida pel conjunt de la ciutat: El programa tindrà major capacitat d'impacte si està degudament articulat amb l'estratègia de desenvolupament urbana local. Es tracta de cercar i promoure el màxim de sinergies entre les estratègies de barri i els objectius de ciutat, tenint en compte que els interessos han de confluïr i retroalimentar-se.
- Participació de la comunitat i agents locals: Garantir la participació activa de la població resident en tot el procés d'implementació, procurant que s'assoleixi el major grau de protagonisme, no només en el seguiment de les accions, sinó també en el disseny inicial d'aquestes. El procés ha d'aconseguir implicar aquells col·lectius que habitualment resten exclosos dels tradicionals processos participatius -població jove, gent gran, minories ètniques, etc.-. També s'ha d'aconseguir la col·laboració activa entre tots els agents locals implicats, tant públics, com privats, associacions o ens veïnals, en la recerca dels interessos col·lectius.
- Implicació dels gestors del programa en la xarxa URBACT: Aquesta qüestió resulta important tant pel propi programa -per aplicar noves experiències i aprenentatges assolits-, com pel conjunt de les ciutats de la xarxa -que podran capitalitzar la informació, el coneixement i les experiències compartides-.
- Creació d'una entitat de gestió pròpia, dotada d'un equip tècnic: Es tracta de dotar al programa d'una entitat gestora que executi el programa. Aquesta entitat ha d'esdevenir, per una banda, el nexa de cooperació de les diferents entitats implicades i, per altra banda, la oficina tècnica de coordinació de totes les accions desenvolupades.
- Creació d'una oficina de barri: És necessari crear un espai obert a la ciutadania, situat dins del barri URBAN, en un emplaçament fàcilment accessible i identificable per tothom. L'objectiu és que pugui actuar com a espai on els veïns puguin informar-se sobre el programa i les seves actuacions, participar i fer arribar la seva opinió.

- Incorporar la promoció urbana com un eix d'actuació més: La imatge estereotipada del barri i l'estigmatització de la seva població són dos frens pel seu desenvolupament. Per aquest motiu esdevé necessari dur a terme actuacions que permetin contrarestar aquests prejudicis i millorar la imatge col·lectiva del barri. Cal apostar també per polítiques que reforcin la valoració positiva del barri per part dels propis residents, incidint sobre valors com el sentiment de pertinença i les qualitats de l'entorn.
- Interpretar l'accessibilitat com a variable clau: Desenvolupar actuacions en favor de la millora de la mobilitat interna i l'accessibilitat als equipaments i serveis públics, però també que garanteixin una bona accessibilitat externa. És a dir, cal eliminar –o esmorteir- els possibles factors físics que incideixen l'aïllament funcional de l'àrea.
- Incorporar unes avaluacions intermèdies i el seguiment de les actuacions dutes a terme d'una forma realment efectiva: S'han de realitzar unes avaluacions que permetin calibrar els resultats assolits no només a posteriori, sinó de forma contínua, per tal de, en cas que fos necessari, modificar o corregir estratègies d'actuació.

- La dissolució de la IC URBAN

La no continuïtat d'URBAN, en termes quantitativs, no suposa un canvi substancial respecte períodes anteriors. La major part de les accions urbanes finançades a través de FEDER ja es duïen a terme dins dels Objectius 1 i 2 –suposant un 14% del pressupost total d'aquests, per un 0,3% d'URBAN-. En aquest sentit, la inclusió de les accions urbanes dins dels Objectius de Convergència i Competitivitat no suposa una novetat important respecte el període anterior. El que resultarà clau en aquest sentit és la dotació pressupostària que finalment s'assignarà a aquestes qüestions dins de cadascun dels plans regionals d'aplicació dels Objectius. La rellevància que la UE a atorgat a les qüestions urbanes en les darreres comunicacions (CCE, 2005a, 2005b, 2005c, 2005d, 2006 i 2007) indica, en primer lloc, que els programes seran més sensibles vers els efectes urbans de les seves polítiques i assumiran una perspectiva més activa cap a les accions urbanes. I en segon lloc, que és probable que la dotació pressupostària destinada a programes de redinamització urbana pugui superar el 14% assignat durant el

període anterior²³⁰. A més, tant la CE com els Estats membres han reconegut l'experiència d'URBAN com a positiva i han manifestat la voluntat de mantenir l'enfocament i la metodologia del programa a les futures actuacions implementades en el marc dels programes regionals²³¹.

No obstant això, la pèrdua de l'únic instrument de la UE destinat explícitament a la redinamització de les àrees urbanes té un valor significatiu. Més enllà de les capacitats pressupostàries del programa, l'existència d'un instrument específic, que complementava les polítiques sectorials i els programes regionals amb una perspectiva més genèrica, donant una atenció especial a les àrees urbanes amb dificultats, resultava un valor afegit a tenir en compte. Pel que la seva supressió s'ha d'interpretar com un pas enrere dins de les polítiques territorials i de cohesió de la UE. Problemàtiques com la pobresa urbana, la segregació i l'exclusió social requereixen respostes decidides per part dels agents públics. En els contextos urbans amb majors dificultats els programes d'intervenció integral, tipus *area-based*, suposen un complement estratègic a les polítiques estructurals i als programes regionals de desenvolupament.

²³⁰ En el moment de la redacció d'aquesta tesi es començaven a publicar els plans d'algunes de les regions, pel que encara no es podia afirmar quina seria l'assignació pressupostària mitjana destinada a les qüestions urbanes dins d'aquest període.

²³¹ Com s'ha mencionat amb anterioritat, Espanya és un dels Estats que ha decidit donar la màxima continuïtat possible a aquestes actuacions. Ha aprovat la Iniciativa URBANA pel període 2007-2013, que finançarà 43 projectes de regeneració urbana. Suposarà una inversió de 542,51 milions d'euros, 344,66 dels quals seran aportats per la UE.

13.3. Sobre les hipòtesis de la recerca

En aquest punt es recolliran les hipòtesis plantejades a l'inici de la tesi, per tal de verificar el grau d'ajustament als resultats finals de les premisses establertes a priori.

Hipòtesi 1: A partir de l'inici de la dècada dels noranta s'ha produït un canvi de paradigma en les polítiques de la Unió Europea: la perspectiva territorial ha assolit de forma progressiva una posició determinant. Es produeix així una territorialització de les polítiques comunitàries.

La profunda reformulació dels Fons Estructurals i la creació d'objectius territorials pel període 1989-1993 suposà un important canvi en la història de la pràctica política de la Unió Europea. Uns anys abans, durant la dècada dels vuitanta i, especialment després de l'aprovació a l'any 1986, de l'Acta Única Europea -que va permetre l'oficialització dels objectius de la cohesió econòmica i social- es consolidà un discurs polític al voltant de la necessitat d'instrumentalitzar mesures en favor de la cohesió territorial. Finalment, la programació dels Fons Estructurals 1989-1993 esdevingué el primer resultat pràctic d'aquest procés.

Tot i que la creació de la DG de Política Regional a l'any 1968 o del fons FEDER a l'any 1975 podrien ser dates de referència, la creació dels primers instruments d'actuació en favor de la cohesió territorial, com el Fons de Cohesió, les Iniciatives Comunitàries i els Objectius territorials dels Fons Estructurals, suposaren el primer i més important punt d'inflexió en l'agenda política de la UE en matèria de política territorial.

L'ampliació de la UE, durant la dècada dels vuitanta, en favor d'Estats Membres amb un PIB per càpita sensiblement inferior a la mitjana de la UE -Grècia, Espanya i Portugal-, així com la reunificació alemanya, incrementaren notablement els contrastos interestatals i interregionals a la UE. En aquest escenari es consolidà l'objectiu estratègic de la cohesió territorial i, per tant, la necessitat de crear mecanismes d'intervenció per treballar en aquest sentit.

Hipòtesi 1a: El territori ha estat interpretat com un element clau en les estratègies comunitàries, tant en matèria de cohesió econòmica i social, com en la recerca de la competitivitat.

Des de la primera programació plurianual dels Fons Estructurals al 1988, l'assignació pressupostària destinada a la política de cohesió territorial ha anat augmentat progressivament en cada període. Les polítiques estructurals destinades a la cohesió territorial han passat en aquest temps de representar un 19% del pressupost de la UE en el període 1989-1993 a un 36% en el període 2007-2013.

Aquesta evolució de les magnituds econòmiques és un bon indicador de la importància que les qüestions territorials han assolit en l'agenda política de la UE. Però la creixent perspectiva territorial de les polítiques no es defineix només a partir de l'augment de les seves dimensions pressupostàries. En aquesta recerca s'ha definit la territorialització de les polítiques comunitàries a partir de la consolidació de la sensibilitat vers l'impacte territorial d'aquestes, així com l'assumpció de la realitat territorial com un element estratègic per a assolir els objectius globals de desenvolupament. Per aquests motius la UE ha entès que havia d'assumir un rol actiu en les polítiques de desenvolupament territorial.

L'aprovació i posterior seguiment de les actuacions que es deriven de l'Estratègia Territorial Europea ha esdevingut un punt clau en aquest procés d'incorporació de la variable territori com un eix estratègic de les polítiques de cohesió i desenvolupament comunitàries. Això ha implicat la participació de forma efectiva de les polítiques territorials en els objectius estratègics de la UE que, d'altra banda, es fixaren de forma oficial en les estratègies de Lisboa i Göteborg (CCE, 2000 i 2001): la competitivitat econòmica, la cohesió social, la cooperació interterritorial i la preservació del medi ambient.

Hipòtesi 1b: Aquesta nova sensibilitat territorial ha estat acompanyada d'una modificació de les formes de gestió de les polítiques de la UE, així com dels instruments d'actuació amb incidència territorial.

La introducció del territori com a variable clau per a vertebrar les polítiques comunitàries ha comportat la creació de nous instruments d'intervenció. Aquests instruments es caracteritzen per atorgar una atenció especial a les necessitats específiques de cada àrea. És a dir, s'atorga una major protagonisme a la realitat

territorial, entenent així que les polítiques públiques s'han de definir a partir dels reptes i oportunitats del context territorial en què s'han d'implementar. Sota aquestes premisses es crearen programes com les Iniciatives Comunitàries, que pretenien donar una atenció més individualitzada a àrees amb problemàtiques concretes, que requerien d'una atenció suplementària a les accions estructurals. A més a més, el conjunt d'actuacions desenvolupades pels Fons Estructurals han assumit també aquesta aproximació més *territorialitzada*.

Aquests nous instruments d'intervenció en el territori requerien d'unes fórmules de gestió més flexibles, caracteritzades per la subsidiarietat i la corresponsabilització de múltiples agents: els ens locals han esdevingut els responsables de la implementació dels programes de desenvolupament local dins d'un sistema de governança multinivell, en què, a més, s'ha reforçat la cooperació en xarxa dels múltiples agents locals i regionals implicats.

Els Estats Membres han vist reduïda la seva clàssica centralitat política en l'escenari europeu, desplaçats tant per dalt –UE-, com per baix –els ens locals i regionals-. En cap moment s'ha qüestionat el rol dels Estats membres com a responsables polítics principals; però el seu rol clàssic dins d'un govern del territori, caracteritzat per l'autoritat jeràrquica, s'ha vist redirigit cap a una altra situació: la governança urbana i territorial, la qual es caracteritza per l'aposta per la negociació, la concertació i la integració dels agents implicats, tant de forma vertical –multinivell- com horitzontal –lideratges compartits i integració de sectors-.

Hipòtesi 2: Gràcies a la consolidació de la perspectiva territorial de les polítiques comunitàries, s'ha produït una major sensibilització de la UE cap a les qüestions urbanes.

Les àrees urbanes juguen un rol clau en l'articulació territorial de la Unió, essent, a més, pols estratègics pel desenvolupament socioeconòmic en concentrar bona part de les infraestructures i medis de producció. Però, al mateix temps, concentren de forma significativa alguns dels principals problemes socials i ambientals de la UE. Per això, una política europea més sensible vers les necessitats específiques del territori ha d'assumir, necessàriament, la intervenció en les àrees urbanes com a eix d'actuació central.

D'aquesta manera, la UE ha assumit les polítiques de desenvolupament urbà

sostenible com un eix d'actuació més en el marc de la territorialització de les seves polítiques. Malgrat això, la manca de competències en matèria de polítiques urbanes i el poc consens polític entre els diferents Estats membres sobre la necessitat que la UE actuï en aquest àmbit han condicionat la dimensió de les qüestions urbanes en l'agenda política de la unió. Així, finalment, la regeneració urbana ha assolit un rol secundari dins del conjunt de les polítiques territorials de la UE: durant el període 2000-2006 han representat un 14% de la despesa dels Fons Estructurals, percentatge que no es veurà substancialment modificat en el període 2007-2013.

Hipòtesi 2a: Aquests canvis han suposat el pas d'una política urbana implícita a una política urbana explícita.

Les polítiques comunitàries tenien –i tenen- un impacte notable sobre les àrees urbanes –com sobre la resta del territori-, però no estaven planificades ni orientades de forma especial per aquesta tasca. Amb la creació de la IC URBAN, la UE es dotà, per primera vegada, d'un instrument expressament destinat a la regeneració urbana. En aquest punt rau una de les novetats clau de la iniciativa, que al mateix temps permet visualitzar la importància que la UE pretenia donar a la regeneració urbana: calia articular instruments propis, que permetessin intervenir de forma directa, amb fórmules i mètodes explícitament urbans.

Malgrat això, URBAN només ha representat un 0,3% del pressupost dels Fons Estructurals en els períodes en què ha actuat, mentre que el conjunt de programes de regeneració urbana han suposat una 14% en el període 2000-2006 –la majoria implementats amb l'Objectiu 2-. Per tant, el pes de les polítiques explícitament urbanes ha estat força modest. D'altra banda, la progressiva territorialització de les polítiques comunitàries ha portat associada una major previsió, planificació i, fins i tot, reforçament de la dimensió urbana de la resta de polítiques comunitàries. En aquest sentit, es pot afirmar que URBAN ha participat en un procés de sensibilització de la necessitat de tenir present l'impacte de les polítiques comunitàries sobre les àrees urbanes. En altres termes, en les polítiques comunitàries, URBAN ha esdevingut un element important, no per la construcció d'una autèntica política urbana europea, però sí en la incorporació d'una dimensió urbana a les polítiques estructurals.

Hipòtesi 2b: Aquesta dinàmica és un procés bidireccional: no només la UE té una major nivell d'implicació cap a les àrees i les polítiques urbanes, sinó que les ciutats també assumeixen una major corresponsabilització vers qüestions europees, al mateix temps que també assoleixen una capacitat major d'influenciar, intervenir i prendre decisions dins del marc polític comunitari.

Efectivament, la Iniciativa Comunitària URBAN i l'agenda urbana europea poden ser llegides com casos exemplars de dinàmiques local-global i del sistema de governança *bottom-up*.

La redefinició dels objectius de la UE i la conseqüent reconfiguració de les estratègies d'actuació, ha portat associada una reinterpretació dels sistemes de relació entre els diferents agents públics implicats. En primer terme, la UE ha assumit l'estratègia *area-based*, concentrant les seves actuacions en determinades àrees urbanes. D'aquesta manera, s'interpreta el desenvolupament local com una eina clau per assolir els objectius globals del territori europeu. En segon lloc, els ens locals han assolit una centralitat important en l'execució d'aquests programes de desenvolupament urbà. Però al mateix temps, els ens locals han assumit la dimensió europea com una qüestió pròpia, que els afecta de forma directa i, per tant, han procurat adquirir una major capacitat d'influència en les polítiques territorials de la UE, tot esdevenint uns agents actius del procés de construcció europea. La consolidació dels nous models de governança territorials, caracteritzats per la negociació, la concertació, la integració vertical d'agents i la cooperació en xarxa, ha permès posicionar els agents locals de les ciutats com a actors importants de l'agenda territorial de la UE.

Hipòtesi 3: La Iniciativa Comunitària URBAN planteja una metodologia concreta –el “mètode URBAN”– com a fórmula innovadora d'actuació. Es considera que en aquest punt resideix un dels principals valors afegits del programa.

En aquesta tesi s'ha defensat que la metodologia de treball plantejada per URBAN ha representat un dels seus principals valors afegits. Per a interpretar aquesta qüestió cal tenir en compte les premisses següents:

En primer lloc, la reduïda dimensió pressupostària de la Iniciativa –en relació als objectius que se li han assignat i els greus dèficits de les àrees urbanes en què

ha actuat- ha condicionat uns resultats materials que finalment han estat limitats.

En segon lloc, la Iniciativa ha definit una metodologia de treball innovadora, definida per les qüestions següents: l'enfocament integrat de les pràctiques de regeneració urbana, la governança multinivell com a fórmula de gestió i implementació dels programes d'actuació, la corresponsabilització dels agents locals, el foment de la participació ciutadana, l'aposta per la recerca de solucions innovadores en la resolució dels conflictes locals i la creació de xarxes de cooperació per a la difusió de l'aprenentatge assolit.

El tercer element clau en la interpretació aquesta qüestió és la diversitat del marc territorial en el qual s'ha implementat: 15 Estats Membres, amb contextos socioeconòmics i polítics diversos, amb diferents tradicions en matèria de polítiques urbanes i, al mateix temps, en 199 àrees urbanes diferents. Així, URBAN ha esdevingut una plataforma a través de la qual s'ha pogut fer arribar un model d'actuació a un conjunt ampli i heterogeni de realitats territorials.

Tot plegat, ha configurat un marc d'actuació pluriestatal a través del qual s'han revaloritzat les actuacions de la Iniciativa, en actuar com a canal de transmissió de pràctiques i experiències i de difusió de models de regeneració urbana.

Com a contrapunt, cal destacar que, a través dels casos d'estudi analitzats, s'ha pogut constatar que, en determinats programes –especialment en aquells Estats que disposaven de menor tradició en matèria de polítiques urbanes en el moment de l'aplicació d'URBAN-, s'ha tendit a definir intervencions que encara plantejaven la transformació física de l'espai urbà com a element central del programa, o fins i tot, interpretant aquesta intervenció com el motor de les necessàries transformacions socioeconòmiques del barri. En aquests casos, el grau d'aplicació del mètode URBAN ha estat menor, ja que variables com la participació, la creació de lideratges plurals o la dimensió socioeconòmica i mediambiental del programa han tingut menor incidència.

Hipòtesi 4: Els programes de regeneració urbana, implementats en diferents barris de ciutats europees a través de la Iniciativa Comunitària URBAN, han esdevingut un agent dinamitzador i un motor de canvis importants en aquestes àrees urbanes. L'accent que URBAN ha atorgat a la multidimensionalitat de les estratègies d'actuació, així com el protagonisme de la dimensió socioeconòmica dels programes d'actuació han estat uns elements clau per assolir aquesta capacitat d'impacte.

URBAN ha estat un interessant instrument d'intervenció urbana i una important ajuda per les diferents àrees urbanes en què ha actuat. URBAN ha treballat en àrees urbanes amb notables dèficits urbanístics i problemàtiques socials, però a més eren espais que, normalment, havien restat exclosos dels processos de regeneració urbana més importants. Aquestes eren àrees urbanes que, degut a la seva situació, requerien d'una inversió pública important. No obstant, la modèstia pressupostària de la Iniciativa ha comportat que només hagi pogut actuar sobre 188 àrees urbanes en tot el territori europeu. A més, la dimensió econòmica de cadascun d'aquests programes també ha estat reduïda en relació als importants reptes que havia de fer front. Per aquest motiu, l'impacte material assolit per la iniciativa ha estat modest; especialment, si es compara amb altres instruments de política territorial de la UE.

Malgrat això, en la majoria dels casos estudiats, URBAN ha actuat com a puntal a partir del qual s'hi han concentrat diferents actuacions en una determinada àrea urbana. És a dir, l'acció de la Iniciativa ha estat acompanyada de programes de desenvolupament local -és un requisit per ser-ne beneficiari-, que sovint han tingut una continuïtat més enllà del període amb finançament europeu. En aquest sentit, es pot afirmar que URBAN ha esdevingut el motor per iniciar una transformació més important en les àrees urbanes en les quals ha actuat.

D'altra banda, l'aposta d'URBAN per atorgar un major protagonisme a la dimensió socioeconòmica en els processos de regeneració urbana ha estat un dels seus elements claus. URBAN ha assumit una perspectiva multidimensional de les dinàmiques urbanes, tot incorporant una necessària transversalitat en els seves propostes d'actuació, dins de les quals la redinamització social i la promoció econòmica han tingut un paper important. S'ha assumit així que les actuacions *area-based* han d'implicar no només una concentració pressupostària en una àrea concreta, sinó també en una població determinada. És a dir: els programes URBAN havien d'actuar no només sobre un determinat espai, sinó també i, sobretot, en

favor d'una determinada comunitat. A més, el model d'aproximació plantejat per la Iniciativa ha permès que hagin estat, precisament, les necessitats de la comunitat local les que hagin dirigit el perfil de la intervenció a desenvolupar.

No obstant això, cal tenir en compte que la redinamització socioeconòmica d'una àrea urbana amb dificultats requereix d'una intervenció que, tant cronològica com pressupostàriament, vagi més enllà de l'acció plantejada per URBAN –que conclou en un període de 6 anys amb un pressupost mitjà de 20 milions d'euros-. Per això esdevé important reforçar la idea d'URBAN com a primera actuació, com un programa que permet encetar una nova dinàmica favorable per a una determinada àrea urbana. És, per tant, responsabilitat de les autoritats locals prendre el relleu del programa europeu per garantir que el procés de transformació tindrà la necessària continuïtat.

Hipòtesi 5: L'aplicació d'URBAN té un valor més significatiu per aquells Estats que no disposaven d'una política urbana explícita. En aquests casos, URBAN ha propiciat un procés d'aprenentatge i difusió d'un mètode d'intervenció integral.

L'impacte generat per la IC URBAN no s'ha de llegir exclusivament a partir de les transformacions derivades de la seva actuació a escala local. La seva influència es pot interpretar també a escala regional i Estatal.

En aquells Estats que, prèviament a la implementació d'URBAN, no disposaven d'uns instruments similars, la Iniciativa ha redoblat el seu valor afegit. En ser una experiència innovadora, reforça el seu rol de programa pilot i d'exemple en el qual les institucions estatals, regionals i locals es poden fixar per tal de traslladar a l'agenda política pròpia aquelles experiències que hagin resultat més satisfactòries.

D'altra banda però, a través dels diferents casos d'estudi, s'ha observat com, en línies generals, ha estat també en aquests Estats amb menor tradició en matèria de polítiques urbanes on la Iniciativa ha tingut més dificultats per desenvolupar completament el model d'intervenció que la caracteritza. Aquesta qüestió ha limitat, per tant, la dimensió exemplificadora de la Iniciativa. Malgrat això, s'ha pogut constatar un notable impacte sobre l'agenda política dels dos Estats estudiats que es troben en aquesta situació: Espanya i Itàlia. Estats que han articulats, després de l'arribada d'URBAN, programes que recullen plantejaments clarament

inspirats en URBAN, com: l'aproximació integrada a la realitat urbana, la definició de l'estratègia d'actuació en base a les necessitats de l'àrea urbana en qüestió –definides a través d'una diagnosi prèvia-, la programació i concentració pressupostària de les actuacions o la creació de sistemes de governança flexible per dirigir la implementació dels programes.

13.4. Possibles futures línies de recerca

L'àmbit d'estudi de la tesi és una realitat dinàmica. La UE continua –i continuarà- esdevenint un element important per la configuració de les polítiques de regeneració urbana en el territori europeu. No només pel fet d'implementar, en el marc de la política de cohesió, programes que impliquen una intervenció sobre les àrees urbanes, sinó també perquè s'ha consolidat com una plataforma clau en la producció i intercanvi de coneixement. Per aquest motiu, la recerca presentada no s'ha plantejat com una qüestió conclosa o acabada, sinó més aviat com una anàlisi d'un període de dues dècades (1989-2009)²³² dins d'un procés encara obert.

La tesi plantejava uns objectiu i interrogants inicials a respondre, però dels propis resultats i idees aportades se'n poden derivar noves qüestions. A continuació es citen, de forma breu, algunes de les possibles línies de recerca que podrien complementar o ajudar a desenvolupar les aportacions de la tesi.

Una primera possible línia de recerca futura podria ser l'estudi de la continuïtat de l'*agenda urbana europea* en el període 2007-2013. Algunes de les qüestions d'interès en d'aquest plantejament serien:

- Estudiar quina és la dimensió urbana de la política de cohesió de la UE assoleix en aquest període. Analitzar els canvis d'objectius estratègics, en relació amb l'aplicació de les estratègies de Lisboa i Göteborg, que són els pilars ideològics d'aquest nou període de programació dels Fons.
- Examinar quina és l'herència de programa URBAN dins de les polítiques comunitàries. És a dir, observar si, malgrat desaparèixer el programa, els seus objectius i la seva metodologia és continuada a través d'altres fórmules. En aquest sentit, resultaria interessant analitzar experiències com l'espanyola, que ha decidit donar continuïtat a aquestes actuacions integrant-les dins de les línies de desenvolupament local i urbà dels plans regionals d'aplicació dels Objectius pel període 2007-2013.
- Analitzar el rol del programa URBACT II, com a experiència que ha de ser clau per capitalitzar l'aprenentatge assolit en la implementació de la IC

²³² Des dels primers elements que apuntaven el sorgiment d'una estratègia urbana en el marc de la UE –documents de debat i programes operatius-, fins a la conclusió del primer programa destinat exclusivament a la intervenció integral en àrees urbanes amb dificultats –la IC URBAN-.

URBAN i per donar continuïtat al procés de producció i transferència de coneixements.

- L'impacte de les polítiques comunitàries sobre els Estats Membres –des d'un punt de vista de les polítiques urbanes-. Es tractaria de desenvolupar una anàlisi tant de l'impacte material, del perfil de intervencions desenvolupades, el model d'implementació, en quina mesura pot ajudar a introduir, també en aquests Estats, nous models en matèria de regeneració urbana, etc.

Una segona opció possible seria realitzar un seguiment de casos com la Mina, el centre històric de Gènova, els casos francesos o central Bristol i Hulme. En aquests casos, la IC URBAN ha participat en una estratègia de desenvolupament urbà a més llarg termini. Es tractaria, per tant, de desenvolupar una anàlisi, tal vegada més centrat en algun dels casos mencionats, per tal d'estudia, ja no només l'impacte d'URBAN, sinó també del conjunt de l'estratègia d'intervenció. En aquest sentit, els casos de la Mina o el centre històric de Gènova, presenten unes casuístiques –tant per l'especificitat de les seves necessitats, com pel tipus de projecte d'intervenció- que els converteixen en un casos prou interessants com per realitzar un estudi monogràfic.

Finalment, una tercera opció interessant seria l'estudi de les noves experiències sorgides a partir d'aquest procés de difusió de models que URBAN ha impulsat. A la tesi s'ha fet referència al cas italià com un bon exemple de com, a partir de l'experiència positiva dels programes europeus de regeneració urbana, s'ha apostat per articular diferents programes estatals destinats al finançament de projectes d'intervenció integral en barris amb dificultat. En el context català, l'estudi de l'impacte derivat de l'aplicació de la "Llei de Barris" representa, també, una bona oportunitat. Aquest anàlisi hauria de tenir en compte la capacitat dels diferents programes implementats per transformar i redinamitzar les àrees urbanes on actua. Però també –com s'ha plantejat en aquesta tesi amb URBAN- hauria de tenir en compte la dimensió qualitativa del programa: la transversalitat de les seves intervencions, la marcada dimensió social i participativa dels programes, la creació d'uns nous mecanismes de col·laboració entre les administracions implicades, l'efecte demostratiu d'un model d'intervenció innovador en el context català i espanyol, etc.

14. BIBLIOGRAFIA

14.1. Bibliografia general

AA.VV. (1999): "Perspectiva europea d'ordenació del territori. Per un desenvolupament equilibrat i sostenible del territori de la Unió Europea". Document aprovat en la Conferència de Ministres d'Ordenació del Territori de la Unió Europea. Postdam, maig 1999. *Elements de debat territorial*, núm. 5, Diputació de Barcelona, Barcelona.

ALDSKOGIUS, Göran (2000): *Urban Policy in the Structural Policy of the European Union*. Umea-University: CERUM Working Paper núm. 21.

ALONSO, William (1965): *Location and land use*. MIT Press, Cambridge (Mass).

AMENDOLA, Giandomenico (2000): *La Ciudad Postmoderna*. Celeste ediciones, Madrid.

AMIN, Ash (2002): "Spatialities of globalisation". *Environment and planning A*, vol. 34, pp. 385-399.

AMIN, Ash i THIRFT, Nigel (2002): "Repensando la teoría urbana: las ciudades y las economías de distancia". Dins SUBIRATS, Joan (ed.): *Redes, territorios y gobierno. Nuevas respuestas locales a los retos de la globalización*. Diputació de Barcelona – CUIMPB, Barcelona.

ANDERSON, Antoine i VIEILLARD-BARON, Hervé (2000): *La politique de la ville: histoire et organisation*. Editions Actualités sociales hebdomadaires, Collection A.S.H. étudiants, París.

ANTALOVSKY, Eugen; DANGSCHAT, Jens S. i PARKINSON, Michael (eds.) (2005): *European Metropolitan Governance. Cities in Europe – Europe in the Cities*. Europaforum Wien. Viena.

ASCHER, François (1995): *Métapolis, ou l'avenir des villes*. Ed. Odile Jacob, París.

ASCHER, François (2004): *Los nuevos principios del urbanismo*. Alianza Editorial, Madrid.

ATKINSON, Rob (1998): "Contemporary English Urban Policy and the European Union". Dins ILMONEN, Mervi; JOHANSSON, Marina; STENIUS, Hans (eds): *Helsinki, Berlin, Stockholm. 3 European Capitals Facing the Future*. Helsinki University of Technology, Helsinki.

ATKINSON, Rob (1999a): "The European Spatial Development Perspective: An Urban View". Dins BOHME, K. i BENGTS, C. (eds.) (1999) *From Trends to Visions: The European Spatial Development Perspective*, Nordregio, Estocolm.

ATKINSON, Rob (1999b): "An Urban Policy for Europe", *North*, Vol.10, núm. 4.

ATKINSON, Rob (2000): "Contemporary english urban policy and its implication for the development of an "urban policy" in the European Union". Dins ILMONEN, M.; JOHANSSON, M. i STENIUS, H. (2000): *European capitals facing the future*. Helsinki University of Technology, Helsinki.

ATKINSON, Rob (2001) "The Emerging 'Urban Agenda' and the European Spatial Development Perspective: Towards and EU Urban Policy?". *European Planning Studies*, Vol.9, núm. 3, pp.385-406.

ATKINSON, Rob (2002): "The White Paper on 'European Governance': Implications for Urban Policy". *European Planning Studies*, Vol.10, n°6, pp. 781-792.

ATKINSON, Rob (2003): "Addressing social exclusions through community involvement in urban regeneration". Dins IMRIE, Rob i RACO, Mike (eds.): *Urban policy, community, citizen ship and rights*. The Policy Press, Bristol.

ATKINSON, Rob i DAVOUDI, Simin (2000): "The Concept of Social Exclusion in the European Union: Context, Development and Possibilities". *Journal of Common Market Studies* vol. 38, núm. 3, pp. 427-48.

ATKINSON, Rob i DÜHR, Stefanie (2002): "The Committee on Spatial Development's "Multiannual Programme of Co-operation in Urban Affairs within the European Union": A Framework for the Development of an EU Urban Policy?" Comunicació presentada a la conferència d' EURA *Urban and Spatial European Policies*. Torí, 18-20 d'abril de 2002.

ATKINSON, Rob i MOON, Graham (1994): "Urban policy in Britain". Dins FUDGE, Colin i HAMBLETON, Robin (eds.): *Public policy and politics*. Macmillan, Londres.

ATKINSON, Rowland; BUCK, Nick; KINTREA, Keith (2007): "Barrios y pobreza: Lugar vinculante y marginación social". Dins Dins BUCK, Nick; GORDON, Ian; HARDING, Alan; TUROK, Ivan (coord.) (2007): *Ciudades en transformación: reconsideración de la competitividad, la cohesión y la gobernabilidad urbanas*. Comunidad de Madrid. Consejería de Medio Ambiente y Ordenación del Territorio. Dirección General de Urbanismo y Estrategia Territorial, Madrid.

AVARELLO, Paolo i RICCI Manuela (2000): *Politiche urbane, dai programmi complessive politiche integrate di sviluppo urbano*. Inu Edizioni, Roma.

AVARELLO, Paolo (2002): "Modelli e pratiche di costruzione nelle politiche urbane". Dins PALERMO, Pier Carlo (ed.) (2002): *Il programma Urban e l'innovazione delle politiche urbane. Esperienze locali: contesti, programmi, azioni*. Franco Angeli, Milà.

BACHE, Ian (1998): *The Politics of European Union Regional Policy: Multi-Level Governance or Flexible Gatekeeping?* Contemporary European Studies Series, UACES/Sheffield Academic Press, Sheffield.

BAIROCH, Paul (1990): *De Jericó a México: Historia de la urbanización*. Trillas, México.

BARBANENTE, Angela i TEDESCO, Carla (2002): "The European Urban Initiative: Multi-Level Learning Processes Between Successes and Failures". Comunicació presentada a la conferència d' EURA *Urban and Spatial European Policies*. Torí, 18-20 d'abril de 2002.

BARNIER, Michael (2000): "The European Union and urban challenges". Comunicació presentada a la *World Conference on Cities*, Berlín, 4 de juliol de 2000.

BARREIRO, Fernando (2000): "Las estrategias de desarrollo urbano. Metropolitización, exclusión social y segregación urbana". Comunicació presentada al

- seminari de la Fundació CIREM *Desarrollo Urbano*, Barcelona, 21 de juny de 2000.
- BEAUREGARD, Robert A. i PIERRE, Jon (2000): "Disputing the Global: A Skeptical View of Locality-based International Initiatives", *Policy and Politics*, Vol. 28, pp. 465-478.
- BELIL, Mireia i ESPINÓS, Mercé (2001): *Aproximació a la governabilitat de les àrees metropolitanes europees*. Elements de debat territorial, núm. 14, Diputació de Barcelona, Barcelona.
- BERGER, MARTINE (2006): "Périurbanisation et accentuation des logiques ségrégatives en Île-de-France". *Hérodote*, 122, *Ghettos Américains, Banlieues Françaises* (tercer trimestre 2006).
- BLOM-HANSEN, Jens (2005): "Principals, agents, and the implementation of EU cohesion policy". *Journal of European Public Policy*, Vol. 12, núm. 4, pp. 624-648.
- BOGANSON, Peter (2000): *Public policy and local governance: Institutions in post-modern society*. Edward Elgar, Cheltenham.
- BORJA, Jordi (1996): "Planeamiento Estratégico y Proyectos Urbanos: Nuevos Territorios y Nuevas Economías". Dins AAVV: *Seminario Internacional Planeamiento y Gestión Urbana. Estrategias en América Latina*. UNCRD, Santiago.
- BORJA, Jordi i Castells, Manuel (1997): *Local y global. La gestión de las ciudades en la era de la información*. Taurus, Madrid.
- BORJA, Jordi (2003): *La ciudad conquistada*. Alianza Editorial, Madrid.
- BOURDELLON, Bertille (2005): *L'eupéanisation des systèmes d'action locale: la traduction du programme d'initiative communautaire Urban sur le site de Clichy sous Bois Montfermeil*. Tesi de Màster 2004-2005.
- BRAMEZZA, Ilaria (2007): "Italy: Towards the recognition of the strategic relevance of metropolitan cities". Dins VAN DER BERG, Leo; BRAUN, Erik; VAN DER MEER, Jan (eds.): *National policy responses to urban challenges in Europe*. Euricur, Ashgate, Aldershot.
- BREDA-VÁZQUEZ, Isabel (2002): "EU Initiatives and programmes in practice: in what sense a new approach to urban regeneration policies?". Comunicació presentada a la conferència d' EURA *Urban and Spatial European Policies*. Torí, 18-20 d'abril de 2002.
- BRENNER, Neil (1999): "Globalisation as reterritorialisation: The re-scaling of urban governance in the European Union". *Urban Studies*, Vol. 36, núm. 3, pp. 431-451.
- BRENNER, Neil (2003): "Metropolitan institutional reform and the rescaling of state space in contemporary Western Europe". *European Urban and Regional Studies* Vol. 10, núm. 4, pp. 297-324.
- BRENNER, Neil (2004): "Urban governance and the production of new state spaces in western Europe, 1960-2000". *Review of International Political Economy*, Vol. 11, núm. 3, pp. 447-488
- BRENNER, Neil i THEODORE, Nik (2002): *Spaces of Neoliberalism. Urban restructuring in North America and western Europe*. Blackwell, Oxford.

BRENNER, Neil i THEODORE, Nik (2005): "Neoliberalism and the urban question". *City*, Vol. 9, núm. 1, pp. 101-107.

BROTCHIE, John; BATTY, Mike; BLAKELY, Ed; HALL, Peter; NEWTON, Peter (eds.) (1995): *Cities in competition. Productive and sustainable cities for the 21st century*. Longman Australia Pty. Ltd., Melbourne.

BRUGUÉ, Quim; GOMÀ, Ricard; SUBIRATS, Joan (2002), "Gobierno y territorio: del Estado a las redes". Dins SUBIRATS, Joan (coord.) (2002): *Redes, territorios y gobierno. Nuevas respuestas locales a los retos de la globalización*, UIMP-Diputació de Barcelona, Barcelona.

BRUNFAUT, Vitor (2002): "Towards an URBAN for the "dispersed city". Comunicació presentada a la conferència d' EURA *Urban and Spatial European Policies*. Torí, 18-20 d'abril de 2002.

BUCK, Nick; GORDON, Ian; HARDING, Alan; TUROK, Ivan (coord.) (2007): *Ciudades en transformación: reconsideración de la competitividad, la cohesión y la gobernabilidad urbanas*. Comunidad de Madrid. Consejería de Medio Ambiente y Ordenación del Territorio. Dirección General de Urbanismo y Estrategia Territorial, Madrid.

BURTON, Paul; FORREST, Ray; STEWART, Murray (1986): *Living conditions in urban areas*. European Foundation of the Improvement of Living and Working Conditions, Dublín.

CADELL, Christopher; FALK, Nicholas; KING, Francesca (2008): *Regeneration in European cities: Making connections*. Policy Press, Bristol.

CAMAGNI, Roberto (1998): "La ciutat a Europa: globalització, cohesió i desenvolupament sostenible". Text presentat amb motiu de la presentació dels números monogràfics sobre la Barcelona Metropolitana de la Revista Econòmica de Catalunya, Ajuntament de Barcelona, abril 1998.

CAMPOS VENUTI, Giuseppe (1981): *Urbanismo y Austeridad*. Siglo XXI de España Editores, Madrid.

CAMPOS VENUTI, Giuseppe (1984): "Stravolgere il piano o riformare l'urbanística". *Urbanística*, núm. 76-77.

CAPEL, Horacio (2002): *La morfología de las ciudades*. Ediciones del Serbal, Barcelona. 2 volumenes.

CAPEL, Horacio (2003): *La cosmópolis y la ciudad*. Ediciones del Serbal, Barcelona.

CARPENTER, Juliet (2006): "Addressing Europe's Urban Challenges: Lessons from the EU URBAN Community Initiative". *Urban Studies*, Vol. 43, núm. 12. pp. 2145-2162.

CAPITAL REGIONS AND CITIES AND CITIES FOR COHESION NETWORKS (2004a): *Reaction to Third Cohesion Report*. <http://www.citiesforcohesion.org/>

CAPITAL REGIONS AND CITIES AND CITIES FOR COHESION NETWORKS (2004b): *The Commission's draft structural funds regulations. Comments from an urban perspective*. <http://www.citiesforcohesion.org/>

CASTELLS, Manuel (1995): *La ciudad informacional. Tecnologías de la Información, reestructuración económica y el proceso urbano-regional*. Alianza Editorial, Madrid.

CASTELLS, Manuel (2000): *La era de la información. Economía, Sociedad y Cultura*, Vol. 1: *La sociedad red*, Vol. 2: *El poder de la identidad*, Vol. 3: *Fin de milenio*. Alianza Editorial, Madrid.

CASTRO, Cristina A. (2006): "El "diálogo social": génesis y primeros pasos de un nuevo instrumento de gobernanza en la elaboración de las políticas públicas de la UE". *RIPS. Revista de Investigaciones Políticas y Sociológicas*, Vol. 5, núm. 1, pp. 161-176.

CHALINE, Claude (1998): *Les politiques de la ville*. Presses Universitaires de France, París.

CHANAN, Gabriel (1996): "Community involvement in regeneration: the European context". *Local Government Policy Making*, Vol. 22, núm. 4, pp. 38-41.

CHANAN, Gabriel (1999): *Local community Involvement. A handbook for good practices*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

CHANAN, Gabriel (2003): *Searching for solid foundations - community involvement and urban policy*. ODPM, Londres.

CHESHIRE, Paul (1995): "A New Phase of Urban Development in Western Europe? The Evidence for the 1980's". *Urban Studies*, Vol. 32, núm. 7, pp. 1045-1063.

CHESHIRE, Paul i GORDON, Ian (eds) (1995): *Territorial Competition in an Integrating Europe*. Avebury, Aldershot.

CHESHIRE, Paul; HAY, Dennis G.; (1987): *Urban Problems and Regional Policy in the European Community*. Comissió de les Comunitats Europees, Brussel·les – Luxemburg.

CHESHIRE, Paul i HAY, Dennis G. (1989): *Urban problems in Western Europe: An economic analysis*. Unwin Hyman, Londres.

CHORIANOPOULOS, Ioannis (2002a): "Commenting on the effectiveness and the future challenges of the EU local authority networks". *Regional Studies*, Vol.36, n°8, pàgs. 933-939.

CHORIANOPOULOS, Ioannis (2002b): "Urban Restructuring and Governance: North-South Differences in Europe and the EU URBAN Initiative". *Urban Studies*, Vol. 39, n°4, p. 705-726.

CHORIANOPOULOS, Ioannis (2003): "North - south local authority and governance differences in EU networks". *European Planning Studies*, Vol.11, n°6, pàgs. 671-695.

CHORIANOPOULOS, Ioannis i IOSIFIDES, Theodoros (2006): "The Neoliberal Framework of EU Urban Policy in Action: Supporting Competitiveness and Reaping Disparities". *Local Economy*, Vol. 21, núm. 4, pp. 409-422.

CHURCH, Andrew i REID, Peter (1999): "Cross-over cooperation, institutionalization and political space across the English Channel". *Regional Studies*, Vol. 33, núm. 7, pp. 643-655.

CITIES FOR COHESION (2002): *10 key principles for the urban dimension of regional policy*. <http://www.citiesforcohesion.org/>

CITIES FOR COHESION (2003): *A stronger EU intervention in large urban areas*. <http://www.citiesforcohesion.org/>

CITIES FOR COHESION (2003): *Memorandum of capital regions / cities in the context of future european regional policy: for an urban dimension post 2006*. <http://www.citiesforcohesion.org/>

CLEMENTI, Alberto (2002): "Dopo Urban. Verso una politica delle interdipendenze". Dins PALERMO, Pier Carlo (ed.) (2002): *Il programma Urban e l'innovazione delle politiche urbane. Esperienze locali: contesti, programmi, azioni*. Franco Angeli, Milà.

CLUSA, Joaquim i ROCA, Josep (1998): "El canvi d'escala de la ciutat metropolitana de Barcelona". *Revista econòmica de Catalunya*, núm. 33, pp. 44-53.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (1990): *Libro verde del medio ambiente urbano*. COM (90) 218. Publicacions de la Comunitat Europea, Brussel·les.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (1991a): *Guide to the Community Initiatives*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (1991b): *Europe 2000. Outlook for the development of the community's territory*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (1994a): *Comunicación de la Comisión a los Estados Miembros: Urban*. 94/C 180/02. Comissió de les Comunitats Europees, Brussel·les.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (1994b): *Europe 2000+. Cooperation for European Territorial Development*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (1996): *European sustainable cities. Report by the expert group on urban environment*. Comissió de les Comunitats Europees: Brussel·les.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (1996): *Primer informe sobre la cohesión económica y social*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (1997a): *Hacia una política urbana para la Unión Europea*. Comunicació de la Comisión COM (97) 197 final, 06.05.97. Comissió de les Comunitats Europees, Brussel·les.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (1997b): *La Europa de las ciudades: acciones comunitarias en el medio urbano*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (1997c): *Urban Pilot Projects annual report 1996*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees,

Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (1998a): *Marco de actuación para el desarrollo urbano sostenible en la Unión Europea*. Comunicació de la Comisió COM (98)605 final, 28.10.98. Comissió de les Comunitats Europees, Brussel·les.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (1998b): *Response of the EC Expert Group on the Urban Environment on the communication "Towards an urban agenda in the European Union"*. Comissió de les Comunitats Europees, Brussel·les.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (1999a): *ESDP – European Spatial Development perspectiva: Towards a balanced and sustainable development of the territory of the European Union*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (1999b): *Reforma de los Fondos Estructurales 2000-2006. Análisis comparado*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2000a): *Comunicación de la Comisión a los Estados Miembros, por la que se fijan las orientaciones de una iniciativa comunitaria relativa a la regeneración económica y social de las ciudades y de los barrios en crisis con el fin de fomentar un desarrollo urbano sostenible-Urban II*. Diari Oficial de les Comunitats Europees: 2000/C 141/04.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2000b): *Réussir les projets URBAN. Construir un avenir meilleur dans les quartiers défavorisés*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2001a): *La Gobernanza europea - un libro blanco*, COM (2001) 428 final, Comissió de les Comunitats Europees, Brussel·les.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2001b): *Unidad de Europa, solidaridad de los pueblos, diversidad de los territorios. Segundo informe sobre cohesión económica y social*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2002): *Programación de los Fondos Estructurales 2000-2006: evaluación inicial de la iniciativa Urban*. COM (2002) 308 final. Comissió de les Comunitats Europees, Brussel·les.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2003): *Cooperación con las ciudades. La iniciativa comunitaria URBAN*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2004): *Una nueva asociación para la cohesión: convergencia, competitividad, cooperación. Tercer informe sobre la cohesión económica y social*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2005a): *Trabajando juntos por el crecimiento y el empleo. Relanzamiento de la estrategia de Lisboa*. Comunicació al Consell Europeu de primavera, COM (2005) 24, 2 de febrer de 2005, Comissió de les Comunitats Europees, Brussel·les.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2005b): *Tercer informe intermedio sobre la cohesión: Hacia una nueva colaboración para el crecimiento, el empleo y la cohesión*. Comunicació de la Comissió, COM (2005) 192 final, 17 de maig de 2005. Comissió de les Comunitats Europees, Brussel·les.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2005c): *Política de cohesión en apoyo del crecimiento y el empleo: directrices estratégicas comunitarias, 2007-2013*. Comunicació de la Comissió, COM (2005)0299, 5 de juliol de 2005, Comissió de les Comunitats Europees, Brussel·les.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2005d): *Acciones comunes para el crecimiento y el empleo: el programa comunitario sobre la estrategia de Lisboa*. Comunicació de la Comissió al Consell i al Parlament Europeu, COM (2005) 330 final, 20 de juliol de 2005, Comissió de les Comunitats Europees, Brussel·les.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2006a): *Cuarto informe intermedio sobre la cohesión: la estrategia de crecimiento y empleo y la reforma de la política de cohesión europea*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2006b): *Política de cohesión i ciudades: la contribución urbana al crecimiento y el empleo en las regiones*. Comunicació de la Comissió, COM (2006) 385 final, 13 de juliol de 2006. Comissió de les Comunitats Europees, Brussel·les.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2007a): *The urban dimension in Community policies for the period 2007-2013*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2007b): *La política de cohesión 2007-2013. Comentarios y textos oficiales*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2008): *"Fostering the urban dimension: Analysis of the Operational Programmes co-financed by the European Regional Development Fund (2007-2013)"*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMITÈ ECONÒMIC I SOCIAL EUROPEU (1998): *Opinion of the Economic and Social Committee on the "Commission Communication: Towards an urban agenda in the European Union"*. Diari Oficial de la Unió Europea: 98/C95/19.

COMITÈ ECONÒMIC I SOCIAL EUROPEU (2003): *Dictamen del Comité Económico y Social Europeo sobre la "Comunicación de la Comisión al Consejo, al Parlamento Europeo, al Comité Económico y Social y al Comité de las Regiones — Programación de los Fondos Estructurales 2000-2006: evaluación inicial de la iniciativa Urban"*. Diari Oficial de la Unió Europea: 2003/C 133/12.

COMITÈ DE LES REGIONS (1998): *Opinion of the Committee of the Regions on "Towards an urban agenda in the European Union"*. Diari Oficial de les Comunitats Europees, 98/C251/04.

COMITÈ DE LES REGIONS (1999): *Evaluating quality of life in european regions and cities*. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMITÈ DE LES REGIONS (2001): *Response to the pilot European Commissions'*

Urban Audit programme on assessing the quality of life in cities. Oficina de Publicacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

COMITÈ DE LES REGIONS (2003): *Dictamen del Comité de las Regiones sobre la "Comunicación de la Comisión al Consejo, al Parlamento Europeo, al Comité Económico y Social y al Comité de las Regiones— Programación de los Fondos Estructurales 2000-2006: evaluación inicial de la iniciativa Urban"*. Diari Oficial de les Comunitats Europees, C 128/62.

CONTI, Sergio (2002): "Razones, principios y cuestiones para la política de desarrollo espacial en una era de globalización, localización y trabajo en red". Dins SUBIRATS, Joan (ed.): *Redes, territorios y gobierno. Nuevas respuestas locales a los retos de la globalización*. Diputació de Barcelona – CUIMPB, Barcelona.

CORTÉS, Luís (2008): "Nuevos y viejos problemas residenciales: vivienda y exclusión". Dins BELET, Carme; GANAU, Joan; LLOP, Josep M. (eds.): *Vivienda y sociedad: nuevas demandas, nuevos instrumentos: Actas de la IX setmana d'estudis urbans de Lleida, 2006*, Milenio, Lleida.

COUCH, Chris (1990): *Urban renewal. Theory and practice*. Macmillan, Basingstoke.

COUCH, Chris; FRASER, Charles; PERCY, Susan (eds.) (2003): *Urban regeneration in Europe*. RICS Foundation, Blackwell, Oxford.

COX, Kevin R. (1993): "The local and the global in the new urban politics: a critical review". *Environment and Planning: Society and Space* D. núm. 11, pp. 433-448.

CREMASCHI, Marco (2000): "The Commission Initiative Urban in Italy: six case-studies". Dins CREMASCHI, Marco (ed.): *Il programma di iniziativa comunitaria Urban. Sei casi di Studio. Dossier Europass, 22*.

CREMASCHI, Marco (2002): *Politiche territoriali europee. Azioni integrate in Italia e in Europa*. FrancoAngeli, Milà.

DALY, Mary (2006): "EU Social Policy after Lisbon". *Journal of Common Market Studies*, Vol. 44, núm. 3, pp. 461-481.

DABINETT, Gordon; LAWLESS, Paul; RHODES, John; TYLER, Peter (2001): *A review of the Evidence Base for Regeneration and Practice*. DETR, Londres.

DAVOUDI, Simin (2007): "Cohesión territorial: relaciones con la planificación territorial y la política regional". Dins FARINÓS, Joaquín i ROMERO, Joan (eds.): *Territorialidad y buen gobierno para el desarrollo sostenible: nuevos principios y nuevas políticas en el espacio europeo*. Publicaciones de la Universidad de Valencia, València.

DAVOUDI, Simin; EVANS, Neil; GOVERNA, Francesca; SANTANGELO, Marco (2008): Territorial governance in the making. Approaches, methodologies, practices. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, núm. 46, pp. 33-52.

DEAR, Michael J. (1988): "The postmodern challenge: reconstructing human geography". *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 13, núm. 3, pp. 262-274.

DÉLÉGATION INTERMINISTÉRIELLE À LA VILLE (2002). *Iniciativa comunitaria urban (1994-1999). Los 13 programas franceses*. Les éditions de la DIV, Paris.

DEMATTEIS, Giuseppe; GOVERNA, Francesca i ROSIGNOLO, Cristiana (1999): "The impact of European Programmes on the Governance of Italian Local Systems". Comunicació presentada a la Conferència "European Cities in Transformation", Paris, 22-23 d'octubre de 1999.

DEMATTEIS, Giuseppe (1999): "Il territori nelle politiche dell'Unione Europea". *Archivio di studi urbani e regionali*, núm. 66, pp. 139-164.

DEMATTEIS, Giuseppe i GOVERNA, Francesca (2005): "Territorio y territorialidad en el desarrollo local. La contribución del modelo SLOT". *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, núm. 39, pp. 31-58.

DEMATTEIS, Giuseppe (2006): "El desarrollo de sistemas territoriales y de redes". Dins CAMAGNI, Roberto; TARROJA, Alexandre (eds.) *Una nueva cultura del territorio. Criterios sociales y ambientales en las políticas y el gobierno del territorio*. Diputació de Barcelona -CUIMPB, Barcelona.

DÍAZ, M^a del Carmen (2007): *La iniciativa Urban: competitividad urbana versus necesidades sociales*. Comunicació presentada al XX Congreso de la Asociación de Geógrafos Españoles, 23 a 28 octubre de 2007, Sevilla.

DÍAZ, M^a del Carmen i DELGADO, Mª Carmen Rosa (2008): "La política social en la iniciativa Urban: los proyectos Urban en Tenerife (Canarias)". *Documentos d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 52, pp. 69-90.

DIKEÇ, Mustafa (2006): "Two Decades of French Urban Policy: From Social Development of Neighbourhoods to the Republican Penal State". *Antipode*, Vol. 38, núm. 1, pp. 59-81.

DONZELOT, Jacques i ESTÈBE, Philippe (1998): "Réévaluer la politique de la ville". Dins BALME, Richard; FAURE, Alain; MABILEAU, Albert (eds.): *Les nouvelles politiques locales: dynamiques de l'action publique*. Presses de Sciences Po, París.

DORIA, Luigi; FEDELI, Valeria; TEDESCO, Carla (eds.) (2006): *Rethinking european spatial policy as a hologram. Actions, institutions, discourses*. Ashgate, Aldershot.

DREWE, Paul (2000): "European experiences". Dins ROBERTS, Peter i SYKES, Hugh (eds.): *Urban regeneration. A handbook*. British Urban Regeneration Association, SAGE, Londres.

DREWE, Paul (2008): "The URBAN Initiative or the EU as Social Innovator?". Dins DREWE, Paul; KLEIN, Juan-Luis; HULSBERGEN (eds.): *The challenge of social innovation in urban revitalization*. Techne Press, Amsterdam.

DUKES, Thea (2001): "The European Community Initiative URBAN: help or hinder for local participation? The case of URBAN Bijlmermeer (Amsterdam, the Netherlands)". Comunicació presentada a *Area-based initiatives in contemporary urban policy, Danish Building and Urban Research and European Urban Research Association*

DUKES, Thea (2008): *Negotiating Constructions of Place and Scale in European Urban Policy Discourse: The Case of the Netherlands*. Tesis doctoral, University of Amsterdam.

EDGAR, Bill i TAYLOR, John (2000): "Housing". Dins ROBERTS, Peter i SYKES, Hugh (eds.): *Urban regeneration. A handbook*. British Urban Regeneration Association,

SAGE, Londres.

EKOS (2000): *URBAN Interim Evaluation (UK). Final Report*. EKOS Economic Consultants, Glasgow.

EKOS (2001): *URBAN Community Initiative. Best Practice Handbook*. EKOS Economic Consultants, Glasgow.

ESPON (2006a): *Territorial dimension of the Lisbon/Gothenburg Strategy*. Final Report of ESPON Project 3.3. ESPON, Brussel·les - Luxemburg.

ESPON (2006b): *EU economic policies and location of economic activities*. Final Report of ESPON Project 3.4.2. ESPON, Brussel·les - Luxemburg.

ESPON (2007): *Scenarios on the territorial future of Europe*. Final Report of ESPON Project 3.2. ESPON, Brussel·les - Luxemburg.

EUROCITIES (1989): *Eurocities*. Conferència Inaugural i creació de la xarxa Eurocities, 21-21 abril 1989, Barcelona.

EUROCITIES (1998): *Towards an expanded european urban policy*. Comunicació adoptada a la Assemblea general anual d'Eurocities a Lille, octubre de 1998. <http://www.eurocities.org/>.

EUROCITIES (2002): *Eurocities mayors' declaration. Message from the mayors and leaders of european cities to the members of the European Convention*. Declaració dels alcaldes i representants de ciutats europees, com a conclusions de l'Assamblea general anual d'Eurocities a Barcelona, 29 de novembre de 2002.

EUROCITIES (2004): *Eurocities response to the Third Cohesion Report*. <http://www.eurocities.org/>

EUROCITIES (2006): *Response to the Commission's working paper on 'Cohesion Policy and Cities'*. <http://www.eurocities.org/>

EUROCITIES (2007): *EUROCITIES & the Leipzig Charter – Leading Sustainable European Cities*. <http://www.eurocities.org/>

FALUDI, Andreas (2000): "The European Spatial Development Perspective –What next?". *European Planning Studies*, Vol. 8, núm. 2, pp. 237-250.

FALUDI, Andreas (2001a): "European spatial planning: a contested field". *Built Environment*, Vol. 27, núm. 4, pp. 245-252.

FALUDI, Andreas (2001b): "The European Spatial Development Perspective and the changing institutional landscape of planning". Dins ALBRECHTS, Louis; ALDEN, Jeremy; PIRES, Artur da Rosa (eds.) *The Changing Institutional Landscape of Planning*. Aldershot, Ashgate.

FALUDI, Andreas (2002): "Positioning European Spatial Planning". *European Planning Studies*, Vol. 10, núm. 7, pp. 897-909.

FALUDI, Andreas (2003): "The application of the European Spatial Development Perspective". *Town Planning Review*, Vol. 74, núm. 1, pp. 1-9.

FALUDI, Andreas (2004): "Spatial planning traditions in Europe: their role in the ESDP process". *International Planning Studies*, Vol. 9, núm. 2-3, pp. 155-172.

FALUDI, Andreas (2005): "La política de cohesión territorial de la Unión Europea". *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, núm. 39, pp. 11-30.

FALUDI, Andreas (2006): "No Master Plan. Hacia una Estrategia Territorial Europea II". Dins CAMAGNI, Roberto i TARROJA, Alexandre (eds.): *Una nueva cultura del territorio*. Diputació de Barcelona –CUIMPB, Barcelona.

FALUDI, Andreas (2007): "El método abierto de coordinación en planificación territorial a escala de Unión Europea". Dins FARINÓS, Joaquín i ROMERO, Joan (eds.): *Territorialidad y buen gobierno para el desarrollo sostenible: nuevos principios y nuevas políticas en el espacio europeo*. Publicaciones de la Universidad de Valencia, Valencia.

FARINÓS, Joaquín: "La Estrategia Territorial Europea para el futuro". Dins ROMERO, Joan i FARINÓS, Joaquín (eds.) (2004): *Ordenación Del Territorio Y Desarrollo Territorial: Gobierno Del Territorio En Europa: Tradiciones, Contextos, Culturas Y Nuevas Visiones*. Ediciones Trea, Gijón.

FARINÓS, Joaquín (2005): "Nuevas formas de gobernanza para el desarrollo sostenible del espacio relacional". *Ería*, núm. 67, pp. 219-235.

FARINÓS, Joaquín (2006): "La Estrategia Territorial Europea en el nuevo paradigma de la territorialidad". Dins CAMAGNI, Roberto i TARROJA, Alexandre (eds.): *Una nueva cultura del territorio*. Diputació de Barcelona – CUIMPB, Barcelona.

FARINÓS, Joaquín (2008): "Gobernanza territorial para el desarrollo sostenible: estado de la cuestión y agenda". *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, núm. 46, pp. 11-32.

FELIU, Jaume (2004): *Les grans infraestructures de transport i el desenvolupament de la ciutat mitjana. El Tren d'Alta Velocitat a les ciutats de Lleida, Avinyó i Novara*. Tesi doctoral, Universitat de Girona, Girona.

FERNIE, Keith (2002): "Changing patterns of social exclusion in Dundee". Dins RYDIN, Yvonne i THORNLEY, Andrew (eds.): *Planning in the UK: Agenda for the New Millennium*. Ashgate, Aldershot.

FRANKE, Thomas; STRAUSS, Wolf-Christian; REIMANN, Bettina; BECKMANN, Klaus J. (2007): *Le développement urbain intégré, condition indispensable à la durabilité des villes européennes*. Institut Alemany d'Urbanisme (DIFU), Berlín.

FRASER, Charles (2003): "Change in european industrial city". Dins COUCH, Chris; FRASER, Charles; PERCY, Susan (eds.) (2003): *Urban regeneration in Europe*. RICS Foundation, Blackwell, Oxford.

FRIEDRICHS, Jurgen (2003): "The Emergence of Poverty, Urban Distressed Areas, and Urban Policies in Germany". Dins DE DECKER, Pascal; VRANKEN, Jan; BEAUMONT, Justin; VAN NIEUWENHUYZE, Inge (eds.): *On the Origins of Urban Development Programmes in Nine European Countries*. Garant – UGIS Series, Anvers.

FRIEDRICHS, Jurgen; GALSTER, George (eds.) (2005): *Life In Poverty Neighbourhoods: European And American Perspectives*. Routledge, Londres.

FRIEDRICH, Jurgen, et al. (2006): *Attitudes of Owners and Renters in a Deprived Neighbourhood*. Comunicació presentada a la Conferència de ENHR a Ljubljana.

FRANK, Susanne (2006): "The European Union and the European cities: Three phases of the European Union Policy". Dins ALTROCK, Uwe; GÜNTER, Simon; HUNING, Sandra; PETERS, Deike (eds.): *Spatial planning and urban development in the new EU Member States. From adjustment to reinvention*. Ashgate, Aldershot.

FRANK, Susanne et al. (2006): *The European URBAN experience. See from the academia perspective*. Institute of Social Sciences - Humboldt University. Document no editat del programa URBACT.

FRANKE, Thomas, et al. (2007): *Le développement urbain intégré, condition indispensable à la durabilité des villes européennes*. Ministeri Federal dels Transports, de la Construcció i del Desenvolupament Urbà – Institut Alemany d'Urbanisme, Berlín (edició traduïda al francès).

GARCÍA, Pepa (1998): "Aplicaciones de la iniciativa comunitaria URBAN". *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, núm. 26, pp. 191-206.

GARCÍA, Marisol (2006): "Citizenship practices and urban governance in European cities". *Urban Studies*, Vol. 43, núm. 4, pp. 745-765.

GAYTON, Romain (2005): *L'application du programme d'initiative communautaire URBAN I*. Mater II Mention Droit public et sciences politiques + Spécialité Droit public et politiques des territoires, Faculté de droit, Université Jean Monnet, Saint-Etienne.

GEDDES, Mike (2000): "Tackling Social Exclusion in the European Union: the limits of the new orthodoxy of local partnership". *International Journal of Urban and Regional Research*. Vol. 24, núm. 4, pp. 782-800

GELLI, Francesca i TEDESCO, Carla (2001): "Governments and modes of governance in the U.S. and European cities. The change in urban policies". Comunicació presentada a la conferència "Area-based initiatives in contemporary urban policy", Copenhagen, 17-19 de maig de 2001.

GHK (2003): *Ex-post evaluation URBAN Community Initiative (1994-1999)*. GHK, Brussel·les.

GIDDENS, Anthony (1999): *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. Profile, Londres.

GIBSON, Michael S. i LANGSTAFF, Michael J. (1982): *An introduction of urban renewal*. Hutchinson & Co., Londres.

GODAYER, Lucie (2002): *Le programme d'initiative communautaire URBAN: Quand la politique de la ville devienne européenne. Etude du PIC URBAN de l'agglomération grenobloise*. Université Pierre Mendès France, Institut d'Études Politiques de Grenoble. Document no editat.

GOODLAND, Robina i MEEGAN, Richard (2007): "Gobernabilidad, cohesión social y participación ciudadana". Dins BUCK, Nick; GORDON, Ian; HARDING, Alan; TUROK, Ivan (coord.) (2007): *Ciudades en transformación: reconsideración de la competitividad, la cohesión y la gobernabilidad urbanas*. Comunidad de Madrid.

Consejería de Medio Ambiente y Ordenación del Territorio. Dirección General de Urbanismo y Estrategia Territorial, Madrid.

GONZALEZ, Sara (2007): "Trepano por la jerarquía urbana: nuevas formas de gobernanza neoliberal en Europa". *UOC Papers*, núm. 5, pp. 6-13.

GOODWIN i PAINTER, 1996): "Local governance, the crises of Fordism and the changing geography of regulation". *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 21, núm. 4, pp. 635-648.

GORDON, Ian (2007): "Ciudades integradoras". Dins BUCK, Nick; GORDON, Ian; HARDING, Alan; TUROK, Ivan (coord.): *Ciudades en transformación: reconsideración de la competitividad, la cohesión y la gobernabilidad urbanas*. Comunidad de Madrid. Consejería de Medio Ambiente y Ordenación del Territorio. Dirección General de Urbanismo y Estrategia Territorial, Madrid.

GORDON, Ian i TUROK, Ivan (2007): "Importancia de los mercados laborales urbanos". Dins BUCK, Nick; GORDON, Ian; HARDING, Alan; TUROK, Ivan (coord.): *Ciudades en transformación: reconsideración de la competitividad, la cohesión y la gobernabilidad urbanas*. Comunidad de Madrid. Consejería de Medio Ambiente y Ordenación del Territorio. Dirección General de Urbanismo y Estrategia Territorial, Madrid.

GOVERNA, Francesca (2002): "Del *government* a la *governance*. En canvi de les formes i les modalitats de l'acció col·lectiva en el camp urbà i territorial". Documents d' Anàlisi Geogràfica, nº 41, pàgs. 43-62.

GOVERNA, Francesca i SANTANGELO, Marco (2006): "Territorial Governance and Territorial Cohesion in the European Scenario". Comunicació presentada a la Conferència Internacional *Shaping EU Regional Policy: Economic, Social and Political Pressures*, 8-9 de Juny de 2006, Leuven.

GRUPO ADUAR / ZOIDO, Florencio, et al. (2000): *Diccionario de Geografía urbana, urbanismo y ordenación del territorio*. Ariel, Barcelona.

GUENTER, Simon (2002): "Reconciling abstractat and lived space? The case of URBAN II in Berlin". Comunicació presentada a la conferència d' EURA *Urban and Spatial European Policies*. Torí, 18-20 d'abril de 2002.

GUIFREU, Judith (1997): *La regeneración urbana en Gran Bretaña*. Marcial Pons, Madrid.

GWILLIAM, Mike (1997): *Housing and regeneration – How a agreeen shield levy can help*. The Civic Trust, Londres.

HALL, Peter (1984): *The World Cities*. Weidenfeld & Nicholson, Londres.

HALL, Peter (1988): *Cities of Tomorrow*. Blackwell, Oxford.

HALL, Peter (1996): *Ciudades del mañana: historia del urbanismo en el siglo XX*. Ediciones del Serbal, Barcelona. (Edició traduïda al castellà).

HALL, Peter (1998): *Cities in civilization. Cultura, innovation and urban order*. Weidenfeld & Nicolson, Londres.

HALL, Peter (2000): "Redefining Europe's cities". Dins BELLET, Carme; LLOP, Josep

- Ma (eds.): *Ciudades Intermedias. Urbanización y sostenibilidad*. Ed. Milenio, Lleida.
- HALL, Peter i PFEIFFER, Ulrico (2000): *Urban future 21. A global twenty-first century cities*. E & FN Spon, Londres.
- HALL, Tim (2001): *Urban geography*. Routledge, Londres.
- HALPERN, Charlotte (2000): "Les politiques européennes de la ville. L'exemple du Programme d'initatives Européennes URBAN: une réponse de la Commission aux enjeux des grandes villes européennes". Pour, núm. 167, pp. 87-95.
- HALPERN, Charlotte (2002): *What is so special about the European integration? Focussing on the conditions for an external innovation to challenge interests and representations at the local level: the implementation of the Community Initiative URBAN in Berlin (1994-1999)*. Comunicació presentada en la Conferència de EURA *Urban and Spatial European Policies: Levels of Territorial Government*, Torí 18-20 Abril de 2002.
- HARDING, Alan (2007): "Gobierno y cambios socioeconómicos en las ciudades". Dins BUCK, Nick; GORDON, Ian; HARDING, Alan; TUROK, Ivan (coord.) (2007): *Ciudades en transformación: reconsideración de la competitividad, la cohesión y la gobernabilidad urbanas*. Comunidad de Madrid. Consejería de Medio Ambiente y Ordenación del Territorio. Dirección General de Urbanismo y Estrategia Territorial, Madrid.
- HARVEY, David (1973): *Social Justice and the City*. Edward Arnold, Londres.
- HARVEY, David (1989): *The condition of postmodernity*. Blackwell, Oxford.
- HARVEY, David (1992): *Urbanismo y desigualdad social*. Siglo XXI de España, Madrid. (Traducció al castellà de *Social Justice and the City*, 1973).
- HARVEY, David (1997): *Possible Urban Worlds*. Megacities, Lecture 4.
- HARVEY, David (1998): *La condición de la posmodernidad: Investigación sobre los orígenes del cambio cultural*. Amorrortu editores, Buenos Aires. (Traducció al castellà de *The condition of postmodernity*, 1989).
- HARVEY, David (2005): *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press, Oxford.
- HAUSNER, Victor A. (1993): "The future of urban development". *Royal Society of Arts Journal*, Vol. 141, núm. 5441, pp. 523-533.
- HEALEY, Patsy (1995): "Discourses of integration: making frameworks for democratic planning". Dins HEALEY, Patsy; CAMERON, Stuart; DAVOUDI, Simin; GRAHAM, Stephen; MADANI-POUR, Ali (eds.): *Managing cities: The new urban context*. John Wiley & Sons, Chichester.
- HEALEY, Patsy (1997): "A strategic approach to sustainable urban regeneration". *Journal of Property Development*, Vol. 1, núm. 3, pp. 105-110.
- HELD, David (1995): *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Polity Press, Cambridge.

HELD, David, et al. (1999): *Global Transformations: Politics, Economics and Culture, Polity*. Stanford University Press, Stanford.

HEMPHIL, Lesley; MCGREAL, Stanley; BERRY, Jim i WATSON, Siobhan (2006): "Leadership, power and multisector urban regeneration partnerships". *Urban Studies*, Vol. 43, núm 1, pp. 59-80.

HERZOG; Lawrence A. (2006): *Return to the center. Culture, public space and city building in a Global Era*. University of Texas Press, Austin.

HIRST, Paul (1994): *Associate democracy: New forms of economic and social governance*. Polity Press, Cambridge.

HIX, Simon (1998): "The study of the European Union II: the 'new governance' agenda and its rivals". *Journal of European Public Policy*, Vol.5, núm. 1, pp.38-65.

HOOGHE, Liesbet et al. (1996): *Cohesion Policy and European Integration: building multi-level governance*. Oxford University Press, Oxford.

HOOGHE, Liesbet i MARKS, Gary (2001): *Multi-level Governance And European Integration*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham.

INDOVINA, Francesco (2000): "Chi abita come". Dins INDOVINA, Francesco; FREGOLENT, Laura; SAVINO, Michelangelo (eds.): *1950-2000, L'Italia e cambiata*. Franco Angeli, Milà.

INDOVINA, Francesco (2002): "La città sostenibile: sosteniamo la città". Dins FREGOLENT, Laura i INDOVINA, Francesco (eds.): *Un futuro amico. Sostenibilità ed equità*. Franco Angeli, Milà.

INDOVINA, Francesco (2003): "Del governo del territorio". Dins SAVINO, Michelangelo (ed.): *Nuove forme di governo del territorio. Temi, casi, problemi*. Franco Angeli, Milà.

INDOVINA, Francesco (2004a): "La metropolització del territori. Noves jerarquies territorials". Dins FONT, Antonio (ed.): *L'explosió de la ciutat*. COAC, Barcelona.

INDOVINA, Francesco (2004b): "La ciudad difusa". Dins MARTÍN RAMOS, Ángel (ed.): *Lo urbano*. Edicions UPC, Barcelona.

INDOVINA, Francesco (ed.) (2007): *La ciudad de baja densidad. Lógicas, gestión y contención*. Serie Territorio. Diputació de Barcelona, Barcelona.

JACHTENFUCHS, Markus (1995): "Theoretical Perspectives on European Governance". *European Law Journal*, Vol. 1, núm. 2, pp. 115-133.

JACQUIER, Claude (2001): "Urban fragmentation and revitalization policies in France: a new urban governance in the making". Dins ANDERSEN, Hans Thor; VAN KEMPEN, Ronald (eds.): *Governing european cities: social fragmentation, social exclusion and urban governance*. Ashgate, Aldershot.

JACQUIER, Claude (2003a): *Politiques integrees de developpement urbain durable et gouvernance urbaine en europe. Quelles relations mutuelles?* Délégation interministérielle à la ville, París.

JACQUIER, Claude (2003b): *Dispositif de Veille Internationale sur les Politiques Intégrées de Développement Urbain Durable en Europe. Cas de l'Allemagne, de la Belgique, de l'Italie, des Pays-Bas et du Royaume-Uni*. Délégation interministérielle à la ville, Paris.

JACQUIER, Claude (2004): "Polítiques integrades de desenvolupament urbà sostenible per a la governança urbana: algunes lliçons tretes de les experiències europees". Dins AA.VV.: *Urbanisme i barris en dificultats. El cas de la Mina*. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona.

JACQUIER, Claude (2005): "On Relationships between Integrated Policies for Sustainable Urban Development and Urban Governance." *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, Vol. 96, núm. 4, pp. 363-376.

JANIN-RIVOLIN, Umberto. (1999). *Le politiche territoriali dell'Unione europea. Esperienze, analisi, riflessioni*. Archivio di studi urbani e regionali, n° 66, pàgs.5-12.

JANIN-RIVOLIN, Umberto. (2000). *Le politiche territoriali dell'Unione europea. Esperienze, analisi, riflessioni*. Milà: Franco Angeli.

JANIN-RIVOLIN, Umberto (2003): "Shaping European spatial planning. How Italy's experience can contribute". *Town Planning Review*, Vol. 74, núm. 1, pp. 51-76.

JANIN-RIVOLIN, Umberto (2005): "Cohesion and Subsidiarity. Towards good territorial governance in Europe". *Town Planning Review*, Vol. 76, núm. 1, pp. 93-106.

JANIN-RIVOLIN, Umberto; FALUDI, Andreas (2005): "The hidden FACE of european spatial planning: Innovations in governance. *European Planning Studies*, Vol. 13, núm. 2, pp 195-215.

JAZOLULI, Adil (1992): *Les années banlieues*. Seuil, Paris.

JEFFREY, Paul i POUNDER, John (2000): "Physical and environmental aspects". Dins ROBERTS, Peter i SYKES, Hugh (eds.): *Urban regeneration. A handbook*. British Urban Regeneration Association, SAGE, Londres.

JESSOP, Bob (1994): "Post-fordism and the State". Dins AMIN, Ash (ed.): *Post-fordism. A reader*. Blackwell, Oxford.

JOUVE, Bernard; LEFEVRE, Christian (2002): *Métrópolis ingouvernables: les villes européennes entre globalisation et décentralisation*. Elsevier, Paris.

KAZEPOV, Yuri (2005): "Cities in Europe: Changing contexts, local arrangements, and the challenge to social cohesion". Dins KAZEPOV, Yuri (ed.): *Cities in Europe: Changing contexts, local arrangements, and the challenge to social cohesion*. Blackwell Publishing, Londres.

KEATING, Michael i HOOGE, Liesbet (1996): "By-passing the nation-state? Regions and the EU policy process". Dins RICHARDSON, Jeremy John (ed.): *European Union – Power and Policy-Making*. Routledge, Londres.

KEATING, Michael (2000): *The new regionalism in Western Europe. Territorial restructuring and political change*. Edward Elgar Publishin, Cheltenham.

KESTELOOT, Christian (1998): "The geography of deprivation in Brussels and local development strategies". Dins MUSTERD, Sako i OSTENDORF, Wim (eds.): *Urban segregation and the Welfare State, inequality and exclusion in western cities*. Routledge, Londres.

KESTELOOT, Christian; MURIE, Alan; MUSTERD, Sako (2006): "European cities: Neighbourhood matters". Dins KESTELOOT, Christian; MURIE, Alan; MUSTERD, Sako: *Neighbourhoods Of Poverty: Urban Social Exclusion And Integration In Comparison*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.

KESTELOOT, Christian; MURIE, Alan; MUSTERD, Sako (2006): *Neighbourhoods Of Poverty: Urban Social Exclusion And Integration In Comparison*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.

KOHLER-KOCH, Beate (1996): "Catching up with Change: The Transformation of Governance in the European Union". *Journal of European Public Policy*, Vol. 3, núm.3, pp. 359-380.

KRÄTKE; Stefan (2001): "Strengthening the Polycentric Urban System in Europe: Conclusions from the ESPD". *European Planning Studies*, Vol. 9, nº 1. pàgs. 105-116.

KUKLINSKI, Antoni (1990): *Efficiency versus equality: Old dilemmas and new approaches in regional policy*. Regional and Industrial Policy Research Series, núm. 8, University of Strathclyde, Glasgow.

KUNZMANN, Klaus R. (1990): "Durch Wiese und Wald in die europäische Stadtpolitik. Zum Grünbuch der Kommission der Europäischen Gemeinschaft über städtische Umwelt". *Der Städtetag*, núm. 12, pp. 846-851.

KUNZMANN Klaus R. i WEGENER Michael (1991). "The pattern of urbanization in Western Europe". *Ekistis*, núm. 350-351, pp. 282-291.

LAINO, Giovanni (1999): "Il programma URBAN in Italia". *Archivio di studi urbani e regionali*, núm 66, pp. 67-97.

LARKHAM, Peter J. (2006): "Planning for reconstruction after the disaster of war: lessons from England in the 1940's". *Perspectivas urbanas*, núm. 6, pp. 3-14.

LAWLESS, Paul (2006): "Area-based Urban Interventions: Rationale and Outcomes: The New Deal for Communities Programme in England". *Urban Studies*, Vol. 43, núm. 11, pp. 1991-2011.

LAWTON, Richard i LEE, W. Robert (eds.) (1989): *Urban Population Development in Western Europe from the Late-Eighteenth Century to the Early-Twentieth Century*. Liverpool University Press, Liverpool.

LEFEBVRE, Henri (1971): *La révolution urbaine*. Gallimard, Paris.

LEFEBVRE, Henri (1974): *La Production de l'espace*. Anthropos, Paris.

LEFÈVRE, Christian (2007): "France: Metropolitan areas as new "reference territories" for public policies". Dins VAN DER BERG, Leo; BRAUN, Erik; VAN DER MEER, Jan (eds.): *Nacional policy responses to urban challenges in Europe*. Euricur, Ashgate, Aldershot.

- LE GALÈS, Patrick (2002a): *European Cities*, Oxford University Press, Oxford.
- LE GALÈS, Patrick (2002b): "Government e governance urbana nelle città Europee: argomenti per la discussione". *Foedus. Culture Economie e Territori*, Vol. 4, Politiche urbane e territoriali dell' U.E., pp. 8-31.
- LE GALÈS, Patrick (2005): "Elusive urban policies in Europe". Dins KAZEPOV, Yuri (ed.): *Cities in Europe: Changing contexts, local arrangements, and the challenge to social cohesion*. Blackwell Publishing, Londres.
- LEITNER, Helga; PAVLIK, Claire; SHEPPARD, Eric S. (2002): "Networks, Governance and the politics of scale: Interurban networks and the European Union". Dins HEROD, Andrew i WRIGHT, Melissa W. (eds.): *Geographies of power. Placing scale*. Blackwell, Oxford.
- LEITNER, Helga i SHEPPARD, Erik (2002): "The city is dead, Long live the net: Harnessing European interurban networks for a Neoliberal Agenda". *Antipode*, Vol.34, núm.3, pp. 495-518.
- LEITNER, Helga; PECK, Jamie; SHEPPARD, Eric S. (eds.) (2007): *Contesting Neoliberalism: Urban Frontiers*. The Guilford Press, Nueva York.
- LÓPEZ DE LUCIO, Ramón (1993): *Ciudad y urbanismo a finales del siglo XX*. Servei de Publicacions de la Universitat de València, València.
- LONGO, Giulia (2006): "The URBAN Programme in Italy". Comunicació presentada a *European Urban Policy and URBAN Researchers Workshop*, Humboldt University Berlin, 7 i 8 d'abril de 2006.
- LOVERING, John (1995): "Creating discourses rather than jobs: the crisis in the cities and the transition fantasies of intellectuals and policy makers". Dins HEALEY, Patsy; CAMERON, Stuart; DAVOUDI, Simin; GRAHAM, Stephen; MADANI-POUR, Ali (eds.): *Managing cities: The new urban context*. John Wiley & Sons, Chichester.
- LOWE, Philip i WARD, Stephen (eds.) (1998): *British environmental policy and Europe: politics and policy*. Routledge, Londres.
- LUPTON, Ruth (2003): *Poverty street*. Policy Press, Bristol.
- MANERO, Fernando; ROMÁN, Antonio; GONZÁLEZ, Luis i GARCÍA, José Luis (1999): *Implicaciones inducidas por la iniciativa comunitaria URBAN en la transformación del espacio urbano castellanoleonés*. Treball de recerca no editat. Universidad de Valladolid.
- MANGEN, Stephen P. (2004): *Social exclusion and inner city Europe: regulating urban regeneration*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- MARAGALL, Pasqual (ed.) (1999): *Europa pròxima: Europa, regions i ciutats*. Edicions UPC, Barcelona.
- MARKS, Gary (1993): "Structural policy and multi-level governance in the EC". Dins CAFRUNY, Alan W. i ROSENTHAL, Glenda G. (eds.): *State of European community* vol.2. Logman, Londres.
- MARSHALL, Adam (2002): "European Regional Policy and Urban Governance: Assessing Dublin's Experience". Comunicació presentada a la seminari i jornades de

treball "The politics of metropolitan governance" del Consorci Europeu de recerca política. Torí, 22-27 de març de 2002.

MARSHALL, Adam (2004): *Europeanisation at the Urban Level: Local Actors, Institutions and the Dynamics of Multi-Level Interaction*. University of Sheffield, Department of Politics: ESRC/UACES Series of Seminars on EBPP, Sheffield.

MARSHALL, Adam (2005): "Europeanization at the urban level: local actors, institutions and the dynamics of multi-level interaction". *Journal of European Public Policy*, Vol. 12, nº 4, pàgs. 668-686.

MARTÍN, Ángel et al. (1999): "Experiencia y perspectiva de la regeneración urbana en los Países de Europa Occidental". *Azkoaga. Cuadernos de Ciencias Sociales y Económicas*, núm. 7, pp. 107-131.

MARTINOTTI, Guido (2008): "Lo que el viento se llevó. Espacios públicos en la metrópolis de tercera generación". Dins DEGEN, Mónica i GARCÍA, Marisol (eds.): *La metaciudad: Barcelona: Transformación de una metrópolis*. Anthropos, Barcelona.

MASSEY, Doreen (1984): *Spatial divisions of labour*. Macmillan, Londres.

MATTIUCCI, Laura (2005): *A New Philosophy in Urban Planning Culture? Legacy of the CI URBAN at federal-regional and local level: Italy and Germany*. Tesi de Màster en *European Urbanistics*, Bauhaus University Weimar.

MAYER, Margit (1994): "Post-Fordist City Politics". Dins LEGATES, Richard T. i SCOUT, Frederic (eds.): *The City Reader*. Second Edition. Routledge, Londres.

MAYER, Margit (1995): "Urban Governance in the Post-Fordist City". Dins HEALEY, Patsy; CAMERON, Stuart; DAVOUDI, Simin; GRAHAM, Stephen; MADANI-POUR, Ali (eds.): *Managing cities: The new urban context*. John Wiley & Sons, Chichester.

MBOUMOUA, Irène (2006): "Assessing the Modes of Appropriation URBAN in France and England". *European Urban Policy and URBAN Researchers Workshop*, Humboldt University Berlin, 7 i 8 d'abril de 2006.

MCGREGOR, Alan i McCONNACHIE, Margaret (1995): "Social exclusion, urban regeneration and economic reintegration". *Urban Studies*, Vol. 32, núm. 10, pp. 1587-1600.

MEEGAN, Richard (2005): "British cities and the EU: the cases of Liverpool & Manchester". Dins ANTALOVSKY, Eugen Antalovsky; DANGSCHAT, Jens S. Dangschat i PARKINSON, Michael (eds.) (2005): *European Metropolitan Governance. Cities in Europe – Europe in the Cities*. Europaforum Wien, Viena

MITCHELL, William J. (2005): *Placing Words. Symbols, Space and the City*. MIT, Londres.

MONCLÚS, Francisco-Javier (2000): "Teorías y formas de intervención urbanística en los años 90: tradiciones y paradigmas". Notas del curso *Teorías y formas de intervención urbanística: espacios urbanos, infraestructuras, paisaje ecológico*, UPC-COAA, Zaragoza.

MONCLÚS, Francisco-Javier (2003): "El "modelo Barcelona" ¿una fórmula original? De la "reconstrucción" a los proyectos urbanos estratégicos (1979-2004)".

Perspectivas urbanas, núm. 3, pp. 1-13.

MORA, Julián i PIMIENTA, Manuel (2003): "La estrategia Territorial Europea (E.T.E.): Una concepción integradora y cohesionada del espacio". *Norba. Revista de Historia*. Vol. 16, 701-707.

MORICONI-EBRARD, François (1993): *L'Urbanisation du monde depuis 1950*. Anthropos, París.

MOUALERT, Frank, et al. (2000): *Globalization and Integrated Area Development in European Cities*. Oxford University Press, Oxford.

MUÑOZ, Francesc (2001): "La ciutat multiplicada: polítiques urbanes i condicions de centralitat a la metròpoli postindustrial". *Revista Catalana de Sociologia*, núm. 14, pp. 77-85.

MUÑOZ, Francesc (2005): *La producció residencial de baixa densitat*. Elements de debat territorial, núm. 21, Diputació de Barcelona, Barcelona.

MUÑOZ, Francesc (2008): "Brandcelona: de la reconstrucció urbana al urban sprawl". Dins DEGEN, Mónica i GARCÍA, Marisol (eds.) (2008): *La metaciudad: Barcelona. Transformación de una metropolis*. Anthropos, Barcelona.

MURIE, Alan i MUSTERD, Sako (2004): "Social exclusion and opportunity structures in european cities and neighbourhoods". *Urban Studies*, Vol. 41, núm. 8, pp. 1425-1443.

MURTAGH, Brendan (2001): "The URBAN Community Initiative in Northern Ireland". *Policy and Politics*, Vol. 29, núm 4, pp. 431-446.

MURTAGH, Brendan (2002): *The politics of territory*. Pgrave, Londres.

MURTAGH, Brendan i MCKAY, Stephen (2003): "Evaluating the Social Effects of the EU URBAN Community Initiative Programme". *European Planning Studies*, Vol.11, núm. 2, pp. 193-211.

MUSTERD, Sako i MURIE, Alan (2006): "The Spatial Dimensions of Urban Social Exclusion and Integration". Dins KESTELOOT, Christian; MURIE, Alan; MUSTERD, Sako (2006): *Neighbourhoods Of Poverty: Urban Social Exclusion And Integration In Comparison*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.

NADIN, Vincent i SHAW, David (1997): "On the Edge". *Town and Country Planning*, Vol. 66, núm.5, pp. 143-145

NADIN, Vincent i SHAW, David (1998): "Transnacional spatial planning in Europe: the role of Interreg IIC in the UK". *Regional Studies*, Vol. 32, núm. 3, pp. 281-289.

NAVARRO, Ferran i VILANOVA, Josep Maria (2000): *Transformació de la ciutat construïda*. Edicions UPC, Barcelona.

NEL-LO, Oriol (2001): *Ciutat de ciutats: reflexions sobre el procés d'urbanització a Catalunya*. Editorial Empúries, Barcelona.

NEL-LO, Oriol (2004): "Contra la dispersión, intensidad. Contra la segregación, ciudad". Dins INDOVINA, Francesco (coord.): *La ciudad de baja densidad. Lógicas, gestión y contención*. Diputació de Barcelona, Serie Territorio, Barcelona.

NEL-LO, Oriol (2007): "Spain: Changing century, changing cycle? Large Spanish cities on the threshold of the twenty-first century". Dins VAN DER BERG, Leo; BRAUN, Erik; VAN DER MEER, Jan (eds.): *Nacional policy responses to urban challenges in Europe*. Euricur, Ashgate, Aldershot.

NEWMAN, Peter (2000): "Changing patterns of regional governance in the EU". *Urban Studies*, Vol. 37, núm. 5-6, pp. 895-908.

NOON, David; SMITH-CANHAM, James; EAGLAND, Martin (2000): "Economic regeneration and funding". Dins ROBERTS, Peter i SYKES, Hugh (eds.): *Urban regeneration. A handbook*. British Urban Regeneration Association, SAGE, Londres.

NUVOLATI, Giampaolo (2002): "Urban development programmes in Italy. The UGIS project to analyse the effects of the URBAN CI". Comunicació presentada en la Conferencia de EURA *Urban and Spatial European Policies: Levels of Territorial Government*, Torí 18-20 Abril de 2002.

OFFICCE OF DEPUTY OF THE PRIME MINISTER (2005): *URBAN II Programme-Updated mid terme evaluation*. Office of the Deputy Prime Minister, Londres.

PADOVANI, Liliana (2002): "La declinazione Italiana dell' Iniziativa Comunitaria Urban". *Foedus. Culture Economie e Territori*, Vol. 4, Politiche urbane e territoriali dell' U.E., pp. 32-52.

PALERMO, Pier Carlo (2001): "Il primo programma Urban: varietà e tipi di esperienze". *TERRITORIO* Rivista trimestrale del Dipartimento di architettura e pianificazione del Politecnico di Milano. Fascicolo 23.

PALERMO, Pier Carlo (ed.) (2002): *Il programma Urban e l'innovazione delle politiche urbane. Esperienze locali: contesti, programmi, azioni*. Franco Angeli, Milà.

PAREJO, Teresa (2003): *La estrategia territorial europea: la percepción comunitaria del uso del territorio*. Tesis Doctoral. Universidad Carlos III de Madrid.

PAREJO, Teresa (2007): "Nuevas formas de derecho blando para la ordenación del territorio. Enseñanzas de la estrategia territorial europea". Dins FARINÓS, Joaquín i ROMERO, Joan (eds.): *Territorialidad y buen gobierno para el desarrollo sostenible: nuevos principios y nuevas políticas en el espacio europeo*. Publicaciones de la Universidad de Valencia, València.

PARKINSON, Michael (1992): *Urbanisation and the functions of the cities in the European Community*. Oficina de Poblucacions Oficials de les Comunitats Europees, Luxemburg.

PARKINSON, Michael (1997): *Strategic Responses to Area Regeneration: A Review and Research Agenda*. Treball de recerca no editat.

PARKINSON, Michael (1998): *Combating social exclusion: lessons from area-based programmes in Europe*. The Policy press, Bristol.

PARKINSON, Michel (2000): *The state of English cities*. Department of the Environment, Transport and the Regions, Londres.

PARKINSON, Michael (2005a): *Urban policy in europe: where have we been and where are we going?* NODE Project on European Metropolitan Governance, Austrian Federal Ministry of Education, Science & Culture.

PARKINSON, Michael (2005b): "Urban Policy in Europe – Where have we been and where are we going?" Dins ANTALOVSKY, Eugen Antalovsky; DANGSCHAT, Jens S. Dangschat i PARKINSON, Michael (eds.) (2005): *European Metropolitan Governance. Cities in Europe – Europe in the Cities*. Europaforum Wien, Viena.

PARKINSON, Michael (2006): *The Future Of Urban Policy: The Search For Competitiveness, Cohesion And Sustainability*. Document de recerca no editat. http://www.ljmu.ac.uk/EIUA/EIUA_Docs/The_Future_of_Urban_Policy.pdf

PARKINSON, Michael (2007): "United Kingdom: The changing landscape of English urban policy". Dins VAN DER BERG, Leo; BRAUN, Erik; VAN DER MEER, Jan (eds.): *Nacional policy responses to urban challenges in Europe*. Euricur, Ashgate, Aldershot.

PASQUIER Romain i PINSON Gilles (2004), 'Politique européenne de la ville et gouvernement local en Espagne et en Italie', *Politique européenne*, 12, pp. 42-65

PAULUS, Sabine W.C. (2000): *URBAN: A Critical Case Study of the Formulation and Operationalisation of a Community Initiative*. Tesi doctoral. London School of Economics and Political Science, Londres.

PECK, Jaime, et al. (2002): "Neoliberalizing space". Dins BRENNER, Neil i THEODORE, Nik (eds.): *Spaces of neoliberalism: Urban restructuring in North America and western Europe*. Blackwell, Oxford.

PECK, Jaime i TICKELL, Adam (2002): "Neoliberalizing Space". *Antipode*, Vol.34, núm.3, pp. 380-404.

PEET, Richard (1978): *Radical Geography*. Routledge, Londres.

PERCY, Susan (2003a): "New agendas". Dins COUCH, Chris; FRASER, Charles; PERCY, Susan (eds.) (2003): *Urban regeneration in Europe*. RICS Foundation, Blackwell, Oxford.

PERCY, Susan (eds.) (2003b): *Urban regeneration in Europe*. RICS Foundation, Blackwell, Oxford.

PEPER, Bram (1999): "La política urbana europea: el punt de vista de Róterdam". Dins MARAGALL, Pasqual (ed.) (1999): *Europa pròxima: Europa, regions i ciutats*. Edicions UPC, Barcelona.

PERULLI, Paolo; RUGGE, Fabio i FLORIO, Rafaela (2002): "Reti di città: una forma emergente di governance Europea". *Foedus. Culture Economie e Territori*, Vol. 4, Politiche urbane e territoriali dell' U.E., pàg. 53-70.

PIERRE, J. i STOKER, G. (2000): "Towards multi-Level governance". Dins DUNLEAVY, P.; GAMBLE, A.; HOLLIDAY, I.; PEELE, G. (coord.): *Developments in British Policies*, Macmillan, Londres.

PLAZA, Juan Ignacio; ROMERO, Joan; FARINÓS, Joaquín (2003): "Nueva cultura y gobierno del territorio en Europa". *Ería*, núm. 61, pp. 227-249.

POLICHETTI, Chiara (2003): "L'iniziativa comunitaria URBAN a Salerno". *Archivio di studi urbani e regionali*, núm. 77, pp. 121-134.

PORTAS, Nuno (2003): "El surgimiento del proyecto urbano". *Perspectivas urbanas*, núm. 3, pp. 1-11.

PRESIDÈNCIA ALEMANA DE LA UE (2007a): *Territorial Agenda of the European Union*. Presidencia Alemana de la UE.

PRESIDÈNCIA ALEMANA DE LA UE (2007b): *Leipzig Charter on Sustainable European Cities*. Presidencia Alemana de la UE.

PRESIDÈNCIA FRANCESA DE LA UE (2008): *Sustainable and inclusive city*. Conclusiones de la reunió de ministres europeus responsables de les polítiques de desenvolupament urbà. Marsella, novembre 2008.

RADAELLI, Claudio (2001): "The Domestic impact of European Union Public Policy: Notes on concepts, methods, and the challenge of empirical research". *Politique européenne*. Núm. 5, pp. 107-142.

RÉSEAU URBAN FRANCE (2005): *Les projets URBAN II en France: L'innovation au service des quartiers*. Les publications du Réseau URBAN France, Saint-Denis.

RÉSEAU URBAN FRANCE (2006): *Les projets URBAN II en France et ailleurs en Europe: Stratégie de Lisbonne-Göteborg et Earmarking*. Les publications du Réseau URBAN France, Saint-Denis.

RHODES, Rod A.W. (1997). *Understanding governance. Policy networks, governance, reflexivity and accountability*. Open University Press, Buckingham-Philadelphia.

RIBAS PIERA, Manuel (1982): *Problemática de la conservación de los centros históricos. Rehabilitación de ciudades*. Monografies de la ETSAB, Barcelona.

RICCI, Manuela, et al. (2001): *Programma Urban-Italia. Europa, nuove politiche urbane*. Inu Edizioni, Roma.

RITTER, Ernst-Hasso (ed.) (2003): *Spatial Development Policy in the European Constitutional Treaty. Position Paper from the ARL, Hanover* (Studies in Spatial Development, núm. 3). Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hanover.

ROBERTS, Peters (2000): "The evolution, definition and purpose of urban regeneration". Dins ROBERTS, Peter i SYKES, Hugh (eds.): *Urban regeneration. A handbook*. British Urban Regeneration Association, SAGE, Londres.

ROBERTS, Peter i SYKES, Hugh (eds.)(2000): *Urban regeneration. A handbook*. British Urban Regeneration Association, SAGE, Londres.

ROCA, Joan (2004): "Variants i invariants en la trajectòria històric del polígon de La Mina". Dins AA.VV. (2004): *Urbanisme i barris en dificultats. El cas de La Mina*. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona.

ROBSON, Brian (1988): *Those inner cities*. Clarendon Press, Oxford.

ROBSON, Brian, et al. (1994a): *Assessing the impact of urban policy*. HMSO, Londres.

ROBSON, Brian (1994b): "Forward with faith". *Town and Country Planning*, Vol. 22, núm. 2, pp.133-145.

ROBSON, Brian; PARKINSON, Michael; BODDY, Martin i MACLENNAN, Duncan (2000): *The state of english cities*. Department of the Environment, Transport and the Regions, Londres.

RODRÍGUEZ, Arantxa, MOULAERT, Frank & SWYNGEDOUW, Erik (2001): "Nuevas políticas urbanas para la revitalización de las ciudades en Europa". *Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales*, Vol. XXXIII, núm. 129, pp. 409-424.

ROMERO, Joan i FARINÓS, Joaquín (eds.) (2004): *Ordenación Del Territorio Y Desarrollo Territorial: Gobierno Del Territorio En Europa: Tradiciones, Contextos, Culturas Y Nuevas Visiones*. Ediciones Trea, Gijón.

ROSENBAUM, James E.; REYNOLDS, Lisa; DELUCA, Stefanie (2002): "How Do Places Matter? The Geography of Opportunity, Self-Efficacy and a Look Inside the Black Box of Residential Mobility". *Housing Studies*, Vol. 17, núm. 1, pp. 71-82.

ROSSI, Aldo (1966): *L'architettura della città*. Marsilio, Pàdua.

ROSSI, Aldo (1970): *La arquitectura de la ciudad*. Ed. Gustavo Gili, Barcelona (traducción al castellano).

ROSSIGNOLO, Cristiana (1998): *L'Unione europea e le politiche urbane: le reti di cooperazione europea*. Dedalo, Roma.

ROSSIGNOLO, Cristiana (1999): "Alcuni esempi di strategie di sviluppo locale in relazione ai programmi urbani comunitari" *Archivio di studi urbani e regionali*, n° 66, pàgs.119-137.

ROSSIGNOLO, Cristiana (2002): "Networking in EU: Different policies at different spatial scales". Comunicació presentada a la conferència d' EURA *Urban and Spatial European Policies*. Torí, 18-20 d'abril de 2002.

ROWE, Peter G. (1997): *Civic Realism*. The MIT Press, Cambridge MA i Londres.

RUEDA, Salvador (1998): "Metabolismo y complejidad del sistema urbano a la luz de la ecología". Dins AAVV: *Primer catálogo español de buenas prácticas*. Ministerio de Obras Públicas, Transportes y Medio Ambiente, Madrid.

RUEDA, Salvador (2006): "La ciudad compacta y diversa frente a la urbanización difusa". Dins CAMAGNI, Roberto i TARROJA, Alexandre (eds.): *Una nueva cultura del territorio*. Diputació de Barcelona – CUIIMPB, Barcelona.

RUGGIE, John (1998): *Constructing the World Polity. Essays on International Institutionalization*. Routledge, Londres.

SAMPAOLO, Stefano (1998): "Politiche di tipo integrato nei quartieri 'degradati' : l'occasione del programma Urban" ,Tesis doctoral, DrPPt, IUAV, Venècia.

SANTANGELO, Marco (1999): "I progetti pilota urbani europei: Un'occasione di sviluppo ed un metodo operativo". *Archivio di studi urbani e regionali*, n° 66, pàgs. 99-118.

SANTANGELO, Marco (2001): "The urban pilot projects experience. A top-down integrated approach answering to local innovative strategies". Comunicació presentada a la conferència *Area-based initiatives in contemporary urban policy*, del *Danish Building and Urban Research and European Urban Research Association*,

Copenhagen, 17-19 Maig de 2001.

SASSEN, Saskia (1991): *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press, Princeton.

SASSEN, Saskia (1994): *Cities in a World Economy*. Pine Forge/Sage Press, Thousand Oaks (California).

SASSEN, Saskia (1996): *Losing control? Sovereignty in an age of globalization*. Columbia University Press, Nova York.

SASSEN, Saskia (1998): *Globalization and its discontents*. New Press, Nova York.

SASSEN, Saskia (2001): *La ciudad Global. The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press, Princeton. (Segona Edició – revisada).

SASSEN, Saskia (2002): "Repensando la teoría urbana: las ciudades y las economías de distancia". Dins SUBIRATS, Joan (ed.): *Redes, territorios y gobierno. Nuevas respuestas locales a los retos de la globalización*. Diputació de Barcelona – CUIMPB, Barcelona.

SAPIR, André (2006): "Globalization and the Reform of European Social Models". *Journal of Common Market Studies*, Vol. 44, núm. 2, pp. 369-390.

SAVAGE, Mike i WARDE, Alan (1993): *Urban sociology, capitalism and modernity*. Macmillan, Londres.

SAVINO, Michelangelo (ed.) (2003): *Nuove forme di governo del territorio. Temi, casi, problemi*. Franco Angeli, Milà.

SCHÖN, Karl Peter (2007): "Perspectivas para el desarrollo territorial europeo". Dins FARINÓS, Joaquín i ROMERO, Joan (eds.): *Territorialidad y buen gobierno para el desarrollo sostenible: nuevos principios y nuevas políticas en el espacio europeo*. Publicaciones de la Universidad de Valencia, València.

SCHULTZE, Claus J. (2003): "Cities and EU Governance: Policy-takers or Policy-makers?". *Regional and Federal Studies*, Vol.13, núm. 1, pp.121–147.

SHUTT, John; COLWELL, Adrian; i KOUTSOUKOS, Stratis (2002): "Structural funds and their impact: Signed and sealed. But can We deliver?". *European Planning Studies*, Vol. 10, núm 1, pp. 113-130.

SMITH, Andy (1997): "Studying Multi-Level Governance: Examples from French Translations of the Structural Funds". *Public Administration*, Vol. 75, núm. 4, pp. 711-29.

SMITH, Neil (1986): "Gentrification, the frontier and the restructuring of urban space". Dins SMITH, Neil i WILLIAMS, Peter (eds.): *Gentrification of the City*. Unwin Hyman, Londres.

SMITH, Neil (1996): *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. Routledge, Londres.

SMITH, Neil (1999): "Which new urbanism? New York city and the revanchist 1990s". Dins BEAUREGARD, Robert i BODY-GENDROT, Sophie (eds.): *The urban moment*. SAGE, Londres.

- SMITH, Neil (2001): "Nuevo globalismo, nuevo urbanismo". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 38, pp. 15-32.
- SMITH, Neil (2002): "New globalism, new urbanism: Gentrification as global urban strategy". *Antipode*, Vol. 34, núm. 3, pp. 427-450.
- SMITH, Neil (2005): *Endgame of Globalization*. Routledge, Londres.
- SODUPE, Miquel (2004): "Els barris en dificultats. Una aproximació urbanística". Dins AAVV. (2004): *Urbanisme i barris en dificultats: el cas de La Mina*. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona.
- SODUPE, Miquel (2007): "Un nouveau front de mer pour Barcelone: le projet Besòs-Forum". *Les Cahiers de l'Institut d'Aménagement et d'Urbanisme de la Région d'Île-de-France. Grands projets urbains en Europe. Conduire le changement dans les métropoles*, núm. 146, pp. 69-76.
- SOKOLOFF, Beatrice (1999): *Barcelone, ou comment refaire une ville*. Les Presses Universitaires de Montréal, Montreal.
- STEGMAN, Michael A. (1995): "Recent US urban change and policy initiatives". *Urban Studies*, Vol. 32, núm. 10, pp. 1601-1607.
- STEWART, Murray (1994): "Towards an european urban policy". *Local Economy*, vol. 9, pp. 266-277.
- SUBIRATS, Joan (coord.) (2002): *Redes, territorios y gobierno. Nuevas respuestas locales a los retos de la globalización*, UIMP-Diputació de Barcelona, Barcelona.
- SUBIRATS, Joan (2006): "La gobernabilidad de las políticas territoriales. Formulación participativa y gestión concertada". Dins CAMAGNI, Roberto; TARROJA, Alexandre (eds.): *Una nueva cultura del territorio. Criterios sociales y ambientales en las políticas y el gobierno del territorio*. Diputació de Barcelona - CUIMPB, Barcelona.
- SUEUR, Jean-Pierre (1999): *Changer la ville. Pour une nouvelle urbanité*. Odile Jacob, París.
- SWYNGEDOUW, Erik (1989): "The hearth of the place. The resurrection of locality in an age of hiperspace". *Geografiska Annaler B*, Vol. 71, núm. 1, pp. 23-41.
- SWYNGEDOUW, Erik; MOULAERT, Frank; RODRIGUEZ, Arantxa (2002) Neoliberal urbanization in Europe: large-scale urban development projects and the new urban policy *Antipode*, Vol. 34, núm. 3, pp. 542-577.
- TERÁN, Fernando (1999): *Historia del urbanismo en Espanya (Vol. III). Siglos XIX y XX*. Càtedra, Madrid.
- TARROJA, Alexandre (2000): "Per un discurs socioambiental en les estratègies de desenvolupament del territori". *La sèrie Elements de debat territorial, 1998-1999*. Elements de Debat territorial, Oficina de la Xarxa Barcelona Municipal de Qualitat-Diputació de Barcelona, Abril 2000.
- TARROJA, Alexandre (2006): "Hacia una «Nueva Cultura Territorial»: por una visión socio-ambiental del territorio". Dins CAMAGNI, Roberto; TARROJA, Alexandre (eds.):

Una nueva cultura del territorio. Criterios sociales y ambientales en las políticas y el gobierno del territorio. Diputació de Barcelona - CUIMPB, Barcelona.

TEDESCO, Carla (2002a): "L'analisi delle politiche urbane Europee: alcuni frame emergenti". *Foedus. Culture Economie e Territori*, Vol. 4, Politiche urbane e territoriali dell' U.E., pp. 139-146.

TEDESCO, Carla (2002b): "URBAN in Italia: Una rilettura alla luce dell'esperienza britannica". *Archivio di studi urbani e regionali*, n° 75, pàgs. 99-116.

TEDESCO, Carla (2005): *Una politica Europea per la città? L'implementazione di Urban a Bari, Bristol, Londra e Roma.* FrancoAngeli, Milà.

TEDESCO, Carla (2006): "Territorial action and Eu Regional Policy in the italian Mezzogiorno: Hybridizing "european" frames in local contexts". Dins DORIA, Luigi; FEDELI, Valeria; TEDESCO, Carla (eds.): *Rethinking european spatial policy as a hologram. Actions, institutions, discourses.* Ashgate, Aldershot.

TEWDWR-JONES, Mark i WILLIAMS, Richard H. (2001): *European dimension of british planning.* Spon Press, Londres.

TOFARIDES, Maria (2002): *Community-led Regeneration Strategies: lessons from the URBAN programmes in Sheffield and London.* Comunicació presentada a *European Young Researchers Network Workshop*, 19 de juny de 2002, Venecia.

TOFARIDES, Maria (2003): *Urban policy in the European Union: A multi-level gatekeeper system.* Ashgate, Aldershot.

TOFARIDES, Maria (2006): "Government and governance in the European Union: Local experiences of european urban policy". Dins DORIA, Luigi; FEDELI, Valeria; TEDESCO, Carla (eds.): *Rethinking european spatial policy as a hologram. Actions, institutions, discourses.* Ashgate, Aldershot.

TOSICS, Ivan i DUKES, Thea (2005): "Urban development programmes in the context of public administration and urban policy". *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, Vol. 96, núm. 4, pp. 390– 408.

TRIBUNAL DE COMPTES (2001): *INFORME ESPECIAL No 1/2001 sobre la iniciativa comunitaria URBAN, acompañado de las respuestas de la Comisión.* Diari Oficial de les Comunitats Europees. C 124/1, 25/04/2001.

TROITIÑO, Miguel Ángel (2001): "Renovación urbana: dinámicas y cambios funcionales". *Perspectivas urbanas*, núm. 2 pp. 1-10.

TROJAN, C. (1998): "Agenda 2000 and the role of cities". Comunicació al seminari d'Eurocities *Agenda 2000 and the role of cities.* Brusel·les, 26 de maig de 1998.

TUROK, Ivan (2007): "Ciudades, Competencia y Competitividad: Identificación de nuevas conexiones". Dins BUCK, Nick; GORDON, Ian; HARDING, Alan; TUROK, Ivan (coord.) (2007): *Ciudades en transformación: reconsideración de la competitividad, la cohesión y la gobernabilidad urbanas.* Comunidad de Madrid. Consejería de Medio Ambiente y Ordenación del Territorio. Dirección General de Urbanismo y Estrategia Territorial, Madrid.

URBAN FUTURE (2005): *The Acquis Urban. Using cities' best practices for european cohesion policy.* Declaració de les ciutats i dels actors d'Urban a la conferència

Urban Future. Saarbrücken, 8 i 9 de juny de 2005.

VALENZUELA, Manuel (2000): "La regeneración de los cascos históricos en España: el programa URBAN, dinero comunitario para una estrategia global". Dins BERNAL, Begoña (coord.): *Oportunidades de desarrollo sostenible para los conjuntos urbanos históricos: III Jornadas de Geografía Urbana* (Burgos, mayo 1998). Universidad de Burgos, Burgos.

VALLS, Ricard (2002): "Administraciones locales y poder local en Europa". Dins SUBIRATS, Joan (coord.) (2002): *Redes, territorios y gobierno. Nuevas respuestas locales a los retos de la globalización*, UIMP-Diputació de Barcelona, Barcelona.

VAN DER BERG, Leo, et al. (1982): *Urban Europe, a study of growth and decline*. Pergamon, Oxford.

VAN DEN BERG, Leo; BRAUN, Erik i VAN DER MEER, Jan (1998): *National urban policies in the European Union: Responses to urban issues in the fifteen member states*. Aldershot: Ashgate.

VAN DEN BERG, Leo; BRAUN, Erik i VAN DER MEER, Jan (2004): *National Urban Policies in the European Union*. EURICUR, Rotterdam.

VAN DER BERG, Leo; BRAUN, Erik; VAN DER MEER, Jan (eds.) (2007): *National policy responses to urban challenges in Europe*. Euricur, Ashgate, Aldershot.

VELTZ, Pierre (1999): *Mundialización, ciudades y territorios*. Ariel, Barcelona.

VIEILLARD-BARON, Hervé (1997): *Les banlieues*. Flammarion, Collection Dominos, núm. 121, París.

VIEILLARD-BARON, Hervé (2001): *Les banlieues : des singularités françaises aux réalités mundiales*. Carré "Géographie", Hachette Supérieur, París.

VIEILLARD-BARON, Hervé (2006): "Des banlieues françaises aux périphéries américaines : du mythe à l'impossible confrontation ?" *Hérodote*, 122, Ghettos Américains, Banlieues Françaises (tercer trimestre 2006).

VILAGRASA, Joan (1998): "Segregació social i pobresa urbana". Dins GANAU, Joan; VILAGRASA, Joan (eds.): *La ciutat fragmentada: grups socials, qualitat de vida i participació*. Universitat de Lleida, Lleida.

VINCI, Ignacio (2002): *Politica urbana e dinamica dei sistemi territoriali: attori e strategie nell'Europa degli anni novanta*. Franco Angeli, Milà.

VOELZKOW, Helmut (2000): "Regieren im Europa der Regionen". *Informationen zur Raumentwicklung*, Vol. 9, núm 10, pp. 507-516.

WEGENER, Michael i KUNZMANN, Klaus R. (1996): "New spatial patterns of European urbanisation". Dins PUMAIN, Denise; SAINT-JULIEN, Thérèse (eds.): *Urban Networks in Europe*. John Libbey, París.

WEIDENFELS, Werner i WESSELS, Wolfgang (eds.) (1997): *Europe from A to Z: Guide to European Integration*. Oficina de Publicacions Oficials de la Comissió de les Comunitats Europees, Luxemburg.

WHITEHAND, Jeremy W. R. (1987): *The Changing Face of Cities*. Blackwell, Oxford.

WHITEHAND, Jeremy W. R. (1992): *The Making of the Urban Landscape*. Blackwell, Oxford.

WILSON, William Julius (1987): *The truly disadvantaged: The inner city, the underclass, and public policy*. University of Chicago Press, Chicago.

WISHLADE, Fiona (1996) "EU Cohesion Policy: Facts, Figures and Issues". Dins HOOGHE, Liesbet et al. (1996): *Cohesion Policy and European Integration: building multi-level governance*. Oxford University Press, Oxford.

WOODS, Ngaire (2000): *The Political Economy of Globalization*. Palgrave Macmillan, Londres.

YÉPEZ DEL CASTILLO (1994): "A comparative approach to social exclusion". *Internacional Labour Review*, Vol. 133, pp. 613-633.

ZÁRATE, M. Antonio (1991): *El espacio interior de la ciudad*. Síntesis, Madrid.

14.2. Bibliografia dels casos d'estudi

- Casos espanyols:

· Gijón URBAN II

AYUNTAMIENTO DE GIJÓN (2001): *Programa Iniciativa Comunitaria URBAN. Gijón 2001-2006*. Ministerio de Hacienda - Dirección General de Fondos Comunitarios, Madrid.

AYUNTAMIENTO DE GIJÓN (2002): *Complemento de programa URBAN II Gijón 2001-2006*. Ministerio de Hacienda - Dirección General de Fondos Comunitarios, Madrid.

AYUNTAMIENTO DE GIJÓN (2004): *Complemento de programa URBAN II Gijón 2001-2006 (revisió)*. Ministerio de Hacienda - Dirección General de Fondos Comunitarios, Madrid.

AYUNTAMIENTO DE GIJÓN (2006): *Programa Iniciativa Comunitaria URBAN. Gijón 2001-2006. (revisó)* Ministerio de Hacienda - Dirección General de Fondos Comunitarios, Madrid.

AYUNTAMIENTO DE GIJÓN (2009): *Gaceta de Gijón. Especial Plan URBAN Gijón 2001-2008*. Ayuntamiento de Gijón, Gijón.

D'ALEPH (2006): *Informe final de evaluación intermedia. Intervención URBAN de Gijón*. Ministerio de Hacienda - Dirección General de Fondos Comunitarios, Madrid.

MINISTERIO DE HACIENDA - DIRECCIÓN GENERAL DE FONDOS COMUNITARIOS (2008): *Informe al 8º Comité de Seguimiento URBAN Gijón 2001-2006*. Ministerio de Hacienda - Dirección General de Fondos Comunitarios, Madrid.

· Sant Adrià de Besòs (la Mina) URBAN II

AYUNTAMIENTO DE SANT ADRIÀ DE BESÒS (2001): *Programa Iniciativa Comunitaria URBAN. Sant Adrià de Besòs 2001-2006*. Ministerio de Hacienda - Dirección General de Fondos Comunitarios, Madrid.

AYUNTAMIENTO DE SANT ADRIÀ DE BESÒS (2002): Complemento de *programa URBAN II Sant Adrià de Besòs 2001-2006*. Ministerio de Hacienda - Dirección General de Fondos Comunitarios, Madrid.

AYUNTAMIENTO DE SANT ADRIÀ DE BESÒS (2004): Complemento de *programa URBAN II Sant Adrià de Besòs 2001-2006* (revisió). Ministerio de Hacienda - Dirección General de Fondos Comunitarios, Madrid.

AYUNTAMIENTO DE SANT ADRIÀ DE BESÒS (2006): *Programa Iniciativa Comunitaria URBAN. Sant Adrià de Besòs 2001-2006*. (revisó) Ministerio de Hacienda - Dirección General de Fondos Comunitarios, Madrid.

BORJA, Jordi; FIORI, Mireia (2004): "El cas de La Mina: alguns aspectes de la seva transformació urbanisticosocial". Dins AA.VV. (2004): *Urbanisme i barris en dificultats. El cas de la Mina*. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals, Barcelona.

CONSORCI DEL BARRI DE LA MINA (2003): *Butlletí informatiu del Pla de Transformació de la Mina - Octubre de 2003*. Consorci del barri de la Mina, Sant Adrià de Besòs.

CONSORCI DEL BARRI DE LA MINA (2004): *Butlletí informatiu del Pla de Transformació de la Mina - Novembre de 2004*. Consorci del barri de la Mina, Sant Adrià de Besòs.

CONSORCI DEL BARRI DE LA MINA (2005a): *Butlletí informatiu del Pla de Transformació de la Mina - Juliol de 2005*. Consorci del barri de la Mina, Sant Adrià de Besòs.

CONSORCI DEL BARRI DE LA MINA (2005b): *Butlletí informatiu del Pla de Transformació de la Mina - Desembre de 2005*. Consorci del barri de la Mina, Sant Adrià de Besòs.

CONSORCI DEL BARRI DE LA MINA (2006): *Butlletí informatiu del Pla de Transformació de la Mina - Juny de 2006*. Consorci del barri de la Mina, Sant Adrià de Besòs.

CONSORCI DEL BARRI DE LA MINA (2007a): *Butlletí informatiu del Pla de Transformació de la Mina - Gener de 2007*. Consorci del barri de la Mina, Sant Adrià de Besòs.

CONSORCI DEL BARRI DE LA MINA (2007b): *Butlletí informatiu del Pla de Transformació de la Mina - Desembre de 2007*. Consorci del barri de la Mina, Sant Adrià de Besòs.

D'ALEPH (2006): *Informe final de evaluació intermedia. Intervenció URBAN de Sant Adrià de Besòs*. Ministerio de Hacienda - Dirección General de Fondos Comunitarios, Madrid.

JORNET, Sebastià (2004): "Transformació urbana del barri de La Mina". Dins AA.VV. (2004): *Urbanisme i barris en dificultats. El cas de La Mina*. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals, Barcelona.

MINISTERIO DE HACIENDA - DIRECCIÓN GENERAL DE FONDOS COMUNITARIOS (2008): *Informe al 8º Comité de Seguimiento URBAN Sant Adrià de Besòs 2001-2006*. Ministerio de Hacienda - Dirección General de Fondos Comunitarios, Madrid.

ROCA, Joan (2003): "La Mina. Límits administratius, segregació social i renovació urbana". Dins Nel·lo, Oriol (Ed.) (2003): *Aquí no! Els conflictes territorials a Catalunya*. Empúries, Barcelona.

ROCA, Joan (2004): "Variants i invariants en la trajectòria històric del polígon de La Mina". Dins AA.VV. (2004): *Urbanisme i barris en dificultats. El cas de La Mina*. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, Barcelona.

- Casos francesos:

· *Aulnay-sous-Bois URBAN I*

BARRAUD, Patrick; DEFOSSEZ, Anne-Claire; RENAULT, Dominique; ZIMMERMANN, Anne (2000): *Bilan-evaluation du point de vue national de la mise en oeuvre du PIC URBAN en France*. Quaternarie, Paris.

CENTRE D'ANALYSE STRATÉGIQUE (2006): *Enquêtes sur les violences urbaines. Comprendre les émeutes de novembre 2005. Les exemples de Saint-Denis et d'Aulnay-sous-Bois*. Rapports et Documents, núm. 4. Centre d'Analyse Stratégique, La Documentation française, Paris.

DÉLÉGATION INTERMINISTÉRIELLE À LA VILLE (1999): *Fiche d'expérience. Le PIC URBAN d'Aulnay-Sous-Bois*. Les éditions de la DIV, Saint-Denis.

DÉLÉGATION INTERMINISTÉRIELLE À LA VILLE (2001): "Aulnay-sous-Bois". Dins *La Iniciativa Comunitaria URBAN. Los 13 casos franceses*. Les éditions de la DIV, Saint-Denis.

ESPOSITO, Giovana (2004): "Aulnay-sous-Bois (Seine-Saint-Denis). Une opération de résidentialisation pour l'amélioration du cadre de vie". Dins DÉLÉGATION INTERMINISTÉRIELLE À LA VILLE: *Politique de la ville et prévention de la délinquance*. Les éditions de la DIV, Saint-Denis.

IDELE (2001a): *Integration of immigrant and minority groups. Good practice case study: URBAN I Aulnay-sous-Bois, France*. IDELE.

IDELE (2001b): *Identification, Dissemination and Exchange of good practice in Local Employment development and promoting better governance. URBAN I Aulnay-sous-Bois, France*. IDELE.

PROFESSION BANLIEUE (2006): *La Maison de l'entreprise et de l'emploi d'Aulnay-sous-Bois*. Profession Banlieue, Saint-Denis.

VILLE D'AULNAY-SOUS-BOIS (1996): *Programme d'Initiative Communautaire URBAN I (1996-1999). Programme Operationnel*. Ville d'Aulnay-sous-Bois i Prefecture de la Region d'Île-de-France.

· *Clichy-sous-Bois/Montfermeil URBAN I*

COMMUNAUTÉ D'AGGLOMÉRATION DE CLICHY-SOUS-BOIS/MONTFERMEIL (1997): *Programme d'Initiative Communautaire URBAN I de Clichy-sous-Bois / Montfermeil*

(2000-2006). *Programme Operationnel*. Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil i Prefecture de la Region d'Île-de-France.

COMMUNAUTÉ D'AGGLOMÉRATION DE CLICHY-SOUS-BOIS/MONTFERMEIL (2001): *Programme d'Initiative Communautaire URBAN II (2000-2006). Programme Operationnel*. Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil.

COMMUNE DE MONTFERMEIL (2007): *Convention-cadre du Contrat urbain de cohésion sociale de Montfermeil (2007-2009)*. Commune de Montfermeil, Montfermeil.

DÉLÉGATION INTERMINISTÉRIELLE À LA VILLE (2001): "Clichy-sous-Bois". Dins *La Iniciativa Comunitaria URBAN. Los 13 casos franceses*. Les éditions de la DIV, Saint-Denis.

· *Clichy-sous-Bois/Montfermeil URBAN II*

BOURDELLON, Bertille (2005): *L'europeanisation des systemes d'action locale: La traduction du Programme d'Initiative Communautaire URBAN sur le site de Clichy-sous-Bois et Montfermeil*. Treball de recerca (final d'estudis de Màster). Document no editat.

COMMUNAUTÉ D'AGGLOMÉRATION DE CLICHY-SOUS-BOIS/MONTFERMEIL (2004): *Programme d'Initiative Communautaire URBAN II de Clichy-sous-Bois / Montfermeil (2000-2006). Programme Operationnel* (revisió). Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil i Prefecture de la Region d'Île-de-France.

COMMUNAUTÉ D'AGGLOMÉRATION DE CLICHY-SOUS-BOIS/MONTFERMEIL (2005): *Programme d'Initiative Communautaire URBAN II de Clichy-sous-Bois / Montfermeil (2000-2006). Complement de programmation*. Communauté d'agglomération de Clichy-sous-Bois/Montfermeil i Prefecture de la Region d'Île-de-France.

COMMUNE DE CLICHY-SOUS-BOIS (2007): *Contrat Urbain de Cohésion Sociale de la commune de Clichy-sous-bois (2007-2009)*. Commune de Clichy-sous-Bois, Clichy-sous-bois.

ERNST & YOUNG SECTEUR PUBLIC (2005): *Mise à jour de l'évaluation à mi-parcours 2005 du programme opérationnel PIC URBAN II de Clichy-sous-Bois / Montfermeil*. Préfecture de la région Île-de-France, Secrétariat Général aux Affaires Régionales.

VIAREGIO (2008): *Evaluation 2008 du PIC URBAN II Clichy-sous-Bois/Montfermeil*. Préfecture de la région Île-de-France, Secrétariat Général aux Affaires Régionales.

· *Grigny/Viry-Chatillon URBAN II*

CHÔRA CONSEIL (2008): *Actualisation de l'évaluation à mi-parcours du PIC URBAN. Rapport final présenté en comité de suivi*. Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

EUREVAL-C3E (2003): *Evaluation à mi-parcours du programme PIC URBAN 2*. Eureval-C3E, Le groupement d'intérêt public de Grigny et Viry-Chatillon.

LE GROUPEMENT D'INTÉRÊT PUBLIC DE GRIGNY ET VIRY-CHATILLON (2004): *Programme d'Initiative Communautaire URBAN. Ville de Grigny, Ville de Viry-Chatillon. Un projet de développement humain*. Le Groupement d'Intérêt Public de

Grigny et Viry-Chatillon.

LE GROUPEMENT D'INTÉRÊT PUBLIC DE GRIGNY ET VIRY-CHATILLON (2005): *Programme d'Initiative Communautaire URBAN. Ville de Grigny, Ville de Viry-Chatillon. Un projet de développement humain. Complement de programmation*. Le Groupement d'Intérêt Public de Grigny et Viry-Chatillon.

LE GROUPEMENT D'INTÉRÊT PUBLIC DE GRIGNY ET VIRY-CHATILLON (2006): *Comment l'Europe participe-t-elle au changement de nos quartiers? Bilan du PIC URBAN II de Grigny et Viry-Chatillon*. Le Groupement d'Intérêt Public de Grigny et Viry-Chatillon.

LE GROUPEMENT D'INTÉRÊT PUBLIC DE GRIGNY ET VIRY-CHATILLON (2007): *Contrat Urbain de Cohesion Sociale de Grigny et Viry-Chatillon*. Le Groupement d'Intérêt Public de Grigny et Viry-Chatillon.

LE GROUPEMENT D'INTÉRÊT PUBLIC DE GRIGNY ET VIRY-CHATILLON (2008): *Charte locale d'insertion. Pour les projets de renovation urbaine a Grigny et Viry-Chatillon*. Le Groupement d'Intérêt Public de Grigny et Viry-Chatillon.

MBOUMOYA, Irène (2006): *Assessing the modes of appropriation URBAN in France and England*. Comunicació presentada a la reunió d'URBACT *European Urban Policy and URBAN Researchers Workshop*, Humboldt University, 7-8 d'abril de 2006, Berlín.

- Casos italians:

· *Gènova URBAN I*

BASILE, Maria (2007): "Porto Antico à Gènes: un projet en accélération". *Les Cahiers de l'Institut d'Aménagement et d'Urbanisme de la Région d'Île-de-France. Grands projets urbains en Europe. Conduire le changement dans les métropoles*, núm. 146, pp. 85-90.

COMUNE DI GENOVA (1998): *Programma Iniziativa Comunitaria URBAN Genova.. Programma operativo*. Comune di Genova, Genova.

GABRIELLI, Bruno (1991): "Lo sviluppo fisico di Genova in rapporto alle trasformazioni economiche". Dins AAVV: *Genova verso il '92*. Comune di Genova, Genova.

GASTALDI, Francesco (2005): "E dopo il 2004? Necessità di sguardi e di azioni su un'altra Genova". *Gomorra*, núm. 8, pp 92-97.

MINGIONE, Enzo et al. (2001): *National and city contexts, urban development programmes and neighbourhood selection. The Italian background report*. Document de treball per UGIS – Urban Development Programmes, Urban Governance, Social Inclusion & Sustainability. Fondazione Bignaschi, Milà.

SEASSARO, Loredana i GASTALDI, Francesco (2001): "Pic Urban Genova". PALERMO, Pier Carlo (ed.): *Il programma Urban e l'innovazione delle politiche urbane. Esperienze locali: contesti, programmi, azioni*. Franco Angeli, Milà.

WIDMAR, Franco (2001): "Schede sulle principali politiche di intervento realizzate nelle periferia in Italia (1992-1998)". Dins BELLICINI, Lorenzo i INGERSOLL,

Richard (eds.): *Periferia italiana*. Meltemi, Roma.

· *Genova URBAN II*

CLES/IRIS (2003): *Rapporto di valutazione intermedia indipendente dei Programmi i Iniziativa Comunitaria Urban II – Italia 2000-2006*. Genova . CLES / IRIS, Roma.

CLES/IRIS (2005): *Rapporto di aggiornamento della valutazione intermedia indipendente dei Programmi i Iniziativa Comunitaria Urban II – Italia 2000-2006*. Genova. CLES / IRIS, Roma.

COMUNE DI GENOVA (2001): *Programma Iniziativa Comunitaria URBAN II Genova-Centro Storico. Programma operativo*. Comune di Genova, Genova.

COMUNE DI GENOVA (2003): *Un modelo innovativo di riqualificazione urbana. Genova URBAN II*. Comune di Genova, Genova.

COMUNE DI GENOVA (2004): *Programma Iniziativa Comunitaria URBAN II Genova-Centro Storico. Complemento di Programmazione*. Comune di Genova, Genova.

COMUNE DI GENOVA (2007): *Programma Iniziativa Comunitaria URBAN II Genova-Centro Storico. Rapporto Annuale di esecuzione al 31 diembre 2006*. Comune di Genova, Genova.

GABRIELLI, Bruno (2001): "Un piano operativo per il centro storico". *Genova Impresa*, núm. 3.

GABRIELLI, Bruno (2005): "La rinascita di Genova". *Urbanistica Informazioni*, núm. 202.

GASTALDI, Francesco (2001): "Il dualismo funzioni urbane vs funzioni portuali a Genova". *Urbanistica Informazioni*, núm. 178.

GASTALDI, Francesco (2003): "Processi di gentrification nel centro storico di Genoa". *Archivio di Studi Urbani e Regionali*, núm. 77.

GASTALDI, Francesco (2004): "Rigenerazione e promozione urbana a Genova: dal "Piano della città" a "Genova città europea della cultura 2004". Dins FEDELI, Valeria i GASTALDI, Francesco: *Pratiche strategiche di pianificazione. Riflessioni a partire da nuovi spazi urbani in costruzione*. Franco Angeli, Milà.

GALDINI, Rossana (2005): "Urban regeneration process – The case of Genoa. An example of integrated urban development approach". Comunicació presentada al 45è Congrès de la *European Regional Science Association, Land use and water management in a sustainable netwrok society*, 23-27 d'agost de 2005, Vrije Universiteit Amsterdam.

· *Mola di Bari URBAN II*

BARBANENTE, Angela i TEDESCO, Carla (2004): "Forme e interpretazioni del partenariato nelle iniziative comunitarie di rigenerazione urbana tra innovazione e istituzionalizzazione". Comunicació presentada al *VII Congresso della Associazione Italiana di Valutazione*, 25-27 de març de 2004, Milà.

BARBANENTE, Angela i BORRI, Dino (1988): "Prospective dell'assetto urbano e

territoriale delle regioni meridionali: la Puglia". *Archivio di studi urbani e regionali*, núm. 1, pp. 71-120.

BORRI, Dino (1996): "Puglia". Dins CLEMENTE, Alberto; DEMATTEIS, Giuseppe; PALERMO, Pier Carlo (eds.): *Le forme del territorio italiano*. Laterza, Bari-Roma.

CLES/IRIS (2003): *Rapporto di valutazione intermedia indipendente dei Programmi di Iniziativa Comunitaria Urban II – Italia 2000-2006*. Mola di Bari. CLES / IRIS, Roma.

COMUNE DI MOLA DI BARI (2001a): *Programma URBAN II Mola di Bari. La interCultura fra Strutture e Istituzioni come fattore di Rigenerazione Urbana*. Ministero dei Lavori Pubblici, Comune di Mola di Bari, Mola di Bari.

COMUNE DI MOLA DI BARI (2001b): *PIC Urban 2000-2006 Città di Mola di Bari. Complemento di Programmazione*. Ministero dei Lavori Pubblici, Comune di Mola di Bari, Mola di Bari.

OSSERVATORIO REGIONALE BANCHE-IMPRESSE DI ECONOMIA E FINANZA (2001): *Rapporto sul Calcolo del Pil (1991-2001)*. Osservatorio Regionale Banche-Imprese di Economia e Finanza, Regione Puglia, Bari.

· *Torí URBAN II*

BIGHI, Silvia (2003): *I programmi urbani di Iniziativa Comunitaria: riflessi su Torino*. Tesi di Laurea. Politecnico di Torino, Torí.

GROGNARDI, Daniela (2001): "URBAN II Torino. Mirafiori Nord, oltre la città-fabbrica". *Urbanistica*, núm. 176.

GUERCIO, Sergio; ROBIGLIO, Matteo; TOUSSAINT, Isabelle (2004): "Periferie partecipate. Cinque casi di riqualificazione urbana a Torino (Italia)". *Ciudades*, núm. 8, pp. 41-61.

GUALA, Alessandro (2003): "Grandi eventi, immagine, comunicazione: Torino e le Olimpiadi Invernali del 2006". Comunicació presentada al *IV Convegno nazionale dei sociologi dell'ambiente*, 19-20 settembre de 2003, Torí.

MAGNANO, Giovanni (2004): "Progetto Periferie: Azioni di sviluppo locale partecipato – Il caso Torino". Comunicació presentada al *VIII Congresso Internazionale delle Città Educative. Un'altra città è possibile. Il futuro Della città come progetto collettivo*. 17-20 de novembre de 2004, Gènova.

ROSSIGNOLO, Cristiana (2001): "Planning urban suburbs. The case-study of Turin". Comunicació presentada a la conferència d'EURA *Area-based initiatives in contemporary urban policy – innovations in city governance*, 17-19 de maig de 2001, Copenhaguen.

UFFICIO URBAN-CITTÀ DI TORINO (2001): *Programma di Iniziativa Comunitaria URBAN II (2000-2006)*. *Mirafiori Nord*. Ministero dei Lavori Pubblici, Città di Torino, Torí.

UFFICIO URBAN-CITTÀ DI TORINO (2007): *Complemento di Programmazione PIC URBAN II (2000-2006)*. *Mirafiori Nord*. Ministero dei Lavori Pubblici, Città di Torino, Torí.

- Casos britànics:

· *Bristol URBAN I*

BASSETT, Keith (1996): "Partnerships, business elites and urban politics: New forms of governance in an English city?" *Urban Studies*, Vol. 33, núm. 3, pp. 539-555.

BASSETT, Keith (2001): *Discovering the cities: Bristol*. Geographical Association, Sheffield.

BASSETT, Keith; GRIFFITHS, Ron i SMITH, Ian (2002): "Testing governance: partnerships, planning and conflict in waterfront regeneration". *Urban Studies*, Vol. 39, núm. 10, pp. 1757 – 1775.

BODDY, Martin; LOVERING, John i BASSETT, Keith (1986): *Sunbelt City? A study of economic change in Britain's M4 growth corridor*. Clarendon Press, Oxford.

BODDY, Martin (ed.) (2003): *Urban transformation and urban governance. Shaping the competitive city of the future*. The Policy Press, University of Bristol, Bristol.

BRISTOL CITY COUNCIL (2005): *Bristol Objective 2. Neighbourhood Action Plan (2004-2008)*. Bristol City Council.

BRISTOL REGENERATION PARTNERSHIP (2001): *Getting there: A regeneration framework for Bristol*. Bristol City Council, Bristol.

BRISTOL URBAN PROGRAMME (1999): *Bristol URBAN programme action plan*. Bristol URBAN Programme, Bristol.

BRISTOL URBAN PROGRAMME (1999): *Bristol URBAN programme annual report 1998/99*. Bristol URBAN Programme, Bristol.

BULL, Anna C. i JONES, Bryn (2006): "Governance and social capital in urban regeneration: A comparison between Bristol and Naples". *Urban Studies*, Vol. 43, núm. 4, pp. 167-186.

DEAS, Ian; ROBSON, Brian i BRADFORD, Michael (2000): "Re-thinking the Urban Development Corporation "Experiment": The case of central Manchester, Leeds and Bristol". *Progress in Planning*, Vol. 54, núm. 1, pp. 1-72.

EKOS (2000): *URBAN community initiative: Best practice handbook*. Ekos Limited, Londres.

EKOS (2001): *Final Report of the Interim Evaluation of the UK URBAN Initiative*. Ekos Limited, Londres.

GOVERNMENT OFFICE FOR THE SOUTH WEST (1999): *Bristol URBAN I community initiative: convined report 1997-1998-1999*. Government Office for the South West, Bristol.

GOVERNMENT OFFICE FOR THE SOUTH WEST (2002): *Bristol URBAN I community initiative: closure report*. Government Office for the South West, Bristol.

THE BRISTOL PARTNERSHIP (2003): *Bristol's community strategy*. Bristol City Council, Bristol.

· *South Bristol URBAN II*

HOGGETT, Paul (2000): *Emotional life and the politics of welfare*. Macmillan, Londres.

LAMBERT, Christine; HAMMOND, Janette; MALPASS, Peter i STEWART, Murray (1999): *Hartcliffe and Withywood study. Progress towards sustainable regeneration*. University of West England, Faculty of the Built Environment, Bristol.

PIEDA CONSULTING (1996): *South Bristol regeneration study*. Piedad Consulting, Londres.

PIEDA CONSULTING (2005): *URBAN II Programme-updated mid term evaluation*. Office of the Deputy Prime Minister, Londres.

SOUTH BRISTOL URBAN II PROGRAMME (2004): *South Bristol URBAN II Action Plan: Our work, our place, our future. January 2000 – December 2006*. (Revisó del 9 d'octubre del 2004) South Bristol URBAN II Programme, Bristol.

SOUTH BRISTOL URBAN II PROGRAMME (2004): *Bristol URBAN II programme complement* (revisió definitiva de decembre de 2004). South Bristol URBAN II Programme, Bristol.

SOUTH BRISTOL URBAN II PROGRAMME (2005): *Programme manager's report to the programme monitoring committee (may 2005)*. South Bristol URBAN II Programme, Bristol.

· *Manchester URBAN I*

CHOIR (2004): *Creating home ownership in regeneration. Lead, don't follow*. CHOIR project, Manchester.

COCHRANE, Allan; PECK, Jamie i TICKELL, Adam (2002): "Olympic dreams: visions and partnerships". Dins PECK, Jamie i WARD, Kevin (eds.) (2002): *City of revolution. Restructuring Manchester*. Manchester University Press, Manchester.

DEAS, Ian; ROBSON, Brian i BRADFORD, Michael (2000): "Re-thinking the Urban Development Corporation "Experiment": The case of central Manchester, Leeds and Bristol". *Progress in Planning*, Vol. 54, nº 1, pàgs. 1-72.

GOVERNMENT OFFICE OF THE SOUTH WEST (1999): *Moss Side & Hulme Community Initiative Programme (1997-1999). Annual progress report up to 31 december 1999*. Government Office of the North West, Manchester.

GOVERNMENT OFFICE OF THE SOUTH WEST (2000): *Annual report 1999-2000*. Government Office of the North West, Manchester.

HEBBERT, Michael i DEAS, Ian. (2000): "Greater Manchester - "up and going"?. *Policy & Politics*, Vol. 28, nº1, pàgs 79-92.

HOLDEN Adam (2002): "Bomb sites: the politics of opportunity". Dins PECK, Jamie i WARD, Kevin (eds.) (2002): *City of revolution. Restructuring Manchester*. Manchester. University Press, Manchester.

HULME REGENERATION LIMITED (1994): *Rebuilding the city. A guide to*

development in Hulme. Manchester City Council, Manchester.

LAW, Christopher M. (2001): *Discovering Cities: Manchester*. Geographical Association, Sheffield.

MACE, A.; GALLENT, P.; HALL, P.; PORSCH, R.; BRAUN, R. i PFEIFFER, U. (2004): *Shrinking to grow? The urban regeneration challenge to Leipzig and Manchester*. Institute of Community Studies, Londres.

MANCHESTER CITY COUNCIL (2004): *The index of multiple deprivation – 2004*. Manchester City Council, Manchester.

MANCHESTER CITY COUNCIL (2005a): *The 2001 Census Atlas of Manchester*. Manchester City Council, Manchester.

MANCHESTER CITY COUNCIL (2005b): *Hulme, a case study. Restoring community, restoring place*. Manchester City Council, Manchester.

MEEGAN, Richard (2005): *British cities and the EU: the cases of Liverpool & Manchester*. Dins ANTALOVSKY, Eugen; DANGSCHAT, Jens S. i PARKINSON, Michael (eds.) (2005): *European Metropolitan Governance. Cities in Europe – Europe in the Cities*. Europaforum Wien. Viena.

MOSS SIDE AND HULME URBAN Partnership Group (1995): *Moss Side & Hulme URBAN Community Initiative Programme (1995-1999)*. Moss Side and Hulme URBAN Partnership Group.

OFFICE OF DEPUTY OF THE PRIME MINISTER (2005a): *Summit news 2005. Delivering sustainable communities*. Office of the Deputy Prime Minister, Londres.

OFFICE OF DEPUTY OF THE PRIME MINISTER (2005b): *URBAN II Programme- Updated mid terme evaluation*. Office of the Deputy Prime Minister, Londres.

PECK, Jamie i WARD, Kevin (eds.) (2002): *City of revolution. Restructuring Manchester*. Manchester University Press, Manchester.

ROBSON, Brian (2002): "Mancunian ways: the politics of regeneration". Dins PECK, Jamie i WARD, Kevin (eds.) (2002): *City of revolution. Restructuring Manchester*. Manchester University Press, Manchester.

SURF (1997): *Hulme City Challenge: Did it work?* SURF Centre, Salford.

SURF (2002): *Hulme, ten years on*. SURF Centre, Salford.

SURF (2004): *Evaluation of Moss Side SRB Programmes*. SURF Centre, Salford.

WILLIAMS, Gwyndaf (2002): "City Building: developing Manchester's core". Dins PECK, Jamie i WARD, Kevin (eds.) (2002): *City of revolution. Restructuring Manchester*. Manchester University Press, Manchester.

14.3. Webgrafia

(selecció)

Comisió Europea – Política Regional – Mesures d'intrés urbà:
http://ec.europa.eu/regional_policy/themes/urban_es.htm

Eurocities:

<http://www.eurocities.org/>

EURA -European Urban Research Association-:

<http://www.eura.org/>

EURICUR –European Institute for Comparative Urban Research-:

<http://www.euricur.nl/>

EUKN –European Urban Knowledge Network-:

<http://www.eukn.org/eukn/>

Urban Audit:

<http://www.urbanaudit.org/>

URBACT:

<http://urbact.eu/>

Le Réseau Urban 2 -xarxa URBAN-França-:

<http://www.urban-france.org/> (actualment fora de servei)

URBAN-Netzwerktagung –xarxa URBAN-Alemanya i Austria-:

<http://www.deutscher-verband.org/seiten/urban-netzwerk/default.asp>

UK URBAN Network:

<http://www.brighton.ac.uk/urban/> (actualment fora de servei)

Programes URBAN a Itàlia:

<http://www.urbanitalia.it> (actualment fora de servei)

Délégation interministérielle à la ville (DIV):

<http://www.ville.gouv.fr/>

Centre de recursos Profession Banlieue:

<http://www.professionbanlieue.org/>

Agence Nationale pour la Rénovation Urbaine:

<http://www.anru.fr/>

- Casos d'estudi:

Gijón URBAN II:

<http://www.gijon.es/Contenido.aspx?id=1473>

Sant Adrià de Besòs (la Mina) URBAN II:

<http://www.barrimina.org/>

Clichy-sous-Bois/Montfermeil URBAN I i II:

<http://www.cacm93.com/>

Grigny/Viry-Chatillon URBAN II:

<http://www.gipgrignyviry.fr/>

Gènova URBAN II:
<http://genovaurbanlab.urban2genova.it/>

Mola di Bari URBAN II:
<http://www.urban2mola.it/ItalianVer/HomeIt.htm>
http://www.pensieroliquido.com/urban2_mola/index.html

Torí URBAN II:
<http://www.comune.torino.it/urban2/>
Bristol URBAN I:
<http://www.bristolurban.org.uk/>

South Bristol URBAN II:
<http://www.bristolsouthurban2.co.uk/>

Moss Side and Hulme Partnership:
<http://www.mshp-manchester.org.uk/> (actualment fora de servei)

14.4. Entrevistes realitzades

- Acadèmics:

(selecció)

Rob Atkinson (*Director Cities Research Centre - University of West England*)

Francesco Gastaldi (*Dipartimento Polis de la Università degli Studi di Genova, actualment Facoltà di Pianificazione del Territorio de la Università IUAV di Venezia*)

Bruno Gabrielli (*Dipartimento Polis de la Università degli Studi di Genova, actualment professor emerit*)

Alan Harding (*University of Salford*)

Umberto Janin-Rivolin (*Dipartimento Interateneo Territorio del Politecnico di Torino*)

Christine Lambert (*Cities Research Centre - University of West England*)

Brian Robson (*University of Manchester*)

Ian Smith (*Cities Research Centre - University of West England*)

Carla Tedesco (*Dipartimento Architettura e Urbanistica del Politecnico di Bari*)

Hervé Vieillard-Baron (*Département de Géographie de la Université Paris VIII*)

-Gestors programes URBAN:

(selecció)

Sue Ahmadi (*Directora South Manchester Regeneration Team*)

Nicola Berlen (*Alcalde de Mola di Bari*)

Blanca Cañal (*Directora programa Gijón URBAN II*)

Anne Charpy (Directora *Groupement d'Intérêt Public Grigny/Viry-Chatillon*)

Enrico Da Molo (Director programa Genova URBAN I, actualment director Perconigliano S.p. A.)

Carme Ferran (Cap de l'àrea social del Consorci del Barri de la Mina)

Jean Claude Grisoni (Director de la Réseau URBAN France)

Giorgio Gatti (Director del programa Genova URBAN II i director de la *Unità Organizzativa Strumenti Urbanistici e Pareri Centro Storico, Direzione Territorio, Mobilità, Sviluppo Economico ed Ambiente Settore Centro Storico*)

Luck Jerabeck (Director del pla d'acció local, programa Aulnay-sous-Bois URBAN I)

Jacques Magny (Director del programa Aulnay-sous-Bois URBAN I)

Steve Morris (Director del programa South Bristol URBAN II)

Paul Owens (Director dels programes Bristol URBAN I i Objectiu 2 (2000-2006) a Bristol)

Gianfranco Presutti (Director del programa Torino (Mirafiori Nord) URBAN II)

Paola Sciutto (Assistència tècnica a la direcció del programa Genova URBAN II)

Emmanuelle Théodore (Directora dels programes Cliché-sous-Bois/Montfermeil URBAN I i II)

- Gestors polítics urbanes de la UE:

Hugh Baker (tècnic/assessor del programa URBACT)

Santiago García-Patrón Rivas (director Unitat de polítiques urbanes de la Direcció General de Política Regional de la Comissió Europea)

Pauline Geoghegan (tècnica/assessora del programa URBACT)

Sylvie Harburger (Unitat de polítiques urbanes de la Direcció General de Política Regional de la Comissió Europea, responsable de la IC URBAN a França)

Alfons Salvà-Camps (Unitat de polítiques urbanes de la Direcció General de Política Regional de la Comissió Europea, responsable de la IC URBAN a Espanya)

ÍNDIX DE GRÀFICS

GRÀFIC 5.1. Estimació de la despesa urbana als programes Objectiu 1 i 2 durant el període 2000-2006	136
GRÀFIC 5.2. Evolució del pressupost de la política de cohesió 1989-2013.....	141
GRÀFIC 5.3. Evolució del pressupost de la UE segons grans línies d'acció 1988-2013.....	142
GRÀFIC 6.1. Evolució del pressupost de la UE segons grans línies d'acció 1958-2008.....	201
GRÀFIC 7.1. Taxa d'atur per Estats Membres, ciutats de l'Auditoria Urbana i barris URBAN II.....	224
GRÀFIC 7.2. Població extracomunitària per Estats Membres, ciutats de l'Auditoria Urbana i barris URBAN II.....	225
GRÀFIC 10.1. Despesa segons eixos d'actuació i Estats – URBAN I.....	294
GRÀFIC 10.2. Despesa segons eixos d'actuació i Estats – URBAN II.....	294
GRÀFIC 11.4.1. Atur registrat a Bristol 1984-2005.....	557
GRÀFIC 11.4.2. Indicadors socials de Manchester i Anglaterra (2002).....	597
GRÀFIC 11.4.3. Taxa d'atur a Manchester i el Regne Unit (1993-2005).....	599
GRÀFIC 12.1. Dotació pressupostària segons àmbit d'actuació i programa URBAN.....	634
GRÀFIC 12.2. Dotació pressupostària segons àmbit d'actuació i programa URBAN (valors percentuals).....	635
GRÀFIC 12.3. Aportació pressupostària segons ens finançador i programa URBAN(milions d'euros).....	650

ÍNDIX DE FIGURES

FIGURA 2.1. Esquema general del Cicle de Barri.....	51
FIGURA 2.2. Multicausalitat barris amb dificultats i regeneració urbana.....	56
FIGURA 3.1. Fórmules emprades per les noves polítiques urbanes.....	82
FIGURA 3.2. Les quatre dimensions de la governança.....	104
FIGURA 6.1. La <i>banana blava</i> europea.....	173
FIGURA 6.2. El Pentàgon europeu.....	173
FIGURA 6.3. El raïms policèntrics.....	174

FIGURA 6.4. Triangle d'objectius de l'ETE: desenvolupament equilibrat i Sostenible del territori.....	175
FIGURA 6.5. Les dues dimensions del policentrisme.....	176
FIGURA 6.6. Modalitats de cooperació pel desenvolupament territorial.....	179
FIGURA 7.1. El marc d'actuació de la xarxa URBACT.....	229
FIGURA 8.1. Les variables del "mètode URBAN" i el sistema de relacions.....	259
FIGURA 11.1.1. Recreació del pas inferior de comunicació entre <i>La Calzada</i> i <i>Tremañes</i> (Gijón).....	316
FIGURA 11.1.2. Complex esportiu de <i>La Calzada</i> (Gijón).....	316
FIGURA 11.1.3. Edifici del Punt Net de <i>La Calzada</i> (Gijón).....	319
FIGURA 11.1.4. Publicitat d'ajudes a la compra d'ordinadors i connexió a Internet a les Ilars (Gijón).....	320
FIGURA 11.1.5. Pàgina web centre virtual empreses àrea URBAN (Gijón).....	321
FIGURA 11.1.5. Pàgina web centre comercial URBAN Gijón.....	321
FIGURA 11.1.7. Imatge general del barri de la Mina (abans de la intervenció del Plade Transformació).....	333
FIGURA 11.1.8. Transformació urbanística de la Mina – Nova Rambla.....	344
FIGURA 11.1.9. Transformació urbanística de la Mina – carrer Llevant.....	346
FIGURA 11.1.10. Transformació urbanística de la Mina – Nou CEIP Mediterrània i nous habitatges a la Mina industrial.....	346
FIGURA 11.1.11. Instal·lació d'ascensors als edificis de la Mina Vella.....	348
FIGURA 11.1.12. Noves promocions d'habitatge públic al barri de la Mina.....	349
FIGURA 11.1.13. Campanyes de sensibilització sobre el respecte a les normes de convivència i civismo (la Mina).....	351
FIGURA 11.1.14. Transformació urbanística de la Mina – Nova Rambla i carrers transversals (abans de l'arribada del tramvia).....	354
FIGURA 11.1.15. Transformació urbanística de la Mina – la Mina industrial.....	354
FIGURA 11.1.16. Nova biblioteca –centre cultural de la Mina.....	355
FIGURA 11.1.17 Composició del Consorci del Barri de la Mina.....	360
FIGURA 11.2.1. Imatge aèria dels barris del nord d'Aulnay-sous-Bois.....	369
FIGURA 11.2.2. Grups d'habitatge social als barris nord d'Aulnay-sous-Bois.....	371
FIGURA 11.2.3. Interior d'illa als barris del nord d'Aulnay-sous-Bois.....	374

FIGURA 11.2.4. Intervencions de millora espai públic a Aulnay-sous-Bois.....	377
FIGURA 11.2.5. El centre de les empreses i el treball d'Aulnay-sous-Bois.....	379
FIGURA 11.2.6. L'Hotel d'activitats d'Aulnay-sous-Bois.....	381
FIGURA 11.2.7. El <i>Kafé Muzik</i> , equipament cultural (Aulnay-sous-Bois).....	383
FIGURA 11.2.8. Imatge aèria de "Les Bosquets" - Montfermeil.....	391
FIGURA 11.2.9. Imatge àeria dels <i>Grands Ensembles</i> a Clichy-sous-Bois i Montfermeil.....	393
FIGURA 11.2.10. Espais lliures a Clichy-sous-Bois (La Forestière) i Montfermeil (Les Bosquets).....	394
FIGURA 11.2.11. Edifici d'habitatges a Clichy-sous-Bois (Bas-Clichy).....	395
FIGURA 11.2.12. Accés a grup d'habitatges a Clichy-sous-Bois.....	397
FIGURA 11.2.13. Façana d'un edifici d'habitatges a Clichy-sous-Bois (Bas-Clichy).....	398
FIGURA 11.2.14. Entrada principal d'un edifici d'habitatges a Clichy-sous-Bois (Bas-Clichy).....	399
FIGURA 11.2.15. Façana del centre comercial de Chêne Pointu després de la Intervenció (Clichy-sous-Bois).....	404
FIGURA 11.2.16. Parcs <i>Jean Valjean</i> i <i>Cèdres</i> - Montfermeil.....	411
FIGURA 11.2.17. Mansió <i>Formigé</i> , pol sociocultural a Montfermeil.....	413
FIGURA 11.2.18. Casal La Source d'atenció als infants, centre dels joves i centre de la justícia i els drets (Cliché-sous-Bois i Montfermeil).....	415
FIGURA 11.2.19. Campanyes de conscienciació contra la violència de gènere a Clichy-sous-Bois/Montfemeil.....	416
FIGURA 11.2.20. La Grande Borne – Grigny.....	426
FIGURA 11.2.21. Autovia A6 al seu pas pel terme de Grigny.....	428
FIGURA 11.2.22. Imatges de l'àrea de Grigny 2.....	429
FIGURA 11.2.23 La Plateau – Viry-Chatillon.....	430
FIGURA 11.2.24. Les Coteaux de l'Orge - Viry-Chatillon.....	431
FIGURA 11.2.25. Noves instal·lacions industrials – Viry-Chatillon.....	440
FIGURA 11.2.26. Hotel d'empreses - Grigny.....	441
FIGURA 11.2.27. Viver d'empreses – Viry-Chatillon.....	442
FIGURA 11.2.28. Centre comercial de <i>Coteaux de l'Orge</i>	443

FIGURA 11.2.29. Llar d'infants - Grigny.....	444
FIGURA 11.2.30. Servei multifuncional <i>La Caravelle – La Grande Borne</i>	444
FIGURA 11.2.31. Centre de formació professional– <i>La Grande Borne</i>	445
FIGURA 11.2.32. Condicionament del parc dels llacs.....	447
FIGURA 11.2.33. Centre dels nens i la natura.....	448
FIGURA 11.3.1. Imatge aèria de Gènova.....	456
FIGURA 11.3.2. Imatge de Cornigliano.....	460
FIGURA 11.3.3. Imatge de Sestri Ponente.....	460
FIGURA 11.3.4. Imatges de Cornigliano – abandonament de l'activitat industrial i degradació de la fàbrica urbana.....	462
FIGURA 11.3.5. Imatges de Sestri Ponente.....	464
FIGURA 11.3.6. Villa Bickley.....	470
FIGURA 11.3.7. Imatges del centre històric de Gènova.....	481
FIGURA 11.3.8. Perspectiva general del centre històric de Gènova.....	482
FIGURA 11.3.9. Imatge aèria del port antic de Gènova.....	485
FIGURA 11.3.10. Façana principal del <i>Museo del Mare</i>	493
FIGURA 11.3.11. Document explicatiu/publicitari proj. <i>Extracompetenze</i>	495
FIGURA 11.3.12. Imatge façana marítima de Gènova – Port Antic.....	504
FIGURA 11.3.13. Via di San Lorenzo.....	504
FIGURA 11.3.14. Via Garibaldi.....	505
FIGURA 13.3.15. Imatge aèria de Mola di Bari.....	511
FIGURA 13.3.16. Extrem nord de la façana marítima de Mola di Bari.....	514
FIGURA 11.3.17. Projecte renovació façana marítima de Mola di Bari.....	518
FIGURA 13.3.18. Plaça XX Settembre, centre simbòlic de Mola di Bari.....	519
FIGURA 13.3.19. Façana de l'Institut Professional Radar.....	519
FIGURA 13.3.20. Estructura de gestió del programa URBAN II Mola di Bari.....	525
FIGURA 13.3.21. Jornades " <i>Verso il nuovo Piano Urbanistico di Mola di Bari</i> ", febrer de 2008.....	531
FIGURA 13.3.22. Jornades " <i>Mola città URBAN. Facciamo cresceré una nuova città</i> ", desembre de 2008.....	531

FIGURA 11.3.23. Imatges de promocions d'habitatge a Mirafiori Nord.....	538
FIGURA 11.3.24. L'eix verd (Torí URBAN II).....	543
FIGURA 11.3.25. L'eix blau (Torí URBAN II).....	545
FIGURA 11.3.26. Cartells ajuts i premis per a emprenedors (Torí).....	547
FIGURA 11.3.27. L'eix vermell (Torí URBAN II).....	548
FIGURA 11.3.28 Agents implicats programa Torino –Mirafiori URBAN II.....	550
FIGURA 11.3.29. Estructura de gestió del programa Torino URBAN II.....	551
FIGURA 11.3.30. Cascina Roccafranca: abans (2004) i després de la intervenció (2007) (Torí).....	554
FIGURA 11.4.1. Estructura de gestió del programa South Bristol URBAN II.....	592
FIGURA 11.4.2. El museu URBIS (Manchester).....	601
FIGURA 11.4.3. Salford Quays i el Lowry Centre (Manchester).....	601
FIGURA 11.4.4. Els "Crescents" (Manchester).....	606
FIGURA 11.4.5. Els tres estadis de Hulme (Manchester).....	607
FIGURA 11.4.6. El símbol del canvi a Hulme: Hulme's Bridge (Manchester).....	607
FIGURA 11.4.7. Esquema de governança dels programes que actuen a Moss Side i Hulme.....	615
FIGURA 12.1. Organització del partenariat de Bristol.....	643
FIGURA 12.2. Relacions establertes a través de la governança multinivell.....	647
FIGURA 12.3. Intervenció sobre el Centre Històric de Gènova (2001-2010). Línies d'actuació i programes que hi intervenen.....	661
FIGURA 12.4. Actuacions del PRU Aulnay-sous-Bois (2005-2011).....	663
FIGURA 12.5. Àrea de Symes Avenue a South Bristol abans de l'operació de renovació urbana.....	665
FIGURA 12.6. Cabot Circus a Bristol.....	667
FIGURA 12.7. Ajudes accés a noves tecnologies a les llars, Gijón URBAN II.....	672
FIGURA 12.8. "Car Sharing" promogut a través d'URBAN II a Torí.....	673
FIGURA 12.9. Publicació del programa Grigny/Viry-Chatillon URBAN II.....	679
FIGURA 12.10. Logotips del diferents programes URBAN II.....	680
FIGURA 12.11. Publicació del programa URBAN 2 a Mirafiori Nord.....	682

FIGURA 12.12. Publicació del Pla de Transformació del Barri de la Mina.....	683
FIGURA 12.13. Publicació informativa del programa URBAN 2 a Gijón.....	683
FIGURA 12.14. Cartell festa de cloenda del programa Torí URBAN II.....	685
FIGURA 12.15. Publicitat de la transformació del barri de la Mina.....	688
FIGURA 12.16. Model general d'implementació dels programes URBAN.....	690
FIGURA 12.17. Model d'implementació dels programes URBAN I i II a Gènova i Mola di Bari.....	692
FIGURA 12.18. Model general d'implementació dels programes URBAN.....	693
FIGURA 12.19. Relacions horitzontals, verticals i transversals de governança.....	695
FIGURA 13.1. Conceptes clau de la gestió i implementació de les polítiques urbanesen el marc de la UE.....	714
FIGURA 13.2. El rol de les ciutats en la <i>territorialització</i> de les polítiques comunitàries.....	715
FIGURA 13.3. Motors de les polítiques urbanes en el marc de la UE.....	717

ÍNDEX DE MAPES

MAPA 5.1. Distribució territorial Objectius 1, 2 i 5b - període 1989-1993.....	118
MAPA 5.2. Distribució territorial Objectius 1, 2, 5b i 6 - període 1994-1999.....	124
MAPA 5.3. Distribució territorial Objectius 1 i 2 - període 2000-2006.....	130
MAPA 5.4. Els Fons Estructurals pel període 2007-2013.....	146
MAPA 5.5. El Fons de Cohesió durant el període 2007-2013.....	147
MAPA 6.1. Primer escenari per Europa: segons la tendència actual.....	185
MAPA 6.2. Segon escenari per Europa: polítiques centrades en la competitivitat.....	186
MAPA 6.3. Tercer escenari per Europa: polítiques centrades en la cohesió territorial.....	187
MAPA 7.1. Distribució territorial de la IC URBAN.....	221
MAPA 7.2. Ciutats participants del programa URBACT.....	227
MAPA 7.3. Ciutats participants del programa URBACT II.....	243
MAPA 10.1. Distribució dels programes URBAN a Espanya.....	298
MAPA 10.2. Distribució dels programes URBAN a França.....	300

MAPA 10.3. Distribució dels programes URBAN a Itàlia.....	302
MAPA 10.4. Distribució dels programes URBAN al Regne Unit.....	304
MAPA 11.1.1. Àrea d'actuació del programa URBAN II a Gijón.....	307
MAPA 11.1.2. Imatge aèria de l'àrea de Jove i el port de <i>El Musel</i>	308
MAPA 11.1.3. Imatge aèria de Tremañes, La Calzada i El Natahoyo.....	309
MAPA 11.1.4. Àrea d'actuació prioritària d'URBAN II Gijón.....	314
MAPA 11.1.5 Distribució de les actuacions d'URBAN II Gijón que han suposat una intervenció sobre la fàbrica urbana.....	327
MAPA 11.1.6. Pla especial para la integració del ferrocarril a Gijón.....	330
MAPA 11.1.7. Sant Adrià de Besòs i l'Àrea Metropolitana de Barcelona.....	331
MAPA 11.1.8. Àrea de actuació del PERI (la Mina).....	345
MAPA 11.1.9. Pla de Transformació del Barri de la Mina – estat de les Operacions (juny 2008).....	362
MAPA 11.1.10. Imatge aèria del barri de la Mina.....	363
MAPA 11.2.1. Île-de-France: Municipi d'Aulnay-sous-Bois.....	368
MAPA 11.2.2. Els <i>Grands Ensembles</i> a Aulnay-sous-Bois, àrea d'URBAN I.....	370
MAPA 11.2.3. Intervencions sobre la fàbrica urbana a l'àrea URBAN 1996-2004 (Aulnay-sous-Bois).....	376
MAPA 11.2.4. Àrea d'actuació del programa operatiu de l'Objectiu 2 a la Regió d'Île-de-France (2000-2006).....	388
MAPA 11.2.5. Integració de la RN2.....	389
MAPA 11.2.6. Île-de-France: Municipis de Clichy-sous-Bois i Montfermeil.....	390
MAPA 11.2.7. Àrea d'actuació d'URBAN I Clichy-sous-Bois/Montfermeil.....	403
MAPA 11.2.9. Programes de regeneració urbana a Clichy-sous-Bois i Montfermeil (2000).....	408
MAPA 11.2.10. Programes de regeneració urbana a Clichy-sous-Bois i Montfermeil (2008).....	420
MAPA 11.2.11. Île-de-France: Municipis de Grigny i Viry-Chatillon.....	421
MAPA 11.2.12. Principals barreres urbanes a Grigny i Viry-Chatillon.....	422
MAPA 11.3.13. Barris on actua programa Grigny i Viry-Chatillon URBAN II.....	425
MAPA 11.2.14. Plànol de La Grande Borne - Grigny.....	426

MAPA 11.2.15. Deute mig (lloguers impagats) per llar (2004) (Grigny i Viry-Chatillon).....	432
MAPA 11.2.16. Llars amb ingressos inferiors al 20% del sostre per rebre ajudes públiques pel lloguer (2003) (Grigny i Viry-Chatillon).....	434
MAPA 11.2.17. Llars amb ingressos inferiors al 60% del sostre per rebre ajudes públiques pel lloguer (2003) (Grigny i Viry-Chatillon).....	435
MAPA 11.3.18. Àrea d'actuació del programa URBAN als municipis de Grigny i Viry-Chatillon.....	438
MAPA 11.2.19. Distribució territorial de les principals intervencions del programa URBAN II a Grigny i Viry-Chatillon.....	453
MAPA 11.3.1. Situació de Cornigliano i Sestri Ponente.....	458
MAPA 11.3.2. Parc <i>Valletta Rio San Pietro</i> a Cornigliano.....	472
MAPA 11.3.3. Parc <i>Monte Gazzo</i> a Sestri Ponente.....	473
MAPA 11.3.4. Distribució d'actuacions d'URBAN II Gènova que han suposat una intervenció sobre la fàbrica urbana.....	477
MAPA 11.3.5. Pla d'Intervenció a Cornigliano – àrees d'actuació.....	479
MAPA 11.3.6. Situació del centre històric de Gènova.....	480
MAPA 11.3.7. Àrea d'actuació d'URBAN II a Gènova.....	490
MAPA 11.3.8. Distribució de càmeres de seguretat instal·lades al centre històric de Gènova.....	494
MAPA 11.3.9. Distribució d'actuacions d'URBAN II Gènova que han suposat una intervenció sobre la fàbrica urbana.....	501
MAPA 11.3.10. Façanes rehabilitades centre històric Gènova (2001-2004).....	503
MAPA 11.3.11. Mola di Bari, context geogràfic.....	506
MAPA 11.3.12. Terme municipal de Mola di Bari, àmbit d'actuació d'URBAN.....	508
MAPA 11.3.13. Distribució mesures del programa URBAN a Mola di Bari.....	523
MAPA 11.3.14. Principals intervencions del programa URBAN a Mola di Bari.....	527
MAPA 11.3.15. Programes de regeneració urbana a Mola di Bari (2008).....	529
MAPA 11.3.16. Projectes de regeneració urbana a Mola di Bari (2008).....	530
MAPA 11.3.17. <i>Progetto Periferie</i> , programes de regeneració urbana a Torí.....	534
MAPA 11.3.18. Situació de Mirafiori Nord a Torí.....	535
MAPA 11.3.19. Àrea d'actuació del programa URBAN II a Mirafiori Nord.....	536

MAPA 11.3.20. Habitatges segons any de construcció (Mirafiori Nord).....	537
MAPA.11.3.21. Reforma de Corso Tazzoli (Mirafiori Nord).....	544
MAPA 11.4.1. Programes de regeneració urbana integral amb finançament extern a Bristol (2001).....	559
MAPA 11.4.2. Àrea d'actuació d'URBAN I a Bristol.....	560
MAPA 11.4.3. Àrea d'actuació d' URBAN I Bristol.....	561
MAPA 11.4.4. Índex de pobresa segons SOAs – Bristol 1991.....	564
MAPA 11.4.5. Índex de pobresa segons SOAs – Bristol 2001.....	572
MAPA 11.4.6 Atur registrat per SOAs – Bristol 2005.....	573
MAPA 11.4.7. Àrea d'actuació de South Bristol URBAN II –contextualització dins de Bristol.....	581
MAPA 11.4.8. Àrea d'actuació de South Bristol URBAN II.....	587
MAPA 11.4.9. Les entitats administratives de Greater Manchester.....	596
MAPA 11.4.10. Àmbit d'actuació programa Moss Side i Hulme URBAN I.....	603
MAPA 11.4.11. Índex de pobresa segons SOAs - Manchester (2004).....	617
MAPA 11.4.12. Població raça negra segons SOA's(%) - Manchester (2001).....	619
MAPA 11.4.13. Població de16 i 24 anys per SOA's(%) - Manchester (2001).....	621
MAPA 12.1. Imatge aèria de La Grande Borne – Grigny.....	624
MAPA 12.2. Imatge aèria de l'àrea URBAN a Gijón.....	625
MAPA 12.3. Imatge aèria de South Bristol.....	625
MAPA 12.4. Imatge aèria del port i el centre històric de Gènova.....	626
MAPA 12.5. Distribució dels programes de regeneració urbana a la regió d'Ile-de France (2000-2006).....	653
MAPA 12.6. Programes de regeneració urbana a Bristol (2002).....	654
MAPA 12.7. Programes de regeneració urbana a Mola di Bari (2004).....	655
MAPA 12.8. Programes de regeneració urbana a Torí (2008).....	657
MAPA 12.9. Programes de regeneració urbana al centre històric de Gènova (2001-2010).....	658
MAPA 12.10. Àmbit d'actuació de Pla de Moss Side i Rusholme.....	664
MAPA 12.11. Pla d'actuació per Symes Avenue a South Bristol.....	666

MAPA 12.12. Àrea de Cornigliano i les diferents actuacions de millora urbana projectades.....	668
MAPA 12.13. Projecte de regeneració urbana Fòrum - Besòs.....	669

ÍNDIX DE TAULES

TAULA 3.1. Evolució del volum demogràfic de les ciutats centrals a Europa.....	60
TAULA 3.2. Estructures de govern a les societats fordista i postfordista.....	70
TAULA 5.1. Objectius i instruments dins dels Fons Estruturals: períodes 2000-2006 i 2007-2013.....	145
TAULA 5.2. Dimensió urbana programes operatius FEDER (2007-2013).....	157
TAULA 5.3. La dimensió urbana de l'Objectiu Convergència (2007-2013).....	158
TAULA 5.4. La dimensió urbana de l'Objectiu Competitivitat (2007-2013).....	158
TAULA 6.1. Objectius polítics i opcions pel territori europeu plantejats a l'ETE.....	177
TAULA 7.1. Iniciatives Comunitàries (1994-1999). Repartiment pressupostari segons Estats Membres i Iniciativa Comunitària.....	210
TAULA 7.2. Iniciatives Comunitàries (2000-2006). Repartiment Pressupostari segons Estats Membres i Iniciativa Comunitària.....	211
TAULA 7.3. Dades generals de la IC URBAN I.....	216
TAULA 7.4. Dades generals del la IC URBAN II.....	220
TAULA 7.5. Dades generals de la IC URBAN.....	245
TAULA 7.6. Tipologia dels barris beneficiaris.....	245
TAULA 7.7. Inversió segons eixos d'actuació.....	246
TAULA 9.1. Polítiques explícitament urbanes segons Estats i any d'inici del programa.....	265
TAULA 9.2. Estats Membres amb polítiques urbanes explícites.....	266
TAULA 10.1. Despesa segons eixos d'actuació i Estats – URBAN I.....	293
TAULA 10.2. Despesa segons eixos d'actuació i Estats – URBAN II.....	293
TAULA 11.1.1. Distribució de la població a la zona URBAN a Gijón (1998).....	310
TAULA 11.1.2. Dimensió pressupostària del programa URBAN II Gijón segons eixos d'actuació i aportació dels diferents agents.....	323
TAULA 11.1.3. Nombre d'alumnes inscrits en cursos de formació en informàtica bàsica (Gijón).....	325

TAULA 11.1.4. Llars amb ordinador i connexió Internet, àrea URBAN Gijón.....	326
TAULA 11.1.5. Nombre de llars a l'àrea URBAN Gijón (2002-2007).....	329
TAULA 11.1.6. Indicadors demogràfics i socioeconòmics del barri de la Mina (2004).....	336
TAULA 11.1.7. Pressupost 2000–2010 del Consorci del Barri de la Mina segons font de finançament.....	341
TAULA 11.1.8. Pressupost del Consorci del Barri de la Mina pel període 2000–2010 segons actuacions.....	341
TAULA 11.1.9. Habitatges protegits i lliures. Estat actual i posterior a l'acció del PTBM.....	347
TAULA 11.1.10. Distribució pressupostària segons eixos d'actuació i aportació dels diferents agents (la Mina).....	359
TAULA 11.1.11. Insercions laborals (fins al juliol de 2007, la Mina).....	364
TAULA 11.1.12. Absentisme escolar per centre i curs acadèmic (la Mina).....	365
TAULA 11.2.1. Distribució pressupostària segons eixos d'actuació (Aulnay).....	384
TAULA 11.2.2. Distribució pressupostària segons agent implicat (Aulnay).....	385
TAULA 11.3.3. Dimensió pressupostària segons eix d'actuació (Clichy).....	406
TAULA 11.2.4 Dimensió pressupostària d'URBAN II a Clichy-sous-Bois i Montfermeil segons eixos d'actuació i aportació dels diferents agents.....	418
TAULA 11.2.5. Dimensió pressupostària del programa URBAN II Grigny/Viry-Chatillon segons eixos d'actuació i aportació dels diferents agents.....	449
TAULA 11.3.1. Evolució demogràfica de Cornigliano i Sestri Ponente a la dècada dels noranta.....	459
TAULA 11.3.1. Distribució pressupostària segons eixos d'actuació (Gènova URBAN I).....	474
TAULA 11.3.2. Distribució pressupostària segons agent implicat (Gènova URBAN II).....	475
TAULA 11.3.3. Objectius de Gènova 2004 i accions d'URBAN II.....	491
TAULA 11.3.4. Dimensió pressupostària d'URBAN II a Gènova segons eixos pressupostaris i aportació dels diferents agents.....	497
TAULA 11.3.5. Dimensió pressupostària del programa URBAN II Mola di Bari segons eixos d'actuació i aportació dels diferents agents.....	524
TAULA 11.3.6. Dimensió pressupostària del programa URBAN II Torino segons eixos d'actuació i aportació dels diferents agents.....	549
TAULA 11.4.1. Indicadors socioeconòmics i demogràfics Bristol URBAN I.....	563

TAULA 11.4.2. Pressupost per línies d'actuació i fons de finançament (Bristol URBAN I).....	568
TAULA 11.4.3. Evolució d'indicadors socioeconòmics de l'àrea de Bristol URBAN I segons wards.....	574
TAULA 11.4.4. Atur registrat a l'àrea Bristol URBAN I (1997–2002).....	576
TAULA 11.4.5. Atur de llarga durada respecte l'atur total a l'àrea de Bristol URBAN I (1997–2002).....	577
TAULA 11.4.6. Indicadors socioeconòmics i demogràfics de l'àrea de South Bristol URBAN II.....	583
TAULA 11.4.7. Pressupost per línies d'acció i fons de finançament (South Bristol).....	588
TAULA 11.4.8. Indicadors socioeconòmics i demogràfics de l'àrea del programa (Moss Side & Hulme).....	609
TAULA 11.4.9. Pressupost per línies d'acció i fons de finançament (Moss Side & Hulme).....	612
TAULA 11.4.10. Comparativa d'indicadors en l'inici i final del programa (Moss Side & Hulme).....	618
TAULA 11.4.11. Taxa d'atur a Moss Side i Hulme – abril 2006.....	620
TAULA 12.1. Característiques generals de les àrees d'actuació dels casos d'estudi.....	627
TAULA 12.2. Dotació pressupostària segons àmbit d'actuació i programa URBAN.....	632
TAULA 12.3. Dotació pressupostària segons àmbit d'actuació i programa URBAN (%).....	633
TAULA 12.4. Participació de capital privat en els programes URBAN.....	644
TAULA 12.5. Aportació pressupostària segons ens finançador i programa URBAN.....	649
TAULA 12.6. Aportació pressupostària segons ens finançador i programa URBAN (%).....	649
TAULA 12.7. Fonts de finançament Consorci del barri de la Mina.....	652
TAULA 12.8. Programes de regeneració urbana al centre històric de Gènova.....	659
TAULA 12.9. Grau de participació dels casos d'estudi en la xarxa URBACT I.....	675
TAULA 12.10. Volum pressupostari per habitant segons programa URBAN.....	677

ANNEXOS

ANNEX 1: *Política de cohesión i ciudades: la contribución urbana al crecimiento y el empleo en las regiones* (CCE, 2006): 61 orientacions i directrius generals per les polítiques urbanes en el marc de la UE durant el període 2007-2013 (extracció del document original en castellà).

A/ CIUDADES ATRACTIVAS

A.1. *Accesibilidad i movilidad:*

1. Una movilidad urbana sostenible necesita una utilización óptima del conjunto de las infraestructuras de transportes, requiere la coordinación entre las diversas modalidades y el fomento de la utilización de las modalidades menos contaminantes.

2. Las ciudades de las regiones periféricas necesitan estar correctamente comunicadas con los principales aeropuertos y los grandes ejes de las redes transeuropeas de transporte (RTE). Por otra parte, la accesibilidad aérea es un punto neurálgico en las capitales de muchos de los nuevos Estados miembros.

3. Con objeto de gestionar eficazmente los transportes urbanos, la ciudad y la región circundante deberían coordinar por lo general la planificación de los transportes, su construcción y la ordenación del territorio. Los nuevos proyectos deben enmarcarse en una estrategia integrada de los transportes en zona urbana. Entre las cuestiones estudiadas deben figurar la seguridad vial y las exigencias en materia de salud pública, especialmente la reducción del ruido y la calidad del aire.

4. Conviene que los transportes públicos sean más abordables; y hay que mejorar su eficacia y su funcionamiento, y comunicar entre sí las diferentes modalidades de transporte. Conviene asimismo disminuir los comportamientos delictivos constatados en los transportes públicos y reforzar la seguridad del personal y sus usuarios.

5. En la medida de lo posible, las ciudades deberían fomentar, en el contexto de un enfoque integrado, la utilización de la bicicleta, la marcha a pie y las formas alternativas «blandas» de transportes. Esta iniciativa requiere sobre todo el control de la demanda, la regulación del acceso a las zonas sensibles de la ciudad – e incluso su transformación en zonas peatonales –, la construcción de carriles-bici y de aceras, así como el fomento de vehículos de bajo consumo energético y carburantes alternativos, como los biocombustibles.

6. La planificación del transporte debe tomar en consideración a las personas que no poseen coche o que no saben conducir (principalmente las personas mayores, los jóvenes y las personas de movilidad reducida). Esa medida pretende garantizar el acceso al empleo y a los servicios (atención sanitaria, comercios) y facilitar la autonomía de las personas.

A.2. *Acceso a las infraestructuras de servicios:*

7. Una ciudad competitiva debe invertir en servicios modernos, eficaces y abordables, fácilmente accesibles en línea. Los principales servicios son la atención

sanitaria, los servicios sociales, la formación y la administración pública. Dichos servicios deben desarrollarse adaptándose a los cambios demográficos actuales y venideros, especialmente el envejecimiento de la población.

8. El cuidado de los hijos, que permite a los adultos trabajar o hacer un curso de formación, es un reto específico especialmente importante para el fomento de la igualdad entre hombres y mujeres.

9. Conviene garantizar a los ciudadanos de los barrios desfavorecidos el acceso a los servicios. Una de las soluciones innovadoras a este problema consiste en crear una estructura destinada al conjunto de la población urbana en un barrio desfavorecido.

10. Por otra parte, algunos grupos, como las poblaciones inmigradas y desfavorecidas, necesitan ayudas para tener acceso a la atención sanitaria y a los servicios sociales. La creciente participación de personas de distintas edades y procedentes de ámbitos diferentes en la planificación y aplicación de esos servicios debería contribuir a prevenir la discriminación y garantizar la toma en consideración de las barreras culturales.

11. Gracias a las nuevas tecnologías, las ciudades pueden aportar soluciones eficaces e innovadoras en materia de servicios públicos en los campos de la salud, la administración y la formación.

A.3. El entorno natural y físico:

12. La rehabilitación de las zonas desindustrializadas y la renovación de los espacios públicos que mejoran la calidad de los servicios y la zona afectada y que permiten simultáneamente que no se utilicen zonas vírgenes.

13. La coordinación de las políticas de ordenación del territorio y de inversiones del Fondo de Cohesión y de los Fondos Estructurales entre las zonas urbanas, las zonas rurales, la región y el país, con objeto de gestionar los problemas causados por la ampliación urbana. Iniciativas destinadas a transformar las zonas urbanas y los centros de las ciudades en lugares de vida atractivos.

14. Inversiones destinadas a obtener la conformidad con la legislación comunitaria sobre calidad del aire, tratamiento de aguas residuales, gestión de residuos, suministro de agua y ruido.

15. Una gestión activa de los atascos de tráfico, de la demanda en materia de transportes y redes de transportes públicos para mejorar la calidad del aire, reducir la contaminación acústica y estimular la actividad física, de conformidad con la estrategia temática sobre el medio ambiente urbano, contemplada en el "Sexto Programa marco para el medio ambiente".

16. Una utilización eficaz de la energía en las zonas urbanas. Son necesarias inversiones coherentes y una gestión ahorrativa de los recursos energéticos. Las autoridades municipales deben jugar un importante papel en el fomento de la eficacia energética y las energías renovables: en la planificación urbana, en la normativa municipal y en los contratos públicos; mediante realizaciones ejemplares de construcciones sostenibles y el fomento de dichas prácticas; mediante la colaboración con los ciudadanos.

A.4. La cultura:

17. Las ciudades, mediante una política cultural permanente, deben fomentar una cultura viva basada en una oferta de equipos como son los centros culturales y científicos, los museos, las bibliotecas, y la conservación del patrimonio cultural histórico arquitectónico. Dichos equipos, asociados a un programa de actividades culturales (incluidas las destinadas a los jóvenes), dan un mayor atractivo a las ciudades en relación con los ciudadanos, las empresas, los trabajadores (especialmente los trabajadores móviles y altamente cualificados) y los visitantes. Esto refuerza también la imagen de la ciudad, el orgullo y el sentimiento de identidad de la población local. Además, la cultura (y el turismo cultural) constituyen en sí mismos sectores de crecimiento rápido.

18. Una política cultural activa constituye un instrumento inestimable para construir puentes entre poblaciones de orígenes diferentes y para reforzar la integración de los inmigrantes y los recién llegados a la ciudad.

B/ APOYO A LA INNOVACIÓN, EL ESPÍRITU EMPRESARIAL Y LA ECONOMÍA DEL CONOCIMIENTO

B.1. Acciones en favor de las PYME y las microempresas

19. Fomento de las empresas, lo cual requiere la mejora de las infraestructuras económicas, entre otras los transportes, la accesibilidad, la renovación de los edificios, los parques industriales, los viveros de empresas y los centros comerciales.

20. Suministro de asesoramiento y servicios de apoyo a las empresas, incluidas las pertenecientes a la economía social. Esta medida incluye una asistencia a la adopción y el aprovechamiento eficaces de las nuevas tecnologías, los parques científicos, los centros de comunicación relativos a las TIC y los viveros de empresas. Contempla asimismo un apoyo y un acompañamiento en los ámbitos de la gestión, la mercadotecnia, el apoyo técnico, la contratación y demás servicios profesionales y comerciales.

21. El fomento de la cooperación entre socios locales (empresas, sindicatos, universidades, ONG, institutos de formación y la comunidad local). Dispositivos para compartir conocimientos y experiencias, como la organización de talleres, foros, redes y exposiciones, contribuyen a poner en contacto eficazmente a socios potenciales.

22. Mejora del acceso a las fuentes de financiación. Por ejemplo, asociaciones entre las autoridades locales, los inversores, los proveedores de servicios y las PYME facilitan la puesta en común de instrumentos financieros y no financieros destinados a satisfacer las necesidades locales. Entre esos instrumentos podemos encontrar las subvenciones, los sistemas de microcréditos, los fondos de garantía para el reparto de riesgos, los préstamos, la financiación intermedia, el asesoramiento y la formación. Las ciudades pueden jugar un papel de impulsor de primer orden en este ámbito, en coordinación con las iniciativas financieras regionales y nacionales.

23. La colaboración con grupos específicos, como son los jóvenes empresarios o las mujeres empresarias, o también los empresarios procedentes de grupos desfavorecidos, especialmente de las minorías étnicas. La cuestión del acceso a la financiación puede ser problemática en las zonas desfavorecidas (los poderes

públicos y las ONG pueden jugar un papel de mediador, por ejemplo garantizando la calidad de los proyectos).

B.2. La innovación y la economía del conocimiento al servicio del crecimiento

24. Las ciudades deberían atraer y retener a los «trabajadores del saber» y, más en general, a una parte importante de los residentes titulados superiores. El atractivo de la ciudad en términos de transportes, servicios, medio ambiente y cultura constituye uno de los factores fundamentales que orientan la elección de esos trabajadores.

25. Las ciudades deben jugar un papel de primer orden en la elaboración de una estrategia de innovación para el conjunto de la región. Cuando se considere adecuado, también pueden tomar la iniciativa de apoyar o emprender sus propias acciones de investigación.

26. Se anima a las ciudades a participar en proyectos de I+D (7º PMID) y a apoyar la introducción de innovaciones tecnológicas.

27. Las ciudades deberían actuar para que la oferta regional en materia de educación, innovación e IDT sea más eficaz y más accesible para las empresas locales, sobre todo las PYME y las empresas de la economía social.

28. Las ciudades pueden estimular y coordinar las asociaciones y los polos de excelencia con las universidades y los centros de enseñanza superior, mediante la creación de viveros de empresas, empresas conjuntas y parques científicos.

29. Se anima a las ciudades a desarrollar una estrategia integrada y equilibrada en el ámbito de la sociedad de la información con el fin de luchar contra la brecha digital permitiendo el acceso a las nuevas tecnologías de conformidad con los objetivos de la iniciativa i2010¹ (en los ámbitos de la administración y el comercio electrónicos, el aprendizaje a distancia, la cultura digital, la inclusión y la accesibilidad virtuales). Esa estrategia debe ser compatible con las estrategias regionales y nacionales en dicho campo.

30. Las ciudades deberían apoyar la adopción rápida de ecoinnovaciones y sistemas de gestión medioambiental. La realización inmediata de inversiones en este ámbito permitirá a las empresas europeas colocarse a la cabeza en un sector en crecimiento.

C/ MÁS Y MEJORES PUESTOS DE TRABAJO

C.1. La paradoja de las ciudades: muchos puestos de trabajo pero un elevado desempleo

31. Los Fondos Estructurales pueden apoyar, en el marco del objetivo Convergencia, las acciones emprendidas para reforzar a nivel local y regional la capacidad institucional y la eficacia de las administraciones y de los servicios públicos. En concreto, fomentando la mejora de sus capacidades de análisis y de acción. Por ejemplo, las ciudades deberían ser capaces de utilizar los sistemas y los instrumentos de análisis necesarios para adelantarse a los cambios económicos y sociales que tendrán lugar a nivel local y regional. También deberían tomar medidas con objeto de mejorar la eficacia de la administración, mediante

¹ «i2010 : Una sociedad de la información europea para el crecimiento y el empleo», COM(2005) 229 final de 1.6.2005.

ventanillas únicas y acciones de agrupación de diversos servicios.

32. Las ciudades pueden adoptar iniciativas para la creación de puestos de trabajo y la lucha contra el desempleo a nivel local con el apoyo de las regiones y los Estados miembros.

33. Las ciudades deberían apoyarse en sus propias fuerzas. Para ello pueden crear, entre otras cosas, asociaciones y pactos por el empleo y la innovación que reúnan a los principales interlocutores de una zona (representantes políticos, jefes de empresas, ONG, grupos de interés y universidades) para poner en marcha acciones de desarrollo económico y social positivas y dinámicas.

34. Las ciudades deberían luchar contra sus puntos débiles favoreciendo la empleabilidad entre los grupos de población que tienen mayores dificultades para encontrar trabajo, por ejemplo las mujeres, los jóvenes, los trabajadores de más edad, las minorías étnicas, los parados de larga duración, las personas sin hogar y los minusválidos.

C.2. La mejora de la empleabilidad mediante el aumento del nivel de instrucción y formación

35. Las ciudades pueden favorecer la enseñanza y la formación de numerosas maneras: apoyando el desarrollo de estrategias globales y coherentes en el ámbito del aprendizaje permanente, un mejor reconocimiento y valorización de la educación no formal e informal, invirtiendo en la oferta de actividades de formación atractivas, accesibles y de alta calidad a distintos niveles, fomentando la modernización de sistemas existentes (principalmente sistemas adaptables y modulares de aprendizaje a distancia y de formación en el ámbito de las TIC), reforzando la calidad y el atractivo de la formación profesional y mejorando las inversiones en las infraestructuras destinadas a la enseñanza.

36. Las ciudades pueden centrar su apoyo a los grupos desfavorecidos en el mercado de trabajo (por ejemplo, las personas que han abandonado prematuramente la escuela, los jóvenes con bajas cualificaciones, los trabajadores de más edad y determinadas poblaciones de origen inmigrado o procedentes de minorías étnicas).

37. Para ser competitivas, las ciudades deberían atraer y acompañar a personas con cualificaciones muy distintas. Los trabajadores ocupados en el sector servicios (principalmente en los campos de la venta minorista, la hostelería y la restauración, la limpieza y la construcción) juegan un papel importante.

38. Las autoridades locales deberían proponer programas de integración y formación a medida que proporcionen posibilidades de reinserción en el mundo laboral y que estimulen el espíritu empresarial. Los parados de larga duración necesitan una asistencia específica. Conviene poner en marcha programas de recolocación que integren la experiencia profesional, la formación y el refuerzo de la confianza en uno mismo y que puedan dar lugar a acuerdos flexibles de formación ocupacional con empleadores locales.

D/ DISPARIDADES INTRAURBANAS

D.1. Fomento de la integración social y la igualdad de oportunidades

39. La puesta en marcha de acciones para integrar a los inmigrados y acabar con el proceso de segregación, especialmente cursos de idiomas y otros más generales. Es fundamental que la comunidad interesada participe en la planificación y la

organización de dichos cursos. La inclusión de las mujeres inmigradas en esas acciones constituye una de las claves de una integración exitosa.

40. La cooperación entre las autoridades urbanas, las escuelas y la comunidad local, con objeto de dispensar cursos de formación a los jóvenes. Algunas ciudades han obtenido resultados muy positivos al hacer participar a los jóvenes en la concepción y la realización de dichos programas.

41. La mejora de los servicios sociales que pretenden superar el reto de la pobreza infantil y del problema de los niños de la calle en las ciudades europeas.

42. La adopción de medidas destinadas a reforzar las competencias y las cualificaciones de las mujeres, facilitar su reinserción en el mercado de trabajo tras un periodo de ausencia, ofrecerles la posibilidad de obtener los conocimientos y cualificaciones necesarios para la creación de una empresa o el ejercicio de una actividad autónoma, así como ayudar a las madres solteras y otras mujeres (principalmente las procedentes de minorías étnicas) a superar los obstáculos encontrados en el mercado de trabajo. Las mujeres se beneficiarán especialmente de cursos y apoyos específicos.

43. La puesta en marcha de infraestructuras de acogida de niños en favor de las mujeres que vuelven al mercado de trabajo.

D.2. El refuerzo de la seguridad de los ciudadanos

44. Las ciudades deberían adoptar un enfoque combinado y proactivo para la elaboración de políticas de lucha contra la delincuencia local. Por ejemplo, la mejora de la planificación, la concepción y el mantenimiento de los espacios públicos permite a las ciudades prevenir la delincuencia y, por lo tanto, contribuir a la creación de calles, parques y espacios abiertos atractivos que sean y se perciban como seguros. Una planificación de ese tipo requiere una información y unas estadísticas de calidad (especialmente estudios de victimización) para orientar mejor las políticas realizadas.

45. Los «jóvenes en situación de riesgo» merecen una especial atención. Es conveniente detener el rumbo delictivo de algunos jóvenes lo antes posible. Para ello, conviene poner en marcha estrategias destinadas, principalmente, a luchar contra el absentismo escolar y ofrecer perspectivas alternativas, entre otras, posibilidades de formación profesional.

46. La creación y la profesionalización de puestos de trabajo relacionados con la seguridad, la cooperación entre los servicios encargados de la seguridad, y la participación de los vecinos de forma duradera. Todo esto incluye la designación de mediadores locales, agentes de barrio responsables de la seguridad y encargados de la seguridad de las calles. En gran cantidad de ciudades, la intervención de esas personas ha resultado ser de un gran valor en la lucha contra la delincuencia local. Conviene mejorar y reconocer los cursos de formación dispensados. En ocasiones, se han creado sistemas de vigilancia de los barrios y hay otros proyectos que pretenden acercar la policía a la población local.

E/ GOBERNANZA

E.1. Ciudades y regiones

47. Desarrollar asociaciones entre ciudades, regiones y Estado, en el marco de un enfoque integrado coherente del desarrollo urbano.

48. Para superar el reto de la competencia mundial, las ciudades europeas necesitarán con frecuencia elaborar estrategias coordinadas a nivel de la conurbación o en red para alcanzar una masa crítica.

49. La gestión de la interfaz entre zona urbana y zona rural supone la coordinación entre las autoridades urbanas (centro urbano y periferia), por una parte, y las autoridades rurales y regionales, por otra. Las zonas urbanas proporcionan un servicio al conjunto de la región en términos de empleo, servicios públicos, espacios públicos, centros sociales e infraestructuras deportivas y culturales. En cuanto a las zonas rurales, éstas afectan a un público más amplio al que ofrecen actividades rurales, zonas de tiempo libre y reservas naturales y medioambientales. La coordinación es especialmente importante en las zonas periurbanas.

50. Las ciudades pueden recurrir a la asistencia técnica de los Fondos Estructurales para crear y desarrollar las competencias requeridas para gestionar todos los aspectos del desarrollo urbano. Cada vez con más frecuencia, los Estados miembros y la Unión ofrecen competencias y centros de recursos, así como posibilidades de crear redes para intercambiar experiencias. Las competencias en nuevos ámbitos² (superando las fronteras profesionales tradicionales) son especialmente importantes.

51. De conformidad con el Reglamento general relativo a los Fondos Estructurales, los Estados miembros tienen la posibilidad de delegar en las ciudades la gestión de recursos destinados a determinadas acciones urbanas incluidas en programas operativos. Para aprovechar plenamente la asociación, las ciudades deberían ser responsables durante todo el proceso, lo que implica especialmente su responsabilidad desde la concepción a la puesta en marcha de la parte delegada del programa.

D.2. Enfoque integrado del desarrollo urbano sostenible

52. Las ciudades deberían disponer de un plan coherente y a largo plazo para cada uno de los distintos factores de crecimiento sostenible y de empleo. Las acciones que se lleven a cabo en un campo deben ser compatibles con las que se emprendan en otro campo. Por ejemplo, conviene que las medidas económicas sean sostenibles en términos sociales y medioambientales. Conviene crear sistemas de seguimiento y evaluación para comprobar los resultados sobre el terreno.

53. Conviene movilizar a los socios clave (el sector privado, la población local y las ONG, así como los gobiernos locales, regionales y nacionales) para participar en la planificación, la puesta en marcha y la evaluación del desarrollo urbano.

D.3. Participación de los ciudadanos

54. Conviene que los ciudadanos locales, entre ellos los jóvenes, los grupos informales y las asociaciones participen en el fomento del crecimiento y el empleo urbanos sostenibles, desde un punto de vista medioambiental y social. Esos actores aportan nuevas competencias y otorgan legitimidad al proyecto a los ojos de la población.

55. La puesta a disposición de cursos de formación y demás formas de refuerzo de

² El «acuerdo de Bristol» (Reunión ministerial informal sobre las «comunidades sostenibles») de los días 6-7 de diciembre de 2005 aprobó la iniciativa de la Presidencia británica de la UE para llevar a cabo una reflexión y un simposio sobre el tema de las cualificaciones requeridas para llevar a buen puerto proyectos de barrios y comunidades de vida de calidad («*sustainable communities*»).

las capacidades y las competencias de los grupos locales constituye una característica común y fundamental de una participación exitosa de los ciudadanos.

56. Conviene reducir el alejamiento que existe entre el tiempo de los ciudadanos y el calendario político (casi siempre, los actores locales no comprenden los plazos que provocan la agenda política y los procedimientos administrativos o burocráticos.

D.4. Las redes y el intercambio de experiencias

57. Las competencias y los conocimientos constituyen un requisito previo importante para la regeneración urbana. Las soluciones eficaces requieren por lo general competencias específicas, por ejemplo la capacidad para organizar una cooperación que se extienda por encima de las fronteras administrativas y profesionales. Por consiguiente, las ciudades deben utilizar los conocimientos adquiridos y reunidos en el marco del programa URBACT, y mediante las demás redes europeas y nacionales.

58. Para el periodo 2007-2013, la Comisión propone la creación de un programa marco europeo de intercambio de experiencias y buenas prácticas. Dicho programa se basará en los trabajos realizados por URBACT y los ampliará. Hasta ahora URBACT se ha concentrado en la experiencia de las ciudades participantes en la iniciativa comunitaria URBAN. El nuevo programa marco hará referencia a ciudades de todos los Estados miembros, así como a la experiencia obtenida por las redes nacionales y los centros de recursos de las políticas urbanas.

E. FINANCIACIÓN DE LA RENOVACIÓN URBANA

59. La financiación privada es útil y, con frecuencia, necesaria para complementar los fondos públicos. Un marco jurídico claro aportará seguridad a las actividades de colaboración entre los sectores público y privado.

60. El sector privado no sólo aporta medios financieros, sino también competencias y aptitudes complementarias.

61. Una asociación eficaz entre los sectores público y privado requiere por parte de las autoridades locales una visión estratégica a largo plazo junto con competencias técnicas y de gestión.

<p>ANNEX 2: <i>Estrategia Territorial Europea</i> (CCE-CESDP, 1999): 60 propostes d'actuació per les polítiques territorials de la Unió Europea (extracció del document original en castellà).</p>

A. DESARROLLO TERRITORIAL POLICÉNTRICO Y NUEVA RELACIÓN ENTRE CAMPO Y CIUDAD

1. Refuerzo de varias grandes áreas de integración económica de importancia mundial en la UE, incluyendo sus zonas periféricas, dotadas de funciones y servicios globales de alta calidad, a través de estrategias transnacionales de desarrollo territorial.

2. Refuerzo de un sistema más equilibrado y policéntrico de regiones metropolitanas, grupos (“clusters”) de ciudades y redes urbanas por medio de una cooperación más estrecha de la política estructural y la política de redes transeuropeas (RTE), así como por la mejora de las conexiones entre, por una parte, las redes de transporte a nivel nacional e internacional y, por otra, las de nivel regional y local.
3. Promoción de estrategias integradas de desarrollo territorial para los “clusters” de ciudades en los distintos Estados miembros, así como en el marco de la cooperación transnacional y transfronteriza, incluyendo también el medio rural y las pequeñas ciudades de sus correspondientes entornos.
4. Refuerzo de la cooperación temática en materia de desarrollo territorial en redes a escala transfronteriza y transnacional.
5. Promoción de la cooperación con las ciudades de los países de Europa septentrional, central y oriental, así como de las regiones mediterráneas, a escala regional, transfronteriza y transnacional. Refuerzo de las conexiones norte-sur en Europa central y oriental, así como oeste-este en Europa septentrional.
6. Refuerzo del papel estratégico de las regiones metropolitanas y ciudades-puerta, con una particular atención al desarrollo de las regiones periféricas de la UE.
7. Mejora de la base económica, el medio ambiente y las infraestructuras de servicios de las ciudades, en particular en las regiones menos favorecidas, con el fin de aumentar su atractivo para las inversiones móviles.
8. Promoción de la diversificación de la base económica de las ciudades demasiado dependientes de una única rama de actividad y apoyo al desarrollo económico de las ciudades pequeñas y medianas en las regiones menos favorecidas.
9. Promoción de estrategias integradas de desarrollo urbano dirigidas a la diversidad social y funcional, sobre todo en relación con la lucha contra la exclusión social, y con la regeneración de las zonas abandonadas o infrutilizadas.
10. Promoción de la gestión inteligente del ecosistema urbano.
11. Promoción de una mejor accesibilidad en las ciudades y regiones urbanas, mediante una política de localización y una planificación del uso del suelo que favorezcan la mezcla de funciones urbanas y la utilización de los transportes públicos.
12. Apoyo a métodos eficaces para contener la expansión urbana incontrolada, así como para reducir la presión excesiva de las zonas residenciales, en particular en las regiones costeras.
13. Promoción de estrategias de desarrollo diversificadas, adaptadas a los potenciales específicos de las áreas rurales y que permitan el desarrollo endógeno (incluida la promoción de la multifuncionalidad de la agricultura). Apoyo a las zonas rurales en materia de educación y formación, así como de creación de empleos fuera del sector agrícola.
14. Refuerzo de las ciudades pequeñas y medianas en el medio rural como núcleos de cristalización del desarrollo regional, y promoción de su integración en redes.

15. Garantía de una agricultura sostenible, aplicación de medidas medioambientales y diversificación de la utilización agrícola de los suelos.
16. Promoción y apoyo a la cooperación y al intercambio de experiencias entre zonas rurales.
17. Utilización del potencial de las energías renovables en las zonas rurales y urbanas teniendo en cuenta las condiciones locales y regionales, en particular el patrimonio natural y cultural.
18. Explotación de los potenciales de desarrollo de un turismo respetuoso del medio ambiente.
19. Mantenimiento de unos niveles básicos de servicios y de transportes públicos en las ciudades pequeñas y medianas de las zonas rurales, en particular en las áreas en declive.
20. Promoción de la cooperación entre ciudad y campo con el fin de reforzar las regiones funcionales.
21. Integración de la periferia rural de las grandes ciudades en las estrategias de desarrollo territorial de las regiones urbanas, con la finalidad de conseguir una planificación más eficaz del uso del suelo, con especial atención a la mejora de la calidad de vida en la periferia urbana.
22. Promoción y apoyo de la cooperación en asociación entre ciudades pequeñas y medianas a escala nacional y transnacional, por medio de proyectos comunes e intercambios de experiencias.
23. Promoción de redes profesionales entre PYME urbanas y rurales.

B. ACCESO EQUIVALENTE A LAS INFRAESTRUCTURAS Y AL CONOCIMIENTO

24. Refuerzo de las redes de transporte secundarias y sus interconexiones con las RTE, incluyendo el desarrollo de sistemas regionales eficaces de transporte público.
25. Promoción de un acceso territorialmente equilibrado al transporte intercontinental de la UE mediante una distribución coherente de los puertos marítimos y aeropuertos (puertas de acceso de carácter global), un aumento de su nivel de servicio y una mejora de su conexión con sus zonas de influencia.
26. Mejora de las conexiones de transporte en las regiones periféricas y ultraperiféricas tanto en el interior de la UE como con los países terceros vecinos, en particular en cuanto al transporte aéreo, y construcción de las infraestructuras correspondientes.
27. Mejora del acceso a las infraestructuras de telecomunicaciones y a su utilización: prestación de servicios universales en las regiones de baja densidad de población mediante una ordenación coherente de las tarifas.
28. Mejora de la cooperación entre las políticas de transporte a escala comunitaria, nacional y regional.
29. Introducción de los estudios de impacto territorial como instrumento de evaluación espacial de los grandes proyectos de infraestructuras, en particular en el

ámbito de los transportes.

30. Mejor articulación entre las políticas de desarrollo territorial y de uso del suelo con la planificación del transporte y las telecomunicaciones.

31. Mejora del transporte público y prestación de una oferta básica de servicio en las ciudades pequeñas y medianas.

32. Reducción de los efectos negativos en las zonas que sufren congestión de tráfico mediante el refuerzo de los modos de transporte menos contaminantes, el aumento de los peajes de carreteras y la internalización de los costes externos.

33. Fomento de la integración en redes de los nudos intermodales de transporte de mercancías, en particular en los principales corredores europeos, atendiendo especialmente a la navegación marítima y fluvial.

34. Gestión y planificación concertada e integrada de las infraestructuras con el fin de reducir inversiones redundantes (por ejemplo, construcción inútil de vías de comunicación en paralelo) y garantizar una utilización eficaz de las infraestructuras de transporte existentes.

35. Integración global en las estrategias de desarrollo territorial de las políticas relativas al conocimiento, como la promoción de la innovación, la educación, la formación profesional y continua, la investigación y el desarrollo tecnológico, en particular en las regiones periféricas o de baja densidad de población.

36. Garantizar un acceso paneuropeo a las infraestructuras relativas al conocimiento, teniendo en cuenta los potenciales socioeconómicos de las PYME modernas como motores de un desarrollo económico sostenible.

37. Favorecer la integración en redes de las empresas y la rápida difusión de las innovaciones, en particular por medio de instituciones regionales que fomenten la innovación.

38. Apoyo a la creación de centros de innovación y a la cooperación de la enseñanza superior, la investigación aplicada y el desarrollo tecnológico con el sector privado, en particular en las regiones menos favorecidas.

39. Desarrollo de un conjunto de medidas de estímulo de la oferta y la demanda, con el fin de mejorar el acceso y el uso de las tecnologías de la información y la comunicación en el marco regional.

C. Gestión prudente de la naturaleza y el patrimonio cultural

40. Desarrollo de las redes ecológicas europeas, como se propone en Natura 2000, en particular conectando entre sí las zonas protegidas y lugares de valor natural de importancia regional, nacional, transnacional y comunitaria.

41. Integración del mantenimiento de la biodiversidad en las políticas sectoriales (agricultura, política regional, transportes, pesca, etc.), como se prevé en la Estrategia Comunitaria de Biodiversidad.

42. Elaboración de estrategias integradas de desarrollo territorial para las zonas protegidas, las zonas ambientalmente sensibles y zonas de gran biodiversidad, como las zonas costeras, regiones montañosas y zonas húmedas, teniendo en cuenta el equilibrio entre protección y desarrollo, y basándose en estudios de impacto medioambiental y territorial realizados en colaboración con los socios

interesados.

43. Aumento de la utilización de instrumentos económicos para reconocer el valor ecológico de las zonas protegidas y las zonas ambientalmente sensibles.

44. Promoción de estructuras urbanas que requieran menos energía y generen menos tráfico, de una planificación integrada de los recursos, y del aumento del uso de las energías renovables, con el fin de reducir las emisiones de CO₂.

45. Protección del suelo como base de la vida para el hombre, los animales y las plantas, mediante la reducción de la erosión, de la destrucción del suelo y de la utilización excesiva de los espacios abiertos.

46. Elaboración de estrategias para la gestión de los riesgos en las zonas amenazadas de catástrofes naturales a escala local, regional y transnacional.

47. Mejora del equilibrio entre el suministro y la demanda de agua, en particular en las zonas expuestas al riesgo de sequía. Desarrollo y aplicación de instrumentos económicos para la gestión del agua, incluida la promoción de métodos de explotación agraria y de tecnologías de riego que reduzcan el uso de recursos hídricos en las regiones que sufren escasez de agua.

48. Fomento de la cooperación transnacional e interregional en la aplicación de estrategias integradas para la gestión de los recursos hídricos, incluyendo los grandes acuíferos subterráneos, en particular en las regiones amenazadas de sequía o inundaciones, así como en las regiones costeras.

49. Conservación y recuperación de las grandes zonas húmedas amenazadas por una extracción de agua excesiva o por la desviación de sus afluentes.

50. Gestión concertada de los mares, en particular conservación y recuperación de los ecosistemas marinos amenazados.

51. Refuerzo de la responsabilidad de las regiones en la gestión de los recursos hídricos.

52. Aplicación de estudios de impacto ambiental y territorial para todos los proyectos de gestión hídrica de gran envergadura.

53. Conservación y desarrollo creativo de los paisajes culturales que tengan un particular significado cultural, histórico, estético y ecológico.

54. Valorización de los paisajes culturales en el marco de estrategias integradas de desarrollo territorial.

55. Mejora de la coordinación de las medidas de desarrollo que afectan a los paisajes.

56. Recuperación creativa de los paisajes dañados por la intervención humana, incluyendo medidas de nueva puesta en cultivo.

D. HACIA UNA POLÍTICA INTEGRADA DE DESARROLLO TERRITORIAL

57. Desarrollo de estrategias integradas para la protección del patrimonio cultural amenazado por el deterioro o el abandono, incluyendo la elaboración de instrumentos para la evaluación de los riesgos y para superar las situaciones de

crisis.

58. Conservación y transformación creativa de los conjuntos urbanos que merezcan protección.

59. Promoción de la construcción de edificios contemporáneos de alta calidad arquitectónica.

60. Refuerzo de la percepción de la política de desarrollo territorial y urbano como contribución al patrimonio cultural de las generaciones futuras.

ANNEX 3: URBACT I: Relació de xarxes temàtiques i grups de treball.

Xarxes temàtiques	Líder	Socis (1)/(2) (3)/(4)	Tema clau	Objectius
Partners4Action	Liverpool	14/12 3/3	Partenariat públic/privat	Desenvolupament local a través de partenariats públic-privat. Cooperant en qüestions com la promoció econòmica, habitatge, educació o ocupació.
Partecipando	Roma	21/7 2/2	Participació ciutadana	Foment de la participació ciutadana en la creació, implementació i gestió de projectes integrats de desenvolupament local.
Citiz@MOVE	Sevilla	20/10 1/1	Participació ciutadana	Foment de la participació ciutadana com a eina per la integració. Recerca de les millors fórmules de governança per garantir-ho.
C.H.O.R.U.S.	Bàstia	13/8 1/1	Regeneració física	Projectes de regeneració física. L'herència cultural com agent per al desenvolupament i identitat cultural com a generador de cohesió social.
SecurCity	Rotterdam	12/8 3/3	Seguretat i prevenció de la delinqüència	Fomentar la participació ciutadana en qüestions de seguretat i civisme; prevenir la delinqüència juvenil; millores en l'espai físic per incrementar la percepció de seguretat.
Urbanitas	Anderlecht	9/7 2/2	Regeneració urbana Enfocament integrat	Optimització de les estratègies i instruments de regeneració d'àrees amb problemes de degradació física, manca de dinamisme econòmic, problemes socials i elevades densitats de població.
Phyre	Kassel	9/7 3/3	Regeneració física	Promoure la interacció entre regeneració urbanística amb altres tres variables: increment de la qualitat de vida de la població local, integració social i cultural i redinamització econòmica i pactes d'ocupació.
ISN	Manchester	13/9 3/3	TIC	Garantir l'accés a les TIC i la informació als col·lectius més desfavorits. Utilitzar les TIC com a eina d'inclusió social i cultural, així com a eina per reforçar la formació i la inserció laboral de la població amb risc d'exclusió social.
CIT-U-M	Atenes	10/7	Mobilitat	Mostrar com la solució dels problemes de mobilitat local poden ser afrontats a partir d'estratègies que incloguin la participació i implicació de la comunitat i agents locals.

Xarxes temàtiques	Líder	Socis (1)/(2) (3)/(4)	Tema clau	Objectius
ECO-FIN-NET	Leipzig	15/10 3/2	Desenvolupament econòmic	Desenvolupament local a través de propostes innovadores i ajuts financers per promocionar-les.
Regenerando	Reggio di Calabria	12/5	Desenvolupament econòmic	Recerca i optimització d'instruments per potenciar: la creació de nous llocs de treball, valorització del capital humà i el desenvolupament econòmic local.
URBACT Culture	Lille	12/8 4/4	Enfocament integrat	La utilització de les activitats culturals com un catalitzador per la regeneració urbana.
MED-INT	Siracusa	12/6	Enfocament integrat	Desenvolupament local a través d'estratègies integrades i participatives.
Regenera	Lió	12/6 3/3	Enfocament integrat	Projectes de renovació urbana, accessibilitat a àrees urbanes perifèriques, integració de minories ètniques, mixtura social, acció social i educació.
Young Citizens Project	Bristol	7/4 2/2	Gent jove	Foment de la participació i decisió dels joves, i exploració de nous instruments i models de governança per facilitar-ho.
Young People: From exclusion to Inclusion	Malmö	8/7 5/5	Gent jove	Participació de joves en edat escolar. Creació i optimització d'instruments amb col·laboració amb altres agents locals per vehicular aquesta participació.
UDIEX	Venècia	24/9 3/3	Inclusió social	Desenvolupament d'estratègies per la inclusió social de col·lectius marginats o en risc, amb especial atenció als nens, joves, aturats de llarga durada. Creació d'estratègies d'inserció laboral i participació en el projecte.
Partners4Action	Liverpool	14/12 3/3	Partenariat públic/privat	Desenvolupament local a través de partenariats públic-privat. Cooperant en qüestions com la promoció econòmica, habitatge, educació o ocupació.
Partecipando	Roma	21/7 2/2	Participació ciutadana	Foment de la participació ciutadana en la creació, implementació i gestió de projectes integrats de desenvolupament local.

Grups de treball	Líder	Socis	Tema clau	Objectius
STRIKE (5)	Ministeri d'Interior holandès	8/4	Societat de la Informació	Optimitzar les condicions necessàries a les ciutats per incorporar la innovació. Fomentar la formació de capital humà i la col·laboració entre PIMES i centres de recerca.
SUDC	Lieja	9/4	Seguretat i prevenció de la delinqüència	Facilitar el compliment dels drets individuals i la justícia a tots els ciutadans. Mediació en conflictes interculturals. Prevenció de la delinqüència i la intolerància, especialment sobre les minories ètniques.
SUDEST	Napols	5/3	Redinamització econòmica	Estudiar les oportunitats i els efectes del ports i la inserció en xarxes transnacionals en la transformació i evolució de les ciutats; especialment, el seu impacte en termes socioeconòmics.
EUKN (6)	Ministeri d'Interior holandès	15/15	Creació xarxa europea (tècnics i investigadors)	Suport a la creació d'una xarxa d'agents locals, tècnics i investigadors de diferents ciutats europees: European Urban Knowledge Network.
Secucities Euromediation	Tori	5/5	Seguretat i prevenció de la delinqüència	Promoure i facilitar la implementació de polítiques de mediació i resolució de conflictes. Promoure la cooperació entre els diferents actors públics implicats -policia, professors, educadors, assistents socials, etc.-.
Estudis	Líder	Socis	Tema clau	Objectius
Building Sustainable Communities (7)	Greater London	6/5	Mobilitat	Estudi de la mobilitat a grans àrees urbanes beneficiàries dels Fons Estructurals. Centra la seva atenció en qüestions com la sostenibilitat i reducció de l'impacte ambiental, i les conseqüències socials d'aquesta mobilitat.
The European URBAN Experience (8)	Humboldt University (Berlín)	12/6	Impacte acadèmic de la IC URBAN	Analitzar i realitzar un estudi de síntesi de la producció acadèmica -recerques, publicacions, etc.- sobre la IC URBAN i el seu impacte sobre les ciutats europees.

(1) Nombre de ciutats associades a la xarxa. (2) Nombre d'Estats diferents –de les ciutats participants a la xarxa-. (3) Nombre de ciutats dels Estats de l'Europa de l'Est -en aquell moment futura ampliació-, que participaven com a convidats. (4) Nombre d'Estats de l'Est diferents –de les ciutats participants a la xarxa-. (5) Composició mixta de socis: 4 ciutats 3 Ministeris de diferents Estats Membres i la xarxa ISN d'URBACT. (6) Grup de treball format pels Ministeris responsables de les polítiques urbanes i territorials i les xarxes europees URBACT i Eurocities. (7) Grup d'estudi format per governs regionals i les xarxes UDIEX i Regenera d'URBACT. (8) Grup d'estudi format per Universitats i centres de recerca.

NOTA: S'han adjuntat les xarxes que estaven en funcionament en iniciar-se l'any 2006; el darrer any d'activitat del programa URBACT I. Com a conseqüència de la creació i acabament de diferents xarxes de col·laboració de curta durada, existeix un nombre reduït de xarxes –de menor dimensió i curta durada- no representades, en no estar actives fins al final del programa.

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades del programa URBACT I (memòria d'activitats i pàgina web: <http://urbact.eu>).

ANNEX 4: URBACT II: Relació de xarxes temàtiques i grups de treball.

Primera Àrea Temàtica: Ciutats, motor del desenvolupament econòmic i creació de llocs de treball		
Xarxes temàtiques	Líder	Tema
Creative Clusters	Obidos	Innovació i creativitat
Fin-Urb-Act	Aachen	Capital humà i emprenedoria
OPENCities	Belfast	Capital humà i emprenedoria
REDIS	Magdeburg	Innovació i creativitat
RUnUp	Gateshead	Innovació i creativitat
UNIC	Limoges	Innovació i creativitat
URBAMECO	Grand Lyon	Capital humà i emprenedoria
Urban N.O.S.E.	Gela	Capital humà i emprenedoria
WEED	Celje	Capital humà i emprenedoria

Creació de clusters creatius com a eina d'atracció i retenció de població qualificada a les "ciutats creatives". Aposta per la diversificació de la base econòmica, utilitzant les activitats i infraestructures culturals com a instruments de desenvolupament.

PIMES i desenvolupament econòmic local. Sistemes de suport a les PIMES i aposta per les noves tecnologies i la innovació.

Identificar els factors que poden reforçar l'atracció de les ciutats per "obrir-les" i reforçar la seva capacitat d'atreure capital humà.

Districtes científics i desenvolupament urbà: polítiques integrades de desenvolupament dels districtes científics i de la societat del coneixement.

Potenciar el potencial endògen dels nodes urbans estratègics: millora de la governança local i de la gestió de l'estimulació de les activitats basades en el coneixement.

Les indústries tradicionals i la innovació: enfortiment de les indústries locals i la promoció de la innovació, promoció de les indústries tradicionals com a motor de la regeneració urbana i promoció del patrimoni cultural i industrial.

Regeneració de les àrees urbanes més degradades i desenvolupament del cojunt urbà i regional (plans integrals de desenvolupament local).

Vivers d'empreses, instrument de desenvolupament econòmic i social local.

Les dones i el treball: facilitar l'accés de les doens al món laboral, donar suport a la cultura emprenedora, fomentar l'ocupació en sectors basats en el coneixement.

Segona Àrea Temàtica: Ciutats, inclusió social i governança			
Xarxes temàtiques	Líder	Tema	
Active A.G.E.	Roma	Inclusió social	Estratègies per ciutats amb una població envellida (suport a l'ocupació, millora de l'atenció domiciliària, lluita contra l'exclusió social i la inseguretat, foment de la solidaritat intergeneracional, avaluació de les repercussions de l'envelliment en la planificació i polítiques urbanes, etc.)
Building Healthy Communities	Torí	Qualitat de vida	Factors urbans que influeixen en la salut: criteris per un desenvolupament urbà sostenible des d'un punt de vista de la salut.
City Region Net	Graz	Governança	Urban Sprawl i desenvolupament de les àrees urbanes funcionals. Definició d'instruments de planificació i gestió per una ciutat més sostenible i eines de cooperació regional.
Co-Net	Berlín	Barris amb dificultats	Perspectives per reforçar la cohesió social als barris: programes area-based i amb perspectiva integrada pel desenvolupament dels barris.
MILE	Venècia	Inclusió social	Gestió de la immigració i la integració a nivell local: cohesió social, inserció laboral, accés als serveis, diversitat cultural...
My Generation	Rotterdam	Inclusió social	Promoure el potencial de la gent jove a les ciutats. Transformar la passivitat i l'alienació a aspiracions personals i professionals positives: transició de l'estudi al treball i coordinació de polítiques de joventut.
Reg Gov	Duisburg	Barris amb dificultats	El paper de la governança en les polítiques integrades de desenvolupament urbà: partenariats, participació, governança multinivell, monitoreig...
Suite	Santiago de Compostela	Qualitat de vida	Promoció d'habitatge sostenible (viabilitat econòmica, la barreja social, normes de qualitat ambiental, etc.)
Grups de treball	Líder		
JESSICA 4 Cities	Regione Toscana	Barris amb dificultats	JESSICA i el finançament de les polítiques urbanes.
Joining Forces	Lille Métropole	Governança	Estratègies de desenvolupament i governança a escala de regió metropolitana (o regió funcional): ordenació del territori, mobilitat i transport, medi ambient, inclusió social, competitivitat econòmica, mecanismes de governança...

Tercera Àrea Temàtica: Ciutats i desenvolupament integrat i sostenible			
Xarxes temàtiques	Líder	Tema	
C. T. U. R.	Nàpols	Ciutats portuàries	Trànsit de creuers i regeneració urbana: regeneració física de els zones portuàries, el trànsit de creuers i el patrimoni portuari -històric- com a motors del desenvolupament econòmic i social, la planificació i gestió del l'impacte dels creuers, etc.
Hero	Regensburg	Patrimoni cultural i desenvolupament urbà	Patrimoni cultural i desenvolupament urbà (les polítiques de revitalització, la protecció paisatgística i sistemes integrats per a la gestió del patrimoni cultural).
Net Topic	L'Hospitalet de Llobregat	Governança	Model de desenvolupament urbà per ciutats intermèdies i ciutats de la perifèria metropolitana.
REPAIR	Medway	Patrimoni cultural i desenvolupament urbà	Recuperació de instal·lacions militars abandonades (la regeneració socioeconòmica del patrimoni militar abandonat com a eina de desenvolupament urbà sostenible).
Grups de treball	Líder		
EGTC	Mission Opérationnelle Transfrontalière	Governança	Desenvolupament sostenible de la cooperació transfronterera de les àrees urbanes (sistemes de governança local i multinivell).
H-OPUS	University Roma, CITERA Sapientza	Qualitat de vida	Polítiques d'habitatge per garantir la seva sostenibilitat, accessibilitat econòmica i qualitat ambiental.
LUMASEC	University of Karlsruhe	Governança	Gestió sostenible dels usos del sòl: gestió de l'urban sprawl, instruments pel planjement local, etc.
NODUS	Generalitat de Catalunya	Governança	Ordenació del territori i regeneració urbana (millora de la coordinació dels programes area-based i el planejament regional/metropolità, polítiques de desenvolupament urbà integrat, etc.).

Nota: URBACT II disposa de dos tipus de projectes: Xarxes temàtiques i Grups de treball.

Les xarxes temàtiques estan formades per un mínim de 8 membres i un màxim de 12, de almenys 3 Estats Membres. El líder ha de ser una ciutat i, com a màxim, 3 membres poden no ser ciutats. La durada del projecte és de 3 anys i el pressupost assignat entre 300.000 i 710.000 euros.

Els grups de treball estan formats per un mínim de 6 membres i un màxim de 8, de almenys 3 Estats Membres. El líder ha de ser una entitat pública –no necessàriament una ciutat– i, com a mínim, 2 membres han de ser ciutats. La durada del projecte és de 2 anys i el pressupost assignat entre 150.000 i 300.000 euros.

La informació adjuntada fa referència als projectes en funcionament en la segona meitat de l'any 2009.

FONT: Programa URBACT II – <http://urbact.eu>

ANNEX 5: *Llei de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial.* Llei 2/2004 de 4 de juny de 2004 (informació i dades generals).

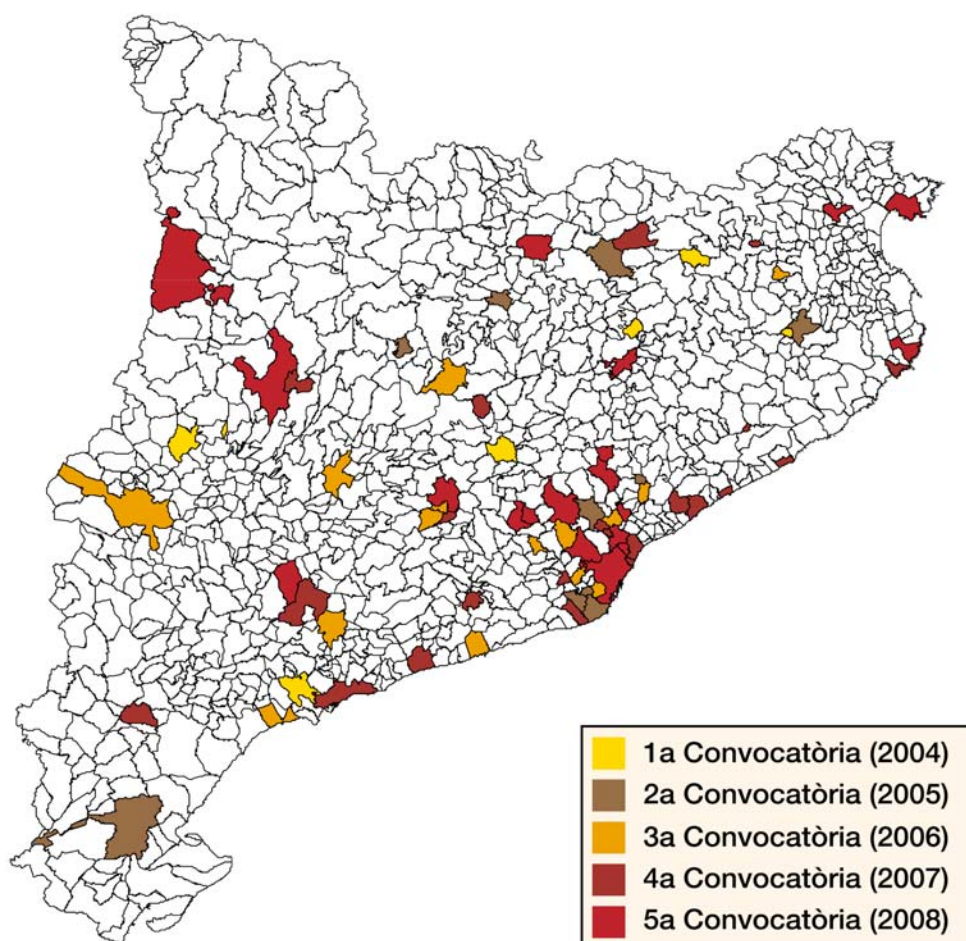
A través de l'aprovació de la *Llei de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial* (Llei 2/2004 de 4 de juny de 2004) la Generalitat de Catalunya es va dotar d'un marc de referència, d'un instrument d'intervenció i una programació pressupostària per actuar en favor de la regeneració urbana de diverses àrees urbanes amb dificultats a Catalunya.

L'objectiu principal de la llei és promoure la intervenció integral en barris i àrees urbanes que presenten problemàtiques específiques, per tal d'evitar així la seva degradació i millorar les condicions de vida dels seus habitants. És a dir, la llei promou la creació de diferents plans locals d'actuació que permeten programar una intervenció encaminada a redinamitzar les àrees urbanes amb dificultats, tot incorporant una estratègia orientada tant a la dimensió urbanística, com socioeconòmica del desenvolupament urbà sostenible.

La llei preveia la realització d'una convocatòria anual a partir de 2004. Per tant, actualment, s'han aprovat sis convocatòries; a través de les quals s'ha pogut cofinançar 117 programes d'intervenció integral –veure mapes 1 i 2-.

D'altra banda, la llei contemplà la creació d'un Fons destinat al cofinançament –en un 50%- d'aquests programes de regeneració urbana. La inversió derivada dels diferents programes suposa gairebé 1.200 milions d'euros, 600 dels quals són aportats per la Generalitat de Catalunya. La inversió mitjana per programa és de 10,2 milions d'euros, encara que existeixen diferències importants entre programes, amb l'objectiu d'adaptar-se tant a les necessitats de les diferents realitats urbanes en les que ha actuat, com a la capacitat de cada municipi per finançar la part corresponent del programa d'intervenció.

MAPA 1: Distribució del programes d'intervenció integral cofinançats a través de la Llei de barris (2004-2008)

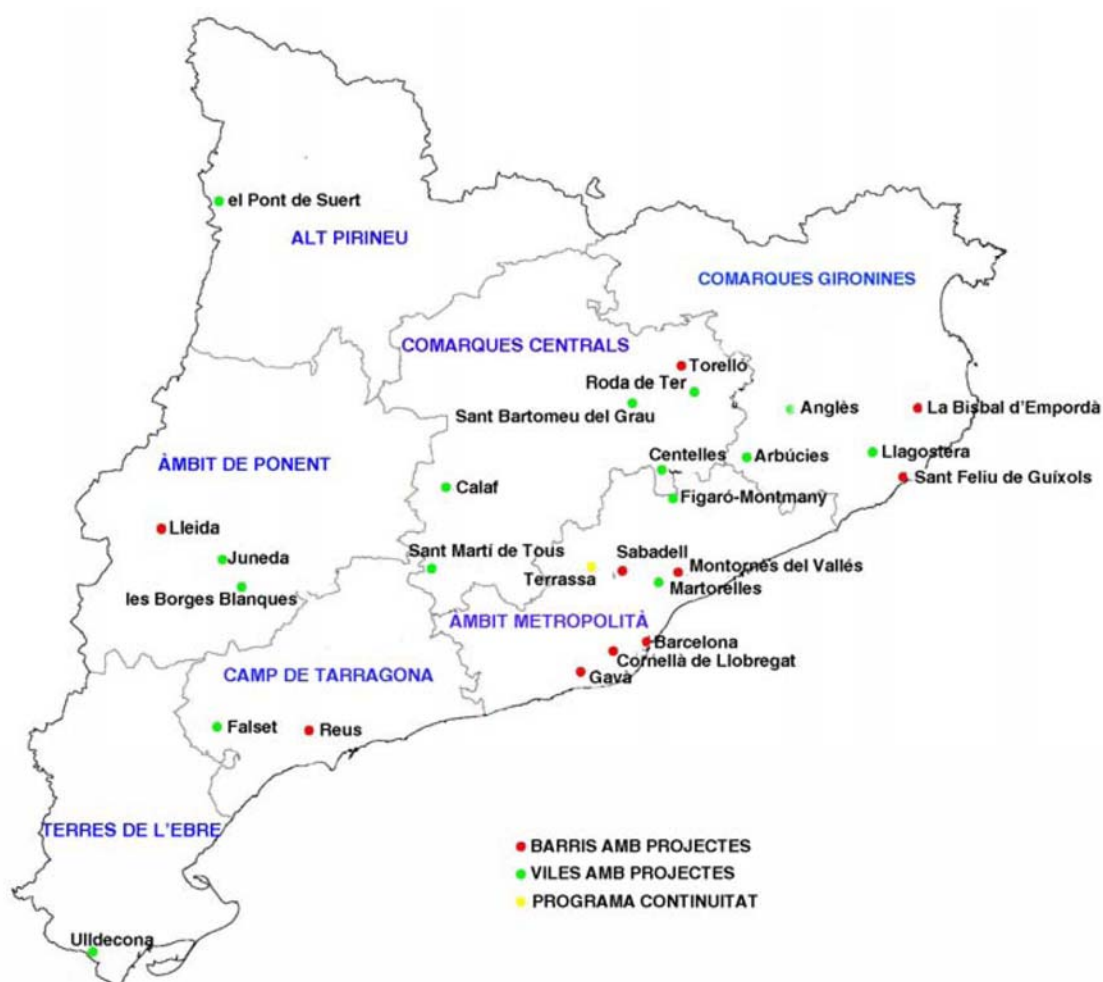

FONT: Nel·lo, 2009: 13; a partir de dades de l'Oficina de Gestió del Programa de Barris, DG Arquitectura i Paisatge, Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Al mapa 1 s'hi pot observar la distribució territorial de les cinc primeres convocatòries. La sisena convocatòria –any 2009- ha portat associada un canvi en l'estructura del seu funcionament. Les ajudes s'articulen ara en tres grups: nous programes d'intervenció integral, 10 en aquesta convocatòria; municipis de menys de 10.000 habitants, 15 en aquesta convocatòria; i programes de continuïtat –destinats a donar seguiment a les actuacions en aquells municipis que ja han conclòs el seu projecte-, 1 en aquesta convocatòria. Al mapa 2 es mostra la distribució territorial dels municipis beneficiaris d'aquesta darrera convocatòria. Amb aquests canvis el programa pretén, en primer terme, resultar més accessible als municipis petits, amb menor capacitat pressupostària –els casos en que la Generalitat de Catalunya assumeix el 75% del finançament-. I, en segon terme,

dotar de certa continuïtat o assignar un complement pressupostari als programes conclusos, si les avaluacions finals així ho determinen.

MAPA 2: Distribució del programes d'intervenció integral cofinançats a través de la Llei de barris (2009-sisena convocatòria)

FONT: Oficina de Gestió del Programa de Barris, DG Arquitectura i Paisatge, Departament de Política Territorial i Obres Públiques.

La creació de la Llei de Barris suposa un exemple paradigmàtic del valor afegit que es deriva de la IC URBAN, més enllà del seu imapcte material. En primer lloc, per l'efecte demostratiu que va representà, tot propiciant la difusió de pràctiques i models d'intervenció i, en segon terme, per l'efecte multiplicador que això ha suposat –la IC URBAN I i II suposaren una inversió de 1.800 i 1.580 milions d'euros, respectivament, mentre que la Llei de Barris, en un període d'aplicació similar, ha suposat una inversió propera als 1.200 milions només a Catalunya-.

Com ho va fer la IC URBAN, la Llei de Barris ha plantejat un model d'intervenció centrat en la perspectiva integrada, amb l'objectiu de donar resposta a la multicausalitat de les problemàtiques urbanes. Malgrat això, en comparació a la IC URBAN, a la Llei de Barris s'hi pot apreciar una major concentració pressupostària en favor de les accions que impliquen una transformació urbanística, assolint un pes menor les qüestions socioeconòmiques –veure taula 6-. La concentració de problemes urbanístics, la degradació de la fàbrica urbana, el dèficit d'equipaments i, en la majoria dels casos, l'absència d'altres programes o intervencions prèvies que hagin fet front als problemes urbanístics d'aquestes àrees són alguns dels elements que poden ajudar a explicar aquesta concentració en favor de les intervencions *materials*.

Més enllà del pes pressupostari de cada eix d'actuació, l'acció integrada, tal com l'ha plantejat la Llei de Barris, va més enllà de la creació d'un projecte d'intervenció que tingui propostes per a múltiples camps d'acció –econòmic, social, urbanístic, etc.- en un mateix període cronològic. Suposa la vertebració de totes aquestes actuacions, de forma complementària, en un projecte comú, amb uns objectius concrets i compartits que, per ser assolits, requereixen de l'actuació coordinada i complementària des de múltiples àmbits.

TAULA 6: Distribució pressupostària dels programes d'intervenció de la Llei de Barris segons eixos d'actuació

Camp	Descripció	Pressupost total (milions d'euros)	Aportació Llei de Barris (milions d'euros)	%
1	Millora de l'espai públic i dotació d'espais verds	458,6	229,4	46,3
2	Rehabilitació i equipament dels elements col·lectius dels edificis	95,5	47,7	9,6
3	Provisió d'equipaments per a l'ús col·lectiu	214,9	107,5	21,7
4	Incorporació de les tecnologies de la informació en els edificis	11,5	5,7	1,2
5	Foment de la sostenibilitat del desenvolupament urbà	39,2	19,6	4,0
6	Equitat de gènere en l'ús de l'espai urbà i dels equipaments	17,5	8,8	1,8
7	Desenvolupament de programes socials, urbanístics i econòmics	86,0	43,0	8,7
8	Accessibilitat i supressió de barreres arquitectòniques	66,5	33,2	6,7
TOTAL		989,7	495,0	100

Nota: Dades referides a les cinc primeres convocatòries.

FONT: Nel·lo, 2009: 16; a partir de dades de l'Oficina de Gestió del Programa de Barris, DG Arquitectura i Paisatge, Departament de Política Territorial i Obres Públiques

La Llei ha esdevingut un exemple pragmàtic de la consolidació del model

plantejat per URBAN en les agendes polítiques Estatals i/o regionals. A més d'apostar per la perspectiva integrada de les intervencions, s'ha incidit sobre altres qüestions clau de la Iniciativa, com: la millora de la governança dels projectes a través de la implicació i corresponsabilització dels agents locals; el foment de la participació ciutadana; el seguiment i avaluació continua de les intervencions; o la voluntat de capitalitzar l'aprenentatge assolit a través de la seva implementació.

ANNEX 6: Iniciativa Urbana (URBAN) – 2007-2013 (informació i dades generals).

Encara que la IC URBAN no ha continuat la seva actuació més enllà del període 2000-2006, en el cas d'Espanya s'ha decidit assegurar el seu seguiment en el marc dels programes regionals d'aplicació del FEDER. A través de la línia d'actuació destinada al desenvolupament urbà s'ha decidit implementar la Iniciativa Urbana (URBAN), tot assumint-la, a efectes pràctics, com una tercera edició de la Iniciativa Comunitària:

“Con el fin de dar continuidad a la provechosa experiencia obtenida por el desarrollo de la Iniciativa Comunitaria URBAN y los Proyectos Pilotos Urbanos desde el año 1994, la Administración General del Estado, a través de la Dirección General de Fondos Comunitarios, va a actuar dentro de cada Programa Regional a través de una nueva Iniciativa Urbana (URBAN) en el Eje 5 para las regiones Convergencia, Phasing Out y Phasing In y en el Eje 4 para las regiones Competitividad regional y empleo”³.

Els criteris de selecció i els objectius generals han estat continuistes amb la darrera edició de la IC URBAN. No obstant això, s'ha ampliat el llistat d'indicadors emprats per l'avaluació i selecció de les propostes a finançar i s'han incorporat la Carta de Leipzig, les Estratègies de Lisboa i Göteborg i la comunicació “Política de cohesión y ciudades: la contribución urbana al crecimiento y al empleo en las regiones” (CCE, 2006) com a documents de referència per definir els objectius generals d'aquesta nova Iniciativa Urbana.

El criteri demogràfic també és diferent a URBAN II. En aquest cas, el programa es destina als municipis amb més de 50.000 habitants, a més de les

³ “Orientaciones para la elaboración de propuestas de la Iniciativa Urbana (URBAN)”, Ministerio de Hacienda, Dirección General de Fondos Comunitarios, 2007.

capitals provincials que no arribin a aquesta xifra –amb URBAN II el límit era 10.000 habitants per l'àrea beneficiària, que podia ser el municipi sencer-.

Les línies d'actuació del programa, en grans termes, són també continuistes amb els set eixos del període anterior:

- *Investigación, Desarrollo tecnológico e Innovación*
- *Sociedad de la información*
- *Fomento de la integración social y la igualdad de oportunidades*
- *Medioambiente urbano y reducción y tratamiento de residuos*
- *Desarrollo del tejido económico: acciones a favor del empleo, de la actividad empresarial y, en particular, de las PYMES y las microempresas.*
- *Turismo*
- *Accesibilidad y movilidad*
- *Transporte y Comunicaciones*
- *Fomento del uso más eficaz de la energía*
- *Cultura y Patrimonio*
- *Infraestructuras de servicios*
- *Formación profesional*
- *Información y publicidad*
- *Gestión y asistencia técnica⁴*

El pressupost total aportat per FEDER a la Iniciativa Urbana és de 344,66 milions d'euros pel període 2007-2013. A les zones de l'Objectiu Competitivitat el finançament comunitari assumeix fins al 50% de les inversions. Aquest percentatge arriba fins al 70% e el cas de ciutats incloses en regions Objectiu Convergència. Com a conseqüència d'això, la inversió total generada arribarà als 542,21 milions d'euros, que beneficiaran 43 programes –es van rebre 102 candidatures-.

L'aposta per la continuïtat d'URBAN suposarà, a més, un salt endavant pel que fa al volum pressupostari i nombre de programes, ja que resulta gairebé la mateixa xifra que els dos períodes anteriors junts. La suma dels 41 programes finançats entre els períodes 1994-1999 i 2000-2006 ha suposat 566,29 milions d'euros, dels quals 388,65 els aportaren els FEDER.

A continuació es detallen els 43 programes beneficiaris de la Iniciativa Urbana.

⁴ "Orientaciones para la elaboración de propuestas de la Iniciativa Urbana (URBAN)", Ministerio de Hacienda, Dirección General de Fondos Comunitarios, 2007.

INICIATIVA URBANA 2007-2013

Ciudad	Zona	Nº habitantes zona a regenerar	Inversión total	Ayuda FEDER
ANDALUCÍA				
<i>Alcalá de Guadaíra</i>	Casco Histórico	4.928		
<i>Almería</i>	Centro Histórico	19.870		
<i>Cádiz</i>	Casco Antiguo, Barrios de San Juan, El Balón, La Viña y El Menidero	18.064		
<i>Córdoba</i>	Distrito Municipal Zona Sur, Barrios de Miraflores-Campo de la Verdad, Fray Albino, Sector Sur y Polígono Guadalquivir	21.265		
<i>Jaén</i>	Casco Antiguo Barrios de San Vicente de Paul, La Glorieta, La Magdalena, San Andrés, San Felipe, San Juan, San Bartolomé, El Tomillo, Catedral, La Merced, El Almendral y Alameda de Calvo Sotelo	23.497		
<i>Jerez de la Frontera</i>	Zona Sureste Distrito 7, Barrios de Torresoto, San José A., San Telmo, San Telmo nuevo, Estancia Barrera, Federico Mayo, Santo Tomás de Aquino, Vallessequillo, Cartuja, Liberación, Cerrofruto y Constitución.	24.087		
<i>Linares</i>	Zona Norte, Distrito 1 (Secciones 4 y 5) Distrito 2 (Secciones 2 y 3) y Distrito 3 (Secciones 2 y 3). Barrios de Los Arrayanes, San José, El Cerro, San Antonio, Belén, Miranda y La Zarzuela.	15.194		
<i>Málaga</i>	Centro Histórico (Zona Norte). Barrios de Arrabales y Carreterías.	22.785		
<i>Motril</i>	Zona Sur. Barrios de Playa de Poniente, Varadero y Santa Adela	6.030		
<i>Sevilla</i>	Polígono Sur. Barrios de La Oliva, Las Letanías, Murillo, Paz y amistad, Antonio Machado y Martínez Montañés.	30.940		
<i>Vélez-Málaga</i>	Zona NorEste en los márgenes del castillo. Barrios de Arroyo de San Sebastián, La Molineta y La Gloria	2.317		
Total		188.977	157.841.081	110.448.757
ARAGÓN				
<i>Huesca</i>	Zona seleccionada: Casco Antiguo. Barrios de Casco Viejo, La Cuesta de los Mártires y parte del Barrio de Santo Domingo.	9.373	11.367.192	5.683.596
ASTURIAS				
<i>Oviedo</i>	Zona NorOriente. Barrios separados por la autovía Oviedo-Gijón-Avilés. Norte: Latinos, La Vega, La Monxina, Las Matas, La Corredoria. Sur: Fabrica de Armas, Santa Bárbara, La Piñera, Ventanilles, La Tenderina, Fonzoneidi, El Rubin y La Fuerza.	55.811	16.204.897	11.343.428
BALEARES				
<i>Palma de Mallorca</i>	Barrio de Camp Redó	13.522	5.858.242	2.929.121
ISLAS CANARIAS				
<i>Santa Lucía de Tirajana</i>	La orilla del Barranco de Tirajana. Barrios de Casco de Doctoral, Camino de La Madera, Casa Pastores, Sardina y La Orilla.	12.997		
<i>Arona</i>	Zona SurEste. Barrios de San Miguel, Las Galletas, El Fraile y Costa del Silencio	20.257 33.254	19.340.011	14.505.008
CANTABRIA				
<i>Torrelavega</i>	Barrio de La Inmobiliaria (Zona NorEste)	7.839	6.000.000	3.000.000

CASTILLA – LA MANCHA			
<i>Albacete</i>	Zona Sureste. Barrios de La Milagrosa (Las 600) y La Estrella.	3.217	
<i>Cuenca</i>	Barrio de San Antón. Zona extramuros al Norte de la ciudad en la margen derecha del río Júcar.	1.208	
<i>Talavera de la Reina</i>	Barrios del oeste. Puerta de Cuartos, La Piedad, Patrocinio, Intersticio Industrial e Intersticio Periturbano	9.552 13.977	33.859.787 23.701.838
CASTILLA Y LEÓN			
<i>Burgos</i>	Centro Histórico. Barrios de San Esteban, Plaza Mayor, Vadillos, San Pedro de La fuente, Plaza de Vega y Santa Clara.	29.629	
<i>Palencia</i>	Zona Norte. Barrios Cristo de Otero, Ave María y Cerro Santo Cristo de Otero.	10.728 40.357	23.487.277 16.441.094
CATALUÑA			
<i>Barcelona</i>	Barrio Trinitat Nova, Distrito 8, Zona Norte de Barcelona.	3.720	
<i>Cerdanyola del Vallès</i>	Recuperación y mejora integral del Riu Sec. Barrios de Can Xarau, Cordelles, La Sinia y Catalunya.	8.317	
<i>Hospitalet de Llobregat</i>	Barrio El Gornal en la Zona Sureste de la ciudad.	7.270	
<i>Santa Coloma de Gramenet</i>	Serra d'en Mena. Barrios del Fondo, Santa Rosa, Raval y Safarejos.	21.265	
CEUTA			
<i>Ceuta</i>	Barrida Príncipe Alfonso, Distrito 6. Barrios de Postigo, Benzú y Príncipe Felipe.	9.746	61.004.166 30.502.083
COMUNIDAD VALENCIANA			
<i>Alicante</i>	Zona NorEste. Barrios Virgen del Remedio, Colonia Requena, Virgen del Carmen, Juan XXIII 2º sector, Cuatrocientas Viviendas, Sidi Ifni-Nou Alacant	37.189	
<i>Gandía</i>	Barrios de Santa Anna, Beniopà, Plaza Elíptica y zona verde montañosa al Norte (Parque Santa Anna y Calvari Beniopà)	15.932	
<i>Torrent</i>	Barrio de Xenillet	4.438	
EXTREMADURA			
<i>Mérida</i>	"El otro lado del río", margen izquierda del mismo. Barrios de San Antonio, Cruzcampo, Bellavista y Nueva Ciudad	13.031	42.957.593 30.070.315
GALICIA			
<i>A Coruña</i>	Áreas de Agro do Orzan	31.986	
<i>Lugo</i>	Casco Histórico (Zona interior de la muralla-Distrito 1) y edificio antigua cárcel.	3.076	
<i>El Ferrol</i>	Casco Histórico (Ferrol Vello, Canido y A Magdalena)	13.949	
<i>Santiago de Compostela</i>	Barrios de Vista Alegre, Romañó, Vite, Guadalupe, Salgueriños, San Caetano, Basquiños, Ultrreia, Espíritu Santo, A Estila, A Almáciga, San Pedro, Concheiros, Belvis y Quiroga Palacios.		18.831

COMUNIDAD DE MADRID		45.734.360	32.014.054
<i>Leganés</i>	Barrio de La Fortuna, Distrito 6. Barrio periférico del centro limitando con Madrid y Alcorcón	1.702	
<i>Madrid-Villaverde</i>	Distrito Villaverde. Barrios de San Andrés, San Cristóbal, Butarque, Los Ángeles y Los Martires.	146.184	
MELILLA		15.497.848	7.748.924
<i>Melilla</i>	Distritos IV y V. Barrios de Cristóbal Colon, Reina Regente, Batería Jota, Canteras Pablo Pérez, Cañada de Hidum, Poligono Residencial La Paz, Tiro Nacional, Averroes, Barrio Hebreo y resto.	21.425	2.348.777
REGIÓN DE MURCIA		3.355.396	2.348.777
<i>Lorca</i>	Barrios Altos del Casco Histórico. Barrios de San Lázaro, San Pedro, Santa María San Juan, y partes altas del barrio de San Cristóbal (Calvario Viejo, Cabezo Piñero y Cabezo Casas Blancas)	11.524	
<i>Murcia</i>	Barrio del Espíritu Santo en la zona noroeste de la ciudad, secciones censales 42 a 46	3.827	
		21.491.301	15.043.911
COMUNIDAD FORAL DE NAVARRA			
<i>Pamplona - Iruña</i>	Barrio de La Milagrosa en la Zona Sur de la Ciudad (La Milagrosa, Arrosadía y Santa María La Real)	15.862	1.506.976
PAIS VASCO		3.013.952	1.506.976
<i>Vitoria - Gasteiz</i>	Casco Medieval	7.891	7.795.294
LA RIOJA		15.590.588	7.795.294
<i>Logroño</i>	Casco Antiguo en la Zona Norte de la ciudad	5.781	1.129.757

Aquellas ciudades que no estén incluidas en esta lista y que pertenezcan a provincias incluidas en planes de actuación específicos del Gobierno - Teruel y Soría- serán atendidas a través de los mismos